

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE'YE AMERİKAN ASKERİ YARDIM
KURULU (JAMMAT) VE TÜRKİYE'DEKİ
FAALİYETLERİ**

Barış Celep

2502130391

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Cezmi Eraslan

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BARIŞ CELEP Numarası : 2502130391
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / T.C. TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. CEZMİ ERASLAN
Tez Savunma Tarihi : 29.08.2018 Saati : 11:00
Tez Başlığı : " Türkiye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. CEZMİ ERASLAN		Kabul.
2- PROF. DR. HALİL BAL		Kabul
3- PROF. DR. MEHMET AKİF OKUR		Kabul
4- PROF. DR. BÜLENT BAKAR		Kabul
5- DOÇ. DR. ABDURRAHMAN BOZKURT		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ERCAN KARAKOÇ		
2- DR. ÖGR. ÜYESİ RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ		

ÖZ

TÜRKİYE'YE AMERİKAN ASKERİ YARDIM KURULU (JAMMAT) VE TÜRKİYE'DEKİ FAALİYETLERİ

BARIŞ CELEP

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler yeni bir sürece girmiştir. 1947'den itibaren yapılmaya başlanan askeri yardımlarla birlikte askeri ilişkiler de bu süreçteki en dikkat çekici başlıklardan birini oluşturmuştur. Yeni girilen süreci yönetmek adına ABD tarafından oluşturulmuş olan Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu da ilişkilerin evrilmesinde ön plana çıkmıştır. Bu çalışma 1947-1958 yılları arasında JAMMAT'ın Türkiye'de yürütmüş olduğu faaliyetleri ele alıp Türk ordusunun eğitim, ulaşım ve silah envanteri açısından uğramış olduğu dönüşümü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Askeri Yardım, JAMMAT, Truman Doktrini, Türk Ordusu

ABSTRACT

THE JOINT AMERICAN MILITARY MISSION FOR AID TO TURKEY (JAMMAT) AND ITS ACTIVITIES IN TURKEY

BARIŞ CELEP

After the World War II the relations between Turkey and USA entered a new phase. Military relations between the two countries that reorganized with the military aid programs since 1947 is one of the most remarkable topics in that phase. The Joint American Military Mission for Aid to Turkey (JAMMAT) which began operation in Turkey in late 1947 came into prominence in evolution of the military relations. This study explores transformation in Turkish army in terms of education, transportation and weapon inventory by dealing with JAMMAT's activities that carried out in Turkey between the years of 1947-1958.

Keywords: JAMMAT, Military Aid, Truman Doctrine, Turkish Army, U.S.

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-ABD arasındaki ilişkiler yeni bir safhaya girerken bu safhanın belki de en hareketli tarafını iki ülke arasındaki askeri ilişkiler oluşturmuştur. Türkiye’de ordunun sadece askeri bir kurum olarak görülmediği aksine siyasal hayatın en belirgin aktörlerinden biri olarak değerlendirildiği düşünüldüğünde iki ülke arasındaki yakınlaşan askeri ilişkilerin Türk ordusu üzerinde yaratmış olduğu değişim ve dönüşüm çok daha anlamlı görünmektedir. Bu çalışma da Türkiye’ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından yürütülmekte olan Amerikan askeri yardımlarının Türk ordusu üzerindeki kapsamlı ve uzun soluklu dönüşümünü sınırları belli bir çerçeve ve zaman aralığı içinde değerlendirmeyi amaçlayarak, yapılmış ve yapılacak olan çalışmalara ufak da olsa katkı sunabilmeyi hedefleyen bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma da diğer tüm çalışmalarda olduğu gibi birçok kişinin emeğinin ortak sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple çalışma süresince destek ve katkılarını esirgemedi sunan değerli hocam ve tez danışmanın Prof. Dr. Cezmi Eraslan’a; yazdıklarını okuyup fikirlerini benimle paylaşan Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt’a ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu arada çalışmanın ABD kısmındaki ayağında Amerikan askeri yardımının Filipinler’deki işleyişi hakkında değerli görüşlerini sunarak ufkumu açan ve The National Archives’daki kataloglar hakkında önemli ipuçları veren öğretim üyesi Colleen Woods’a da sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmanın hazırlanmasında değerli hocalarım kadar kurumlar ve bu kurumlardaki saygıdeğer çalışanlara da minnettarlığımı bildirmek isterim. Öncelikle Birleşik Devletler’de çalışma yapabilmem adına kapılarını bana açan Maryland Üniversitesi’ne; ABD’de bulunduğum esnada sağlamış olduğu maddi destek nedeniyle TÜBİTAK-Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı’na; ilk kez ABD’de bulunmama karşın bana yabancılık hissettirmeyen Maryland’daki The National Archives ile Washington D.C.’deki Kongre Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim. İstanbul Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanelerinin değerli personeline ve özellikle de oldukça ağır olan gazete ve dergi kataloglarını her seferinde sabırla ve gülen yüzleriyle servis eden Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nin mümtaz çalışanlarına şükranlarımı sunarım. Bu arada tesis etmeye çalıştığı Akademik Çöp Toplama Merkezi ile efemera kavramına kurumsal bir kimlik kazandırmak isteyen ve çalışmamla ilgili kişisel arşivinden sabırla kaynak taşıyan değerli dostum Mehmet Timuçin Hastaş da büyük bir teşekkürü fazlasıyla hak ediyor.

Çalışmaya sunulan benim için en değerli destek ise ailemin sunmuş olduğu hep yanımdalar duygusu olmuştur. Bu yüzden anneme, babama ve kardeşlerime ne kadar minnet duysam azdır. Tüm bu uzun soluklu süreçte her daim yanımda olmakla kalmayıp aynı zamanda bir mühendis olmasına karşın sahasıyla uzaktan-yakından ilgisi olmayan metinlerin kendisine defalarca okunmasına bir kez bile itiraz etmeyen hayat arkadaşım Dilek ise şüphesiz teşekkürlerin en büyüğünü hak ediyor. Bir takım çalışması olarak adlandırdığım bu süreçteki son teşekkür ise çalışma odasına her girdiğinde ‘baba ödevin ne zaman bitecek?’ diye soran güzel kızıma, Iğın’ıma. İyi ki varsın...

Hiç şüphesiz bu çalışma bir takım çalışması olsa da olası tüm eksiklikler ve bundan kaynaklı tüm sorumluluk bana aittir.

BARIŞ CELEP

İSTANBUL-2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GRAFİKLER LİSTESİ.....	X
TABLO LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TRUMAN DOKTRİNİ VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

I. Truman Doktrinine Giden Süreç ve Doktrinın İlanı	14
A. Truman Doktrinine Giden Süreç	14
1. Türkiye'nin Jeopolitik Açından ABD İçin Taşdığı Önem	19
a) Boğazlar ve ABD	19
b-) Ortadoğu Açısından Türkiye.....	21
2. Yardım Programı Öncesi Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Durumu	24
II. İnceleme Heyeti	30
A- İnceleme Heyeti'nin Oluşturulması ve Türkiye Ziyareti.....	30
B- İnceleme Heyeti'nin Raporu	31
1- Yardım Programı Öncesi Türk Ordusunun Durumu	32
2- İnceleme Heyeti Raporundaki Öneriler	35
C- 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Anlaşması	36
III. Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun (JAMMAT) Kuruluşu	39
A- Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Kurulması ve Faaliyete Geçmesi. 39	
B- Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun İdari Yapısı	42
IV. Yardımın Başlaması	44
A- Sevkiyat Öncesinde Yaşanan Gelişmeler	44
B- Sevkiyatın Başlaması ve Ortaya Çıkan Sorunlar	46
1- Liman ve Yollardaki Sıkıntılar	46
2- Yardım Malzemesinin Depolanmasında Yaşanan Sorunlar	48
C- Yardımın Gecikmesine Yönelik Tepkiler	50

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'YE YAPILAN SİLAH YARDIMI

I. Savunma Stratejisinde Ortaya Çıkan Değişiklik.....	52
A- Yeni Savunma Stratejisine Yönelik Atılan Adımlar.....	54

1- Ön Plana Çıkan Savaş Türü: Gerilla Savaşı	55
II. Silah Yardımının Başlaması	58
A. Kara Kuvvetlerine Yapılan Yardım	58
B. Hava Kuvvetlerine Yapılan Yardım	64
C. Deniz Kuvvetlerine Yapılan Yardım	70
III. Yeni Silahlar ve Karşılaşılan Problemler	73
A- Eğitim Problemi	74
B- Teknik Eleman Yetersizliği	76
C- Astsubay-Subay Sıkıntısı	77
1- Kırılması Gereken Bir Ekol: Prusya Ekolü	81
2- Terfi Sisteminin Problemleri	87
IV. Çözümüne Yönelik Atılan Adımlar	91
A- Personel Sayısının Arttırılması	92
B- Terfi Sisteminde Yapılan Düzenlemeler	97
C- Tasfiyeler	102
D- Orduda Dönüşüm İçin İşletilen Mekanizma: Havuç ve Sopa	105
V. Silah Yardımı Sonrası Ortaya Çıkan Tablo	109
A- Tutturulamayan Bir Hedef: Düşürülemeyen Askeri Harcamalar	110
1- Askeri Yardıma Karşı Yükselen Sesler	116
a- Herkesçe Dillendirilen Bir Talep: Arttırın Şu Yardımı!	116
b- Kafaları Kurcalayan Bir Soru: Yardım Malzemeleri Eski mi?	121
B- ABD'nin Türk Ordusundaki Temel Tedarikçi Durumuna Gelmesi	127
1- Misyonunu Yitiren Askeri Fabrikalar	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM

I. Eğitimin Ön Plana Çıkması ve Amerikalıların Gözünden Türkiye'deki Askeri Eğitimin Durumu	135
II. Eğitimde Dönüşümün Çatı Kurumları	137
A- Kurslar	137
B- Okullar	143
C- Acemi Eğitim Merkezleri	153
III. Eğitimdeki Dönüşümün Araçları	160
A- Müfredatlar ve Talimnameler	160
1- Müfredatlar	160
2- Talimnameler	165

a- Tercüme Sorunu: İmam Alayı Mı Yoksa Papaz Mı?	166
B- Yurt Dışında Eğitim ve Kadrolar Üzerindeki Etkileri	172
1- İkinci Dil Haline Gelen İngilizce	180
C- Eğitim Materyalleri	184
1- Kitaplar	184
2- Filmler	187
a- Propaganda	190

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULAŞIM ALANINDA ATILAN ADIMLAR

I. Karayollarında Başlayan Yeni Süreç	197
A. Yardım Programının Başında Karayollarının Durumu	197
B. Amerikan Yol Heyeti	201
II. Hilts Raporu	204
A- Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Kurulması	205
B- Yeni Bir Yol Programı: 9 Yılda 23000 Kilometre.....	206
C- Cevap Bekleyen Bir Soru: Yolların Finansmanı Nasıl Sağlanacak?	207
D- Yol Yapımında Eski Bir Pratiğin Tasfiyesi: Kol Kuvveti Yerine Makinalar.....	210
III. Karayollarının İnşasında Ordunun Rolü	217
A- Amerikan Askeri Yardım Kurulu ve Yol Programı	218
B- Askeri Amaçlı Yolların İnşası.....	220
1- İskenderun-Erzurum Karayolu.....	223
IV. Havalimanlarının İnşası.....	226
A- Havalimanlarının Yardım Programı Öncesi Durumu	226
B- Gizli Kapaklı Yürüyen Bir Süreç: Havalimanlarının İnşası	227
C- Havalimanlarıyla İlgili Atılan Adımlar.....	229
D- Amerikan Mühendislik Grubu (TUSEG)	234
V- Bir Misyon Değişimi: Üslere Çevrilen Havalimanları.....	239
SONUÇ.....	243
BİBLİYOGRAFYA.....	250
EKLER.....	276
ÖZGEÇMİŞ.....	284

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik I -Dünya Ham Petrol Üretimi (1947-1953).....	22
Grafik II -1939-1947 Yılları Arası Genel Bütçe ve Milli Savunma Bütçesi Rakamları.....	26

TABLO LİSTESİ

Tablo I- 1948-1955 Yılları Arasında Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerine Amerikan Askeri Yardım Programından Aktarılan Yardım Miktarları.....	58
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	: Aynı eser
A.y.	: Aynı yer
AMAT	: American Mission for Aid to Turkey (Türkiye'ye Amerikan Yardım Kurulu)
A.Ş.	: Anonim Şirket
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Ajansı)
Co.	: Company
DP	: Demokrat Parti
DNSA	: Digital National Security Archive (Dijital Ulusal Güvenlik Arşivi)
ECA	: Economic Cooperation Administration (Ekonomik İşbirliği İdaresi)
FRUS	: Foreign Relations of United States
Inc.	: Incorporated (Anonim Şirket)
JAMMAT	: Joint American Military Mission for Aid to Turkey (Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu)
K. K. K	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
NARA	: National Archives Record Administration (Ulusal Arşivler Kayıt Yönetimi)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
PRA	: Public Road Administration (Yollar İdaresi)
s.	: Sayfa
SACEUR	: Supreme Allied Commander Europe (Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı)
SOFA	: Status of Forces Agreement (NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

- TUSAFG** : Turkey United States Air Force Group (Türkiye-Birleşik Devletler Hava Grubu)
- TUSAG** : Turkey United States Army Group (Türkiye-Birleşik Devletler Kara Grubu)
- TUSEG** : Turkey United States Engineer Group (Türkiye-Birleşik Devletler Mühendislik Grubu)
- TUSNG** : Turkey United States Navy Group (Türkiye-Birleşik Devletler Donanma Grubu)
- THK** : Türk Hava Kurumu
- TMK** : Teşkilat ve Malzeme Kadroları
- USEUCOM** : United States European Command (Birleşik Devletler Avrupa Komutanlığı)
- USIE** : United States Information and Exchange (Birleşik Devletler Enformasyon ve Değişim)
- VOA** : Voice of America (Amerikanın Sesi)
- Vol.** : Volume (Cilt)

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi bir taraftan cephelerde savaşılan askerlerin evlerine dönmesinin yolunu açarken diğer taraftan da savaş sırasında oluşan müttefiklik ilişkilerinin çok da uzun soluklu olmadığını ortaya koymuş ve Nazi Almanyası'na karşı çarpışan iki büyük devleti, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini, karşı karşıya getirmiştir. Her ne kadar yeni kampların oluştuğu bu süreç II. Dünya Savaşı'nda olduğu üzere cephelerde sıcak çatışma şeklinde yaşanmamış ve bundan dolayı da Soğuk Savaş olarak adlandırılmış olsa da iki taraf arasındaki mücadele politik, askeri, ekonomik ve kültürel sahalarda başta olmak üzere çok farklı alanlarda kıyasıya bir rekabetin fitilini ateşlemiştir. Bu kadar farklı sahalarda yaşanacak mücadelenin ulusal sınırlara hapsedilemeyeceğinin farkında olan Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği yönetimleri rekabeti tüm dünyaya yaymış ve farklı coğrafyalarda yaşanan mücadelelerde karşı karşıya gelmişlerdir. Sosyalist ve kapitalist dünya görüşünü savunan iki kamp arasındaki güç mücadelesinin küresel bir boyut kazanması her iki taraf için de değişik coğrafyalarda değişik iktidarların kendi hegemonyaları altına alınması sonucunu doğurmuştur ki bu süreç de ABD ve SSCB tarafından başta yardımlar olmak üzere birçok değişik pratiğin sahaya sürülmesine yol açmıştır.

Michael Mann İktidarın Tarihi adlı eserinde iktidarın dört temel kaynak üzerine oturduğunu belirtmiş ve dört temel kaynak içerisinde askeri ve iktisadi hakimiyeti emperyal iktidarın olmaz ise olmazı olarak tanımlamıştır.¹ Bu çerçevede Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler'in birbirlerine karşı yürüttüğü mücadelede bu iki başlık ön plana çıkmış ve her iki devlet de iktidar sahalalarını genişletmek adına diğer devletleri 'baştan çıkartmak' için özellikle bu iki alanda yardım programlarının öncülüğünü üstlenmişlerdir. Bu bağlamda Birleşik Devletler'in başka uluslara yönelik borç verme ve silah transferi uygulamasının kökenleri I. Dünya Savaşı'na kadar gitse de Amerikan yönetimi için bu tip uygulamaların ABD dış politikasına bilinçli ve istikrarlı bir şekilde entegre edilebilmesi için II. Dünya Savaşı ve sonrasında beklenilmesi gerekmiştir.² II. Dünya Savaşı sonrasındaki askeri yardıma dair ilk uygulama Filipinler'de hayata geçirilirken Birleşik Devletler yönetimi askeri yardım programına resmiyet kazandırmış ve program çok kısa bir zaman içerisinde yaklaşık 60 ülkeyi

¹ Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914**, Cilt: II, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s. 9-10. Mann toplumsal iktidarın dört temel kaynağı olarak ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal iktidarı göstermektedir.

² R. D. McKinlay and A. Mughan, **Aid and Arms to the Third World: An Analysis of the Distribution and Impact of US Official Transfers**, St. Martin's Press, New York, 1984, s. 30-31.

içine alan geniş kapsamlı bir uygulamaya dönüşmüştür.³ Birleşik Devletler tarafından yürütülen askeri yardım programının ne denli büyüdüğü ile ilgili programın kapsamına giren ülke sayısı bir fikir veriyor olsa da bu bağlamda ufuk açıcı asıl nokta ise programa ayrılan kaynağın miktarı olmuştur. Zira 1957 yılının sonlarında yapılan hesaplamalar II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren ABD Kongresi'nin müttefiklere yapmış olduğu askeri yardım miktarının 24.000.000.000 dolara ulaştığını ortaya koymuştur.⁴

1940'ların ikinci yarısında yürürlüğe konulan askeri yardım programının uygulama sahasının bu denli geniş bir coğrafyaya yayılması veya aktarılan fonların bu kadar yüksek rakamlara ulaşması akıllara Birleşik Devletler'in neden bu denli geniş kapsamlı ve yüksek maliyetli bir sürece dahil olduğu sorusunu getirmektedir. ABD'de askeri yardım programının başında bulunan Tümgeneral Olmsted'in bahsettiği üzere askeri yardım programı bir 'hayır işi' olmadığına göre⁵ Amerika'yı diğer uluslara askeri yardım sağlamaya iten saiklerin neler olduğu daha bir önem kazanmaktadır. Birleşik Devletler yönetiminin savaş sonrası temel önceliği kendisine bağlı ulusların kolektif askeri gücünü arttırmak böylelikle de kendi güvenlik çıkarlarını bir adım daha öteye taşımak olmuştur. 1947 yılında imzalanan Rio Paktı, ABD Başkanının Mart 1948'de yaptığı konuşmada Bürksel Antlaşması'nı destekleyeceklerini açıklaması veya Amerikan Kongresi'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'nı onaylamasında olduğu gibi askeri yardım programının uygulanmasına izin veren Karşılıklı Savunma Yardım Kanunu'nun 6 Ekim 1949'da yürürlüğe konulması da ABD'nin kendi güvenliğini garantiye almak için attığı adım olarak değerlendirilecektir.⁶ Birleşik Devletler'in güvenliğe yönelik sınırları ötesinde üstlendiği bu tip girişimlerin arkasında yatan temel itici güç ise II. Dünya Savaşı örneğinde olduğu gibi her anlamda telafisi uzun yıllar alacak yıkımlara neden olan büyük savaşların kendi topraklarına sıçramasının önüne geçmek olmuştur. Truman Doktrini ile ilgili Senato'da yapılan görüşmelerde de Senatör Wiley ABD'nin neden Yunanistan ve Türkiye'ye yardıma koştuğuna dair görüşlerini belirtirken bu konuya değinmiş ve yardımla

³ Charles Windle ve T. R. Vallance, "Optimizing Military Assistance Training", **World Politics**, Vol. 15, No. 1 (October 1962), s. 91.

⁴ "Arms Aid Project Called Wasteful", **New York Times**, 24.11.1957, s. 3.

⁵ Memorandum for Chief, JAMMAT, Ankara, Turkey, 26.10.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 2.

⁶ Lyman L. Lemnitzer, The Foreign Military Aid Program, **Proceedings of the Academy of Political Science**, Vol. 23, No. 4, The American Foreign Aid Program (January 1950), s. 92.

birlikte yaşanabilecek bir diğer dünya savaşında savaşın Amerikan kıyılarında veya Amerika’da yaşanmayacağına garanti altına alınacağını vurgulamıştır.⁷

Askeri yardım programlarıyla, patlak vermesi muhtemel büyük bir savaşın Birleşik Devletler’den uzak topraklarda yaşanmasına ve bu şekilde Amerikan vatandaşlarının görece güvence altına alınmasına yönelik adımlar aynı zamanda cepheye kimlerin sürüleceği sorusunu da akıllara getirmektedir. Bu noktada ön plana çıkan güçler ise askeri yardım yapılan ülkelerin orduları olmuştur. Zira askeri yardım programlarının en başından beri Amerikalıların önem verdikleri asıl öncelik Amerikan çıkarlarına uygun askeri görevleri yerine getirebilecek yerel güçlerin teçhiz edilmesi olmuştur.⁸ Tanklar, toplar, uçaklar, gemiler ile donatılan müttefik ordularının düşman Sovyetler Birliği ile ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda ABD’den beklenilene yapacak aygıtlara dönüştürülmesi Birleşik Devletleri birçok yönden rahatlatacaktır. Yardımın Birleşik Devletler’e sağlamış olduğu belki de en önemli katkı silah yardımlarının yardımı alan coğrafyalara Amerikan birliklerinin gönderilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmış olmasıdır.⁹ Başka bir deyişle Birleşik Devletler yabancı orduları donatarak yaşanabilecek çatışmalarda Amerikan askerlerinin hayatının riske atılmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Her ne kadar bu tip bir yaklaşım yardımı sağlayan ülke tarafından normal karşılanmış ve hatta sağlanan yardım ‘özgür ulusları diktatöryel rejimler karşısında korumayı amaçlamaktadır’ şeklinde lanse edilmiş olsa da asıl dikkat çekici nokta yardımı alan ülkelerin de bu tip bir misyonu içselleştirmiş olmalıdır. Bu açıdan Genelkurmay Harekat Dairesi Başkanı Korgeneral Yusuf Egeli’nin Amerikalı askeri yetkililere sarfettiği Türkiye’ye yapılacak olan askeri yardıma dair sözleri oldukça dikkat çekicidir. Egeli Amerikan yardımı ile Türk ordusunun güçlendirilmesinin saldırıya uğrayan milletlerin yardımına tereddüt etmeden ve korkusuzca koşan Amerikan halkının kanının korunmasına yardım edeceğini belirtirken Amerikalılara Türkiye’ye yapılan yardıma bir de bu açıdan bakılması gerektiğini salık vermiştir.¹⁰

⁷ Hearings Held in Executive Session Before The Committee on Foreign Relations U. S. Senate, 80th Congress, 1st Session on S. 938, A Bill to Provide for Assistance to Greece and Turkey, March – April 1947, **Historical Series: Legislative Origins of the Truman Doctrine**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1973, s. 94.

⁸ Stockholm International Peace Research Institute, **The Arms Trade with the Third World**, Humanities Press, New York, 1971, s. 20.

⁹ Neal Stanford, “Mutual Security”, **The Christian Science Monitor**, 23.01.1957, s. 16.

¹⁰ Memorandum to Major General Bolte, Washington D.C., 29.10.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 131. Her ne kadar devlet ricali arasında ABD için cepheye sürülmek içselleştirilmiş olsa da aynı şeyi toplumun tüm kesimlerinin sorgusuz sualsiz kabullendiğini söylemek zordur. Yusuf Egeli’nin Türk ordusunun Amerikan halkını koruyacağını teminatını vermiş olmasına karşın Nazım Hikmet, ABD Dışişleri Bakanı Dulles’in Türk askerinin ABD’ye maliyetinin sadece 23 sent olduğuna dair basına verdiği beyanlar

Askeri yardım alan müttefik orduları Egeli'nin ifadesiyle Amerikan askerlerinin kanını korumakla vazifelendirilirken atfedilen bu misyon sadece Amerikalıları güvence altına almayacak aynı zamanda bu güvenliğin çok düşük bir maliyetle gerçekleştirilmesinin de önü açacaktır. Askeri yardımlarla müttefik ordulara bakmanın maliyeti Amerikan askerleri için yapılan harcamalarla kıyaslandığında yabancı ülkelerin askerlerinin eğitilip donatılması Birleşik Devletler yönetimi için iktisadi açıdan daha cazip görünmüştür. Kore Savaşı'nda yaşananlar askeri yardımın ekonomik açıdan neden ABD'nin yararına olduğunu gösteren belki de en somut örneği oluşturmuştur. Birleşik Devletler savaş sırasında bir Kore askerinin yıllık bakımı için 600 dolar harcarken aynı yerde görev yapan kendi askerinin bakımı için ise bu miktarın tam 10 katını yani 6000 dolar ödemek zorunda kalmıştır.¹¹ Maliyetler arasındaki bu devasa uçurum sadece Kore'ye özgü bir durum değildir. Dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi Türkiye'de de benzer değerlendirmeler yapılmış ve bir Türk askerinin maliyetinin bir Amerikan askerinin sadece onda biri olduğu belirtilmiştir.¹²

Aslında bu tip 'maliyet hesapları'nda kazanan hep Birleşik Devletler yönetimi olacaktır. Zira 1952 yılındaki veriler ABD askerinin uzak ara dünyanın en pahalı askeri

üzerinden mehmetçiğin Birleşik Devletler için savaşa gönderilmesine 23 Sentlik şiirindeki şu dizelerle karşı çıkmıştır:

"Mister Dalles,
sizden saklamak olmaz,
hayat pahalı biraz bizim memlekette.
meselâ iki yüz gram et alabilirsiniz,
koyun eti,
Ankara'da 23 sente,
yahut iki kilo kuru soğan,
yahut bir kilodan biraz fazla mercimek,
elli santim kefen bezi yahut,
yahut da bir aylığına
yirmi yaşlarında bir insan,
erkek,
ağız burnu, eli ayağı yerinde,
üniforması, otomatığı üzerinde,
yani öldürmeğe, öldürülmeğe hazır,
...." Nazım Hikmet, **Bütün Şiirleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 1519.

¹¹ Christian A. Herter, "Why We're Still Sending Money Abroad", **Los Angeles Times**, 02.06.1957, s. L12. Benzer görüşler için bkz. U.S. Congress, **U. S. Foreign Aid Its Purposes, Scope, Administration, And Related Information**, 86th Congress, 1st Session, House Document No. 116, 11.06.1959, U.S. Government Printing Office, Washington, 1959, s. 4.

¹² Hearings Before Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services U. S. Senate, 82nd Congress, 1st Session on S. 1762, **Mutual Security Act of 1951**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1951, s. 344.; "Gnl. Arnold'un Ordumuza Dair Demeci", **Cumhuriyet**, 08.12.1951, s. 1. ABD Başkanı Eisenhower da Türklere kendi ordularını inşa etmek için yardımda bulunmanın extra Amerikan birlikleri oluşturmaktan hem daha iyi ve hem de daha ucuz olduğunu belirtmiştir. "United States Relations with Turkey: Questions of Economic and Military Assistance", **Foreign Relations of the United States (FRUS) 1955-1957**, V. XXIV, s. 608.

olduğunu ortaya koymuştur.¹³ Birleşik Devletler açısından yabancı orduları donatıp bakımlarına katkı sunmanın kendi askeri teşkilatının harcamalarıyla kıyaslandığında iktisadi açıdan oldukça rasyonel bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan bu tablo Birleşik Devletler yönetimini askeri yardım programlarıyla ilgili harekete geçiren asıl belirleyici unsurun sadece güvenlik olmadığını ortaya koyarken aynı zamanda yürütülen yardım programlarının da sanılanın aksine ABD için büyük bir külfet olmadığı anlaşılmıştır. 1948-1955 yılları arasında Birleşik Devletler tarafından yapılan dış yardımlar gayri safi milli hasılanın sadece % 1.7'sine denk gelirken hükümet harcamalarının ise sadece % 9.4'ünü oluşturmuştur. 1956 yılında ise bu oranlar daha da düşmüş, dış yardımlar gayri safi milli hasılanın % 1.1'ine tekabül ederken hükümet harcamalarındaki oranı ise % 6.4'e gerilemiştir.¹⁴ Rakamlar askeri yardım programlarıyla yabancı ordulara ayrılan kaynakların Amerikan savunma bütçesinin de çok ufak bir kısmını oluşturduğunu ortaya koymuştur. Zira Birleşik Devletler'in askeri yardım programı ile yurt dışına aktardığı kaynak miktarı kendi savunma bütçesinin sadece % 10'unu oluşturmuştur. Askeri yardım programlarıyla Amerikan yurttaşlarının vergilerinden toplanarak farklı ülkelerdeki askeri yapılanmalara sağlanan destek aslında Amerikalıların geleceğinin garanti altına alınmasına yönelik oldukça düşük maliyetli bir faaliyet olarak da değerlendirilebilir. 45 ay süren II. Dünya Savaşı'nın ABD'ye maliyetinin 330.000.000.000 dolar olduğu düşünüldüğünde farklı coğrafyalardaki müttefik orduların tamamına her sene bu miktarın % 3'üne denk gelen bir yardımda bulunulması Birleşik Devletler'in yaşanması muhtemel bir dünya savaşından en az zararlı çıkması için girişilen bir yatırım şeklinde yorumlanmalıdır. Tam da bu sebeptendir ki ABD Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Ofisi Direktörü General George Olmsted her sene ödenmesi gereken % 3'lük bir sigorta priminin Amerika'nın hayatının korunması için çok makul bir tutar olduğunun altını çizmiştir.¹⁵

II. Dünya Savaşı ile birlikte kurumsal bir çerçeve kazanıp yaygınlık kazanan askeri yardım programlarının Birleşik Devletler'e tek katkısı iktisadi yönden düşük maliyetli bir güvenlik çemberinin yaratılması olmamıştır. Birleşik Devletleri kendi sınırlarının binlerce

¹³ Rakamlar bir Amerikan askerinin yıllık maliyetinin 5247 dolar olduğunu ortaya koyarken Sovyetler Birliği'nde bu rakam 2000 dolar; İngiltere'de 1200 dolar; Fransa'da 1100 dolar ve Türkiye'de ise sadece 400 dolar olmuştur. "U.S. Soldier Most Expensive; Costs Over \$5247 a Year", **The Washington Post**, 18.05.1952, s. M3.

¹⁴ U.S. Congress, **U. S. Foreign Aid Its Purposes, Scope, Administration, And Related Information**, 86th Congress, 1st Session, House Document No. 116, 11.06.1959, U.S. Government Printing Office, Washington, 1959, s. 92. Benzer değerlendirmeler için bkz. Elie Abel, "U.S. Foreign Aid: The Record Now Up for Reappraisal", **New York Times**, 06.05.1956, s. 187.

¹⁵ Memorandum for Chief, JAMMAT, Ankara, Turkey, 26.10.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 2.

kilometre uzağında yer alan ülkelere silah yardımı yapmaya teşvik eden bir diğer unsur Amerikan diplomasisinin bu süreçten elde edeceği kazanımlar olmuştur. Bu bakımdan Amerika’da siyasetin askeriye nasıl baktığına dair değerlendirmeler de tam da bu noktaya işaret etmektedir. Amerikan politikasının ordu teşkilatına bakışı tam anlamıyla emperyal bir kimliğin gerektirdiği şekilde global bir perspektife dayanmış ve güçlü bir askeri yapılanma diplomasinin ve ABD’nin küresel hedeflerine ulaşabilmesinin olmazsa olmaz bir aracı olarak değerlendirilmiştir.¹⁶ Askeri yardımların temel esaslarından biri olan yabancı ülkelere silah transferinin belki de en önemli sonucu bu emperyal misyonla birlikte hedeflenen amaca ulaşmak yani yardımı sağlayan ülkenin yardımı alan ülkeleri kendi hegemonyası altına alacak olmasıdır. Stockholm International Peace Research Institute tarafından yürütülen çalışmalar silah transferinin sevkiyatı yapan ile alan ülkeler arasındaki ilişkilerin güçlenmesine katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Hibe veya satın alma şeklinde yapılan silah sevkiyatları yardımı alan ülkeyi askeri açıdan bağımlı hale getirirken tedarikçiyi de silahları alan iktidarlardan kimi ayrıcalıklar talep edecek bir üst konuma taşımakta ve taleplerin karşılanmaması durumunda da yeni sevkiyatların yapılmayacağı tehdidi masaya sürülmektedir.¹⁷ Gerilen Türk-Amerikan ilişkilerinin neticesi olarak 1974 Kıbrıs Harekati sonrasında uygulamaya konulan silah ambargosunda görüldüğü üzere tehditlerin söylemden çıkıp pratige döküldüğü deneyimlenirken Birleşik Devletler yönetimi yürütmüş olduğu silah sevkiyatlarıyla diğer ulusların politika ve eylemlerini kendi ulusal çıkarlarıyla uyumlu hale getirmeye çabalamıştır.¹⁸

Yürütücüsü olduğu silah sevkiyatlarıyla Birleşik Devletler’in yardım alan ülkelerle havuç-sopa ikilemine dayalı ve ast-üst hiyerarşisine benzer ilişkiler ağı kurmasının önünü açan askeri yardım programlarının diplomaside Birleşik Devletler yönetimine kazandırdığı tek katkı bu olmayacaktır. Yardım programlarının silah sevkiyatı ayağı farklı coğrafyalardaki birçok ulusu Birleşik Devletler’in belirlemiş olduğu politikaları takip etmeye zorlarken askeri yardımın bir başka ayağı olan eğitim programları da kimi çalkantılı dönemlerde bu politikaların hayata geçirilmesi için iktidarı devralacak olan askeri elitlerle irtibat

¹⁶ Joyce and Gabriel Kolko, **The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-1954**, Harper & Row, Publishers, New York, 1972, s. 91.

¹⁷ Stockholm International Peace Research Institute, **The Arms Trade with the Third World**, s. 19.

¹⁸ Birleşik Devletler yönetiminin 1950-1992 yılları arasında silah ihracatını manipüle ederek diğer ülkeleri nasıl etkilediğine dair örnekleri içeren liste için bkz. John Sissin, Arms as Influence: The Determinants of Successful Influence, **The Journal of Conflict Resolution**, V. 38, No. 4 (December 1994), s. 683-687. ABD’nin silah transferini kullanarak İsrail’i nasıl baskılayıp ikna ederek politika ve eylem açısından kendi çizgisine çektiğine dair ufuk açıcı bir çalışma için bkz. Thomas R. Wheelock, Arms for Israel: Limit of Leverage, **International Security**, Vol. 3, No. 2 (Fall 1978), s. 123-137.

kurulmasının önünü açmıştır. Bu açıdan askeri yardım kapsamındaki eğitim programları sadece ABD'nin güvenlik ile ilgili çıkarlarına hizmet etmemiş aynı zamanda geleceğin potansiyel yabancı liderleriyle güçlü bağların kurulmasına aracılık ederek Amerikanın politik çıkarlarına da katkıda bulunmuştur.¹⁹

1950'li yılların ikinci yarısından itibaren hazırlanan raporlar Birleşik Devletler yönetimini askeri yardım kapsamında sunulan eğitim programları üzerine odaklanmaya ve ABD'deki askeri okullara eğitim amacıyla katılan yabancı subaylarla daha yakın ilişkiler kurmaya zorlamıştır. 1959 yılında hazırlanan bir rapor (The Draper Report of 1959) az gelişmiş ülkelerdeki ordu mensuplarının ülkelerinin iç meseleleri ile yakından ilgili olduğunu ortaya koymuş ve askeriye'nin bu tip ülkelerde önemli politik ve sosyal roller üstlendiğini belirtmiştir.²⁰ Modernleşme sürecine giren geleneksel toplumlarda mevcut olan eski ve kökleşmiş yapılar yerlerini tamamen yeni ekonomik, politik veya sosyal yapılara bırakırken bu süreç Birleşik Devletler tarafından yakından takip edilmiş ve Amerikan yönetimi yaşanan sancılı geçiş dönemlerinin Amerikanın çıkarlarıyla örtüşmeyen sol iktidarlara kapı aralamasının önüne geçmek istemiştir. Az gelişmiş ülkelerde önemli politik ve sosyal roller üstlendiği görülen askeri yapılar da tam da bu noktada Birleşik Devletler'in en yakın işbirlikçisi olarak sahneye çıkmışlardır. ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi tarafından Massachusetts Teknoloji Enstitüsü Uluslararası Çalışmalar Merkezi'ne hazırlatılan çalışmada da az gelişmiş ülkelerin moderniteye yolculuğunda liderliğin neden askeri sınıf tarafından üstlenileceği ve dolayısıyla Amerikan yönetimlerinin niçin bu sınıf ile işbirliği yapması gerektiğine dair önemli tespitlerde bulunulmuştur. Çalışmaya göre askerleri değişimin öncüsü olmaya iten en temel neden sosyal statüsü yüksek olmayan sınıflardan gelen subayların halihazırda yürürlükte olan köhnemiş sosyal düzeni savunmayı reddetmiş olmalarıdır. Aynı zamanda personelini sahip oldukları aidiyete göre değil de bireysel performanslarına göre seçen, sınıflandıran ve terfi ettiren ordu bu açıdan geleneksel kurumların aksine daha modern bir yapı sergilemektedir. Orduların geleneksel kurumlarla kıyaslandığında daha modern bir yapı sergilemiş olmalarının arkasında yatan bir diğer etken de askeri personelin eğitiminin Batıdan gelen askeri uzmanlarca yürütülmüş olmasıdır. Ortaya çıkan tablo ordu içerisinde kendisine güvenen, modern usulleri ve davranışları benimseyen bir subay kitlesinin yetiştirilmesini mümkün kılarken orduya katılan subaylara modern hayat için gerekli asgari

¹⁹ Ernest W. Lefever, The Military Assistance Training Program, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 424, International Exchange of Persons: A Reassessment (March 1976), s. 87-88.

²⁰ U.S. Congress, **Conclusions Concerning The Mutual Security Program**, 86th Congress, 1st Session, House Document No. 215 (Part 1), U.S. Government Printing Office, Washington, 1959, s. 43.

teknik eğitimin veriliyor olması da askeriyeği geleneksellikten moderniteye geçiş aşamasındaki toplumlarda sürecin bayraktarlığını üstlenmeye itmiştir.²¹

Ortaya konulan argümanlar sonrasında Birleşik Devletler'deki politika yapıcılar değişimle karşı karşıya kalan geleneksel toplumlardaki ordu teşkilatını sadece değişimi kolaylaştırıcı bir kurum olarak değil aynı zamanda değişimin yol açabileceği kaosu engelleyebilecek bir yapı olarak da görmeye başlamışlardır. Birleşik Devletleri böyle bir tercihte bulunmaya iten asıl neden ise geçiş dönemindeki toplumlarda yaşanan radikalizmin sol hareketleri iktidara taşıma olasılığıdır. Nitekim 1959'daki Küba Devrimi veya Laos, Kongo ve Vietnam'daki sol gerillalar tarafından yürütülen isyan hareketleri Amerikalıları askeri diktatörlükleri desteklemeye yöneltecektir. Apoletlerle süslenmiş otoriter yönetimlerin tercih edilmesi her ne kadar kalıcı bir çözüm olmasa da Birleşik Devletler için kendi çıkarlarına en uygun tercih olarak ön plana çıkacaktır. Geçiş dönemindeki toplumlarda askeri otoriter yönetimlerin tercih edilmesi ABD'nin savunuluculuğunu yaptığı demokrasi kavramını da rafa kaldırmasına neden olmuştur. Her ne kadar Amerikalılar Weber'in düşüncelerine atıfta bulunarak modern demokrasinin kapitalist sanayileşmenin altında ortaya çıkacağını ve dolayısıyla geçiş toplumlarında asıl soruna yani kapitalist sanayileşmenin nasıl hayata geçirileceği üzerine odaklanmayı tercih etmiş olsalar bile ortaya çıkan tablo Birleşik Devletler'in post-kolonyal ülkelerde askeri diktatörlükleri destekleyerek demokrasiyi rafa kaldırmış olmasıdır.²² Askeri elitlerin toplumlarda oynadığı politik role ilişkin hazırlanan raporlar her ne kadar Amerikan hükümetlerini baskıcı ve sevilmeyen rejimlere askeri yardım sağlanmaması konusunda uyarılmış olsalar da²³ Birleşik Devletler bu uyarıları dikkate almamış ve dolayısıyla da bu tip rejimlerle kurmuş olduğu ilişkiler ağı bir süre sonra birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir.²⁴

²¹ 86th Congress 2d Session, Committee Print, **United States Foreign Policy – Economic, Social, and Political Change in the Underdeveloped Countries and Its Implications for United States Policy**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960, s. 42-44.

²² Nils Gilman, **Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America**, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2004, s. 184-185.

²³ Raporlar yardım yapılan baskıcı rejimler devrildiklerinde ve ABD'nin bu baskıcı rejimlerle olan ilişkisi ortaya çıktığında halkın ve kurulan yeni hükümetlerin ABD'ye düşman olacağını ve Amerikan çıkarlarını tehdit edecek ittifakların parçaları olacağını ifade etmişlerdir. 86th Congress 2d Session, Committee Print, **United States Foreign Policy – Economic, Social, and Political Change in the Underdeveloped Countries and Its Implications for United States Policy**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960, s. 77.

²⁴ Henry S. Reuss ABD'nin Latin Amerika ülkelerine yapmış olduğu askeri yardımların ortak savunmayı güçlendirmekten ziyade diktatoryel rejimlerin halkları üzerindeki kontrolü devam ettirmesine yardımcı olduğunu söylemektedir. Henry S. Reuss, The United States Foreign Aid Program: An Appraisal, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 336, Is International Communism Winning? (July 1961), s. 25. Kimi çalışmalar ise Birleşik Devletler tarafından sağlanan askeri yardımların az gelişmiş ülkelere

Modern hayata geçiş aşamasındaki geleneksel toplumlarda değişimin beraberinde getirdiği sancılı sürecin özellikle sol hareketlerin iktidarları devralmasına yol açmaması amacıyla Birleşik Devletler tarafından ordulara yüklenen ‘ilerici kuvvetler’ tanımlaması ilginç bir şekilde sol hareketler tarafından da benimsenmiş ve sosyalizme geçiş sürecinde askere özel bir misyon biçilmiştir.²⁵ Her iki kamp için önemi artan askeri sınıfla iletişime geçme isteği Birleşik Devletler’i yabancı orduların subaylarıyla yakın ilişkiler kurmaya iterken Amerikalı idareciler de askeri yardım programı kapsamında Birleşik Devletler’de eğitim almak isteyen yabancı subaylara Amerikan askeri okullarının kapılarını sonuna dek açmışlardır. Askeri yardım programlarının eğitim ayağı o kadar öncelik kazanmıştır ki Amerikan askeri sınıf okullarında yardım kapsamında eğitilen yabancıların sayısı binlerle ifade edilirken bu rakam Fulbright, Smith-Mundt ve Uluslararası Kalkınma Ajansı tarafından Birleşik Devletler’de eğitilen yabancıların sayısının da üzerine çıkmıştır.²⁶ Birleşik Devletler’deki askeri okullarda veya kendi ülkelerinde Amerikalı askeri uzmanlarca yetiştirilen yabancı askeri personelin ABD’nin çıkarlarına katkısı sadece politik anlamda olmayacaktır. Yardım kapsamındaki eğitim programları vasıtasıyla Amerikalı askeri eğitmenlerle yabancı subaylar arasında örülen yakın ilişkiler ABD’ye aynı zamanda silah satışı konusunda da içerden bağlantı kurma imkanı tanırken ‘eğit ve sat’ sistemi Amerikan yönetimlerine az gelişmiş ülkelerden sadece müttefik bulmanın değil aynı zamanda para kazanmanın da yolunu açmıştır.²⁷

1940’ların ikinci yarısından sonra kurumsallaşan askeri yardım programları Birleşik Devletler’e güvenlik ve diplomasi sahalarında önemli kazanımlar sağlarken yapılan yardımlar aynı zamanda ABD’yi yardım yapılan ülkelerde daha görünür kılmıştır. Zira askeri yardım programları kapsamında yapılan antlaşmalar Birleşik Devletler’in stratejik yerlerdeki pek çok

sivil elementlerin altını oyduğunu ve pretoryenizmin yükselmesine katkı sunduğunu iddia etmektedir. Edward Thomas Rowe, *Aid and Coups d’Etat: Aspects of the Impact of American Military Assistance Programs in the Less Developed Countries*, **International Studies Quarterly**, Vol. 18, No. 2 (June, 1974), s. 253.

²⁵ Massachusetts Teknoloji Enstitüsü tarafından hazırlanan ve sonradan kitaplaştırılan raporun özeti niteliğindeki bir yazının Yön Gazetesi’nde yayınlanmış olması bu açıdan oldukça dikkat çekicidir. “Değişen Toplumlar İlerici Kuvvet”, **Yön**, Yıl: 1, Sayı: 43, 10 Ekim 1962, s. Özgür Mutlu Ulus da Türkiye’de sol ve ordu arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında bu birlikteliğe dikkat çekmekte ve Türkiye’de sosyalizme geçiş sürecinde askerin özel bir rolünün olmadığını savunan yegane radikal sol hareketin Türkiye İşçi Partisi olduğunu belirtmektedir. Özgür Mutlu Ulus, **Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 209.

²⁶ Charles Windle ve T. R. Vallance, “Optimizing Military Assistance Training”, s. 91. 1959 yılında Uluslararası İşbirliği İdaresi tarafından ABD’de eğitilen yabancı sayısı 6200; Uluslararası Eğitim Değişim Servisi tarafından eğitilen yabancı sayısı 5300 iken Savunma Bakanlığı tarafından aynı yıl içinde eğitilen yabancı sayısı ise 16.000’e ulaşmıştır. U.S. Congress, **Conclusions Concerning The Mutual Security Program**, 86th Congress, 1st Session, House Document No. 215 (Part 1), U.S. Government Printing Office, Washington, 1959, s. 44.

²⁷ Chalmers Johnson, **Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 147.

yabancı üs, tesis ve alana da girişine kapı aralamıştır.²⁸ Bu açıdan bakıldığında 1950'lerin ortalarında Amerikan askeri varlığının dünyayı bir kuşak gibi sarmaya başladığı görülmektedir. Zira yapılan araştırmalar 1950'lerin ortalarına gelindiğinde ABD'nin 63 farklı ülkede 300'ün üzerinde üs ve ileri karakola sahip olduğunu göstermiştir.²⁹ Bir kısmı II. Dünya Savaşı sırasında bir kısmı ise Soğuk Savaş esnasında inşa edilen bu üs ve tesisler dünyanın farklı coğrafyalarında Amerikan varlığını temsil eden simgelere dönüşürken aynı zamanda bu coğrafyalarda sayıları giderek artan Amerikan personeline de ev sahipliği yapmışlardır. Zaman içerisinde yaygınlaşan üs ve tesisler sadece Amerikan'ın mevcut ülkelerdeki askeri ve iktisadi etkisine işaret etmemek de aynı zamanda kelimenin tam anlamıyla bu coğrafyalardaki Amerikalıları daha görünür kılmaktadır. O kadar ki 1950'lerin ortalarında aralarında askerlerin, diplomatların, yardım programı uzmanlarının, teknisyenlerin ve farklı meslek grubu ile ailelerinin bulunduğu takribi 1.500.000 Amerikalı ABD'nin sınırları dışında bulunmaktadır ki bu rakam yaklaşık her 100 Amerikalıdan birinin dünyanın değişik ülkelerinde bulunduğu anlamını taşımaktadır.³⁰

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) da ABD'nin yapmış olduğu askeri yardım programlarını organize etmek adına dünyanın farklı ülkelerinde kurulmuş olan askeri yardım örgütlerinden birini oluşturmuştur. 1947'de yapılmaya başlanan iktisadi ve askeri yardımlarla Türkiye'nin askeri, politik, ekonomik ve hatta kültürel yaşamında önemli bir konuma yükselen ABD'nin Türk ordusu ile kurmuş olduğu ilişkiler merak konusu olmuş ve Türkiye'deki her bir askeri müdahaleden sonra Amerikalıların bu işin neresinde yer aldığı sorusu da belki de ordu ve Amerikalılar arasındaki ilişkinin artık gizlenemeyen bir veçhe kazandığını ortaya koymuştur. Bu açıdan çalışmanın içeriğini oluşturan JAMMAT'ın Türkiye'de yürütmüş olduğu faaliyetlere bakmak ordu ve ABD arasında kurulan ilişkinin nasıl başladığına ışık tutması açıdan önemli katkılar sunacaktır. Özellikle 1947'den sonra başlayan süreçte Amerikan yardımlarının ordunun silah envanterinde meydana getirdiği değişim ve bu değişimin sonrasında ortaya çıkanlar Türk ordusunun en azından materyal açısından Birleşik Devletler'e eklemlendiğini ortaya koyarken JAMMAT'ın özellikle eğitim alanında öncülük ettiği adımlar da Türk ordusundaki subayların zihinsel dönüşümünün anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

²⁸ U.S. Congress, **Conclusions Concerning The Mutual Security Program**, 86th Congress, 1st Session, House Document No. 215 (Part 1), U.S. Government Printing Office, Washington, 1959, s. 21.

²⁹ "U.S. Has 300 Bases on Foreign Soil", **Chicago Tribune**, 11.09.1954, s. 10.; Walter Trohan, "U.S. Strategy Tied to World Air Superiority", **Chicago Tribune**, 14.02.1955, s. 6.

³⁰ Carl Cranmer, "1,500,000 American Abroad", **Baltimore Sun**, 22.04.1956, s. A3.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'deki faaliyetleri uzun soluklu bir süreç olduğu için araştırmanın kapsamınının çalışılabilir sınırlara çekilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Her ne kadar çalışmanın zaman aralığını sınırlandırmak bir şekilde kolaylık gibi görünse de bu süreçte de başka bir zorlukla karşılaşmakta ve dönemlendirmenin hangi tarihleri kapsayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan çalışmanın kapsamı için tercih edilen yol ise JAMMAT'ın kurulduğu yıl olan 1947'nin başlangıç olarak kabul edilmesi ve isim değişimine uğrayıp JUSMMAT adını aldığı 1958'de ise çalışmanın sonlandırılması olmuştur.³¹

Dönemlendirmenin yapılmasından sonraki en önemli sorun ise kaynaklarla ilgili olarak yaşanmıştır. Türkiye'de askeri tarih alanındaki en önemli merkez sayılan Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd ve Denetleme Başkanlığı Arşivi'nin (ATASE) Amerikan askeri yardım programının başlangıcı olan 1947 ve sonrasına ait belgelerin yayınlanmasına izin vermemiş olması çalışmanın büyük oranda ABD Ulusal Arşivi'nden (NARA) elde edilen belgelere dayanmasına yol açmıştır. Çalışmanın Türkiye ayağı her ne kadar arşiv açısından çok elverişli bir ortam sunmasa da döneme ait tanıklıklar içeren anılar açısından ise aynı şeyi söylemek haksızlık olacaktır. Zira çalışmanın zaman aralığından çok kısa bir süre sonra patlak veren 27 Mayıs askeri müdahalesi bu açıdan birçok subayı döneme ait tanıklıklarını içeren anıları kaleme almaya zorlamış ve bu da ortaya çıkan hatıratlarda müdahale öncesinde orduda yaşanan dönüşümün izdüşümlerini yakalamayı ve arşivden çıkan belgelerin sağlamlasının yapılmasını mümkün kılmıştır.

Çalışmanın ele alınan konuyla ilgili literatüre nasıl bir katkı sağlayacağı sorunsalı belki de çalışmacıların cevap vermekte zorlandıkları en çetin safhayı oluşturmuştur. Zira bu soruya verilecek cevap sadece çalışma sonucunda nereye ulaşıldığı ve bunun sonraki çalışmalara ne gibi katkısı olacağını içermemekte aynı zamanda mevcut literatürün de bir değerlendirmesinin yapılmasını gerektirmektedir. Çalışmacıları zorlayan da büyük ölçüde bu ikinci kısım olmuştur. Ele alınan konuyla ilgili üzerinde büyük emekler sarfedilen önceki çalışmaların değerlendirmesinde ne kadar objektif olunabileceği veya bugünkü koşullarla geçmiş dönemde yazılmış bir eserin değerlendirilmesinin ne kadar sağlıklı olduğu tartışmaya açık bir konudur. Buna karşın kaçınılamayacak bir sorumluluk olarak değerlendirme ele alındığında çalışmanın konusunu oluşturan JAMMAT ve Türkiye'deki faaliyetleri ile ilgili

³¹ JUSMMAT ismi 1957 yılı içerisinde kullanılıyor olmasına karşın aynı seneki evraklar içerisinde JAMMAT isminin de geçtiği görülmektedir. Bu sebepten yazışmalarda tamamen JUSMMAT isminin kullanılmaya başlandığı 1958 senesi çalışma aralığının bitiş noktası olarak tespit edilmiştir.

olarak Türkiye yazınında kaleme alınmış bir çalışma bulunmadığı görülmektedir.³² Her ne kadar Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu ile ilgili spesifik bir çalışma olmasa da kurulun parçası olduğu Amerikan askeri yardımı mevzubahis olduğunda sayıları sınırlı da olsa çalışmalara rastlanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında karşımıza çıkan ilk eser Birleşik Devletler'den yapılan askeri yardımın sadece silah sevkiyatı ayağını konu edinen Sezai Orkunt'un Türkiye-ABD Askeri İlişkileri isimli kitabı olmaktadır. Craig Livingstone'un One Thousand Wings: The United States Air Force Group and the American Mission for Aid to Turkey, 1947-50 ismiyle yayınlanan makalesi de Orkunt'un eseri gibi yardımın sadece bir yönünü ele almakta ve hava kuvvetleri ile ilgili yürütülen programı kapsamaktadır. Robert Cossaboom ve Gary Lesier'in kaleme aldıkları Adana Station 1943-1945: Prelude to the Post-war American Military Presence in Turkey başlıklı makale de 1947 yılında başlayan askeri yardım programı öncesi Türkiye'deki Amerikan askeri varlığına ışık tutmaktadır. Ortaya konulan çalışmalar içerisinde belki de en dikkat çekici olanı ise Serhat Güvenç'in ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü isimli çalışmasıdır. Sadece Türk ordusunun Amerikan askeri sistemi ile nasıl tanıştığının değil aynı zamanda bu tanışıklığın ordunun eğitim, teşkilatlanma ve askeri zihniyet alanlarında nasıl bir dönüşüme yol açtığı ile ilgili bu çalışma konuya ilgi duyanlar açısından oldukça ufuk açıcı bir nitelik taşımaktadır. Güvenç'in çalışması gibi dikkat çekici bir diğer eser ise James Madison Garrett III tarafından hazırlanan Assistance to Turkey As An Instrument of United States Foreign Policy with Emphasis on Military Assistance: 1947-1955 isimli doktora tezidir. Kendisi de ABD tarafından sağlanan askeri yardım programlarında görev almış bir personel olması dolayısıyla Garrett tarafından kaleme alınan eser Amerikan kaynakları açısından oldukça zengin bir kaynakça sunmaktadır.

Bu çalışma Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun çalışmalarını temel olarak Türk ordusunun 1940'lı yılların sonlarında deneyimlemeye başladığı dönüşüme ışık tutmayı amaçlamaktadır. Amerikan askeri yardımı öncülüğünde gelişen bu sürecin daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi amacıyla çalışmanın üç kısım üzerine inşa edilmesi tercih edilmiştir. Askeri malzeme ve silah transferi, eğitim alanında atılan adımlar ve ulaşım ile ilgili hayata geçirilen planlar bu dönüşümün takip edileceği alanlar olarak seçilmiştir. Askeri

³² Çalışmanın bir yönü ABD'yi de kapsadığı için JAMMAT ve faaliyetleri ile ilgili çalışmaların olup olmadığı Birleşik Devletler'deki literatürde de kontrol edilmiştir. JAMMAT'ı çalışmanın merkezine alan yeğane çalışma Howard Adelbert Munson IV tarafından kaleme alınmış olan doktora tezidir. Bu tez de JAMMAT'ı Türk ordusundaki dönüşümde oynadığı rolden ziyade Türk-Amerikan ilişkilerini nasıl şekillendirdiği üzerinden incelemeye çalışmış ve çalışmanın zaman aralığı 1947-1954 olarak belirlenmiştir. Çalışma için bkz. Howard Adelbert Munson IV, **The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954**, Washington State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

malzeme ve silah transferi üzerinden Türk ordusunun malzeme açısından Birleşik Devletler'e bağımlılığının izleri değerlendirmeye tabi tutulurken eğitim alanında atılan adımlarla da Türk subaylarının nasıl bir zihniyet dönüşümüyle karşı karşıya geldiği okuyuculara sunulmaya çalışılmıştır. Son bölümü oluşturan ulaşım ile ilgili bölümde ise 1940'lı yılların ikinci yarısında karayollarıyla birlikte esmeye başlayan değişim rüzgarlarında askeriyenin ihtiyaçlarının ne derece belirleyici olduğu tartışmaya açılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TRUMAN DOKTRİNİ VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

I. Truman Doktrinine Giden Süreç ve Doktrinin İlanı

A. Truman Doktrinine Giden Süreç

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber savaş alanındaki mücadele yerini ideolojilerin ve ulusal çıkarların harmanlandığı yeni bir rekabet ortamına bırakmıştır. Kapitalist bloğun liderliğini üstlenen Amerika Birleşik Devletleri ile komünist bloğun önderi durumundaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki bu mücadele her iki devlet için de dış politikalarını yeniden gözden geçirmeyi ve bunun için gerekli adımları atmayı zorunlu kılmıştır. ABD Başkanı Truman 6 Nisan 1946'da yaptığı konuşmada bu duruma dikkat çekerek; Birleşik Devletlerin büyük bir devlet olduğunu ve bunun getirmiş olduğu liderliği üstlenip üzerine düşen sorumlulukları yerine getireceğini belirtmiştir. Bu duruma aksi bir tutumun sadece ulusal görevin değil aynı zamanda uluslararası güvenin de ihlali olacağını ifade ederek Birleşik Devletlerin bundan sonra izleyeceği dış politikanın ipuçlarını vermiştir.¹

1946 senesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler “soğuk savaş”ın² yaşandığı dönemde ABD'nin izleyeceği dış politikanın meşrulaştırılmasında yoğun olarak kullanılmıştır. Sovyetlerin Doğu Avrupa devletlerini uydu devlet haline getirmesi, kuzey İran'daki işgale son vermemesi, Yunanistan'daki iç savaşta komünist gerillaları desteklemesi ve Türkiye'den toprak ve Boğazların idaresi ile ilgili taleplerde bulunması Amerikan ve uluslararası kamuoyunun Rus tehdidi ile korkutulmasında ve Ruslarla olan ilişkilerin müttefiklikten düşmanlığa dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yaratılan bu korku Amerikan yönetimi tarafından istenilen sonucu vermiştir. 1946'nın Mart ayında ABD'de düzenlenen kamuoyu yoklaması Amerikalıların büyük çoğunluğunun Sovyetler Birliği'nin dış politikasını

¹ Address by THE PRESIDENT “... we can attain a lasting peace”, **The Department of State Bulletin**, Vol. XIV, No. 354, (14 April 1946), U.S. Government Printing Office, Washington, 1946, s. 622.

² Churchill'in Fulton'da yapmış olduğu ve “Demir Perde” tabirini kullandığı 5 Mart 1946 tarihli konuşma birçok kaynak tarafından Soğuk Savaş'ın başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş'ın başlangıcını daha önceye çeken kimi çalışmalar da vardır. James Joll Soğuk Savaş'ın başlangıcını II. Dünya Savaşı'nda ABD ve İngiltere'nin Ruslarla savaşan Almanlara karşı ikinci cepheyi açarken işi ağırdan almalarına kadar götürmektedir. James Joll, **Europe Since 1870, An International History**, Penguin Books, London, 1990, s. 423. Kimi yazarlar da Soğuk Savaş'ın ortaya çıkışında II. Dünya Savaşı sırasında Nazilere karşı kurulan ABD-SSCB ittifakında Yalta Konferansı sonrası yaşanan gerilimlere işaret etmektedir. Hugh Higgings, **The Cold War**, Heinemann Educational Books, London, 1987, s. 28.; John Lukacs, **A History of The Cold War**, Doubleday & Company, Inc., New York, 1961, s. 47.

onaylamadığını göstermekle kalmamış aynı zamanda bu çoğunluğun Amerikan hükümeti tarafından izlenen dış siyaseti çok yumuşak bulduğunu da ortaya çıkarmıştır.³

Gerilimlerin iyice su yüzüne çıkmasıyla taraflar artık çatışma ortamının varlığını açıkça ifade etmeye başlamışlardır. Amerikalılar için mevcut durum iki farklı yaşam biçiminin karşı karşıya geldiği bir dönemdir. Taraflardan bir tanesini çoğunluğun iradesine dayalı, ‘özgürlükler’in hüküm sürdüğü yaşam biçimi oluştururken diğerini ise azınlığın çoğunluk üzerinde baskı ve terörle tahakküm kurduğu diktatörlükler oluşturmaktadır. Böyle bir ortamda ABD’nin izleyeceği temel politika şu şekilde ifade edilmiştir:

Birleşik Devletler dış politikasının temel amacı ulusların diğer ulusların baskı ve zorlaması olmaksızın kendi yaşam biçimlerini tayin edebilecekleri bir dünyadır...Birleşik Devletler politikası, silahlı azınlıklar veya dış güçler tarafından buyruk altına alınmaya karşı mücadele etmeye çabalayan özgür halklara yardım etmektir. Birleşik Devletler Birleşmiş Milletler Sözleşmesi çerçevesi içinde özgür halkların kendi kaderlerini tayin edebilmesini güvence altına alması için yardımda bulunacaktır.⁴

B. Truman Doktrini’nin İlanı ve Türkiye’nin Yardıma Dahil Edilmesi

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte İngiltere’nin küresel anlamda üstlenmiş olduğu “süper güç” konumu da ciddi bir yara almıştır. Savaş neticesinde İngiltere ihracatının 2/3’sini, deniz ticaret filosunun 1/4’ini, yurt dışı yatırımlarının yarısını ve finansal rezervlerinin 1/4’ini kaybederken dış ülkelere aldıkları borç miktarı ise 6 kat artmıştır.⁵ Başka bir deyişle İngiltere Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte ABD’ye kaptırmış olduğu ekonomik üstünlüğü bu dönemde tamamen elinden kaçırmış, ekonominin merkezi Londra’dan New York’a kaymıştır. Ekonomik veriler de ABD’nin iktisadi üstünlüğünü tartışmaya bırakmayacak bir şekilde ortaya koymaktadır. ABD 1948-1949 yılları arasında Kuzey Atlantik Paktı üyesi Avrupa devletleri ile SSCB ve onun uydusu durumundaki ülkelerin ürettiği toplam kömür miktarının %47’sini; elektrik üretiminin %61’ini; ham petrol miktarının %87’sini; dökme demir miktarının %54’ünü; çelik miktarının %55’ini; çimento miktarının ise %51’ini tek başına üretmiştir.⁶

³ George Gallup, “The Gallup Poll Reports: 77 Per Cent of U.S. Voters Decry Red Policy in Iran”, **The Washington Post**, 31.03.1946, s. B5. Kamuoyu yoklamasına katılanların %71’i Rusya’nın dünya meselelerinde takip ettiği politikayı onaylamadığını ifade ederken %7’lik bir kısmı ise onayladığını bildirmiştir. %22’lik kısım ise kararsızları oluşturmuştur.

⁴ “Report by the Subcommittee on Foreign Policy Information of the State-War-Navy Coordinating Committee”, **FRUS 1947**, V. V, s. 76-77.

⁵ Bruce Robellet Kuniholm, **The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece**, Princeton University Press, New Jersey, 1980, s. 406.

⁶ “Report to the President Pursuant to the President’s Directive of January 31, 1950”, 07.04.1950, **FRUS 1950**, V. I, s. 257. Aynı rapora göre ABD araştırmanın söz konusu olduğu ülkelerde bulunan toplam motorlu taşıt sayısının %90’ını elinde bulundurmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ABD’de 1700 dolar iken, Kuzey Atlantik

İngiltere'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğaz izlemekte olduğu dış politikada da kimi değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İngiltere "süper güç" olarak kendi sınırları dışında üstlenmiş olduğu taahhütleri yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı yerine getirememeye başlamıştır. Burma, Hindistan, Filistin ve Mısır gibi denizaşırı ülkelerdeki kuvvetlerini belirgin oranlarda geri çekmeye başlayan İngiltere diğer devletlere sağlamış olduğu ekonomik ve askeri yardımları da askıya almıştır. 24 Şubat 1947 tarihinde İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Lord Inverchapel ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a biri Yunanistan diğeri ise Türkiye ile ilgili iki rapor sunmuştur. Raporlarda İngiltere'nin içinde bulunduğu iktisadi durumdan ötürü her iki ülkeye yapmakta olduğu ekonomik ve askeri yardımı devam ettiremeyeceği bildirilmiş ve bu yükün ABD tarafından üstlenilmesi talep edilmiştir.⁷

İngiltere'nin sunmuş olduğu raporlardan sonra ABD Dışişleri Bakanı George Marshall Savaş Bakanı Patterson ve Donanma Bakanı Forrestal ile bir araya gelerek Başkan Truman'a iletilmek üzere bir rapor hazırlamıştır. Truman'a sunulan raporda İngiltere'nin gerçekten ciddi bir ekonomik buhranla karşı karşıya bulunduğu belirtilmiş ve bu yüzden İngiltere'nin 31 Mart 1947 tarihi itibarıyla yardıma devam edemeyeceği ifade edilmiştir. Özellikle Yunanistan'daki duruma dikkat çekilen raporda; Yunanistan'ın düşmesi halinde ABD'nin güvenliğini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkacağı, bunun önlenmesi için de Yunanistan'a ve daha küçük çapta da Türkiye'ye yardım yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁸

Truman yönetimi ortaya çıkan durumu Sovyet nüfuzunu Avrupa, Ortadoğu ve Asya'ya taşıyabilecek bir kriz olarak değerlendirmiştir. ABD açısından Yunanistan'ın iç savaşta dağılması Sovyet kontrolünde bir komünist devletin ortaya çıkmasına sebep olacak ve bu durum da hâlihazırda etrafı komünist rejimler tarafından kuşatılmış olan Türkiye'nin durumunu daha da sıkıntıya sokacaktır. Yaşanması muhtemel süreç Sovyetlerin Hindistan sınırına kadar olan tüm Ortadoğu'da egemenliğini arttırmasının önündeki engelleri kaldıracaktır. Bu sebepten ötürü ABD yönetiminin yaşanan duruma dahil olması kendilerinin de ifade ettikleri üzere sadece insani ve dostane gerekliliklerin bir sonucu olmayacaktır.⁹

Paktı üyesi Avrupa ülkelerinde 480 dolar, SSCB'de 330 dolar, SSCB'ye bağlı uydu devletlerde ise 280 dolardır. Ülkelerin brüt ulusal üretimlerinin toplamı 420 milyar dolar iken bu miktarın 250 milyar doları ABD'ye aittir.

⁷ "Memorandum by the Director of the Office of Near Eastern and African Affairs (Henderson) to the Secretary of State", 24.02.1947, **FRUS 1947**, V. V, s. 42.

⁸ "Memorandum by the Secretary of State to the President Truman", 26.02.1947, **FRUS 1947**, V. V, s. 58.

⁹ "Statement by the Secretary of State", **FRUS 1947**, V. V, s. 61. Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi tarafından 'Yunanistan ve Türkiye'ye yardım neden ABD'nin çıkarınadır?' sorusuna verdiği cevapta bahsi geçen ülkelerin bağımsızlıklarını kaybetmesi veya hükümetlerinin devrilmesi durumunda ortaya çıkacak durumun bölgedeki tüm ülkeler ve bölge dışındaki birçok devlet üzerinde rahatsız edici psikolojik ve siyasal etkileri olacağını ifade etmiştir. Yaşanan süreç sonunda karışıklık ve kargaşa tüm Ortadoğu'ya yayılacak,

Başkan Truman 27 Şubat 1947’de Dışişleri, Savaş ve Donanma bakanları tarafından kendisine sunulan “Amerikan Dışişleri Bakanlığı’nın Yunanistan ve Türkiye’ye Yapılacak Acil ve Kapsamlı Yardım Konusundaki Durum ve Tavsiyeleri” isimli raporu onaylamış ve böylece Yunanistan ve Türkiye’ye yapılacak yardımla ilgili tedbirler kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan tedbirlerin uygulanabilmesi için Kongre’ye başvuran hükümet Yunanistan ve Türkiye’ye tahsis edilmek üzere 400 milyon dolarlık bir yardım programının onaylanmasını istemiştir. 30 Haziran 1948 tarihine kadar geçerli olacak bu yardım programının yanında istek gelmesi halinde her iki ülkeye askeri ve sivil personelin gönderilmesi ve seçilmiş Türk ve Yunan personelin ABD’de eğitilmesi için de yetki talep edilmiştir.¹⁰

Yardım tasarısının geçmesi için 12 Mart 1947’de Kongrede yaptığı konuşmada Yunanistan ve Türkiye’ye yardımın bir gereklilik olduğunu vurgulayan Truman, ABD’nin üzerine düşen liderliği yerine getirmemesi durumunda sadece dünya barışının değil, ABD’nin kendi güvenliğinin de tehlikeye düşeceğini belirtmiştir. Bu durumun önüne geçilmesi için ABD’nin silahlı azınlıklar veya dış baskılara karşı mücadele eden özgür halklara yardım etmesinin zorunluluğunu vurgulayan bu konuşma ‘Truman Doktrini’ olarak adlandırılmış ve başkanın kendisinin de ifade ettiği üzere Amerikan dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur.¹¹ ‘Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Kanunu’ Kongre üyeleri tarafından onaylandıktan sonra Truman tarafından imzalanmış ve 22 Mayıs 1947’de yürürlüğe girmiştir.

C. ABD’yi Türkiye’ye Yardım Etmeye Götüren Nedenler

ABD’nin Türkiye’ye yardıma başlaması Truman Doktrini’nin öncesine dayanmaktadır. II. Dünya Savaşı’nın başlangıcından 31 Ocak 1947 tarihine kadar Birleşik Devletler Türkiye’ye borç ve kredi şeklinde olmak üzere 101.000.000 dolar tutarında yardımda bulunmuştur.¹² Yapılan yardımlar iktisadi alanda olup askeri alandaki yardımların

dünyanın hayati öneme sahip bölgelerinde istikrar bozulacak, Birleşmiş Milletlere ait kurumlar sarsılacak ve ulusların demokrasinin devamına olan inancı ciddi şekilde sarsılacaktır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasını engellemek açık ABD’nin çıkarıdır. Hearings Before The Committee on Foreign Affairs House of Representatives, 80th Congress, 1st Session on H.R. 2616, A Bill to Provide for Assistance to Greece and Turkey, March – April 1947, **Assistance to Greece and Turkey**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1947, s. 385-386.

¹⁰ “Recommendations on Greece and Turkey, Message of the President to the Congress, **The Department of State Bulletin**, Vol. XVI, No. 409 A, (4 May 1947), U.S. Government Printing Office, Washington, 1947, s. 831-832.

¹¹ Harry S. Truman, **Memoirs by Harry S. Truman**, Doubleday & Company Inc., New York, 1956, s. 106.

¹² Hearings Held in Executive Session Before The Committee on Foreign Relations U. S. Senate, 80th Congress, 1st Session on S. 938, A Bill to Provide for Assistance to Greece and Turkey, March – April 1947, **Historical Series: Legislative Origins of the Truman Doctrine**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1973, s. 218. Belirtilen tarih aralığında Türkiye’ye yardım için ayrılan miktar 130.979.811 dolar iken Türkiye bu miktarın sadece 101.051.769 dolarını kullanmıştır.

İngiltere tarafından üstlenilmesine göz yumulmuştur. Yakın Doğu İşleri Bürosu tarafından hazırlanan memorandum Türk askeri kuvvetlerinin bakım ve gelişimi için gerekli olan askeri malzeme ve cephanenin neden İngiltere tarafından sağlanmasının tercih edildiğini açıklamaktadır. Buna göre hem İngiltere ve Türkiye arasında bir antlaşmanın bulunması hem de dünyanın Türkiye'nin zaman zaman İngiltere'den silah almasına alışık olması hangi gerekçelerle İngiltere seçeneğinin benimsendiğini ortaya koymaktadır. Eğer İngiltere'nin gerekli silah ve askeri malzemeyi tedarik edememe gibi bir durumu ortaya çıkarsa ABD hükümeti bu malzemeleri Türkiye'ye ulaştırması için İngiltere'ye tedarik edecektir.¹³ Her ne kadar Birleşik Devletlerde bu duruma karşı kimi görüşler ortaya konulsa da¹⁴ Truman Doktrini'ne kadar Amerikan yönetimi Türkiye'ye askeri yardımı direkt olarak sağlama yoluna başvurmamıştır.

Truman Doktrini ile ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'yi kapsayan yardım programını üstlenmesi Amerikan kamuoyunda ciddi bir tepkiyi beraberinde getirmiştir. 24 Nisan 1947'de yapılan kamuoyu anket formuna katılanların %70'i Truman Doktrini'ne karşı olduğunu dile getirirken, yine aynı tarihte yapılan bir kamuoyu yoklamasına katılan her on kişiden yedisi bu yardım programının Birleşik Devletleri savaşa sürükleyeceğini belirtmiştir.¹⁵ Yardım programına yapılan eleştirilerin önemli kısmı Yunanistan'dan ziyade Türkiye üzerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye'ye yapılacak yardım programına karşı çıkanlar temelde iki neden ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında izlemiş olduğu tarafsızlık politikası¹⁶ bir diğeri ise Türk ekonomisinin savaş sonrasındaki diğer uluslara nazaran sahip olduğu "sağlıklı" durumdur.¹⁷

¹³ "Memorandum on Turkey Prepared in the Division of Near Eastern Affairs", 21.10.1946, **FRUS 1946**, V. VII, s. 896.

¹⁴ Deniz Albayı Robert Dennison Türkiye'ye İngiltere üzerinden yapılacak yardıma karşı çıkmış, ABD'nin Türkiye'de önemli askeri çıkarlarının bulunduğunun tüm dünyaya ilan edilerek askeri yardımın direkt ABD tarafından yapılmasını savunmuştur. Department of State Memorandum of Conversation, Subject: Aid to Turkey, 18.11. 1946, **National Archives**, Record Group (RG) 59 General Records of the Department of State, Records of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs 1947-1950, Subject File/Turkey, Administration-Program Operations, Entry. Lot 24, Box. 29.

¹⁵ **Congressional Record**-House, 7 May 1947, s. 4701.

¹⁶ Mr. Robson yaptığı konuşmada II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin ABD ve İngiltere'ye yardım etmek için bir tek kurşun dahi atmadığını belirtmiş ve Türkiye'yi ABD ve İngiltere'yi sömürürken Hitler'e ikmal maddeleri tedarik etmek ve onunla iyi ilişkiler kurmakla suçlamıştır. **Congressional Record**-House, 7 May 1947, s. 4702. South Carolina Senatörü James P. Richards da Amerikan kamuoyunun tüm samimiyetiyle savaşa katılan Yunanistan'a savaş dışında kalmayı tercih eden Türkiye'den daha farklı bir şekilde baktığını ifade etmiştir. Selected Executive Session Hearings of the Committee, 1943-1950, **Historical Series, V. VI: Military Assistance Programs Part 2**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1976, s. 366.

¹⁷ Türkiye bütçe açığının düşük olması ve altın rezervine sahip olması nedeniyle ekonomik yardıma muhtaç değildir. İngiltere'nin taahhütlerini yerine getiremiyor olması Türkiye üzerinde önemli bir ekonomik etkiye

Yardıml programı ile ilgili yapılan bunca eleştirinin odağında Türkiye neden Truman Doktrini'nin uygulama sahası içine alınmıştır? Bu sorunun cevabı sadece Türkiye'nin içinde bulunduğu politik-ekonomik koşullarda değil aynı zamanda yer aldığı coğrafyaya ortaya çıkan soğuk savaş ortamında atfedilen önemde saklıdır.

1. Türkiye'nin Jeopolitik Açından ABD İçin Taşıdığı Önem

a) Boğazlar ve ABD

Türkiye I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte yüz yüze kaldığı Boğazlar sorununu 20 Temmuz 1936 tarihinde İngiltere, Fransa, SSCB, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Japonya ile imzalamış olduğu Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile kendi çıkarlarına uygun bir şekilde çözüme bağlamıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber ortaya çıkan yeni koşullar Boğazlar meselesini bir kez daha uluslararası gündeme taşımıştır.

Churchill 1944 yılının Ekim ayında Moskova'dayken Stalin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin revizyonu ile ilgili ilk işareti vermiştir.¹⁸ SSCB'nin revizyonla ilgili talepleri 1945 tarihindeki Yalta ve Berlin Konferanslarında yeniden tartışılmış ve üç büyük devlet (ABD, İngiltere ve SSCB) Boğazlar Sözleşmesi'nin içinde bulunulan durumun şartlarını karşılayamadığı için yeniden gözden geçirilip değiştirilmesine karar vermiştir. SSCB ortaya çıkan uzlaşma ortamından yararlanarak 8 Ağustos 1946'da Türkiye'ye beş maddeden oluşan yeni bir Boğazlar rejimi önermiştir. Bu yeni rejime göre Boğazlar tüm ülkelerin ticaret gemilerine ve Karadeniz Devletlerinin savaş gemilerine daima açık olmalı; Karadeniz Devletlerine ait olmayan savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine, hususi surette öngörülen durumlar dışında, izin verilmemeli; Boğazlar rejiminin tesisi Türkiye ve diğer Karadeniz devletlerinin yetkisi dahilinde olmalı; diğer devletlerin Boğazları Karadeniz devletlerinin aleyhine kullanmalarının önüne geçmek için Boğazlar Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortak şekilde savunulmalıydı.¹⁹

Sovyetler Birliği'nin sunmuş olduğu yeni Boğazlar rejiminin son iki maddesi Birleşik Devletler'in tepkisini çekmiştir. ABD 19 Ağustos 1946'da SSCB'ye verdiği nota ile Boğazlar rejiminin tesisinin Karadeniz devletlerinin yetkisi altına alınmasına karşı çıkmış ve

neden olmayacaktır. **Congressional Record**-House, 6 May 1947, s. 4629.; "Turk Leaders Worry About Action on Loan", **The Washington Post**, 11.04.1947, s. 6.

¹⁸ "Memorandum by the Assistant to the President's Naval Aide (Else), **FRUS, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945**, V. I, s. 1010.

¹⁹ "The Soviet Charge (Orekhov) to the Acting Secretary of State", 07.08.1946, **FRUS 1946**, V. VII, s. 829.

Türkiye'nin Boğazların savunulmasında başlıca sorumlu olması gerektiğini belirtmiştir.²⁰ Türkiye de 22 Ağustos 1946'da Sovyetler Birliği'ne verdiği notada Birleşik Devletler hükümetinin yaptığı itirazları tekrarlamış ve yeni rejim teklifinin Türkiye'nin egemenlik hakları ve güvenliğiyle bağdaşmadığını ileri sürmüştür.²¹

Sovyetler Birliği'nin idaresinde ve savunulmasında etkin rol oynamak istediği Boğazlar Birleşik Devletler'in Türkiye ile ilgili planlarının oluşmasında önemli bir etken olmuştur.²² ABD Boğazları kendisi için kritik öneme haiz olan Yakın Doğu ve Ortadoğu'daki iki önemli bağlantı noktasından biri olarak değerlendirmiş²³ ve izleyeceği politikayı buna göre şekillendirmiştir. Önemli bir bağlantı noktası olmasının temel nedeni Rusların Karadeniz'den Akdeniz'e geçişine imkan sağlayan tek geçit olmasıdır. Birleşik Devletler için bu geçişin kontrol altında tutulması Sovyetler Birliğinin deniz gücünün Karadeniz'e hapsedilmesi ve dolayısıyla atıl hale getirilmesi anlamını taşımaktadır.²⁴

Boğazların taşıdığı bu stratejik önemi göz önünde bulunduran ABD yönetimi en başından Boğazların silahsızlandırılmasını savunmuş, bu tasarısının kabul edilmemesi durumunda da Boğazların dolaylı veya doğrudan askeri kontrolünü sağlayacak üs ve diğer hakların Türkiye'den başka hiçbir devlete tanınmaması gerektiğini dile getirmiştir.²⁵ ABD'ye göre SSCB'nin Boğazların savunulmasına ortak olması askeri nüfuzunu Ege'ye doğru arttırmasının önünü açacak ve Sovyetlerin burasını bir atlama taşı olarak kullanıp Türkiye'yi askeri egemenliği altına alabileceği bir durum ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu durum da Türkiye'yi Sovyetlerin uydu devletlerinden biri haline getirecektir.²⁶ Öngörülen bu

²⁰ The Straits Question and USSR-Turkish Relations, **National Archives**, RG 59, Records of the Officer-in-Charge of Iranian Affairs, Subject File, 1946-1954, Entry. Lot 57D155, Box. 44.

²¹ 24 Eylül 1946'da Sovyetler Birliği Türkiye'ye benzer talepleri içeren yeni bir nota göndermiş, 18 Ekim 1946'da Türkiye verdiği cevapta Boğazlar rejiminin tesisinin Karadeniz devletlerinin yetkisi altında bırakılmasına ve Boğazların ortak savunulmasına karşı çıkmıştır. Türkiye Boğazların revizyonu ile ilgili olarak SSCB, ABD, İngiltere, Fransa ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ndeki imza sahibi devletlerin (Japonya hariç) katılacağı bir konferansa katılma isteğini yinelemiştir. The Straits Question and USSR-Turkish Relations, **National Archives**, RG 59, Records of the Officer-in-Charge of Iranian Affairs, Subject File, 1946-1954, Entry. Lot 57D155, Box. 44.

²² "Sudden Attack Against Turkey Feared by U.S.", **Los Angeles Times**, 14.03.1947, s.4.; "Turkey in the Truman Strategy", **The Christian Science Monitor**, 26.03.1947, s. 22.

²³ Deniz Kuvvetleri Harekat Başkanı Amiral Forrest P. Sherman Boğazlar ve Süveyş Kanalı'nı Yakındoğu ve Ortadoğu'daki iki önemli ulaşım noktası olarak değerlendirmiştir. William Jr. Knighton, "Middle East Seen as Vital: Sherman Tells House Group of Area's Strategic Value", **Baltimore Sun**, 22.07.1951, s. 1.

²⁴ Mark S. Watson, "Progress Report: Italy, Greece, Turkey Lacking in Resources", **Baltimore Sun**, 05.06.1955, s. 1.

²⁵ "The Joint Chiefs of Staff to the State-War-Navy Coordinating Committee", 17.07.1945, **FRUS, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945**, V. II, s. 1422.

²⁶ Memorandum by the Joint Chiefs of Staff to the Secretary of War (Patterson) and the Secretary of Navy (Forrestal), 23.08.1946, Top Secret, **Digital National Security Archive (DNSA) Koleksiyonu**, <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 12 Aralık 2015).

ihtimallerin gerçekleşmesinin sadece Türkiye'yi değil aynı zamanda üzerinde önemle durulan tüm Ortadoğu devletlerini etkileyebileceğinin farkında olan Amerikan yönetimi Ulusal Güvenlik Konseyi'ne sunulan raporda da belirtildiği üzere Boğazların Rusların kontrolüne bırakılmamasını ABD'nin ulusal çıkarları için hayati öneme sahip bir pozisyon olarak değerlendirmiş ve buna göre hareket etmiştir.²⁷

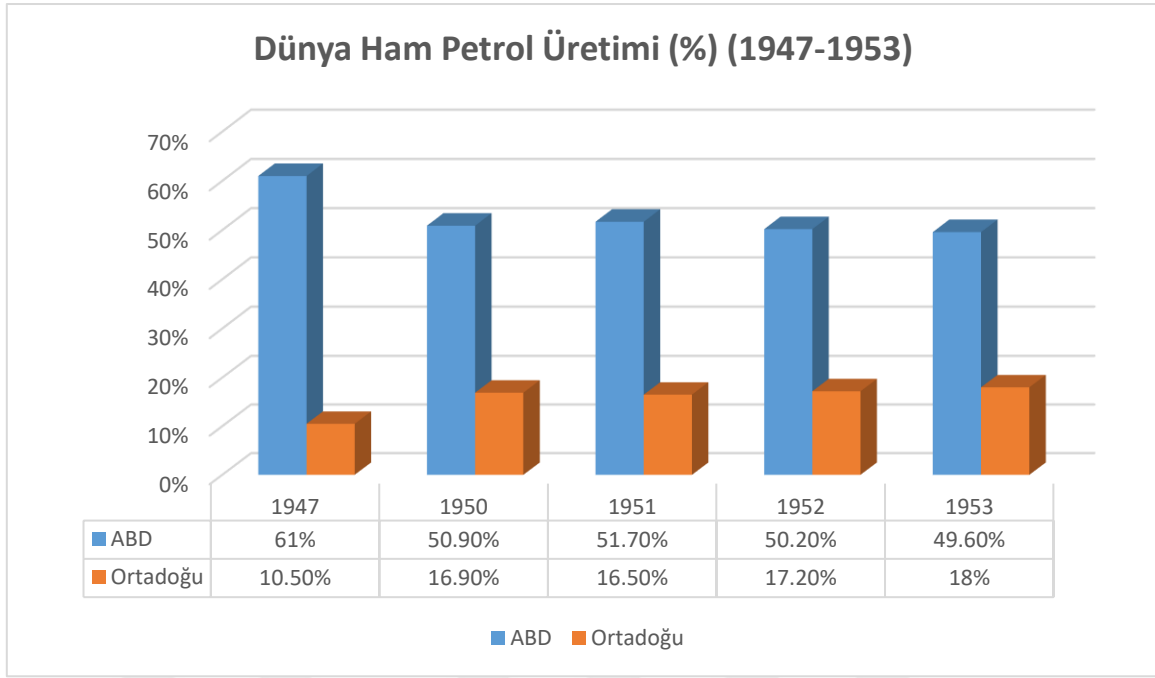
b-) Ortadoğu Açısından Türkiye

Ortadoğu yaşanan soğuk savaşta iki cephenin karşı karşıya geldiği en önemli çatışma alanlarından biri olmuştur. Bunun temel nedeni bölgenin hem ekonomik açıdan çok değerli kaynakları barındırmasında hem de taşıdığı stratejik konumda yatmaktadır. Ekonomik açıdan bölgenin hedef tahtasına oturtulması ise sahip olduğu petrol rezervleriyle ilgilidir.

Birleşik Devletler'in II. Dünya Savaşı sonrasında tamamen eline almış olduğu süper güç konumu ülkenin petrole olan ihtiyacını da arttırmıştır. ABD yürütmekte olduğu geniş çaplı ekonomik büyüme ve makineleşmenin sonucu olarak 1949'da dünya petrol üretiminin % 58.6'sını tüketmiştir.²⁸ Bu kadar büyük miktarda petrol tüketen Birleşik Devletler petrol tüketiminde olduğu gibi üretiminde de ilk sıraya oturmuş, 1947 senesinde dünya ham petrol üretiminin %61'ini tek başına karşılamıştır. Bu açıdan ABD petrol bakımından kendi kendine yetebilen bir ülke görünümü vermiş ve Ortadoğu ülkelerine bağımlı bir yapı sergilememiştir. 1947-1953 yılları arasındaki ABD ve Ortadoğu ülkelerinin petrol üretim yüzdelerini gösteren aşağıdaki grafik de bunu kanıtlar niteliktedir:

²⁷ A Report to the National Security Council by the Executive Secretary on Position of the United States with Respect to Turkey, 11.05.1951, Top Secret, **DNSA Koleksiyonu**, [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 20 Aralık 2015), s. 1.

²⁸ ABD'nin tüketmiş olduğu petrol miktarının oranı 1952 yılında % 57.7 olmuştur. 1953 senesi için tahmin edilen tüketim miktarı oranı ise % 55.8'dir. Statement of Facts on the Iranian Oil Problem, 17.11.1953, **National Archives**, RG 59, Records of the Officer-in-Charge of Iranian Affairs, Subject File, 1946-1954, Entry. Lot 57D155, Box. 44.

Grafik I- Dünya Ham Petrol Üretimi (1947-1953)²⁹

ABD’yi petrol açısından Ortadoğu’da etkin rol oynamaya iten temel sebepler ise bölgenin sahip olduğu petrol rezervleri, Batı Avrupa’nın buradaki petrole olan bağımlılığı, petrol çıkarma maliyetinin düşüklüğü ve Amerikan firmalarının bölgedeki varlığıdır. Dünyanın bilinen rezervlerinin 2/3’si ve tahmin edilen rezervlerinin % 75’i bu coğrafyada yer almaktadır.³⁰ Sahip olduğu rezervler nedeniyle bu coğrafyayı Sovyetler Birliği’nin etkisi altına bırakmak istemeyen Amerikan yönetimi bölge ülkeleriyle yürütmüş olduğu ilişkilerde Batı Avrupa’nın Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığını da göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır. Zira Batı Avrupa 1950-1951 yılları arasında ihtiyaç duyduğu petrolün % 70’ini Ortadoğu’dan ithal etmiştir.³¹ Yapılan araştırmalarda Batı Avrupa’nın petrol ihtiyacının daha da artacağı ve bu ihtiyacın giderilmesinde Ortadoğu petrollerine düşen payın yükseleceği ifade edilmiştir.³² Amerikan yönetimine göre Ortadoğu petrollerinin Avrupa’ya akışında

²⁹ Kaynak: Statement of Facts on the Iranian Oil Problem, 17.11.1953, **National Archives**, RG 59, Records of the Officer-in-Charge of Iranian Affairs, Subject File, 1946-1954, Entry. Lot 57D155, Box. 44.

³⁰ Dana Adams Schmidt, “Middle East Struggle Is For Large Stakes”, **New York Times**, 22.04.1956, s. 195.; Hanson W. Baldwin, “Oil, Geography and Strategy”, **New York Times**, 02.04.1957, s. 54.

³¹ National Intelligence Digest, 01.11.1952, CIA-RDP 79T01762A000400020001-2, **CIA Records Search Tool (CREST)**, **National Archives**, College Park, MD.

³² Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü planlamacılarının 1957’de yaptıkları çalışmalara göre Batı Avrupa’nın petrol ihtiyacı üç sene içerisinde % 50 artacaktır. “Oil for Europe-1960”, **The Christian Science Monitor**, 29.04.1957, s. 16. 1955 yılında ABD Ulusal Güvenlik Konseyine sunulan raporda Batı Avrupa’nın petrol gereksiniminin yaklaşık % 90’ının Ortadoğu ülkelerinden karşılandığı belirtilmiştir. National Security Council U.S. Policy on Turkey, 28.02.1955, Top Secret, **NSDA Koleksiyonu**, [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 12 Aralık 2015), s. 29.

yaşanacak problemler Batı Avrupa'nın petrol maliyetlerinin artmasına ve genel anlamda gelirlerinin azalmasına neden olacaktır. Avrupa ekonomilerinde yaşanacak bu bozulma ülkelerin askeri kuvvetlerini de etkileyecek ve ABD Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü mücadelede hem ekonomik hem de askeri anlamda Batı Avrupa gibi güçlü bir müttefikini kaybetme ihtimaliyle karşı karşıya kalacaktır.

Ortadoğu'yu ekonomik anlamda can alıcı kılan bir diğer nokta ise bölgedeki petrol çıkarma maliyetinin ABD'deki maliyetler ile kıyaslandığında çok düşük seviyelerde seyretmiş olmasıdır. Bir varil petrolün maliyeti Basra Körfezi'nde 6 ile 10 sent arasında iken Texas'ta 1.40 doları bulmuştur.³³ Dolayısıyla maliyetler arasındaki bu fark petrol fiyatlarına da yansımış ve Ortadoğu petrolünün pazarda daha ucuza temin edilebilmesinin önü açılmıştır.³⁴ Gerek rezervlerin fazla oluşu gerekse maliyetlerin düşüklüğü nedeniyle birçok Amerikan firması Ortadoğu ülkelerinde petrol ile ilgili yatırımlara girişmiştir. 1953'te Ortadoğu'daki Amerikan özel yatırımlarının miktarı 750 milyon doları aşmıştır. Bu miktar Amerikan firmalarının doğu yarımkürede üstlenmiş olduğu en büyük yatırım miktarıdır.³⁵ Bölgedeki Amerikan firmalarının etkinliği zamanla daha da artmıştır. 1956 senesine gelindiğinde Amerikan şirketleri Ortadoğu petrol üretiminin % 58'inde hak sahibi konumuna gelmişlerdir.³⁶

Amerikan yönetimini Ortadoğu üzerinde önemle durmaya iten bir diğer temel neden ise bölgenin sahip olduğu stratejik konumdan kaynaklanmıştır. Ortadoğu Akdeniz, Boğazlar, Karadeniz, Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz gibi çok önemli ulaşım ve iletişim noktalarını bünyesinde barındıran bir coğrafyadır. Bölge sadece bahsi geçen ulaşım ve iletişim hatlarının kontrolünü sağlamamakta aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin can damarı olan sanayi merkezlerine yakın üslere ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum belirtilen sanayi bölgelerinin yaşanabilecek bir savaş durumunda bu üslerde bulunan ağır bombardıman ve orta bombardıman uçaklarıyla vurulabilmesine olanak sağlayacaktır.³⁷

³³ Dana Adams Schmidt, "Middle East Struggle Is For Large Stakes", **New York Times**, 22.04.1956, s. 195.

³⁴ 1 Mart 1948'de ABD Körfezi'ndeki bir varil petrolün fiyatı 2.75 dolar iken Basra Körfezi'nde çıkan petrolün fiyatı 2.19 dolardır. 21 Temmuz 1953'teki fiyatlar ise 3 dolara karşı 1.97 dolardır. Statement of Facts on the Iranian Oil Problem, 17.11.1953, **National Archives**, RG 59, Records of the Officer-in-Charge of Iranian Affairs, Subject File, 1946-1954, Entry. Lot 57D155, Box. 44.

³⁵ Statement of Facts on the Iranian Oil Problem, 17.11.1953, **National Archives**, RG 59, Records of the Officer-in-Charge of Iranian Affairs, Subject File, 1946-1954, Entry. Lot 57D155, Box. 44.

³⁶ Dana Adams Schmidt, "Middle East Struggle Is For Large Stakes", **New York Times**, 22.04.1956, s. 195.

³⁷ Bakü ve İkinci Bakü (Sovyetler Birliği'nin petrol üretimin yaklaşık 2/3'sini karşıladığı tahmin edilmektedir) İran sınırına sırasıyla 200 ve 600 mil; Türkiye sınırına ise 300 ve 500 mil uzaklıktadırlar. Sanayi başkenti Stalingrad Türkiye'nin kuzeyine 600 mil uzaklıktadır. Sovyetler Birliği'nin sanayi üretiminin yarısından fazlasını

Amerikan yönetimin Ortadoğu ile ilgili planlarında Türkiye çok önemli bir yer tutmuştur. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan raporda Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun güvenliğinin Birleşik Devletler'in güvenliği için hayati önem taşıdığı belirtilmiş ve İtalya, Yunanistan, İran ve Türkiye'nin SSCB kontrolüne girmesi halinde bahsi geçen bölgelerdeki güvenliğin de tehlikeye düşeceği ifade edilmiştir.³⁸ Türkiye Sovyetler Birliği'nden Kahire-Süveyş alanına oradan da petrol yataklarına uzanan temel hava, kara ve deniz rotalarının kontrolünü elinde tutmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye Rusların bu bölge üzerindeki yayılma rotalarının birinin üzerinde konumlanmıştır. Amerikalıların temel korkusu ise Türkiye'nin Sovyetlerin taleplerine direnemeyip teslim olması halinde ortaya çıkacak durumun bir domino etkisi yaratacağı ve bölgedeki diğer ülkelerin Rus etkisine boyun eğeceği'dir. ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Edwin C. Wilson, Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nda yaptığı konuşmada Akdeniz'de Rusya'ya karşı duran tek sağlam devletin Türkiye olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin düşmesi durumunda Irak, İran, Suudi Arabistan ve diğer devletlerin de Sovyet isteklerine boyun eğerek Ortadoğu'yu Ruslara açacağını ifade etmiştir.³⁹

Önce Türkiye sonrasında ise tüm Ortadoğu'nun kaybının yaratacağı sonuçlar Birleşik Devletleri ciddi şekilde tedirgin etmiştir. Zira böyle bir durumun gerçekleşmesi Boğazların kaybına, müttefik kuvvetlerin önemli hava üslerine ulaşamamasına, Batı Avrupa'nın gereksinim duyduğu petrolden yoksun kalmasına, Süveyş sahasından geçen önemli bağlantı hatlarının tehdit edilmesine, müttefik kuvvetlerin bu coğrafyada toplanamamasına neden olurken Rusların ise derinlemesine bir savunma hattı oluşturmasına ve saldırı için yeni üsler edinmesine yol açacaktır.⁴⁰ Bu sebeplerden ötürü hem Ortadoğu hem de Türkiye Birleşik Devletler'in Sovyetler Birliği ile mücadelesinde vazgeçemeyeceği temel aktörler haline gelmiştir.

2. Yardım Programı Öncesi Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Durumu

gerçekleştirdiği düşünülen Donetsk, Dnieper, ve Volga havzalarıyla Ural bölgesi Ortadoğu'da üstlenen savaş uçaklarının menzili dahilindedir. Francis Ofner, "Mideast Role Analyzed in Event of Global War", **The Christian Science Monitor**, 06.07.1950, s 10.

³⁸ A Report to the National Security Council by the Executive Secretary on the Position of the United States with Respect to Greece, 06.01.1948, **National Archives**, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Chairman's File, Admiral Leahy, 1942-48, Box. 23.

³⁹ "Turkey Called Key to Halting Reds", **Los Angeles Times**, 31.03.1947, s. 1.

⁴⁰ National Security Council U.S. Policy on Turkey, 28.02.1955, Top Secret, **NSDA Koleksiyonu**, <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 12 Aralık 2015).

Türkiye’yi Birleşik Devletler’den yardım istemeye götüren sürecin siyasal alandaki esas noktasını Sovyetler Birliği ile arasında yaşanan gerilim oluşturmuştur. SSCB Hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde 1925 senesinden beri yürürlükte olan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nı yenilememiş ve Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov 1945’in Haziran ayında yeni bir dostluk antlaşması için çaba harcayan Türkiye’nin Moskova Büyükelçisine antlaşmanın yenilenmesi için Sovyet Hükümetinin iki şartı olduğunu bildirmiştir. Bu şartlar Doğu Anadolu’daki Kars ve Ardahan’ın Sovyetlere devredilmesi ve Boğazlar bölgesinde Ruslara üs tahsis edilmesidir.⁴¹

Kars ve Ardahan ile ilgili dile getirilen talepler Ruslar için hayati öneme sahip olmasa da⁴² Boğazlar meselesi iki ülke arasındaki ilişkilerin can alıcı noktasını oluşturmuştur. Sovyetler Birliği’nin 1946 Ağustos ve Eylül tarihli notalarında dile getirdiği Boğazlar rejiminde değişiklik öngören ve Boğazların ortak savunulmasını içeren talepleri Türkiye tarafından kabul edilmemiş ve iki ülke arasındaki gerilim devam etmiştir. Yaşanan kriz Türkiye’nin kendisini sürekli tehdit altında hissetmesine ve bu tehdit algısı içinde hareket etmesine neden olmuştur. Başbakan Recep Peker’in 1947’de İzmir’de yapmış olduğu konuşma da Türkiye’nin nasıl bir atmosfer içinde bulunduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Peker “Topraklarımızda gözü olan komşu memleketin bugün harbe girmemesi mantıkan lazımdır. Bununla beraber bir sabah uyandığımız zaman harbin başlamış olduğunu görmemiz de pekâlâ mümkündür”⁴³ diyerek Sovyetlerden gelecek muhtemel bir saldırı ihtimaline işaret etmiştir. Bu saldırı ihtimali dolayısıyla ki 23 Kasım 1940 tarihinde İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilayetlerinde uygulamaya konulan sıkıyönetim idaresi II. Dünya Savaşı bitmesine karşın yürürlükte kalmaya devam etmiş ve 23 Aralık 1947’den itibaren kaldırılabilmiştir.⁴⁴

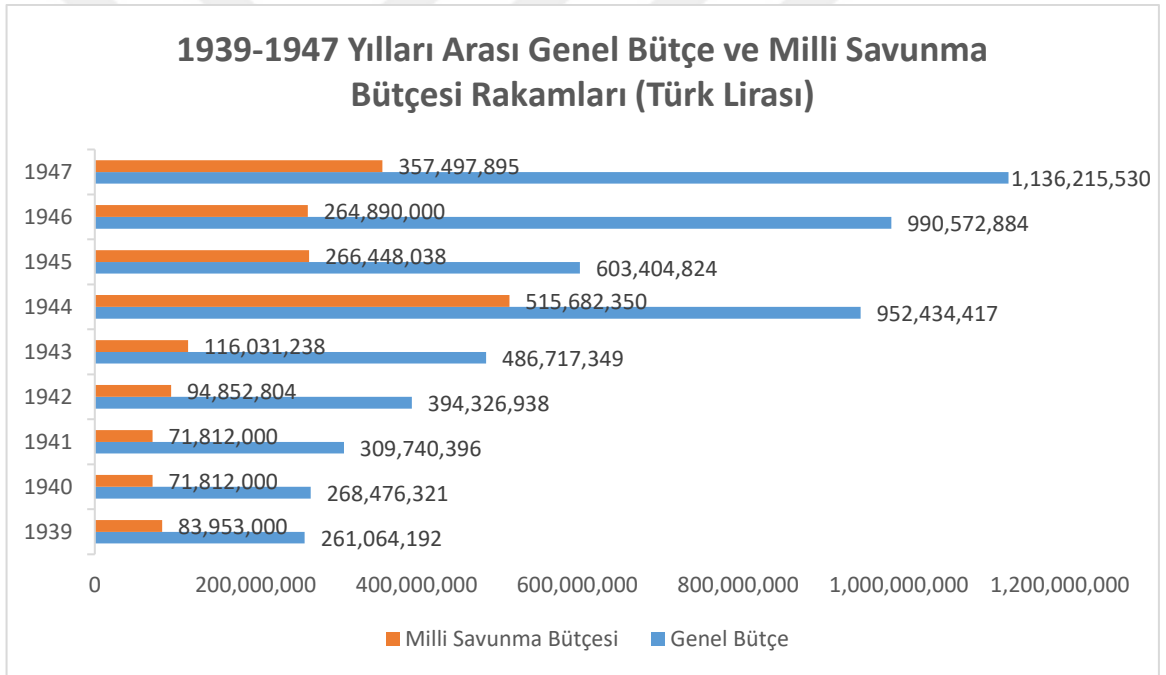
⁴¹ Hearings Held in Executive Session Before The Committee on Foreign Relations U. S. Senate, 80th Congress, 1st Session on S. 938, A Bill to Provide for Assistance to Greece and Turkey, March – April 1947, **Historical Series: Legislative Origins of the Truman Doctrine**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1973, s. 49.

⁴² Türkiye’deki SSCB Büyükelçisi Vinogradov Türk Dışişleri Bakanı Vekiline iki ülke arasındaki dostça ilişkilerin yeniden tesisi için Sovyetlerin Türkiye’nin doğu vilayetleriyle ilgili iddialarının çözümünün önemli olduğunu ama Boğazlar sorununun ise hayati önemde olduğunu bildirmiştir. 15.02.1946, CIA-RDP 79T01762A000400020001-2, **CREST, National Archives**, College Park, MD.

⁴³ “Başbakanın İzmir’de Gençlik ve Tüccarla Hasbihalleri”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1947, s. 1.

⁴⁴ “Sıkıyönetim Bugünden İtibaren Kalktı”, **Akşam**, 23.12.1947, s. 3. Başbakan Recep Peker altı ilde sıkıyönetimin 6 ay daha uzatılması hakkındaki Başbakanlık tezkeresinin görüşmelerinde Türkiye’den toprak parçalarının fiilen istenildiğini, Boğazlar bölgesinde müşterek müdafaa adı altında bir yabancı üs tesisinin de resmi nota ile istenmiş olduğunu, bu taleplerin geri alınacağına dair ufukta henüz alametlerin görülmediği bir dış politika havasının tesiri altında yaşandığını söyleyerek sıkıyönetimin uzatılmasının gerekçesi olarak Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu Sovyet tehlikesini göstermiştir. **Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt (C): 5, Toplantı: 1, Altmış Beşinci Birleşim (28.V.1947), s. 251.

SSCB ile yaşanan bu gerilimli süreç iç politikadan ziyade ekonomik alanda kendisini hissettirmiştir. II. Dünya Savaşı ertesinde birçok devlet askeri personel sayısında küçülmeye giderken Türkiye Sovyet tehdidi nedeniyle böyle bir girişimde bulunamamış ve 1947 senesinde dahi ciddi bir nüfusu silah altında tutmak zorunda kalmıştır.⁴⁵ Sanayide veya tarımda istihdam edilmesi gereken bu genç nüfusun orduda tutulması ekonomik büyümenin ihtiyacı olan işgücünün sağlanmasında sıkıntılara neden olmuştur. Ordunun teyakkuzda tutulmasının ekonomi açısından asıl sorun teşkil eden noktasını ise bu kadar büyük bir ordunun beslenmesinin ve teçhiz edilmesinin yol açtığı savunma harcamalarındaki artış oluşturmuştur. Gerçekten de II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan 1939'dan ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde yardıma başladığı 1947 senesine kadar geçen sürede Türkiye'de milli savunmaya ayrılan bütçe aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere genel bütçenin en önemli kalemini teşkil etmiştir.

Grafik II-1939-1947 Yılları Arası Genel Bütçe ve Milli Savunma Bütçesi Rakamları⁴⁶

⁴⁵ Türkiye'nin 1947 yılındaki asker sayısı 500.000-600.000 arasındadır. The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150; Memorandum for the Chairman Joint Chiefs of Staff: Subject: Chronological History of U.S. Aid Programs (Turkey) Force Goals, 21.02.1956, **National Archives**, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Chairman's File, Admiral Radford, 1953-57, Box: 17. Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak ABD'ye yaptığı ziyarette ordunun mevcudunu 675.000 olarak vermiştir. "Turkish General Tells Need for Large Army", **Los Angeles Times**, 24.10.1947, s. 12.

⁴⁶ Kaynak: 1939 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Haziran 1939), **Resmi Gazete**, 3620/4221; 1940 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Haziran 1940), **Resmi Gazete**, 3844/4524; 1941 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (2 Haziran 1941), **Resmi Gazete**, 4042/4823; 1942 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1

Grafikteki bilgiler ışığında 1939'da Türkiye'nin genel bütçesinin %32,15'ini; 1940'ta %26,74'ünü; 1941'de %23,18'ini; 1942'de %24,05'ini; 1943'te %23,83'ünü; 1944'te %54,14'ünü; 1945'te %44,15'ini; 1946'da %26,74'ünü ve 1947'de ise %31,46'sını Milli Savunma Bakanlığına ait harcamaların oluşturduğu görülmüştür. Askeri harcamaların ekonomi üzerindeki yükü gerçekten de ciddi boyutlara ulaşmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 1951'de sunulan bir memorandumda son 10 yılda Türkiye bütçesinin %30 ile %50'sinin askeri harcamalara ayrıldığı belirtilmiş ve bu yüksek askeri harcamalar nedeniyle Türkiye'nin ABD'nin yardım sağladığı devletler içerisinde muhtemelen en ağır ekonomik yükü çeken devlet olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷ Amerikan basını da Türkiye'nin yardım programına dahil edilmesi ve sonrasında yaşanan süreçte devamlı olarak bu duruma dikkat çekmiş ve üstlenmiş olduğu ağır askeri harcamalar nedeniyle Türk ekonomisinin nefes alamaz hale geldiğini dile getirmiştir.⁴⁸

ABD'yi Türkiye'ye yardıma götüren süreçte askeri harcamaların ekonomi üzerinde yaratmış olduğu baskı önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal koşullar ise ABD için üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir tehlike arz etmemiştir. Zira Amerikan yönetimi açısından yardım yapılan ülkelerde sık sık karşılaştıkları komünizm tehlikesi Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatında ciddi bir tehdit oluşturacak düzeyde değildir. Türkiye'deki Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Başkan Vekili Orren R. McJunkins Türkiye'de komünizmin olmadığını, komünizmle ilgili çok ufak belirtilerin görülebileceğini ama bunların da gerçekten kayda değer olmadığını ifade etmiştir.⁴⁹ Amerikalılar için

Haziran 1942), **Resmi Gazete**, 4227/5120; 1943 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Haziran 1943), **Resmi Gazete**, 4420/5418; 1944 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Haziran 1944), **Resmi Gazete**, 4566/5719; 1945 Yılı 7 Aylık Bütçe Kanunu (1 Haziran 1945), **Resmi Gazete**, 4741/6020; 1946 Yılı Bütçe Kanunu (31 Aralık 1945), **Resmi Gazete**, 4817/6194; 1947 Yılı Bütçe Kanunu (2 Ocak 1947), **Resmi Gazete**, 4997/6495.

⁴⁷ "Memorandum by the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (McGhee) to the Acting Deputy Director for International Security Affairs (Ohly), 01.02.1951, **FRUS 1951**, V. V, s. 1116.

⁴⁸ "Turkish Reasons For Loan", **Baltimore Sun**, 12.03.1947, s. 10.; "Turkey In The Truman Strategy", **The Christian Science Monitor**, 26.03.1947, s. 22.; "Ankara Liberals Warn Loan May Tighten 'Iron Fist' Rule", **The Christian Science Monitor**, 01.04.1947, s. 9.; Stewart Alsop, "Matter Of Fact: The Turkish Dilemma", **The Washington Post**, 19.02.1947, s. 9.; Nerin E. Gün, "Dollars Won't Soothe Turk Nerves, Lacerated By Rattle of Red Arms", **The Washington Post**, 04.05.1947, s. B1; Barnet Nover, "Greece and Turkey: Two Aspects of One Problem", **The Washington Post**, 15.03.1947, s. 7.; Aslan Houmbaradji, "Turkish Economy Found 'Chaotic'", **New York Times**, 06.07.1947, s. 79.; Raymond Daniell, "Turkey Awaits U.S. Loan to Ease Defense Strain", **New York Times**, 20.04.1947, s. E5.

⁴⁹ Conferences Held by A Subcommittee of the Committee on Expenditures in the Executive Departments House of Representatives 82nd Congress 1st Session, October-November 1951, **Federal Supply Management (Overseas Survey)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1952, s. 712.

Türkiye'deki komünizm karşıtlığı o kadar güçlüdür ki bu coğrafyada anti-komünist damarın ortaya çıkarılması için herhangi bir çabaya veya kaynak aktarımına gerek yoktur.⁵⁰

Her ne kadar Türkiye'deki toplumsal yapı güçlü bir komünizm karşıtlığı içerse de Amerikan yönetimi için bu durumun korunması Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumdan ötürü hayati bir önem taşımıştır. Bu sebeptendir ki ABD'yi Türkiye ile ilgili asıl endişelendiren nokta savunma harcamalarının ekonomide kırılmalara neden olma ihtimali değil, bu kırılmaların Sovyetler Birliği'nin işine yarayacak toplumsal ve siyasal hareketleri tetiklemesidir. ABD Ankara Büyükelçisi Wilson da 15 Temmuz 1947 tarihli raporunda bu duruma dikkat çekmiş ve büyük bir orduyu ayakta tutması nedeniyle başlıca hükümet hizmetlerinde kesintiye gidildiğini, mevcut ekonomik verimliliğin düştüğünü ve köylü ve işçilerin hayat standardını yükseltecek sermaye gelişimi imkânlarının kısıtlandığını belirtmiştir. Wilson'a göre bu durumun uzun süre devamı Türkiye'nin sadece Sovyetlerin saldırı tehdidine karşı göstermiş olduğu mukavemeti değil aynı zamanda komünist fikirlerin sızmasına karşı göstermiş olduğu direnci de olumsuz etkileyecektir.⁵¹ Benzer endişeler Türk basınında da yer almıştır. Türkiye'nin iktisadi vaziyetinin Rus tehdidi ile artan askeri harcamalar dolayısıyla vahim bir buhrana maruz kalması, buhran neticesinde artan vergiler nedeniyle milletin ayaklanarak hükümeti ve rejimi devirmesi ve ondan sonra da iktidarı ele geçiren "solcuların" Türkiye'yi Sovyetlerin uydu devleti haline getirmesi gazete sütunlarında çokça işlenen bir senaryo haline gelmiştir.⁵²

Sovyet talepleri nedeniyle Türkiye'nin içinde yer aldığı koşullar ülkenin siyasal ve ekonomik hayatını etkilemiş olsa da Türkiye aynı zamanda karşı karşıya bulunduğu Sovyet tehdidini izlemiş olduğu uluslararası diplomaside etkili bir propaganda aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Her ne kadar II. Dünya Savaşı sonrası hazırlanan raporlarda Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve askeri altyapısı nedeniyle Türkiye de dahil herhangi bir ülkeyle savaşı göze alamayacağı ifade edilse de⁵³ Türkiye Sovyetlerin saldırı ihtimalini

⁵⁰ U.S. Congress, **Fourth Semiannual Report to Congress on the Mutual Defense Assistance Program**, 82nd Congress, 2d Session, House Document No. 352, 14.02.1952, U.S. Government Printing Office, Washington, 1952, s. 55. Amerikan radyo yorumcusu M. H. Taylor da Türkiye'deki tetkiklerine dair bir konuşma yaparken aynı konuya değinmiş ve Türkiye'nin maneviyatını yükseltmek için Amerika'nın uzun boylu masraf etmesine ihtiyaç olmadığını çünkü Türkiye'de komünizm düşmanlığının zaten çok kökleşmiş bir halde bulunduğunu belirtmiştir. "Türkiye'ye Daha Fazla Yardımda Bulunmalıyız", **Ulus**, 18.07.1949, s. 2.

⁵¹ "Report of the United States Ambassador Concerning Assistance to Turkey", 15.07.1947, **FRUS 1947**, V. V, s. 234.

⁵² Cumhuriyet, "Yeni Bütçenin Milyonları Karşısında", **Cumhuriyet**, 03.10.1947, s. 3.

⁵³ Soviet Capabilities References: a. J.I.C. 250/3/M, b. J.I.S. 80/6/M, Report by the Joint Intelligence Staff, 29.11.1945, **National Archives**, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Geographic File, 1942-45, Box. 208, s. 2,6,8.; Soviet Military Intentions, 18.09.1946, CIA-RDP84-00022R000200040022-5, **CREST**, **National**

kullanarak Sovyet karşıtı bloğun kendisi ile ilgili kaygılarını gündemde tutmak istemiştir.⁵⁴ Türkiye'nin böyle bir propagandaya girişmesinin temel sebebi II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin liderliğini üstlendiği kamptaki yerini sağlamlaştırmak ve bu şekilde Amerikan yönetimin sağlamış olduğu askeri ve ekonomik yardımlardan yararlanmak isteğidir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Wilson ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin Sovyet tehdidi nedeniyle büyük bir orduyu silah altında tuttuğunu, bu durumun getirdiği maliyetin ekonomiyi sıkıntıya soktuğunu ifade etmiş ve yaşanan ekonomik sıkıntıların da hükümeti halkla karşı karşıya getirdiğini belirtmiştir. Erkin'e göre bu ekonomik yükü tek başına sonsuza dek taşıyamayacak olan Türkiye'yi SSCB'nin baskısından kurtaracak bir çözüm yolu bulunamazsa Türkiye ekonomik yardım almak amacıyla Amerikan yönetimine başvurmak zorunda kalacaktır.⁵⁵

Türkiye'nin yüz yüze geldiği Sovyet talepleri ve bu talepler nedeniyle karşılaştığı sorunlar sadece Türkiye tarafından değil aynı zamanda Amerikan yönetimi tarafından da propaganda amaçlı kullanılmıştır. ABD Türkiye'ye yapılacak yardım programının kabul edilebilmesi için öncelikle kendi kamuoyunun ikna edilmesinin farkındadır. ABD Müşterek Kurmay Başkanları Heyeti tarafından Kara Kuvvetleri ve Donanma Kuvvetleri başkanlarına sunulan memorandumda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı çabalarından Amerikan kamuoyunun yeterince haberdar olmadığına değinilmiş ve ABD'nin güvenliğine katkıda bulunacak herhangi bir eylemin en nihayetinde Amerikan kamuoyunun idrakine ve desteğine bağlı bulunduğu belirtilerek kamuoyuna yönelik bir propaganda sürecinin başlatılmasına

Archives, College Park, MD.; 19.03.1946, CIA-RDP78-01617A005800010011-2, **CREST, National Archives**, College Park, MD.; "The Ambassador in Turkey (Wilson) to the Secretary of State", Ankara, 04.03.1947, **FRUS 1947**, V. V, s. 89. Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Stalin de Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Jan Masaryk ve diğer Çek yetkililerle yaptığı görüşmede SSCB'nin Türkiye'ye saldırı planı olmadığını üç kez tekrarlamıştır. "The Charge in the Soviet Union (Durbrow) to the Secretary of State", Moscow, 12.08.1946, **FRUS 1946**, V. VII, s. 836.; 13.08.1946, CIA-RDP78-01617A005800030041-7, **CREST, National Archives**, College Park, MD.

⁵⁴ Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper Mareşal Zhukov'un Karadeniz bölgesine kaydırılmasını Sovyetlerin Türkiye'ye yapacağı sürpriz saldırının bir hazırlığı olarak değerlendirirken ABD'nin Moskova Büyükelçisi bu değerlendirmeye katılmamış ve sürpriz bir saldırının mümkün olmasına karşın şu an için beklenmediğini ifade etmiştir. ABD Büyükelçisine göre Selim Sarper bu açıklamaları ABD'nin Türkiye ile ilgili kaygılarını canlı tutmak amacıyla yapmış olabilir. 06.08.1946, CIA-RDP78-01617A005800030047-1, **CREST, National Archives**, College Park, MD.

⁵⁵ "The Ambassador in Turkey (Wilson) to the Secretary of State", Ankara, 30.12.1946, **FRUS 1946**, V. VII, s. 898-899. Dışişleri Bakanı Hasan Saka da Meclis'te yaptığı konuşmada "...bu harbin (II. Dünya Savaşı) hidayetinden beri Türkiye emniyet, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunma maksadıyla şimdiye kadar ihtiyar ettiği büyük masraflar neticesinde iktisadi bazı müşkülata maruz kalması yüzündendir ki, öyle bir yardımın kendisine yapılmasına talip olmuştur." diyerek ABD'den istenen yardımın gerekçesi olarak isim vermeden Sovyetler Birliği ile yaşanan gerilimli süreci göstermiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 6, Toplantı: 1, Yetmiş Dokuzuncu Birleşim (01.IX.1947), s. 553.

işaret edilmiştir.⁵⁶ Hedeflenen kamuoyunu yaratmak için olacak ki Amerikan gazetelerindeki Türkiye ile ilgili hemen her haberde Türkiye'nin Yakındoğu-Ortadoğu için taşıdığı önemden, Sovyetlerin Türkiye'deki taleplerinden (Kars-Ardahan ve Boğazlarla ilgili talepler) veya Sovyet tehdidi dolayısıyla katlanmak zorunda kaldığı askeri maliyetin Türk ekonomisine olan olumsuz etkisinden bahsedilmiştir.

Türkiye gerek içinde yer aldığı coğrafyanın Amerikan çıkarları için hayati öneme sahip olması gerekse içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik koşullardan dolayı ABD tarafından sağlanan askeri ve ekonomik yardımın kapsamı içine alınmıştır. Truman Doktrini çerçevesinde 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın imzalamasıyla yürürlüğe giren askeri yardım programının bir sonraki ayağı Türkiye'ye sağlanacak olan askeri yardımın hangi alanlara yapılacağını belirlenmesi olmuştur.

II. İnceleme Heyeti

A- İnceleme Heyeti'nin Oluşturulması ve Türkiye Ziyareti

Uygulamaya konulan 'Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu' ile Türkiye'ye 100 milyon dolar tutarında askeri yardımın önü açılmıştır. Amerikan yönetiminin şimdi kararlaştıracağı nokta ise bu miktarın hangi alanlara ve ne kadar harcanacağını tespit edilmesidir. Dışişleri, Savunma ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığı Koordinasyon Komisyonu tarafından hazırlanan ve 12 Mayıs 1947'de onaylanan raporda da Türkiye'ye yapılacak yardım ile ilgili atılması gereken iki öncelikli adım sıralanmıştır. Bu adımlar ihtiyaç duyulan yardımın tespit edilmesi için bir inceleme heyetinin Türkiye'ye gönderilmesi ve bu inceleme heyetinin çalışmaları doğrultusunda ABD Türkiye Büyükelçisi tarafından yardımın kapsamını ana hatlarıyla belirten bir raporun 15 Temmuz 1947 tarihinden önce Dışişleri Bakanlığı'na sunulmasıdır.⁵⁷ Hazırlanan rapor dahilinde bir inceleme heyeti oluşturulmuş ve Türkiye'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Kanun kapsamında oluşturulan inceleme heyeti dört birimden oluşmuştur. Bu birimler Tümgeneral Lunsford E. Oliver başkanlığındaki 10 subaydan oluşan kara grubu, Tuğamiral Ernest E. Herkmann başkanlığındaki altı subaydan oluşan donanma grubu, Tümgeneral

⁵⁶ Memorandum by the Joint Chiefs of Staff to the Secretary of War (Patterson) and the Secretary of Navy (Forrestal), 23.08.1946, Top Secret, **DNSA Koleksiyonu**, [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 12 Aralık 2015)

⁵⁷ The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.

William E. Hall başkanlığındaki dört subaydan oluşan hava grubu ve Paul F. McGuire başkanlığındaki iki ekonomistten oluşan Dışişleri Bakanlığı grubudur.⁵⁸

22 Mayıs 1947’de Türkiye’ye gelen inceleme heyeti ilk iş olarak Milli Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir ve Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak ile görüşmüşlerdir.⁵⁹ Türk Genelkurmayı ile yapılan görüşmelerin ardından inceleme heyeti yurt çapında yapılacak gezi programını oluşturmaya başlamıştır. Bu gezi programında heyete eşlik edecek Türk subaylarla birlikte sahadaki birliklerin, ordu karargâhlarının, askeri okulların, cephaneliklerin, askeri fabrikaların, yolların, limanların ve demiryolu tesislerinin teftiş edilerek ABD Büyükelçisi Wilson’a sunulacak rapor için veri toplanması amaçlanmıştır. 3 Haziran’da gezi programına başlayan inceleme heyeti ufak gruplara ayrılarak Mersin, Sivas, Adana, İskenderun, Antakya, Gaziantep, Eskişehir, Balıkesir, İzmir, Bursa, İstanbul, Kayseri, Ankara, İzmit, Diyarbakır, Van, Kırıkkale, Erzurum, Samsun ve Merzifon’da tetkikler yapmıştır.⁶⁰ Yapılan tetkikler çerçevesinde inceleme heyeti Türkiye’ye yapılacak yardımın hangi sahaları içermesi ve ne miktarda olması gerektiğiyle ilgili raporunu hazırlamıştır.

B- İnceleme Heyeti’nin Raporu

Tümgeneral Lunsford E. Oliver yurt çapında yapmış oldukları tetkiklerin sonuçlarını raporlayarak 17 Temmuz 1947 tarihinde ABD Büyükelçisi Wilson’a teslim etmiştir.⁶¹ Sunulan raporda Türk ordusunun mevcut yapısıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmış ve karşılaşılan sorunların çözümü için neler yapılması gerektiği ve bunun için ne kadar ödenek ayrılmasıyla ilgili önerilerde bulunulmuştur. Rapordaki önerilerin daha nesnel bir şekilde

⁵⁸The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150. Kimi kaynaklarda ise inceleme heyetinin 23 kişiden oluştuğu belirtilmektedir. U.S. Congress, **First Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended September 30, 1947**, 80th Congress, 1st Session, House Document No. 440, U.S. Government Printing Office, 1947, s. 17.

⁵⁹ “Truman, Marshall’ı Yardım Planının Tatbiki İçin Baş İdareci Tayin Etti”, **Akşam**, 24.05.1947, s. 1.; “Amerikan Heyeti Temaslara Başladı”, **Ulus**, 24.05.1947, s. 1.

⁶⁰ “Amerikan Heyeti Mersine Vardı”, **Cumhuriyet**, 05.06.1947, s. 1., “Amerikan Havacıları Sivasta”, **Cumhuriyet**, 06.06.1947, s. 1., “Amerikan Hava Heyeti Dün Eskişehirde Gitti”, **Cumhuriyet**, 11.06.1947, s. 1., “Amerikan Heyeti İzmirde”, **Cumhuriyet**, 13.06.1947, s. 1., “Amerikan Deniz Heyeti İzmirde”, **Cumhuriyet**, 15.06.1947, s. 1., “Dört Amerikan Heyeti Adanada”, **Cumhuriyet**, 19.06.1947, s. 1., “Amerikan Heyeti Dün Geziye Çıktı”, **Ulus**, 04.06.1947, s. 1., “Amerikan Heyeti Etimesgut’ta Tetkikler Yaptı”, **Ulus**, 05.06.1947, s. 1., “Amerikan Heyeti Şerefine Bir Ziyafet Verildi”, **Ulus**, 07.06.1947, s. 1., “General Oliver Diyarbakırda”, **Ulus**, 22.06.1947, s. 1., “Gl. Oliver Heyeti Vanda”, **Ulus**, 23.06.1947, s. 3., “Amerikan Heyeti Yarın Tetkik Gezisine Çıkıyor”, **Akşam**, 02.06.1947, s. 1., “Gl. Oliver Dün Ankaraya Döndü”, **Akşam**, 29.06.1947, s. 2. “Amerikan Deniz Heyeti Samsun ve Merzifonda”, **Akşam**, 01.07.1947, s. 2.

⁶¹ “Gl. Oliver Raporunu Amerikan Büyükelçisine Verdi”, **Akşam**, 17.07.1947, s. 1.

değerlendirilmesi için Türk ordusunun mevcut durumunun ana hatlarıyla ortaya konulması gerekmektedir.

1- Yardım Programı Öncesi Türk Ordusunun Durumu

İnceleme heyetinin Türk ordusuyla ilgili yapmış olduğu tetkiklerde göze çarpan ilk husus ordudaki silah altındaki personel sayısının fazlalığıdır. Bu sorunun heyet tarafından dile getirilmesinin temel nedeni bu kadar büyük bir ordunun Türkiye gibi kısıtlı ekonomik kaynaklara sahip bir ülke tarafından sürdürülebilir olmasının imkânsızlığıdır. Nitekim Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ABD Büyükelçisi Wilson ile yaptığı görüşmede 1947’de ordusunun mevcudu 470.000 olan Türkiye’nin 1948’deki savunma bütçesi (377 milyon lira) ile bu büyüklükte bir orduya bakamayacağını ifade etmiş ve bütçeden ayrılan bu payla ancak 230.000 kişilik bir ordunun minimum ihtiyaçlarının karşılanabileceğini belirtmiştir.⁶²

Ordunun bu kadar büyük bir insan kaynağını silah altında tutması sadece askeri açıdan değil aynı zamanda ekonomik açıdan da bir risk oluşturmuştur. Bu anlamda silahlı kuvvetler savaş sonrası ekonomik alanda büyümeye çalışan Türkiye’nin işgücü piyasasına sürülecek olan insan arzında da sıkıntıya sebebiyet vermiştir. İnceleme heyeti başkanı General Oliver da Türkiye’nin yıllardan beri büyük bir orduyu beslemek zorunda kaldığına değinmiş ve bunun ekonomik kaynaklar üzerindeki etkisine işaret etmiştir. Gençlerin tarlada ve sanayide olmak yerine orduda bulunduğunu belirten General, Türk ordusunu modernize ederek ordudaki personel sayısını azaltmayı ve bu şekilde genç nüfusu tekrar tarlalara ve sanayiye döndürmeyi amaçladıklarını söylemiştir.⁶³ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak da The New York Times gazetesine verdiği beyanatta aynı konuya dikkat çekmiştir. Omurtak “halen orduda bulunan köylülerin tarlalarına iadesinin, Türk silahlı kuvvetlerinin ateş kudretinin artmasına bağlı bulunduğunu” belirterek ekonomiye rahat bir nefes aldırarak kısmi bir terhisin Amerikan yardımı ile orduda yapılacak olan modernizasyona bağlı bulunduğunu ifade

⁶² Aynı görüşmede Sadak ordunun üniforma, ayakkabı, malzeme ve gaz gibi stoklarının son 7 sene içerisindeki kullanımlarından ötürü tükendiğini belirtmiş ve acil bir seferberlik durumunda Türk ordusunun mevcut 470.000 personelinin dışında kimseye malzeme tahsis edemeyeceğini ifade etmiştir. “The Ambassador in Turkey (Wilson) to the Secretary of State”, Ankara, 12.11.1947, **FRUS 1947**, V. V., s. 401. 1950’de ise Korgeneral Yusuf Egeli savaş durumunda tertip edilecek yeni birliklere dağıtılmak üzere ellerinde yeteri kadar üniforma, ayakkabı ve palto olmadığını açıklamış ve yardım programından en az 600.000 kişinin ihtiyacını karşılayacak kadar malzeme talep etmiştir. Memorandum to Major General Bolte, Washington D.C., 29.10.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 131.

⁶³ “Rusya Hudutlarımızda 35 Tümen Bulunduruyor”, **Akşam**, 01.09.1947, s. 1.; “Report U.S. and Turkey Split on Military Needs”, **Chicago Tribune**, 31.05.1947, s. 11.

etmiştir.⁶⁴ Amerikan yönetimi de mevcut ekonomik değerlendirmeler ışığında Türkiye'nin ağır savunma harcamalarını minimum dış yardımla sürdürmesine olanak sağlayacak olan ekonomik büyümesinin desteklenmesini yardım programının temel gayelerinden biri olarak ilan etmiştir.⁶⁵

Türk ordusunun silah ve teçhizat açısından geri kalmışlığı inceleme heyetinin raporunda yer alan hususlardan bir diğeridir. Türk silahlı kuvvetlerinin kullandığı malzeme genel olarak yetersiz ve çağdışı olarak nitelendirilmiştir.⁶⁶ Ordunun tanınmış komutanlarından emekli Korgeneral Fahri Belen de TBMM'de yaptığı konuşmada "...daima mali takatimiz dâhilinde Milli Savunma bütçelerine değer verilmiş ise de askeri yardım başlayıncaya kadar orduyu modern silah ve vasıtalara kavuşturmak imkanı elde edilememiştir"⁶⁷ diyerek ordunun askeri malzeme açısından içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermiştir. Amerikalı askeri uzmanlar bu tip eski silahların kullanılıyor olmasının Türk ordusunun Sovyet saldırısı karşısında direnme gücünü zayıflatacağını ifade etmiştir. Fakat silah ve teçhizat konusunda tek sıkıntı bu malzemelerin miadını tamamlamış olması değildir. Asıl önemli problemi silahların menşei oluşturmuştur. Amerikalılara göre I. Dünya Savaşı ve öncesinde Almanların etkin olduğu Türk ordusu savaş sonrasında Fransızlardan danışmanlık hizmeti ve askeri malzeme almış, II. Dünya Savaşı sırasında ise orduda sırasıyla Alman, Rus, İngiliz ve Amerikan malı silahlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu açıdan Türk silahlı kuvvetleri barındırdığı malzeme açısından karmaşık bir envantere sahiptir.⁶⁸ Alman, Fransız, Rus,

⁶⁴ "Turks's Army Chief Grateful For Aid", **New York Times**, 10.08.1947, s. 36; "Amerikan Yardımına Dair Salih Omurtağın Demeci", **Cumhuriyet**, 10.08.1947, s. 1. "Amerika'nın Gösterdiği Yakınlık Türkiye'de Derin Tesirler Yaratmıştır", **Ulus**, 10.08.1947, s. 1.; "Genel Kurmay Başkanı Gl. Salih Omurtak Diyor Ki:", **Akşam**, 10.08.1947, s. 2.

⁶⁵ Congressional Questions and Answers, 15.05.1953, **National Archives**, RG 330 Defense – ISA Office of Military Assistance Project Decimal Files Jan.-June 1953, Box: 13.

⁶⁶ "Report of the United States Ambassador Concerning Assistance to Turkey", Ankara, 15.07.1947, **FRUS 1947**, V. V., s. 233.; Selected Executive Session Hearings of the Committee, 1943-50, **Historical Series V. III: Foreign Economic Assistance Programs Part I**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1976, s. 114.; Clay Gowran, "Turkey's Prime Need: Railways and Good Roads", **Chicago Tribune**, 19.06.1947, s. 8.; Norman Lloyd, "Find Arming Turks Would Cost 1.8 Billion", **Chicago Tribune**, 20.05.1947, s. 1.

⁶⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 13, Toplantı: 2, Kırk Altıncı Birleşim (24.II.1952), s. 692. Fahri Belen ordunun malzeme açısından durumunu şu şekilde özetlemiştir: "Mareşalin (Fevzi Çakmak) eski silahlara bağlı olduğunu söyleyenler de haklı idiler. Orduda uçak pek az, tank hiç yoktu. Bunları bırakın, uçaksavar ve tank topu da çok azdı. Moralin kırılmaması için Mareşal tatbikatlarda uçağa karşı eski mantilli topların kullanılmasını, tanka karşı da tüfekte karşı konulmasını tavsiye ederdi." Fahri Belen, **Ordu ve Politika**, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971, s. 28.

⁶⁸ Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20; Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961., Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13; Philip Potter, "Turks Favorable To U.S. Assistance", **Baltimore Sun**,

İngiliz, Amerikan hatta Çek ve İtalyan yapımı silah, uçak ve ulaşım araçlarının kullanılması ordunun işleyişinde kimi problemleri de beraberinde getirmiştir. Zaten teknik altyapısı gelişmemiş olan Türkiye’de bu kadar farklı tip ve menşei malzemenin bakım ve onarımı da imkansız bir hal almıştır. Onarım imkanlarının olmaması nedeniyle parçalarının zarar görmesi halinde yeni parça gelene kadar silah veya malzeme atıl bir şekilde bekletilmek zorunda kalmış, bu da ordunun faaliyetlerinde aksamalara yol açmıştır. Bakım ve onarım alanındaki aksaklıklarla beraber bu kadar farklı tip, model ve kalibredeki silahlara mermi üretimi yapılmasının imkansız olması silahlı kuvvetleri cephane açısından da büyük oranda dışa bağımlı bir hale getirmiştir.

İlaresi tam olarak sağlanamayan ve eski tip silahlarla teçhiz edilmiş olan Türk ordusu modern bir ordunun temel taşı olan motorize bir ikmal teşkilatından yoksun bir şekilde faaliyet göstermek zorunda kalmıştır. Motorlu taşıtlardan yoksun birliklerdeki topların ve ağır silahların at, eşek ve katırlar tarafından taşınmış olmasından dolayı ordunun ikmal teşkilatı da büyük ölçüde atlı araba, yük hayvanı, kağnı arabası ve çok az da deve kollarından oluşmuştur.⁶⁹ Silahlı kuvvetlerin ikmal teşkilatını sekteye uğratan bu durum sadece motorlu taşıt sayısının yetersiz oluşundan kaynaklanmış olan bir durum değildir. Motorlu araçların geçişine uygun olan yolların mevcut olmayışı da ordunun hareket kabiliyetini büyük oranda sınırlandırmıştır. Her ne kadar demiryolları Cumhuriyet döneminde yapılan yatırımlarla önemli mesafeler kat etmiş olsa da ana hatlarla iç kesimler arasındaki iletişim hala sağlanabilmiş değildir. Ordunun ikmal teşkilatı için asıl taşıyıcı olan karayollarında ise durum içler acısıdır. 1948 yılında bir kilometrelik toprak parçasına Almanya’da düşen yol miktarı 1240 metre, İngiltere’de 1210 metre, Fransa’da 1100 metre, İtalya’da 1050 metre iken Türkiye’de ise sadece 17 metredir.⁷⁰ Bu bakımdan mevcut ulaşım altyapısı askeri birlik, malzeme ve tedarığın hızlı bir şekilde taşınmasına uygun değildir. Bu sadece Türk hükümeti için değil Amerikan hükümeti için de ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Zira yapılacak askeri yardımla mekanize bir hale getirilmesi planlanan silahlı kuvvetlerin motorize askeri malzemelerden fayda sağlaması için öncelikle yol probleminin çözülmesi gerekmektedir, aksi halde yol ve demiryollarının yetersizliği yüzünden modern savaş makinalarıyla donatılacak

30.06.1947, s. 1.; Clay Gowran, “Turkish Army Found Tough But Poorly Trained”, **Chicago Tribune**, 18.06.1947, s. 8.

⁶⁹ Zeki İlter, **Bir Ömür Boyu Askerlik 1919-1972**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 28. General Nurettin Türsan da II. Dünya Savaşı zamanında ordunun ikmal kuruluşunun tamamen hayvan ve tekerlekli tahta arabalara dayandığını belirtmektedir. Nurettin Türsan, **Anılar**, Arma Yayınları, İstanbul, 2009, s. 176.

⁷⁰ Bayındırlık Bakanlığı, **Yol Davamız 9 Yılda 23000 Kilometre**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1948, s. 13.

olan Türk ordusunu hareket ettirmek imkansız bir hal alacaktır.⁷¹ Demokrat Parti (DP) Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoğlu da TBMM’de yaptığı konuşmada “Motorlu kıtalardan müteşekkil bir ordunun tam bir randımanla hareketini sağlayabilmesi her çeşit yol ve geçitlerin yeni dingil sıkletlerine göre tahammüllü ve süratlere müsait bir hale ifrağ ve ıslahı ile kabildir” diyerek yolların motorize bir ordu için taşıdığı öneme dikkat çekmiştir.⁷²

Ordunun üç saç ayağını oluşturan kara, donanma ve hava kuvvetleri arasındaki dengesizlik de inceleme heyetinin raporunda dile getirilen bir diğer husustur. Kara kuvvetleri yapılan değerlendirmeler sonucunda görece üstün bir konuma yerleştirilmiş iken, donanma ve hava kuvvetlerinin ise hacim ve etkinlik açısından Türk Genelkurmayı’nın savaş esnasında vereceği görevleri layıkıyla yerine getirmeyeceği ifade edilmiştir.

Türkiye’deki silahlı kuvvetler ile ilgili yapılan incelemeler neticesinde General Oliver’in başkanlığındaki heyet, sadece Türkiye ve SSCB’nin müdahil olacağı bir savaşta Rusların er geç Türkiye’yi istila edeceği tespitinde bulunmuştur. Heyete göre Türkiye’ye ABD ve/veya İngiltere tarafından ivedi bir şekilde yardım sağlanması ve ordusunun eksiksiz bir şekilde modern silahlarla donatılması durumunda Türkiye’nin etkili bir destek gelene kadar Rusların saldırısına direnmesi ihtimal dâhilindedir.

2- İnceleme Heyeti Raporundaki Öneriler

Tümgeneral Lunsford E. Oliver tarafından ABD Büyükelçisi Wilson’a sunulan ve Wilson tarafından da 15 Temmuz 1947’de ABD Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen raporda Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye’ye ayrılan 100 milyon dolarlık yardım miktarının hangi sahalarda ne kadar kullanılması gerektiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Buna göre yardım programı kapsamında kara kuvvetlerine 48.500.000\$, hava kuvvetlerine 26.750.000\$, deniz kuvvetlerine ise 14.750.000\$ harcanması gerekmektedir. Silah depolarının ıslahı için ise 5.000.000 doları aşmayacak bir bütçenin ayrılması kararlaştırılmıştır.⁷³ Ordunun mekanize hale getirilmesinin ön şartı olan yolların ıslahı amacıyla 5.000.000\$ değerinde bir kaynak aktarımının yapılması da raporda yer almıştır. Bu kaynakla yol inşaatı ve bakımı için kullanılacak malzemelerin ABD’den tedarik edilmesi ve Türk mühendisleriyle işçilerine yolların konumu, inşası ve bakımıyla ilgili teknik eğitimin verilmesi amaçlanmıştır.

⁷¹ Clay Gowran, “Turkey’s Prime Need: Railways and Good Roads”, **Chicago Tribune**, 19.06.1947, s. 8.; Clay Gowran, “Find Turks Need Roads and Rails More Than Guns”, **Chicago Tribune**, 11.05.1947, s. 13.

⁷² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 3, Ellinci Birleşim (23.II.1949), s. 509.

⁷³ Summary of Report of Ambassador Wilson Concerning Aid to Turkey, 24.07.1947, **National Archives**, RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs 1947-50, Subject File/Turkey, Program Operations-Turkish Monthly Reports, Feb. 1948, Lot. 24, Box. 30.

İnceleme heyetinin Türkiye'deki izlenimlerinde dikkat çeken bir diğer nokta ise askeri personelin modern silah ve teçhizatı kullanabilecek veya bunların bakımını yapabilecek bir teknik altyapıya sahip olmadığıdır. Bu sebepten ötürü heyetin raporunda ordudaki personelin eğitimi ile ilgili olarak ayrı bir sayfa açılmıştır. Raporda askeri yardımla sağlanacak olan malzemenin kullanımı ve bakımı ile ilgili olarak Türk personelin eğitimi amacıyla ABD'den heyet gönderilmesi talep edilmiştir. İnceleme heyeti Türkiye'ye gönderilecek malzemelere eşlik edecek ve aynı zamanda bu malzemelerin nasıl kullanılacağını Türklere öğretecek olan ekibin 200 Amerikalı teknik personelden oluşması gerektiği öngörüsünde bulunmuştur. Eğitimle ilgili olarak sadece teknik heyet talebiyle yetinilmemiş aynı zamanda Türk silahlı kuvvetlerine mensup personelin ABD'de bulunan askeri okullarda eğitim almasına imkan verecek düzenlemelerin yapılması da talep edilmiştir.

Büyükelçi Wilson tarafından Dışişleri'ne sunulan raporda Türkiye'ye yapılacak olan yardım programı içinde İngiltere'ye de yer verilmiştir. Raporda Türkiye'ye yapmış olduğu malzeme ve eğitim alanındaki yardımlarına devam etmesi için İngiltere'nin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanırken, Türkiye'de çalışacak olan Amerikan ve İngiliz heyetlerinden sıkı bir işbirliği yapması da istenmiştir. Her ne kadar inceleme heyeti güçlü bir işbirliğinden bahsetse de askeri yardım programının uygulamaya konulması ve Amerikan askeri ve sivil heyetlerinin Türkiye'de faaliyetlerine başlaması ile Türk silahlı kuvvetlerindeki İngiliz etkisi de büyük oranda kırılmıştır.⁷⁴ Nitekim Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Kara Grubu Başkanlığını yapmış olan Tuggeneral Robert C. Aloe Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Kara Grubunda bulunan son İngiliz subay ve erinin 1954-1955 tarihleri arasında İngilizler tarafından geri çekildiğini söylemiş, Donanma Grubundaki son İngiliz personelinin ise 1956'da ülkesine geri döndüğünü belirtmiştir.⁷⁵

C- 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Anlaşması

General Oliver'in yürütmüş olduğu tetkiklerin sonuçları ABD Büyükelçisine sunulmadan önce Amerikan ve Türk heyetleri masaya oturmuş ve uygulanacak yardım programının ana hatlarını ortaya koyan bir anlaşma üzerinde çalışmaya başlamışlardır. 12 Temmuz 1947'de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Birleşik

⁷⁴ İngiltere 1954 yılı içerisinde Türkiye'deki askeri sınıf okullarına öğretmen göndermeme kararı almıştır. Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces as of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20.

⁷⁵ James Madison Garrett III, **Assistance to Turkey As An Instrument of United States Foreign Policy with Emphasis on Military Assistance: 1947-1955**, Columbia University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1960, s. 74.

Devletler Hükümeti adına ise ABD Türkiye Büyükelçisi Edwin C. Wilson tarafından imzalanan yardım anlaşması ile Truman Doktrini vasıtasıyla Türkiye'ye sunulacak yardımın hangi şartlar altında yapılacağı karara bağlanmıştır.⁷⁶

Yapılan anlaşma uyarınca ABD Başkanı tarafından atanan Türkiye Misyon Şefinin yardıma ilişkin meselelerde Birleşik Devletler Hükümetini temsil etmesine karar verilmiştir. Misyon Şefi bu anlaşma gereğince yapılacak olan yardımın kayıt ve şartlarını Türk yetkililerle danışarak tespit edecek, Türkiye Hükümeti ise Misyon Şefi ve temsilcilerine yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahede şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır.

Yardım Anlaşması ile belirlenen ana hatlardan bir diğeri de yapılan yardımın kitlelere duyurulması yani propaganda aşamasıdır. Buna göre Amerikan basın ve radyo temsilcilerine yapılacak olan yardımın kullanılmasını serbestçe müşahade etmelerine ve bu gözlemlerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecek, Türkiye Hükümeti de bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır. Amerikan yönetimi Türk Hükümetinden yardım programıyla ilgili tam ve devamlı yayın yapmasını şart koşarak yardımın Türk basınında daha görünür kılınmasını sağlamış ve bu şekilde kamuoyunda Amerikan taraftarlığının yükselmesini amaçlamıştır.

12 Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın belki de en önemli maddesi yardımla sağlanan malzemelerin kullanımını sınırlayan dördüncü maddedir. Anlaşma metninin giriş kısmında Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak ve ekonomik istikrarını muhafaza etmek amacıyla yardım talebinde bulunduğu belirtilmiştir. Sözleşmenin dördüncü maddesinde ise "Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakatı olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyet veya zilyedliğini devretmeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir." denilerek sağlanan malzemelerin belirtilen amaçlar dışında ve Amerikan yönetiminin izni olmaksızın kullanılmasının önüne geçilmiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD gibi güçlü bir müttefikle imzalanan anlaşmanın yaratmış olduğu zafer havası içinde egemenliği sınırlayıcı olan bu nokta önemsenmese de 1964

⁷⁶ Yardım Anlaşmasının maddeleri için bkz., Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında 12 Temmuz 1947 Tarihinde İmzalanan 'Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma'nın Onanmasına Dair Kanun (5 Eylül 1947), **Resmi Gazete**, 5123/6699.

senesinde Kıbrıs sorunu alevlendiğinde Türkiye ABD Başkanı Johnson'un mektubuyla elindeki silahları istediği şekilde kullanamayacağı gerçeğiyle yüz yüze gelecektir.

Türkiye'de Truman Doktrini ile sağlanan yardımın ulusal çıkarlarla çatışmadığı veya milli egemenliği zedelediği fikri genel olarak kabul edilse de Sovyetler Birliği cephesinde ise durum tamamen farklı bir şekilde işlenmiştir. Her şeyden önce Türkiye'deki Amerikan varlığını kendisine yöneltilmiş bir tehdit olarak algılayan Sovyet yönetimi burada yürütülen Amerikan faaliyetlerini ve Türkiye ile Birleşik Devletler arasında imzalanan yardım anlaşmasını yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Sovyet basınına göre Amerikan yönetimi Sovyetler Birliğini çevrelemeyi planlamakta ve bu yüzden de Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımlar yapmayı tasarlamaktadır. Fakat yapılacak olan yardımlarla Türkiye, ordusunun ve ekonomisinin kontrolünü Amerikalılara kaptıracak ve bu şekilde egemenliğini kaybederek sömürge durumuna düşecektir.⁷⁷ Sovyet basınında çıkan bu tip haber ve yayınlar Türk Hükümetinin tepkisini çekmiş olacak ki Selim Sarper Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Sovyetler Birliği yönetimine 'bu çirkin propagandayı' sona erdirmeye çağırısı yapmıştır.⁷⁸ Dışişleri Bakanı Hasan Saka da TBMM'de yaptığı konuşmada bu tip yayınlara değinerek ABD ile imzalanacak olan anlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlığını ve ekonomik özgürlüğünü tehdit edici hükümleri içermediğini ifade etmek zorunda kalmıştır. Saka "...Amerikan Hükümetince bize bu hususta yapılacak yardımın pek samimi ve her türlü ivazdan yani bizim aleyhimize herhangi bir maksattan tamamıyla âri olmasından dolayı Birleşik Amerika Hükümetine Türkiye Cumhuriyeti adına bu kürsüden teşekkürü ifa etmeyi kendim için bir vazife bilirim"⁷⁹ diyerek Türk Hükümetinin Amerikan yardımına bakış açısını şüpheye bırakmayacak bir şekilde ortaya koymuştur. Sovyet basınında çıkan haberler Amerikan yönetimini de rahatsız etmiş, Türkiye'deki Amerikalı askeri yetkililer vazifelerinin Türk hükümetinin siyasetine veya ordunun idaresine müdahalede bulunmak olmadığını açıklamak mecburiyetinde kalmışlardır.⁸⁰

⁷⁷ A. Şükrü Esmer, "Amerikan Yardımı ve Rusya", **Ulus**, 23.07.1947, s. 3., "İzvestiyanın Türk-Amerikan Yardım Anlaşmasına Dair Hezeyanları", **Akşam**, 19.07.1947, s. 1., "Amerikan Yardımı Hakkında Pravda'nın Saçmaları", **Cumhuriyet**, 13.06.1947, s. 3., "İzvestia'nın Herzeleri", **Cumhuriyet**, 02.07.1947, s. 3., "Amerikan Yardımı ve Sovyetler", **Cumhuriyet**, 20.07.1947, s. 1., "Bir Sovyet Gazetesinin Türkiye Hakkında Hezeyanları", **Cumhuriyet**, 09.08.1947, s. 3, "Turkey Teems With Britons, Yanks: Izvestia", **Chicago Tribune**, 07.05.1947, s. 24., "Near, Middle East Battleground For Truth Against Insult", **The Washington Post**, 13.04.1947, s. M11., Drew Middleton, "Izvestia Says U.S. Has Turkish Bases", **New York Times**, 07.05.1947, s. 15.

⁷⁸ "Turks Accuse Soviet of Psychological War", **The Washington Post**, 25.10.1947, s. 3.

⁷⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 6, Toplantı: 1, Yetmiş Dokuzuncu Birleşim (1.IX.1947), s. 553.

⁸⁰ "Amerikanın Bize Vereceği Uçaklar ve Harb Gemileri", **Cumhuriyet**, 13.12.1947, s. 1.; "Amerikan Askeri Heyet Reisinin Beyanları", **Akşam**, 13.12.1947, s. 1.; "Amerikan Heyeti ile Görüşmelerin Birinci Safhası Bitti", **Akşam**, 01.06.1947, s. 1.; "Amerikan Heyeti Yarın Tetkik Gezisine Çıkıyor", **Cumhuriyet**, 02.06.1947, s. 1.; "Türk

III. Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun (JAMMAT) Kuruluşu

A- Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Kurulması ve Faaliyete Geçmesi

General Oliver başkanlığındaki inceleme heyeti Türkiye'deki çalışmalarını tamamlayıp Temmuz 1947'de ABD'ye dönmüş ve yürütmüş olduğu tetkiklerle ilgili rapor ve önerilerini Amerikan yönetimine sunmuştur. 1947'nin Ağustos ayının başlarında ise sunulan rapordaki değerlendirmeler ışığında Türkiye'de faaliyet göstermesi amaçlanan kalıcı askeri misyonun organizasyonu ile ilgili çalışmalara başlanmıştır.⁸¹ American Mission for Aid to Turkey (AMAT) çatısı altındaki bu kalıcı misyon kara grubu (Turkey United States Army Group – TUSAG), hava grubu (Turkey United States Air Force Group – TUSAFG), donanma grubu (Turkey United States Navy Group – TUSNG) ve yol grubu (Public Road Administration Group – PRAG) olmak üzere dört ana birimden oluşmuştur.

Hızlı bir şekilde organize edilen askeri misyonun üyeleri 1947 yılının Eylül ayından itibaren Ankara'ya gelmeye başlamıştır. Kara ve donanma grupları daha önceden İnceleme Heyeti'nin de faaliyet göstermiş olduğu İzmir Caddesi'ndeki binaya; Hava grubu Türk Hava Kuvvetleri binasına; yol grubu ise Bayındırlık Bakanlığı'nda tahsis edilmiş olan büroya yerleşerek yardımla ilgili programı uygulamaya girişmişlerdir.⁸² Askeri misyon üyelerinin Türkiye'ye gelişleriyle beraber gönderilmesi karara bağlanmış olan askeri yardım malzemeleri de ABD'den Türkiye'ye gelmeye başlamıştır.

Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'de bulunmasının amacı Türk Silahlı Kuvvetlerinin eğitimini, modernizasyonunu ve mekanize hale getirilmesini üstlenerek Türkiye'nin savunma kabiliyetini arttırmak olarak ifade edilmiştir. Yardım Kurulu'na göre bu amacın gerçekleştirilmesinde dikkat edilecek temel nokta askeri alanda izlenecek süreç ve atılacak adımların Türkiye'nin ulusal ekonomisine daha fazla yük

Amerikan Görüşmelerinin İlk Kısmı Bitti", **Ulus**, 03.06.1947, s. 1. ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Wilson da Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a Türk Hükümeti'nin ABD'nin Türkiye'de kontrol kuracağı konusundaki kaygılarının yersiz olduğunu belirtmek zorunda kalmıştır. "The Ambassador to Turkey (Wilson) to the Embassy in Turkey", Washington, 04.04.1947, **FRUS 1947**, V. V., s. 138-139.

⁸¹ The United States Military Mission in Turkey, 18.09.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 131

⁸² The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.

oluşturmaması olacaktır.⁸³ Kalıcı askeri misyonun yürüteceği faaliyetlerde ekonomik dengeleri önemseyeceğini vurgulamasında Türkiye'nin Truman Doktrini ile sağlanacak askeri yardım programına dahil edilmesi için öne sürülen argümanların önemli bir rolü vardır. Hatırlanacağı üzere Türkiye'nin yardım programı kapsamı içine alınması gerektiği fikri Türkiye'nin artan askeri harcamalar karşısında ekonomik bir çöküşle yüz yüze kalacağı tezi işlenerek desteklenmeye çalışılmıştır.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu Türkiye'deki faaliyetlerinin ilk zamanlarında personel sayısı dikkate alındığında çok da büyük bir organizasyon olacağı izlenimi vermemiştir. Yardım Kurulu'nun ilk dönemlerdeki personel mevcudunu Amerikan ordusuna kayıtlı 68 asker ve 8 sivil ile yol grubu tarafından gönderilen 20 uzman oluşturmuştur.⁸⁴ Zaman ilerledikçe Türk askeri sisteminin içinde bulunduğu koşullar askeri misyonun personel sayısında artışı zorunlu kılmıştır. Ordu içinde teknik beceriye sahip personelin olmayışı, mevcut askeri sınıf okullarının düşük standartları, silahlı kuvvetlerdeki uygulanmaya devam edilen çağdışı prosedürler askeri misyonun sadece askeri yardım programıyla ilgilenmeyip tüm askeri safhalarda 'danışmanlık' hizmetinde bulunmasının önünü açmıştır.⁸⁵ Yardım Kurulu organizasyon, planlama, eğitim, personel ve komuta meseleleriyle ilgili tavsiyelerde bulunurken bu tavsiyelerinin hayata geçirilmesi için askeri sınıf okullarında eğitim danışmanlarına ve birliklerde de eğitim ekiplerine ihtiyaç duymuş ve duyulan bu personel ihtiyacı da JAMMAT'taki görevli sayısında ciddi bir artışa sebep olmuştur. Mevcudunun bu denli artması Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nu dünyanın diğer ülkelerinde faaliyet gösteren Amerikan askeri misyonları içerisinde önemli bir konuma taşımıştır. JAMMAT 1951'de 1200'ün üzerindeki personel sayısı ile dünyadaki en büyük Amerikan askeri misyonu unvanını almıştır.⁸⁶

⁸³ The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.

⁸⁴ U.S. Congress, **Second Quarterly Report on Aid to Greece and Turkey, Covering the Period from the Inception of the Program to December 31, 1947**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 534, U.S. Government Printing Office, 1948, s. 3, 37, 38.

⁸⁵ Subject: Presentation of FY 1954 MDAP, JAMMAT Files, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 7.

⁸⁶ Hearings Before A Subcommittee of the Committee on Foreign Relations United States Senate, 82nd Congress, 1st Session on United States Economic and Military Assistance to Free Europe, 7-23 July 1951, **U.S. Foreign – Aid Programs in Europe**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1951, s. 160. 1957'nin Kasım ayında ise Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun personel sayısı 5112'yi bulmuştur. Monthly JUSMMAT Personnel Report, 06.12.1957, **National Archives**, RG 334 JUSMMAT-Turkey Headquarters General Administrative Files, Container: 1.

Personel sayısı açısından dikkate değer bir artış kaydeden Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'de üstlenmiş olduğu misyonun işlevinde 1952'den sonra görece bir gerileme yaşanmıştır. Bunun temel nedeni Türkiye'nin bu tarihte Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) katılmasıdır. Türkiye'nin NATO'ya dahil olması ve silahlı kuvvetlerini Güney Avrupa Müttefik Komutanlığı'na tahsisi ile birlikte JAMMAT ve NATO'nun Türkiye'deki misyonları arasında iki başlılığa yol açacak bir sürecin yaşanmaması için iki kurumun görev tanımları belirlenmiş ve aralarında koordinasyon ve işbirliğinin tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'ye askeri yardım programları tarafından sağlanan malzemelerin tespiti ve ulaştırılmasından sorumlu olan ve Amerikan doktrin ve prosedürlerine göre Türk Silahlı Kuvvetleri'ne taktik, teknik, organizasyon, yönetim, lojistik ve eğitim alanlarında yardım ve danışmanlık hizmeti sunan JAMMAT, NATO'nun sürece dahil olmasıyla birlikte özellikle taktik ve organizasyon ile ilgili alanlarda etkinliğini kaybetmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin NATO'nun çatısı altına girmesinden önce mili savunmaya ait güçlerin tek planlayıcısı rolünde olan JAMMAT 1952 senesinde bu misyonunu NATO'ya kaptırmış ve Türkiye'nin savaş planlamasında ve Türk ordusuna verilen stratejik tavsiyelerde temel sorumluluk NATO bünyesinde bulunan Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı'na (SACEUR) geçmiştir.⁸⁷

Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu Türkiye ve ABD arasındaki askeri ilişkilerin görüşülüp karara bağlanmasında önemli bir merkez haline gelmiştir. Bu sebepledir ki Amerikan yönetimi Türk yetkililerden askeri konularla ilgili meselelerde kendileriyle direkt iletişim kurmak yerine JAMMAT ile irtibata geçmelerini istemiştir. Doğu Atlantik ve Akdeniz'deki Amerikan Donanması Başkomutanı Amiral Richard L. Conolly Türkiye'yi ziyareti esnasında bu duruma dikkat çekmiş, İsmet İnönü'nün "ABD ile müşterek askeri planlama yapmak istiyoruz" isteğini bu durumun JAMMAT Başkanı General McBride ile müzakere edilmesini isteyerek reddetmiştir.⁸⁸

Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu sadece Türkiye ve ABD arasındaki askeri meselelerle ilgili görüşmelerin yapılabildiği kararların alındığı bir platform olarak

⁸⁷ Subject: Turkish Jet Air Force Capabilities, 30.06.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 4; Subject: Relationship of JAMMAT to SHAPE and Its Subordinate Commands, 13.11.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 3.; Subject: Fiscal Year 1954 Construction Program, 05.07.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 5.

⁸⁸ "The Ambassador in Turkey (Wadsworth) to the Secretary of State", Ankara, 03.02.1949, **FRUS 1949**, V. VI, s. 1641.

kalmamıştır. JAMMAT 1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan askeri yardım programı neticesinde Türk ordusunda eğitim, taktik, teknik ve yönetim gibi çeşitli alanlarda yaşanan dönüşümün belirleyicisi ve uygulayıcısı olmuştur. Dönüşümün belirleyicisi ve uygulayıcısı olmak sebebiyle askeri misyonun Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki ağırlığı o kadar artmıştır ki JAMMAT alınacak askeri malzemelerin tespitinden⁸⁹ bütçenin belirlenmesine⁹⁰ kadar olan geniş bir sahada karar alma sürecinin önemli bir figürü olarak ortaya çıkmıştır.

B- Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun İdari Yapısı

1947 yılında American Mission for Aid to Turkey (AMAT) çatısı altında kurulan askeri misyon 7 Kasım 1949'da ABD Müşterek Kurmay Başkanları'nın direktifi sonucu Joint American Military Mission For Aid to Turkey (JAMMAT) adını almış ve çalışmalarını bu isim altında yine AMAT çatısı içerisinde yürütmeye devam etmiştir.⁹¹ Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu kara grubu, hava grubu, donanma grubu ve yol grubu olmak üzere dört temel birimden oluşmuş, her birim kendi faaliyet sahası içerisinde çalışmalarını sürdürmüştür. Askeri misyon başlangıçta dört temel gruptan oluşmasına karşın yol grubu 1 Temmuz 1949 tarihi itibarıyla Truman Doktrini fonları yerine Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) tarafından sağlanan fonları kullanmaya başlamıştır.⁹² ECA tarafından finasmanı sağlanan yol grubu yürütmüş olduğu çalışmalarda kullanmış olduğu fonların da etkisiyle askeri öncelikler yerine ekonomik önceliklere daha fazla yer vermiş ve bu şekilde kazanmış olduğu sivil yapı, bünyesinde yer aldığı askeri misyon içerisinde kendisini daha farklı bir yere taşımıştır.

7 Kasım 1949'da askeri misyonun JAMMAT adını almasına kadar Askeri Yardım Kurulu'nun başkanlığını AMAT'ın başkanlığını da yürüten ABD'nin Türkiye Büyükelçisi

⁸⁹ 20 Şubat 1951 tarihinde Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut imzasıyla Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanlığı'na gönderilen yazıda ABD'den satın alınması planlanan 11.200.000 Lira tutarındaki askeri malzeme için iki farklı liste hazırlanmış ve Yardım Kurulu Başkanlığı'na hangi listeyi onayladıkları sorulmuştur. Turkish Republic Ministry of National Defense General Staff Headquarters Finance and Budget Department, To: American Military Aid Mission Headquarters, 20.02.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 2.

⁹⁰ Hava Kuvvetleri'nin faaliyetlerinde meteoroloji işleri çok mühim olduğundan 8 Ocak 1952'de Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı W. H. Arnold Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen'e mektup yazarak 1952 mali yılı bütçesi için Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü'ne 2.240.000 TL değil de 3.050.000 TL tutarında bütçe ayrılması gerektiğini bildirmiştir. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 030.01 / 57.348.2, 8 Ocak 1952.

⁹¹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – November, 1949, 22.12.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17.; "The Ambassador in Turkey (Wadsworth) to the Secretary of State", Ankara, 03.02.1949, **FRUS 1949**, V. VI, s. 1641.

⁹² The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.

üstlenmiştir. Bu tarihe kadar askeri misyonun kara, donanma ve hava gruplarının koordinatörlüğünü ise aynı zamanda kara grubunun da başkanlığını yürüten ve bu göreve 3 Eylül 1947’de atanan General Horald McBride yerine getirmiştir. Askeri Yardım Kurulu’nun JAMMAT adını almasıyla koordinatör olarak görev yapan General Mcbride da JAMMAT’ın başkanlığına atanmıştır. Her ne kadar askeri misyonun ismi değişmiş ve başında bulunan kişi koordinatör yerine başkan sıfatını almış olsa da misyon AMAT içerisinde faaliyetini yürütmeye devam etmiştir. Askeri misyon AMAT çatısı altında faaliyet gösterdiği için de misyonun büyükelçiliğe olan sorumluluğunda bir değişim yaşanmamıştır. JAMMAT gibi askeri bir misyonun ABD’nin Türkiye’deki askeri ataşeliklerine bağlı değil de direkt büyükelçinin sorumluluğu altında bulunması dikkat çekici bir durumdur.⁹³ Fakat üzerinde durulması gereken nokta bu hiyerarşik yapının Türkiye’ye has bir durum olmadığıdır. Amerikan yönetimi ülkelere yaptığı yardımların Amerikan dış politikasıyla uyumlu olması gerektiğini düşündüğü için yardım programlarının Dışişleri Bakanlığı öncülüğünde uygulanması fikrini benimsemiş ve bu durumda da Amerikan büyükelçileri buldukları ülkelerdeki yardım programlarının sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Nitekim 4 Nisan 1952’de ABD’de yayınlanan 10338 numaralı başkanlık emrinde de büyükelçiler buldukları ülkelerdeki tüm yardım programlarının koordinasyonu görevli kılınırken, buna karşın askeri ve ekonomik yardım misyonlarının kendi ana organizasyonlarıyla direkt iletişime geçmelerine de imkan tanınmıştır.⁹⁴

Türkiye’ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu daha önce bahsedildiği üzere kara grubu, donanma grubu, hava grubu ve yol grubu olmak üzere dört temel grubun bir araya gelmesiyle oluşmuş bir yapıdır. 1950 senesinin Haziran ayında bu yapıya mühendislik grubu da (Turkey United States Engineers’ Group – TUSEG) eklenmiştir.⁹⁵ Hava grubuna bağlı olarak çalışan mühendislik grubunun temel görevini Türkiye’deki havalimanlarına pist, hangar, konut ve elektrik hattı gibi tesislerin inşası oluşturmuştur. Süreç içerisinde sivil bir yapıya bürünecek olan yol grubu da göz önünde bulundurulduğunda kadro ve bütçe bakımından en büyük birimi

⁹³ Başlangıçta bazı Amerikan Büyükelçileri askeri yardım programının askeri ataşelikler bünyesinde yürütülmesi fikrini dile getirmişler, fakat bu görüş kabul görmemiştir. Kabul görmemesinin temel nedenlerinden biri de askeri ataşelikler çatısı altında yapılan askeri yardımın yardım yapılan hükümetler tarafından bir nevi istihbarat faaliyeti olarak görülmesidir. Nitekim yardım yapılan ülkelerin askeri kurumları askeri yardım misyonlarıyla olan ilişkilerinde ataşelerle olan ilişkilere nazaran daha samimi ve işbirliğine daha açık olmuşlardır. Robert H. Connery ve Paul T. David, “The Mutual Defense Assistance Program”, **The American Political Science Review**, Vol: 45, No: 2 (June, 1951), s. 333-334.

⁹⁴ Executive Order 10338, Coordination Procedures Under Section 507 of The Mutual Security Act of 1951, (Çevrimiçi), <https://www.trumanlibrary.org> (21 Şubat 2017).

⁹⁵ Conferences Held by A Subcommittee of the Committee on Expenditures in the Executive Departments House of Representatives 82nd Congress 1st Session, October-November 1951, **Federal Supply Management (Overseas Survey)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1952, s. 742.

kara grubu yani TUSAG oluşturmuştur. TUSAG'ı sırasıyla hava grubu TUSAFG, donanma grubu TUSNG ve yol grubu PRAG takip etmiştir.

JAMMAT'ın teşkilat şemasına bakıldığında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olan AMAT'ın altında faaliyet gösteren askeri misyonun kendi içinde beş alt birime ayrıldığı görülmektedir. Bu birimler karargâh personeli, danışma / planlama grubu, halkla ilişkiler, dispanser ve ordu pazarıdır. Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu büyükelçiye bağlı olmasına karşın Amerikan Müşterek Kurmay Başkanları Heyeti ile de irtibat içerisinde olmuştur. Misyon içerisindeki gruplar da ABD'deki kendi ana gruplarıyla koordineli bir şekilde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Başka bir deyişle kara grubu Amerikan Kara Kuvvetleri Bakanlığı, hava grubu Amerikan Hava Kuvvetleri Bakanlığı, donanma grubu Amerikan Donanma Bakanlığı, yol grubu Amerikan Yollar İdaresi, mühendislik grubu ise Amerikan İstihkâm Dairesi Başkanlığı ile iletişim halinde bulunarak Türkiye'deki çalışmalarını yürütmüşlerdir.

IV. Yardımın Başlaması

A- Sevkiyat Öncesinde Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'nin ABD'nin askeri yardım yapacağı ülkeler kapsamına alınmasının kesinlik kazanması ve İnceleme Heyeti'nin yapacağı tetkikler için Türkiye'ye gelmesiyle beraber iki ülke arasındaki askeri ziyaretler de yaşanan sürecin doğal bir sonucu olarak hız kazanmıştır. Yapılacak olan Amerikan yardımına dair incelemelerde bulunmak ve yardım kapsamında gelecek olan malzemelere ilişkin müzakereler yapmak üzere Genelkurmaydan Yarbay Cemal Aydınalp başkanlığındaki 5 kişilik heyet 8 Ağustos 1947'de ABD'ye gitmiştir.⁹⁶ Bu ziyareti Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak başkanlığındaki grubun Ekim ayında yaptığı seyahat takip etmiştir. Yaklaşık bir ay süren ziyaret sırasında Genelkurmay Başkanı ve beraberindeki ekip yardımın tatbikatı üzerinde çalışmalar yapmış, ABD'deki askeri tesis ve teşekküllerde incelemelerde bulunmuş ve Amerikan ordusundaki öğretim usulleri hakkında bilgi almışlardır.⁹⁷ Yardımın başlamasıyla beraber bu tip seyahatler daha da sıklaşmış, gerek

⁹⁶ "Bir Askeri Heyetimiz Dün Uçakla Amerikaya Gitti", **Cumhuriyet**, 09.08.1947, s. 1; "5 Kişilik Bir Askeri Heyetimiz Amerikaya Gidiyor", **Akşam**, 26.07.1947, s. 1.

⁹⁷ "Genelkurmay Heyetimiz Amerika'ya Hareket Etti", **Ulus**, 06.10.1947, s. 1.; "Genelkurmay Başkanımızın Deemeci", **Ulus**, 10.10.1947, s. 1.; "Genel Kurmay Başkanımız Orgl. Omurtak Dün Törenle Karşılandı", **Ulus**, 21.11.1947, s. 1.; "Orgeneral Salih Omurtak'ın Beyanatı", **Akşam**, 06.10.1947, s. 1.; "Salih Omurtak Amerikada Tetkiklerine Devam Ediyor", **Akşam**, 04.11.1947, s. 2.; "General Salih Omurtak Newyorktan Londra'ya Hareket Etti", **Akşam**, 10.11.1947, s. 2.; "Kurmay Heyetimiz Amerikaya Gitti", **Cumhuriyet**, 06.10.1947, s. 1.; "Salih

Amerikalı yetkililerin Türkiye'ye gerekse Türk askeri personelinin ABD'ye yapmış olduğu ziyaretler iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin koordinasyonu için önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ertesinde Türkiye'de siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatta ortaya çıkmaya başlayan Amerikan hayranlığı orduyu da etkisi altına almıştır. Türk Genelkurmayı gerek bu rüzgârın etkisi gerekse Amerikan prensiplerini benimseme hususundaki kararlılığını göstermek amacıyla yardım öncesi subay kıyafetlerinde değişikliğe gitmiştir.⁹⁸ Kara ordusu subay kıyafetlerinde yapılan değişiklik ile şapkadan kurdele kaldırılmış, ceketlerin yakaları açılmış, manevra kemeri çıkartılmış ve pantolonlar zırhsız hale getirilerek Alman ordusundan ilham alınarak hazırlanmış olan üniformaların Amerikan üniformalarına benzetilmesine çalışılmıştır. Yapılanın sadece bir kıyafet düzenlemesi değil aynı zamanda bir zihniyet değişimi olduğunu M. Şevki Yazman şu şekilde açıklamıştır:

Yeni üniforma umumi şekli itibariyle Anglo-Saksonların ve sıcak iklimlerdeki ordular subaylarınınki gibi önu açık, vücuda uygun, bedeni ve bilhassa boğazı sıkımaz, rahat ve yalnız meslek ve vazife icabı taşınan bir 'üniforma'dır. Yani mukaddes bir iş olan vatan müdafaasını yapanların, sırf bu iş ve vazifeyi başarmak için bir araya geldiklerinde taşımalarına mahsus bir libastır. Bizim bundan evvel taşımakta olduğumuz ve üç çeyrek asırdan beri askerlikte bize hocalık yapmış olan Alman ordusundan ilham alınmış elbiselerin şekli ve tarzı ise bambaşka ve apayrı bir zihniyetin mahsulü idi.

Vakia biz milli karakterimizdeki demokratlık, şatafattan hoşlanmamak gibi hasletler dolayısıyla hiçbir zaman Prusya ordusunun Ortaçağ şövalyelerininkini andıran helmlü, saçaklı şekillerine pek bürünemedik. Dünyada ancak üniforma taşımak ve kumanda etmek için yaşayan Junkers sınıfı bizde türemedi. Fakat ne de olsa boynu, boğazı kapalı, kayışlı, bol zırhlı elbiselerin heybet ve kudret vereceği zehabına düşenler de bulunmadı değil. Denebilir ki Prusyalı ve Anglo-Amerikan üniforma şekilleri arasındaki fark, bu iki âlemin subaylarının kafalarının içi ve dünya görüşleri arasındaki fark kadar ayrı ve o görüşlerin tam bir aynasıdır.

...Bu eski hatıraları tekrarlamamızın sebebi, bıraktığımız üniformanın böyle bir zihniyet ve düşüncenin mahsulü olduğunu belirtmek içindir. Bu zihniyeti hiç bir zaman benimsememiş olan ordumuz için yeni ve demokrat âleminin kendisine tamamen mutabık olan zihniyetiyle beraber üniformasını da benimsemesi pek tabii idi: Vatanın ve insanlığın savunması ve yalnız bu maksat için bir araya gelmiş ve vazife almış şerefli insanların taşınmasına mahsus sade, temiz ve güzel bir elbise. Yoksa etrafa heybet ve dehşet salmak için garip ve acip bir kisbet değil.⁹⁹

Truman Doktrini kapsamı dahilinde yapılacak askeri yardım sevkiyatını karşılayacak olan İstanbul, Derince, Gelibolu, İzmir, Mersin ve İskenderun limanlarındaki imkan yetersizliğinin yardım programını olumsuz yönde etkilemesi ihtimali sevkiyat öncesi hem

Omurtak'ın Amerika Basınına Mühim Beyanatu", **Cumhuriyet**, 10.10.1947, s. 1.; "20 Turkish Generals, Admirals Make Tour of Naval Academy", **The Washington Post**, 10.10.1947, s. 21.

⁹⁸ "Kara Ordusu Subay Kıyafetleri Değişti", **Ulus**, 25.05.1947, s. 1.; "U.S. Begins Talk With Turks on 100 Million Aid", **Chicago Tribune**, 24.05.1947, s. 7.

⁹⁹ M. Şevki Yazman, "Subaylarımız İçin Kabul Edilen Yeni Kıyafet Dolayısı İle", **Akşam**, 27.05.1947, s. 3.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nu hem de Türk yetkilileri endişelendirmiştir. Bu sebepten dolayı sevkiyat başlamadan önce yaşanabilecek aksaklıkları önlemek amacıyla kimi tedbirler uygulamaya konulmuştur. Denizyolları İdaresi limanlar için çıkarma gemileri ve vinç siparişleri verirken, hangar ve antrepoların yapımı da hızlandırılmış, mendirekler kurularak limanların genişletilmesi amaçlanmıştır.¹⁰⁰ Amerikan Askeri Yardım Kurulu'ndan liman işleri uzmanı Albay Littell ise diğer kurul üyelerinden daha önce Türkiye'ye gelmiş ve sevkiyat öncesi hazırlıkların organizasyonunu üstlenmiştir.¹⁰¹ Sevkiyat öncesi atılan adımların mevcut yetersizliklerin üstesinden gelip-gelemeyeceği ise malzemelerle yüklü gemilerin limanlara yanaşmasından sonra ortaya çıkacaktır.

B- Sevkiyatın Başlaması ve Ortaya Çıkan Sorunlar

Türkiye'nin nefesini tutarak beklediği yardım gemilerinden ilki 22 Ekim 1947 tarihinde İskenderun Limanı'na yanaşmıştır.¹⁰² SS Netherlands Victory isimli gemi askeri malzemedan ziyade ekskavatör, vinç, yükleyici traktör, tesviye makinesi, yol tankları gibi indirme-boşaltma işlerinde kolaylık sağlayacak ve yol inşaatında kullanılacak malzemeleri beraberinde getirmiştir. Mevcut ulaşım koşulları ve limanlardaki durum göz önünde bulundurulduğunda önceliğin neden askeri teçhizata değil de bu teçhizatı farklı noktalara ulaştırmayı mümkün kılacak yol yapım malzemelerine verildiği açıklık kazanacaktır. SS Netherlands Victory ile başlayan askeri yardım sevkiyatı ciddi boyutlara ulaşırken¹⁰³ kimi sorunlar da ortaya çıkmış ve bu sürecin bazı noktalarda aksamasına neden olmuştur.

1- Liman ve Yollardaki Sıkıntılar

Askeri yardım sevkiyatının başladığı esnada Türkiye'de modern teçhizatlı bir limanın olmayışı, yükleme ve boşaltma işlerinin gereğinden fazla uzun sürmesine ve bu da yardım programının aksamasına neden olmuştur. Her ne kadar bahsedildiği üzere sevkiyatın başlamasından önce kimi önlemler alınsa da gerek II. Dünya Savaşı sonrası ithal edilen malların sayısında yaşanan artış gerekse yüzbinlerce tonu bulan Amerikan askeri yardım

¹⁰⁰ "Yeni Gemi ve Liman Tesisleri", **Ulus**, 24.07.1947, s. 3.; "İstanbul'da Yükleme ve Boşaltma Çok Arttı", **Ulus**, 14.09.1947, s. 3.; "Limanda Yükleme Boşaltma İşleri", **Cumhuriyet**, 24.08.1947, s. 2.; "İskenderun Limanı", **Akşam**, 28.09.1947, s. 1.

¹⁰¹ Albay Littell 8 Eylül 1947 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. **BCA**, 030.010 / 52.345.28, 25 Aralık 1947.

¹⁰² "Amerikan Yardımından İlk Yol Malzemesi Dün İskenderun'a Geldi", **Ulus**, 23.10.1947, s. 1.; "Türkiye'ye Amerikan Yardımı", **Ulus**, 25.10.1947, s. 4.; "Amerikan Yardımı", **Akşam**, 23.10.1947, s. 1.; "Amerika'dan Gelen Yol Malzemesi", **Akşam**, 05.11.1947, s. 2.

¹⁰³ SS Netherlands Victory gemisinin Türkiye'ye gelmesinden (22 Ekim 1947) 1950 Şubatına kadar geçen sürede 480.177 ton (2.200.020 parça) yardım malzemesi taşıyan 250 gemi Türk limanlarına giriş yapmıştır. Brief Historical Report of TUSAG Port Section, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 4.

malzemesi limanlardaki yoğunluğun önüne geçilmesini mümkün kılmamıştır. Yaşanan yoğunluk ve sonrasında yardımın transferinde ortaya çıkan gecikme Amerikan tarafında ciddi bir tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Amerikalılara göre liman ve ulaşım alanındaki yetersizlikler yardım programının verimliliğini etkilemektedir.

Türkiye ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun almış olduğu önlemler limanlarda yaşanan sıkıntıları en azından askeri yardım sevkiyatı açısından ortadan kaldırmış gibidir. Türkiye'deki askeri malzemelerin boşaltılacağı limanları gezen ve gördüklerini rapor haline getiren Amerikalı Senatör Owen Brewster da aynı noktaya işaret etmiştir. Hazırlamış olduğu raporu 'hüzün verici' olarak niteleyen Brewster İstanbul limanındaki tıkanıklığın ABD'den gelecek olan askeri malzemenin boşaltılmasına engel teşkil edeceğini düşünmediğini belirtmiştir. Brewster'e göre asıl tehlike ABD'den gelecek olan askeri malzemenin limandaki diğer faaliyetleri yani ticari malların sevkiyatını sekteye uğratabileceği olması ve bu suretle Türkiye'nin kalkınma programının gecikmesine sebebiyet vermesi olacaktır.¹⁰⁴ Brewster'in de ifade ettiği tehlikeyi doğrular nitelikte yerli ve yabancı gemi acenteleri şileplerinin yüklerini boşaltmak için limanlarda 10-15 gün beklemek zorunda kalmalarından şikâyet etmişlerdir. Ecnebi Seyrisefain Şirketleri ve Armatörler Birliği ise Ulaştırma Bakanlığı'na göndermiş olduğu yazıda İstanbul Limanı'ndaki tahmil ve tahliye işlerinin daha kısa bir zamanda yapılıp-yapılamayacağını sorarken İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da limanın durumu ve alınması gereken önlemlerle ilgili rapor hazırlayarak bakanlığa sunmuştur.¹⁰⁵ Bakanlar Kurulu askeri yardımın akışını hızlandırmak ve böylece yerli ve yabancı gemi şirketlerinin de şikâyet ettiği limanlardaki yoğunluğu azaltmak adına ABD'den milli savunma ihtiyacı için gelen her çeşit malzemeye vergi muafiyeti tanıırken, bu malzemelerin gümrüklerce hiçbir muameleye ve muayeneye tabi tutulmaksızın yurda sokulmasına da onay vermiştir.¹⁰⁶ Alınan önlemler ve yürürlüğe konulan uygulamalar etkisini göstermeye başlamış olacak ki Derince Limanı'nda

¹⁰⁴ "İstanbul Limanı Çok Tıkanık Durumda", **Akşam**, 22.12.1947, s. 2.; "Hüzün Verici Rapora Dair", **Cumhuriyet**, 24.12.1947, s. 2.

¹⁰⁵ "İstanbul Limanı", **Akşam**, 19.11.1947, s. 3.; "Limandaki Aksaklıklar", **Cumhuriyet**, 02.12.1947, s. 2. Amerikalı yetkililer ise askeri sevkiyatın ticari malların yüklenip boşaltılmasında gecikmelere neden olduğu eleştirilerine katılmamışlardır. Onlara göre Amerikan yardım malzemesinin boşaltılması için limanda ticari malların işlemlerinin yapıldığı bölgenin dışında bir yer ayrılmıştır. Ayrıca yardım malzemelerinin boşaltılması amacıyla gerekli hazırlıklar yapıldığı için ticari gemilerin tahmil ve tahliye işlerinde bir gecikme yaşanmayacaktır. U.S. Congress, **Second Quarterly Report on Aid to Greece and Turkey, Covering the Period from the Inception of the Program to December 31, 1947**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 534, U.S. Government Printing Office, 1948, s. 38.

¹⁰⁶ Amerika Birleşik Devletlerince Türkiye'ye Yapılacak Yardımdan Münhasıran Milli Savunma İhtiyaçları İçin Sağlanacak Maddelerin Vergi Muafıllıkları Hakkında Kanun (23 Ocak 1948), **Resmi Gazete**, 5164/6813.

Amerikan yardım malzemesi taşıyan gemilerin çabuk ve kolaylıkla boşaltılmasından dolayı Amerikalı yetkililer Türk makamlarına teşekkür etmişlerdir.¹⁰⁷

2- Yardım Malzemesinin Depolanmasında Yaşanan Sorunlar

Liman ve ulaştırmada yaşanan sıkıntıların yanında yardım sevkiyatını olumsuz anlamda etkileyen bir diğer faktör ise temin edilen malzemelerin askeri birliklerdeki depolanma sorunu olmuştur. Bu sorunun temelinde ise çığ halinde gelen yardım malzemesini yerleştirmek ve saklamak için kullanılacak yeterli sayıda depo sahasının mevcut olmayışı yatmıştır. Bundan dolayı yardım programı çerçevesinde gelen askeri malzeme ve teçhizat depo yerine açıkta bekletilmek veya uygun olmayan yerlerde depolanmak zorunda bırakılmıştır.¹⁰⁸ Aslında yardımla birlikte su yüzüne çıkan depo sıkıntısı ordudaki altyapı eksikliğinin sadece bir yönüdür. Askeri personelin barınma sorunu da sevkiyatın başında Amerikalılar tarafından dikkate alınan bir nokta olmasa da sonraki süreçte çözülmesi gereken sorunlardan biri haline gelmiştir. Amerikan Askeri Yardım Kurulu depo sorununu ivedilikle ele almak zorunda kalacaktır. Zira temin edilen yardım malzemesinin henüz kullanıma sokulmadan uygunsuz koşullarda depolanması nedeniyle atıl duruma düşmesi yardım programının her iki tarafı için de büyük bir endişe kaynağı olmuştur. Amerikalılar bu sorunu prefabrik yapılarla çözmek yoluna gitmiştir. Hem prefabrik yapıların beton yapılara göre daha kısa sürede inşa edilmesi hem de Türkiye’de mevcut çimento sıkıntısı¹⁰⁹ bu acil çözüm bekleyen sorunda neden böyle bir yolun takip edildiğini açıklamaktadır.

Gelmekte olan yardım malzemesini hızlı bir şekilde kapalı alanlara taşıyarak zarar görmesini engellemek amacıyla kolları sıvayan yardım kurulu ilk iş olarak kara kuvvetlerinin temel dağıtım ve ikmal merkezi olan Ankara’da işe başlamıştır. Ankara Etlik’te 30 depodan oluşan büyük bir depolama alanı kurma çalışmalarına başlanmış, 1948’in Temmuz ayında ilk iki deposu kurulan sahanın kalan kısımlarının inşası da aynı yıl içinde tamamlanmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ “Yeni Av Uçaklarımız da Bu Sabah Geliyor”, **Ulus**, 01.04.1948, s. 1.

¹⁰⁸ Ahmet Cemil Akıncı, **Mehmetçikle 30 Yıl**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 314-315. Konca’daki mayın deposunda soğutma sistemi olmadığı için mayın bataryaları depo yakınında bulunan mağara tünellerinde depolanmak zorunda kalmıştır. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – August, 1948, 11.09.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

¹⁰⁹ Zeki Sayar, “Çimento Buhranı”, **Akşam**, 18.09.1947, s. 3.; “Çimento Darlığı Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 18.05.1947, s. 2.; “Çimento Buhranı”, **Cumhuriyet**, 25.09.1947, s. 1.

¹¹⁰ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for July 1948, 11.08.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.; USTAP Report No. 20, Progress Report for November 1948, 14.12.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

Kurulan bu depolar motorlu araçların, silahların, yedek parçaların başka bir deyişle cephane haricindeki tüm ordu donatım malzemelerinin korunaklı bir şekilde saklanmasına imkân tanımıştır. Depolama sorununun çözümüne yönelik benzer yapı faaliyetleri hava ve deniz kuvvetleri için de yürürlüğe konulmuş ve söz konusu problemin tamamen olmasa da en azından sevkıyatı olumsuz etkilemeyecek çapta halledilmesi konusunda büyük bir ilerleme sağlanmıştır.

Yardım Kurulu için depolama konusunda yaşanan tek sıkıntı altyapıyı yetersizliği yani yeterli sayıda deponun olmayışı değildir. Heyeti asıl endişelendiren nokta mevcut depolardaki durum ve bu depolarda uygulanan kayıt sistemidir. Hurdaya ayrılması gereken araç-gereçlerin depolarda tutulmaya devam etmesi, gelen teçhizatın gayri nizami şekilde yerleştirilmesi ve stokların hala defterlerle tutulmaya çalışılması Amerikalıları gelen yardım malzemelerinin depolardan birliklere nasıl gönderileceği konusunda karamsarlığa sevk etmiştir. Bu sebepten ötürü Amerikan ikmal sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Alınan karar gereğince Yardım Kurulu tarafından 22 Mart 1948 tarihinde Ankara Etlik'te okul açılmış ve bu okulda Türk subay ve astsubaylarına yardım malzemelerinin teslim alınması, depolanması ve dağıtılmasıyla ilgili eğitim vermeye başlanmıştır.¹¹¹ Yaşanan yeni süreçle birlikte depolarda defterle kayıt tutma dönemi de son bulmuş, defterlerin yerini Amerikan ordusunda kullanılan stok kayıt kartları almış ve 20 kişilik çevirmen grubu gelen yardım malzemesinin Türkçeye çevrilip stok kayıt kartlarına yazılması işi ile görevlendirilmiştir.¹¹² Amerikan ordusunda kullanılan ikmal talimnamelerinin çevrilmesi de depolama sisteminde yaşanan dönüşümün bir diğer önemli ayağını oluşturmuştur. ABD Hava Kuvvetleri'nin depolama, kayıt tutma gibi tüm ikmal süreçlerini açıklayan ve ikmal sisteminin 'kutsal kitabı' olarak nitelenen TM 38-410 kodlu talimname Türkçeye çevrilmiş ve Eskişehir'de bulunan baskı merkezinde basılan 200 kopyası Türk Hava Kuvvetlerine ait tüm karargâh ve birliklere gönderilmiştir.¹¹³

Ulaşım, depolama ve dağıtım alanlarında atılan adımlar Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nca olumlu karşılanırsa da yardımın sevkıyatında yaşanan gecikmelerin önüne

¹¹¹ Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of March 1948, 01.04.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

¹¹² Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – January, 1949., 17.02.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.; U.S. Congress, **Sixth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended December 31, 1948**, 81st Congress, 1st Session, House Document No. 123, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 16.

¹¹³ Air Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of December 1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

geçilememiştir. Sevkiyatın gecikmesi de dört gözle Amerika'dan gelecek malzemeyi bekleyen Türk tarafında yardıma dair ufak çapta da olsa eleştirilerin ortaya çıkmasına yol açacaktır.

C- Yardımın Gecikmesine Yönelik Tepkiler

Truman Doktrini kapsamında uygulanmaya başlanan yardımın 'askeri' malzeme taşıyan ilk sevkiyatı 25 Mart 1948 tarihinde Türkiye'ye ulaşmıştır.¹¹⁴ Askeri malzeme sevkiyatının iki taraf arasındaki yardım programının resmiyete döküldüğü 12 Temmuz 1947 tarihinden sekiz ay sonra gerçekleşmiş olması acil bir şekilde yardıma kavuşmayı bekleyen Türkiye'de kimi 'aykırı' seslerin yükselmesine neden olmuştur. Her ne kadar Türkiye'deki siyaset ve ordu kanadı yardımın gecikmiş olmasıyla ilgili herhangi bir eleştiri dile getirmezken basın tarafı olaya sessiz kalmamış ve yardımda yaşanan gecikmeyi sütunlarına taşımışlardır. Gazete sütunlarına yansıyan yazılarda Amerikalıların yardımın gecikmesinin nedeni olarak ileri sürdükleri Türkiye'deki limanların yetersiz oluşu iddialarının doğruyu yansıtmadığı ifade edilirken limanlarda gerekli önlemler alınmış olmasına karşın beklenen sevkiyatın neden hala yapılmadığı sorulmuş ve Amerikan hükümetinin Türkiye'ye askeri yardım işini ağırdan aldığı dile getirilmiştir.¹¹⁵ Basında çıkan ve sevkiyattaki gecikmenin nedeni olarak Türkiye'deki limanları değil de Amerikan yönetiminin kendisini işaret eden değerlendirmelerin doğruluk payı oldukça yüksektir. Truman Doktrini kapsamında Türkiye ile birlikte Yunanistan'a da yardım götüren organizasyonun düştüğü temel yanlış Türkiye'deki sevkiyat programının Yunanistan'a yapılan sevkiyatın dikkate alınarak hazırlanması olmuştur. Yunanistan'a gönderilen yardım malzemelerinin tedarik süresi kısa olan yiyecek gibi malzemelerden oluşmasından dolayı Yunanistan için planlanan sevkiyat süresi önceden çizilen plan dâhilinde ilerlemiş ve gecikme yaşanmamıştır. Fakat Türkiye ile ilgili programın tamamen askeri malzemeleri içermesi ve bu malzemelerin de üretiminin veya tamirinin oldukça zaman almasından dolayı yüklenme ve boşaltma süreci belirlenen takvime uymamış ve aksamaların yaşanmasına neden olmuştur.¹¹⁶

Askeri yardım sevkiyatında yaşanan gecikme Amerikan tarafında da ciddi bir rahatsızlığa neden olmuştur. 12 Şubat 1948 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Marshall

¹¹⁴ "Uçaklarımız Dün Geldi", **Ulus**, 27.03.1948, s. 1.; "Derinceye Gelen Amerikan Yardım Malzemesi", **Cumhuriyet**, 27.03.1947, s. 1.

¹¹⁵ Yardımın gecikmesiyle ilgili eleştiriler için bkz. "Eskileri Biliyoruz, Yenilerine Bakalım!", **Cumhuriyet**, 08.01.1948, s. 2.; Abidin Daver, "Amerikanın Bize Verdiği Harb Gemileri", **Cumhuriyet**, 12.01.1948, s. 1.; "Yardım Malzemesini Beklerken", **Cumhuriyet**, 05.02.1948, s. 2.; "İnşallah", **Cumhuriyet**, 04.03.1948, s. 2.

¹¹⁶ Steven L. Rearden, **History of The Office of The Secretary of Defense, Volume I: The Formative Years 1947-1950**, Office of the Secretary of Defense, Washington, D.C., 1984, s. 164-165.

Savunma Bakanı Forrestal'a yazdığı mektupta Türkiye'ye yapılan yardım sevkiyatında yaşanmakta olan gecikmelerin Dışişleri Bakanlığı için büyük bir endişe kaynağı olduğunu ifade etmiş ve yardım programının Amerikan ulusal politikasındaki önemini vurgulayarak sevkiyatın hızlandırılmasını talep etmiştir. Savunma Bakanlığı ise 24 Mart'ta kaleme aldığı cevap yazısında Türkiye'ye yapılan sevkiyatta yaklaşık 60 gün kadar bir gecikme olduğunu kabul ederken gerekli önlemlerin alındığını belirterek Mayıs ayının başı itibarıyla sevkiyatın düzene gireceğini belirtmiştir.¹¹⁷

Sevkiyat planındaki aksamanın iyice su yüzüne çıkması ve buna yönelik tepkilerin daha yüksek sesle dile getirilmesi sonucu yardım programının iki tarafı işbirliği içerisinde bu sorunun çözümüne yönelik adımlar atmışlardır. Amerikan Askeri Yardım Kurulu ve Türk Genelkurmayı arasında yapılan toplantı sonucu yardım programındaki gecikmelere neden olan engellerin ortadan kaldırılması amacıyla Genelkurmay içinde bir birim kurulmasına karar verilmiştir. Limanlarda ve depolarda yapılan düzenlemeler ve Amerikan tarafının kendi içerisinde gerekli önlemleri alması neticesinde 1948'in bahar dönemi itibarıyla yardım programının akışı da hızlanmıştır. Daha önceleri Türkiye'deki limanların her biri için ayda 10.000 yük tonu büyüklüğünde bir boşaltma programı yapılmışken yardımın hızlanması sonucu New York Bindirme Limanı'na yazılan yazıda İskenderun, İzmir ve Derince limanları için bu miktarın ayda 30.000 yük tonuna yükseltilmesi istenmiştir.¹¹⁸ Her ne kadar yardım sevkiyatında yaşanan sıkıntılar tamamen ortadan kalkmasa da ortaya çıkan kayda değer düzelmenin ardından basında gecikmeye yönelik tepkiler yerini sevkiyattan karelerle süslenmiş yardıma dair güzellemelere bırakmıştır.

¹¹⁷ Memorandum of Conversation, by Mr. David LeBreton, Jr., of the Division of Greek, Turkish, and Iranian Affairs, Washington, 09.01.1948, **FRUS 1948**, V. IV, s. 20.

¹¹⁸ Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of April 1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'YE YAPILAN SİLAH YARDIMI

I. Savunma Stratejisinde Ortaya Çıkan Değişiklik

Yardım programı kapsamında yükleme ve tahliye işleriyle yol yapımında kullanılacak araç ve teçhizatın gelmesi ile birlikte sevkiyatın asıl içeriğini oluşturan silah ve askeri malzeme de hızlı bir şekilde limanlara ulaşmaya başlamıştır. Kara, deniz ve hava kuvvetlerine dağıtımları yapılacak olan bu malzemelerin nelerden oluştuğuna bakılmadan önce Amerika yönetiminin takip ettiği askeri stratejide Türkiye'ye nasıl bir rol biçildiğine bakmak konunun anlaşılabilirliği açısından daha açıklayıcı olacaktır. Zira Türk ordusunun hangi tip silahlarla teçhiz edileceği sorusunun cevabı ordunun hazırlanan askeri planlar içerisinde savunmaya mı yoksa saldırıya mı yönelik yapılandırılması gerektiğinin saptanmasıyla ortaya çıkacaktır. Nitekim yardım programı kapsamında sağlanacak askeri teçhizatın belirlenmesi amacıyla Türkiye'de bulunan İnceleme Heyeti'nin Türk Genelkurmayı ile gerçekleştirdiği toplantılarda da bu soru yapılan görüşmelerin mihenk taşı oluşturmuştur.¹

Sovyetler Birliği'ni çevreleme siyaseti kapsamında rol atfedilen ülkelerden biri olan Türkiye'nin Amerikan yönetimi açısından asıl önem taşıyan özelliğinin Sovyetlerden Kahire-Süveyş alanına oradan da petrol yataklarına uzanan temel hava, kara ve deniz rotalarının kontrolünü sağlaması olduğu daha önceki bölümde belirtilmişti. Bu denli stratejik bir hat üzerinde yer almasından ötürü Türkiye'nin SSCB'nin Ortadoğu'ya karşı düzenleyeceği bir saldırıda saldırının ilk ayağını karşılayacak ve Rusların güneye inmesini mümkün olduğunca geciktirecek bir savunma planı içinde görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu sebeptir ki Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu da Türk ordusunun temel misyonunu ülke sınırları içerisinde savunma harbi uygulamak olarak nitelendirmiştir.² Türkiye'nin savunmaya

¹ İnceleme Heyeti ile Türk Genelkurmayı arasında yapılan görüşmelerde Türk ordusunun savunmaya mı yoksa saldırıya mı dönük olarak yapılandırılması konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Türk Genelkurmayı saldırıya dönük bir yapılanma talep etmekte ve yardımın daha çok tank ve diğer saldırı silahları için harcanmasını savunurken; İnceleme Heyeti ise Türk ordusunun savunmaya yönelik olarak yapılandırılmasını istemekte ve bunun için de tanksavar gibi savunma silahları veya düşmanın ilerleyişini yavaşlatacak teçhizatın alınmasını desteklemektedir. Clay Govran, "Report U.S. and Turkey Split on Military Needs", **Chicago Tribune**, 31.05.1947, s. 11.

² Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20.; Subject: Mutual Security Program Status Report for National Security Council, 18.07.1953, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 5.; Subject: Turkish Jet Air Force Capabilities, 30.06.1952, **National Archives**, RG 334

dayalı bir stratejinin parçası olduğu ve ordusunun da bu stratejiye uygun bir şekilde teçhiz edilmesi gerekliliği netlik kazanırken savunma hattının tam olarak nerede kurulacağı konusu ise iki taraf için de can alıcı noktalardan birini oluşturacaktır.

Amerikan yönetimi batıda komünist blok üyesi Bulgaristan'a karşı Trakya-Çatalca'da, doğuda ise Sovyetler Birliği'ne karşı Pasinler'de savunma hattı kurmuş olan Türkiye'nin mevcut savunma planlarını yeniden gözden geçirmek ve değişiklikler yapmak üzere harekete geçmiştir. Amerikalılara göre Boğazlardan, Karadeniz'den veya Kafkaslardan gelebilecek bir Sovyet saldırısına bu hatlarda uzun süre dayanamayacak olan Türk ordusunun yapması gereken tek şey kademeli şekilde Torosların güneyine çekilerek İskenderun Limanı'nın bulunduğu sahada bir savunma hattı kurmaktır.³ Oluşturulacak olan savunma hattı Rusların Ortadoğu'daki petrol kaynakları ile askeri üslere erişimini geciktirmekle kalmayacak aynı zamanda açık tutulması planlanan İskenderun Limanı'ndan yardım sevkiyatı sağlanarak Türkiye'den havalanacak savaş uçaklarının Sovyetler Birliği'ne ait askeri ve ekonomik hedefleri vurmasına imkan tanıyacaktır.

Amerikalıların belirlediği savaş planına göre çizilen savunma hattının Türkiye'deki üst düzey askeri ve siyasi otorite tarafından ivedilikle benimsenmiş olmasına karşın aynı şeyi subay heyeti için söylemek oldukça zordur. Asıl savunmanın Torosların güneyinde yapılacak olması ve bunun için de memleketin kalan kısmının kademeli bir şekilde geri çekilerek düşman askerlerinin istilasına bırakılması subaylar arasında büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Muzaffer Yurdakuler'in 1953 yılında 2. Ordu bölgesinde yapılan tatbikata ait şu sözleri de bu rahatsızlığı doğrular niteliktedir: "Yıl sanıyorum 1953 idi. İkinci Ordu bölgesinde bir manevra tertip edilmişti. İkinci Ordu Konya'da idi. Manevranın amacı İskenderun ve Mersin Limanlarını açık bulundurmak ve gelecek Amerikan yardımını beklemek üzere Amanos dağlarını tutmak idi. Batıdaki Birinci Ordu ve Doğudaki Üçüncü Ordu yenilmiş geri çekiliyorlardı. Onların kılıç artıklarını da toplayarak Amerikan yardımını bekleyecek idik. Ordu Komutanım Abdulkadir Seven bu manevranın yapılmaması için uzun zaman diremişti.

(Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 4.

³ Memorandum by the Special Assistant, Joint Military Mission for Aid to Turkey (Oden), Ankara, 28.12.1950, , **FRUS 1950**, V V, s. 1346; Melvyn P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", **The Journal of American History**, Vol. 71, No. 4 (March 1985), s. 817-818.; Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 48. Özel Harp Dairesi'nin kuruluşunda aktif olarak görev alan dört yetkili subaydan biri olan İsmail Tansu Amerikalıların Türkiye'yi olası bir Rus saldırısında ilk işgal edilecek ülke olarak değerlendirdiğini ve bu yüzden de Toroslar'da ileri bir karakol kurduğunu belirtmiştir. Ruslar işgal ettiğinde Türkiye hükümetinin dışarıda kurulacağı yerin bile belli olduğunu ifade eden Tansu'ya göre bu yer Özel Harp Dairesi'nin de karargahının bulunduğu Libya'dır. Ecevit Kılıç, **Özel Harp Dairesi Türkiye'nin Gizli Tarihi**, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2008, s. 103.

Ben genç Türk subayına savaşın ilk anlarından itibaren topraklarını terk eden subay haleti ruhiyesi yaşatmam diyerek tatbikata karşı çıkıyordu.”⁴

Çok karşılaşılan bir durum olmasa da basındaki bazı kalemler de savunma hattına dair subaylarınkine benzer tepkileri dile getirmişlerdir. Bu kalemlerden bir tanesi olan Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesi’ndeki yazısında benimsenen savunma sistemine ait öfkesini şu kelimelerle ifade edecektir: “Dostlarımızın gene çok iyi bildikleri bir nokta da, Türk ordusu ile Türk coğrafyasını birbirinden ayrı olarak mütaleaya imkan bulunmadığıdır. Yani stratejik sebeplerle topraklarımızı boşaltıp ordumuzu daha gerilerde dövüştüremeyiz. Tecavüze uğradığımız takdirde Doğudan ve Batıdan yurdumuzu karış karış müdafaa edeceğiz. Birlik bir savunma sisteminin esasları hazırlanırken bu nokta gözönünde tutulmak ve ona göre kararlara varılmak lazımdır. Türk yeter derecede malzemesi olmasa da dövüşür, fakat kuvvetli malzeme ile daha iyi dövüşür. Türk, milli sınırları müşterek müdafaa çizgisi içine alınmasa da ölünceye kadar vatanını savunur, fakat bu sınırlar hürriyet dünyasının stratejik planları arasında yer alırsa, bu, bütün demokrat milletlerin menfaatlerine uygun olur.”⁵

A- Yeni Savunma Stratejisine Yönelik Atılan Adımlar

Subaylar ve gazeteciler tarafından oluşturulan savunma hattına yönelik eleştiriler bireysel tepkiler olarak kalmış, Amerikalı ve Türk yetkililerde savaş planlarının yeniden gözden geçirilip değiştirilmesine yol açacak çapta bir etki yaratamamıştır. Benimsenen plan dâhilinde zaman kaybetmeden harekete geçen Türkiye’ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu savunma planının gerektirdiği düzenlemeleri teker teker uygulamaya girişmiştir. Yardım Kurulu’nun attığı adımlardan ilki bünyesindeki yol grubuyla birlikte inşasını üstlendiği İskenderun-Erzurum karayolu olmuştur. Erzurum’dan başlayarak Aşkale, Tercan, Mut Köprüsü, Pülümür, Pertek, Elazığ, Malatya, Doğanşehir, Sürgü, Erkenek, Gölbaşı, Haydarlı, Pazarcık, Narlı, Maraş, Eoğlu, Fevzipaşa, Toprakkale ve Dört Yol’u geçerek İskenderun’da son bulacak olan 880 km uzunluğunda ve 9 metre genişliğindeki karayolunun yapımına 1948’in Nisan ayında başlanmıştır. İnşasına başlanan karayolu sadece Sovyetler ile yaşanması muhtemel bir gerilimde Erzurum’da konuşlanmış olan 3. Ordu’nun savunma hattının geçtiği

⁴ Ümit Özdağ, **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 156-157. Savunma hattına yönelik benzer eleştiriler Ahmet Yıldız tarafından da dile getirilmiştir. “Bu görüşlere göre en ileri olan Toroslar bile Türkiye’yi düşman saldırısına ve işgaline bırakmayı ve savaşın ikinci evresinde kurtarmayı öngörmekte idi. Açıkçası, önce saldıran ve sonra da kurtaran yakacak yıkacak ve biz de kalanla yetineceğiz. Bu bende çok etkisi yapmıştı. Çünkü güvenliğimizi dayandığımız NATO’nun zaman kazanması için Türkiye oyalama alanı ve ordusu da muhabere ileri karakolu olarak kabul ediliyordu.” Ahmet Yıldız, **İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 29.

⁵ Nadir Nadi, “İdeal Yakınlık”, **Cumhuriyet**, 18.02.1951, s. 1.

Torosların güneyine çekilmesini kolaylaştırmayacak aynı zamanda İskenderun Limanı'na gönderilen askeri birliklerin ve malzemelerin hızlı bir şekilde doğuda Ruslara karşı savaşan garnizonlara taşınmasına imkan tanıyacaktı.⁶

Uygulamaya konulan savunma planıyla ilgili Amerikalı askeri uzmanların attığı bir diğer adım ise savunma hattının merkezi olması dolayısıyla önemi artan İskenderun'da deniz üssü kurmak olmuştur. 69.000 metrekarelik bir sahaya yayılan, eğitim merkezi ile deniz fabrikaları ve ikmal grubu olmak üzere iki kısımdan oluşan askeri üssün inşasına 1950 yılında başlanmış ve 20 Ekim 1953 tarihinde tamamlanarak Türk Deniz Kuvvetleri'ne teslim edilmiştir. 2500 erin her türlü barınma, iâşe ve eğitimini sağlayacak tesisleri, donanmanın tamir işlerini yapabilecek modern tezgâhlarla teçhiz edilmiş tersaneleri ile malzeme, yiyecek, giyecek ve akaryakıt depolarını barındıran İskenderun Deniz Üssü Türkiye'nin benimsediği yeni savunma anlayışı neticesinde Torosların güneyinde yaşanan değişimi çok açık bir şekilde ortaya koymuştur.⁷

1- Ön Plana Çıkan Savaş Türü: Gerilla Savaşı

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği, İtalya, Filipinler, Burma ve Yunanistan'da düşman kuvvetlerine karşı yürütülen mücadelenin başarı kazanmasında etkin rol oynayan gerilla savaşı Amerikan askeri yardım programıyla birlikte Türkiye'nin de savaş planlarında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Türk ordusunda bu tip bir savaş şeklinin benimsenmesindeki temel sebep ise ülke topraklarının kademeli bir şekilde düşmana terk edilerek Torosların güneyindeki hatta çekilmeyi öngören savunma stratejisi olmuştur. Zira gerilla savaşının asıl önemi de savunma stratejisindeki yerinden kaynaklanmaktadır.⁸ Belirlenen savaş planları dâhilinde subayların öncülüğündeki sivillerden oluşmuş gerilla gruplarının ülke içindeki düşman hedeflerine yapacağı saldırılarla sadece geri çekilmekte olan

⁶ Joseph G. Harrison, "Top Priority in Turkey: 590-Mile Highway Rushed to Open American Supply Route", **The Christian Science Monitor**, 03.03.1949, s. 3.; Henry Wales, "Mission of 500 Helps Turkey Build an Army", **Chicago Tribune**, 04.09.1950, s. 5. Hasan Saka Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanı olan Kasım Gülek de "Sözü geçen yol, Adana'dan Erzurum yönünde gidiyordu. Amaç, güney limanlarından Sovyet sınırına silah ve askeri malzeme taşımaktı. Askeri amaçlarla yapılan bu yoldan, sivil hizmetlerde de yararlanılması sağlandı." diyerek İskenderun-Erzurum karayolunun yapılmasındaki askeri gerekçeyi gözler önüne sermiştir. Cemil Koçak, **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 534.

⁷ Derleyen: Dz. Neşriyat Ş. Müdürlüğü, **İskenderun'da Amerika Birleşik Devletleri Tarafından İnşa Edilen Tesislerin Türk Deniz Kuvvetlerine Teslim Merasimi**, İstanbul, T.C. Deniz Basımevi, 1954, s. 1.; "İskenderun Tesislerini Bugün Devralıyoruz", **Cumhuriyet**, 20.10.1953, s. 1.; Welles Hangen, "U.S. to Give Turks Huge Navy Center", **New York Times**, 14.10.1953, s. 8.; "U.S. Set to Turn Over Navy Base to Turkey", **Baltimore Sun**, 14.10.1953, s. 2.

⁸ Seyfi Kurtbek, "Yeniden Önem Kazanan Bir Harp Şekli Gerilla", **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 145, Mart 1948, s. 39.; Kadri Ener, "Çete Harbinin Lüzum ve Ehemmiyeti", **Ordu Dergisi**, Yıl: 73, Sayı: 169, Mart 1954, s. 32.

orduya zaman kazandırması değil aynı zamanda asıl kuvvetlerin daha sonradan yapacağı büyük saldırı öncesi düşman birliklerini manen ve maddeten hırpalaması amaçlanmıştır. Gerilla savaşını yürütebilecek birliklerin oluşturulmasında asıl sorumluluk Türk ordusuna düşerken ordunun bu çerçevede eğitilmesi ise Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından üstlenilecektir.

Gerilla eğitimi ile ilgili ilk kurs Çankırı Piyade Okulu'nda 6 Haziran 1949 tarihinde başlamıştır. Yardım Kurulunun Kara Grubu üyesi olan ve daha önceden ABD, Fransa ve Havai'de gerilla eğitimi konusunda programlar yürütmüş olan Yarbay Francois d'Eliscu idaresindeki kurs yaklaşık beş aylık bir süre sonrasında 29 Ekim 1949'da tamamlanmıştır. Gerilla faaliyetlerinin gereği olarak sert doğa koşullarında yürütülen eğitim sadece Çankırı Piyade Okulu ile sınırlı kalmamış kursa katılan subaylar Bartın ve daha sonraları Eğirdir Gölü (Dağ Komando Okulu) civarında da zorlu eğitim çalışmalarına devam etmişlerdir. Ağaçlık, çalılık ve gizlenmiş bölgelerde yaşama, keskin nişancılık, haber alma, su altında tahrip çalışmaları, her türlü silahla teorik ve uygulamalı eğitim, yıldızlar vasıtasıyla botlarla hareket, su altında yüzme, paraşütle atlama, bubi tuzakları, mayın döşeme teknikleri ve dağ eteklerinde dinamitle yol kapama gibi eğitim programlarını kapsayan süreç katılımcıları ciddi anlamda zorlamış olacak ki kursa katılan 52 subaydan 34'ü fiziksel ve duygusal yetersizlikleri yüzünden programı tamamlayamamışlardır.⁹ Kursu başarı ile bitirip diplomalarını alan subaylar ise edinmiş oldukları eğitimi yeni adaylara öğretmek üzere diğer birliklere gönderilmişlerdir.

Yeni savunma planı içerisinde önem kazanan gerilla eğitimi siyasi ve askeri otorite tarafından ciddi bir şekilde desteklenmiştir. Gerilla kurslarını daha çekici hale getirmek ve katılımcı sayısını arttırmak için kurslara katılacak olan subay, astsubay ve erlere kurs müddetince fazla ücret ödenmesi dahi gündeme alınmıştır.¹⁰ Fazla ücret ödenmesi hakkındaki tasarı yasalaşmasa da gerilla, komando, dağ ve paraşütçü kıtaları yetiştirme kurslarına katılacak subay, astsubay, erat ve askeri memurların istihkak miktarlarının arttırılması kabul edilerek yürürlüğe girecektir.¹¹ Gerilla eğitimine verilen önem eğitim programının idaresini

⁹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – November, 1949, 22.12.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17. Zorlu eğitim koşulları sonraki dönemlerde de devam etmiştir. 3 Nisan 1950'de başlayan ve 26 hafta sürecek olan ikinci gerilla kursuna katılan 116 subaydan ancak 45'i diploma almaya hak kazanabilecektir. "Gerilla Kursunu Bitiren Subaylar", **Cumhuriyet**, 01.10.1950, s. 1.; "Gerilla Kursunu Bitirenlerin Tatbikatı", **Ulus**, 01.10.1950, s. 1.

¹⁰ "Gerilla Kurslarına Katılacaklara Munzam Ücret Verilecek", **Cumhuriyet**, 28.03.1951, s. 3.

¹¹ Gerilla, Komando, Dağ veya Paraşütçü Kıtaları Yetiştirme Kurslarına İştirak Edeceklerin İşeleri Hakkında Kanun (19 Şubat 1954), **Resmi Gazete**, 6252/8638

başından beri yürütmekte olan Yarbay Francois d'Eliscu'ya askeri ve sivil erkân tarafından gösterilen yaklaşımda da görülebilmektedir. 18 Mayıs 1950'de Çankırı Piyade Okulu Komutanı tarafından gerilla eğitim programındaki hizmetlerinden dolayı bröve takılan yarbay d'Eliscu Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyelerine verdiği ilk takdir sembolünü kazanan isim olacaktır.¹²

Yürütülecek gerilla savaşının başarısının sadece askeri personelin eğitime değil sivillerden gelecek olan desteğe de bağlı olduğunun bilincinde olan yardım kurulu askeri personelin yanında sivilleri de eğitim programına dâhil etmiştir. Sivillerin hazırlanmasındaki temel çalışmayı ise askerlik görevlerini yerine getirmiş olan vatandaşların Silahlı Kuvvetler tarafından açılmış olan askeri kurslara çağırılması oluşturmuştur. Siviller için açılan kurslarla 45 yaşından yukarı vatandaşlara cephe gerisi sabotajcılara ve düşman paraşütçülerine karşı ne şekilde hareket edecekleri öğretilirken askerlik çağı içerisinde bulunan ihtiyatlara ise düzenlenecek olan tatbikatlarla Amerikan askeri yardımı kapsamında kullanıma sokulan yeni ve modern silahların eğitimi aktarılacaktır.¹³

Siviller için açılmış olan bu tip askeri kurslarla askerliğini tamamlayıp sivil hayata dönmüş yurttaşlara militarist zihniyet aktarımı için yeni bir kanal açılmakla kalmamış aynı zamanda eğitime tabi tutulan sivillerden sayıları ciddi rakamlara ulaşan silahlı bir güç oluşturulmuştur. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun 31 Aralık 1953 tarihli Türk Silahlı Kuvvetleri'nin etkinliğine dair hazırlanmış olduğu raporda bu silahlı güce dair ipuçları bulunmaktadır. Rapora göre Türk Ordusu savaş zamanı gerilla güçlerini teşkilatlandırmak amacıyla sivillerden oluşmuş üç avcı grubu oluşturmuştur. Bir tanesi Bulgaristan hududunda, diğeri Sovyetler Birliği sınırında bir diğeri ise iç kısımda teşkilatlandırılan bu grupların toplam mevcudunun 60.000 olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴ Sivillerden oluşmuş bu birlikler belirlenen savunma stratejisi dahilinde uygulanacak olan gerilla savaşında üstlerine düşen vazifeleri yapmak üzere bekleyeceklerdir.

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı benimsediği stratejide kendisine biçilen rolü kabul eden Türkiye için bir sonraki adım bu stratejiye uygun olarak

¹² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – May 1950, 15.06.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

¹³ "İhtiyatlar Tatbikatı Hakkında Orgnl. Baransel'in Beyanatı", **Cumhuriyet**, 19.06.1955, s. 1.; "Bir Kısım İhtiyatlar Bu Yıl Da Askere Alınıyor", **Cumhuriyet**, 30.09.1956, s. 1.; "Askere Alınacak İhtiyatlar", **Ulus**, 30.09.1956, s. 1.;

¹⁴ Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20.

teçhiz edilmek olacaktır. Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kara, hava ve deniz birliklerini kabul edilen savunma konsepti içerisinde askeri silah ve mühimmatla donatmaya başlayarak yardım programının en önemli ayaklarından birini inşa etmiş olacaktır.

II. Silah Yardımının Başlaması

Savunmaya dayalı bir strateji içerisinde teçhiz edilecek olan Türkiye'ye ait askeri malzemeyi taşıyan ilk Amerikan gemisi 24 Mart 1948'de Derince Limanı'na varmıştır. Hızlı bir şekilde boşaltılıp depolara ve oradan da belirlenen birliklere gönderilen askeri malzeme ve teçhizat uzun soluklu bir sürecin ilk adımı olurken bu süreçteki en önemli ağırlık merkezini ise kara ordusuna yapılan yardımlar oluşturacaktır.

A. Kara Kuvvetlerine Yapılan Yardım

Truman Doktrini ile başlayan ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu öncülüğünde sürdürülen askeri yardım programının en önemli ayağını kara kuvvetlerine yapılan yardım oluşturmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere 1947'de Amerikan yönetimi tarafından Türkiye'ye tahsis edilen 100.000.000\$'lık askeri yardım miktarının hemen hemen % 50'sini (48.500.000\$) tek başına yutan kara ordusu takip eden senelerde de (1952 hariç) yardım programından en büyük payı almaya devam etmiştir.

Mali Yıl	Kara Kuvvetleri	Deniz Kuvvetleri	Hava Kuvvetleri	Toplam (Milyon \$)
1948	48.5	11.7	22.6	82.8
1949	41.5	9.2	21.6	72.3
1950	57.5	24.2	12.4	94.1
1951	71.2	40.7	37	148.9
1952	68.4	19.5	132	219.9
1953	139	9.7	116.7	265.4
1954	208.7	9.7	17.6	236
1955 (önerilen)	100.0	11.1	22.6	133.7
Toplam	734.8	135.8	382.5	1253.1

Tablo I- 1948-1955 Yılları Arasında Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerine Amerikan Askeri Yardım Programından Aktarılan Yardım Miktarları¹⁵

Ordusunun bel kemiğini oluşturan kara kuvvetlerine her yıl savunma bütçesinden en büyük kısmı ayrılan Türkiye için kara ordusunun yardım kapsamında hava ve deniz kuvvetlerinden daha fazla pay alması şaşkınlık verici bir durum değildir. Aslında karacıların askeri yardım pastasından en büyük payı almaları Amerikalılar için de beklenmedik bir durum yaratmamıştır. Zira 1956 yılının Haziran ayında Kongre'ye sunulan raporda 1950'den itibaren ABD'nin müttefik ülkelere sağlamış olduğu 14.2 milyar dolarlık askeri ekipman ve malzemenin % 61'lik kısmının kara birliklerine gittiği belirtilmiştir.¹⁶ Kara ordusunun askeri yardım programından en büyük payı alması Türkiye'de deniz ve hava kuvvetlerinin yeteri kadar teçhiz edilmediği ve ikinci plana atıldığı yönündeki eleştirileri tetiklese de durum değişmeyecek ve kara kuvvetleri her sene yardım sevkiyatı için hazırlanan listenin ilk sırasında yer almaya devam edecektir.

Kara ordusuna yapılan ekipman ve malzeme sevkiyatını incelemeyen önce sevkiyatın genel bir çerçevesini sunmak sürecin nasıl işlediğinin anlaşılması açısından daha aydınlatıcı olacaktır. Malzeme gönderiminin yoğun bir şekilde yapıldığı 1948-1950 yılları ele alındığında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ulaştırılan askeri malzemenin yıllar içinde farklılık gösterdiği görülmektedir. Askeri sevkiyatın başladığı ilk sene olan 1948'de büyük oranda tank, topçu silahları, uçak ve gemi gibi taktiksel kalemlerin transferi yapılmışken 1949'da ağırlık destekleyici askeri malzemelere kaymış 1950 senesinde ise sevkiyatın ana kısmını destekleyici bakım malzemeleri ve cephane gibi ikmal maddeleri oluşturmuştur.¹⁷ Kara ordusuna teslim edilecek olan silah ve teçhizat sevkiyatı da bu çerçeve içerisindeki programa göre yapılmıştır.

Kara ordusuna yapılan sevkiyatta ilk dikkat çekici nokta zırhlı birliklerin kullanımına tahsis edilen silahlar olurken, bu silahlar içerisinde ön plana çıkan kalemi ise zırhlı birliklerin asli unsurunu oluşturan tanklar oluşturmuştur. Yardım kapsamında 1952 senesine kadar Türkiye'ye 125 adet M-24, 250 adet M-36 ve 3 adet de M-4 tankı gönderilmiş ve yaşanan bu süreç sonunda Türk Ordusundaki T-26, Renault, Vickers, Valentine, Sherman, Stuart, T-3, T-

¹⁵ Kaynak: Briefing Paper on Turkey, 17.05.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 2.

¹⁶ U.S. Congress, **Report to Congress on the Mutual Security Program**, 84th Congress, 2d Session, House Document No. 481, U.S. Government Printing Office, 1956, s. 15.

¹⁷ The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.

4 gibi çeşitli tip ve nitelikteki tankların yerini M-24 ve M-36 tankları almıştır.¹⁸ Yardım kapsamında gönderilmiş olan tankların teknik özelliklerine bakıldığında Türkiye'ye benimsetilmiş olan savunmaya dayalı bir stratejiye uygun araçlar olduğu görülmektedir. Nitekim tank veya tanksavar olarak da görev yapabilen M-36'ların Doğu Anadolu gibi düşman birliklerinin geçişini zorlayan dağlık alanlarda tanksavar olarak savunma amacıyla kullanılması halinde en ağır Sovyet tanklarını dahi etkisiz hale getireceği belirtilmişken ağır tank olarak saldırı amacıyla kullanılması durumunda ise aracın ve içindeki mürettebatın çok hızlı bir şekilde zarara uğrayabileceği uyarısında bulunulmuştur.¹⁹ Kara ordusunun zırhlı birliklerinin evanterine 24 Kasım 1953 tarihinde M-47 tankları da girmiştir. 1953'te 24 adet 1954'te ise 306 adet gönderilen M-47 tankları Türk zırhlı birliklerinin atış gücünde Amerikan malı tankların oynadığı rolü arttırmakla kalmamış aynı zamanda zırhlı birlikleri etkili bir saldırı düzenleyecek aşamaya da taşımıştır.²⁰

Sağlanan Amerikan askeri yardımından yoğun bir şekilde faydalanan diğer bir birlik ise topçu teşkilatı olmuştur. 75 mm, 105 mm ve 155 mm'lik obüsler ve değişik cins ve çapta toplarla donatılan topçu birliklerinin zırhlı birliklerde olduğu gibi atış gücünün artırılması amaçlanmıştır. Yardımla birlikte kara kuvvetlerine bağlı topçu sınıfında yaşanan bir başka değişim ise topçu teşkilatının uçakla tanışması olmuştur. 1954 senesine kadar askeri yardım kapsamında 224 adet irtibat uçağı verilen topçu sınıfında oluşturulan topçu havacılığı Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki kara kuvvetleri havacılığının da çekirdeğini oluşturacaktır.²¹ Topçu havacılığı Hava Kuvvetlerinden verilen öğretmenlerle pilot subay ve makinist astsubay yetiştirmek üzere Polatlı'da faaliyete geçerken, eğitime tabi tutulan grup ilk eğitim uçuşlarını

¹⁸ Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.; Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, **Cumhuriyet'in 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Gnkur. Basımevi ve Harita Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara, 1973, s. 91.

¹⁹Howard Adelbert Munson IV, **The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954**, Washington State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s. 74.

²⁰ Subject: Monthly Activities Report – June 1954, 09.07.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22. Welles Hangen de New York Times'da kaleme aldığı yazıda Türkiye'nin elinde bulunan M-24 ve M-36 tipi tanklarla etkili bir zırhlı saldırı düzenleyemeyeceğini belirttikten sonra değişen savaş planlarında Türkiye'ye artık saldırıya dayalı bir rol verildiğini ifade etmiş ve bu yüzden de Türk kara kuvvetlerinin Patton M-47 orta tanklarıyla teçhiz edileceğini söylemiştir. Welles Hangen, "Offensive Action Mapped for Turks", **New York Times**, 21.02.1954, s. 1.

²¹ Subject: JAMMAT Monthly Progress Report for November 1952, 20.12.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

Amerikan yardım planından sağlanan L-4J tipi uçaklarla gerçekleştirmiştir. ²² 1957 yılının sonlarında ise topçu birliği NIKE adı verilen güdümlü füze sistemi ile tanıştırılmıştır. 40 km menzilli modern uçaksavar topları olarak kabul edilen bu güdümlü füzelerle birlikte 80 metre uzunluğunda olan ve 40 km uzaklığındaki kara hedeflerini tam isabetle vurabilen Honest John füzelerinin de karşılıklı savunma yardım programı kapsamında Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılmıştır.²³

Yardım öncesi, sağlanacak askeri yardımın hangi kuvvetlere ne ölçekte yapılması gerektiği ile ilgili İnceleme Heyeti'nin hazırlamış olduğu raporda da bahsedilen motorize bir ikmal teşkilatının olmayışı kara kuvvetlerine yapılan yardım listelerinin hazırlanmasında göz önünde bulundurulacak noktalardan biri olmuştur. Az sayıdaki motorlu ulaştırma araçlarının sayısını arttırmak ve bu şekilde silah, teçhizat ve ikmal maddelerinin taşınmasında yaşanan güçlükleri ve gecikmeleri ortadan kaldırmak amacıyla sayıları binleri bulan değişik tonajlarda otobüs, kamyon, römork ve tank kurtarma aracı hızlı bir şekilde Türkiye'ye sevk edilmiştir.²⁴ Yardım kapsamında gönderilen General Motors Corporation (GMC) markalı kamyonlar orduda o kadar yaygın bir kullanıma ulaşmıştır ki kamyonların üzerinde bulunan GMC harflerinin okunuşu halk dilinde yuvarlanarak 'cemse' olarak söylenecek ve askeri kamyonlar için bu terim kullanılmaya başlanacaktır.

Askeri Yardım Kurulu tarafından motorize bir ikmal teşkilatının oluşturulması için başvuru tek yol motorlu taşıtlar olmamıştır. Mevcut yolların bırakın yüksek tonajlı askeri araçları otomobillerin bile geçişine uygun olmaması özellikle Doğu Anadolu gibi dağlık bölgelerde Türk ordusunun zaten yabancı olmadığı yük beygirleriyle katırları ön plana çıkarmıştır. Askeri yardım programı ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (ECA) kapsamında gönderilen beygir ve katırlarla bilhassa dağlık alanlarda ordunun hareket kabiliyetinin sekteye uğratılmaması için çalışılacaktır.²⁵ Bu arada katır ve yük beygirlerinin yanında binek

²² Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, **Cumhuriyet'in 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, s. 90.

²³ "Amerika Bize Güdümlü Mermiler Gönderecek", **Cumhuriyet**, 10.12.1957, s. 1.; "Turkey Will Get U.S. Missiles For Its Army", **Boston Globe**, 10.12.1957, s. 9."Turkey Says Its Army to Get U.S. Missiles", **The Hartford Courant**, 10.12.1957, s. 25B.

²⁴ Yardım kapsamı dâhilinde Türkiye'ye 1953 mali yılı sonuna kadar 27 adet otobüs, 7292 adet römork, 21381 adet kamyon ve 20 adet tank kurtarma cihazı gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Summary of Major Items of Materiel Programmed for the Turkish Ground Forces through FY 1953 and Delivered through Calendar Year 1952 (TUSAG) (1 October 1952), **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 7

²⁵ Sadece 1951 mali yılında ECA kapsamında 500 yük beygiri, 2400 katır ve 3110 binek atı Türkiye'ye gelmiştir. 1952 mali yılı içerisinde askeri yardım programı kapsamında 500 yük beygiri, 3500 katır ve 6000 binek atı getirilmesi planlanmışken 30 Ekim 1952 tarihi itibarıyla toplam teslimatın sadece %10'u gerçekleştirilebilmiştir. Yine 1952 mali yılında 3600 adet yük semeri de Türk yetkililere teslim edilmiştir. Subject: JAMMAT Monthly Progress Report for November 1952, 20.12.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint

atları da sevkiyat listelerine eklenmiştir. Binek atlarının talep edilmesindeki temel sebep ise Doğu sınırında bulundurulması gereken süvari birliğindeki atların büyük kısmının yaşlı olmasıdır (%90'ı 14 yaş üzerinde) ki bu da genç atların sevkiyat programına dahil edilmesini zorunlu kılmıştır.

Silahlı kuvvetlerin hareket kabiliyetini arttırmakla mükellef olan istihkâm sınıfı da bu kapsamda sevkiyata tabi tutulan bir diğer teşkilat olmuştur. Yardım planı kapsamında gönderilen silindirler, güzergâh pürüzlerini kazıyan yol makineleri, kırma-eleme makineleri, yol greyderleri, vinç kürekleri, köprü yapımı ile ilgili teçhizatlar, hava kompresörleri, paletli traktörler ve römorklar yardım programı öncesi sıkça karşılaşılan ulaşım ile ilgili problemleri ortadan kaldırmak için kullanıma sokulurken, yaşanan değişim istihkâm sınıfını kazma ve küreğe dayalı bir yapıdan motor ve makine gücüne dayalı bir teşkilat haline getirmiştir.

Motorlu taşıt sevkiyatı ve istihkâm sınıfındaki değişim birliklerin hareket edebilme kapasitesini artırırken, yaşanan dönüşüm kolayca hareket edebilmeleri nedeniyle geniş alanlara yayılan bu birlikler arasındaki iletişimin sağlanması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası teknolojik sahada yaşanan gelişmeler bu ihtiyacı daha da alevlendirirken Amerikan Askeri Yardım Kurulu yaşanan durumu muhabere sınıfını teknolojik haberleşme araçlarıyla teçhiz ederek çözüme gidecektir. Yardım kapsamında telefon, telsiz, telefon santralleri, radar ve özel amaçlı araçların muhabere sınıfına tahsis edilmesiyle birlikte geniş sahalara yayılmış birlikler arasındaki koordinasyonun daha etkin bir şekilde sağlanmasının önündeki engeller kaldırılmıştır.

Belirtilen askeri araç ve teçhizatın yanı sıra başta havan, roketatar, top kundağı, değişik kalibrelerde ve modellerde tüfek ve otomatik silahlar kara kuvvetlerinin envanterine transfer edilirken bu teçhizatı kullanacak olan insan gücü yani askerlerin ihtiyaçları da hazırlanan listelerde yerini almıştır. İhtiyaçlar arasında öne çıkan en önemli kalem ise üniforma ve ayakkabı olmuştur. 1950'de Türk Genelkurmayının herhangi bir savaş anında silah altına alınacak olan askerler için yardım kurulundan en az 600.000 adet üniforma, bot ve palto; çetin kış koşullarının yaşandığı Doğu Anadolu bölgesinde görev alacak birlikler için ise minimum 100.000 kişilik kışlık malzeme talebinde bulunması ihtiyacın ne derece büyük

American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1. Bir subay çocuğu olan Ersal Yavi tanık olduğu olaylar arasında orduya katılan Amerikan atlarından da bahsetmektedir. Yavi bir sabah uyandığında süvari alayı eğitim alanında benzerlerini 'Pekos Bil' çizgi romanlarında gördüğü yüzlerce iri Amerikan atları ile karşılaştığını; en iyilerini subayların kendileri için seçtiği bu atların çoğunun o kış geçiremeden öldüğünü; ve küçük, tıknaz, cefakar yerli atların ise yaşamlarını sürdürmeye devam ettiğini aktarmaktadır. Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar** (Birinci Kitap), Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2003.

olduğunu gözler önüne serecektir. Yardım Kurulu ise bu devasa talepler içinde önceliğini hem Sovyetler Birliği ile olan sınırın güvenliğini sağlaması hem de kışın çok zor koşullar altında görev yapmaları dolayısıyla Doğu'daki birlikler için kullanacak ve kışlık malzemeleri tedarik etme yoluna gidecektir. Fakat zaten kısıtlı olan askeri yardım bütçesinin daha öncelikli kalemlere tahsis edilmesi ve de kışlık malzemelerin pahalı olması nedeniyle 1951 senesinde sadece 50.000 adet kışlık üniforma (kar ayakkabısı, parka, uyku tulumu, kar maskesi, eldiven, kar gözlüğü, kayak, kayak ayakkabısı vs.) temin edilebilirken 1952 senesinde ise bu sayı daha da düşecek ve yalnızca 25.000 adet program dâhilinde sevkine müsaade edilecektir.²⁶

Askeri personel ile ilgili yardım listelerine yansıyan bir diğer talep ise mesken sorunu ile ilgili dile getirilen sıkıntılardan kaynaklanmıştır. Önceki bölümde dile getirildiği üzere ordudaki mevcut depoların yetersizliği askeri sevkiyatın yavaşlamasına neden olmuştur. Fakat silahlı kuvvetlerdeki altyapı sorununun su yüzüne çıkan tek noktası yeterli sayıda deponun olmayışı veya mevcut depoların elverişsiz olmaları değildir. Hem Amerikalı hem de Türk askeri yetkilileri altyapı ile ilgili endişelendiren asıl husus askeri personelin barınıp eğitim faaliyetlerini sürdüreceği yeterli miktarda binanın olmayışıdır. Bu açıdan II. Dünya Savaşı'nın ortalarında Kars'ın Tuzluca ilçesine, yeni kurulan bağımsız bir bataryanın komutanı olarak atanan Ahmet Yıldız'ın içinde bulunduğu koşulları anlattığı anıları yardım öncesi Türk ordusunun hangi şartlarda barınmaya çalıştığını göstermesi açısından uzun bir alıntıyı haketmektedir:

Komutan olarak atandığım ve sınır savunmasını yapacak olan bir piyade alayının topçusu konumundaki bataryanın durumu çok perişandı. Çeşitli birliklerin başlarından defettikleri ve birçok birlikten kovulan erlerle Van Gölü'nden çıkarıldıkları söylenen topları Tuzluca'nın batısındaki Tekaltı Tepesinin yamaçlarında sahipsiz halde bulmuştum. İlk geldiğimde erlerin çoğu köylere dağılmıştı. Başiboş bırakılan katırların çoğuna yük vurulamıyor ve atlara da binilemiyordu. Deneyimsiz bir teğmen olarak, biri Trabzonlu diğeri Antepli iki yedek asteğmen ile o derme çatmadan bir batarya kuracak ve onunla da altmış kilometreyi aşkın bir sınırı bekleyen piyade alayını desteklemeye hazırlanacaktık. Bulduğumuz yer de sahipsiz halde, sanki Türkiye'nin bir bölgesi değilmiş gibiydi. Radyo dinlemek, gece karanlığı basınca ışıktan yararlanmak ve bir mektup alabilmek bulunmaz nimetler sayılırdı. Ben ve iki yedek asteğmen arkadaşım, ancak belden yukarısını örtebilecek (gerisi açık) çadırda geceleme zorundaydık. Bina falan da henüz bulunamamıştı... Batarya komutanı için bile ayrı bir çadır olmadığından asteğmenlerle birlikte paylaştığımız çadır, yağmurda ancak vücutlarımızın üst yanını örtebiliyordu. Bacaklarımızı da ıslatmamak için kıvrarak, yağmurdan korumaya çalışıyorduk. Bir yağmur gecesi, rüzgar çadırımızı söküp attı,

²⁶ The Draft of Proposed Letter to Major General Chas L. Bolte, 27.11.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 131.; Subject: JAMMAT Monthly Progress Report for November 1952, 20.12.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

biz açıkta kaldık ve bataryaya ait defterler ve dosyalar araziye yayıldı. Yağmur duruncaya kadar, çadırın uçmaması için onu ellerimizle tutmaya çalışıyorduk.²⁷

Durumun aciliyeti yardım kurulunun hızlı şekilde hareket etmesini gerektirmiştir. Binaların yetersizliği yüzünden birlikler savaş planları dâhilinde olması gereken yerlere gönderilemediği gibi birliklerdeki eğitim faaliyetlerinde de bu sebepten aksamalar yaşanmıştır. Bu yüzden hem daha hızlı bir şekilde inşa edilebilmesi hem de ülkedeki mevcut çimento sıkıntısı yüzünden depo sorununun çözümünde olduğu gibi prefabrik yapılardan yararlanılmıştır. 1951 yılında 270'i ECA tarafından sağlanan toplam 955 adet prefabrik yapı Türkiye'ye sevk edilmiştir. Yapılan sevkiyat sıkıntıyla çözümlenmemiş olacak ki 1954 yılı yardım bütçesinde mühimmat kısmı için ayrılan 6 milyon \$ iptal edilip bu miktar prefabrik yapıların alınması için kullanılacak ve bu şekilde 200'ü depo 3000'i ise barınma amacıyla kullanılmak üzere 3200 adet prefabrik yapı Türk Silahlı Kuvvetlerine teslim edilecektir.²⁸ Prefabrik yapılar hızlı bir şekilde inşa edilirken bir taraftan da betonarme yapıların inşasına başlanmıştır.

Kara kuvvetleri Amerikan askeri yardım planı çerçevesinde yoğun bir şekilde teçhiz edilirken ordunun diğer saç ayaklarını oluşturan hava ve deniz kuvvetlerinde de farklı bir yoğunlukta olmasına karşın benzer bir süreç yaşanacaktır.

B. Hava Kuvvetlerine Yapılan Yardım

Askeri yardım programı kapsamında yapılan sevkiyatın kara kuvvetlerinden sonraki en önemli ayağını hava kuvvetleri oluşturmuştur. Truman Doktrini sonrası belirlenen askeri planlarda önemli üsleri savunacak ve kara ile deniz kuvvetlerini girişecekleri harekâtlarda destekleyecek olan Türk Hava Kuvvetleri'nin bu görev tanımı dâhilinde teşkilatlandırılması, eğitilmesi, konuşlandırılması ama herşeyden önce buna uygun şekilde teçhiz edilmesi gerekecektir. Teçhiz etme sürecinin en önemli ayağını ise hava kuvvetlerinin asli unsurunu meydana getiren uçaklar oluşturmuştur.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun sevkiyatta uçaklara öncelik vermesinin asıl nedeni hava kuvvetlerinin uçak envanterinin heterojen bir yapıya sahip olmasıdır ki Amerikalı uzmanlar bu durumun uzun vadede hava kuvvetleri ile ilgili programı olumsuz etkileyeceğini

²⁷ Yıldız, **İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler**, s. 20-21.

²⁸ Summary of Major Items of Materiel Programmed for the Turkish Ground Forces through FY 1953 and Delivered through Calendar Year 1952 (TUSAG) (1 October 1952), **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 7.; Subject: Monthly Activities Report – February 1954, 10.03.1954, , **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

düşünmüşlerdir. Yardım öncesi Türk Hava Kuvvetleri'nin bünyesinde 20 farklı modelden oluşan 360 adet kargo ve eğitim uçağı ile 533 adet savaş uçağının bulunması yapılan tespiti doğrular niteliktedir.²⁹ Mevcut sorunu çözmek için zaman kaybetmeden harekete geçen yardım grubu B-26 hafif bombardıman uçağı, F-47 avcı uçağı, C-47 Dakota kargo uçağı ve T-6 Texan ile T-11 Kansan tipi eğitim uçaklarından oluşan sevkiyat programını uygulamaya koymuştur. Gerçekten de hızlı bir şekilde hareket edilmiş ve 1948 mali yılı sevkiyat programına dâhil olan 593 uçaktan 577'sinin teslimi 1949'un Nisan sonuna kadar tamamlanmıştır.³⁰ Uçakların sevkiyatında dikkat çekici bir nokta da yaşanmıştır. Almanya ve Yunanistan'dan kalkıp Türkiye'ye ulaşmak için yola çıkan askeri uçaklar parçası oldukları Amerikan askeri yardımını toplumda daha görünür kılmak için incekleri havalimanlarının bulunduğu illerin üzerinde alçak uçuşlar yapmış ve daha sonra inişlerini gerçekleştirmişlerdir.³¹

Türk Hava Kuvvetleri'nin elinde bulunan uçak çeşitliliğinin azaltılması amacıyla hareket eden Askeri Yardım Kurulu kısa zamanda hedeflediği amaca ulaşmıştır. Askeri yardım kapsamında bünyesine yeni Amerikan uçakları katan Türk Hava Kuvvetleri 1949 yılının Ekim ayında envanterinde bulunan ve mialtarını doldurmuş olan 231 uçağı hurdaya çıkarmış ve böylece faaliyet gösteren uçak modellerinin sayısını 22'den 11'e indirmiştir. Atılan adım sadece bu kadar farklı tip uçağın ikmal ve bakımından kaynaklanan problemleri çözmekle kalmamış aynı zamanda hava kuvvetlerinin uçak envanterini Amerikan uçaklarından oluşan daha 'homojen' bir yapıya dönüştürmüştür.³² Askeri yardım programı kapsamında yapılan sevkiyatlar devam ederken havacıların kullanmış olduğu uçakların yer

²⁹ Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13. Türk Hava Kuvvetlerinin yardım öncesi envanterinde bulunan uçaklar şunlardır: Oxford, Master, Harvard AT-6, Beechcraft eğitim tayyareleri ile Tomohawk, Kittyhawk, Bizley, Beaufighter, Beauford, Baltimore, Liberator B-24, Spitfire IX, Spitfire XIX, Invader, Fockewulf 190, Thunderbolt F-47. Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, **Cumhuriyet'in 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, s. 103.

³⁰ 1948 mali yılı sevkiyat programında yer alan 30 adet B-26 bombardıman uçağı, 127 adet T-11 eğitim uçağı, 100 adet T-6 eğitim uçağı, 81 adet C-47 kargo uçağı ile 239 adet F-47 avcı uçağı 1949'in Nisan sonu itibarıyla Türkiye'ye teslim edilmiştir. 16 uçak ise teslim edilmeyi beklemektedir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – April, 1949., 12.05.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

³¹ "Amerikadan Gelecek Uçakların Yapacağı Gösteriler", **Ulus**, 05.03.1948, s. 1.; "Beklenen Uçakların İlk Filosu Dün Geldi", **Ulus**, 17.03.1948, s. 1.; "İkinci Grup Uçaklar da Geliyor", **Ulus**, 26.03.1948, s. 1.; "Balıkesir'e Gelen Yeni Uçaklar", **Ulus**, 16.04.1948, s. 1.

³² Hurdaya ayrılan uçaklardan sonra Türk Hava Kuvvetlerinin elinde kalan 11 uçak modelini Amerikan (6 model) ve İngiliz (5 model) malı uçaklar oluşturmuştur. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1949., 22.11.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17

aldığı listeye tepkili uçak olarak da adlandırılan jet uçakları da eklenmiştir. Yardım planı çerçevesinde gönderilen ilk tepkili uçaklar 1951'in Kasım ayında teslim edilirken takip eden senelerde T-33, F-84, F-100 tipi jet uçaklarının sevkiyatı hız kesmeden devam etmiştir.³³ Artan jet sayısı ile birlikte başta Balıkesir, Diyarbakır, Bandırma ve Eskişehir gibi çeşitli noktalarda jet üsleri kurulmaya başlanmıştır.

Değişik sınıf ve modellerde uçaklar Türk havaalanlarına inerken uçakların bakım ve onarımında aksaklık yaşanmaması için çok sayıda yedek parça da listelere dahil edilmiştir. Bu bağlamda motorlar, yakıt tankları, kanatlar, kompresörler, uçak lastikleri ve pervane gibi aksamlar da uçaklar ile birlikte hava birliklerine ait depo ve hangarlardaki yerlerini almıştır. Aslında Amerikalı askeri hava uzmanlarını yardımın işleyişiyle ilgili asıl endişelendiren husus bakım ve onarımda ortaya çıkabilecek pürüzlerden ziyade yardımla gelen uçakları hareket ettirmek için gereken yeterli miktardaki yakıtın nasıl sağlanacağı olmuştur. Bu sebeptendir ki yardım kurulunun hava grubu programın başından itibaren ipin ucunu sıkı tutmuş ve herhangi bir problem yaşanmaması için hava kuvvetlerinin senelere ait yakıtı tüketimini önceden tespit etme yoluna gitmiştir. Bu tespitler içerisindeki rakamlar petrol temininde yaşanacak herhangi bir sıkıntının Amerikan askeri yardım programına ne ölçüde zarar verebileceğini çok net bir şekilde ortaya koymuştur. 1948 yılının Şubat ayında yapılan tespite göre Türk Hava Kuvvetleri'nin sene içinde tüketeceği uçak yakıtı 34360,8 ton olarak tespit edilmiş iken bu miktarın 23814 tonunun yani % 70'inin Amerikan yardımı kapsamında gelen uçaklar tarafından kullanılacağı belirtilmiştir.³⁴ Zaten ekonomik açıdan kendi ayakları üzerinde zor duran ve petrol açısından dışa bağımlı bir yapı sergileyen Türkiye için sadece hava kuvvetlerinin bu denli yüksek bir tüketimi beraberinde getirmesi ekonomik anlamda tehlike çanlarının çalmasına neden olurken, yakıt tüketimi diğer uçaklara nazaran daha fazla olan jet uçaklarının 1951'de hava kuvvetlerinin bünyesine katılması durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiş ve Amerikan askeri yardımının ekonomiye olan olumsuz etkisini ön plana çıkartan eleştirileri de su yüzüne çıkartmıştır. Yakıt probleminin uygulanan askeri programını

³³ "Amerikanın Verdiği İlk Tepkili Uçaklar Geldi", **Cumhuriyet**, 23.11.1951, s. 1.; Waldo Drake, "The Turks Know Russia and Are Not Trembling", **Los Angeles Times**, 05.12.1951, s. A4.; Welles Hagen, "U.S. Helps Turkey Build A Jet Force", **New York Times**, 04.08.1953, s. 8.; Waldo Drake, "Naval War Games Show Allied Weakness in Air", **Los Angeles Times**, 05.11.1953, s. A4.; "Gnl. Fevzi Uçaner'in Amerikada Temasları", **Cumhuriyet**, 22.11.1953, s. 3.; "Amerikanın Verdiği Tepkili Jet Uçakları", **Ulus**, 21.09.1956, s. 1.;

³⁴ Subject: Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1948, 17.03.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

aksatmaması için yardım kurulu zaman zaman devreye girmiş ve Türkiye'ye uçak yakıtı sevkiyatında bulunmuştur.³⁵

Program dahilinde havacılar için hazırlanan yardım listelerinde uçaklardan sonra göze çarpan bir diğer başlığı ise radarlar oluşturmuştur. Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu hava savunma sisteminin parçası olarak stratejik alanlar üzerindeki uçak hareketlerini izlemek amacıyla Türkiye'ye 1956 yılının Aralık ayına kadar yedisi ağır sekizi hafif olmak üzere 15 radar ile 17 adet irtifa ölçme radarının sevkiyatını gerçekleştirmiştir. Radarların temininden sonra diğer adıma geçilmiş, uçak kontrol ve ikaz sisteminin en önemli ayağını oluşturan bu cihazların hangi bölgelere yerleştirileceği sorusuna cevap aranmıştır. Her ne kadar Amerikalı askeri yetkililer Soğuk Savaş'ta karşı cephenin merkezini oluşturan Sovyetler Birliği gibi bir ülkeye sınır komşusu olan Türkiye'de ciddi sayıda radar üssü oluşturmayı (25 adet) planlamışsa da Türk Hava Kuvvetleri'nin elinde bu büyüklükteki bir üs zincirinde görev alabilecek teknik personelin olmayışı planların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Yapılan yeni değerlendirmeler ışığında radarların görev yapacağı üs sayısı 15 olarak belirlenirken 1956'nın sonu itibariyle faaliyette olan radar üslerinin bulunduğu noktalar şu şekilde sıralanmıştır: İzmit, Ahlatlıbel, Merzifon, İzmir, Kütahya, Hatay, Diyarbakır, Çanakkale, Amasra, Lüleburgaz, Sinop, Ordu, Pazar, Şarkışla, Şile.³⁶ Yaşanan gelişmeler sonrası 1953 Eylülünde 2.nci Taktik Hava Tümeni lağvedilerek yerine Hava Savunma Komutanlığı kurulmuş ve ülke çapına yayılmış bulunan tüm radarların sorumluluğu bu komutanlığa bağlanarak uçak kontrol ve ikaz sistemi tek bir çatı altına alınmıştır.³⁷

Uçak ve radarların plan çerçevesinde teslim edilmesine karşın altyapı özellikle havaalanlarının fiziki yapısı ile ilgili yapılan incelemeler ve değerlendirmeler bu sorunun çözümü için gerekli olan malzemelerin de sevkiyat programına dahil edilmesine neden olmuştur. Türkiye'de 1947'de çoğunluğu II. Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından inşa edilmiş olan 60 havaalanı bulunmasına karşın mevcut havaalanlarının birçoğunun pisti yeni savaş uçaklarının iniş ve kalkışına imkan tanıyacak yeterlilikte değildi. Aynı zamanda havaalanlarında pist aydınlatmasının, iletişim araçlarının, yakıt depolarının, hava seyrüsefer yardımının, bakım tesislerinin ve bomba depolama sahalarının bulunmayışı Amerikalı

³⁵ "Mart'ta Amerikadan Akaryakıt Geliyor", **Halkçı**, 14.02.1955, s. 2.; "Bol Miktarda Benzin ve Jet Yakıtı Geldi", **Ulus**, 16.08.1955, s. 3.

³⁶ Subject: Turkish Radar Military Aid Program, 01.12.1956, **National Archives**, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Chairman's File, Admiral Radford, 1953-57, Box: 17.

³⁷ Subject: Monthly Activities Report – February 1954, 10.03.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

uzmanları hangi havaalanlarının kullanılması gerektiği konusunda detaylı bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Yapılan çalışma ve sonrasında Milli Savunma Bakanlığı'na sunulan raporda mevcut havaalanlarının birçoğunun liste dışı kalması ve sadece 15 tanesinin yeniden inşa programı kapsamına alınması gerekliliği belirtilmiştir.³⁸ 17 Temmuz 1948'de Türk Genelkurmayı'nın da olurlu alan rapor sonrası aralarında Balıkesir, Konya, Bandırma, Diyarbakır, Merzifon, Erzincan, Kayseri, Esenboğa, Adana, Cumaovası (İzmir), Antalya ve Eskişehir havaalanlarının da yer aldığı 15 havalimanının bakım ve ıslah çalışmaları başlatılmıştır.

Havaalanlarını rehabilite etme işini 1950'de Amerikan Askeri Yardım Kurulu içinde oluşturulan Mühendislik Grubu üstlenirken inşaat programı için belirlenen plan uygulamaya konulmuş ve program için gerekli malzeme ve ekipmanlar da yurt dışından getirilmeye başlanmıştır. Çalışmanın diğer kısmında daha ayrıntılı bir şekilde verilecek olan havaalanlarının inşası için ABD'den çimento, katbek asfalt, elektrik-su sistemleri ile yakıt depolama ve dağıtım sistemleri için gereken malzemeler sevk edilirken bir taraftan da havaalanlarındaki uçuş güvenliğini garanti altına alacak adımlar atılmıştır. Uçuş kontrolü için kontrol kulesi ile uçaklar arasındaki iletişimi sağlayan kontrol kulesi ekipmanları ile yön, rota veya mevki tayini için kullanılan radyofarların program dahilinde gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ülke çapına yayılmış olan havaalanları arasındaki haberleşmenin sorunsuz bir şekilde sağlanması da Amerikalı uzmanların üzerinde durduğu bir diğer nokta olmuştur. Bu maksatla radyo alıcıları-vericileri, telefon ve telgraf malzemeleri sevkiyat listelerine dahil edilirken havalimanlarındaki personelin barınması veya malzemelerin depolanması amacıyla da çelik barakalar gönderilmiştir.

Havalimanlarının yeniden inşası ve bu süreçte ön plana çıkan uçuş güvenliği o zamana kadar Türkiye'de pek de üzerinde durulmayan meteoroloji konusunu da gündeme taşımıştır. Gerek askeri gerekse sivil havacılık için önem taşıyan hava tahmini ile ilgili bilgilerin uçuş öncesi alınabilmesi için Amerikalı uzmanlar Türk Hava Kuvvetleri, Genelkurmay Başkanlığı, Devlet Meteoroloji İşleri, Milli Savunma Bakanlığı ve Devlet Hava Yolları personeli ile gerçekleştirmiş olduğu toplantılar sonucunda bir rapor hazırlamış ve 7 Aralık 1948 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı'na sunmuşlardır. Sunulan raporda havalimanlarında 18 adet hava istasyonu kurularak merkezi bir meteoroloji servisinin tesis edilmesi ve bunun için de gerekli

³⁸ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

personelin eğitilmesi talep edilmiştir.³⁹ Raporda yer alan tavsiyelerin Milli Savunma Bakanlığı tarafından kabul edilmesinin ardından yurdun dört bir yanındaki havalimanlarında sivil ve askeri birliklere hava durumuna ait bilgi sağlamak üzere günün 24 saati faaliyette bulunacak olan hava istasyonlarının inşasına başlanmıştır. Amerikan askeri yardım programı kapsamında gönderilen aletlerle teçhiz edilen hava istasyonlarından ilki Etimesgut diğeri ise Yeşilköy havaalanlarında inşa edilerek faaliyete geçmişlerdir.⁴⁰ Meteoroloji servisi ile ilgili altyapı çalışmaları hızla devam ederken bir taraftan da kurulacak istasyon ve merkezlerde görev alacak olan personelin eğitilmesine dair adımlar atılmıştır. Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu Ankara'da 13 hafta sürecek olan meteoroloji gözlemcisi kursu açmış ve bu kursu başarı ile tamamlayan 16 hava subayı Illinois'te bulunan Chanute Hava Üssü'nde 7,5 ay sürecek olan hava tahmini kursuna katılmak üzere 20 Şubat 1950 tarihinde ABD'ye hareket etmişlerdir.⁴¹ Yardım Kurulunun hava grubu Uluslararası Meteoroloji Örgütü'nün benimsemiş olduğu ve henüz Türk meteoroloji servisinin elinde bulunmayan yeni hava kodlarını Türkçeye çevirerek mevcut hava istasyonlarına dağıtmış ve böylece meteoroloji hizmetlerinin uluslararası normlara uygun şekilde ilerlemesinin önündeki engelleri de kaldırmıştır.

Amerikan yardımı kapsamında Türk Hava Kuvvetlerine yapılan sevkiyatı oluşturan kategorilerden bir diğeri ise tıbbi malzemeler oluşturmuştur. Tıbbi ikmal maddeleri, aletler, röntgen malzemeleri, kimyasallar, serumlar ve hava hekimliği alanında kullanılan özel tıbbi maddeler belirlenen program çerçevesinde Türk askeri yetkililere teslim edilmiştir. Sevkiyatı yapılan tıbbi malzemeler içersinde belki de en dikkat çekici olanı sadece Türkiye'de değil tüm Ortadoğu'da ilk kez kullanılmaya başlanan alçak basınç odası olmuştur. Pilotların yüksek irtifalarda karşılaştıkları alçak basıncı içinde barındırarak sanal bir uçuş ortamı sunan alçak basınç odaları pilot adaylarının yüksek irtifalarda verecekleri fiziksel ve psikolojik tepkileri ölçmeyi amaçlamıştır. Pilot adaylarının uçuş için uygun olup-olmadığını belirleyen alçak basınç odası irtifa eğitim programının parçası olarak 27 Temmuz 1948'de Eskişehir

³⁹ Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1948, 13.01.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

⁴⁰ "Hava Tahmin ve Tetkiki", **Türk Anglo-Amerikan Postası**, Yıl: 3, Sayı: 28, Temmuz 1949, s. 11.

⁴¹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – February 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20. Amerikalı uzmanlar tarafından meteoroloji ile ilgili verilen eğitim sivil öğrencileri de içine alacak şekilde genişleyerek devam etmiştir. "Bir Meteoroloji Kursu Açıldı", **Ulus**, 08.09.1949, s. 2.; "Meteoroloji Kursları ", **Akşam**, 10.04.1954, s. 3.

havaalanında faaliyete geçerken program ise Randolp Field'teki ABD Hava Kuvvetleri Hava Hekimliği Okulu'nda eğitim alan Türk tabib subaylar tarafından yürütülmüştür.⁴²

Askeri Yardım Kurulu öncülüğünde havacılar için uygulanan program devam ederken kara ve hava birlikleri kadar kapsamlı olmasa da Amerikan malı silah ve mühimmat ile teçhiz edilen bir diğer kuvvet ise deniz kuvvetleri olacaktır.

C. Deniz Kuvvetlerine Yapılan Yardım

1947'de uygulanmaya konulan Amerikan askeri yardım programı içerisinde en az bütçe ayrılan sınıf olan Türk Deniz Kuvvetleri'nin yardım öncesi durumu, kara ve hava birliklerinden farklı bir yapı sergilememiş ve acil bir desteğe ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar 1939-1946 yılları arasında donanmayı güçlendirmek adına ciddi atılımlar yapılsa da Amerikalı askeri uzmanlar için deniz kuvvetlerinin savaş kabiliyetinin çok sınırlı olduğu bir gerçektir.⁴³ Zira 1947 itibariyle Türk donanmasının savaş kabiliyetine haiz gemilerini 8 muhrib (Yavuz muharebe kruvazörü hariç), 10 denizaltı, 13 filo arama-tarama gemisi, 8 avcı botu ve bir miktar da hücumbotu oluşturmuştur.⁴⁴ Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türk donanmasının mevcut durumu karşısında harekete geçmeden önce savunmaya dayalı bir strateji benimsetilen Türkiye'de deniz kuvvetlerinin nasıl bir rol oynayacağı sorusuna cevap bulması gerekecektir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Truman Doktrini kapsamında sağlanan askeri yardım programına Türkiye'nin dahil edilmesinin temel nedenini daha önce belirtildiği üzere içinde yer aldığı coğrafyanın sahip olduğu stratejik önem oluşturmuştur. Bu açıdan Türkiye'nin Soğuk Savaş zamanında adeta Sovyetler Birliği'nin bir iç denizi haline gelen Karadeniz'e kıyısı olan Amerikan taraftarı yegane ülke olması ve Karadeniz'deki Rus donanmasının Akdeniz'e geçişine imkan tanıyan tek geçiş yolu Boğazları elinde tutması Türk ordusuna ve dolayısıyla Türk donanmasına atfedilen rolde belirleyici bir faktör olmuştur. Bu bağlamda

⁴² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

⁴³ 1939-1946 yılları arasında yaşanan dünya savaşının da etkisiyle donanmaya şu gemiler katılmıştır: 6 denizaltı gemisi, 4 muhrip, 27 mayın arama gemisi, 2 mayın gemisi, 3 ağ gemisi, 8 araba vapuru, 5 küçük hücum botu, 8 avcı botu, 8 liman savunma botu, 8 mayın çıkarma botu ve 7 yardımcı gemi. Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, **Cumhuriyet'in 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, s. 98. Amerikalı uzmanların Türk donanmasına dair olumsuz görüşleri için bkz. Norman Lloyd, "Find Arming Turks Would Cost 1.8 Billion", **Chicago Tribune**, 20.05.1947, s. 1.; Capt. Frederick L. Oliver, "Turkey's Navy Features Former U.S. Submarines", **The Christian Science Monitor**, 24.01.1948, s. 6.

⁴⁴ Abidin Dav'er, "Donanmamızın Takviyesi", **Cumhuriyet**, 16.05.1947, s. 2.; Abidin Dav'er, "Türk Donanması Bir Programla Takviye Edilmelidir", **Cumhuriyet**, 23.09.1947, s. 1.

Türk Deniz Kuvvetlerinin görev tanımı da ülkenin içinde yer aldığı coğrafyadan etkilenecek ve dört temel başlık altında toplanacaktır. Amerikalı uzmanlar tarafından saptanan görev tanımı gereğince ilk vazifesi Karadeniz'deki ulaşım hatlarına özellikle de Batum ve Kırım limanları arasında işleyen tankerlere denizaltılarla saldırılar düzenlemek olan donanmanın ikinci misyonu mayın harbi ve denizaltı savunma harbi uygulayarak İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını savunmak olmuştur. Kara ordusunu girişeceği hareketlerde desteklemesi beklenen Deniz Kuvvetlerine atfedilen son görev ise Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye giden deniz yollarının açık tutulması ve bu hatdaki eskortluk görevinin yürütülmesidir.⁴⁵ Her ne kadar donanmaya verilen görevler arasında Karadeniz'de denizaltılarla saldırılar düzenlemek bulunsa da listenin tamamına bakıldığında deniz kuvvetlerinin de savunmaya dayalı bir anlayış içerisinde hareket edeceği çok açık bir şekilde ortadadır. Hazırlanan savaş planlarında üstlenilecek olan misyonun belirlenmesinden sonra yapılacak tek şey kalmıştır, o da bu görev tanımı gereğince donanmanın askeri malzeme ile teçhiz edilmesidir.

Türk Deniz Kuvvetleri için sevkiyat programına alınan en önemli kalemlerden birini denizaltılar oluşturmuştur. Yukarıda bahsedildiği üzere Karadeniz'deki ulaşım hatlarına saldırılar düzenlemek amacıyla kullanılacak olan denizaltıların listelere dahil edilmesinin tek nedeni bu değildir. Zira Sovyetlerden gelebilecek muhtemel bir deniz tehdidi ve bu tehdidin de Karadeniz'den Boğazlara veya Türkiye'nin kuzey kıyılarına yapılacak amfibi hareket şeklinde gerçekleşmesi ihtimali bu olasılığın bertaraf edilmesi için Karadeniz'de daha fazla denizaltı bulundurulmasını gerektirmiştir.⁴⁶ Başka bir ifade ile denizaltıların yardım listelerine dahil edilmesinin tek nedeni sadece saldırı amacıyla kullanılacak olmaları değil aynı zamanda donanmanın savunma kabiliyetini arttıracak olmalarıdır. Belirlenen program içerisinde denizaltılara ait ilk sevkiyat 23 Mayıs 1948'de gerçekleşmiş ve U.S.S. Brill, U.S.S. Boarfish, U.S.S. Blueback ve U.S.S. Chub isimli denizaltılar İzmir'de Türk donanmasına teslim edilmiştir.⁴⁷ Birinci İnönü, İkinci İnönü, Gür ve Sakarya isimlerini alarak donanma envanterine giren denizaltıları İzmir'e getiren Amerikalı ekip Türkiye'de kalmış ve denizaltılarda görev alacak Türk personelini eğitmek için 22 hafta sürecek bir kurs programına başlamışlardır. Denizaltı sevkiyatında iki önemli adım daha atılacaktır. Bunlardan

⁴⁵ Subject: Presentation of FY 1954 MDAP, JAMMAT Files, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 7

⁴⁶ Report on A Plan for Continuation of U.S. Naval Assistance to Turkey, 07.12.1948, **National Archives**, RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs 1947-50, Subject File/Turkey, Program Operations-Turkish Monthly Reports, Feb. 1948, Lot. 24, Box. 30.

⁴⁷ U.S. Congress, **Fourth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended June 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 777, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 35.

ilkini 1950 yılında U.S.S. Blower ve U.S.S. Bumper'ın Çanakkale ve Dumlupınar isimlerini alarak donanmaya katılmaları oluştururken diğer adımı ise U.S.S. Guitarro ve U.S.S. Hammerhead adlı denizaltıların 5 yıllık bir süre ile Türk Deniz Kuvvetleri'ne ödünç olarak verilmesi oluşturmuştur.⁴⁸ Deniz kuvvetlerindeki denizaltı sayısı artarken yaşanabilecek kazalar sonrası denizaltıların kurtarılması amacıyla da bir takım çalışmalar yapılmıştır. 1950 yılının Eylül ayında Amerikan Donanmasında Blue Bird ismini taşıyan denizaltı kurtarma gemisi yardım programı kapsamında Türkiye'ye teslim edilmiş ve Kurtaran ismini alarak faaliyetlerine başlamıştır. Kurtarma çanına sahip olan Kurtaran gemisi ile Türk deniz kuvvetleri ilk modern denizaltı kurtarma eğitimini 1951 yılının 9 Ağustos günü gerçekleştirme imkanına kavuşmuştur.⁴⁹

Denizaltılardan sonra donanma için yapılan sevkiyatlarda göze çarpan bir diğer başlığı mayın arama-tarama gemileri oluşturmuştur. Mayın arama-tarama sınıfına ait ilk sekiz geminin teslimi 11 Haziran 1948'de gerçekleştirilirken teslimat sürecinde denizaltıların sevkiyatından farklı bir yol takip edilmiştir. Açıklandığı üzere denizaltılar Amerikalı askeri personel tarafından Türkiye'ye getirilmiş iken mayın arama tarama gemileri devir-teslim töreni öncesi ABD'de eğitime tabi tutulmuş olan Türk mürettebata devredilmiş ve gemileri Virginia'daki Norfolk Deniz Üssü'nden Türkiye'ye bu mürettebat getirmiştir.⁵⁰ Sovyetler Birliği ile olası bir savaşta Rusların Karadeniz Boğazı ağzına düşeyebilecekleri mayınları temizleme görevi verilen Türk donanmasının bu kabiliyetini güçlendirmek amacıyla mayın arama-tarama gemilerinin sevkiyatına devam edilmiş ve 1957'ye kadar Türk Deniz Kuvvetlerine toplamda 16 adet mayın arama-tarama gemisi teslim edilmiştir.⁵¹

Amerikan askeri yardımı kapsamında Türk donanmasına atfedilen temel rol Boğazların korunması olduğu için Türkiye'ye mayınlarla ilgili yapılan sevkiyat sadece mayın

⁴⁸ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – November 1950, 29.12.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.; Subject: Monthly Activities Report – March 1954, 10.04.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.; “Türkiye'ye Verilen Denizaltılar”, **Cumhuriyet**, 04.10.1953, s. 1.; “Yeni Denizaltımız”, **Akşam**, 25.10.1954, s. 2.

⁴⁹ Alp Kun, “Amerika Suları Dışında ve Türkiye'de Çanla Yapılan İlk Denizaltı Kurtarma Eğitimi”, **Donanma Dergisi**, Cilt: 64, Sayı: 398, 1 Ocak 1952, s.21.

⁵⁰ 11 Haziran 1948'de Virginia'daki Norfolk Deniz Üssü'nde Türk Deniz Kuvvetleri'ne devredilecek 8 arama-tarama gemisi, 1 ag gemisi, 1 tanker ve 1 tamir gemisini teslim almakla görevlendirilen 54 subay ve 284 er teslimat öncesi ABD'de eğitim görmüşlerdir. U.S. Congress, **The Fifth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended September 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 778, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 9. Ulus Gazetesi'nde çıkan bir haberde ise gemileri devralmak için ABD'de eğitim gören subay sayısı 47, er sayısı ise 290 olarak verilmiştir. “Amerika'da Stajda Bulunan Denizciler”, **Ulus**, 06.02.1948, s. 2.

⁵¹“Burke Tells Turks of U.S. Ship Aid Plan”, **New York Times**, 03.07.1957, s. 3.

arama-tarama gemileri ile sınırlı kalmamıştır. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının savunulması amacıyla Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Deniz Grubu tarafından hazırlanan mayın sahalarının oluşturulması ile ilgili plan Türk yetkililerce kabul edilirken boğazların mayınlanmasında kullanılacak Mark-18 ve Mark-23 tipi mayınların da yardım kapsamında Türkiye'ye sevk edilmesine karar verilmiştir.⁵² Amerikalı askeri yetkililerinin hazırladığı planlar dahilinde mayın sahaları belirlenirken Türk donanmasındaki mayın dökme gemileri nicelik ve nitelik açısından yeterli görülmemiş olacak ki sevkiyat programı dahilinde 3 adet mayın gemisinin Türkiye'ye devri gerçekleştirilmiştir. Gönderilen gemiler Marmaris, Mordoğan ve Meriç ismini alarak Türk karasularında çalışmalara başlamıştır.⁵³

Donanmaya yapılan yardımların en önemli ayağını oluşturan gemilerin sevkiyatı yardım programı boyunca aralıksız devam etmiştir. Yukarıda bahsi geçen denizaltı ve gemilerin dışında Türk Deniz Kuvvetleri'ne 1957 senesinin Temmuz ayına kadar 4 destroyer, 1 küçük tanker, 4 devriye gemisi, 1 tamir gemisi, 1 küçük denizaltı bakım gemisi ve 1 ağ bakım gemisi daha katılmıştır.⁵⁴ Askeri yardım programı çerçevesinde en az bütçe ayrılan sınıf olan donanmaya yapılan yardımların büyük kısmı gemilere giderken kalan bütçe gemilerin teçhizat ve yedek parçaları, yakıt ihtiyacı, ordu donatım malzemeleri, askeri mühimmat, özellikle Taşkızak ve Gölcük tersanelerinin modernizasyonu için gereken mühendislik malzemeleri ve tıbbi gereçler için kullanılmıştır.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türk Genelkurmayı ile görüş alışverişinde bulunarak hazırladığı fakat son tahlilde kendi belirlediği ve her sene güncellenen ihtiyaçlar listesi dahilinde kara, deniz ve hava kuvvetleri teçhiz edilirken Türk ordusunun o zamana kadar pek de aşına olmadığı hatta ilk defa gördüğü bu silah ve araç-gereçleri nasıl kullanacağı sorusu gündeme oturacaktır. Bu bağlamda sevkiyatlar sadece ordunun malzeme ve mühimmat envanterinde dönüşüme neden olmayacak aynı zamanda değişen bu envanterin kullanımı ve bakımı ile ilgili uzun soluklu bir alışma sürecinin de tetikleyicisi olacaktır.

III. Yeni Silahlar ve Karşılaşılan Problemler

1947 yılında yürürlüğe konulan askeri yardım planı kapsamında çeşitli zorluklarla karşılaşarak ve bazen de gecikmeleri beraberinde getirerek ilerleyen sevkiyat programı Türk

⁵² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

⁵³ "Yeni 3 Mayın Gemisi Donanmaya Katıldı", **Cumhuriyet**, 29.12.1952, s. 1.

⁵⁴ "Oramiral Burke'in Basın Toplantısı", **Cumhuriyet**, 03.07.1957, s. 1.

ordusunun silah ve araç-gereç envanterinde o zamana değin hayal bile edilemeyecek değişikliklere kapı aralamıştır. Sevkiyat ile birlikte Amerikalı uzmanlar da iki ülkenin eğitim ve teknik altyapısı arasındaki büyük uçurumun gönderilen malzemelerin sahada etkili bir şekilde kullanılmasında gecikmeye sebep olacağı gerçeğiyle yüzyüze gelmişlerdir. 1949'da Türkiye'de bulunan Amerikalı bir askeri danışmanın görüşleri de durumu özetler niteliktedir. Amerikalı askeri yetkili Türk ordusunun büyük kısmının askere çağrılan erlerden oluştuğunu ve bu kişilerin de orduya gelmeden önce gördükleri en karmaşık makine parçasının tahta saban olduğunu belirterek çekiç ve tornavida arasındaki ayırımı zorlukla yapabilen askerlerden oluşan Türk ordusunun kendilerinin verdiği aletleri kullanmasının zorlu bir zaman alacağını ifade etmiştir.⁵⁵ Türk askeri personelinin yeni malzemelere alışmasının zaman alacağını net bir şekilde gören Amerikalı uzmanlar bu zaman dilimini mümkün olduğunca kısaltmak için gereken çalışmalara girişeceklerdir. Tabii bunun için öncelikle adaptasyon sürecini sekteye uğratan sebeplerin bulunması ve ortaya konulması gerekecektir.

A- Eğitim Problemi

Yardım programı öncesi Türkiye'nin eğitim ile ilgili ciddi sorunlar yaşadığı yadsınamaz bir gerçektir. Şehirlerden ziyade özellikle nüfusun büyük kısmının yaşadığı kırsal alanda eğitime dair gereken adımların atılmamış olması ülke çapındaki okur-yazar oranının çok düşük kalmasına neden olmuştur. 1945 yılı istatistikleri de bu durumu doğrular niteliktedir. Yapılan anketler okuyup yazma bilenlerin yedi yaşından yukarı nüfusa oranının % 36,6 olduğunu söylerken rakamlar köylerde daha da kötü bir tablonun mevcut olduğunu ortaya koyacaktır.⁵⁶ Her sene askere çağrılan erler arasındaki okuma-yazma oranının düşüklüğü ve bu insan gücünün ordunun işleyişine nasıl ayak uyduracağı sorusu ordunun da okuma-yazma kurslarıyla milli eğitim seferberliğinde daha etkin rol oynamasına yol açacaktır.

⁵⁵ Richard D. Robinson, **The First Turkish Republic A Case Study in National Development**, Harvard University Press, Cambridge, 1963, s. 243. Türkiye'de bulunduğu uzun zaman zarfında ülkenin özellikle maddi ve mali hayatını yakından tanıma fırsatı bulan yazar Hal Lehrman da askeri uzmanların dile getirdiği görüşlere benzer bir tablo çizmiştir. Lehrman Fortune dergisi için kaleme aldığı ve Cumhuriyet gazetesinde de yayınlanan yazısında köylü askerlerin yeni makinelerle olan ilişkisini şu şekilde kaleme almıştır: "Hemen hemen her köylü asker için, kendi kendine işleyen her makine 'şeytan arabası' idi. Görünmeyen bir kuvvetle işlediği için cinlerin idaresi altında olduğuna kanaat getirirdi. Makineye bakmakla mükellef asker mesela bir otomobilin dışını temizleyip parlatır, fakat kapağını kaldırıp içine bakmayı ihmal ederdi. Dikkatle bağlanarak paket edilmiş Amerikan alet ve edevatını silip kurular ve paslanmak üzere bırakırdı." "Türkiye ve Marshall Yardımı", **Cumhuriyet**, 13.04.1950, s. 2.

⁵⁶ "İlköğretim Başdavamız Olmalıdır", **Köy Postası**, Sayı: 55, Aralık 1948, s. 6. Durum köyler için daha da içler acısı bir hal sergilemektedir. 1945 anket sonuçlarına göre köylerin % 62,9'unda okul dahi inşa edilememiş ve dolayısıyla 6.471.939 kişi okulsuzluğa terkedilmiştir. **Köyler İstatistiği 1945 Anket Sonuçları**, Ankara, Sakarya Basımevi, 1948, s. 6.

Bu açıdan özellikle köyden gelen delikanlılar için kışla, okuma-yazma öğretmek kendilerini ‘cehaletin pençesinden’ kurtaran bir çatı görevi görecektir:

Köylerimizin canlı elmasları kışlaya geliyorlar. Onları daha parlak ve daha müfit bir hale sokmak, ve köylerine her türlü pastan kurtarılmış bir halde göndermek kışlanın en mühim ve en büyük işlerinden biri değil midir?

Vücutça olgun fakat dimağca ham delikanlıları cehaletin zalim pençesinden, karanlık telkinlerden kurtaracak ve onları ameli bir köy muallimi olarak köylerine, sabanlarına ve tarlalarına gönderecek kışla zabıtlıdır, kışla amirleridir. Zabıt neferin hem ağabeyi, hem kardeşi hem de her yeniliğin muallimidir. Neferin sıhhatinden, temizliğinden, gıdasından giyinmesinden seciyesinden, okumayı ve yazmayı öğrenmesinden, dimağının inkişafından ve köyüne faydalı bir vatandaş olarak dönmesinden, hülasa her şeyinden mesul değil midir?⁵⁷

Ülkedeki eğitim ve kültür hayatının zayıflığı nedeniyle askeriyede önceliğin okuma-yazma kurslarına verilmesi ordunun genel anlamda sahip olduğu ‘okul’ olma vasfında olumsuz anlamda değişime yol açmış ve okul olma vasfının bir ilkokul veya ortaokul çerçevesinde mütalaa edilmesine sebep olmuştur.⁵⁸ Fakat yine de yaşanan tartışmalar kışlaların okuma-yazma seferberliğinde okullar ile birlikte başı çekmesinin önüne geçememiştir.

Yardım programı başlarında okuma-yazma bilmeyen askerlerin oranını ifade eden rakamlar oldukça dikkat çekicidir. 31 Ekim 1948’de The Washington Post’ta çıkan bir yazıda Türk ordusundaki erlerin % 86’sının okuma ve yazma bilmediği belirtilmiştir.⁵⁹ Yardım kapsamı içerisindeki yıllar boyunca ordu içerisindeki okuma-yazma oranı artsa da elde edilen oranlar hala istenilen noktaya ulaşamamıştır.⁶⁰ Eğitim seviyesinin düşüklüğü sadece Türk yetkilileri değil aynı zamanda sevkiyatını gerçekleştirdikleri silah ve teçhizatın sahada etkili bir şekilde kullanılmasını bekleyen Amerikalı askeri uzmanları da endişelendirmiştir. Bu sebeptir ki Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride “Amerikanın memleketinize yardımı elbette ki, bütün ordunun teşkilatlandırılmasına kafi gelmez. Asıl

⁵⁷ Hilmi A. Malik, “Kışla ve Köy Terbiyesi”, **Ülkü**, Cilt: 1, Sayı: 3, Nisan 1933, s. 238. Emekli orgeneral ve Kütahya milletvekili Asım Gündüz de ordunun milli eğitim seferberliğinde oynadığı rolü şu şekilde açıklayacaktır: “Binaenaleyh ordu, hakiki bir mekteptir. Erat okutulur, belki Milli Eğitim Bakanlığında daha çok olarak okur yazar efrat yetiştirilir... Her sene 100-120 bin genç orduya gelmekte bu meslek okullarında yetiştirilerek, okutularak bir meslek sahibi yapılarak köylerine gönderilmektedirler. Binaenaleyh ordu Milli Eğitim Bakanlığının yanında en birinci hadim ve yardımcısıdır.” **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 24, Toplantı: 4, Kırk Yedinci Birleşim (15.11.1950), s. 604.

⁵⁸ P. Kd. Yzb. Alparslan Kayaltepe, “Ordu ve Okul”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 73, Sayı: 171, Eylül 1954, s. 88.

⁵⁹ Kenneth Bilby, “U.S. Aid Riveting Ties With Turkey”, **The Washington Post**, 31.10.1948, s. B2.

⁶⁰ İsmail Habib Sevük piyade sınıfında yer alan erlerin okuma oranını 1949’da % 40, 1950’de ise % 50 olarak vermiştir. İsmail Habib Sevük, “Ordumuzun Yenileşmesi” **Cumhuriyet**, 27.07.1950, s. 2. 1950 yılında Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun Kütahya’da bulunan Hava Doktrin Merkezi’nde görevli erler arasında yaptığı bir araştırmada erlerin % 58’sinin okuma-yazma bilmediği veya çok az okuma-yazma bildiği tespit edilmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – June 1950, 27.07.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

mesele eğitim meselesidir, bu da uzun sürecektir. Binaenaleyh işe orduyu yetiştirmekle başlamış bulunuyoruz. Şimdi bazı birlikleri yetiştirmeğe başladık. Ancak bu subay ve ihtisas okullarına mahsus değildir. Biz erlerin de yetişmesine önem vermekteyiz”⁶¹ diyerek asıl meselenin eğitim olduğunu ve bunun için de uzun soluklu ve geniş kapsamlı bir programı uygulamaya koyduklarını ifade etmiştir.

Amerikalı uzmanların eğitim meselesine bu denli eğilmiş olmasının asıl nedeni mekanize ve motorize hale getirilmek istenen ordunun bu sürece mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ayak uydurmasıdır. Fakat eğitim ile ilgili atılması planlanan adımları hızlandıran bir diğer etken ise ordudaki bu değişimin köylere sirayet edecek olması ve bu şekilde zaten ulaşılması zor olan köylere ‘büyük Amerika’ algısının taşınacak olmasıdır. Köyde eğitim alamayan ve tarlaları işlemek için kullandıkları tahta sabandan başka teknik anlamda herhangi bir araç ve gereç ile teması olmayan delikanlılar için Amerikan askeri yardım malzemeleri ile teçhiz edilen Türk ordusu yeni bir dünyanın kapısını açacak ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu en ücra köylerden gelen askerlerin dahi ilk kez Amerikalılar ve Amerikan uygulamalarıyla tanışmasına imkan tanıyacaktır.⁶² Araba sürmesini, tank ve traktörleri tamir etmesini öğrenen, iletişim araçlarını kullanma fırsatı yakalayan gençler köye döndüklerinde birebir yaşadıkları bu değişimi ve deneyimi köy yaşamına aktaracaklar, karşılaştıkları Amerikalılar ve Amerikan uygulamalarına dair anlatılarıyla zaten tarımda makinalaşma ile ‘Amerika’ figürü ile karşılaşan köylülerin zihinlerindeki büyük, güçlü ve dost Amerika imgesinin pekişmesine katkıda bulunacaklardır. Bu sebepten ötürüdür ki Amerikalı yetkililer için eğitim programı Türk ordusu ile yapılan planlamada her daim gündemin en üst sıralarında yer alacaktır.

B-Teknik Eleman Yetersizliği

Ordu personeli içerisinde en büyük kısmı oluşturan erler arasındaki okuma-yazma oranının düşüklüğü yardım ile gönderilen malzemelerin benimsenmesinde ve kullanılmasında önemli aksamalara yol açmıştır. Bu sürecin yani Amerikan askeri malzemesinin istenildiği düzeyde orduya nüfuz edememesinin bir diğer nedeni de teknik eleman yetersizliği olmuştur. Ordu içerisinde Amerikalıların ifadesiyle ‘çekiç ve tornavida arasındaki ayırımı zorlukla yapabilen’ askeri personel arasından motorize ve mekanize hale getirilen ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak çapta teknik eleman bulmak aşılması büyük bir sorun olarak ortaya

⁶¹ “Yarın Yeniden 10 Bin Ton Malzeme Geliyor”, **Ulus**, 25.03.1948, s. 1.

⁶² Subject: Semi-Annual Evaluation Report on Turkey, May 31, 1950, **National Archives**, RG 59 Department of State Decimal File 1950-54,Cultural Affs: Near East, Box: 2491.

çıkacaktır. Bırakın teknik eğitimi temel eğitimden dahi yoksun bir şekilde yetişen ve orduda görevlendirilen personelin yardım kapsamı dahilinde sevk edilen silah ve araç-gereçle karşı karşıya kalması en başta bu malzemelerin kullanımıyla ilgili ciddi problemler yaşanmasını beraberinde getirmiştir.⁶³ Fakat Amerikan Askeri Yardım Kurulunu teknik eleman yetersizliğiyle ilgili asıl kaygılandırıcı nokta eldeki sınırlı sayıdaki teknik personelle gönderilen araç ve gereçlerin bakımlarının nasıl üstesinden gelineceği olmuştur. Bakımların yapılmaması veya yanlış yapılması dolayısıyla sevkiyatı gerçekleştirilen malzemelerin perte çıkmasından endişelenen Amerikalı uzmanların korktukları şey başlarına gelecek ve bakımda yaşanan aksaklıklar araçların arızalanmasına yol açacaktır. Bu bağlamda 1952 yılının başına kadar sevkiyatı yapılan araçların % 40-50'si bakımlarının tam anlamıyla yapılamamasından dolayı arızalanmış ve yeniden çalışır duruma gelebilmeleri için Amerikalı teknik personelin müdahalesinin beklenilmesi gerekmiştir.⁶⁴

C- Astsubay-Subay Sıkıntısı

Amerikan Askeri Yardım Kurulu, yardımın işleyişine sekte vurabilecek ve birliklerden istenilen verimi almayı engelleyebilecek etkenlerin en önemlilerinden biri olarak, zaman içinde küçük zabit, küçük subay, gedikli erbaş olarak da adlandırılmış olan astsubay sınıfının sayıca yetersizliğini işaret etmiştir. Silahlı kuvvetlerin bel kemiği olan ve sağlanan Amerikan yardımı sonrası askeri personel içerisindeki önemi daha da artan astsubay sınıfının ordu için ne ifade ettiği şu satırlarda açıkça belirtilmiştir: “Gedikliler her memlekette olduğu gibi bizde de, silahlı kuvvetlerin ilk okul öğretmenleri vaziyetindedirler. Silah altına alınan acemi erleri yetiştirmek hususunda onların hizmeti pek büyüktür. Gedikliler, bir taraftan bu öğretmenlik vazifelerini ifa ederlerken diğer taraftan da mütehasısı buldukları silahları ve vasıtaları pek iyi kullanırlar. Çünkü yıllarca o silahlarla büyük ünsiyet peyda etmişlerdir. Bu bakımdan gedikli sınıfı, kara, deniz ve hava ordularının en mühim unsurlarından biridir.

⁶³ Ordu içerisinde araba kullanmayı bilen personel sayısı çok az olduğundan geçit töreninde tankları yürütmek için Ankara’da bulunan taksi şoförleri toplatılmış ve bu şekilde geçit töreni yapılabilmektedir. Nerin E. Gun, “Turkey Gets in the Groove”, **Baltimore Sun**, 19.12.1948, s. WM7.

⁶⁴ Robinson, **The First Turkish Republic A Case Study in National Development**, s. 245.; Daniel Lerner and Richard D. Robinson, “Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force”, **World Politics**, Vol: 13, No: 1 (October 1960), s. 31. Bakımla ilgili yaşanan sorunları gösteren en bariz örneklerden biri hava üssünde görevli bir Türk teknisyenin yardım kapsamında gelen C-47 uçağının motoruna arabalarda kullanılan motor yağını koymasına ve bunun sonucunda uçak motorunun değiştirilmek zorunda kalmasıdır. Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for July 1948, 11.08.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

Bilhassa modern harb silah ve vasıtalarının istimalini erlere öğretmek ve harb zamanında bunları azami kifayetle kullanmak hususunda gediklilere kat'î ihtiyaç vardır.”⁶⁵

Hem eğitim alanında üstlenmiş oldukları misyon hem sahada göstermiş oldukları etkin çalışma Türk ordusundaki astsubay sayısının artırılmasını Amerikalı yetkililerin Türk Genelkurmayı'ndan çözüme kavuşturulmasını istediği talepler listesinde en üst sıralara taşımıştır. Fakat astsubayların sayısı ile ilgili dile getirilen talepler sadece Amerikalı uzmanlar tarafından değil aynı zamanda Türk yetkililer tarafından da gündeme taşınacaktır. Yüksek sesle dillendirilen talepler devletin en üst makamında da yankı bulacak ve Celal Bayar 1 Kasım 1950 tarihinde Meclisin yeni çalışma yılına girmesi dolayısıyla söylediği nutukta ordunun harp gücünü yükseltmek zorunda olduklarını ve bunun için de gedikli erbaşların sayılarını onlara daha iyi bir gelecek temin ederek artıracıklarını söyleyecektir.⁶⁶

Türk ordusunun kara, deniz ve hava sınıflarındaki astsubay sıkıntısı devletin en üst makamını dahi açıklama yapmak zorunda bırakırken, Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından hazırlanan raporlar da durumun ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını sayısal değerler sunarak gözler önüne sermeye çalışmıştır. 1950 yılında hazırlanmış bir raporun içeriği bu bakımdan oldukça dikkat çekicidir. Raporda kara kuvvetlerinde 6200, deniz kuvvetlerinde 1800 ve hava kuvvetlerinde ise 3000 astsubayın görev yaptığı belirtilmiş ve minimum astsubay sayısının kara birliklerinde 28930; donanma birliklerinde 4500 ve hava birliklerinde ise 5700 olması gerektiği tespitinde bulunulmuştur. Raporda hedeflenen minimum sayılara ulaşılabile bile Türk ordusundaki astsubay oranının örnek alınan Amerikan ordusunun çok çok gerisinde kaldığı bir gerçektir. Zira yakalanması istenen minimum sayılarla astsubay oranı kara kuvvetlerinde %11'i, donanmada % 25'i ve hava birliklerinde %30'u bulacak iken bu oran Amerikan ordusunda sırasıyla %35-40, %60 ve % 60-70 seviyelerinde seyretmiştir.⁶⁷

Tespit edilen rakamların durumun ciddiyetini ortaya koyması Amerikalı yetkilileri problemin çözümünde radikal bir karar vermeye itmiş ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile yaptığı görüşmede astsubay sayısının tam altı kat artırılmasını talep etmiştir.⁶⁸ Astsubay sıkıntısı yüzünden eğitim

⁶⁵ "Gediklilerin Terfihi", **Cumhuriyet**, 22.02.1950, s. 2.

⁶⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 2, Toplantı: 1, Birinci Birleşim (1.XI.1950), s. 10.

⁶⁷ Analysis of Military Aid Program to Turkey, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 106.

⁶⁸ Record of Conversation: Date and Time: 28 June 1950, 1500 hours.; Place: Ministry of Foreign Affairs.; Present: Fuad Koprulu, Minister of Foreign Affairs.; H. L. McBride, Major General, Chief /JAMMAT.; Secretary to Minister of Foreign Affairs.; Interpreter., **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Subject File 1947-54, Box: 9.;

programının aksaması, gönderilen malzemelerin sahada etkin bir şekilde kullanılamaması ve herşeyden önemlisi araçların bakımlarının tam anlamıyla yapılamayıp perte çıkmasından endişelenen Amerikalı uzmanlar Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki mevcut sistemle istenilen astsubay sayısına ulaşılmasının uzun yıllar alacağını çok geçmeden fark edeceklerdir.⁶⁹ Bu sebeptendir ki gedikli erbaş açığının kapatılması amacıyla yasal düzenlemeler yapılması gerekecek ve bu da Amerikalıların askeri ve sivil otorite üzerinde daha yoğun bir baskı kurmasını zorunlu kılacaktır. Nitekim ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı James E. Webb de 8 Ağustos 1950'de, ABD Savunma Bakanı Louis A. Johnson'ın Türk ordusundaki astsubay açığı ile ilgili olarak kendilerine yazmış olduğu mektuba cevaben kaleme aldığı yazıda, sorunun çözümü için Ankara'daki büyükelçiye gerekli yetkililerle görüşmesi talimatı verildiğini bildirecektir.⁷⁰

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nu yardımın personel ayağıyla ilgili kaygılandıran tek husus teknik eleman ve astsubay sayılarındaki eksiklik değildir. Türk ordusundaki subaylarla ilgili yapılan saptamalar da acil bir eylem planının hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Amerikalı uzmanlar tarafından subaylarla ilgili yapılan tespitlerin dikkat çekici olanlarından ilkinin bu sınıfa ait sayılar oluşturmuştur. Fakat sayılarla ilgili ortaya çıkan durum teknik eleman ve astsubay sınıflarında yaşananın tam aksi bir yönde seyredecektir. Teknik eleman ve astsubay sayıları açısından ciddi bir eksiklik yaşanmasına karşın ordudaki mevcut subay sayısında bu tip bir problem yaşanmamış, Türkiye, barış zamanında bile, tam seferberliğin ortaya çıkaracağı ihtiyaçları karşılamaya yetecek büyüklükte bir subay kadrosunu hazır bulundurmuştur.⁷¹ Aslında ordudaki mevcut subay sayısı özellikle üst rütbeli subay sayısı açısından ihtiyaçların çok çok üstünde seyretmiştir. Başbakan Şemsettin Günaltay'ın da ifade ettiği üzere üst rütbeli subay mevcudu, bilhassa albay ve yarbayların sayısı, gereken miktarın birkaç katına ulaşmış ve bu sebepten ötürüdür ki albaylar askerlik şubelerine memur tayin edilmişlerdir.⁷² Üst rütbedekilerin sayısının artması orduda rütbe sırasına göre düzenlenen ve

"Memorandum of Conversation, by the Chief of the Joint Military Mission for Aid to Turkey (McBride)", 28.06.1950, **FRUS 1950**, V. V, s. 1277.

⁶⁹ Amerikalı uzmanlar tarafından Türk ordusundaki astsubay sorunu ile ilgili hazırlanan bir başka raporda olması gereken astsubay sayısı 58697 olarak saptanmış iken mevcut sayının sadece 25656 olduğu belirtilmiştir. Uzmanlara göre her sene bünyesindeki astsubay sayısını sadece 462 kişi arttırabilen Türk ordusu 33041 kişilik bu açığı 70 senede kapatabilecektir. Ad Hoc Committee Report on NCO Corps for Turkish Armed Forces, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Subject File 1947-54, Box: 10.

⁷⁰ "The Secretary of State to the Embassy in Turkey", 26.06.1950, **FRUS 1950**, V. V, s. 1284.

⁷¹ "Türkiye'nin En Büyük Gücü Milli Birliğidir", **Milliyet**, 05.01.1951, s. 4.

⁷² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 22, Toplantı: 4, On Sekizinci Birleşim (16.XII.1949), s. 265. Cemal Gürsel de Temmuz 1960'da Erzurum Halkevi salonunda yaptığı konuşmada ordunun üst rütbesinde şişkinlik olduğunu bu yüzden de albay rütbesindeki subayların askerlik şubesi reisi olarak kendilerinden ufak rütbeli ve

normal düzende alt kademelerden üste doğru bir koni oluşturması beklenen piramidin ters dönmesiyle sonuçlanmış ve olmaması gereken bir şekilde albay sayısının teğmeden fazla olmasına yol açmıştır. Sürecin bu şekilde ilerlemiş olmasının temel nedeni ise 1930'ların ikinci yarısından sonra izlenen politikalarda yatmaktadır. 1930'ların ortalarından itibaren takım komutanlarının büyük oranda Harp okullarında yetiştirilen subaylarla doldurulması kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan bu yöntem sonucu 1935'ten itibaren Harp okullarına her yıl 1000'e yakın öğrenci alınmış ve mezun olanların terfi ettirilmesi sonucu üst rütbelerde yığılmalar oluşmaya başlamıştır.⁷³

Silahlı kuvvetleri yardım programı çerçevesinde dönüştürmek amacıyla Türkiye'de bulunan Amerikalı yetkilileri subaylar ile ilgili asıl endişelendiren nokta ise bu sınıfın niceliğinden ziyade niteliği ile ilgili olmuştur. Türk ordusu yardım programı kapsamında bir dönüşümün içinde kendini bulurken özellikle üst rütbeli subaylar bu dönüşümün gerektirdiği yeni fikirleri ve uygulamaları benimsemeye ayak diremiş ve değişime kapalı bir tutum sergilemişlerdir. Üst rütbeli Türk subaylarının değişime karşı tutucu bir tavır takınmaları Amerikalı askeri uzmanların 1947 sonrası tespit ettikleri bir saptama değildir. II. Dünya Savaşı sırasında Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında verilen malzemelerin Türk ordusu tarafından ne şekilde kullanıldığını yerinde görmek amacıyla Türkiye'de bulunan İngiliz ve Amerikalı askeri yetkililer de üst düzey subaylar ile ilgili benzer bir değerlendirmede bulunmuşlardır.⁷⁴ Bu sebepten ötürüdür ki Fevzi Çakmak'tan sonra Genelkurmay Başkanlığı'na atanan Salih Omurtak 'Maginot Hattı' zihniyetine sahip tutucu bir kimlik olarak verilirken kendisinin 'yay ve ok' zihniyetine sahip selefi ile karşılaştırıldığında değişime daha açık olduğunun da altı çizilmiştir.⁷⁵ Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu ordunun beyin takımı olan subayların ama özellikle de hiyerarşi piramidinin üst sıralarında yer alan subayların değişime karşı sergiledikleri bu katı direnci

maaşlı kaymakamlar emrinde çalıştığını ifade etmiştir. M. Avni Elevli, **1960-1965 Olayları ve Batırlamayan Gemi "Türkiye"**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1967, s. 312.

⁷³ Sami Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008, s. 111.; Yıldız, **İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler**, s. 206-207. 1960 yılına ait rakamlar Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki piramit sisteminin ne derece bozulduğu hakkında bir fikir vermektedir. 1960 yılında kara ordusunda 9251 binbaşı, yarıbay ve albay görev yaparken, yüzbaşı, üsteğmen ve teğmenlerin sayısı 5000'in biraz üstünde seyretmiştir. Sadece albayların sayısı 226'yı bulmuştur ki, o tarihte bütün Nato ülkelerindeki albay sayısı bu kadar değildir. Abdi İpekçi – Ömer Sami Çoşar, **İhtilalin İyüzü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 264.

⁷⁴ 1943 tarihli bir mesajda üst rütbeli Türk subaylarının yeni silah ve mekanik malzemelerin getirdiği teknik, taktik ve bakımla ilgili olarak hiçbir şey bilmediği ve buna karşın öğrenmek için de çaba sarfetmediği bildirilmiştir. Incoming Message From Ankara to MILID, No: 571, 21 July 1943, 22.07.1943, **National Archives**, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Geographic File, 1942-45, Box. 205.

⁷⁵ Subject: Condition in Turkey, 01.10.1948, **National Archives**, RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs 1947-50, U/CFA Files (Coordinator of Aid to Greece and Turkey), Lot: 24, Box: 31.

kırmak için çözüm yolları ararken kökeni yıllar öncesine dayanan bir başka sorunla karşılaşacak ve değişime neden ayak dirediği sorusunun cevabını belki de bu sorun çözüme kavuştuğunda bulabilecektir. Bu sorun o zamana kadar Türk subaylarının yetiştirilmesinde benimsenen ilkeler bütününde yani öğretilen ekolde yatmaktadır; başka bir ifadeyle Prusya ekolünde.

1- Kırılması Gereken Bir Ekol: Prusya Ekolü

1871 yılında Prusya'nın Avrupa'nın güçlü ordularından biri olan Fransa'yı mağlup etmesiyle rüştünü ispatlayan Prusya/Alman modeli savaş tarzı ve askerlik anlayışı, diğer ülkelerin askeri teşkilatları gibi Türk ordusunun da rol model alacağı bir konuma yükselmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Prusya ordusundaki askeri eğitim ön plana çıkmış ve bu değişim rüzgarına kapılan Türk ordusunda da Alman eğitim ve savaş talimnameleri kullanılmaya başlanırken Alman strateji uzmanlarının kitapları okutulmuş ve onların öğretileri esas alınmıştır.⁷⁶ Tek bir modelden esinlenerek yeniden dizayn edilen Türk ordusunda Prusya/Alman askeri sistemi mantığına göre yetişen Türk subayları 1947'den itibaren başlayan askeri yardım programıyla dönüşümün sadece silah ve araç-gereç envanterinde yaşanmayacağını, en başta düşünme yapısında kapsamlı bir değişikliğin kendilerini beklediğini farkedince sürecin kendileri açısından çok da kolay geçmeyeceğinin farkına varmışlardır. Yardım ile başlayan dönüşüm sadece yıllardır uygulanan doktrin, talimname ve eğitime veda etmek zorunda kalacak olan subaylar için değil aynı zamanda bu dönüşüm sürecini Türk askeri teşkilatına mümkün olduğunca çabuk benimsetmekle görevlendirilen Amerikalı askeri uzmanlar için de sıkıntılı ve uzun soluklu bir süreç olacaktır.

Türk ordusundaki mevcut Prusya modelini kırmak ve bu şekilde gerek malzeme gerek teşkilatlanma gerekse eğitim açısından tam bir Amerikan askeri sistemi inşa etmek üzere harekete geçen Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyelerini en çok zorlayan noktalardan biri Alman ve Amerikan ekollerinin 'komutan' figürüne yüklemiş olduğu roldeki farklılık olmuştur. Prusya ekolünde savaş görevlerinin nasıl gerçekleştirileceği büyük ölçüde komutanın insiyatifine bırakılırken Amerikan sisteminde komutanın savaşta oynayacağı rol talimnamelerle düzenlenmiştir.⁷⁷ Bir başka deyişle komutan figürü Alman askeri sisteminde

⁷⁶ Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 41.

⁷⁷ Türk ordusundaki Sevk Talimnamesi de komutanlara tanınan insiyatifin ne derece geniş olduğunu ortaya koymaktadır. Sevk Talimnamesinin birinci maddesi harp ve sevk idaresinin ilmi esaslara dayanan serbest ve icatkar faaliyet olduğunu yazarken altıncı maddesi ise müstakil harekete müktedir komutanlar istemektedir. Talimnamenin dokuzuncu maddesi komutandan "Her vaziyette mesuliyetten çekinmiyerek bütün şahsiyetini ve kudretini kullanmasını" talep ederken onuncu maddede ise muhariplerin "Her vaziyette mesuliyetten

yüceltilip kendisine büyük bir sorumluluk ve inisiyatif atfedilmiş iken Amerikan sisteminde tam aksi bir yol takip edilmiş ve her türlü olasılığa karşı nasıl hareket edileceğini önceden belirleyen planlarla komutanların nasıl davranması gerektiği ve hareket sahaları kesin çizgilerle tayin edilmiştir. Türkiye'deki askeri uzmanları yardımın işleyişiyle ilgili asıl kaygılandırıcı nokta da Türk ordusunda Prusya ekolünün etkisiyle inisiyatifin sadece üst rütbeli subaylara tanınması ve böylece yarı tanrılaştırılmış bir komuta sınıfının yaratılmış olmasıdır. Amerikalı uzmanlar açısından inisiyatif kullanma hakkının üst rütbeli subayların tekelinde bulunması ve alt rütbelilerin bu sebepten ötürü hiçbir şekilde inisiyatif alıp sorumluluk yüklenememeleri Türk ordusunun en önemli sorunlarından birini oluşturmuştur.⁷⁸ Alaylardaki araçların göreve çıkma izinlerinin dahi albay gibi üst rütbeli subayların imzasına bağlı olması ve buna benzer yetki ve inisiyatifin sadece üst rütbelilere ait olduğunu gösteren örnekler Amerikalılar açısından ordu gibi büyük bir kurumun işlevsel bir şekilde çalıştırılmasını engelleyen ve emir komuta zincirini aksatan gereksiz uygulamalar olarak nitelendirilmiştir. Bu sebepten dolayı Türk ordusunda Genelkurmaydan en küçük askeri birim olan takıma kadarki emir komuta zincirinin nasıl geliştirileceği ile ilgili incelemelerde bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu yetki ve inisiyatifin paylaşılması gerekliliğine işaret ederken ve komutanlara görev ve sorumluluklarını yerine getirirken her rütbedeki askeri personelden yararlanılması çağrısında bulunulmuştur. Amerikalı uzmanlara göre incelemede bahsi geçen uyarılar dikkate alınmaz, sorumluluk ve inisiyatifin tek elde toplanmasına devam edilir ise birliklerdeki eğitim aksayacak, komutan ve diğer subayların gelişimi sekteye uğrayacak ve sürekli üst rütbeden onay alma zorunluluğu operasyonların gecikmesine yol açacaktır.⁷⁹

çekinmiyerek bütün şahsiyetini ve kudretini kullanması" istenmiştir. Onuncu madde muharıplerin "Her vaziyette müstakil düşünüp hareket etmelerinin" gerekliliğine atıf yaparken yirmi yedinci maddede büyük muvaffakiyetler kazanmak için şartın cüret ve cesaret olduğu dile getirilmiştir. Otuz altı ve otuz yedinci maddelerde ise gergin durumlarda haber ve raporların beklenilmemesi tavsiye edilmiş, gereğinde alınmış olan bir görevin değiştirilebileceği ve icraat için astlara serbestlik verilebileceği ifade edilmiştir. Seyfi Kurtbek, "Komutanlıkta İnisiyatif", **Ordu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 152, Aralık 1949, s. 7-8.

⁷⁸ Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20.; Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961., Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.; The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.

⁷⁹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October 1952, 22.11.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

Devamlı olarak üst rütbelililerin olurunun beklenmesi ve komutanların astlardan fikir ve görüş almaya kapalı olması, Amerikalı uzmanların inşa etmeye başladığı eğitim sistemi ile hiyerarşinin üst noktalarında yer alan subaylardan daha farklı bir şekilde yetişen genç ve yetenekli subayları inisiyatif alma ve fikirlerini beyan etme konularında çekingenliğe sevk ederken bu süreç aynı zamanda orduda subaylar arasında bir ikiliğin de oluşmasına yol açmıştır. Yardım programı ile birlikte Amerikan tedrisatından geçmeye başlayan ve eğitim için gönderildikleri Amerikan askeri okullarında da ast ve üst arasındaki diyaloga tanıklık eden ve alt rütbelilerin inisiyatif alma ve sorumluluk yüklenme konularındaki serbestliğinin farkına varan yeni subay sınıfı Türk askeri sistemindeki mevcut düşünce yapısına yabancılaşmaya başlamıştır. Geleneksel Türk askeri kültürüne yabancılaşma Amerikan tarzı eğitimden geçen subayların anılarında da göze çarpmaktadır. Yardımla birlikte başlayan dönüşümde genç bir subay olarak orduda görev yapan ve 1960 sonrası ordu-siyaset ilişkisinin şekillenmesinde en etkili isimlerinden biri olarak sahneye çıkacak olan Talat Aydemir kendi gibi genç subaylar için eski sistemin ne ifade ettiğini şöyle açıklamıştır:

Bu karargahtaki kurmay subaylarının hepsi Akademi tahsillerini eski sistemde ikmal etmişlerdi. Harp Akademilerinin vermiş olduğu baskı altından kurtulamamışlardı. Çünkü o mektep öyle bir yerdir ki, inandığın fikirleri savunmana hiç imkan vermez. O baskı altında yetişen subaylar hayatta inisiyatiflerini kaybederler. Daima “evet efendim”ci olurlar. Hakikatleri haykırmak istedikleri halde yapamazlar. Daima boyun eğerler. İçlerinden bu haletiruhiyeden sıyrılıp çıkan çok azlarını kahraman olarak gösterirler.⁸⁰

1947 yılında başlayan askeri yardım programı ile orduda yaşanan dönüşüm ve bu dönüşümün diğer bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan eğitim ayağıyla subayların yetiştirilme tarzına kadar sirayet etmesi orduda eski ve yeni kuşaklar arasında belirmeye başlayan uçurumu daha da derinleştirecektir. Aslında ortaya çıkan ve gün geçtikçe daha fazla hissedilmeye başlayan bu kutuplaşmanın tek nedeni Amerikan ve Alman sistemi olarak adlandırılan ekollerin sahadaki uygulamalarına dair farklılıklar değildir. Prusya/Alman ekolü ile yetişmiş ve silahlı kuvvetlerde hiyerarşinin en üst noktalarında bulunan subaylar için asıl önemli nokta esmeye başlayan değişim rüzgarının kendilerini piramidin üst noktalarından nereye savuracağıdır. Yardım programıyla birlikte o zamana kadar alışmış oldukları her şeyin, silahların, araç-gereçlerin, talimnamelerin, doktrinlerin ve eğitim sisteminin değişmesiyle

⁸⁰ Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 18. Subayların hatıratlarında farklı görüşlere de rastlanılmaktadır. Örneğin Kenan Kocatürk savaş stratejisini ve taktiğini ince bir sanat olarak kullanarak az kuvvetle üstün kuvvetleri yenmek şeklinde tanımladığı Alman sistemini inisiyatife daha çok yer vermesi nedeniyle sahiplenirken; Amerikan sistemini ise bol silah, malzeme, araç-gereç ve desteğe dayanması nedeniyle eleştirmiştir. Kocatürk'e göre Alman sistemi “kafa”ya dayanıyor iken Amerikan sistemi “para”ya dayanmaktadır. Kenan Kocatürk, **Bir Subayın Anıları 1909-1999**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 421.

altlarındaki zeminin kaydığını farkedene ‘eski kafalı’ subaylar için yapılacak tek şey statükonun değişime karşı muhafazası olacaktır.⁸¹

Mesleki anlamdaki kaygıların sadece geleneksel askeri kültür ile yetişmiş subaylara ait olduğunu söylemek içinde bulunulan durumu tam anlamıyla açıklamamaktadır. Zira yaşanan dönüşüm Amerikan askeri sistemi ile yetişmeye başlayan genç subaylarda kaygı değilse bile beklentileri beraberinde getirmiştir. Çağın gereklerine göre yetiştirildiklerini düşünen ve yeni sistemi tam anlamıyla benimsemiş olduklarına inanan genç subaylar için heybetli eski tip generalleri kurslarda karşılarında öğrenci olarak otururken görmek sahip oldukları rütbeyi sorgulamalarına ve piramitteki ‘layık oldukları’ yerlere ne zaman çıkacaklarını düşünmelerine yol açmıştır. İçinde bulunulan kurumun kuralları nedeniyle çokça dillendirilemeyen fakat varlığı açıkça belli olan bu kutuplaşma kimi noktalarda en azından generaller için gizlenemeyecek bir hal almış ve gösterilen tepkiler de bunu doğrulamıştır. Bu açıdan yüzbaşı rütbesinde iken kendisinden daha kıdemli olanlara öğretmenlik vazifesini yapmakla görevlendirilen Ahmet Yıldız’ın anlatıları da bu durumu teyit eder niteliktedir:

II. Dünya Savaşı’nda edinilen deneyimler ve kazanılan bilgilerin ve gelişmelerin ışığında, oluşturulan yeni Amerikan talimname kitapları uyarınca, düzenlenen bilgi tazeleme ve yeni bilgiler edindiren kurslarda, yüzbaşidan generale dek, değişik rütbelerdeki subaylara öğretmenlik yaptım. O dönemde görülmüştür ki, aslında, bizdeki gibi kaynağı Alman talimnameleri olan Amerikan talimnameleri, çağın gereklerine ve edinilen deneyimlere göre, çok değişmiş bulunmalarına karşın, bizim talimnameler eskimiş durumda bulunuyordu. Bu nedenle, yüzbaşı rütbesinde bir subay iken, çok kıdemli olanlara hatta generallere dahi öğretmenlik yapmak görevini üstlenmişim. Bundan ötürü, büyük güçlüklerle karşılaştım. Kendilerine ders vermek için kürsüye çıkan subayların ders dinlemek üzere bulunan generallerce küçümsenmesine, hatta kürsüden indirilmelerine çokça tanık olunmuştu.⁸²

Yardım öncesine kadar Türk ordusunun işleyişindeki temel faktör olan Alman ekolünün Amerikalı uzmanlar açısından eleştirilen bir diğer noktasını ise ekolün disipline bakış açısı oluşturmuştur. Geleneksel askeri kültürün disiplin anlayışı içerisinde yeni ekolün taşıyıcıları için en dikkat çekici nokta ise astlardan beklenen kayıtsız şartsız itaattir. Ortaokul ikinci sınıflar için hazırlanan kitapların askeri terbiye kısmında “İtaat: Orduda en önemli şarttır. Askerliğin temelidir. Orduyu çözülmöz bir bağ ile astı üste bağlayan itaattir. Ordunun

⁸¹ Kore’ye gönderilen ilk tugayda teğmen rütbesiyle görev yapan ve sınıf okullarında Amerikan sistemiyle tanışmış bulunan Bahtiyar Yalta’nın aktardıkları eski kuşakların değişen koşullar nedeniyle genç subayların ne kadar gerisinde kaldığını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Savaşa girdikten sonra tamamen Amerikan sistemi artık. Alfabesinden, taktik işaretlerinden, emirlerin yazılış tarzından tut da, durum muhakemelerin[e kadar] Amerikan sistemine biz orada girdik... Mesela ilk savaş görevini Kunuri’de aldığımızda, Amerikan sistemine göre yazılmış haritaları anlamak mümkün değil. Bizim yüzbaşılar, binbaşılar kan ter içinde kaldılar... [Bizlerin] haritaları çözmesi beş dakika sürdü. Serhat Güvenç, “Kore Savaşı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1950-1960”, **Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 89.

⁸² Yıldız, **İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler**, s. 23-24.

kuvvetini zaptı raptı temin eder. Ast üstün verdiği emri kayıtsız şartsız, düşünmeden, karşılık vermeden emri hüsnü suretle kabul etmeğe mecburdur”⁸³ şeklinde verilmiş olan tanım da ast ile üst arasında nasıl bir ilişki kurulması gerektiği hakkında ipuçları vermektedir. Amerikalıları disiplin anlayışıyla ilgili rahatsız eden nokta da itaat kavramı içerisindeki bu “düşünmeden, sorgulamadan ve karşılık vermeden kabul etmek” ile ilgili olan kısımdır. Bu tanım Amerikalı subaylar için kendi ordularında uygulamadıkları ve dolayısıyla yabancı oldukları bir davranış kalıbı olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’de görevli Amerikalı bir subayın izlenimleri de iki ordu arasında itaat konusunda yaşanan farklı anlayışların yarattığı şaşkınlığa ışık tutmaktadır. Türklerin kendilerinden farklı bir otorite geleneğine sahip olduğunu düşünen Amerikalı subay Amerikan ordusunda komutanla aynı fikirde değilseniz bunu ona saygılı bir şekilde söylemek sizin görevinizdir derken Türkiye’de ise böyle bir durumun komutana hakaret olarak adlandırılacağını ifade etmiştir.⁸⁴

Astlardan üstlere mutlak bir itaat isteyen Alman disiplini sadece Amerikalı askeri personel tarafından değil aynı zamanda Türk basını tarafından da eleştirilmeye başlanacaktır. Soğuk Savaşın kendini iyiden iyiye hissettirdiği ve yardım programlarıyla Amerikan malzemesinin oluk oluk aktığı bir dönemde ABD’nin atılmasını istediği adımlar teker teker hayata geçirilirken bu adımların toplumun geniş kesimlerine benimsetilmesi adına da önceki uygulamaların günün ihtiyaçlarını karşılamadığı veya milli bünyeye uygun olmadığı yolunda yayınlar yapılacaktır. Yardım programı ile birlikte Türk ordusunda yürürlüğe konulan yeni uygulamalar da benzer bir propaganda sürecinden geçecek ve basında orduda yerleşmiş bulunan Alman ekolüne ait zihniyet ve kanunlar yoğun bir eleştiriye maruz kalacaktır. Bu eleştirilerin merkezini ise Alman ekolünün mutlak itaat ve şiddete dayalı bir disiplin anlayışına yaslanması oluşturmuştur. Alman askeri sistemi insan psikolojisine kıymet vermeyen, astlardan her daim körü körüne itaat isteyen, sevgiye değil şiddete dayanan ve bu özellikleri nedeniyle de “Türk”ün karakterine uymayan bir zihniyet olarak tanımlanırken inşa

⁸³ Hüsameddin Bilgesü, **Askerliğe Hazırlık Notları**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 57. Orduda itaat kavramının tam anlamıyla içselleştirilmesi için dini motiflerden de yararlanılmıştır. Genelkurmay tarafından 1944 yılında yayınlanan *Orduda Mânevi Kuvvetler* isimli kitapta itaat kavramı tarif edilirken “İslâm, din ve felsefesi de esasen âmirlerle itaatın nihayet Allaha itaat demek olacağını veciz ve belîğ bir ifade ile zikretmek istemiştir” denilerek itaat ile İslam dini arasındaki ilişkiye vurgu yapılmıştır. Hilmi Erbuğ, **Orduda Mânevi Kuvvetler**, Askeri Matbaa, 1944, s. 39.

⁸⁴ Robert T. Hartmann, “Turks Pick Up U.S. Methods Speedily”, **Los Angeles Times**, 11.09.1951, s. 2. Benzer bir değerlendirmeyi Kurmay Albay Sami Küçük de yapmıştır. Aralık 1948’de Harp Akademisi’nin derslerine katılmak için Londra’ya giden Küçük, İngiliz ordusunda üst rütbelilerin astların fikirlerine ne derece açık olduğunu şu şekilde kaleme alma gereği duymuştur: “İngiliz ordusunda her rütbedeki herkes, amir ve komutanlarına kendi fikirlerini hiçbir kuşkuyla kapılmadan aktarır. Karşı tarafı da bu fikirleri hiçbir ön yargıda bulunmaksızın dinler ve kendi fikrinin doğruluğuna inanıyorsa karşısındakini, azarlayarak değil, izah yoluyla ikna etmeye gayret eder.” Küçük, **Rumeli’den 27 Mayıs’a**, s. 47.

edilmek istenen Amerikan sistemi ise sahip olduğu otorite ve disiplini hiddet ve şiddet yerine adalet, şefkat, çalışkanlık ve bilgi ile kurmuş olan bir ekol olarak sunulmuştur.⁸⁵ Basında bu tip karşılaştırmaların yapılmasından daha dikkat çekici olan bir nokta vardır ki o da benzer değerlendirmelerin Genelkurmay tarafından yayımlanan dergilerde de yapılmış olmasıdır. 1950 yılında yani yardım programının başlangıcından henüz üç sene sonra Ordu Dergisi'nde yayımlanan 'Demokrasi Orduları' adlı makale uygulanmaya çalışılan Amerikan sistemine ait disiplin anlayışının ordunun kendi içerisinde ne kadar içselleştirildiğini ve savunulduğunu göstermesi açısından uzun bir alıntıyı haketmektedir:

Demokrasi ordularının eski totaliter ordularından farklı ciheti, ordunun makineleşmiş, şuursuz bir kütle olmasından kurtularak, hür ve âdil bir disiplin havası içinde, vazifelerin şuurla ve sorumluluğun bütün erlerin omuzlarına bölünmüş bir halde istekle yapılmasındadır. Hürriyet ile disiplin arasındaki bu muvazeneyi kuramayan ordu usul ve gelenekleri, demokrasi havası yaratamazlar.

İngiliz Generali Slim (Hürriyet ve disiplin) adlı makalesinde: "Disiplini gönül rızası ile kabul etmek, insan haysiyetine aykırı değil, tersine çok şerefli bir harekettir. Totaliter nizamların disiplini ferdi boğmak içindir. Kendi ve memleketin menfaati için bir insanın faydalı olduğuna aklı ile inandığı ve kendi kendine empoze ettiği bir disiplin ise karakteri ve teşebbüs zihniyetini güçlendirir. Böyle bir disiplin insana işini ve vazifesini, herhangi bir nezarete ihtiyaç göstermeden kendi kendine yaptırır. İnsanlar hürriyetsiz bir disiplin elde edebilirler ama, disiplinsiz bir hürriyet hiçbir vakit olamaz."

Bu disiplinli hürriyet anlayışı, şüphesiz dünyanın en sarsılmaz, en kuvvetli ordularını meydana getirir. Çünkü herkes makine işledikçe çarkına yapışıp dönmez. Makinenin niçin işlediğini, kendisinin bundaki rolünü bütün ruhu ile kavrar. Korku, zor ortadan kalkınca, âmir veya üstten uzak düşünce, gevşekliğe, lâubaliliğe düşmez. Vatan dâvalarında başkomutandan veya harp kabinesi başkanından, en düşük kademedeki son ere kadar herkesin dâvada kendisinin omuzlarına düşen bir hissesi, bir sorumluluğu olduğunu, bütün şahsî kabiliyetlerin umumî refahın emrine verilmesi gerektiğini, bütün ruhu ile, kalbi ile, dimağı ile duyar. Yenmede, yenilmede bir bütün halinde neşeyi, acıyı bölüşür...⁸⁶

Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyelerini subayların yetiştirildikleri Alman ekolü ile karşı karşıya getiren bir diğer nokta ise ordu içerisinde yaratılmış olan kast sistemidir. Amerikalılara göre tüm otorite ve insiyatifin verildiği ve yarı tanrılaştırılan subaylar piramidin en üstünde yer alırken ordunun işleyişi içerisinde yapılması gereken ve özellikle de el emeği gerektiren işlere müdahil olmayı reddetmekte ve bu tip işleri direktifle astlarına yaptırmayı tercih etmektedirler.⁸⁷ Bu açıdan Türkiye'de bulunan Amerikalı subayların görev aldıkları Türk birliklerinde tulumlarını giyip nasıl yapıldığını göstermek amacıyla uçakların, tankların ve diğer araçların etrafında çalışmalarını Türk meslektaşları tarafından şaşkınlıkla izlenmiştir.

⁸⁵ Abidin Dav'er, "Ordumuzda İnkılâb", **Cumhuriyet**, 12.02.1951, s. 1.; "Orduda Demokratik İnkılâba Dair", **Cumhuriyet**, 11.03.1951, s. 2.

⁸⁶ Kur. Bnb. Kâzım Atok, "Demokrasi Orduları", **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 154, Haziran 1950, s. 73-74.

⁸⁷ Briefing for New Arrivals, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 2.; Kenneth Bilby, "U.S. Aid Riveting Ties With Turkey", **The Washington Post**, 31.10.1948, s. B2.

Subayların masa başında oturup sahaya inmemeleri veya başka bir ifade ile “ellerini kirletmemeleri” tepki çekmiş olacak ki Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nureddin Baransel tarafından orduya bir tamim gönderilmiş ve tamimde subaylardan mümkün olduğu kadar masa başında kalmayarak mesailerini kıtalara ayırmaları istenmiştir. Bu tamime göre takım, bölük ve tabur komutanlarına mesailerinin tamamını; alay, tugay ve tümen komutanlarına çalışmalarının yarısını; kolordu ve ordu komutanlarına ise üçte birini kıta içerisinde geçirmeleri tavsiye olunmuştur.⁸⁸

Normal bir sistemde alt kademelerden üste çıkıldıkça daralması beklenen rütbe piramidinin tersine dönmüş olması ve bu sebeple de üst rütbelilerin sayısının alt rütbelileri aşması Amerikalılar için Türk ordusunda subaylarla ilgili yaşanan en ciddi problemi oluşturmuştur. Bu sorunu Amerikalı uzmanlar açısından daha da içinden çıkılmaz hale getiren ayrıntı ise piramidin tepe kısmını Alman ekolü olarak adlandırılan ve Amerikan sisteminden tamamen farklı bir disiplin ve çalışma anlayışına sahip olan subayların meydana getirmiş olmasıdır. Bir taraftan değişime kapalı olan ve bu yüzden de çağın gereklerine ayak uyduramayan ama hiyerarşinin de tepe noktalarını ellerinde tutan bu subaylara ne olacağı sorusu, diğer taraftan da Amerikan tedrisatından geçmiş olan genç ve yetenekli subayların dönüşümü daha da hızlandırmak adına kilit noktalara yükseltilmesi gerekliliği Amerikalı yetkilileri acil bir çözüm yolu bulmaya itecektir. İşte bu noktada da tüm gözler terfi sistemine çevrilecek ve yapılan incelemeler sonrası aslında temel sorunun terfi mekanizmasında yattığının farkına varılacaktır.

2- Terfi Sisteminin Problemleri

Türk ordusunda dönüşümün fitilini ateşleyen Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyeleri uygulamak istedikleri programın mümkün olan en kısa zamanda işlevsellik kazanabilmesi için personel ayağı ile ilgili sorunların ivedi bir şekilde gözden geçirilmesi ve gereken müdahalelerin yapılması gerektiğinin bilinciyle hareket etmişlerdir. Zira bu alanda atılması gereken adımlarda geç kalınması hızlı bir şekilde tasfiye etmek istedikleri Alman ekolünün uzun bir süre daha ayaklarına dolanmasına yol açacaktır. Bu sebepten ötürü zaman kaybetmeden harekete geçen Amerikalı yetkililer ilk iş olarak personel terfi sistemini ele alırken yapılan incelemeler terfi ve atama sistemi açısından içerisinde bulunulan durumun pek de iç açıcı olmadığını ortaya koymuştur. Gerçekleştirilmek istenen değişim sürecini sekteye uğratabilecek konumda bulunan terfi sisteminde dikkatleri üzerine çeken ilk sıkıntı ise

⁸⁸ “Subaylara Fahrî Rütbe Verilebilecek”, **Akşam**, 12.10.1954, s. 1.

terfilerin liyakata göre değil kıdeme göre yapılması olmuştur.⁸⁹ Subayların başarı derecesini göstermek üzere üstleri tarafından hazırlanması gereken sicil kağıtlarına dayalı etkin bir sistemin kurulamamış olması ordu personeli arasında yetenekli olan ve olmayan ayırımının yapılamamasına ve bu yüzden de atama zamanlarında asıl belirleyici faktör olarak meslekte geçirilen süre yani kıdemin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Rütbe piramidinde üst basamaklara çıkılmasının liyakata değil de kıdeme bağlı olması gerçeği Amerikalıları iki yönden tedirgin edecektir. Yardım programının başından beri eleştirilen, kast sistemi içerisinde sürekli masa başında bulunan ve ellerini kirletmeyen subay anlayışının bu sistemle devam edecek olması tedirginliğin bir ayağını oluştururken diğer ayağını ise kıdeme bağlı atamaların ordunun üst kademelerini gençlere kapatması gerçeği oluşturmuştur.

Ordunun kara, deniz ve hava sınıflarında atama ve terfilerin kıdeme göre yapılması ve bu sistemin de Amerikalıların ifadesiyle ordunun komuta kademesini gençlere kapatıyor olmasının ardında yatan temel gerekçe ise rütbelerde beklenilmesi gereken sürenin uzunluğu olmuştur. 1942 senesinde uygulamaya konulan Terfi Kanunu subayların terfiye hak kazanmaları için rütbede fiili olarak en az bulunmaları gereken süreleri saptamıştır. Buna göre geçirilmesi gereken minimum süre asteğmenlikte altı ay, teğmenlikte üç, üsteğmenlikte üç, yüzbaşılıkta altı, binbaşılıkta dört, yarbaylıkta üç, albaylıkta üç, tuğgenerallikte üç, korgenerallikte üç ve orgenerallikte üç sene olarak tespit edilmiştir. Zaten uzun olan bekleme süreleri 1950 yılında yürürlüğe konulan bir başka kanun ile yeniden düzenlenmiş ve teğmenlikte geçirilmesi gereken süre altı ay arttırılırken üsteğmenlikte ve yarbaylıkta beklenmesi gereken süre üç sene, binbaşılıkta geçirilmesi gereken müddet de iki yıl daha uzatılmıştır.⁹⁰ Subayların her bir rütbede asgari bekleme süreleri bu denli uzun olmasına karşın yürürlükte olan sistemin Amerikan Ordusunda uygulanan sistemden en azından süreler açısından çok da farklı olmadığı görülmektedir.⁹¹ Bu durumda Amerikan Askeri Yardım

⁸⁹ Analysis of Military Aid Program to Turkey, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 106.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1950, 31.08.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.; Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.

⁹⁰Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanunu (25 Haziran 1942), **Resmi Gazete**, 4273/5141.; Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun (24 Mart 1950), **Resmi Gazete**, 5611/7465.

⁹¹ 1950 yılında yapılan düzenleme ile Türk ordusunda bir subayın terfi alabilmesi için teğmenlikte üç yıl altı ay, üsteğmenlikte altı yıl, yüzbaşı ve binbaşı rütbelерinde ise altışar yıl geçirmesi gerekiyor iken aynı rütbelер için

Kurulu üyelerinin terfi süreleri konusunda bu denli ısrarlı olmalarının arkasında yatan başka bir neden olmalıdır. 1947 yılıyla başlayan dönüşümü mümkün olduğunca hızlı bir şekilde gerçekleştirmek isteği ve bunun için de Amerikan tedarikatından geçmiş genç ve yetenekli subayları hiyerarşinin üst noktalarına taşıma gerekliliği terfi süreleri konusunda yapılan ısrarın asıl nedeni olarak değerlendirilebilir. Terfi sisteminin piramidin üst basamaklarına çıkmak için ne kadar zaman kaybettirdiği de bunu doğrular niteliktedir. Zira 1950 yılında yapılan düzenleme temel alındığında Harp Okulu'nda Amerikan tarzı eğitim sisteminden geçmiş genç bir subayın üst subay olarak nitelendirilen zincirin (binbaşı, yarbay, albay) en alt rütbesine yani binbaşı rütbesine ulaşması için 16 yılın geçmesi gerekecektir.

Türk Ordusunda uygulanan terfi sisteminin liyakata değil de kıdeme bağlı olması ve terfi için gerekli olan bekleme sürelerinin uzunluğu sadece Türkiye'de bulunan Amerikalı yetkililerin değil aynı zamanda siyasetin de gündemini teşkil etmiştir. Her ne kadar CHP iktidarı zamanında ordu ile olan ilişkilerin bozulmaması adına sistemle ilgili değişiklik talepleri çokça dile getirilemese de ordunun gençleştirilmesine dair kimi teşebbüslerde bulunulacak ama bunlar da bahsedilen sebepten ötürü sonuçlandırılmayacaktır.⁹² Terfilerde kıdem yerine liyakatin ön plana çıkarılması ve terfi sürelerinin kısaltılıp ordunun gençleştirilmesine yönelik talepler asıl Demokrat Parti iktidara gelince su yüzüne çıkacaktır. 27 sene gibi uzun bir CHP yönetiminden sonra hükümeti devralan DP, iktidarını sağlamlaştırmak adına devlet mekanizmasında kök salan eski yönetime dair unsurları temizleme yoluna gitmiş bunun için de sivil ve askeri bürokrasi içerisinde hızlı bir değişim sürecini başlatmıştır. Bu sürecin orduya ilişkin olan ayağıyla ilgili ilk ipuçlarını iktidarın kazanılmasından henüz birkaç gün sonra yayımlanan yazısında Seyfi Kurtbek verecektir. Sonrasında Milli Savunma Bakanlığı da yapacak olan Kurtbek Milli Savunma teşkilatının yenilenmesi, kuvvetlendirilmesi ve bundan sonra da artık bir daha eskiyip kalmaması için köklü bir zihniyet inkılâbının gerekliliğine işaret ederken eski düşüncelerin, sabit fikirlerin, köhne geleneklerin kökünden kazınacağını ifade etmiştir. Son olarak Milli Savunma hizmetlerinde yaş ve eskilik değil, ehliyet, kabiliyet ve bilgiyi temel tutan bir personel

bekleme süreleri Amerikan ordusunda sırasıyla üç, dört ve yedişer yıl olarak belirlenmiştir. Çeviren: Sadri Sarptır, "Amerikan Ordusunda Subayların Terfii", **Ordu Dergisi**, Yıl: 71, Sayı: 162, Haziran 1952, s. 2-3.

⁹² Fahri Belen II. Dünya Savaşı sonrası orduda tasfiye yapılmak istendiğini ve yapılmak istenen tasfiyede de personelin sağlık durumunun belirleyici olduğunu aktarmaktadır. Fakat sağlık muayenelerinde ordudan ayrılması gerekenler hakkında hastane baştabiplerine önceden talimat verildiği yönündeki haberler orduda karışıklığa sebebiyet vermiş ve bu karışıklık Orgeneral M. Kazım Orbay'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınmasında etkili olmuştur. Orbay sonrası Genelkurmay Başkanlığı'na atanan Orgeneral Salih Omurtak emekliye çıkarılanlardan bir kısmını yeniden görevleri başına getirmiştir. Belen, **Ordu ve Politika**, s. 28.

politikası güdüleceğini açıklayan Kurtbek mevcut sistemdeki bahsi geçen problemlere neşter vurulacağını ve bu tip sorunların kangren olmasına müsaade etmeyeceklerini bildirmiştir.⁹³

Terfi sisteminde yaşanan aksaklıkların açıktan açığa ifade edilmesiyle ilgili yaşanan sürecin belki de en dikkat çekici noktalarından bir tanesi ordunun kendi içinden yükselen bir tepkinin de bu sürece dahil olmasıdır. Amerikan sistemi ile eğitimlerini tamamlamış olan ve hızlı bir şekilde üst rütbelere atanıp ordu için daha etkin bir pozisyonda görev yapmak için sabırsızlanan genç subayların önlerine terfi sisteminin çıkması orduda atama usulleriyle ile yaşanan sıkıntının esas nedeni olacaktır. Gerek mesleki gerekse savunulan idealler açısından daha üst mevkilerde yer almak için heyecanlanan genç subayların bu beklentilerinin atamaların liyakata değil de kıdeme göre yapılıyor olması dolayısıyla çok uzun süreceğinin anlaşılması genç subaylarda heyecanın yerini öfkenin almasına yol açmıştır. Yeni sistem ile yetişmiş genç ve yetenekli subaylarla artık ‘köhnemiş’ olarak addedilen Prusya sistemi değerlerine bağlı yaşlı ekol arasındaki bu gerilim sadece ordu içerisinde tartışılan bir mevzu olmaktan çıkmış ve bu sistemi asıl değiştirecek güçte olan siyasal mekanizmaya da yansımıştır. Orduda klikler arasında ne denli bir çekişme yaşandığını ve bunun siyasal hayata nasıl yansıdığını en açık ortaya koyan noktalardan biri DP Afyon milletvekili ve aynı zamanda emekli general olan Ali İhsan Sabis’e 1951 yılının Ocak ayında askeri havacılar tarafından gönderilen mektuptur. Sabis tarafından Başbakan Adnan Menderes’e iletilen ve ‘Genç Subay Pilotlar Birliği Beyannamesi’ olarak adlandırılan belgede orduda yaşananlar bizzat kurumun içerisinde bulunan subayların gözünden şu şekilde aktarılmıştır:

Genç subay pilotlar birliği 1 No.lu beyannamesi,

1- Birliğin kuruluş gayesi: Hava kuvvetlerimiz senelerdir Koma halindedir. Nişan yüzüğüne varıncaya kadar havacılık için veren asil milletimizin sefaleti pahasına yaşatılan bu müessesenin maksada uygun hale getirilmesi bugünkü şartlar içinde imkansızdır.

Bu hakikatı gayenin tahakkukuna, yani hava müdafaamıza memur bizler kadar yakından görebilecek başka bir varlık tanımıyoruz.

Ne Amerikalı müşavirler, ne de onlarla birlikte çalışan ve bir teğmen kadar teknik bilgisi olmayan bugünkü komuta kadrosu bizim duyduğumuz ızdırabı ve mesuliyeti duyabilmiştir.

Yarın vazife bizimdir, halbuki ne biz, ne de bize verilen tayyareler bugünkü düşmanla maddi bakımdan asla mukayese edilemeyiz. Teknik tesisatın noksanlığı yüzünden modern harbin icabettirdiği evsafı yetiştirilmedik. Çünkü komuta kadrosu hem kör, hem de cahildir.

Sadece imanımızla hem de intihar edercesine savaşmak azmindeyiz, fakat buna rağmen havacılığımızın şerefini dahi kurtarabileceğimiz şüpheli.

Gayemiz dünkü ve bugünkü komuta kadrosunu umumi ve şahıs şahıs bizim tanıdığımız gibi tanıtmak, teşkilatın kanserli kısımlarını teşhis ve yapılması icabeden şeyleri de milli menfaatların tahakkukuna memur olduğuna inandığımız makamlara bildirmek.

2- Takdim: Dünkü ve bugünkü komuta kadrosu vaktiyle muhtelif sınıflardan devşirilmiş ve adam yokluğunda şımartılmış, ordu tarihimizde kimseye nasip olmayan

⁹³ Seyfi Kurtbek, “D. Partinin Milli Savunma Anlayışı”, **Zafer**, 19.05.1950, s. 2.

imtiyazlar verilmiş, kara birliklerindeki aynı sınıf mezunları albay iken bu Abdurrahman Çelebiler Orgeneral olmuşlardır.

Batıda İkinci Dünya Harbinin muzaffer hava kuvvetleri yetiştirildiği devirde bizim için havacılık herkese tepeden bakmak, hadise çıkarmak mesleği idi hala memleket mukadderatına hakim mevkilerde bulunuyorlar

İşte bugünkü komute kadrosu askeri zihniyetin, bilginin şuurun başımıza geçirdiği bir kadro değil, siyasetin, daha doğrusu kaderin empoze ettiği bir bela heyetidir.

3- Şahıslar:

Yukarıda yazılı olanların hava kuvvetleri ve memleket menfaatları uğruna muhakkak tasfiyesi lâzımdır. Bunlarla beraber (bir, iki tanesi hariç) Alb. ve Yarbay dahil hepsinin derhal emekliye ayrılması şarttır.⁹⁴

Genç subayların yayınlamış olduğu beyannameye bahsi geçen ‘adaletsizlikler’in sonlandırılması çağrısında bulunulurken sonuç kısmında “Netice şu ki biz Babıali baskınını yapan bir kaç subaydan çok daha kudretliyiz. Memleket kaygusundan başka düşüncemiz yoktur. Beklediğimiz ıslahatın hükümetin ve bilhassa Meclis tarafından tahakkuk ettirileceğine inanıyoruz.” denilerek de hem yaşanan durumun ciddiyetine hem de talep edilenlerin yerine getirilmemesi durumunda nasıl bir sürecin yaşanacağına dair ipuçları verilmiştir. Bu beyanname ile ifade edilen görüşler bu kadar sert bir üslupla olmasa da Genelkurmay’ın yayınlarında da dile getirilecektir. Değişimin yapılması gerektiği ile ilgili kesin bir mesaj verilmemesine karşın, yazılarda Amerikan ordusundaki terfi kanununun ehliyet ve komutanlık kudreti gösteren yüksek vasıf ve kabiliyetteki subayları üst mertebelere taşıdığıнын altı çizilirken bir hizmetten alınacak olan verimin de personelin kabiliyet, ihtisas ve yeterliliği ile orantılı olduğu sıkça vurgulanmıştır.⁹⁵ Orduda yaşanan aksaklıklar ve bunların Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyeleri, siyasiler, basın ve hatta subaylar tarafından da dile getirilmeye başlanması sonucu orduda yaşanan dönüşümde başka bir safhaya geçilmiş ve artık sıra tespit edilmiş olan rahatsızlıkların tedavisine yönelik atılacak adımlara gelmiştir.

IV. Çözüme Yönelik Atılan Adımlar

Eğitim sorunu, personel sıkıntısı, terfi sisteminde yaşanan problemler ve Alman ekolünün sürmekte olan davranış kalıpları Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nu mevcut aksaklıklar karşısında çözüm yolları aramaya sevk ederken ortaya çıkan çözüm önerileri Türk

⁹⁴ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 190-192. Kendisine ulaştırılan beyannameyi Adnan Menderes’e ulaştıran Ali İhsan Sabis’in de terfi sistemi hakkında olumsuz değerlendirmeler de bulunmuştur. Mecliste yapılan görüşmelerde Sabis silahlı kuvvetlerdeki subayların terfi meselesinin mutlaka ıslah edilmesi gerektiğini söylerken kıdemle beraber liyakata da önem verilmesi uyarısında bulunacaktır. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 5, Toplantı: 1, Kırk Dokuzuncu Birleşim (23.II.1951), s. 542.

⁹⁵ Çeviren: Sadri Sarptır, “Amerikan Ordusunda Subayların Terfii”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 71, Sayı: 162, Haziran 1952, s. 1.; Cihat Akyol, “Personeli Sınıflandırma ve Atandırmada Kabiliyet, İhtisas ve Yeterliğin Önemi”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 71, Sayı: 163, Eylül 1952, s. 1.;

yetkililere sunulmuş ve hızlı bir şekilde yürürlüğe konulması istenmiştir. Bu süreçte atılması gereken adımlar ise orduda o zamana değin alışılmış olan birçok uygulamanın yeniden gözden geçirilmesine ve bu uygulamalar içerisinde inşa edilmek istenen dönüşüme ket vurabilecek olanların ortadan kaldırılmasına yol açmıştır. Amerikalı uzmanların yeniden inşa etmek istedikleri sistemde ilk öncelik verdikleri konu ise personel sayısı olacaktır. Her ne kadar personelin niteliği de halledilmesi gereken bir mesele olarak gündemde yer almasına karşın yeni silahların kullanımı ve özellikle de bakımı personelin daha doğrusu teknik personelin sayısının artırılmasını ön plana çıkarmıştır.

A- Personel Sayısının Arttırılması

Yardım programı ile Türkiye'ye gelmeye başlayan silah, araç ve gereçlerin gerek sahada etkin bir şekilde kullanılması gerekse bakımlarının tam anlamıyla yapılması için Amerikalı uzmanlar yokluğu belirgin şekilde hissedilen teknik personelin sayısını arttırmayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda Amerikalı yetkililerin başvurduğu ilk yol ise uzman çavuşlar ile ilgili olmuştur. Yardım programının hemen ertesinde uygulamaya konulan 'Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun' isimli düzenleme ile muvazzaf erler arasından sanat sahibi ve sanat sahibi olabilecek kabiliyette olanların uzman çavuş adı ile silah, araç ve gereçlerin bakım, onarım ve işletim teknik personeli olarak yetiştirilmesi ve görevlendirilmesi hedeflenmiştir. Yasaya göre muvazaflık hizmetinden başka en az dört yıl görev taahhüdünde bulunan ilkökul, ortaokul, orta sanat okulu ve sanat enstitüsü mezunu erler yetiştirilmek üzere kurslara gönderilecek; eğitimden sonra onbaşı ve çavuş olarak atanacak ve muvazaflık hizmetlerinin sonunda da uzman çavuş olarak görevlendirileceklerdir. İyi niyetli bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmasına karşın yürürlüğe konulan düzenlemenin ihtiyaca vevap veremediği kısa zamanda anlaşılmıştır. Zira kanunun bir buçuk senelik tatbikatı sırasında 3000 kişilik ihtiyaca karşılık sadece 35 kişi uzman çavuş olmak için başvuruda bulunmuştur.⁹⁶ Ortaya çıkan bu tablo uzman çavuş kadrosuna sunulmuş olan hakların yeniden gözden geçirilmesini ve bu mesleği daha da çekici kılmak için yeni düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. 1954 yılında yayımlanan Çavuş ve Uzman Çavuş Kanunu da bu ihtiyacın bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Yapılan yeni düzenleme ile uzman çavuşların görev taahhüdü dört sene yerine bir ile beş yıl olarak tespit edilmiş; maaşlarında düzenlemeler yapılmış; tedavi imkanları ile izin süreleri iyileştirilmiş ve orduda daha fazla yükselme

⁹⁶ Uzman çavuşlarla ilgili kanun düzenlemeleri için bkz. Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun (11 Haziran 1949), **Resmi Gazete**, 5430/7230.; Çavuş ve Uzman Çavuş Kanunu (10 Mart 1954), **Resmi Gazete**, 6320/8654.

isteğinde bulunan uzman çavuşların astsubay sınıfına geçirilmeleri için daha geniş imkanlar tanınmıştır.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun yapmış olduğu tespitler ve sonrasında personel sayısının artırılmasıyla ilgili atılan adımlarda uzman çavuşlardan sonraki sırayı ise astsubay sınıfı almıştır. Gerek yeni gelen askeri malzeme ve araç-gereçleri kullanmak gerekse bunları erlere öğretmekle görevli olan astsubay sınıfının mevcudunu arttırmak için hızlı bir şekilde çalışmalara başlanırken uzman çavuşlukta olduğu gibi bu sınıfı da daha çekici kılmak adına yasal düzenlemelere girişilmiştir. 1951 yılında yapılan düzenleme ile adayları astsubay sınıfına dahil olma konusunda çekingenliğe iten mecburi hizmet süresinde indirimde gidilmiş ve 15 yıllık mecburi hizmet zorunluluğu orduda bedbin bir zümre yaratılmaması ve istekli kimselerle çalışılması adına 12 yıla indirilmiştir. Yapılan düzenlemede belki de en dikkat çekici nokta ise liyakat gösterenlerin subay olarak atanabilmeleri ve kıdemli yüzbaşılığa kadar yükselebilmelerinin önünün açılmış olmasıdır. Subaylığa yükselebilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması o zamana değin 'gedikli erbaş' olarak adlandırılan bu sınıf için kullanılan tabirde de değişikliğe sebep olacak ve gedikli erbaş sınıfı, üyelerinin subay da olabilmelerinin kesinlik kazanmasıyla mevcut durumu daha iyi ifade edeceği gerekçesiyle 'astsubay' ismini alacaktır.⁹⁷ Sınıfa olan rağbeti arttırmak için başvuru subaylığa terfi yöntemi sadece muvazzaf personel için uygulanmayacak aynı zamanda öğrenci bulmakta zorlanan astsubay okulları için de devreye sokulacaktır. Bu sebeptendir ki Genelkurmay Başkanlığı, Astsubay Hazırlama Orta Okullarını pekiyi derece ile bitiren öğrencilerin askeri liselere alınarak subay yetiştirilmelerine dair karar almış ve bu hususta gerekli mercilere de emirler gönderilmiştir.⁹⁸

⁹⁷ Astsubay Kanunu (5 Temmuz 1951), **Resmi Gazete**, 5802/7852.

⁹⁸ "Assubaylar Subay Olabilecekler", **Akşam**, 17.08.1954, s. 1. Genelkurmay Başkanlığını böyle bir karar almaya iten astsubay orta okullarındaki öğrenci sayısındaki düşüş gerçekten ciddi boyutlara ulaşmıştır. Donanma Komutanlığı Eğitim Dairesi Başkanı Amiral Taceddin Talayman Deniz Gedikli Erbaş Orta Okulu'nun 1949-1950 yılı diploma töreninde yaptığı konuşmada Gedikli Erbaş Orta Okulu'ndan bahsi geçen dönemde 121 öğrencinin mezun olduğunu, fakat bu miktarın donanmanın ihtiyacını karşılayamadığını, bu yüzden de sivil orta okul mezunlarından 111 öğrencinin hariçten alındığını söylemiş ve bu sayının beş yüze tamamlanacağını belirtmiştir. "Gedikli Erbaş Okulunda Diploma Tevzi Töreni", **Cumhuriyet**, 06.09.1950, s. 4. Öğrenci sayısındaki düşüşün önüne geçmek ve başvurulardaki talebi arttırmak için öğrenci alımı amacıyla Gedikli Erbaş Okulları tarafından verilen ilanlarda gedikli erbaşlar için kanunen sağlanan hususlar da özellikle belirtilmiş, alacakları maaş ve hizmet sonunda ellerine geçecek olan ikramiye de ayrıntılı olarak kaleme alınmıştır. İlanlarda ayrıca gedikli erbaş olduğunda sanatoryum ve prevantoryomda parasız tedavi hizmetinin alınabileceği, vazife sırasında hem aile hem de kendilerine yolluk verileceği, er tayininden yararlanabilecekleri ve üç senede bir terfi alabilecekleri gibi gedikli erbaş sınıfına dahil olmayı teşvik edici birçok madde sıralanmıştır. "Topçu Gedikli Erbaş Okuluna Öğrenci Alınacak", **Cumhuriyet**, 06.09.1950, s. 7.

Uzman çavuş ve astsubaylarla ilgili yapılan düzenlemelerin yanında ordunun bir diğer önemli sınıfı olan yedek subaylarla ilgili de adımlar atılmıştır. Yedek subaylıkla ilgili yapılan düzenlemelerin en dikkat çekici olanı ise sanat enstitüsünden mezun olanlara yedek subay olma hakkının tanınmış olmasıdır. Daha önceden askerliğini er olarak yapmak zorunda olan sanat enstitüsü mezunlarına 1953 senesindeki yasal düzenlemeyle yedek subay olma hakkının verilmesinin arkasında da yine teknik personel açığı vardır. TBMM’de kanun teklifini veren Kocaeli milletvekili Mehmet Yılmaz da teklifin temel gerekçesi olan orduyu teknik elemanlarla takviye etme gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir: “...Ordumuzun bünyesi gittikçe motörleştirilmektedir. Ordunun bu vaziyetine mümkün olduğu kadar çabuk intibak edebilmek için sanat enstitüleri mezunlarının da yedek subaylık hakkını tanıyacak olursak bugünkü vaziyetin daha fazla inkişafına imkân sağlamış oluruz ve vukuu melhuz tehlikeler karşısında bu elemanları şimdiden yetiştirmiş oluruz ve bu suretle ordumuzun içinde teknik elemanlar, sanat erbabı kimseler, subay olarak bulunabilecektir, bu elemanlardan başka elemanlar da yoktur arkadaşlar.”⁹⁹ Kanunlaşan teklif ile ordu içerisindeki teknik personel açığı kapatılmak istenirken teknik elemanlara ordu içinde er statüsünden çok daha üst rütbede ve dolayısıyla çok daha prestijli bir mevkide hizmet etme olanağının sunulmuş olması ortaya çıkan yeni durumun gençlerin sanat enstitülerine olan bakışını değiştirmesine ve bu okullara olan ilginin artmasına neden olacaktır.¹⁰⁰

Her ne kadar maaşlarda iyileştirmeler yapılmış, sosyal haklar yeniden düzenlenmiş ve mesleki kariyer ve özlük hakları açısından oldukça önemli olan başka bir sınıfa geçişin kapıları aralanmış olsa da teknik anlamda ordunun yükünü omuzlayan uzman çavuş ve astsubay sınıfının sayısal açıdan istenilen düzeye geldiği söylenemez.¹⁰¹ Türk ordusunda planlanan seviyeye eski tip silah ve teçhizatın modernizasyonu ile ulaşılabileceğinin ve bunun

⁹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 9, Toplantı: 1, Yüz Dördüncü Birleşim (25.VII.1951), s. 302.

¹⁰⁰ Hürriyet Gazetesi Erkek Sanat Enstitüsü mezunlarına yedek subay hakkı verildikten sonra bu okullara olan rağbet arttığını bildirmektedir. Gazetede habere göre geçen sene bu okullara 4000 küsür öğrenci kayıt yaptırmış iken bu sene bu rakam 10000’in üstüne çıkmıştır. “Yedek Subaylık Hakkı Tanınınca..”, **Hürriyet**, 23.02.1954, s. 3. Sanat Enstitüsü mezunlarına yedek subay olma hakkının tanınmış olması teknisyenler arasında da büyük bir sevinç yaratmış olmalı ki Türkiye Sanat Mektepleri Mezunları Cemiyeti’nin yayın organı olan Teknisyenlerin Sesi dergisinde kaleme alınan bir yazıda orduya makinalarla beraber teknik zihniyeti de sokan bu karar alkışlanmış ve kanun teklifinin sahibi Kocaeli milletvekili Mehmet Yılmaz başta olmak üzere tüm meclise teşekkür edilmiştir. Hıfzı Gündem, “Askerlik ve Teknik”, **Teknisyenlerin Sesi**, Yıl: 5, Sayı: 52, Eylül 1953, s. 104-105.

¹⁰¹ Amerikalı uzmanlar 1958 yılında dahi Türk Silahlı Kuvvetleri’nde yeterli sayıda teknik personel bulunmadığını bildirmişlerdir. “Telegram From the Embassy in Iran to the Department of State”, 29.09.1958, **FRUS 1958-60**, V. X, Part 2, s. 762. 1957 yılının Haziran ayında ABD Ulusal Güvenlik Konseyi’ne Türkiye ile ilgili sunulan raporda da Türk ordusunda ilerlemeyi engelleyen en önemli faktör olarak teknik eğitim seviyesinin düşüklüğü gösterilmiştir. U.S. Policy Toward Turkey, 29.06.1957, Top Secret, **DNSA Koleksiyonu**, <http://www.proquest.com> (Çevrimiçi, 20 Aralık 2015), s. 7.;

için de teknik personelin mutlak bir şekilde yeter sayıya ulaştırılması gerektiğinin farkında olan Amerikan Askeri Yardım Kurulu atılan adımların sorunun çözümünde yetersiz kaldığını farkedince duruma bizzat kendisi el koymuştur. Amerikalı uzmanların teknik eleman yetersizliği yüzünden özellikle bakım konusunda yaşanan aksaklıklar için bulduğu çözüm yolu ise sahra eğitim takımlarının kurularak bunların gereken birliklere gönderilmesi olacaktır. Kara ordusundaki birliklerin eğitim programlarını yükseltmek ve Amerikalı öğretmenlerin kontrolündeki sınıf okullarında öğretilen prensiplerin uygulamaya aktarılmasında Türk personele yardımcı olmak amacıyla kurulması tasarlanan sahra eğitim takımları, tasarının 1951 yılının Şubat ayında ABD Kara Kuvvetleri Bakanlığı tarafından kabul edilmesiyle birlikte oluşturulmaya başlanmıştır. Kurulması kararlaştırılan sahra eğitim takımları için 332 subay ve eratın ABD'den Türkiye'ye gelip birliklerde görev alması kararlaştırılırken ilk gelen askeri personelden (148 er, dört gedikli subay ve 41 subay) oluşan takımlar yanlarına tahsis edilen tercümanlarla birlikte Haziran ayı itibariyle birliklere gönderilmiştir.¹⁰²

Her ne kadar eğitim takımlarına mensup Amerikalı askeri personel yeni teknik malzemeye Türk subaylarının alışmasını hızlandırmak amacıyla görevlendirilen eğitimler olarak tanıtılsa da sahra eğitim takımları görevlendirildikleri yerlerde oldukça geniş bir görev tanımı içerisinde hareket etmişlerdir. Birliklerin eğitimi, atış alanlarının kurulması, barınma olanaklarının düzeltilmesi, tatbikatların ve manevraların planlanması gibi çok değişik alanlarda tam yetkili bir şekilde faaliyetlerini yürüten eğitim takımlarının esas üzerinde durduğu nokta ise bakım olmuştur. Bu durum sahra eğitim takımlarına komuta etmek üzere Türkiye'ye gelen Amerikalı personele verilen brifinglerde de göze çaracak ve verilen brifinglerin temel noktasını Türk ordusunda bakım ile ilgili yaşanan sıkıntılar ve bunların çözümü için sunulan öneriler oluşturacaktır.¹⁰³ Gönderildikleri birliklerde teknik konulardaki bilgi ve deneyimlerini Türk meslektaşlarına aktararak hem teknik personel açığının kapamak hem de bu açık dolayısıyla artan bakım problemlerini frenlemek amacıyla çalışan eğitim

¹⁰² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-February 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-May 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.;

¹⁰³ 1A Sahra Eğitim Takımı'na komutan olarak atanması dolayısıyla 1952 Eylülünde Türkiye'ye gelmiş bulunan Albay Jaggar'a Amerikan Askeri Yardım Kurulu Kara Grubu tarafından Türk ordusunun durumu ile ilgili bir brifing verilmiş ve bu brifingte üzerinde en fazla durulan nokta bakım konusunda karşılaşılan sıkıntılar olmuştur. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1952, 27.10.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

takımları kendilerinden beklenilene başarıyla yerine getireceklerdir. Zira Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından hazırlanan raporlar sahra eğitim takımlarının faaliyete geçmesinden sonra görev aldıkları birliklerde karşılaşılan bakım problemlerinde kayda değer bir azalma olduğunu ortaya koymuştur. Eldeki veriler incelendiğinde eğitim takımlarının göreve başlaması ile birlikte ordu birliklerindeki arızaya ayrılmış araç sayısında %15 oranında bir düşüş yaşandığı görülmektedir.¹⁰⁴

Amerikalı uzmanların teknik eleman yetersizliğinden ötürü uygulamaya koydukları bir diğer çözüm yolu ise mobil eğitim takımlarının kurulması olmuştur. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun önerileri dikkate alınarak ABD'den gönderilen personelden oluşan mobil eğitim takımları özellikle askeri okullarda görev alarak o zamana değin orduda kullanılmamış ve yeni envantere girmiş olan araç ve gereçlerin bakımı ve kullanımı ile ilgili konularda bilgi ve tecrübelerini Türk personele aktarmışlardır. Örneğin Türkiye'ye gelen biri ordu donatım biri de zırhlı birlikler sınıfından iki mobil eğitim takımı Ordu Donatım Okulu ve Zırhlı Birlikler Okulu'na yerleşerek yardım kapsamı altında gönderilen ve ilk kez kullanılacak olan M-47 tanklarının bakım ve kullanım talimatlarının hazırlanması ve denetlenmesi görevlerini üstlenmişlerdir.¹⁰⁵ Bu ve buna benzer örnekler Amerikalıların teknik personel konusunda işi ne denli sıkı tuttuğunu gösterirken yardım programının teknik ayağında yaşanacak bir aksamanın yaratacağı ciddi külfetlerin farkında olan yetkililer bu önlemlerle de yetinmeyecek ve ABD'de faaliyet gösteren kamu ve özel sektöre ait şirketlerden teknik temsilciler getirme yoluna başvuracaklardır.¹⁰⁶

Yardım kapsamı dahilinde gönderilmiş olan yeni silah ve teçhizatın kullanılıp erlere öğretilmesi ve de bakımlarının ve kontrollerinin zamanında eksiksiz bir şekilde yapılması amacıyla özellikle ordunun teknik ayağı üzerinde yoğunlaşılması çok da şaşırtıcı görünmemektedir. Bu açıdan yapılan yasal düzenlemelerle uzman çavuş ve astsubayların özlük haklarında yapılan düzenlemeler, teknik işbirliğini arttırmak amacıyla eğitim

¹⁰⁴ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – February 1952, 23.03.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

¹⁰⁵ Subject: Monthly Activities Report-January 1954, 10.02.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

¹⁰⁶ M74 tank kurtarma araçlarını üreten Bowen-McDaughlin-York Şirketi'nin teknik temsilcilerinden Glen E. Kaufman bahsi geçen tank kurtarma aracının kullanımı ve bakımı ile ilgili olarak eğitmen ve mürettebata yardımcı olması amacıyla Türkiye'ye getirilmiş ve Ordu Donatım Okulu'nda çalışmalarına başlamıştır. Glen E. Kaufman ile birlikte Türk ordusunda tavsiye ve yardım amacıyla bulunan teknik temsilci sayısı yediye yükselmiştir. Subject: Monthly Activities Report-August 1954, 09.09.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

takımlarının oluşturulup birliklere ve askeri okullara gönderilmesi, ABD'den teknisyenlerin getirilmesi ve de bu programlar için önemli miktarda bütçelerin ayrılması¹⁰⁷ konunun Amerikalı uzmanlar için ne denli mühim olduğunu ortaya koymaktadır. Teknik personel alanında atılan bu adımlardan sonra ise sıra asıl mesele olan subaylarla ilgili yaşanan problemlerin çözümüne gelecektir.

B- Terfi Sisteminde Yapılan Düzenlemeler

Ordunun beyin takımını oluşturan subaylar ve subayların bu büyük organizasyon içerisinde nerede bulunacağını belirleyen terfi sistemi ile ilgili Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun en önem verdiği noktalardan biri rütbelerde bulunulması gereken sürenin kısaltılması olmuştur. Daha önce bahsedildiği üzere rütbelerdeki görev sürelerinin uzunluğu genç ve değişimin bilincinde subayların komuta kademesine ulaşmasını geciktirmiş ve bu da Amerikalı uzmanlar tarafından pek de hoş karşılanmayan 'Prusya ekolüne göre yetişmiş, eski kafalı ve değişime kapalı' zihniyetin ordu içerisinde hala kilit noktalarda faal bir şekilde görev almaları sonucunu doğurmuştur. CHP iktidarı zamanında sivil erkin ordudaki mevcut kadronun yapısı ile oynamaya çok da istekli olmadığını farkedilen Askeri Yardım Kurulu için DP'nin iktidara gelişi terfi sistemi konusundaki beklentileri yeniden alevlendirmiştir. Seyfi Kurtbek'in seçimlerden hemen sonra yaptığı milli savunmada bir zihniyet inkilabının gerektiği yolundaki açıklamalar ve Başbakan Adnan Menderes'in de ordu kumanda heyetinin gençleştirilmesine destek verdiği yönündeki haberler terfi sistemi ile ilgili beklentilerin yeniden güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Yükselen beklentilerin yaratmış olduğu atmosfer içerisinde terfi sistemi ile ilgili harekete geçildiği ve gereken düzenlemelerin yapılmakta olduğu söylentileri de hızla yayılmaya başlamıştır. 1952'in ortalarından itibaren gazete sayfalarında da yer alacak bu haberlerde Yüksek Askeri Şura'nın hazırlamış olduğu ordu terfi kanunu tasarısının Meclis'e sunulmak üzere son halini aldığı, tasarıya göre rütbelerde bekleme sürelerinin düşürüldüğü ve bu şekilde 40 yaşında general olunabilmesinin önünün açıldığından bahsedilerek ordunun gençleştirilmeğe çalışıldığı mesajı verilmiştir.¹⁰⁸ Her ne kadar beklentiler çok yüksek olsa da DP belki ordunun yüksek komuta kademesinin tepkisini

¹⁰⁷ 20 Aralık 1951'de imzalanan antlaşma ile uygulanması planlanan astsubay programı için Karşılıklı Paralar kısmından 10.640.000 Türk Lirası ayrılmıştır. **Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları 45 (1.7.1961-31.12.1961)**, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1962. S, 14.

¹⁰⁸ "Subayların Terfiinde Asgari ve Azami Had Kabul Edildi", **Vatan**, 01.04.1952, s. 1.; "Ordu Terfi Kanunu Tasarısı Esasları", **Vatan**, 14.04.1952, s. 1.; Abidin Dav'er, "Ordumuzun Gençleştirilmesi", **Cumhuriyet**, 29.08.1952, s. 1.; "Subaylar Terfi Kanunu", **Cumhuriyet**, 02.11.1952, s. 1.; "Askerî Şûranın Kararı", **Cumhuriyet**, 03.03.1953, s. 1.; "Askerî Şûra Yeni Ordu Terfi Tasarısını Kabul Etti", **Cumhuriyet**, 27.10.1953, s. 1.; "Ordu Personel Tasarısının Esasları", **Halkçı**, 23.03.1955, s. 1.;

çekmemek belki de zaten şişkin durumda olan üst rütbeli subay kadrosunu rütbelerde bekleme sürelerini kısaltarak daha da şişirmemek adına hazırlanan kanun tasarılarını Meclis'e sevk etmeyecek ve rütbelerde bekleme süreleri ile ilgili olarak sadece yarbayların terfi müddetini altı seneden üç seneye indiren kanun ile yetinecektir.¹⁰⁹

Amerikalı askeri yetkililerin terfi sisteminde işaret ettikleri bir diğer aksaklık da atamaların liyakat yerine kıdeme göre yapılagelmiş olmasıdır. 1942'de kabul edilen Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanunu'nda belirtilmiş olan 'terfi için asıl olan kıdem ve ehliyetler' ilkesinde de ifade edildiği üzere atamalardaki temel belirleyici faktör kıdem olmaya devam etmiş ve bu konu hakkında ciddi bir düzenleme yapılamamıştır. Atamalarda temel faktör olan kıdem ile ilgili dikkat çekici bir düzenleme yapılamamış olmasına karşın terfi sisteminin bir diğer önemli belirleyicisi olan sicil usulüne gün geçtikçe artan şikayetler yüzünden neşter vurulmak zorunda kalınacaktır. Yürürlükte olan sicil usulünün subayların geleceğini üstlerinin iki dudağı arasına bırakması, astlar ve üstler arasında yaşanan şahsi problemlerin sicil kayıtlarını etkilemesi ve kaydedilen sicillerin askeri bir sır gibi gizli tutulması dolayısıyla yaşanan haksızlıklar karşısında subayların haklarını arayamaması gibi şikayetler sicil usulünün daha kurumsal ve daha sistematik bir şekilde yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu sebeptir ki 8 Kasım 1951 tarihinde ordu mensuplarının terfi, terfi, tayin, emeklilik, asker alma, sınıflandırma ve terhis işlerinin 'ilmi' esaslar çerçevesinde yönetilmesi için Silahlı Kuvvetler içerisinde personel sınıfı kurulması kararlaştırılmıştır.¹¹⁰

Gerek isminden gerekse görev tanımından da anlaşılacağı üzere sadece subaylara değil tüm ordu mensuplarına hizmet etmesi amacıyla oluşturulmuş olan personel sınıfının çalışma alanlarından en önemlisini yardım programının başından beri Amerikalıların sürekli üzerinde durduğu personelin sınıflandırılması oluşturmuştur. Türkiye'de bulunan Amerikalı askeri yetkililer bakımından Türk Ordusunun bünyesinde barındırdığı er, erbaş, astsubay ve subayları yeteneklerine ve öğrenim durumlarına göre sınıflandırması ve bunları uygun oldukları yerlere atayarak personelden azami yarar sağlaması mutlaka yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk olarak görülmüştür. Fakat Türkiye'deki askeri yapılanmanın bu tip bir sınıflandırmaya ilk kez gideceğinin farkında olan Askeri Yardım Kurulu üstlenmiş olduğu yardım programının da verimli bir şekilde uygulanabilmesi için bu alanda da kontrolü ele

¹⁰⁹ 4273 Sayılı Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanununun 5611 Sayılı Kanunla Değiştirilen 10 uncu Maddesi ile Subay ve Askeri Memurların Maaşları Hakkındaki 5609 Sayılı Kanunun 5838 Sayılı Kanunla Değiştirilen Birinci ve İkinci Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (21 Mayıs 1955), **Resmi Gazete**, 6557/9011.

¹¹⁰ "Orduda Personel Sınıfı İhdas Edildi", **Cumhuriyet**, 09.11.1951, s. 1. Sicil usulüne yönelik eleştiriler için bkz. "Orduda Sicil ve Terfi Meselesi", **Cumhuriyet**, 25.11.1951, s. 2.; Abidin Dav'er, "Ordumuzun Gençleştirilmesi", **Cumhuriyet**, 29.08.1952, s. 1.

almış ve 8 Mayıs 1950'de ilk sınıflandırma kursunu açarak çalışmalara başlamıştır. Kara, hava ve donanmadan 15 subayın katıldığı bu kursta sınıflandırma, atama ve personel yönetimi konularında dersler verilirken Amerikalı uzmanlarca hazırlanan kitapçık ve sınıflandırma kartları kullanılmıştır.¹¹¹ Haziran ayında mezun olan subaylardan seçilen altı kişilik grup Türk ordusunda personel sistemini oluşturacak olan 13 üyeli komitenin çekirdek kadrosunda yer alırken bu sınıflandırma kurslarında kursiyerlere öğretilmiş olan test usulü de ilk kez Türk ordusunda personel seçiminde denenmeye başlanmıştır.¹¹² Er, astsubay ve subay adaylarının sınıflandırılmasında kullanılmaya başlanan test usulü personelin kabiliyet ve yeterlilikleri göz önünde bulundurularak görevlendirilmesine yol açtığı için ordudaki verimi arttırmakla kalmayacak aynı zamanda özellikle yedek subay atama ve sınıflandırılmasında yaşanan adam kayırma gibi usulsüzlüklerin de önüne geçecektir.¹¹³

Her ne kadar sicil usulünde özellikle sınıflandırma konusunda ciddi adımlar atılmış ve önemli mesafeler katedilmiş olsa da aynı şeyi sistemin terfi kısmı için söylemek oldukça zordur. Zira 1957 yılında DP'nin seçimleri kazanmasından ve Şemi Ergin'in Milli Savunma Bakanı olmasından sonra bakanlığa sunulan reform mahiyetindeki değişiklikler arasında subaylar arasında rahatsızlık yaratan bu sorun da yer almış ve Ordu Sicil Yönetmeliği'nin değiştirilerek Amerikan ve diğer Avrupa ordularında olduğu gibi puan verme yoluyla terfi

¹¹¹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-May 1950, 15.06.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-June 1950, 27.07.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

¹¹² Cihat Akyol, "Personeli Sınıflandırma ve Atandırmada Kabiliyet, İhtisas ve Yeterliğin Önemi", **Ordu Dergisi**, Yıl: 71, Sayı: 163, Eylül 1952, s. 3. Döneme tanıklık etmiş olan subaylardan biri olan Adnan Çelikoğlu kaleme aldığı anılarında test usulünün orduda ilk kez Amerikalılar tarafından kullanıldığını şu şekilde teyit edecektir: "Bizim zamanımızda Amerikan eğitimi bilinmediğinden, seçme için test yapılmıyordu. Olgunluk sınavını bitiren öğrenciler, aldıkları notlara göre sınıflara ayrılırdı. Süvarilerin seçimindeyse, uzun boy ve yakışıklılık aranırdı." Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, s. 31. 1950 Temmuzunda Amerikan Askeri Yardım Kurulu'ndan Yarbay Leon D. Marsh'ın gözetmenliği ve sınıflandırma kursundan mezun olan Teğmen Ercin'in yardımcılığında Türk Donanmasına katılan 2500 erin sınıflandırılması yapılmıştır. Askerlerle özel mülakat yapıldıktan sonra kendilerine genel sınıflandırma ve mekanik kabiliyet testleri verilmiştir. Test ve adayların eğitimi, iş deneyimi ve sağlık durumu ile ilgili bilgileri içeren mülakat sonuçları sonrasında adaylardan en yetenekli olan yaklaşık 670 tanesi erat için düzenlenen sınıf okullarına gönderilmek için seçilirken, denizaltılarda görev almak için gönüllü olan 175 kişiden 83'ü ise denizaltılarda vazifelendirilmiştir. Adayların görevlendirildiği diğer kurslar ise telsiz, radar, elektrik, sinyal, sıhhiye, mayın tarama vs. gibi kurslar olmuştur. Alt seviyelerdeki personel ise sıradan işler için gemi ve kıyı istasyonlarına gönderilmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-July 1950, 31.08.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20

¹¹³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-May 1952, 28.06.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

sisteminin somut esaslara bağlanması talep edilmiştir.¹¹⁴ Terfi sisteminin bahsedildiği üzere somut esaslara bağlanamamış olması ve rütbelerde bekleme sürelerinin uzunluğu yüzünden subaylar arasında oluşan rahatsızlıklara ücretlerin düşüklüğü, mesken yetersizliği ve çocuklarının eğitim problemleri gibi sosyal ve ekonomik haklarda yaşanan eksiklikler de eklenince orduda istifa süreci yaşanmış ve birçok subay askerlik mesleğine veda edip sivil hayata katılmıştır. İstifalar ordunun özellikle alt rütbeli subaylar mevcudunda ciddi gedikler açacak boyutlara ulaşırken iktidar da bu sürecin önüne geçmek amacıyla öncelikle cezalandırıcı yollara başvurmuş ve 1955 yılının sonlarına doğru Başbakanlık tarafından yayınlanan bir emir ile istifa eden subayların hiçbir devlet dairesine memur olarak alınmaması talimatı verilmiştir.¹¹⁵ Bu tip baskıya dayalı yöntemlerin işe yaramadığını gören siyasi iktidar çözüm konusunda rotayı sosyal ve ekonomik haklarda düzeltme yoluna çevirirken ilk adımı subayların maaş konusunda atacak ve yapılan düzenleme ile subayların almış olduğu ücret yükseltilecektir. Ekonomik alanda yapılan yasal düzenlemeleri sosyal haklarla ilgili şikayetlerin temelini oluşturan mesken sorununa ve çocukların eğitim problemlerine yönelik iyileştirmeler takip etmiştir.¹¹⁶

Alınan önlemlerin istifaların önüne geçemediği anlaşılmış olacak ki ordu üst yönetimi ve sivil iktidar hem istifalar nedeniyle azalan subay kadrosunu güçlendirmek hem de askeri okullara olan rağbeti arttırmak için çeşitli adımlar atmak zorunda kalmıştır. Atılan adımlardan ilki ayrılan subayların yerlerini doldurmak üzere yedeksubayların muvazzafa geçmelerini temin edecek kararların alınmış olmasıdır. Bu adımın da istenilen hedeflere ulaşılmasında yeterli olmadığı görülünce o zamana kadar uygulanmayan bir yola başvurulacak ve kızların da subay olabilmesinin önü açılacaktır. Her ne kadar kadınlarla askerlik mesleğinin bir arada düşünülmesi toplum açısından kolayca kabul edilemeyecek bir tabu olarak görünse de kız öğrencilere harp okullarının kapılarının açılmasından önce bu tip düşünce tarzının artık yıkılması gerektiğine dair yazılar çıkmaya başlamıştır. Kadınlara yurt savunması

¹¹⁴ Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, s. 87.

¹¹⁵ Hicret Canbazoglu, "Subayların İstifasını Geciktiren Bir Karar", **Ulus**, 22.04.1957, s. 2.

¹¹⁶ Ordu mensuplarına yapılan maaş düzenlemesi için bkz. Ordu Mensuplarıyla Emniyet Umum Müdürlüğü ve Gümrük Muhafaza ve Muamele Sınıfı Kadrolarında Çalışanlara Birer Er Tayını Verilmesi Hakkındaki 4367 Sayılı Kanunun 4684 Sayılı Kanunla Değiştirilen Birinci Maddesi ile 4367 Sayılı Kanunun 3 üncü Maddesinin (A) Fıkrasının Tadiline Dair Kanun (4 Nisan 1956), **Resmi Gazete**, 6706/9276. Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin subayların mesken sorunuyla ilgili olarak Meclis'te yaptığı konuşmada 1957 yılı içerisinde 730 subay lojmanının inşa edileceğini duyurmuştur. Subay çocuklarının yaşadığı eğitim problemi ile ilgili olarak da 3. Ordu Müfettişliği tarafından hudutta ve mahrumiyet bölgelerinde bulunan askeri personel çocuklarının Erzurum'da toplanarak bir yurttaki okutulmaya başlandığını belirtmiş ve İstanbul Fatih'te de yüksek tahsile devam eden subay çocukları için 125 kişilik bir öğrenci yurdunun açıldığını ifade etmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: 10, Toplantı: 2, Kırk Üçüncü Birleşim (24.II.1956), s. 670.; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: 17, Toplantı: 3, Kırk Altıncı Birleşim (25.II.1957), s. 758.

mükellefiyetine omuz vermeleri ve bu şekilde ordudaki ‘şerefli’ yerlerini almaları konusunda kaleme alınan yazı da yaşanan fikri değişimi gayet açık ortaya koymaktadır:

Modern savaşlarda kollektif savunma ile mütecavize karşı koymak mümkün olabildiğine göre; bir milletin yalnız erkeklerini savaşan unsur kabul etmek hatalı olur. Binaenaleyh topyekûn savaş hazırlıklarının cinsiyet farkı gözetilmeden, barış devresinden itibaren sağlanmasının başlıca millî vazifelerimizden telâkki olunması gerekir. Bugünkü harb silâh ve araçlarının çeşitliliği, bunları kullanma ve tesirlerinden korunmanın bir ihtisas eğitimi neticesinde elde edebilmek zaruretinin ortaya koymaktadır. Hal böyle olunca; teşkilâtlı ve plânlı bir hazırlığın faaliyetleri arasında kadın elemanını hesaba katmamak, askerî gücün yarısından peşinen sarfinazar etmek olmaz mı?. Türk kadınının silâhlı kuvvetlerdeki şerefli yerini biran evvel almasında, âmme makamlarının olduğu kadar, kadınlarımızı temsil eden cemiyetin de (Kadınlar Cemiyeti) vazifesi olduğuna inanıyoruz.¹¹⁷

Düşünsel anlamdaki bu değişimi pratiğe dökcek hamle 19 yaşında İnci Arsan isimli bir genç kızdan gelecek, Arsan’ın eğitimine Harp Okulu’nda devam etmek için yaptığı müracaat Harp Okulu kanununda okula alınacakların cinsiyetinin kesin olarak belirtilmemesi gerekçe gösterilerek 1955’in Ağustos ayında kabul edilecektir. Harp Okulu’ndan mezun olacak kız öğrencilerin Milli Savunma Bakanlığı’nda ve Genelkurmay Başkanlığı’nda büro işlerini yapmak üzere görevlendirilecekleri ve kıtaya gönderilmeyecekleri açıklanırken askeri okullara müracaat eden kız öğrencilerin sayısı da artmış ve basın da bu hareketi daha da teşvik etmek adına Harp Okulları’na ait haberleri içerisinde kız öğrencilerin bulunduğu görseller ile birlikte sunmaya başlamıştır. Basındaki bu kadınları da içine alan militarist söylem o denli genişlemiştir ki kadınlar için yayınlanan dergilerde bile şehitlik ile ilgili şiirlerin, askerlik anılarının ve ordu ile ilgili haberlerin yer aldığı ‘asker köşeleri’ yayınlanmaya başlanmıştır.¹¹⁸

Bir taraftan ekonomik ve sosyal haklar konusunda yaşanan problemler diğer taraftan ise ordunun kendi iç yapısı içerisinde başta terfi sistemi olmak üzere kronik hale gelen aksaklıklar özellikle alt rütbeli subaylar arasında hoşnutsuzluğun artmasına sebep olurken süreçten sivil hayata geçerek kurtulma isteği geniş ölçekli bir istifa dalgasını tetiklemiştir. Yaşanan istifalar zinciri nedeniyle dönüştürmek istedikleri orduda kalifiye insan gücünün

¹¹⁷ Hicret Canbazoglu, “Subay Olmak İstiyen Bir Kızımız”, **Ulus**, 19.07.1955, s. 4. Orduda kadın personel sayısının arttırılması amacıyla mevcut düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi isteği dönemin kadın dergilerinde de yankı bulacaktır. Kadının Sesi Gazetesi’nde “Türk kadını, mensup olduğu milletin, soyundan, kanından ötürü, ruhen askerdir zaten. Onun fiilen asker olması için bazı engeller varsa , bazı formaliteler lâzımsa, bunların da ileri bir görüşle giderilmesi en büyük temennimizdir.” denilerek milliyetçilik tonu yüksek bir üslupla askerliğe gönüllü kadınların orduya katılımının önünün açılması için Meclis’e seslenilmiştir. Gökmen, “Kadın ve Askerlik”, **Kadın Sesi**, Yıl: 2, Sayı: 56, 6 Kasım 1958, s. 1.

¹¹⁸ Haftalık yayınlanan Kadın Sesi adlı dergide 18 Eylül 1958’den itibaren asker köşesi yayınlanmaya başlamıştır. “Asker Köşesi”, **Kadın Sesi**, Yıl: 1, Sayı: 49, 18 Eylül 1958, s. 1. Harp Okulu’nda eğitim gören kız öğrencilerle ilgili veya onlara ait görsellerin kullanıldığı haberler için bkz. “Artık Kızlar da Subay Olabilecek”, **Ulus**, 09.08.1955, s. 1.; “7 Genç Kızımız Hava Harb Okuluna Müracaat Etti”, **Cumhuriyet**, 11.10.1955, s. 1.; “Cumhuriyet Bayramı Heyecanla Kutlandı”, **Cumhuriyet**, 30.10.1955, s. 1.; “Hava Harb okulunda Kız Öğrenciler”, **Cumhuriyet**, 24.12.1955, s. 1. “30 Ağustos Zafer Bayramı”, **Kadın Sesi**, Yıl: 1, Sayı: 47, 4 Eylül 1958, s. 1.

ellerinden kaydığını düşünen ve süreci endişeyle takip eden Amerikan Askeri Yardım Kurulu için asıl önemli nokta ise ordudaki değişime kapalı kliğin hala kırılmamış olmasıdır. Terfi sisteminde dış dokunur düzenlemelerin yapılamamış olması, sicil sisteminin bir türlü objektif kriterlere dayandırılmaması ve rütbelerde bekleme sürelerinin uzunluğu Amerikalı uzmanların umut vaat ettiğine inandıkları genç subayların kilit mevkilere gelmeleri için daha uzun bir süre beklemelerini gerektirecektir. Sürecin bu şekilde gitmeyeceğinin farkına varan Askeri Yardım Kurulu ise daha tepeden inme önlemlere başvuracak ve eski ekolü tasfiye etmeye girişecektir.

C- Tasfiyeler

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun askeri yardım programıyla birlikte orduyu her açıdan dönüştürme isteği özellikle mevcut personelin farklı bir ekolün tedrisatından geçmesi ve buna göre yetişmiş olması dolayısıyla zaman zaman engellemelerle karşılaşmıştır. Özellikle üst komuta kademesinin yaş ortalaması yüksek, Amerikan savaş doktrinleriyle büyük ölçüde çelişen Alman sisteminin yetiştirdiği ve değişime kapalı subaylardan oluşması ciddi anlamda rahatsızlık yaratmış olsa da bu rahatsızlıkları ortadan kaldıracak adımların atılması için DP'nin iktidara gelmesi gerekecektir. Zira tek parti döneminde silahlı kuvvetlerdeki komuta kademesini istediği şekilde inşa etmesinden ötürü ordu ile ilişkilerinde herhangi bir sıkıntı yaşamayan CHP için Amerikalıların genç subayların önünün açılması yönündeki taleplerini hayata geçirmek üst rütbeli subayların tepkisini çekebileceği için büyük bir risk anlamı taşımıştır. Mevcut siyasi iktidar-askeri otorite ilişkisi açısından sonucunun ne olacağı çok da kestirilemeyen bu tip bir girişime CHP'nin ne denli uzak olduğu Milli Savunma Bakanlığı'nın 1949 yılı bütçesi nedeniyle Meclis'te yapılan görüşmelerde açıkça ortaya konulacaktır. Görüşmeler esnasında DP'nin Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun I. Dünya Savaşı ve özellikle İstiklal Savaşı'nda rol oynamış komutanların artık ordudan emekliye sevk edilmeleri gerektiği yönündeki taleplerine Başbakan Şemsettin Günaltay'ın vermiş olduğu cevap CHP'nin tasfiye konusunda nerede konumlandığını özetleyici niteliktedir:

Arkadaşlar, şunu da hatırlatmak isterim ki orduda yalnız sıhhatı ve beden kudretini değil, fikir kabiliyetini, meslekî bilgi genişliğini, tecrübe ve görüş enginliğini de göz önüne almak lâzım gelir. Tecrübeli komutanları birdenbire ve bir hamle ile harice atmak ordumuzu felce sürüklemek olur. Böyle bir yola asla gidemeyiz. Onların tecrübeleri, bilgileri arkadan gelenlere intikal ettikçe öndekiler zaman icabı olarak tabiatıyla istirahatete çekileceklerdir. Yol, doğru yol budur. Bizden fevrî hareketler beklemeyiniz.¹¹⁹

¹¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 8, Elli Birinci Birleşim (24.II.1949), s. 531.

Orduda üst komuta kademesinde değişim için gereken ‘fevri’ adımlar DP iktidarı ele aldığıında atılabilecektir. 1950 Mayısında yönetimi devralan DP iktidar koltuğuna oturduktan çok kısa bir süre sonra ordu içinde CHP’nin yapmadığı tasfiye hareketine girişecek ve üst komuta kademesi üyelerini deyim yerindeyse hallaç pamuğu gibi atacaktır. Basına da yansıyan ve üst rütbeli bazı komutanların 1950’deki seçim sonuçlarının ardından İnönü’nün huzuruna çıkıp ‘bir emri olup-olmadığını’ sormaları yolundaki haberler¹²⁰ atılan adımların, silahlı kuvvetlerde bir gençleştirme hareketinden ziyade ordunun yeni iktidara bağlılığının tesisi olarak algılanması gerektiği yönündeki iddaları güçlendirse de sonuç değişmeyecek ve komuta kademesinde o zamana değin hayal bile edilemeyecek çapta bir değişim yaşanacaktır. Sebep her ne olursa olsun sivil erkin aldığı karar sonrası askeri hiyerarşinin çatısı yeniden oluşturulurken Genelkurmay Başkanı, Birinci Ordu ve Üçüncü Ordu Müfettişleri, Milli Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreteri başka görevlere tayin edilecek; İkinci Ordu Müfettişi, Genelkurmay İkinci Başkanı, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ise emekli edilecektir. Ordu komuta konseyindeki tasfiye daha sınırlı bir şekilde olsa da diğer mevkilerde yer alan general, albay, yarbay ve binbaşılara da sirayet edecek ve ‘hizmeti kâfi görülenlerden’ 30 hizmet yılını dolduran subaylar emekliye sevk edilecektir.¹²¹

Silahlı kuvvetler içerisinde gerçekleştirilen tasfiyeler ve tasfiye sonrasında boşalan noktalara yapılan atamalar komuta heyeti açısından bir gençlik aşısı vazifesi görmese de ortaya çıkan yeni komuta kademesi Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından yine de memnuniyetle karşılanmıştır. Göreve getirilen yeni komutanların zihniyet açısından tasfiye edilenlere oranla daha çalışılabilir olmaları duyulan memnuniyetin temel sebebini oluşturmuştur. Yardım Kurulu Başkanı General McBride da yaptığı değerlendirmede DP’nin yapmış olduğu tasfiye hareketini, yenilikçi kanadın ‘Balkan Savaşı mentalitesi’ne sahip olan generallerin yerlerini almasına katkıda bulunduğu için oldukça yerinde bir hamle olarak değerlendirmiştir. Amerikalı yetkililerin yeni kadronun daha çalışılabilir olduğu yönündeki tespitleri doğru çıkmış ve 1950 Haziranında göreve başlayan komuta kademesi Askeri Yardım Kurulu ile tam bir işbirliği içerisinde hareket etmiştir. Yeni komuta heyeti fakat özellikle de

¹²⁰ “Ordu Komuta Heyetinde Yapılan Son Değişiklikler Derin Akisler Uyandırdı”, **Hürriyet**, 09.06.1950, s. 1. Hürriyet’te yayınlanan bu haberden sonra CHP’nin yayın organı olan Ulus Gazetesi ise Hürriyet Gazetesi’nde çıkan bu haberi hakikatle en küçük bir ilgisi olmayan rivayet olarak tanımlamış ve haberde bahsi geçen ziyaretin olmadığını dolayısıyla konuşmanın da cereyan etmediğini bildirmiştir. “Komutanlarımıza İftira Etmeyelim”, **Ulus**, 10.06.1950, s. 1.

¹²¹ Subayların emekli edilmesi ile ilgili haberler için bkz. “Yüksek Askerî Şurânın Mühim Kararları”, **Cumhuriyet**, 17.08.1951, s. 1.; “44 Generalimiz Emekliye Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, 04.09.1951, s. 1.; “Generallerimizden Sonra 77 Albay da Emekliye Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, 05.09.1951, s. 1.; “Emekliye Ayrılan Deniz Subayları”, **Cumhuriyet**, 13.11.1951, s. 1.;

onu temsilen Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna oturmuş olan Nuri Yamut Amerikalılar açısından Türk ordusundaki aksaklıkları diğer herkesten daha iyi görmesi ve derinlere kök salmış Alman tarzı askeri disiplin anlayışını kırmaya çalışması dolayısıyla ‘Amerikan usulü çalışmanın bir örneği’ olarak gösterilecektir. Yapılan bu değerlendirmeler sadece sözde kalmamış, 31 Ağustos 1951 tarihinde Amerika Hükümeti tarafından Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut’a Amerikan ordusu ile yaptığı başarılı işbirliğinden dolayı Liyakat Madalyası verilmiştir.¹²²

1950’nin Haziran ayında gerçekleştirilen tasfiyede Amerikalı askeri yetkililerin etkisinin olup-olmadığı netlik kazanmasa da ortaya çıkan yeni tablodan hoşnutluk duydukları saklanamaz bir gerçektir. Fakat tasfiyenin komuta kademesini hedef alması ve diğer üst rütbeli subayların bu dalgayı çok kayıp vermeden atlatması Amerikalı yetkilileri daha geniş kapsamlı bir tasfiye için biraz daha beklemek zorunda bırakırken¹²³ bu süreç zarfında ordudaki değişime direnen düşünce yapısına karşı da yeni önlemler alınmasını zorunlu kılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı ile koordineli bir şekilde çalışan ve sadece Ankara’da bulunmayıp üstte de bahsedildiği üzere sahra eğitim takımları ile ülke içindeki irili ufaklı birçok birliğe yerleşen Amerikalı askeri yetkililer orduda aksayan kısımları tespit ederken bu aksakların giderilmesi için gereken çözüm yollarını da sıralayıp uygulanması için gereken mercilere ulaştıracaklardır. Amerikalı askerlerin gönderildikleri birliklerde kendilerinden daha

¹²² “Nuri Yamuta Verilecek Madalya”, **Cumhuriyet**, 29.08.1951, s. 1. Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun 1950 Haziranında yaşanan tasfiye ve sonrasında göreve başlayan yeni komuta kademesi için yapmış olduğu değerlendirmeler için bkz. Memorandum by the Officer in Charge of Turkish Affairs (Moore), 25.09.1950, **FRUS 1950**, V. V, s. 1324.; Record of Conversation: Date and Time: 28 June 1950, 1500 hours.; Place: Ministry of Foreign Affairs.; Present: Fuad Koprulu, Minister of Foreign Affairs.; H. L. McBride, Major General, Chief /JAMMAT.; Secretary to Minister of Foreign Affairs.; Interpreter., **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Subject File 1947-54, Box: 9.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-June 1950, 27.07.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.; The Draft of Proposed Letter to Major General Chas L. Bolte, 27.11.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 131.; “Brigade of Turks Leaves for Korea”, **The New York Times**, 29.09.1950, s. 3.; “Sovyet Rusya Bundan Sonra Türkiyeye mi Taarruz Edecek”, **Cumhuriyet**, 18.11.1950, s. 5.

¹²³ Amerikalı askeri yetkililerin uzun zamandır beklediği geniş kapsamlı tasfiye 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra gerçekleştirilecektir. Milli Birlik Komitesi 3 Ağustos 1960 günü 235 generalin emekliye ayrıldığını açıklarken aynı ayın 25’inde ise 4171 subay emekli edilerek ordu ile ilişkileri kesilmiştir. Bu kadar geniş kapsamlı bir tasfiye için hem olur almak hem de tasfiyenin getireceği mali yükü hafifletmek adına NATO Başkomutanı Norstad Ankara’ya davet edilmiştir. Kendisinden Türk Silahlı Kuvvetleri’ni daha dinamik bir yapıya kavuşturacak bu ‘gençleştirme’ operasyonuna yeşil ışık yakması istenen Norstad tasarımı uygun karşılamış ve gereken mali yardımın sağlanacağını taahhüt etmiştir. Abdi İpekçi – Ömer Sami Çoşar, **İhtilalin İcyüzü**, s. 263-266. ABD’den tasfiyeler için gerekli yardımın talep edilmesi sırasında dikkat çekici olan nokta Cemal Gürsel’in ABD’nin Türkiye Büyükelçisi Warren’a emekli edilecek olanlar içerisinde ABD eğitilmiş subayların sayısının minimum düzeyde tutulacağını garantisini vermiş olmasıdır. Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, 13.07.1960, **FRUS 1958 – 1960**, V. X (Part 2), s. 855.

üst rütbedekilere bile emir verebilecek bir konumda olmalarını kabullenemeyen, önerdikleri çözümleri Türk ordusunda uygulanabilir bulmadıkları için işleri ağırdan alan ve yapmayı reddeden subaylar için ise havuç ve sopa mekanizması işletilecektir.

D- Orduda Dönüşüm İçin İşletilen Mekanizma: Havuç ve Sopa

Orduda gerçekleştirmek istedikleri dönüşümün çok sancılı bir süreç olacağına farkında olan Amerikan Askeri Yardım Kurulu bu dönüşüm için gerekli adımların atılabilmesi ve atılan adımların da sorgusuz sualsiz uygulanabilmesi için süreci en başından itibaren yakından takip etmiştir. Silahlı Kuvvetler içerisinde tüm işleyişin emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleşmesi ilkesinden yola çıkan Amerikalı uzmanlar zincirin en tepe noktası yani Genelkurmay Başkanlığı'ndan işe başlamışlardır. Bu sebeptendir ki 25 Mart 1948'de Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak ve Yardım Kurulu Başkanı Tümgeneral H.L. McBride arasında gerçekleşen görüşme sonrası Türk Genelkurmayı içerisinde generallerden ve çeşitli bakanlıkların temsilcilerinden oluşacak bir birim oluşturulmasına karar verilmiştir. Kara, hava ve donanmaya mensup generaller ile İçişleri, Bayındırlık, Ulaştırma, Ticaret, Dışişleri, Gümrük ve Tekel Bakanlığı temsilcilerinden oluşan ve direkt Genelkurmay Başkanı altında faaliyetlerini sürdüreceği birim yardım programıyla ulaşılması hedeflenen ama mevcut düzenlemeler nedeniyle gerçekleşmesi imkansız görünen uygulamaları hayata geçirmek amacıyla gerekli olan tüm yetki ve araçlarla donatılmıştır.¹²⁴ Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Ankara'daki merkezi ve Genelkurmay Başkanlığı içerisinde kurulmuş olan üstteki birim askeri yardım programıyla Türk ordusunda yapılmak istenen düzenlemelerin karşısına dikilen engelleri ortadan kaldırmak ve özellikle 'eski kafalı' subayların değişime karşı göstermiş olduğu direnci kırmak için iki yola başvuracak; değişimi kabul edip ayak uydurabilenler ödüllendirilirken akıntıya karşı kürek çekenler ise cezalandırılacaktır.

1947 itibarıyla ABD'den yola çıkıp Türk limanlarına ulaşan gemiler sadece yeni tip malzeme, teçhizat, ve araç-gereçleri değil aynı zamanda o zamana kadar tamamen yabancı olunan farklı bir askerlik anlayışını da taşımışlardır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından beri Alman ekolü ile girift bir yapı sergileyen Türk Genelkurmayı'nın bu yeni askeri anlayışa zaman kaybetmeden ayak uydurabilmesi için girişilen ilk öncelikli adım eğitim alanında olurken bu alanın en önemli ayağı ise ABD'de açılan kurslara Türk subaylarının gönderilmesi olmuştur.

¹²⁴ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for March 1948, 13.04.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-April, 1948, 17.05.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

Artık kendi ordularında da uygulanacak bu yeni anlayışın tüm detaylarını sistemin merkezi olan ABD’de bulunan askeri okullarda öğrenmenin mesleki kariyer açısından kendilerine hangi önemli kapıları açacağına bilincinde olan Türk subayları için bu kurslara katılmaya hak kazanabilmek vazgeçilmez bir amaç haline gelecektir. Dünder Seyhan’ın “İçinde bulunduğumuz günlerin en hararetli rekabeti, Amerikaya kursa gitmek meselesi üzerinde cereyan ediyordu. Okuldaki Amerikalıların, bu kurslara gidecek subayları seçmek ve okulda öğretmen olarak istihdam etmek bakımından hudutsuz yetkileri vardı. Amerikaya gitmenin subaylara sağladığı maddi imkan yanında, sınıfı içerisinde ihtisas sahibi olmak gibi bir avantaj sağladığı da muhakkaktı.”¹²⁵ şeklindeki sözleri sadece Türk subayları arasında ABD’deki kurslara katılmak için yaşanan hararetli mücadeleyi değil aynı zamanda bu mücadelede belirleyici olan temel faktörün Amerikalı yetkililer olduğunu ortaya koyacaktır. Gerçekten de Seyhan’ın belirttiği üzere yurt dışına gidecek subayların listesi Genelkurmayca hazırlanacak fakat onay için Amerikan Askeri Yardım Kurulu’na gönderilecektir. ABD veya Almanya’daki kurslara katılmak subayların terfilerinde gözönünde bulundurulacak olan sicillerine artı olarak yazılırken yurt dışına çıkmak ordu içinde büyük bir başarı kaynağı olarak addedilmiş ve hatta orduya ait dergilerde yurt dışında üstün başarı gösteren subaylara Genelkurmay tarafından gönderilen takdir yazıları yayınlanmıştır.¹²⁶ Sicillerinde ve dolayısıyla terfi ile atamalarında önemli bir avantaj sağlayacak olan yurt dışındaki kurslara katılımın tamamen Askeri Yardım Kurulu’nun kararlarına bağlı olduğunun farkında olan subay sınıfı bu nedenle Amerikalı askerlerle sıkı bir işbirliğine yönelmiştir.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun yaşanan süreçte Türk subaylarını ödüllendirmek amacıyla kullandığı bir diğer yöntem ise madalyalar olmuştur. Yaptıkları verimli çalışmalar ve özellikle göstermiş oldukları işbirliğinden ötürü Türk birliklerindeki kimi subaylar Amerikalı yetkililer tarafından liyakat madalyaları takılarak ödüllendirilmiş ve basına ‘örnek subaylar’ olarak lanse edilmişlerdir. Her ne kadar ödüllendirme Türk ordusu içindeki işbirliğine önemli bir katkı sunmuş olsa da Amerikalı uzmanlar açısından asıl beklenen etkiyi cezalandırma sistemi ortaya çıkarmıştır. Türk Genelkurmayının merkezi bir

¹²⁵ Dünder Seyhan, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 35.

¹²⁶ Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan takdir yazıları için bkz. “T.C. Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube 2. Ks. Sayı 36348, Ankara, 3 Şubat 1949”, “T.C. Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube 2. Ks. Sayı 36044, Ankara, 5 Ocak 1949”, “T.C. Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube Sayı 36484, Ankara, 7 Mart 1949 **Donanma Dergisi**, Cilt: 61, Sayı: 386, 1 Ocak 1949. Yurt dışındaki kurslarda üstün başarı gösteren Türk subaylarına dair benzer takdir yazıları Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından da hazırlanacak ve Genelkurmay’a sunulacaktır. Yüzbaşı Reşit Aydıngün’ün ABD’nin Colorado eyaletindeki Carson Kampı’nda göstermiş olduğu başarı dolayısıyla JAMMAT Başkanı’nın Genelkurmay Başkanlığı’na gönderdiği takdir yazısı için bkz. Sayı: 201.22 (28 Ocak 52) (J-1)-J-31, Özü: Takdir Yazısı Hakkında., 28.01.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 4.

rol üstlendiği cezalandırma sistemi ise şu şekilde işleyecektir: Sahra eğitim takımları ile ülke çapındaki birliklere dağılmış olan Amerikan heyetleri buralarda yaptıkları çalışmalarda tespit ettikleri aksaklıkları ilgili subaylara bildirecek ve gerekli önlemlerin alınmasını isteyeceklerdir. Türk subaylarının yapılan önerileri dikkate almaması durumunda ise mesele Ankara’da bulunan JAMMAT karargahına buradan da Türk Genelkurmayına taşınacak ve Türk Genelkurmayı da meseleyi ‘Amerikalıların istediği’ şekilde çözüme kavuşturacaktır.¹²⁷ Her ne kadar işleyiş çok basit görünse de Genelkurmayın bizzat işin içine girmesi dolayısıyla sonuçları Türk subaylar açısından bir o kadar etkili olmuştur. Tümenlerdeki Amerikan heyetlerinin yaptıkları teftişler ve hazırlamış oldukları raporlar Türk komutanları o denli korkutmuştur ki gereken yardımları sağlayarak, kendilerini Amerikan Heyetlerine sempatik gösterme zorunluluğu hissetmişlerdir.¹²⁸

Üstteki işleyişten de anlaşılacağı üzere Askeri Yardım Kurulu Türk Ordusundaki aksaklıkların zaman kaybedilmeden ve hiçbir engelle karşılaşmadan halledilebilmesi için arkasına askeri hiyerarşinin tepe noktasını yani Genelkurmay Başkanlığını almıştır. Türk askeri sistemindeki katı hiyerarşik yapı ve bu yapının getirmiş olduğu anlayış içerisinde astların üstlerden emir almadıkça parmaklarını dahi kıpırdatmaması Amerikalıların neden işleri en tepeden halletmek istediklerini açıklamaktadır. Genelkurmayın işin içine dahil olması daha önce de bahsedildiği üzere Amerikalıların ‘önerilerini’ dikkate almayan personel açısından net bir mesaj niteliği taşıırken aynı zamanda Amerikalıların ‘mecburi ve kanuni nedenlerle müsbet karşılanması mümkün olmayan’ birçok isteğinin de gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu açıdan Yardım Kurulu Başkanı General McBride’in 30 Haziran 1950’de kaleme aldığı ve işlerin geciktirilmesine dair eleştirilerini sıraladığı mektuba Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut’un verdiği cevap Türk Genelkurmayı’nın işleri hızlandırmak adına ne türlü bir rol oynadığını ortaya koymaktadır:

Amerikan yardım kurulu ile Türk genelkurmayı ve Kuvvetler komutanlıkları arasında en samimi bir işbirliğinin mevcut olmasındaki büyük ehemmiyeti bütün arkadaşlarımla tamamiyle takdir etmekte olduklarına kani olmakla beraber bu prensibin her hangi bir sebeple ufak bir aksaklığa uğramaması için gerekli tedbirler alınmakta ve bilhassa mecburi ve kanuni sebeplerle müsbet karşılanması mümkün olmayacak isteklerin behemahal Genelkurmayın

¹²⁷ Robinson, **The First Turkish Republic A Case Study in National Development**, s. 245.; Daniel Lerner and Richard D. Robinson, “Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force”, **World Politics**, Vol: 13, No: 1 (October 1960), s. 31.

¹²⁸ Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, s. 57. Subayların neden bu denli çekindikleri, döneme tanıklık etmiş askerlerin anılarında da göze çarpmaktadır. Hasan Kıyafet ‘Amerikalılar’dan olumlu puan alamayan hiçbir kurmayın general olamadığını söylerken, Haydar Tunçkanat ise Amerikalılara karşı çıkan subayların “Türk-Amerikan ilişkilerini zorlaştırıyorlar” şikayetleri üzerine yerlerinden alınabildiğini veya emekli edilebildiğini belirtmektedir. Hasan Kıyafet, **The Asker Amerikan Üssünde Anadolu Bir Subay**, La Kitap Yayınları, Ankara, 2015, s. 33.; Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 242.

kararı alındıktan sonra ve yalnız benim veya II. Başkanın imzasından geçirilmesi usul ittihaz edilmiş bulunmaktadır. Bu yeni usulün meselelerin hallinde çok yardımı olacağını umuyorum.

Türk silâhli kuvvetlerinin başına getirilmiş, Amerikan yardımının büyük manasını tamamen kavramış ve mes'ul bir insan sınıfatına şunu kesin olarak belirtmek isterim ki ben ve arkadaşlarım her meselede daima realiteleri esas tutarak aynı anlayış, aynı samimiyet ve aynı hassasiyetle ve tam bir işbirliği halinde çalışmayı bilhassa gaye tanımakta ve ulaşılmak istenilen hedefe bir an önce varmayı ana bir prensip olarak kabul etmiş bulunmaktayız.¹²⁹

Türk Genelkurmayının aralanması dahi yasal açıdan mümkün olmayan kapıları Amerikan Askeri Yardım Kurulu'na tamamen açmasının arkasında yatan neden ise 1947 ile başlayan askeri yardım programının kesintiye uğramasından duyulan korkudur. O zamana değin 'yeni' olarak adlandırılabilen silah, mühimmat ve araç-gerecin Türk limanlarını doldurduğu, Amerikalı personelin askeri sınıf okullarında kurslar düzenlediği, Türk subaylarının ABD'de eğitim görmeye başladığı ve Amerikan talimnamelerinin çevrilerek uygulamaya konulduğu bir ortamda yapılan yardımın birden kesilmesi ihtimali Türk tarafını oldukça tedirgin etmiştir. Mevcut durumun farkında olan Askeri Yardım Kurulu üyeleri de işlerin geciktirilmesi veya istenilen işbirliğinin yapılmaması durumlarında masaya bu kartı sürece ve Türk tarafına aksi bir durumda nelerin yaşanabileceğini çok diplomatik bir dille ifade edeceklerdir:

Bendeniz (JAMMAT Başkanı General H. L. McBride) bu mektubu Amerikan Yardım Kurulu Başkanı olan Büyük Elçi Wadsworth ile birlikte gözden geçirdim. Kendileri zatıalinizin bu meseleyi şahsan ve dikkatle nazarı itibara almanızı istirham etmektedir. Malzeme ve eğitim şeklindeki yardım hakkında tavsiyelerimiz Amerikan Dış İşleri Bakanlığı ile Milli Savunma Bakanlıkları tarafından tam bir şekilde desteklenmeye devam edecek ise bizler kendilerine tereddüde mahal bırakmayacak şekilde bu gibi yardımın Türk Askerî Teşkilâtında tesirli bir şekilde tatbik sahasına konulmuş bulunduğunu, konulmakta olduğunu ve kanaatimizce bu şekilde hareket edilmeğe devam edileceğine dair teminat vermemiz lâzım gelecektir. Zatıalinize bu yazıda bahis konusu edilen meselelerin heyeti umumiyesi, Genelkurmay Başkanlığınca işbirliği ve tatbikat bakımından bir inkişaf kaydedilmediği takdirde bu gibi bir teminatın verilebilip verilemeyeceği bakımından cidden şüpheyi mucip bir durum arz etmektedir.¹³⁰

¹²⁹ Sayın General McBride, 30-Haziran-950 gün ve 091.112/D sayılı mektuba karşılık; **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 85.

¹³⁰ Sayı: 091.112/C (13 Mayıs 50) (CJ) – 485, 13.05.1950, Özü: Türk Genelkurmayının Yardım Programı Tatbikatında İşbirliği Hakkında, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 84. Metnin tamamı için bkz. **Ek-1**. İstenilenlerin yerine getirilmemesi durumunda yardımın kesileceğine dair bir başka uyarı için bkz. Subject: The Foundation for the Modernization of the Turkish Army, 28.11.1947, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 109.. Adnan Çelikoğlu'nun döneme ilişkin aktardıkları da JAMMAT'ın isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda yardımın askıya alınacağı tehdidine sık sık başvurduğunu doğrular niteliktedir. Çelikoğlu Amerikan Yardım Heyeti'nin Milli Savunma Bakanına mektup yazarak Ankara'da Beşevler semtinde bulunan ordu donatım deposunun Etimesgut'a taşınması kararından vazgeçilmesini talep etmiş ve bu isteğin yerine getirilmemesi durumunda yardımın kesileceği bildirilmiştir. Mektup etkisini göstermiş olacak ki deponun Etimesgut'a taşınma kararından vazgeçilmiştir. Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, s. 137-138.

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun ödüllendirme fakat daha ziyade cezalandırma metoduyla ordudaki etkinliğini arttırması silahlı kuvvetlerde kimi rahatsızlıklara neden olmuştur. Amerikalı uzmanların tatbikatlarda, denetlemelerde ve görevlendirildikleri birliklerde hazırlamış olduğu raporlar ve değerlendirmeler Türk meslektaşlarının üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanırken ortaya çıkan durum subayları psikolojik açıdan bir cendereye alacaktır. Amerikalı düşük rütbeli askerlerin Türk birliklerinde görevlendirilmesi ve bu personelin kendi yardım heyetleri başkanlarıyla direkt görüşme imkanı, gönderildikleri birliklerdeki Türk subaylarının otoritesini ve disiplinini sarsarken onların komuta edebilme yetilerini de aşındırmıştır. Ortaya çıkan bu tip rahatsızlıklara ordunun en tepesinde bulunan komutanların Amerikalı düşük rütbeli subaylar karşısında takınmış oldukları haysiyet kırıcı hareketler de eklenecektir. Orgeneral Rüştü Erdelhun'un 2. Ordu komutanı olarak görev yaptığı sırada kendinden küçük rütbeli bir Amerikalının şapkasını taşıdığı veya Genelkurmay Başkanı olduğu dönemde kendisini ziyarete gelen Amerikalı bir çavuşun paltosunu tuttuğu yönündeki söylentiler özellikle genç subaylar arasında yaşanan rahatsızlıkların üzerine yenilerini koyarken ortaya çıkan sıkıntılar yüksek sesle dile getirilemeyecek ve içten içe yaşanacaktır.¹³¹ Ordu içerisinde ortaya çıkan bu tip problemler Amerikan askeri yardımı ile ilgili soru işaretlerinin ilk kıvılcımlarını oluştururken 1947'den sonra oluşmaya başlayan yeni tablo daha birçok eleştiriyi de beraberinde getirecektir.

V. Silah Yardımı Sonrası Ortaya Çıkan Tablo

¹³¹ 1963 yılındaki darbe girişimi nedeniyle Talat Aydemir ile birlikte idam edilen süvari subayı Fethi Gürcan'ın hayatını konu edinen anı-romanda Amerikalı subaylara karşı duyulan öfke şu şekilde açıklanmaktadır: "Belki kendisini de diğer genç subayları da en çok kızdıran nedenlerden biri Marshall Planı doğrultusunda Türkiye'ye gelen Amerikalı eğitmen subaylardı. Onlar Mustafa Kemal'in bağımsızlık ruhunu içlerine sindirmiş genç subaylar olarak, Amerikalıların karşısında boyun eğmek istemiyorlardı. Ordunun teçhizatı Amerikan malıydı. Bölük komutanları Amerikan mallarının listesini ayrı tutuyorlardı. Çünkü Amerikalılar, hepsinin hesabını soruyorlardı. Bir süvari subayı olarak yaşadıklarını düşündü... Bir saraç iğnesi kaybolursa ortalık karışıyordu. Kaybolan herhangi bir malzeme Amerikan malı olduğundan yerine yenisini de koyamıyorlardı. Eriş, patlak çizmelerinin içine Amerikan çoraplarını giyemiyorlardı. Giymeye kalktıklarında da iki günde çoraplar paramparça oluyordu. Onların daha kalın, daha dayanıklı çoraplara gereksinimleri vardı. Amerikan yardımı çoraplar eskidiğinde, Amerikalı subaylara hesap vermek için konçları saklanıyordu. Depo, kullanılamaz malzemelerle doluydu. Genç subaylar, "Biz tümenleri idare etmek için yetiştirildik. Bu işlerin peşinde mi koşacağız?" diye isyan ediyorlardı. Üstelik Amerikalı bir çavuş geliyor, albay rütbesindeki subaya, kimi zaman kapısını tekmeyle açarak girip hesap sorabiliyordu. Genç subaylar, bunu onurlarına yediremiyorlardı. Türk ulusunun içindeki ve dışındaki bütün tehlikelere karşı canını, malını, namusunu emanet ettiği subayların onuru nasıl olur da, Amerikalı subaylar karşısında böyle aşağılanırdı. Onlar Mustafa Kemal'in subaylarıydı ve onun yolunda gideceklerdi... Onlar, bağımsızlık uğruna ölümü göze alacak bir ruhla büyümüşlerdi. Onlar, ulusalcı ve devrimciydiler. Oysaki, DP yönetimindeki Türkiye, Amerika'nın güdümüne giriyordu..." Nesrin Turhan, **İhtilalin Süvarisi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 132-133, Orduda Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun varlığından duyulan rahatsızlıklar için bkz. Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, s. 56, 102.; Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 113.; Kenan Evren, **Kenan Evren'in Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 87.; Belen, **Ordu ve Politika**, s. 30.; Yıldız, **İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler**, s. 159.

Truman Doktrini ile başlayan askeri yardım ile birlikte toplumda oluşmaya başlayan ‘Dost Amerika’ algısı, Amerika’nın Türkiye’deki varlığı hakkında yapılan olumsuz değerlendirmelerin vatana ihanet olarak addedilen komünizm ve Sovyet taraftarlığı olarak yaftalanması dolayısıyla her türlü eleştiriden korunaklı bir faunus içinde büyüyüp gelişmiş ve ve daha da kökleşmiştir. Soğuk Savaş’ın tarafları gittikçe kutuplaştırdığı ve rüzgarın da büyük ölçüde Amerika tarafından estiği bir dönemde Amerika’nın Türkiye’deki çalışmalarına yönelik eleştirileri dile getirmek kolay olmasa da askeri yardımın emekleme aşamasından çıkıp yürümeye başlamasıyla beraber askeriye ve ekonomide ortaya çıkan tablo yardım programının yeniden gözden geçirilmesine ve bunun sonucunda da kimi kritiklerin yapılmasına yol açacaktır. Eleştirilerin ne için yapıldığına ve haklılık derecelerine bakmadan önce askeri yardım programı ile birlikte oluşan yeni resmin detaylarını ortaya koymak daha sağlıklı olacaktır.

A- Tutturulamayan Bir Hedef: Düşürülemeyen Askeri Harcamalar

1947’de Türkiye’yi uygulayacağı askeri yardım programına dahil eden ABD, bu adımı gerek kendi kamuoyunda gerekse uluslararası çevrelerde ‘kabul edilebilir’ kılmak için Sovyetler Birliği’nin Türkiye üzerindeki taleplerini gösterecek ve bu talepler karşısında topraklarını savunmak için ağır bir askeri maliyeti sırtlanmak zorunda kalan Türkiye’yi içinde bulunduğu askeri dolayısıyla ekonomik yükten kurtarmanın ‘hür dünya’nın bir sorumluluğu olduğunu açıklayacaktır. Truman Doktrini ile birlikte Türkiye Sovyetler Birliği’ne karşı askeri silah, malzeme ve araç-gereçle donatılmaya başlanırken Amerikan yönetimi yürütmüş olduğu kampanya ile askeri yardım programının arkasında yatan siyasal, ekonomik ve askeri alanlardaki Amerikan çıkarlarını başarılı bir şekilde maskeleyerek yardımın iki temel hedefe ulaşılması için yapıldığının altını çizmiştir. Bu hedeflerden ilki ordusunu modern silahlarla teçhiz edip Türkiye’nin kendini savunma yeteneğini arttırmak iken bir diğeri ise ordunun modernleşmesi ile zaten ekonomik açıdan geri kalmış bir ülke görünümü veren Türkiye’de askeriye’nin ekonomi üzerinde yaratmış olduğu baskıyı hafifletmek olmuştur. Sovyet tehdidi dolayısıyla savaş bitmesine karşın ordusunun büyük kısmını hala silah altında tutan ve bu yüzden gerekli insan kaynağını ekonomiye aktaramayan Türkiye için ordunun modernizasyonu mevcut problemin çözümü için önemli bir çıkış yolu olarak görünmesine karşın modernizasyonun askeriye’nin ekonomi üzerindeki yükünü hafifletip hafifletemeyeceğini ise zaman gösterecektir.

ABD'den gönderilen tanklar, toplar, uçaklar, denizaltılar, mayın arama-tarama gemileri, destroyler, kamyonlar ve değişik modellerdeki silahlar Türkiye'ye gelmeye başlayınca orduda o zamana değin kullanılan silah ve araç-gereç envanterinde ciddi bir modernizasyon gerçekleşmiştir. Büyük oranda mekanize hale getirilen ordunun insan gücüne eskisine oranla daha az ihtiyaç duyması ve aynı zamanda sağlanan askeri yardım ile birlikte Amerika'nın Sovyetler Birliği ile yaşanabilecek bir gerginlikte kendilerinin yanında saf tutacağı öngörüsünün yaratmış olduğu özgüven ordunun personel sayısının azaltılmasına yol açmış ve 1949'a kadar 150.000 asker terhis edilerek silah altında bulunan personel sayısı 500.000'den 350.000'e düşürülmüştür. Amerikan yardımı ile birlikte mekanize hale gelmeye başlayan ordu ekonomiye sadece elinde bulunan personel fazlasını terhis ederek yardımcı olmayacaktır. Aynı zamanda özellikle ikmal işleri için kullanılmakta olan at, eşek, katır gibi hayvanların sayısı da yardım ile birlikte oluşturulmaya başlanan motorize ikmal teşkilatının sonucu olarak azaltılacak ve kullanılmakta olan hayvan sayısı 57.000'den 30.000'e düşürülerek hayvanlardan ülkenin temel sanayi olan tarımda kullanılmasının önü açılacaktır.¹³² Her ne kadar silahlı kuvvetlerdeki personel ve hayvan sayısı azaltılmış, askerlik süresi kimi sınıflarda üç yıldan iki yıla indirilmiş olsa da¹³³ bu adımların ekonomiye rahat bir nefes aldırıldığını söylemek oldukça zordur. Zira Amerikan askeri yardımı ile birlikte orduda yaşanan modernizasyon ekonomi için emek piyasasına sürülebilecek insan sayısında artış sağlamış olmasına karşın aynı zamanda ekonominin sırtlanmak zorunda kalacağı yeni külfetleri de beraberinde getirmiştir.

1947'de başlayan askeri yardım programı ile birlikte ekonominin yüz yüze kaldığı en önemli sorunlardan biri yeni gelen araç-gereçlerin ve silahların bakımı olmuştur. Yardımın ilk yıllarında teknik anlamda yeterli kadronun olmayışı ve yeni gelen malzemelerin bakımlarının nasıl yapılacağı konusunda yaşanan belirsizlik araçların arızalanmasına ve parçalarının değiştirilmesine yol açarken yaşanan durum yeni bir maliyeti beraberinde getirecektir. Fakat bu sürecin orduda yaşanan dönüşümün sadece ilk aylarında değil sonrasında da karşılaşılabilecek bir durum olduğu kısa zaman sonra ortaya çıkacaktır. İlk zamanlardaki teknik anlamda yaşanan problemlerin üstesinden gelinse bile yurt dışından gelen araç-gereçlerin miadını

¹³² Polk Financial Report: Turkey's Financial Position-July 1949 by Judd Polk, U.S. Treasury Representative in the Middle East, 08.08.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17.

¹³³ 1942'de yürürlüğe konulan kanunla üç sene olarak tespit edilmiş olan muvazaflik hizmetinin deniz sınıflarında üç yıl, jandarma ve gümrük koruma sınıflarında iki buçuk yıl ve bunların dışında kalan diğer sınıflarda ise iki yıl olarak uygulanmasına karar verilmiştir. Askerlik Kanununun Beşinci Maddesinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Geçici Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun (14 Temmuz 1950), **Resmî Gazete**, 5673/7558.

doldurmaya başlayan parçaları ile orduda dönüşümü yakalamak için sürekli yapılır hale gelen tatbikatlar ve eğitim faaliyetleri sonrasında aşınır duruma gelen aksamaları yenileriyle değiştirmek bir mecburiyet halini alacak, bu mecburiyete bir de kullanılan mühimmatın takviye edilmesi eklenirken ödenmesi gereken fatura da bir hayli yükselecektir.¹³⁴ Bu açıdan *Ordudonatım Dergisinde* verilen bir örnek sadece bakım masrafları bile düşünüldüğünde Türkiye'nin nasıl bir tablo ile karşı karşı kaldığını özetler niteliktedir. İyi bir bakıma tabi tutulmak ve iki senede bir yenilenmek şartıyla motorlu bir aracın normal ömrünün sekiz sene olduğunun belirtildiği yazıda alış fiyatı takriben 7000 dolar tutan bir askeri kamyonun 1200 dolar tutarındaki her bir yenilenme masrafları da dikkate alındığında devlete maliyetinin 10600 dolar tutacağı ifade edilmiştir.¹³⁵ Özellikle yedek parçaların maliyetleri dolayısıyla artan bakım masrafları Türkiye'nin askeri harcamalarını tırmandırırken yardım programıyla orduda yaşanan dönüşümün ekonomide ağır tahribatlar oluşturacak bir diğer yönü ise petrol tüketimini gösteren rakamlarla ortaya çıkacaktır.

1947'ye kadar hem envanterinde yeterli sayıda motorlu aracın bulunmaması hem de mevcut yolların elverişsizliği yüzünden ikmal işlerinde büyük ölçüde hayvanlara bağımlı olan Türk Ordusu Truman Doktrini sonucu yeni bir karayolu politikasının yürürlüğe konulması ve çok sayıda askeri aracın ülkeye giriş yapması ile beraber motorize bir ikmal teşkilatına sahip olmuştur. Bu durum her ne kadar orduya ulaşım alanında büyük kolaylıklar sağlamış olsa da askeriye büyük ölçüde petrol tüketen bir kurum haline getirmiştir. Aslında dönüşümle birlikte ortaya çıkan bu tablo Türkiye açısından beklenmedik bir durum olsa da Amerikalılar açısından sürpriz olmamıştır. ABD Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Ofisi Direktörü General George Olmsted Senato'da yaptığı konuşmada Türk ordusundan eşeklerin alınıp yerlerine kamyonların konulduğunda birilerinin de buna benzin sağlaması gerektiğini belirterek bunun da bütçede artış manasına geleceğini ifade etmiştir.¹³⁶ Amerikalıların da beklediği üzere motorize hale gelen silahlı kuvvetler ordunun petrole olan ihtiyacını o denli arttıracaktır ki 1953 senesinde Türkiye'nin askeri amaçlar için petrole harcadığı miktar 1948

¹³⁴ Türkiye ile ilgili yapılan bir değerlendirmede 1954 sonu itibarıyla Türkiye'nin sahip olacağı hava kuvvetleri ve donanmanın yıllık bakım maliyetinin 100.000.000\$'dan aşağı olmayacağı belirtilmiştir. Mutual Security Agency, Special Mission to Turkey for Economic Cooperation, Turkish Viability After 1954, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 12.

¹³⁵ Ferit Gökçek, "Ordudonatım Sınıfının Önemi", **Ordudonatım Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Mart 1953, s. 5.

¹³⁶Hearings Before the Committee on Foreign Relations U. S. Senate, 82th Congress, 2nd Session on A Bill to Amend the Mutual Security Act of 1951 and for Other Purposes, March – April 1952, **Mutual Security Act of 1952**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1952, s. 385.

senesindeki miktarın tam dokuz katı olacaktır.¹³⁷ Başta mekanize hale gelen ordunun petrole olan ihtiyacı, uygulamaya konulan yeni karayolu programı nedeniyle artan otomobil sayısı ve tarımda makineleşmenin sonucu olarak sayıları onbinlerce ifade edilen traktörün faaliyete geçmesiyle birleşince Türkiye'nin petrol ithalatı da inanılmaz rakamlara ulaşmıştır. 1950 yılındaki petrol ithalatı ile 1937-1938 aralığında yapılan ithalat miktarı karşılaştırıldığında %237'lik bir artış yaşandığı ortaya çıkmıştır ki bu durum halihazırda kısıtlı döviz rezervlerinin gün geçtikçe erimesine neden olacaktır.¹³⁸

Orduda silah altında tutulan asker sayısının azaltılması her ne kadar personel masraflarında ciddi oranda bir tasarruf yaratmış olsa da yeni tip silah ve araç-gereçlerin başta yedek parça olmak üzere bakım maliyetleri, petrole duyulan ihtiyacın artması ve yardım ile birlikte yaşanan dönüşüme ayak uydurabilmek için eğitim alanında atılan adımlar askeriye yapmış olduğu harcamalara yeni kalemler eklemiş ve bu da ordunun ekonomi üzerindeki yükünde herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır. Milli Savunma Bakanlığı'na ayrılan bütçe genel bütçenin 1948'de %30,31'ini, 1949'da %37,67'sini, 1950'de % 30,81'sini, 1951'de %35,17'sini, 1952'de %34,98'sini, 1953'de %34,70'ini, 1954'de %32,97'sini, 1955'de %31,66'sını, 1956'da %30,51'ini, 1957'de %31,99'unu ve 1958'de ise %29,32'sini oluşturarak bütçenin en önemli kalemini oluşturmuştur.¹³⁹ II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, ABD ile başlayan yakınlaşmanın Sovyet tehdidinden duyulan kaygıyı azaltması ve Truman Doktrini ile birlikte önemli miktarlarda askeri yardımların yapılmaya başlanması yardım programı öncesi ordunun ekonomi üzerindeki baskısını hafifletememiş, rakamların da gösterdiği üzere Türkiye her yıl bütçesinin yaklaşık 1/3'ini milli savunmaya ait harcamalara ayırmak zorunda kalmıştır. Askeri Yardım Kurulu da personel açısından daha küçük fakat

¹³⁷ A. E. Jeffcoat, "NATO's Upkeep: It May Pose Insoluble Economic Problems Unless U.S. Aid Continues Undiminished", **The Wall Street Journal**, 17.12.1953, s. 10.

¹³⁸Hearings Before the Committee on Foreign Affairs House of Representatives, 82th Congress, 1st Session on (H.R. 5020 and H.R. 5113) The Mutual Security Program, June – July 1951, **The Mutual Security Program**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1951, s. 776. 1956 yılında The Times Türkiye'nin petrol ithalatı için yılda 100.000.000\$ ödeme yapması gerektiğini belirtirken Richard D. Robinson petrol ithalatı için yapılan ödemeleri Türk Lirası cinsinden karşılaştırmış ve 1938'de 6.8 milyon TL olan ithalat miktarının 1955 senesinde 118.2 milyon TL'ye çıktığını belirtmiştir. Derek Patmore, "Turkey's Development", **The Times**, 20.11.1956, s. 11.; Richard D. Robinson, **Developments Respecting Turkey, Vol. IV**, American Universities Field Staff, New York, 1957, s. 263.

¹³⁹ 1948 Yılı Bütçe Kanunu (2 Ocak 1948), **Resmi Gazete**, 5161/6795.; 1949 Yılı Bütçe Kanunu (1 Mart 1949), **Resmi Gazete**, 5350/7144.; 1950 Yılı Bütçe Kanunu (1 Mart 1950), **Resmi Gazete**, 5561/7445.; 1951 Yılı Bütçe Kanunu (1 Mart 1951), **Resmi Gazete**, 5751/7747.; 1952 Yılı Bütçe Kanunu (1 Mart 1952), **Resmi Gazete**, 5908/8048.; 1953 Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (2 Mart 1953), **Resmi Gazete**, 6076/8348.; 1954 Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Mart 1954), **Resmi Gazete**, 6297/8646.; 1955 Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Mart 1955), **Resmi Gazete**, 6507/8943.; 1956 Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Mart 1956), **Resmi Gazete**, 6695/9247.; 1957 Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Mart 1957), **Resmi Gazete**, 6937/9548.; 1958 Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (1 Mart 1958), **Resmi Gazete**, 7105/9847.

daha modern bir ordunun kurulmuş olmasına karşın askeri masrafların kısılamamış olmasını kabullenecek ve hedeflenen amaca ulaşamadıklarını itiraf edeceklerdir.¹⁴⁰

Askeri yardım uygulanmasına ve personel sayısının azaltılmasına karşın ortaya çıkan yeni maliyetler nedeniyle bir türlü önü alınamayan askeri harcamalar Amerikan yönetimin Türkiye'ye ekonomik anlamda biçtiği rol ile birleşince işler iyice içinden çıkılmaz bir hal alacak ve Türkiye askeri yardım olmaksızın ordunun ihtiyaçlarını karşılayamaz bir duruma gelecektir. II. Dünya Savaşı sonrası Truman Doktrini ile birlikte askeri yardım programına başlayan Amerikan yönetimi kısa bir süre sonra Avrupa kıtasını iktisadi açıdan ayakta tutmak amacıyla ekonomik yardım programına da girişmiştir. Marshall Planı adı verilen ve çizilen genel amaçlar çerçevesinde ekonomik yardımda bulunmayı esas alan bu program içerisinde Türkiye de dahil edilirken belirlenen yol haritasında Türkiye'nin nerede ve ne şekilde yer alacağı çok kısa bir süre sonra anlaşılacaktır. ECA Marshall Planı kapsamında 1949'da Türkiye'ye yardıma başlarken Türkiye'nin sağlanan yardım karşılığında nasıl bir rol üstleneceğini ise Türkiye'deki ECA misyonu başkan yardımcısı Orren R. McJunkins açıklayacak ve Türkiye'yi bölgenin tahıl ambarı yapmayı planladıklarını söyleyecektir. Türkiye için biçilen rol Avrupa devletlerine ihraç etmek üzere gıda maddelerinin ve hammaddelerin üretimine yoğunlaşmak olurken, Türkiye'nin aynı zamanda Batı Avrupa'nın mamul maddeleri için de bir pazar yeri görevi görmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴¹ Yürürlüğe konulan program ile Türkiye'ye modern tarım ekipmanları getirilmeye başlanırken, özellikle traktör sayısındaki inanılmaz yükseliş ekilebilir alanların miktarını arttırmış ve bunlara bir de uygulanmaya başlanan yeni teknikler eklenince tarımsal üretimde önemli bir ivme yakalanmıştır.

Marshall Planı kapsamında sağlanan ekonomik yardımlarla tarım sektörü ön plana çıkıp sanayi geri plana geçerken bu şekilde sürdürülebilir bir kalkınmanın yakalanıp-

¹⁴⁰ Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961., Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.; Conferences Held by A Subcommittee of the Committee on Expenditures in the Executive Departments House of Representatives 82nd Congress 1st Session, October-November 1951, **Federal Supply Management (Overseas Survey)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1952, s. 726.

¹⁴¹Hearings Before The Subcommittee of the Committee on Appropriations House of Representatives 81st Congress 1st Session on The Foreign Aid Appropriation Bill for 1950, **Foreign Aid Appropriation Bill for 1950**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1949, s. 531.; Conferences Held by A Subcommittee of the Committee on Expenditures in the Executive Departments House of Representatives 82nd Congress 1st Session, October-November 1951, **Federal Supply Management (Overseas Survey)**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1952, s. 712.

yakalanamayacağı sorusunun cevabı için 1954 senesinin beklenilmesi gerekecektir.¹⁴² 1954 senesinde yaşanan kuraklık ve Kore Savaşı'nın sona ermesi nedeniyle dış marketlerde tarımsal ürünlere olan rağbetin azalması Türkiye'yi ekonomik açıdan bir çıkmaza sürüklerken ordunun bu süreci nasıl etkileyeceği ve de bu süreçten ne derece etkileneceği Türkiye tarafında olmasa da ABD tarafında masaya yatırılacaktır. Ordu yardım programıyla birlikte yeni silah ve araç-gereçlere sahip modern bir silahlı kuvvetler kimliği kazanırken bu yeni kimliğin bir sonucu olarak yurt dışından döviz ile temin edilmesi gereken yedek parça ve petrol gibi gereksinimlerini tarıma dayalı bir ekonominin nasıl karşılayacağı tartışmanın bir tarafını oluşturmuştur. The New York Times gazetesinden C. L. Sulzberger kaleme aldığı yazısında ABD'den Türkiye'ye gönderilen her bir tankın yakıt, bakım ve onarım masrafları nedeniyle bütçedeki harcamaları arttırdığını işaret ettikten sonra herkesin kafasını kurcalayan o noktayı 'Bir ulus fıstık satarak modern silah, jet ve roketleri nasıl elinde tutabilecektir?' şeklindeki sorusuyla ortaya koyacaktır.¹⁴³ Tartışmanın diğer tarafını ise ABD'nin sağlamış olduğu askeri yardım programının Türk ordusunu gereğinden fazla modernize ettiği ve dolayısıyla ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar da dikkate alındığında yardım alamaz ise ayakta duramayacak bir ordunun yaratılmış olduğunu düşünenler oluşturmuştur. Askeri yardım ile birlikte orduda yaşanan dönüşümün hedeflenenin aksine askeri harcamaları arttırdığı, ordunun da böyle bir ekonomik atmosfer içerisinde dış yardım almaksızın işleyemez duruma geleceği Amerikan basınında daha sık işlenir duruma gelen bir tema olsa da işin daha ilginç yanı resmi ağızların da yaşanan durumda bir terslik olduğunu kabullenmeleri ve Türkiye'de oluşturulan askeri gücün Türk ekonomisinin kaldırabileceği noktayı aştığını itiraf etmeleri olmuştur.¹⁴⁴

¹⁴² 1950'lerin başında elverişli hava koşulları, tarımdaki makinalaşmanın sonucu olarak artan ekilebilir arazi miktarı ve Kore Savaşı'nın etkisiyle yükselen tarımsal üretim sonucu reel Gayri Sahi Milli Hasıla'da (GSMH) 1950-1953 yılları arasında % 9,4, % 12,8, % 11,9 ve % 11,2 gibi inanılmaz rakamlara ulaşılırken 1953 sonrası ise rüzgar tersine dönmüştür. 1954 yılında büyüme hızı % -3 olurken sonraki yıllardaki rakamlar da 1950'lerin ilk yıllarını aratacak ve 1955-1960 döneminin büyüme rakamları şu şekilde sıralanacaktır: % 7,9, % 3,2, % 7, 8, % 4,5, % 4,1 ve % 3,4. Feridun Cemal Özcan, "Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Haz.Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 42.

¹⁴³ C. L. Sulzberger, "Foreign Affairs", **The New York Times**, 25.09.1957, s. 28.

¹⁴⁴ Analysis of Military Aid Program to Turkey, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 106.; Subject: Foreign Exchange Requirement for the Turkish Minister of National Defense, 02.06.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 2.; Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.

Resmi otoriteler tarafından da artık açıkça dile getirilmeye başlanan Türkiye'nin, ekonomisinin kaldıracabileceğinden daha büyük bir askeri modernizasyon içerisinde bulunduğu gerçeği ABD'de askeri yardıma dair eleştirileri iyice su yüzüne çıkartırken benzer bir süreç Türkiye'de de yaşanmaya başlanacaktır. Her ne kadar 'dost ve müttefik Amerika'yı gücendirmemek adına eleştiriler çok keskin yapılamamış olsa da Amerikan askeri yardım programına dair sitemkâr sesler Türkiye'de de ortaya çıkacaktır.

1- Askeri Yardıma Karşı Yükselen Sesler

Askeri harcamaları düşüremediği, bir tarım ülkesi olma misyonu verilmesi dolayısıyla ekonomisinin bu masrafları karşılayamadığı ve sonuçta da dış yardıma bağımlı bir ordu yaratmış olduğu gerçeği üzerinden ABD'de eleştirilerin hedefi olan askeri yardım programına Türkiye'de de aykırı sesler yükselirken programın iki tarafı arasındaki anlayış farkı da su yüzüne çıkmıştır. ABD'de eleştirilerin yapılmasının arkasında yatan temel neden artan askeri harcamalar dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesinin sekteye uğrayabileceği ve bunun da ülkeye onarılamaz hasarlar verebileceği iken¹⁴⁵ Türkiye'de ise ortaya çıkan duruma tamamen farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. 1947'de işletilmeye başlanan askeri yardım sonrası ortaya çıkan askeri ve ekonomik tablonun farkında olan Türk tarafı neden böyle bir tablonun oluştuğunu sorgulamak ve buna uygun çözümler bulmak yerine bağımlılığı rasyonelleştiren bir zihniyet ile içinde bulunulan durumun nedeni olarak ABD'den sağlanan yardım miktarlarının düşüklüğünü gösterecek ve daha fazla yardım talebinde bulunacaktır.

a- Herkesçe Dillendirilen Bir Talep: Arttırın Şu Yardımı!

Amerikan Askeri Yardım Kurulu askeri harcamaları aşağıya çekip ekonomiye rahat bir nefes aldıracağız şiarıyla yola çıkmasına karşın 1947 sonrasında yaşananlar askeri yardımın ordunun ekonomi üzerindeki yükünü hafifletemediğini ortaya koymuştur. Türk basını da ortaya çıkan bu durumdan rahatsızlığını dile getirirken sık sık farklı ülkelerin bütçelerindeki askeri harcamalarıyla bunların milli gelire oranlarını sütunlarına taşımış ve yapılan karşılaştırmalarda Türkiye'nin milli müdafaa için ne kadar büyük bir fedakarlığa katlandığının altı özellikle çizilmiştir. Başbakan Adnan Menderes'in 1951 yılında ABD'de vermiş olduğu "Türkiye Avrupada en fazla askerî gayret sarfeden, buna mukabil hayat

¹⁴⁵ Türkiye'de uzun zamandır bulunan Richard D. Robinson 15 Mart 1955 tarihinde The New York Times gazetesinin editörüne yazdığı mektupta Amerikalı politika yapımcılar ve yöneticilerin Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini dışarıda bırakarak sadece askeri alandaki gelişmesine önem vermelerinden duyduğu kaygı ve korkuyu belirtmiştir. Richard D. Robinson, "To Aid Turkey's Economy: Policy of Emphasizing Military Development Criticized", **The New York Times**, 20.04.1955, s. 32.

seviyesi en düşük olan bir memleketdir” şeklindeki ifadesi aslında basındaki tüm rakamsal karşılaştırmaların çok net bir özeti niteliğini taşıyacaktır. Devletin tepe noktasındaki isimler tarafından bile seslendirilmeye başlanan bu durum karşısında Türk tarafının nasıl bir tutum takınacağı merakla beklenirken izlenilecek yola kısa bir süre sonra karar verilecek ve Türkiye askeri yardımı tüm yönleriyle masaya yatırıp ona göre hareket etmek yerine askeri ve ekonomik yapısını daha da dış bağımlı hale getirecek olan bir adım atacaktır. O adım da askeri yardım miktarlarının arttırılmasını talep etmek olmuştur.

ABD’den sağlanan askeri yardımın ordunun ihtiyaçlarını karşılamadığı ve bu yüzden arttırılması gerektiği yönündeki beyanlar en başta hava ve deniz kuvvetlerine ayrılan bütçelerin yetersizliği örnek gösterilerek gündeme taşınmıştır. Daha önceden de bahsedildiği üzere Truman Doktrini kapsamında yapılmaya başlanan askeri yardımlardan aslan payını alan kara kuvvetleri karşısında hava ve özellikle de donanma gruplarına programdan çok kısıtlı bir bütçe ayrılmış olması yardım miktarlarının arttırılması için ortaya konulan temel dayanaklardan biri olacaktır. Türkiye’nin SSCB gibi devasa bir silahlı güce sahip ülke karşısında kendisini müdafaa edebilecek bir duruma gelebilmesi için kara ordusu gibi hava ve deniz kuvvetlerinin de esaslı bir şekilde takviye edilmesi, jetler, savaş gemileri gibi modern araçlarla teçhiz edilmesi ve bunun için de tahsis edilecek olan bütçelerde ciddi anlamda arttırıma gidilmesi talep edilmiştir.¹⁴⁶ Basın üzerinden yürüyen bu süreç Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nu rahatsız etmiş olacak ki kurul üyeleri de zaman zaman yaptıkları açıklamalarla neden daha fazla askeri yardım yapılamadığına dair izahatlarda bulunacak ve bunu desteklemek adına çeşitli nedenler sunacaklardır.

Askeri yardım programında neden kara sınıfının donanma ve hava gruplarına kıyasla daha fazla desteklendiği veya hava ve donanma birliklerine ait bütçelerde niçin arttırıma gidilemediği sorularına Amerikalılar farklı gerekçeler sunarak cevap vermeye çalışmışlardır. Hazırlanan savunma planlarında asıl sorumluluğun kara kuvvetlerine verilmiş olması, orduda yeterli personel olmayışı, mevcut personelin eğitim açısından istenilen seviyeye henüz

¹⁴⁶ Türkiye basınında hava ve donanma kuvvetlerine yapılan yardımların arttırılması gerektiği ile ilgili yazılar için bkz. Abidin Dav’er, “Amerikanın Bize Verdiği Harb Gemileri”, **Cumhuriyet**, 12.01.1948, s. 1.; Abidin Dav’er, “Yeni Amerikan Yardımından Donanmaya Hisse”, **Cumhuriyet**, 09.02.1948, s. 1.; A.D.D., “Türk Donanmasının Takviyesi Kesin Bir Zarurettir”, **Akşam**, 08.04.1948, s. 5.; Abidin Dav’er, “Amerikan Amiralının Demeci ve Türk Donanması”, **Cumhuriyet**, 12.04.1948, s. 1.; Abidin Dav’er, “Amerikadan Yeni Harb Gemileri İstemeliyiz”, **Cumhuriyet**, 16.04.1948, s. 2.; Abidin Dav’er, “McCormick’in İki Düşüncesine Dair”, **Cumhuriyet**, 20.03.1950, s. 1.; Abidin Dav’er, “Millî Müdafaamız Bakımından Bir Zaruret”, **Cumhuriyet**, 30.03.1950, s. 1.; Abidin Daver, “Karadenizdeki Rus Filosunun Gösterileri”, **Cumhuriyet**, 13.05.1950, s. 1.; Abidin Dav’er, “Millî Müdafaamız ve Türk Donanması”, **Cumhuriyet**, 15.07.1950, s. 1.; “Gemi Verilince Para Da, Personel De Buluruz”, **Cumhuriyet**, 03.08.1950, s. 2.;

taşınmamış oluşu, altyapı alanındaki yetersizlikler ve Türkiye ekonomisinin daha fazla gemi ve uçak gibi araç-gerecin gelişine hazır olmaması Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun yardıma yapılan eleştirilerin temelsizliğini ve haksızlığını vurgulamak için kullandığı temel argümanlar olmuştur. Amerikalıların yardım programıyla ilgili yapmış olduğu savunma, ordu içerisinden de destek görecektir. Bu bakımdan basında hava kuvvetleriyle ilgili çıkan eleştirilerin merkezini oluşturan 'neden ABD bize tepkili uçak (jet) vermiyor?' sorusuna Türk Hava Kuvvetleri'nde görevli bir komutanın "Ancak takdir edersiniz ki tepkili uçağı almadan önce, onun uçuşunu kolaylaştıracak meselâ meydan bakım elemanı gibi her türlü imkânı hazırlamak gerekmektedir. Bu hazırlıklar ikmal edilmedikçe tepkili tayyareyi randımanlı bir surette kullanmak imkânı elde edilemez. Halen bunu tahakkuk ettirmek için sarfedilen gayret ümid ederim ki kısa zamanda semeresini verecektir..."¹⁴⁷ şeklindeki beyanı Amerikalıların öne sürdükleri argümanları teyit eder niteliktedir.

Her ne kadar ordu içerisinden de destekleyici nitelikte beyanlar gelmiş olsa da Amerikalıların yapmış oldukları açıklamalar basını tatmin etmekten oldukça uzaktır. Amerikalı yetkililerin yardımın arttırılması konusundaki talepler karşısında ortaya koydukları gerekçelerin Türk basını tarafından ciddiye alınmadığını ve bu gerekçelerin daha fazla yardım yapmamak için sunulan bahaneler olarak değerlendirildiğini Abidin Dav'er Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde gayet açık bir şekilde kaleme almıştır:

Önceleri gemi istedikçe,
-Kâfi personeliniz yoktur; cevabını aldık.
-Siz gemi veriniz, bir personeli buluruz; diyince,
-Personeliniz modern gemileri kullanacak seviyeye çıkmamıştır. Talim ve terbiyeye ehemmiyet veriyoruz. Denizcileriniz bu seviyeye yükselince veririz; cevabını verdiler.
Tepkili uçak isteyince, ilk önce şöyle dediler:
-Tepkili uçaklar, karşı tarafta da yoktur. Bizde de henüz tecrübe halindedir.
Sovyet Rusyada çeşid çeşid tepkili uçaklar bulunduğunu, Amerikan kaynaklarına atfen söyleyince de,
-Bu uçaklar için meydanlarınız yok, dediler.
-Meydanlar yapılıyor; bitmek üzeredir; cevabını verince:
-Hava personelinizin talim ve terbiyesi kâfi değildir, tepkili uçakları kullanamazlar; mukabelesinde bulundular.

Kara ordumuza daha modern silâhlar verilmesi lüzumunu ileri sürünce deniz ve hava kuvvetlerimiz için verilen cevablara benzer itirazlar ileri sürdüler; mütemediyen "talim ve terbiye"den bahsettiler. Kore'deki kahramanlarımız, talim ve terbiye bakımından da mükemmel olduklarını fi'len isbat ettikleri halde, Amerikalı dostlarımız askerî yardımı gene arttırmadılar.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Abidin Dav'er, "Hava Ordumuzun Beklediği Silah", **Cumhuriyet**, 03.02.1950, s. 1.

¹⁴⁸ "Bir Türlü Halledemediğimiz Bir Muamma!", **Cumhuriyet**, 10.03.1951, s. 2.

1953 yılından sonra ekonominin aksamaya başlaması askeri yardıma ilişkin eleştirileri yeniden alevlendirmiştir. 22 tümenlik askeri kuvveti ile Türkiye'nin NATO içerisinde en ağır yükü taşımakta olduğu buna karşın nüfusu ve milli geliri dikkate alındığında yüklenmiş olduğu bu fedakarlığın karşılığını alamadığı yönündeki yazılar yine gündeme taşınmıştır. Eleştiriler daha önceden yapılan tenkitleri hatırlatsa da bu kez çözüm yolu askeri yardımın arttırılması olarak değil ekonomik yardımın arttırılması olarak ortaya konulacaktır. Çözüm yolundaki bu ani dönüşüm tezin savunulması için kullanılan argümanların seçiminde de değişimi zorunlu kılmıştır. Bu yüzden askeri yardım yerine iktisadi yardımın arttırılması talep edilirken bu yardımın askeri program kapsamında gönderilen ağır silahların bakım, onarım ve yakıt ihtiyaçları için kullanılacağı belirtilecek ve Türkiye'yi ekonomik alanda kuvvetlendirmenin onun savunma gücünü kat be kat arttıracacağı ifade edilecektir.¹⁴⁹

Askeri yardım programına yönelik bu tip taleplerin seslendirilmesi sadece basınla sınırlı kalmamış aynı zamanda Meclis'e de taşınmıştır. Meclis'te özellikle Milli Savunma Bakanlığı'na ait bütçe görüşmelerinde gündeme gelen askeri yardım konusunda iktidar ve muhalefet çok ilginç bir şekilde aralarındaki görüş ayrılıklarını bir kenara koymuş ve yardımın arttırılması konusunda tek ses ve tek yürek olmuştur.¹⁵⁰ Artan askeri harcamalar, bir türlü rayına oturtulamayan ekonomi ile birleşince Türkiye'nin elindeki döviz rezervleri erimiş ve ödemeler dengesinde sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Muhalefetin daha fazla yardım istenmeli söyleminin arkasında kenetlendiğinin farkında olan iktidarlar için ise ABD'den askeri fakat özellikle de iktisadi yardımın arttırılmasını talep etmek rutin bir pratiğe dönüşmüştür. Bu bağlamda Başbakan Adnan Menderes'in 1954 yılındaki ABD ziyareti bu pratiğin hangi boyutlara ulaştığını gösteren belki de en bariz örnek olacaktır. Haziran 1954'te ABD'ye uçan Adnan Menderes burada yaptığı açıklamada Türkiye'nin gerçekleştireceği

¹⁴⁹ Türkiye'nin savunmasının güçlendirilmesi için askeri yardımdan ziyade ekonomik yardımın yapılması gerektiğine dair görüşler için bkz. Halkçı, "Amerika'nın Türkiye Politikası", **Halkçı**, 18.03.1955, s. 1.; Halkçı, "Amerikan Yardımı Azdır", **Halkçı**, 11.04.1955, s. 1.; Mehmed Oluç, "Amerikan Yardım Stratejisinin Tahlili", **Cumhuriyet**, 10.06.1955, s. 2.

¹⁵⁰ 1953 yılı Bütçe Kanunu ile ilgili görüşmelerde CHP Grubu adına söz alan İsmet İnönü askeri yardımın arttırılmasına dair hükümetle aynı fikirde olduklarını şu şekilde açıklayacaktır: "Türkiye, Avrupa Savunma Cephesinde en ağır yükü taşıyor. Ekonomi ve maliyede fedakârlığı en ileriye vardır. Vücuda getirdiği ordu, Millet ve Hükümet olarak, büyük vazife hissini eseridir. Türk Ordusu, medeniyet cephesinin nazik noktasında ve büyük müttefiklerden, nispetle, ayrı mevkidedir. Bu ordunun ihtiyaçları, birinci derecede dikkati çekmek lâzımdır. Hükümetten bu meseleyi müttefikler gözünde lâıyk olduğu ehemmiyetle canlandırmasını isteriz. Gördüğümüz askerî yardım, üzerimize düşen vazifenin ehemmiyetiyle mütenasip olmalıdır. Bu yolda Hükümetin bütün çalışmalarıyla beraberiz." Aynı görüşmelerde Türk Köylü Partisi Grubu adına söz alan Cezmi Türk ve Millet Partisi Grubu adına konuşan Arif Hikmet Pamukoğlu da müttefiklerinden Türkiye'ye daha geniş kapsamlı yardım yapmaları temennisinde bulunurken bunun temini için de Hükümetin pek hassas ve uyanık olmasını isteyeceklerdir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 20, Toplantı: 3, Kırk Dördüncü Birleşim (16.II.1953), s. 322, 331, 347.

iktisadi kalkınma sayesinde 1958 senesinde savunma gayretlerinin mali yükünü tamamen kendi üzerine alacağını ifade ederken Amerikan yönetiminden 300.000.000 dolarlık kredi talebinde bulunmuştur. Türkiye'nin ABD'den 1947'den beri almış olduğu ekonomik yardımın 537.000.000 dolar olduğu akıla getirildiğinde iktidarların daha fazla yardım isteme pratiğini hangi boyutlara taşıdığı daha net anlaşılmaktadır.¹⁵¹ Gerçekleştirilen ziyaret sadece talep edilen yardım miktarlarının hangi hadlere ulaştığını göstermekle kalmamış aynı zamanda talep edilen her miktarın da karşılanamayacağını ve bu yüzden de Menderes'in 1958 ile ilgili hedeflerinin sadece bir rüya olarak kalacağını ortaya koymuştur.¹⁵²

Askeri yardımın niceliğine yönelik tenkitlerin basında ve Meclis'te dile getirilmeye başlanmasıyla beraber bu taleplerin yardımın karşı tarafında nasıl algılandığı ve değerlendirildiği de önem kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye tarafında askeri yardıma dair yapılan olumsuz değerlendirmelerin Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Washington'a gönderilmek üzere hazırlamış olduğu raporlarda yer almasına karşın Amerikan yönetiminin karar verme sürecinde değişiklik yaratabilecek bir etkiye sahip olduğunu söylemek çok zordur. Bu nedenledir ki eleştirilerin ilk ayağını oluşturan donanma ve hava kuvvetlerinin kara sınıfıyla kıyaslandığında daha az bütçelerle yetinmek zorunda kalışı eleştiriler sonrasında da değişmemiş; her ne kadar hava grubuna ait bütçede göreceli bir arttırmaya gidilse de donanma ve hava birliklerinin karacılar karşısında ikincil öneme sahip kuvvetler olarak değerlendirilmesine devam edilmiştir. Özellikle 1953 sonrası önem kazanmaya başlayan Türkiye'nin savunması için lazım gelenin askeri yardımdan ziyade iktisadi yardım olduğu tezi de Amerikalı yetkililer tarafından kabul görmemiş ve askeri program ABD'den Türkiye'ye sağlanan yardımların en önemli ayağını oluşturmuştur. 1947'den 30 Haziran 1959 tarihine kadar Türkiye'ye sağlanan yardım miktarı 2.565.000.000 dolar olurken bu miktarın 1.800.000.000 dolarını askeri yardımlar teşkil etmiştir.¹⁵³ Askeri yardımla ilgili yapılan eleştirilerin programın işleyişinde herhangi bir değişiklik

¹⁵¹ Waldo Drake, "Economic Crisis Threatens Turkey", **Los Angeles Times**, 01.03.1956, s. A5.

¹⁵² Milli Savunma Bakanlığı 1957 bütçesi nedeniyle yapılan görüşmeler sırasında Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına söz alan Elazığ milletvekili Selahattin Toker Menderes'e 1954'te ABD'de yapmış olduğu beyanı hatırlatarak hükümetin bu hedeflere ne zaman varmayı öngördüğünü soracak Adnan Menderes ise sinirli bir şekilde "1958'de, orada yazıldığı gibi..." cevabını verecektir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C: 17, İçtima: 3, Kırk Altıncı İnikat (25.II.1957), s. 739-740. ABD, Türkiye'nin 1954 yılındaki 300.000.000\$'lık kredini kesin bir şekilde reddederken bahsi geçen yıldaki ekonomik yardımı sadece 30.000.000\$'lık bir ekle 100.000.000\$'a çıkarmayı taahhüt etmiştir. Taahhüt edilen artış her ne olursa olsun Menderes'in 1958 ile ilgili hayali gerçekleşmeyecek ve savunma gayretlerinin mali yükü için yardıma gereksinim duyulacaktır.

¹⁵³ 86th Congress 2d Session, Committee Print, **Report on United Sates Military Operations and Mutual Security Programs Overseas** by Honorable Dennis Chavez U. S. Senator from the the State of New Mexico to the Committee on Appropriations U. S. Senate, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960, s. 157-158.

yaratmamasına karşın tenkitlerin yapılmasına devam edilmiştir. Fakat bu sefer farklı bir durum yaşanacak, eleştirilerin ağırlık merkezi yardımın niceliğinden niteliğine kayacaktır. Hem Türkiye hem de ABD tarafını uzun süre meşgul edecek bu tartışmanın temel noktasını ise gönderilen silah, malzeme ve araç-gereçlerin eski olup olmadığı sorusu belirleyecektir.

b- Kafaları Kurcalayan Bir Soru: Yardım Malzemeleri Eski mi?

1947 yılında Türkiye'nin ABD'nin askeri yardım sağlayacağı ülkeler kervanına katılması ile birlikte Türk limanları ve havaalanları ABD'den gönderilen silah, malzeme ve araç-gereçlerle dolmaya başlarken ülke çapında ezeli ve ebedi düşman Ruslara karşı yanlarında Amerika gibi büyük ve güçlü bir ülkenin yer almasından dolayı büyük bir sevinç yaşanacaktır. Yaşanan pembe tablonun tek nedeni sadece kampın karşı tarafına dahil olunarak altına girileceği varsayılan güvenlik şemsiyesi değil aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın en modern ve en güçlü ordusunun kullanmakta olduğu teçhizat ile donatılarak eskisine oranla daha da güçlendirilecek bir orduya sahip olma düşüncesidir. Bu yüzdendir ki askeri malzemeleri taşıyan gemiler limanlarda yerli ve yabancı gazetelerin ilgi odağı olacak, yardım kapsamında gelen askeri uçaklar şehirler üzerinde gösteri uçuşları yapacak, fakat daha da önemlisi gelen malzemelerin hepsinin mükemmel bir vaziyette, yeni ve hiç kullanılmamış olduklarının altı özellikle çizilecektir. Gönderilen malzemelerin yeni olduğuna inanan, inanmak isteyen veya inandırılan Türkiye tarafı ise durumun gerçekten böyle olup-olmadığını yardım kapsamında gönderilen araç ve gereçlerin sahada kullanılmaya başlanmasıyla birlikte görecektir.

Amerikan askeri yardım programı çerçevesinde transferi yapılan askeri malzemelerle ilgili soru işaretlerini ilk akla getiren nokta uçak kazalarında yaşanan artış olmuştur. ABD'den gelen askeri uçaklarla teçhiz edilmekte olan Hava Kuvvetleri'nde daha sık karşılaşmaya başlanan uçak kazaları ve bu kazaların basına yansması¹⁵⁴ kamuoyunun dikkatini ister istemez kullanılmaya başlanan Amerikan askeri malzemelerine çekmiştir. Yardım kapsamında gönderilen uçaklarla ilgili Tasvir gazetesinde çıkan bir değerlendirme konunun ne kadar yakından takip edildiğini kanıtlar niteliktedir:

Hakiki duruma bakacak olursak, ilk defa 1944 yılında kullanılmış olan bu korkunç Meteorlar bile, şimdi modası geçmiş modellerdir. Gerek Amerikalılarda, gerek İngilizlerde,

¹⁵⁴ "Bir Pilotumuz Şehit Düştü", **Ulus**, 30.05.1948, s. 1.; "Bir Pilotumuz Şehit Düştü", **Ulus**, 03.09.1948, s. 1.; "Bir Yüzbaşımız Şehit Düştü", **Ulus**, 22.09.1948, s. 1.; "Bursa'da İki Uçağımız Parçalandı", **Ulus**, 31.10.1948, s. 1.; "Tayyarecilerimizin Cenazeleri Hazin Bir Törenle Kaldırıldı", **Ulus**, 31.10.1948, s. 2.; "Erzincan'da Bir Pilotumuz Şehit Düştü", **Ulus**, 13.05.1949, s. 3.; "Bir Pilotumuz Şehit Düştü", **Ulus**, 15.07.1949, s. 1.; "Feci Bir Uçak Kazası", **Ulus**, 15.08.1949, s. 1.; "Kayıp Uçaklardan İki De Kazaya Uğradı", **Ulus**, 18.09.1949, s. 3.;

üzerlerindeki esrar perdesinin yırtılarak teşhir edilmesinde bir mahzur görülmemekte olan bu tiplerden daha üstün uçakların mevcut bulunması kadar tabii bir şey olamaz.

Bütün bunları düşünürken Marshall plânına göre yapılan Amerikan yardımları gereğince bize verilen uçaklarını hatırlıyoruz. Bunların hemen hepsi, model itibariyle Meteorun yarı süratinde, güzel fakat eski modellerdir. Amerikalı dostlarımız büyük bir lütuf eder görünerek Türk ordusunu teçhiz ederlerken, bu neviden teferrüatın da gözümüzden kaçmadığını unutmamalıdır.¹⁵⁵

Uçak kazaları nedeniyle kamuoyunda oluşan rahatsızlık o kadar artacak ki yükselen tepkileri dindirebilmek adına Genelkurmay Başkanlığı konuyla ilgili açıklama yapmak zorunda kalacaktır. Genelkurmay tarafından yapılan açıklamada her yıl biraz daha büyüyen ve dolayısıyla uçuş saatlerinde de belirgin miktarda artış görülen hava ordusunda yaşanmakta olan kaza oranlarının geçmiş yıllara nazaran düştüğü belirtilirken kazaların sebepleri arasında gösterilen uçakların miadlarını doldurmuş olduğu yönündeki yorumlar için ise “Esasen elimizde hizmetteki tayyareler harpte tecrübe edilmiş ve halen de kullanılmakta olan birinci sınıf malzemedir” denilerek askeri yardım programı kapsamında gönderilen uçakların tartışma konusu yapılmaması gerektiği bildirilmiştir.¹⁵⁶ Her ne kadar Genelkurmayın gerçekleştirilen askeri yardımın tartışma konusu yapılmamasını isteyip, kaza oranlarında geçmiş yıllarla kıyaslandığında önemli ölçüde gerilemeler yaşandığını açıklayarak konuyu kapatmak istemesine karşın pandoranın kutusu açılmış ve basında ABD’den gelen askeri malzemelerle ilgili eleştiriler peşi sıra yayınlanmaya başlamıştır. 1948 senesinde gönderilen uçakların II. Dünya Savaşı’nın son yıllarında kullanılan uçaklar olması dolayısıyla demode olduğu görüşü işlenmeye başlarken rüzgarın yönü değişmiş ve eleştiri okları Amerikan malzemelerinin genel anlamda kullanılmış ve eski oluşu üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁵⁷

Yardımanın başlangıcından çok kısa süre sonra yaşanan olaylar da eleştirilerin haklılık payının olduğunu teyit eder niteliktedir. Yardım kapsamında gönderilen Amerikan avcı uçaklarından birinin Almanya’dan Türkiye’ye uçmakta iken arızalanıp düşmesi¹⁵⁸, F-47 uçaklarının teknik arızalar nedeniyle kısa süreliğine uçuştan men edilmesi¹⁵⁹ ve Hava Grubu

¹⁵⁵ Bahadır Dülger, “Meteor’un Düşündürdükleri”, **Tasvir**, 07.06.1948, s. 5.

¹⁵⁶ “Askerî Uçak Kazaları Gittikçe Azalıyor”, **Ulus**, 09.09.1949, s. 1. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada 1940 yılında 1000 saatte bir kaza-kırım olurken, 1945 yılında 1454; 1946 yılında 2000; 1947 yılında 2000; 1948 yılında 1830 ve 1949 yılında ise 2400 saatte bir kaza-kırım olduğu belirtilmiştir. Aynı açıklamaya göre ölümlü kaza oranı da geçmiş yıllarla kıyaslandığında önemli ölçüde azalmıştır. Buna göre 1945 yılında 16000 saatte 1 kaza; 1948 yılında 20000 saatte 1 kaza 1949 yılında ise 26000 saatte 1 kaza olmuştur.

¹⁵⁷ Abidin Dav’er, “Dost Amerikanın Türkiye’ye Karşı Vazifesi”, **Cumhuriyet**, 20.06.1950, s. 1.; Cumhuriyet, “Sembolik Yardım Mı?”, **Cumhuriyet**, 18.07.1950, s. 1.; Abidin Dav’er, “Bir An Önce...”, **Cumhuriyet**, 06.11.1950, s. 1.; “Nihayet”, **Cumhuriyet**, 01.04.1951, s. 2.; “Devede Kulak!”, **Cumhuriyet**, 10.04.1951, s. 2.

¹⁵⁸ “Bir Uçak Kazaya Uğradı”, **Ulus**, 27.04.1948, s. 1.

¹⁵⁹ “Crashes Cause Turks to Ground P-47 Fighters”, **Los Angeles Times**, 27.09.1948, s. 21.; “Turks Ground P-47s: Complain U. S. Sends ‘No Good’ Equipment”, **Chicago Tribune**, 27.09.1948, s. 23.; “Turkey Criticizes Planes From U. S.”, **The New York Times**, 26.09.1948, s. 16. Hava Grubu Başkanı General Hoag F-47 uçaklarının

Başkanı General Hoag'ın yardım kapsamında Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen Amerikan nakliye uçaklarının fena bir durumda olduklarını görünce bunları kabul etmeyip bizzat Almanya'ya giderek Türkiye'ye teslim edilecek uçakların elden geçirilerek tamir edildikten sonra yollanılmasını talep etmesi¹⁶⁰ gibi gelişmeler yardım ile ilgili soru işaretleri yaratırken basında yer almaya başlayan yardım malzemelerinin niceliği ile ilgili şüpheler Meclis'e de taşınacaktır. Burdur milletvekili Orgeneral Fahrettin Altay'ın Milli Savunma Bakanlığı 1949 yılı bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşma Meclis'in bu tip eleştiriler karşısında nasıl bir tutum aldığını özetlemektedir. Orgeneral Altay orduya motorlu silahların gelmeye başlamasıyla beraber kötü propagandaların yapılmaya başlandığını belirtirken bu propagandaların gerçeği yansıtmadığını “Güyâ bu silâhlar harb artığı ve modası geçmiş şeylermiş. Fiiliyat ve akliselim bu propagandayı çürütmiye kâfidir. Fiiliyattan maksadım, Ordumuzun bu silâhlardan memnun olmasıdır. Dünya barışına Türk Ordusunu yardımcı gören Büyük Amerika Devletinin ona işe yaramaz silâh vermesini akliselim kabul edebilir mi?”¹⁶¹ sözleriyle ifade edecektir. Her ne kadar Meclis Amerikan askeri yardımı kapsamında gönderilen malzemelere yönelik eleştirilere katılmasa da bir türlü önlenemeyen askeri uçak kazaları, sorunu yeniden parlamentonun gündemine taşımıştır. Afyon Karahisar milletvekili ve aynı zamanda eski bir asker de olan Ali İhsan Sabis artan uçak kazaları ile ilgili verdiği soru önergesinde “uçakların yıpranmış veya bakımsız veya işe yaramaz olmaları vârit midir?” diye sorarken soruyu Milli Savunma Bakanı adına cevaplayan Hava Kuvvetleri Komutanı General Muzaffer Göksenin ellerindeki tayyarelerin bir kısmının harp içinde kullanılıp revizyonu yapıldıktan sonra kendilerine teslim edildiğini, buna karşın uçakların yıpranmış olmasının söz konusu olmadığını söyleyecektir. Her ne kadar Göksenin yaşanan kazalarda yardım kapsamında gönderilen uçakların bir sorumluluğu olmadığını izaha çalışmışsa da son sekiz ayda 34 kişinin hayatına malolan 127 uçak kazasının 40'ının malzeme kaynaklı olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır.¹⁶²

uçuştan menedilmesiyle ilgili olarak bunun teknik bir arızadan kaynaklanmadığını sadece karbüratör ve yağ hortumlarında yapılacak değişimler nedeniyle uçuşların iptal edildiğini söyleyecektir. “U. S. Turkish Air Head Denies Difficulties”, **The New York Times**, 09.10.1948, s. 30. Türkiye'ye sağlanan askeri yardım ile ilgili Kongreye sunulan rapor da General Hoag'ın açıklamalarını doğrulamakta ve F-47 uçaklarının karbüratörlerinde ve yağ hortumlarında yapılması planlanan değişiklik için 21 Eylül 1948'de uçuştan menedildiğini bildirmektedir. U.S. Congress, **The Fifth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended September 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 778, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 10.

¹⁶⁰ “Hava Kuvvetlerimize Dair”, **Cumhuriyet**, 19.01.1951, s. 2.

¹⁶¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 3, Ellinci Birleşim (23.II.1949), s. 512.

¹⁶² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 3, Toplantı: 1, On Dokuzuncu Birleşim (15.XII.1950), s. 256-260. Yaşanan uçak kazaları verilen soru önergeleriyle TBMM'nin gündemine gelmeye devam edecektir.

Amerikan yardımı çerçevesinde gönderilen uçaklara yapılan eleştirilerden kara ve donanma sınıflarına tahsis edilen araç ve gereçler de payını almıştır. Kara kuvvetlerindeki zırhlı birliklerin asli unsurunu oluşturan tanklar eleştirilerin yoğunlaştığı temel alanlardan biri olacaktır. Yardımın ilk yıllarında Türkiye'ye gönderilen M-24 tanklarının ABD tarafında dahi modası geçmiş olarak adlandırılmış olması ve II. Dünya Savaşı ertesinde Amerikan ordusunun M-24'ler yerine yeni tip tanklar kullanmaya başlaması tanklar ile yapılan olumsuz değerlendirmelerin temelini oluşturmuştur.¹⁶³ Tanklar ile ilgili benzer bir rahatsızlık da M-47 tanklarıyla ilgili yaşanmıştır. Türkiye'ye gönderilen 98 adet M-47 tankının 24 tanesinin çapraz hareketli transmasyonlarında arıza tespit edilmiş ve 12 Nisan 1954 tarihinde arızalı kısımların değiştirilmesini tamamlamak üzere General Motors Şirketi'nden bir temsilci Türkiye'ye gelmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁴ Tanklarla ilgili yaşanan problemler yardım kapsamında gönderilen tanksavar ve motorlu toplarda da ortaya çıkacaktır. Tanksavar ve motorlu toplara ait namluların yiv setlerinin talim sırasında koptukları ve bunun da atış mesafelerine zarar vermesi nedeniyle arızalanan parçalar Amerikalılar tarafından toplanmış, tamir edilmiş ve sonrasında da geri yollanmışlardır.¹⁶⁵

Deniz Kuvvetlerine gönderilen askeri malzemenin yeterliliğine dair soru işaretleri uyandıran kimi örneklerle de karşılaşmıştır. Yardımın ilk ayağında Türkiye'ye verilecek olan Buchanan ve McCalla isimli destroyerleri ABD'den almak için yola çıkan Türk heyetindeki üst rütbeli subaylar destroyeri incelediğinde malzeme açısından kötü bir durumda olduğunu tespit etmiş ve saptadıkları noktaları Türk Genelkurmayı'na bildirmişlerdir. Yaşanan durum karşısında ABD deniz subaylarından oluşan bir heyet Norfolk Tersanesi'nde bekleyen iki destroyeri yeniden gözden geçirmiş ve hazırladıkları raporda Türk heyetinin raporunun gerçeği yansıtmadığını, her iki destroyerin de ABD donanmasında aktif şekilde görev alan diğer destroyerlerden daha üstün olduğunu belirtip konuyu kelimenin tam anlamıyla kapatmış ve destroyerler o şekliyle Türkiye'ye gönderilmiştir.¹⁶⁶

¹⁶³ James Madison Garrett III, **Assistance to Turkey As An Instrument of United States Foreign Policy with Emphasis on Military Assistance: 1947-1955**, Columbia University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1960, s. 135-139.

¹⁶⁴ Subject: Monthly Activities Report – April 1954, 10.05.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

¹⁶⁵ M. Bülent Varlık, **Vatana Hizmette 70 Yıl: Ali Tunalı (1890-1975)**, Tarih Vakfı Yayınları İstanbul, 2005, s. 220.

¹⁶⁶ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

Gönderilen askeri yardım malzemelerinin günün şartlarına uyumlu olup-olmadığı hakkındaki soru işaretleri kafaları meşgul etse de ortaya çıkan durum karşısında yapılan eleştiriler aslında yardımın içeriğini sorgulamaktan oldukça uzaktır. Basında yardım ile ilgili ‘olumsuz’ adlandırılabilir bu tip yorumları dönemin şartları nedeniyle kutsal addedilen Amerikan yardımını tüm yönleriyle masaya yatırmak şeklinde değil aksine programın eksik taraflarını ortaya koyarak daha fazla yardım yapılması için atılan adımlar olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Sebep her ne olursa olsun yapılan eleştiriler yardımın karşı tarafını harekete geçirecek ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu basında çıkan, kısmen de Meclis’e taşınan eleştiriler karşısında bir yol haritası belirleyecektir. Askeri Yardım Kurulu programla ilgili eleştirilerin temel noktası olan malzemelerin modası geçmiş ve kullanılmış olduğu yönündeki değerlendirmelere karşın sürekli olarak malzemelerin yeni olduğuna dair vurgu yapmıştır. Yardım Kurulu’nun en tepesindeki isim General McBride verilen malzemelerin II. Dünya Savaşı sırasında kullanılmış teçhizatı içermediğini savunurken muhabere, hava ve kara birliklerinde kullanılmakta olan teçhizat ve aletlerin tamamının yeni imâl edildiğini söyleme gereği duymuştur.¹⁶⁷

Türkiye’ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyeleri yardım malzemelerin niteliği ile ilgili ortaya atılan iddialar karşısında harekete geçerken önceliği sebep olduğu can kayıpları nedeniyle kamuoyunda daha sık gündeme gelen uçak kazalarına dolayısıyla da uçaklara vereceklerdir. Amerikalı yetkililerin yardım programı kapsamında gönderilen uçakların yeterliliğine dair eleştirilerin önüne geçmek adına buldukları ilk girişim kaza yapan uçakların tümünün yardım uçağı olmadığı, büyük bölümünün Türk Hava Kuvvetleri’nin envanterine 1947 öncesi giren uçaklar olduğu tezinin işlenmesidir. Askeri Yardım Kurulu’nun hazırlamış olduğu istatistiklere göre 1948’de yardım kapsamında gönderilen uçakların karıştığı 29 kaza yaşanmış iken diğer uçakların karıştığı kaza sayısı ise 136 olmuştur.¹⁶⁸ Kazaların büyük oranda Türk Hava Kuvvetleri’nin daha önceden kullanmış olduğu uçaklardan kaynaklandığı iddiası uzun süre sürmeyecektir. Zira 1949 yılının Ekim ayında Hava Grubu’nun da ısrarları sonucu bünyesinde bulunan ve miatlarını doldurmuş olan 231 uçağı hurdaya çıkararak Hava Kuvvetleri’nde ABD menşeli uçakların ağırlık kazandığı bir envanter ortaya çıkmış olsa da uçak kazaları yaşanmaya devam etmiştir. Bu durumda Amerikalı yetkililer eleştiriler karşısında yardım kapsamı dışında yer alan uçakları kazaların

¹⁶⁷ “General Arnold Diyor Ki:”, **Vatan**, 05.05.1952, s. 1.

¹⁶⁸ Aynı istatistiğe göre yardım uçaklarının karıştığı kazalarda sekiz kişi; diğer uçakların karıştığı kazalarda ise 12 kişi yaşamının yitirmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

temel müsebbibi olarak sunmaktan vazgeçmiş ve Amerikan yardımı ile sağlanan gelişmelerin hava kuvvetlerinde önemli bir ilerleme sağladığını ve önceki yıllarla kıyaslandığında kaza oranlarında önemli bir düşüş olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Amerikalı yetkililere göre 1947 senesinde uçuş saati 54000 ve 1000 saatteki kaza oranı 3.29 iken, 1950 senesine gelindiğinde uçuş saati 96654 olmuş, buna karşın kaza oranı uçuş saatlerindeki artışa rağmen 1.60'a gerilemiştir.¹⁶⁹

Askeri Yardım Kurulu'nun kaza oranlarındaki düşüş söylemi Genelkurmay Başkanlığı'nın yapmış olduğu açıklama ile benzerlikler göstermiş olsa da Amerikalı uzmanların bir sonraki adımı bir türlü önüne geçilemeyen uçak kazalarına neden olan sebeplerin bulunması ve buna dair önlemlerin alınması olmuştur. M-47 tanklarıyla ilgili ortaya çıkan arızanın giderilmesi amacıyla General Motors Firması'ndan temsilcilerin Türkiye'ye davet edilmesi örneğinde olduğu gibi yabancı uçak firması teknik temsilcilerinden de uçak kazalarının araştırılması amacıyla yardım istenecek; bu bağlamda Allison, Lockheed ve Republic firmalarının teknik temsilcileri T-33 ve F-84 uçaklarının karıştığı kazaları incelemekle görevlendirilecektir. Uçaklarda arızalara yol açan nedenlerin bulunulmasına çalışılırken diğer taraftan da tespit edilen teknik aksaklıkların hızlı bir şekilde onarımına girişilmiştir.¹⁷⁰ Türkiye'de basına yansıyan uçak kazaları yardım programının karşı tarafında yankılanmaya başlarken Amerikan basını yaşanan durum karşısında Türkler arasında Amerikan malzemelerinin iyi olmadığına dair kanaat belirmeye başladığını, buna karşın Amerikalı yetkililerin ise vakaların temel nedeni olarak Türklerin tekniğe yatkın olmayışlarını gördüğünü kaleme alacaktır.¹⁷¹ Basında çıkan Türk askeri personelinin teknik açıdan yeterliliğini sorgulayan değerlendirmelere katılmadığını ifade eden Yardım Kurulu ortaya çıkan tabloda teknik aksakların rolünü de inkar etmeyecek ve sürecin Türkiye'deki Amerikan algısını zedelememesini göz önünde bulundurarak bakım alanında daha geniş kapsamlı programlara girişecektir. Bakım ile ilgili yeni uygulamalara girişilirken bir taraftan da kazaları

¹⁶⁹ Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961., Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.

¹⁷⁰ Karbüratör ve yağ hortumlarında yapılması planlanan değişiklik nedeniyle F-47 uçaklarının kısa süreliğine uçuşlardan men edilmesi örneğinde olduğu gibi benzer bir olay da İzmir'deki hava üssünde yaşanmıştır. Telsizlerdeki arızaların onarılması amacıyla sekiz adet F-47'nin havalanmasına izin verimemiş ve üsse problemle ilgili yedek parçaların getirilmesi beklenmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

¹⁷¹ "Crashes Cause Turks to Ground P-47 Fighters", **Los Angeles Times**, 27.09.1948, s. 21.; "Turks Ground P-47s: Complain U. S. Sends 'No Good' Equipment", **Chicago Tribune**, 27.09.1948, s. 23.; "Turkey Criticizes Planes From U. S.", **The New York Times**, 26.09.1948, s. 16

kamuoyunda daha da görünür kılan can kayıplarını önlemeye yönelik adımlar da atılacak ve uçuş güvenliği üzerinde daha da titizlikle durulan bir konu haline gelecektir.¹⁷²

Her ne kadar yardım malzemelerinin niteliğine dair kimi eleştiriler yapılmış olsa da Truman Doktrini sonrası sevkiyatına başlanan askeri malzeme, teçhizat ve araç-gerecin o zamana kadar Türk ordusunun sahip olduğu envanter ile kıyaslandığında daha modern olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebepten ötürüdür ki Türkiye’de Amerikan askeri yardım programının niteliğine dair daha çok uçaklar üzerinden yapılan olumsuz değerlendirmeler daha önce belirtildiği üzere ABD’nin Türkiye’ye yaptığı askeri yardımı sorgulamak amacını taşımamıştır. Sunulan eksikliklerin ortaya konulmasının arkasında yatan temel etken yapılmış olan yardımın yeterli olmadığı ve daha fazla yapılması gerektiği yönündeki anlayıştır. Bu açıdan Amerikan yönetiminden daha fazla yardım alabilme pratiğinin bir başka aracı olarak değerlendirilebilecek olan bu eleştiriler yardım sonrası Türkiye’de oluşan tablonun tam anlamıyla anlaşılabilmesine katkı sağlayamayacaktır. Yardım sonrası ortaya çıkan resmin bir ucunda yukarıda bahsedildiği üzere bir türlü düşürülemeyen askeri harcamalar bulunurken diğer tarafında ise Türk ordusunun sahip olduğu malzeme, silah ve araç-gereç envanterinde Amerikan mallarının artan ağırlığı yer alacaktır.

B- ABD’nin Türk Ordusundaki Temel Tedarikçi Durumuna Gelmesi

Truman Doktrini kapsamında Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne karşı askeri anlamda teçhiz edilmesinin karara bağlanmasından sonra Türkiye limanları ve havaalanları eşi benzeri görülmemiş bir sevkiyata ev sahipliği yaparken Amerika’dan yola çıkan askeri malzeme ve silahlar hızlı bir şekilde Türk ordusunun kullanımına tahsis edilmiştir. Sevkiyat çerçevesinde gönderilen malzemeler Türk ordusunun sahip olduğu silah envanterini o denli değiştirecektir ki o zamana değin silahlı kuvvetlere silah temini konusunda üst sıraları paylaşan devletler çok kısa bir zaman içerisinde buldukları pozisyonları kaybedecek ve ABD’nin kendilerinden boşalan koltuğa oturuşunu izleyeceklerdir. ABD’nin Türkiye’yi askeri yardım programına

¹⁷² Hava Grubu’nun katkılarıyla Türk Hava Kuvvetleri’nde kurulması planlanan uçuş emniyeti programı amacıyla Norton Hava Kuvvetleri Üssü’nde yer alan Uçuş Emniyeti Okulu’nda Türk subayları için 3 kişilik bir kontenjan ayrılmıştır. Bu üç subay aynı okuldan mezun olmuş diğer üç subay ile birlikte uygulanacak programın çekirdek kadrosunu oluşturacaklardır. Bu arada uçak kazalarında yaşanan can kayıplarından bir kısmının fırlatma prosedürlerinin tam anlamıyla gerçekleştirilememesinden kaynaklandığı anlaşılınca Hava Grubu 1953’ün Kasım ayında ABD’den fırlatma koltuğu ile ilgili eğitim verecek bir takımının Türkiye’ye gönderilmesini talep etmiştir. Subject: Monthly Activities Report – November 1954, 08.12.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.; Subject: Monthly Activities Report – September 1954, 06.10.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

almasından önce Türk ordusu ağırlıklı olarak Alman malzemeleri kullanıyor olmasına karşın Fransız, Rus, İngiliz, Amerikan hatta Çek ve İtalyan yapımı silah, uçak ve ulaşım araçları da ordu envanteri içerisinde göz ardı edilemeyecek bir ağırlığı oluşturmuştur. Fakat askeri yardım programı ile birlikte adeta çığ halinde gelmeye başlayan Amerikan malları envanterin bu heterojen yapısını çok kısa bir zamanda daha homojen bir hale getirmiştir. 1950 senesinde yani askeri yardımın hemen hemen iki sene sonrasında Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride'in askeri yardımla ilgili incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelen yabancı gazetecilere verdiği beyanat da yeni resmi doğrular niteliktedir. McBride yaptığı açıklamada Türk ordusunda muhtelif silahların bulunmasına rağmen bunların miktarının gittikçe azalmakta olduğunu söylemiş ve şu an itibarıyla ordudaki silahların %75'inin Amerikan menşeli olduğunu kaydetmiştir.¹⁷³ Benzer bir açıklama da Türk tarafından gelmiş, Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Tümgeneral Cevdet Sunay sahip oldukları askeri teçhizatın yüzde ellisinden fazlasının Birleşik Amerika'dan temin edildiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴ Ortaya çıkan rakamlar bir subay olarak döneme tanıklık etmiş olan Orhan Erkanlı'nın deyişiyle ABD'yi Türk ordusunu ikmal açısından 'tek satıcı, tek verici' durumuna getirecektir.¹⁷⁵

ABD'yi ordudaki temel tedarikçi durumuna götüren süreçte esas faktör 1947'de yürürlüğe konulan askeri yardım programı olmuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere çığ halinde akan Amerikan malları diğer ülkelere ait silah ve mühimmatın yerlerini alırken program ile birlikte uygulanmaya başlanan kimi esaslar da Birleşik Amerikayı temel tedarikçiliğe götüren süreci hızlandıracaktır. Bu bağlamda yardım programı dahilinde yapılan tahsisatlar ile yapılacak bütün satınalmaların Amerikadan veya Amerikaya ait memleketlerden temin edilmesi zorunluluğu ABD'nin Türk ordusunu malzeme bakımından kendine nasıl bağladığının anlaşılması açısından önemli bir katkı sunacaktır.¹⁷⁶ Her ne kadar alım yapılabilecek ülkeler arasında 'Amerikaya ait memleketler' ibaresi altında ABD'nin

¹⁷³ "21 Yabancı Gazeteci Dün Ankara'ya Geldi", **Cumhuriyet**, 16.03.1950, s. 1.

¹⁷⁴ "Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanının Almanyada Beyanati", **Cumhuriyet**, 08.09.1952, s. 1.

¹⁷⁵ 27 Mayıs 1960 sonrası Milli Birlik Komitesi içerisinde de yer alan Orhan Erkanlı Amerikalıların Türk ordusundaki temel tedarikçi konumuna yükselmelerini şöyle açıklayacaktır: "Türkiye mutlak bir samimiyet ve safiyetle kuvvetlerinin kontrolünü eğitim, organizasyon ve lojistik destek bakımından Amerikalıların eline bıraktı. Fakat ABD cömert olduğu nispette hesaplı ve geleceğe ait planlı bir çalışma içinde olduğundan; malzeme, silah ve bilgi ile beraber kendi askeri usullerini de Türkiye'ye getirdi. Bütün ikmal kaynaklarımızı elinde topladı. Tek satıcı, tek verici durumuna geldi." Orhan Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 391.

¹⁷⁶ 28 Ağustos 1952'de Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı'ndan Türkiye ve Yunanistan'a satın alacakları mallar için 725 bin dolarlık bir ilave tahsisat verilmiştir. Dikkat çekici olan nokta ise bu tahsisatla yapılacak bütün satınalmaların Amerika'dan veya Amerika'ya ait memleketlerden temin edilmesi zorunluluğudur. "Amerikan Yardımı", **Cumhuriyet**, 29.08.1952, s. 5.

liderliğini üstlendiği kampta yer alan ülkeler belirtilmiş olsa da savaş sonrası kendi yaralarını sarmakla uğraşan başta Avrupa devletlerinin savunma sanayine yönelik talepleri karşılamaının mümkün görünmemesi nedeniyle satın alımlar için asıl adres yine Birleşik Devletler olmuştur. Türkiye aralıksız şekilde kıyılarına yanaşan malzeme yüklü gemiler ve savunma sanayine yönelik alımlar için ABD'nin adres olarak gösterilmesi nedeniyle askeri teçhizat bakımından sahip olduğu heterojen yapıyı kaybederken yardım kapsamı dahilinde Türkiye'de bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu da hedeflenen tablonun tamamlanabilmesi için elinden geleni yapacaktır. Askeri Yardım Kurulu içerisinde görev yapan uzmanlar Türk ordusunda Amerikan malları dışındaki malzemelerin bakım ve onarımlarına dair teknik anlamda herhangi bir katkı sunmayacak ve teknik altyapı ve personel açısından zaten problemler yaşayan Türk ordusunu Amerikan menşeli malzemeler almak zorunda bırakacaktır.¹⁷⁷

1- Misyonunu Yitiren Askeri Fabrikalar

Askeri yardım programı ile birlikte Türk ordusu malzeme açısından büyük oranda Amerikan menşeli teçhizata bağımlı hale gelirken Türkiye'deki silah fabrikalarına Amerikalı uzmanlar tarafından nasıl bir misyon yükleneceği de merak konusu olmuştur. Bilindiği üzere Türkiye'nin askeri yardım programı kapsamına alınabilmesi için kamuoyunu ikna etmek amacıyla kullanılan argümanlardan bir tanesini Türkiye ekonomisinin Sovyet tehdidi nedeniyle artan askeri harcamaları karşılayamayacağı ve yardım eli uzanmazsa en kısa zamanda çökeceği tezi oluşturmuştur. Bu tip bir argüman içerisinde silah fabrikalarının daha fazla desteklenerek yurt dışından satın alınan askeri malzemelerin en azından bir kısmının ülke sınırları içerisinde imal edilmesinin önünün açılması ve bu şekilde yurt dışına gitmesi muhtemel dövizin yurt içinde kalmasının sağlanması daha mantıklı görünse de Türkiye'de bulunan Amerikalı yetkililer tarafından daha farklı bir yol izlenmiş ve Türk silah fabrikalarına beklenenin aksine savunma sanayi içinde çok da mühim bir rol verilmemiştir. Türkiye'de

¹⁷⁷ Türkiye'de görevli bulunan Amerikan Donanma personeli Amerikan malzemeleri dışındaki ordu donatım malzemeleri ile ilgili konularda tavsiye ve destek vermeme kararı almıştır. Bu kararın gerekçesi olarak Amerikalı personelin yabancı tip ordu donatım malzemelerine bakım ve onarım konularında tavsiyede bulunacak kadar aşına olmadığı ve ayrıca bu iş için yeterli zamanlarının da bulunmadığı ileri sürülecektir. Amerikalı personelin yabancı malzemelere aşına olmadığı ileri sürülse de ilginç bir şekilde aynı belgede yabancı tip malzemelerin Amerikan malzemeleri ile kıyaslandığında oldukça basit olduklarının belirtilmiş olmasıdır. Subject: Monthly Activities Report – February 1954, 10.03.1954, , **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

faaliyet gösteren Amerikan askeri ve ekonomik yardım grupları için silah fabrikalarına biçilen misyon cephane, hafif silah ve otomotiv yedek parçası üretmekle sınırlı kalmıştır.¹⁷⁸

Silah fabrikalarına önemsiz olarak adlandırılabilen çapta bu tip bir görev sahasının tanımlanmış olmasını Amerikalılar Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarla açıklayacaklardır. Askeri Yardım Kurulu üyelerine göre askeri fabrikaların sermaye ve satış organizasyonuna sahip olmadıkları için cephane, hafif silah ve otomotiv yedek parçası üretmek dışında herhangi bir alana kaymaları ekonomik açıdan hem imkansız hem de yararsız görünmektedir. Zira uygulanmakta olan vergi politikaları, yüksek hammadde fiyatları ve hala yukarılarda seyreden nakliye masrafları gibi nedenlerden dolayı Türkiye'de üretilen silah malzemeleri ABD'de üretilen malzemelerin ortalama üç katı fiyatına piyasa sürülmektedir.¹⁷⁹ Amerikalı yetkililerin silah fabrikalarına daha aktif bir misyon yüklememek adına ortaya koydukları bu tip söylemler çok ilginç bir şekilde Türkiye'deki yetkililer tarafından da dile getirilmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar Taşkızak Tersanesi'nde imal edilmiş bir tankerin denize indirilmesi münasebetiyle yaptığı konuşmada “Şimdi bunun (inşa edilen tankerin) ekonomik olup olmadığını gözönüne almamız icab ederse hariçten temin etmemiz lâzım gelecek” diyerek Türkiye'deki üretim maliyetlerinin fazlalığına dikkat çekerken İşletmeler Bakanı Muhlis Ete de askeri fabrikalarda birçok şeyin yapılmasının mümkün olduğunu, fakat meselenin bununla bitmediğini asıl önemli olan noktanın ucuza maalemek ve satabilmek olduğunun altını çizecektir.¹⁸⁰ Meseleyi sadece maliyetler açısından değerlendirmek doğru olmayacaktır. Birleşik Devletler'den bedelsiz alınan yardım malzemeleri dolayısıyla hem askeri hem de siyasi otoriteler için yerli fabrikalara sipariş verilmesi tercih edilebilir bir seçenek olmaktan çıkacaktır. Bu açıdan Hava Kuvvetleri'nden General Zeki Doğan'ın Etimesgut Tayyare Fabrikası'nın yetkililerine karşı takınmış olduğu tavır sürecin anlaşılması açısından oldukça aydınlatıcıdır. General Zeki Doğan tezgahların boş durduğunu söyleyip, fabrikaya silahlı kuvvetlerin sipariş vermesini isteyen yetkililere uçak motorunun maliyetini sormuştur. Fabrika yetkililerinin 1949-1950 yıllarında bu maliyetin

¹⁷⁸ Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961., Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.;

¹⁷⁹ Mutual Security Agency Special Mission to Turkey for Economic Cooperation, Turkish Viability After 1954, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 12.

¹⁸⁰ “Taşkızak Tankeri Dün Törenle Denize İndirildi”, **Cumhuriyet**, 23.07.1950, s. 1.; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 4, Toplantı: 1, Otuzuncu Birleşim (15.I.1951), s. 202.

5000-6000 lira olduğunu belirtmelerinden sonra Doğan bu motorların ABD'den bedavaya alındığını söyleyerek fabrikaya sipariş verilmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁸¹

Türkiye'de bulunan Amerikan askeri ve ekonomik yardım grupları tarafından görev tanımı yeniden yapılan askeri fabrikalar için sıra bu misyona uygun şekilde organize edilmelerine gelmiştir. Bununla ilgili ilk adım ise Mart 1950'de atılacak ve Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü İşletmeler Bakanlığı'na devredilerek Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) adını alacaktır. Yapılan sadece askeri fabrikaların bir bakanlıktan diğer bakanlığa bağlanması değildir; amaçlanan askeri fabrikaların diğer iktisadi teşekküller durumuna getirilerek sadece savunma sanayine değil memleketin diğer sanayi dallarına dair üretim yapmasının önünün açılmasıdır. Her ne kadar yapılan düzenlemede Amerikalı subayların bir dahlinin olmadığı belirtilmiş olsa da Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından hazırlanan raporlar böyle bir değişimin gerekliliğinin düzenleme yasalasmadan altı ay önce ilgili makamlara 'tavsiye' edildiğini ortaya koymaktadır.¹⁸² Döneme tanıklık etmiş bulunan subayların anlattıkları da Amerikalıların süreçteki etkisini kanıtlar niteliktedir. 27 Mayısın etkin isimlerinden Sami Küçük 1948'de Türkiye'ye gelen McBride başkanlığındaki Amerikan Askeri Yardım Heyeti ile Türk Genelkumayı arasındaki yardım müzakerelerinden bahsederken bu görüşmelerde McBride tarafından yapılan önerilerden birinin de yerli savaş sanayinin üretimi durdurup piyasanın ihtiyacı olan eşya üretimine yönelmesi olduğunu açıklamıştır.¹⁸³ Yapılan yasal düzenleme ile askeri fabrikaların savunmaya yönelik faaliyetlerden ziyade başta tarım makineleri ve otomotiv yedek parçaları üretmek amacıyla yeniden tasarlanmasıyla sürecin teori kısmı tamamlanacak ve işin pratiğe dökülmesine geçilecektir. Bu bağlamda Türk Hava Kurumu (THK), Kara Yolları ve MKEK yetkililerinin hazır bulunduğu bir toplantıda her yıl Kara Yolları Genel Müdürlüğü'nün 15 milyon lira tutan yol, makine ve yedek parça ihtiyacının THK ve MKEK fabrikalarında yapılması protokolle tespit edilmiştir.¹⁸⁴

¹⁸¹ Erdal Akkaya, **Türk Ordusundaki Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 245.

¹⁸² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanunu münasebetiyle Meclis'te yapılan görüşmeler esnasında Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun kanunun hazırlanmasında rol almadığına dair görüşler için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 25, Toplantı: 4, Elli Sekizinci Birleşim (2.III.1950), s. 165.

¹⁸³ Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, s. 162.

¹⁸⁴ "Yol Makineleri Türk Hava Kurumu Motör Fabrikasında Yapılacak", **Cumhuriyet**, 21.02.1951, s. 3.

Silah fabrikaları MKEK'ya bağlanmalarıyla birlikte savunma sanayi dışındaki sanayi dallarına ait ihtiyaçların giderilmesine kapı aralarken üretim bantları da bu değişime hızlı bir şekilde ayak uydurmuştur. Silah üretmesi gereken fabrikalar tarımdaki dönüşüm ile birlikte talep patlaması yaşayan hububat ve pancar mibzeri, trırmık, kultivatör, selektör, pülvarizatör, disk-harrow vs gibi zirai alet ve makinaların üretimine başlarken sınıai işletmeler için ise makine, yedek parça ve işletme malzemesi imal etmeye yönelecektir. Yaşanan bu değişim bazı silah fabrikalarının tamamen vasfını yitirip farklı sektörlere devredilmesine kadar varacaktır. 1952'de THK'dan MKEK'ya intikal eden Etimesgut Motor Fabrikası tüm tesisatı ile birlikte Amerika'nın tanınmış traktör ve ziraat makineleri imalatçılarından Minneapolis-Moline'in de ortakları arasında bulunduğu Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makinaları A.Ş'ye satılırken, Kırıkkale Tüfek Fabrikası da Federal Motor Truck Co. Amerikan Firmasının iştirakiyle kurulan Federal Türk Kamyonları Şirketi'ne devredilecek ve üretim durdurulacaktır.¹⁸⁵ Gerek fabrikaların üretim bantlarında savunma sanayine yönelik üretimin yerini başta tarım sanayine yönelik imalatın alması gerekse fabrikaların diğer sanayi dallarında faaliyet gösteren içerisinde yabancı iştiraklerin de yer aldığı şirketlere devri silah fabrikalarının milli müdafaa için üstlenmiş olduğu üretim misyonunun büyük yara almasına neden olmuştur. Eylül 1956'da yapılan açıklama da silah fabrikalarında yapılan üretimlerde meydana gelen eksen kaymasını doğrulamaktadır. Açıklamaya göre MKEK, kuruluşundan itibaren, Milli Müdafaa Vekaleti'nden ortalama değerinde sipariş almasına karşın aynı tarih aralığında sivil sektöre yapılan teslimatın toplamı üç katına yükselmiş ve 70 milyonu bulmuştur.¹⁸⁶

MKEK'nın kurulmasıyla birlikte silah fabrikaları büyük ölçüde sivil sektöre yönelik üretime kayarken fabrikalardaki savunma sanayine yönelik üretim de Amerikalı uzmanların çizdiği rota doğrultusunda devam etmiştir. Her ne kadar uçak üretimi alanında sınırlı adımlar atılmış olsa da¹⁸⁷ belirlenen çerçeve içerisinde cephan ve hafih silah üretimi görevi verilen askeri fabrikalar bu misyona uygun şekilde organize olmuş; piyade tüfekleri, sahra topları,

¹⁸⁵ BCA, 030.18.01.02/136.54.1.; Şekip Engineri, "İştiraklerimiz", **Makina ve Kimya Endüstrimiz**, Sayı: 6, Cilt: 1, (Mayıs 1955), s. 6.; Reşit Âkif Atasoy, "Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (Askerî Fabrikalar)", **Makina ve Kimya Endüstrimiz**, Sayı: 12/13, Cilt: 1, (Kasım-Aralık 1955), s. 15.

¹⁸⁶ **Ayın Tarihi**, Sayı No: 274, Yıl: Eylül 1956, s. 46.

¹⁸⁷MKEK tarafından tamamen Türk işçisinin ve teknisyenlerinin emeği ile UĞUR ismi verilen talim uçakları üretilmiştir. Bu uçaklardan üçü 1 Mart 1955 tarihinde Etimesgut Askeri Havaalanı'nda yapılan bir törenle Ürdün'e hediye edilmiştir. UĞUR tip talim uçaklarından Hava Kuvvetleri Kumandanlığı da sipariş vermiş ve siparişin ilk partisi olan 7 adet uçak 23 Mart 1955'de Hava Kuvvetleri'ne teslim edilmiştir. Hava Kuvvetleri 100 adet sipariş vermesine karşın sadece 60 adet uçak üretilebilmiştir. "Memleket Endüstrisinden Haberler", **Makina ve Kimya Endüstrimiz**, Sayı: 4, Cilt: 1, (Mart 1955), s. 27-28.; Aziz Akgül, "The Potential of Arms Production in Turkey", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 1, (1990), s. 275.

tahrip ve zırh mermileri ile fişek ve çeşitli tahrip malzemesi imalatına yoğunlaşmıştır. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun attığı adımlar da savunma sanayine yönelik biçilen rolü destekleyici nitelikte olmuştur. NATO üyesi devletlerin ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bedeli Amerikan yönetimince ödenmekte olan offshore siparişleri¹⁸⁸ Mart 1953 itibarıyla Türkiye'deki askeri fabrikalara da verilmeye başlanırken verilen siparişlerin içeriğini top mermisi ve havan mermisi başta olmak üzere cephaneye oluşturmuştur.¹⁸⁹ Savunma sanayine hafif silahların mühimmat ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak verilen rol Askeri Yardım Kurulu'nun maddi açıdan destekleyerek kurulmasına ön ayak olduğu askeri fabrikalarda da göze çarpmıştır. Ankara'daki 38 milyon liraya malolan ve maliyeti içerisinde yer alan 22 milyon liralık tezgah ve teçhizatı ABD tarafından temin edilen Gazi Fişek Fabrikası da 7,62 ve 12,7 mm. çapında mermi imal ederek Türkiye'deki silah fabrikalarına nasıl bir görev verildiğini açık bir şekilde resmetmiştir.¹⁹⁰

Askeri yardım programı ile birlikte 1940'ların ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde Amerikan menşeli silah, mühimmat ve araç-gereç sevkiyatına sahne olan Türkiye'de zaman içerisinde Birleşik Devletler Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki temel tedarikçi durumuna gelmiştir. 21 Şubat 1975 tarihinde hazırlanan bir memorandum Türk ordusundaki kara kuvvetlerine ait orta tankların %95'nin, personel taşıyıcılarının tümünün, II. Dünya Savaşı sonrası envantere katılan sahra toplarının tamamının; hava kuvvetlerindeki uçakların %85'inin ve donanmaya ait gemilerin de hemen hemen bütünü ABD tarafından tedarik

¹⁸⁸ ABD, liderliğini üstlendiği kampta yer alan ulusların hem savunma gücünü yükseltmek hem de bu ulusların Birleşik Devletler'den gelen ikmal hatlarına olan bağımlılığını azaltmak amacıyla 1951 yılında deniz aşırı tedarik (offshore procurement) politikasını uygulamaya koymuştur. Bu politika ile deniz aşırı ülkelerde yardım programlarından sağlanan malzemelerle üretim tesisleri kurulmakta ve bu tesislerde üretilen mühimmat, gemi-uçak bakım malzemeleri, top ve elektronik malzemeler Amerikan yönetimi tarafından satın alınarak müttefik devletlerin kullanımına tahsis edilmektedir. 1956 yılının Haziran ayına gelindiğinde bu program kapsamında gereken sanayi tesislerinin kurulabilmesi için ABD'nin gönderdiği malzeme miktarı 1.9 milyar dolara ulaşmıştır. Planlanan üretimin yaklaşık %90'ı Avrupa kıtasında yaptırılırken kalan %10'luk kısım ise Uzak ve Yakın Doğu bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Programın başlangıcından 1956'nın Haziran ayına kadar geçen sürede üretim için imzalanan sözleşmelerin değeri ise 2.9 milyar dolara ulaşmıştır. U.S. Congress, **Report to Congress on the Mutual Security Program**, 84th Congress, 2d Session, House Document No. 481, U.S. Government Printing Office, 1956, s. 15. Türkiye'nin 1956 yılının Eylül ayına NATO devletlerinin ihtiyacına tahsis edilmek üzere ABD'den aldığı sipariş miktarı 12 milyon dolara yaklaşmıştır. "NATO'ya 12 Milyon Dolarlık Mühimmat Sattık", **Cumhuriyet**, 20.09.1956, s. 1.

¹⁸⁹ Türkiye'ye verilen offshore siparişleri ile ilgili haberler için bkz. "Amerikanın Fabrikalarımıza Yaptığı Sipariş", **Cumhuriyet**, 18.03.1953, s. 1.; Welles Hagen, "Turkey Gets NATO Shell Order In Her First U.S. Arms Contract", **The New York Times**, 06.05.1953, s. 1.; "Türkiye NATO İçin Havan Mermisi İmal Edecek", **Cumhuriyet**, 04.07.1953, s. 3.; Welles Hagen, "2d Shell Contract Awarded to Turks", **The New York Times**, 05.07.1953, s. 13.; "Belgium, Turkey Obtain U.S. Ammunition Orders", **The New York Times**, 17.07.1954, s. 21.

¹⁹⁰ "7,62 ve 12,7 mm. Çapında Mermi İmal Edecek Olan Yeni Fişek Fabrikası Hafriyatına Reiscumhur, Meclis Reisi, Başvekil ve Vekillerimizin Hazır Buldukları Parlak Bir Törenle Başlandı", **Makina ve Kimya Endüstrimiz**, Sayı: 6, Cilt: 1, (Mayıs 1955), s. 4.; "Gazi Fişek Fabrikası", **Cumhuriyet**, 08.10.1957, s. 3.

edildiğini ortaya koymaktadır.¹⁹¹ Ordunun malzeme açısından Birleşik Devletlere olan bu denli bağımlılığı silah fabrikalarının büyük ölçüde piyasaya yönelik mal üretimine yönelmesi sonucu savunma sanayinin işlevsizleşmesiyle birleşince ortaya daha da ağır bir tablo çıkmıştır. Amerikan askeri yardım programının sonlandırılması ihtimali ertesinde nelerin yaşanabileceği ilk zamanlarında çok da üzerinde durulmayan bir nokta olsa da özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanan gelişmeler bu ihtimalin çok da uzak olmadığını göstermiştir. 1974 Kıbrıs Harekatı sonrasında uygulamaya konulan silah ambargosu neticesinde askeri yardım askıya alınırken ordu bu süreçten iki şekilde etkilenmiş; öncelikle silahlı kuvvetlerdeki modernizasyon programı aksamaya başlarken yedek parçaların tedarik edilememesi nedeniyle de halihazırda mevcut olan bakım problemleri daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Ambargo karşısında yaşanan tabloyu belki de en net şekilde dönemin başbakanı Süleyman Demirel özetleyecek ve yaşanan durumu 10 milyon dolarlık uçağa sahibiz ama 1 dolarlık yedek parçamızın olmaması yüzünden onu kullanamıyoruz şeklinde ifade edecektir.¹⁹²

¹⁹¹ "Interagency Intelligence Memorandum", 21.02.1975, **FRUS 1969-1976**, V. XXX, s. 704.

¹⁹² "Premire of Turkey Calls U.S. Embargo Threat to Strength", **New York Times**, 02.12.1976, s. 13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM

I. Eğitimin Ön Plana Çıkması ve Amerikalıların Gözünden Türkiye'deki Askeri Eğitimin Durumu

1947 yılında askeri yardım programının uygulamaya konulması ile birlikte Türk ordusu açısından modern olarak adlandırılabilen malzeme ve silahların ülkeye girmesi silahlı kuvvetlerde büyük bir değişime kapı aralarken bu değişimin mevcut askeri personel tarafından ne ölçüde ve daha da önemlisi ne kadar bir zaman dilimi içerisinde benimseneceği yardımın ilk dönemlerinde olmasa da sonrasında üzerinde durulan temel sorun haline gelmiştir. Amerikalı uzmanlar için program uygulamaya konulduğu sırada malzemeler asıl önem taşıyan konuyu oluşturmuşken, yaşanan süreç bu tespitin çok da doğru olmadığını göstermiş, gönderilen ve Türkiye'de ilk defa kullanılacak olan birçok malzemeden silahlı kuvvetler personelinin ne şekilde istifade edeceği sorusu Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun gündemindeki önceliklerin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu sebeptir ki Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride yapılan ilk sevkiyatlardan çok kısa bir süre sonra yardım programının temel taşının malzemeler olmadığını, asıl önem taşıyan noktanın bu malzemelerin kullanımı ile ilgili gerekli eğitimin verilmesi olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır.¹ Yeni tip malzeme ile herhangi bir deneyimi bulunmayan Türk personelinden istenilen verimin alınabilmesi ve gönderilen silah ve mühimmatın sahada problemsiz bir şekilde kullanılabilmesi amacıyla önceliğin teknik eğitime verilmesi kararlaştırılmıştır. Yardım programı ilerledikçe yerini taktik eğitime terkedecek olan teknik eğitim 1948'in bahar döneminde ordudaki sınıf okullarında Amerikalıların denetimindeki kurslarla hayata geçirilirken askeri personel de kendini yeni bir değişim rüzgarının içinde bulacaktır. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nu sevkiyat programını ikinci plana itip asıl önceliği eğitim programına vermesindeki temel gerekçe ise Türkiye'deki askeri eğitimin yaşanan dönüşüme cevap verememesi olmuştur.

Askeri Yardım Kurulu'nun asıl önceliğinin, en azından 1948'in bahar dönemine kadar, Türk ordusunu yeni malzemelerle donatmak olduğu açıkça ortada olmasına karşın bu durum eğitimin Amerikalı yetkililer tarafından tamamen yadsındığı anlamını taşımamaktadır. Nitekim Yardım Kurulu'nun teşkilatlanmasını tamamlayarak kurumsal bir nitelik kazandığı 7 Ağustos 1947'den itibaren Amerikalı personel Türkiye'deki askeri okul sistemi ile ilgili

¹ "MacBride Reports Vast Improvement In Turkish Army", *The Christian Science Monitor*, 26.05.1948, s. 5.

tetkiklerde bulanmaya başlamış ve Türk ordusunda uygulanmak istenen eğitim sistemi ile ilgili planların ve materyallerin hazırlanılmasına girişilmiştir. Verilmekte olan eğitimin tespit edilip-değerlendirilmesi, gerçekleştirilecek olan değişim için gerekenlerin saptanması ve mevcut tesislerin, kursların ve malzemelerin bu değişim için yeterli olup-olmadıklarının belirlenmesi amacıyla askeri okullar Amerikalı personel tarafından denetime tabi tutulmaya başlanmıştır. Gerek ordunun esas kısmını teşkil etmesi gerekse yeniden belirlenen savunma planlarında asıl görevin kendilerine verilmesi dolayısıyla yardım programından aslan payını alan kara sınıfı eğitim konusunda da önceliği diğer sınıflara kaptırmamış ve 7 Ağustos 1947 ile 31 Ocak 1948 tarihleri arasında yapılan denetimlerde asıl öncelik kara kuvvetlerindeki sınıf okullarına tanınmıştır. Bu sebeptendir ki belirtilen tarih aralığında yapılan denetimler Kayseri'deki Sürücü Eğitim Merkezi, Konya'daki Ulaştırma Okulu, Polatlı'daki Topçu Okulu, Ankara'daki Muhabere Okulu, Çankırı'daki Piyade Okulu, Ankara'daki Zırhlı Birlikler Okulu ve Kara Harp Akademisi üzerinde yoğunlaşacaktır.²

Kara grubundan sonra deniz ve hava kuvvetlerindeki eğitim kurumlarını da kapsayacak bu incelemeler neticesinde ortaya çıkan tablo Amerikalı uzmanlar için çok da iç açıcı bir manzara teşkil etmemiştir. Yapılan incelemeler sonucunda kara kuvvetlerine ait okullarda verilen eğitimin subayları kapsayan kısmının günün şartlarına uymadığı ve çok teorik olduğu açıklanırken genel anlamda okulların teknik eğitim açısından da yetersizliğine vurgu yapılmış ve şoför, teknisyen, telsiz operatörü, telsiz tamircisi veya bakım personeli eğitimi için gerekli altyapının olmadığı ifade edilmiştir. Eğitim ile ilgili aksaklıkların daha çok kara birliklerinde görülmesine karşın donanma ve hava kuvvetlerindeki tablo da Amerikalıları tatmin etmekten oldukça uzak bir çerçeveye sunmuştur. Deniz kuvvetlerindeki subay eğitiminin kara grubuna benzer şekilde modası geçmiş teorilere dayandığı ve tatbiki eğitimden yoksun olduğunun altı çizilirken astsubaylara yönelik eğitimin ihmal edildiği ve donanmaya katılan erlerin de büyük ölçüde uzmanlık eğitimi alamadıkları belirtilmiştir. Hava birliklerindeki eğitimin de ABD'deki uygulanan programın çok çok gerisinde kaldığı, pilot eğitiminin yetersiz olduğu, teknik eğitimin ise kalifiye eğitmen yetersizliği, başta ders yardımcı malzemeleri olmak üzere tam olarak sunulamayan imkanlar ve askeri öğrencilerin sahip olduğu temel becerilerdeki eksiklik yüzünden sınırlı bir şekilde uygulanabildiği rapor

² Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for 7 August 1947 to 31 January 1948, 31.01.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

edilmiştir.³ Tüm bu tespitler sonrası Askeri Yardım Kurulu için ortaya çıkan tablo Amerikan ordusunda uygulanan standartlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de etkili bir eğitimin verilemediği olmuştur. Amerikalı yetkililer tarafından hazırlanan raporlarda mevcut durumun nedeni olarak detaylı program ve testlerin eksikliği, düzenli bir denetim mekanizmasının kurulamamış olması veya işleri daha da içinden çıkılmaz bir hale dönüştüren merkezi yapı gibi birçok neden sıralanmış olsa da üzerinde durulması gereken asıl nokta sebep her ne olursa olsun Türkiye’deki askeri okul sisteminin acil ve kapsamlı bir yeniden tesis edilmeye gereksinimi olduğudur.

Askeri eğitim ile ilgili hazırlanan rapor yaşanan sıkıntıları bir bir ortaya koyarken aynı zamanda acil bir eylem planının da gerekliliğine işaret etmiştir. Zira askeri okullarda yaşanan sıkıntıların çözüme kavuşturularak yeni bir eğitim anlayışının ortaya konulması sadece Türk askeri personeli arasından yeni tip anlayışa uygun öğretmenlerin yetiştirilerek okulları kendi kendini yenileyebilen yapılara dönüştürmeyecek aynı zamanda Türk komutan, kurmay subay ve okul idarecilerini modern taktik ve tekniklerle tanıştırmak bundan sonra eğitim, lojistik, idari vb. alanlarda uygulanacak olan Amerikan doktrin ve prosedürlerinin de benimsenmesini kolaylaştıracaktır. Amerikan askeri yardım programıyla birlikte dönüşen Türk ordusu için eğitim siteminde yapılacak düzenlemeler yukarıdaki temel noktalardaki pürüzlerin giderilmesinde Amerikalılara büyük kolaylık sağlayacak olmasına karşın yeni eğitim sistemi ile hedeflenen ilk amaç yardım kapsamında gönderilen modern malzemelerden tam randımanlı bir şekilde yararlanılabilmesi için bu malzemelerin kullanımı ve bakımı ile ilgili teknik eğitimin Türk askeri personele mümkün olan en kısa zamanda ulaştırılması olacaktır. Önceliğin teknik eğitime verilmesi ve süreç ilerledikçe önce taktik sonra da birliklerin eğitimine yoğunlaşılması fikri netlik kazanınca sıra bu öncelik sırasına göre verilecek eğitimin nasıl bir kurumsal çerçeve içerisinde sunulacağına gelmiştir.

II. Eğitimde Dönüşümün Çatı Kurumları

A- Kurslar

Amerikalı yetkililer tarafından askeri sınıf okullarının personel, barınma imkanları ve malzeme açısından uygulanacak yeni bir eğitim programına ne derece hazır olduğunu tespit etmeye yönelik yapılan incelemeler sonrasında Askeri Yardım Kurulu’nun eğitimden sorumlu

³ Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun yardım programı başlarında Türkiye’deki askeri okullar ile ilgili değerlendirmeleri için bkz. Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961., Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13;

birimi hazırlamış olduğu raporu Türk yetkililere sunmuştur. Yetkililere sunulan ve Türk Genelkurmayı'nın da olurusunu alan raporda okullardaki barınma olanaklarının iyileştirilmesi, eğitim sayısının artırılması, eğitim sürelerinin yeniden düzenlenmesi ve bazı okulların başka noktalara taşınması gibi öneriler listenin üst sıralarını işgal ederken önerilerin en temel önceliğini ise sınıf okullarında açılması planlanan yeni kurslar oluşturmuştur.⁴ Daha önce de belirtildiği üzere yeni gelecek olan silah ve araç-gerecin kullanımı ve bakımı ile ilgili gerekli teknik eğitimin malzemelerle herhangi bir tanışıklığı olmayan Türk personele mümkün olan en kısa zamanda aktarılabilmesi içindir ki kurslar en temel öncelik halini alacak ve atılan adımlardan ilkinin kurslarla ilgili kapsamlı bir programın oluşturulması teşkil edecektir. Bu bağlamda 1948'in Ocak ayında Amerikan Askeri Yardım Kurulu ve Türk Genelkurmayı arasında gerçekleştirilen görüşmeler karara bağlanmıştır. Varılan mutabakat kapsamında yardım kapsamında Türkiye'ye gönderilen Amerikan askeri malzemelerinin kullanım ve bakımı ile ilgili verilmesi kararlaştırılan ilk kurslar belirlenirken kursların verilmesine aynı yılın Nisan ayında başlanacaktır.

Nisan ayında başlayan ve Temmuz ayına kadar devam eden 1948'in bahar dönemine ait ilk kurs programında önceliği her zamanki gibi kara sınıfı almıştır. Üzerinde mutabık kalınan noktalar sonrasında askeri personelin zaman kaybetmeden teknik açıdan hem teorik hem de pratik eğitim alabilmesi için yoğun bir kurs programı uygulamaya geçirilmiştir. Polatlı'daki Topçu Okulu'nda topçuluk, muhabere, malzeme; Tank Okulu'nda atış tekniği, tank muhabere ve mekaniği ile 90 mm'lik çekili topların kullanımı, bakımı ve atış tekniğiyle ilgili kurslar verilmeye başlanırken; Tuzla'daki Uçaksavar Topçu Okulu'nda hafif uçaksavar topçuluğu, radar operatörlüğü (AN/TPLL-1 ve SCR-584/784 radar modelleri için), telli ve telsiz haberleşme; Muhabere Okulu'nda piyade muhabere subaylığı, telsiz, telsiz teleprimör, güç donanımı, telefon ve telgraf kullanımı, bakımı ve tamiri; Konya ve Kayseri'de bulunan Ulaştırma Okulları'nda ise önleyici bakım prosedürleri, küçük onarım, motor subaylığı - astsubaylığı ile kamyon şoförlüğü hakkında kurslar verilmiştir.⁵ Her ne kadar belirlenen çerçevede içersinde kara sınıfına ait okullarda hangi kursların hangi amaçlarla verildiği, neleri kapsadığı, ne kadar süreceği, katılacak öğrenci sayısı ve öğrencilerde aranan temel nitelikler ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş olsa da zaman geçtikçe kurslar ile ilgili program daha da

⁴ History and Program of G-3 Section; TUSAG, 21.03.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 4.

⁵ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for 7 August 1947 to 31 January 1948, 31.01.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

sistematik bir yapıya kavuşacaktır. Programın bu anlamda ayaklarının yere daha sağlam bastığının kanıtı niteliğindeki gelişmeler için 1948-1949 dönemine ait kurs programına bakmak yeterli olacaktır. 1948-1949 okul döneminde Askeri Yardım Kurulu'nun kara personeli tarafından verilecek olan kurs programının detayları 1948 yılının Eylül ayında tamamlanmış, programa uygun öğrencilerin seçimini kolaylaştırmak amacıyla bizzat Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak'ın emriyle program Türkçeye çevrilerek broşür formunda basılıp gerekli birimlere dağıtılmıştır. Hazırlanan müfredata göre eğitim programında 55 kursun verilmesi ve bu kurslarda yaklaşık 5000 öğrencinin eğitim görmesi planlanmıştır.⁶ Yeni programa göre kursların verilmekte olduğu okullar kervanına Sıhhiye Okulu, Mühendislik Okulu, Harp Okulu, Piyade Okulu ve Ordu Donatım Okulu da eklenerek Amerika'dan gelecek olan malzemenin kullanımını ve bakımını üstlenecek farklı sınıflara ait çekirdek kadrodaki subay ve erlerin sayısının artırılması amaçlanmıştır.

Kara Kuvvetleri'ne limanlara ulaşmaya başlayan malzemelerin kullanımı, bakımı ve onarımı hakkında verilmeye başlayan teknik eğitim çok kısa süre içerisinde hava ve deniz birliklerinde de uygulamaya konulmuştur. 1948'de Hava Kuvvetleri'ne ait yedi okulda ellinin üzerinde kurs verilmeye başlanırken ilk etapta 2300'den fazla hava personelinin eğitim gördüğü bu kurslardaki konular şu şekilde sıralanmıştır: A-26 Invader ve P-47 Thunderbolt uçakları üzerinde pilotaj intibak bakım ve atış eğitimi; C-47 Dakota uçakları için pilotaj intibak eğitimi; hava nakliye birlikleri için yer-hava personeli yetiştirilmesi; Amerikan muhabere malzemesini kullanmak üzere telsiz makinisti ve tamircisi yetiştirilmesi; motorlu yer nakil araçlarının bakım ve kullanılması; yangın söndürme, pist tamiri ve yük indirip-bindirme işleri; meteoroloji pilotları için tahmini rasat raporlarının hazırlanması ve hava tahmin raporları haritalarının düzenlenmesi; ABD Hava Kuvvetleri'nde uygulanan usullere göre malzemenin teslimi, depolanması ve dağıtılması.⁷

Eskişehir ve İzmir başta olmak üzere Afyon, Bursa, Balıkesir ve Ankara'daki hava kuvvetlerine ait üs ve tesislerde verilen teknik eğitime dair kurslar donanma birlikleri içinde de farklı konularda hayata geçirilmiştir. Daha önce açıklandığı üzere 1948'in Eylülüne kadar Türkiye'ye verilen, denizaltılar hariç, 11 geminin devir-tesliminde diğer askeri malzemelerin gönderiminden farklı bir yol izlenmiş ve gemiler teslim töreni öncesi ABD'ye çağrılıp eğitime

⁶ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1948, 12.11.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

⁷ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for June 1948, 12.07.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.; "Hava Personelimiz İçin Yeni Kurslar", **Ulus**, 12.07.1948, s. 1.

tabi tutulan Türk mürettebata teslim edilmiştir. Bu yüzden gemileri teslim almakla görevli 54'ü subay 338 personel Amerikan Donanmasında gemilerin teknik özellikleri hakkında detaylı bir kurs programına tabi tutulurken benzer bir süreç de Türkiye'de uygulamaya konulmuştur.⁸ Deniz Kuvvetleri'ne ait okul ve birliklerde öncelikle atış tekniği ve idaresi, digavsin, mayın-mayın harbi ve mayın tarama, hasar kontrol, yangın söndürme, kaynak yapma, tersane malzemeleri, deniz kuvvetlerinde ikmal organizasyonu, denizaltı temel personel eğitimi, torpido bakımı, elektronik aksamaların bakım ve kullanımı hakkında kurslar verilmeye başlanmıştır.⁹

Yeni askeri malzeme, silah ve araç-gereçle yaşanabilecek istenmeyen sonuçların önüne geçmek için hızlı bir şekilde uygulamaya konulan teknik eğitim kısa zamanda, Türk personelin teknik alanda yaşanan değişime nasıl ayak uyduracağı ile ilgili kafalarında soru işaretleri bulunan Amerikalı uzmanları dahi şaşırtacak sonuçlar vermeye başlayacaktır. Konya'da verilen ilk kamyon sürücülüğü kursundan 30 Haziran 1948'de mezun olanların oluşturduğu sayısal veriler de bu değerlendirmeyi doğrular nitelikte olacaktır. Üç aylık kurs sonunda mezun olabilmek için birisi yazılı ikisi pratik olmak üzere üç sınavdan geçmek zorunda olan 375 öğrenciden sınavı geçebilenlerin oranı sırasıyla % 96.27, % 93.33 ve % 99.2 olmuştur.¹⁰

Teknik eğitim ile ilgili kurslar hazırlanan plan dahilinde verilmeye devam ederken ve yürütülen program aslında endişeye kapılmaya gerek olmadığına dair sonuçlar vermeye başlamışken Amerikalı uzmanlar orduda gerçekleştirilmek istenen dönüşümün sadece teknik alanda verilen kurslarla sağlanamayacağını farkedecektir. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun farkına vardığı ve buna göre yeni bir yol haritası belirlediği nokta, kurulun en yetkili ismi olan Tümgeneral McBride'ın 1948'in Aralık ayında kaleme aldığı ve sonradan

⁸ 1948'in Eylülüne kadar yardım kapsamında gönderilen 4 denizaltı Amerikalı personel tarafından Türkiye'ye getirilmesine karşın denizaltılarda görev alacak olan 16'sı subay 48 personel de hazırlık eğitimi için ABD'ye gönderilmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

⁹ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for July 1948, 11.08.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

¹⁰ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for June 1948, 12.07.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en tepe noktasına oturacak olan Rüştü Erdelhun'un çevirisiyle Ordu Dergisi'nde yayınlanan yazısında şu şekilde ifade edilmiştir:

Bundan sonra şu anlaşıldı ki, Türk Silahlı Kuvvetleri için yalnız teknik eğitim kâfi gelmiyecekti. İkinci Dünya Harbi esnasında Türk subayları muharebe tecrübeleri edinmeğe ve taktik bilgilerini muharebeye tatbik fırsat bulamamışlardı. Bunun neticesi olarak eğer Türkler verdiğimiz asrî teknik malzemeden hakkiyle istifade etmek istiyorlarsa bunların tâbiye alanında kullanılmalarını öğrenmek için sınıf okullarında Amerikan öğretmenleri nezaretinde taktik kursların da açılması icap ediyordu. Bu esasa göre 1948-49 eğitim kursları açılmak üzere düzenler alındı.¹¹

Türk ordusundaki üst rütbeli subayların modern savaş taktiklerine ve ellerindeki yeni Amerikan malzeme ve silahlarını ne şekilde kullanacaklarına dair tecrübeye sahip olmayışları General McBride'm da işaret ettiği üzere yardım programının verimliliğini etkileyebilecek önemli bir faktör olarak öne plana çıkmıştır. Bu sebeptendir ki teknik eğitimden kısa bir süre sonra Amerikalı yetkililer uygulamış oldukları eğitim programının ikinci ayağına geçecek ve üst rütbeli subaylara herhangi bir deneyim sahibi olmadıkları savaş taktikleri ve Amerikan karargah uygulamaları hakkında taktik eğitim vermeye başlayacaklardır. Orduda teknik eğitimden taktik eğitime geçişin ilk uygulamaları yine silahlı gücün en kalabalık sınıfını oluşturan kara birliklerinde görülecek ve bu alandaki öncülüğü de Zırhlı Birlikler Okulu yerine getirecektir. Zırhlı Birlikler Okulu'nda 23 Kasım 1948'de toplamda 90 saatlik bir süreyi kapsayan taktik kursu verilmeye başlanırken bu kurs Amerikan savaş taktikleri konusunda Askeri Yardım Kurulu tarafından organize edilen ilk kurs olma sıfatına haiz olacaktır.¹²

Her ne kadar ilk taktik kursunun Ankara'daki Zırhlı Birlikler Okulu'nda verilmesine karşın taktik kursların ordunun Harp Akademisi ve diğer sınıf okullarına da yayılıp sistematik bir şekilde uygulamaya konulması için 1949'un ilk çeyreğinin beklenilmesi gerekecektir. ABD'den taktik eğitim ile ilgili öğretmenlerin gelmeye başlaması ve kurslarla ilgili eğitim materyallerinin Türkçeye çevrilmesinin zaman alması dolayısıyla 1949'un ilk çeyreğine kadar bekletilmek zorunda kalınan uygulama bu tarihten sonra Uçaksavar, Zırhlı Birlikler, Topçuluk, İstihkam, Piyade ve Muhabere okullarında verilmeye başlanmış ve 1949'un son çeyreğine gelindiğinde toplamda 273 öğrenci bu kurslardan mezun olmuştur. Sonraki yıllarda kara sınıf okullarında verilen kurs sayısı artıp taktik eğitim hava ve deniz sınıflarında da

¹¹Horace L. McBride, "Türkiyede Bulunan Amerikan Askerî Yardım Kurulu", **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 148, Aralık 1948, s. 6. Aynı makale daha sonra Ulus Gazetesi'nde de yayınlanacaktır. "Gl. McBride'in Bir Makalesi", **Ulus**, 08.01.1949, s. 1.

¹² Progress Report for November, 1948, 14.12.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

müfredata konulmaya başlanacak ve böylece tedrisattan geçen öğrenci sayısı hızla artacaktır. Bu süreçte daha da dikkat çekici olan nokta ise taktik kursların Harp Akademisi'nde de verilmeye başlanması olmuştur. Çoğunluğunu general ve albayların oluşturduğu 33 kişilik topluluğa 2 Mart 1949'da taktik kursu verilmeye başlanmış ve böylece en seçkin askeri eğitim kurumu olan Harp Akademileri'nde de Amerikan savaş taktikleri ve karargah uygulamaları üzerine eğitim hayata geçirilmiştir.¹³

Yıllar ilerledikçe savunma sanayinde yaşanan gelişmeler yardım kapsamında Birleşik Devletler'den Türkiye'ye transferi yapılan silah ve araç-gerecin kapsamında da değişikliğe neden olmuştur. Hem malzeme envanterinde günün şartlarına paralel olarak ortaya çıkan değişimler hem de bu değişimlerin sonucunda savaş taktiklerinde belirlemeye başlayan yeni anlayışlar nedeniyle Türk ordusuna sunulan teknik ve taktik eğitim de bu dönüşümden nasibini alacak ve verilen kurslar da bu sürece uygun şekilde yeniden düzenlenecektir. Örneğin 1951'in Kasım ayında jet uçaklarının gelmeye başlamasıyla birlikte Hava Kuvvetleri'nde o zamana kadar envanterdeki mevcut savaş uçaklarıyla ilgili verilen eğitim sil baştan yeniden düzenlenecek ve jet uçaklarına uygun bir hale getirilecektir. Teknoloji alanında yaşanan değişimler teknik ve taktik anlamda sunulan kursları bu nedenle sürekli güncellenmesi gereken bir araç durumuna getirirken yardımın eğitim ayağının da aslında ne kadar uzun soluklu bir çalışma gerektirdiğini ortaya koyacaktır. Nitekim bu uzun soluklu çalışmanın ne kadar geniş bir sahaya yayıldığını aslında en iyi rakamlar açıklamaktadır. 1950'nin Temmuzuna gelindiğinde Askeri Yardım Kurulu'nun yardım programının başından itibaren Türkiye'de organize etmiş olduğu teknik ve taktik eğitim kurslarından mezun öğrenci sayısı kara grubunda 12503; hava grubunda 2749 ve donanma grubunda ise 2591 olurken 1954 Ocak'ına gelindiğinde ise rakamlar karacılarda 56304'e; havacılar da 10442'ye ve denizcilerde ise 8502'ye ulaşacaktır.¹⁴ Teknik ve taktik eğitim kurslarından mezun olanların büyük bir kısmının orduda sürekli görev yapan subay, astsubay veya uzman çavuş olduğu gözönünde tutulur ve ordu mevcudunun asıl kısmının erlerden oluştuğu hatırlanırsa bu

¹³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

¹⁴ The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.; Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20.; Subject: Monthly Activities Report-January 1954, 10.02.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

rakamların ordunun kurumsal kimliğini temsil eden personel açısından ne kadar yüksek oranlara ulaştığı daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Ortaya çıkan rakamlar ordudaki daimi personelin büyük kısmının teknik veya taktiksel açıdan Amerikan tedrisatından geçtiğini ortaya koyarken bu denli kısa bir sürede bu kadar geniş çaplı bir eğitim ağının kurulabilmiş olmasında kurslar kadar, belki de daha önemli ölçüde, okulların etkisi olmuştur.

B- Okullar

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun öncelikle teknik sonrasında ise taktik eğitime ağırlık verdiği tedrisat programında kurslar Birleşik Devletler'den gelen malzeme ve anlayışı zaman kaybetmeden Türk tarafına iletebilen araçlar olarak ön plana çıkarken, Amerikalı yetkililer zaman geçtikçe hem eğitimin temel kurumsal çatısını oluşturması dolayısıyla yapılacak değişiklikleri daha da kalıcı hale getirecek olan hem de halihazırda verilen yeni kursların ihtiyacını karşılayamayan okulları gündemine alacak ve buna uygun bir eylem planı hazırlayacaktır. Öncelikle 1947 Ağustosunu ile 1948 Ocak arasında askeri sınıf okullarında yapılan denetimlerin sonuçları masaya yatırılacak ve Türk Genelkurmayı'nın da olurlarını alan yeniden yapılanma planı çerçevesinde sınıf okullarında altyapı eksikliklerinin tamamlanması amacıyla yoğun bir inşaat faaliyetine başlanmasına, okullardaki personel kadrosunun yeniden gözden geçirilip arttırılmasına ve son olarak da okutulan müfredatlarda değişiklik yapılmasına karar verilmiştir.

Yapılan tetkiklerde sınıf okullarında verilen eğitimin eksik ve yetersiz tesisler nedeniyle aksadığı ortaya çıkınca Askeri Yardım Kurulu ilk iş olarak okullardaki altyapı sorununu ele almak zorunda kalmıştır. Ortaya çıkan tablonun ciddiyeti ve planlanan teknik ve doktriner kursların aksayacağı korkusu Amerikalı yetkilileri hızlı bir şekilde konum almaya zorlarken durumdan Türk yetkililer de haberdar kılınarak gerekli adımların atılması sağlanmıştır. Bu sebeple Yardım Kurulu'nun Kara Grubu'nun isteği üzerine harekete geçen Milli Savunma Bakanlığı mevcut tesislerin düzeltilmesi amacıyla 350.000 \$ tutarında bir bütçe ayırmak zorunda kalırken ayrılan bütçe ile Topçuluk, Ulaştırma ve Ordu Donatım Okulları'ndaki acil ihtiyaç duyulan binalar ve derslikler inşa edilmiştir.¹⁵ Yapılan tesislerin büyük çoğunluğunda gerek yaşanan çimento sıkıntısı gerekse daha kısa sürede inşa edilmeleri dolayısıyla Birleşik Devletler tarafından gönderilen prefabrik yapılar tercih edilirken Amerikalı uzmanların sınıf okullarındaki inşaa programlarında asıl ehemmiyet verdikleri husus

¹⁵ Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1948, 13.01.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

ise okulların kurulmuş oldukları noktaların kendilerine atfedilen misyona uygun coğrafi yeterlilikleri taşıyıp-taşımadığı sorusu oluşturmuştur. Bu nedendir ki Tuzla'da bulunan Uçaksavar Okulu'nun Polatlı'da bulunan Topçuluk Okuluna taşınması fikrinden hem Polatlı'nın Topçuluk Okulu'na ev sahipliği yapması dolayısıyla aşırı kalabalık olması hem de uçaksavar topçuluğu eğitimi için yeterli atış alanının bulunmayışı yüzünden vazgeçilmiştir.¹⁶ Benzer bir süreç de Hava Muhabere Okulu için seçilen lokasyonun belirlenmesinde yaşanmıştır. Türk Genelkurmayı Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın Muhabere Okulu'nun Kütahya'ya taşınması gerektiği yönündeki kararı onaylarken Askeri Yardım Kurulu seçilen konumdaki ağır kış şartlarının hem eğitimi hem de ulaşımı aksatacağı düşüncesiyle bu karara karşı çıkmış ve Hava Muharebe Okulu Kütahya yerine İzmir'e taşınmıştır.¹⁷ Okullarla ilgili eğitimi aksatacağı düşünülen altyapı eksikleri kapsamlı bir programla tamamlanmaya çalışılırken bir taraftan da askeri yardımın orduda zorunlu kıldığı teknik ve taktiksel dönüşüme uygun sınıf ve teknik okullarının inşasına girişilmiştir.

Okulların inşa programında temel sorumluluğu üstlenen hatta ve hatta nerede kurulacağı veya nereye taşınacağı konularında belirleyici rol oynayan Askeri Yardım Kurulu üyeleri için eğitim kurumlarındaki altyapı eksikliklerinin tamamlanmasından sonra sıra askeri sınıf okullarının yeniden yapılanmasına gelmiştir. Yeniden yapılanma sırasında hangi ülkedeki askeri sınıf okullarının örnek alınacağı, yardımın hangi ülkeden geldiği sorusu sorulduğunda çok da anlamlı durmasa da Amerikan okul sisteminin Türk ordusu için ulaşılması istenen ulvi bir hedef olarak ortaya konmasındaki tek sorumluluğun Askeri Yardım Kurulu'na ait olduğunu söylemek de doğru değildir. Zira yardım programının hemen hemen başlarında henüz 1949 senesinde Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride Türk Genelkurmayı'nın yeniden yapılandırılan askeri okul sistemi için yapacağı rol model seçiminde hangi sistemi benimsediğini şu şekilde ilan etmiştir:

Amerikan silâhlı kuvvetlerinin İkinci Cihan Harbinde kazandıkları muvaffakiyetin sırrı, Birinci Cihan Harbinden sonra Amerikan silâhlı kuvvetlerinde büyük ölçüde tesis edilen iyi öğretim sistemine dayanmaktadır. Biz, Birinci Cihan Harbinden sonra ihtiyacımız olan askerî okulları ve kursları tesis ve burlardan azami miktarda subay, erbaş ve erat yetiştirmek

¹⁶ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for 7 August 1947 to 31 January 1948, 31.01.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

¹⁷ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – February, 1949, 12.03.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16. Ulaştırma Okulu da Konya'da yaşanan sert kış koşullarının eğitimi aksatması nedeniyle Amerikan Askeri Yardım Kurulu Kara Grubu'nun tavsiyesiyle Konya'dan İzmir'e taşınmıştır. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

sistemini tatbik etmiştik. Türk Genelkurmayı da kendi askerî okul sistemlerini tevsî etmek ve bunları Amerikan okul sistemlerine benzetmek kararına varmıştır.¹⁸

Her ne kadar General McBride 1949'da Türk tarafının askerî okul yapılanmasında Amerikan sistemini temel alacağını beyan etmesine ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un da Kasım 1950'de askerî okulların Amerikan ve İngiliz ordularında tatbik edilen 'en son ve müttekâmil usuller'e tabi tutulacağını açıklamasına karşın eldeki bulgular Birleşik Devletler'deki askerî sınıf okullarının temel alınarak buradaki okullara yeni bir çehre kazandırma sürecinin bu beyanatlardan çok daha önce uygulamaya koyulduğunu ortaya çıkaracaktır. Bu sebeptendir ki henüz 1948'ün Temmuz ayında istihkam, topçu ve piyade sınıflarına mensup 14 kişilik subay heyeti Amerikan askerî talim ve terbiye usullerini incelemek amacıyla Birleşik Devletler'e gönderilmiştir.¹⁹ Amerikalı uzmanların Türkiye'deki sınıf okullarını ABD'deki benzerlerine uyarlamak için değiştirilmesini istediği Teşkilat ve Malzeme Kadroları'nda da (TMK) 1948'den itibaren istenilen değişiklikler yapılmaya başlanacaktır. Amerikan Askerî Yardım Kurulu Türk ordusundaki sınıf okullarında uygulanması istenen teşkilat kadrolarını hazırlayıp onay için Genelkurmay'a sunarken uygulamanın ilk örneği 1948'in Ağustos ayında Ulaştırma Okulu'nda hayata geçirilmiştir. Ulaştırma Okulu'nda yeni teşkilat kadrosu uygulamaya sokulurken sürecin yasal bir çerçeveye oturtulması için 29 Ocak 1949 beklenerek ve bu tarihte Genelkurmay dokuz sınıf okulu için Amerikalı yetkililerin son şeklini vermiş olduğu teşkilat kadrolarını resmen kabul edecektir.²⁰

Teşkilat kadrolarının kabulü ile birlikte Amerikan Askerî Yardım Kurulu'nda görevli personel okullarda görevlendirilerek askerî sınıf okullarının Amerikan sistemine göre yeniden dizayn edilmesinin önü açılmıştır. Bu kapsamda askerî sınıf okullarında öğretmen ve danışman olarak görev almaya başlayan Amerikalı uzmanlar kurslardan yetişen Türk subayların eğitim verebilecek seviyeye gelmesi ile birlikte eğitmen olarak yürüttükleri

¹⁸ "Yıldız'da Harp Akademisine Bağlı Bir Yüksek Komuta Akademisi Kuruldu", **Ulus**, 02.03.1949, s. 1. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut Kasım 1950'de 'Ordu teşkilâtında, bilhassa ordunun eğitim ve öğretiminde ve askerî okullarda yeni değişiklikler yapılacak mıdır?' sorusuna verdiği yanıtta Amerikan ve İngiliz ordularında uygulanan en son ve gelişmiş usullerin Türk ordusunda da tatbik edileceğini belirtmiş ve Yedek Subay, Harp Okulu, sınıf okulları ve Harp Akademisi'nin de aynı şekle tabi tutulacağını ifade etmiştir. "Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un Demeci", **Cumhuriyet**, 24.11.1950, s. 1.

¹⁹ "Bir Askerî Heyetimiz Amerika'da", **Ulus**, 02.07.1948, s. 1.

²⁰ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – August, 1948, 11.09.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.; Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – January, 1949., 17.02.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

faaliyeti sonlandırırken danışman olarak okullardaki varlıklarını sürdürmeye devam edeceklerdir. Her ne kadar Amerikalı danışmanların okullarda yürütmüş oldukları görev sahası Türk eğitimcilerin hazırlamış olduğu ders programlarının, metinlerin, alıştırmaların ve sınavların gözden geçirilerek düzeltilmesi; eğitim malzemeleri için yapılan istek listelerinin, öğrenci kayıt ve raporları ile ilgili form ve formatların eksiksiz hale getirilmesi ve Türk eğitimciler için eğitim programlarının düzenlenmesi şeklinde belirtilmiş olsa da Amerikalı danışman heyetlerinin okullardaki eğitim ve yönetimi tamamen ellerine aldıkları döneme ait tanıklıklar tarafından da açıkça dile getirilmiştir.²¹ Türk okullarındaki Amerikalı sorumluların ‘müşavir’ olarak adlandırılmasının arkasında yatan temel gerekçe de yabancı personeli okullardaki temel karar verici olarak ortaya koyabilecek bir tablonun toplumda yaratabileceği olumsuz algıdır. Bu sebeple okulların asıl karar verici konumunda bulunan Amerikalı yetkililer ‘müşavir’ olarak adlandırılarak topluma Amerikalıların sadece bilgi ve düşüncelerinden yararlanılmak için görevlendirildiği, dolayısıyla pasif bir rol üstlendikleri şeklinde bir tablo sunulmuştur. Nitekim Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride da bu resmi destekler nitelikte açıklamalar yapacak ve Amerikalıların okullardaki misyonunun ‘sadece umumi bir nezaret ve kontrolden ibaret’ olduğunu belirtecektir.²²

Askeri yardım kapsamında uygulamaya konulan inşaat programları, yeniden düzenlenen teşkilat ve malzeme kadroları, sayıları ve etkinliği hızla artan Amerikalı müşavir heyetleri ve eğitimciler Birleşik Devletler’den gelmeye başlayan eğitim malzemeleri ve ders programlarının kapsamı ve süresi ile ilgili daha sonra ayrıntılarıyla verilecek düzenlemeler ile birleşince Türkiye’deki askeri sınıf okullarının ABD’de bulunan benzerlerine göre yeniden dizayn edilme süreci için gerekenler tamamlanmıştır . Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun hazırlamış olduğu raporlar da bu sürecin işlediğini teyit eden değerlendirmeler ile doludur. Raporlara göre Çankırı’daki Piyade Okulu Georgia Fort Benning’de bulunan Amerikan Piyade Okulu; Muhabere Okulu New Jersey Ft. Monmouth’da bulunan Amerikan Muhabere Okulu; Ankara’da bulunan Zırhlı Birlikler Okulu ise Kentuck Fort Knox’ta yer alan Amerikan Zırhlı Birlikler Okulu model alınarak yeniden teşkil edilmiştir. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Zaten II. Dünya Savaşı sonrası düşünsel bağlamda gelişmenin ve ilerlemenin sembolü olarak kafalarda yer edinmeye başlayan Amerika figürünün askeri eğitim sistemi için de örnek alınması çok da şaşırtıcı ve beklenmedik bir gelişme olmayacaktır. Bu

²¹ Dündar Seyhan 1950 senesi başında Uçaksavar Okulu’na katıldığını ve okuldaki eğitim ve yönetimin, tamamen denilecek ölçüde, Amerikan misyonunun elinde bulunduğunu belirtmiştir. Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 35.

²² “Türkiye’ye Askerî Yardıma Dair McBride’in Beyanâtı”, **Cumhuriyet**, 23.07.1950, s. 1.

sebepten ötürü Türk askeri yetkililer de askeri okulların yeniden inşasında hangi okulların rol model alındığını açıklamakta herhangi bir sakınca görmemişlerdir.²³

Amerikan askeri sınıf okullarının temel alınarak Türkiye’deki sınıf okullarının yeniden organizasyonunda kısa sürede önemli mesafeler katedilmiştir. Amerikalı uzmanların öncülüğünde askeri sınıf okullarında yaşanan dönüşüm Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyesi olan ve aynı zamanda Ankara’daki Topçu Okulu’nda görev yapan Kurmay Albay Thomas Edwards de Shazo’nun biraz da mizahi öğeler taşıyan anlatımıyla çok açık bir şekilde resmedilecektir: “Türk Topçu Okulunun Amerikan benzerlerinden bütün teferruatıyla kopya edildiğini söylemekte hiç sakınılacak bir nokta yoktur. Amerikan personeli arasında halen pek tutunmuş olan şu fikra hafif mübalâgalı olmakla beraber dikkate şayandır: (Amerikan Fort Sill Topçu Okulundan bir öğretmeni tayyare ile bir gece içinde Polatlıya getirirsek , öğretmen ertesi sabah sınıfa girer ve dersine bir gün evvel Amerikada bıraktığı yerden başlar.)”²⁴ Thomas E. de Shazo’nun değerlendirmesi kendisinin de ifade ettiği üzere biraz ‘mübalâgalı’ olmasına karşın askeri sınıf okullarında malzeme, öğretim kadrosu ve eğitim tekniklerinde yaşanan dönüşüm Türk askeri personelin de dikkatinden kaçmayacaktır. Bu açıdan Tuzla’daki Topçu Uçaksavar Okulu’nda eğitim gören bir yedek subayın tanıklık ettiği deneyim değişimi anlamamız açısından oldukça değerli bir katkı sunmaktadır:

Biz 400 arkadaş ilk defa bu dönemde Ankaradan uçaksavar topçusu eğitim görmek üzere Tuzladaki tatbikat okuluna geldik. Şimdiye kadar hiçbir yedek subaya nasib olmamış derecede bol ve modern teknik malzeme ile ekserisi Amerikada ihtisas görmüş seçkin ve değerli Türk subay hocaların nezareti altında, Amerikan metodile geceli gündüzlü rasyonel bir eğitim gördük. Toplarla, cihazlarla 6 ay kucak kucağa düşüp kalkarak âdeta kan kardeşi olduk.²⁵

Türkiye’deki askeri sınıf okullarını, Amerikan eğitim sistemini model alarak yeniden yapılandırmayı amaçlayan eğitim programının kısa zamanda önemli mesafeler katettiğini

²³ Harp Okulu Komutanı Tuğgeneral Muhiddin Okyayuz asrın gerektirdiği gelişmelere paralel olarak Harp Okulu’nda da birçok yenilik yapmak gerektiğini belirttikten sonra incelenen modern harp okulları arasında Amerikan Harp Okulu’nun örnek alınacak mükemmeliyette olduğunu ifade etmiştir. “ Harb Okulu Bugün Orduya 239 Subay Daha Veriyor”, **Cumhuriyet**, 30.08.1956, s. 1.

²⁴ Thomas E. de Shazo , “Türkiye’ye Yardım”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 150, Haziran 1949, s. 135.

²⁵ “Uçaksavar Topçumuz”, **Cumhuriyet**, 13.11.1951, s. 2. Orduda yaşanan dönüşümü tanımlarken eğitimde kullanılan malzemelerin bolluğunun özellikle vurgulanması dikkat çekicidir. Gerek içinde bulunulan ekonomik şartlar gerekse elde bulunan malzemenin eğitim faaliyetlerinde zayi edilmek istenmemesi gibi nedenler yüzünden Askeri Yardım Kurulu’nun yapılmasını özellikle istediği tatbikatlarda bol miktarda mühimmatın kullanılması şaşkınlık yaratacaktır. Tank Okulu’na bağlı zırhlı birlikler tarafından Ayaş’ta yapılan tatbikatı izleyen Çanakkale Harbi’nde bulunmuş bir çavuşun anlattıkları bu bakımdan oldukça dikkat çekicidir. Çavuş izlediği tatbikat sonrası hayranlık ve şaşkınlığını “Biz Çanakkale’de etten kale idik. Düşman başımıza durmadan mermi yağdırırdı. Biz ise onlara mermimizi sayarak ateş ederdik. Ordumuzun böyle tankı, topu ve tayyaresi bol mermisi olduktan sonra karşımızda yedi düvel bile duramaz. Allah bana bugünü de gösterdi.” cümleleriyle ifade edecektir. “Dün Ayaş’ta Çok Başarılı Bir Askerî Tatbikat Yapıldı”, **Ulus**, 25.06.1949, s. 1.

söylemek mümkün iken bu programın zor olmayan bir süreçten geçilerek uygulamaya konulduğunu söylemek de bir o kadar güçtür. Okullarda yaşanan dönüşümün istedikleri şekilde ilerlediğinden emin olmak isteyen Amerikalı yetkililer bu yüzden süreci en başından itibaren dikkatle takip etmiş ve gerekli gördükleri noktalarda müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda aksaklıkların tespit edilmesi amacıyla askeri sınıf okullarının Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyeleri tarafından denetlenmeye başlanması olağan bir pratik haline gelmiştir.²⁶ Ziyaretler şeklinde gerçekleşen bu denetimler sadece yardım programı dahilinde desteklenen sınıf okullarını değil aynı zamanda programın dışında yer alan Levazım Okulu gibi okulları da içine alarak daha da kapsamlı bir uygulamaya dönüşmüştür. Denetime tabi tutulan okullardaki müşavir heyetleri, idari ve akademik personel ile yapılan görüşmeler sonrasında yardım kapsamında sevk edilen eğitim malzemeleri, okulların altyapı problemleri ve yeni eğitim programları hakkında raporlar düzenlenerek gereğinin yapılması için Ankara'da bulunan Askeri Yardım Kurulu Başkanlığı'na gönderilmiştir.

Hazırlanan raporlar arasında Askeri Yardım Kurulu'nu dolayısıyla da Türk Genelkurmayı'nın başını ağrıtan en önemli sorun olarak sınıf okullarındaki personel açığı ön plana çıkmıştır. Örneğin 1950 Nisanında İzmir'de bulunan Ulaştırma Okulu'nda yapılan tetkikler okulun öğretim kadrosunda 55 subay, 69 astsubay ve dört sivilin eksikliğini ortaya koyarken ortaya çıkan durumu daha da önemli kılan nokta ise altı ay öncesinde Askeri Yardım Kurulu ve Türk Genelkurmayı'nın okulun personel gereksinimlerinin çözümü konusunda anlaşmış olmalarıdır.²⁷ Öğretim kadrosunda yaşanan eksikliğin okullarda görevli Amerikalı personelin omuzlarındaki yükü arttırdığını ve dolayısıyla hem onların hem de okulların verimliliğini düşürdüğünü ifade eden Askeri Yardım Kurulu için mali sıkıntılar fakat ondan daha da önemlisi başta sınıflarla ilgili olmak üzere altyapı alanında yaşanan problemler askeri okullardaki dönüşüme ayak bağı olan diğer faktörler olarak sivrilmiştir. Personel kadrolarında yaşanan eksiklikler altyapı alanındaki sorunlar ve mali sıkıntılarla birleşince sınıf okullarında ortaya çıkan durumun ciddiyeti Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride'ı Türk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut'a mektup yazmaya zorlamış ve yazılan mektupta eğitim programının malzeme programının gerisinde kaldığı

²⁶ Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun sınıf okullarına yönelik ziyaretleri için bkz.. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1952, 27.08.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

²⁷ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-April 1950, 18.05.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

belirtilerek mevcut problemlerin çözümü için gereken adımların atılması istenmiştir.²⁸ Bahsedilen Ulaştırma Okulu örneğinde yaşandığı gibi Genelkurmay'ın yapılan denetimler sonrası ortaya çıkan aksakların giderilmesinde işi ağırdan alması Askeri Yardım Kurulu'nun okulların kapatılması gibi oldukça radikal kararları gündeme almasına neden olurken son çare olarak da bilinen en etkili yol yani yardımın kesilebileceği tehdidi devreye sokulmuştur.²⁹

Harp Akademilerinde de askeri yardım programıyla birlikte sınıf okullarında yaşanan dönüşüme benzer bir süreç başlayacaktır. Özellikle ordunun beyin takımı olan kurmay subay eğitiminin şekillenmesinde kritik öneme sahip olmaları dolayısıyla Askeri Yardım Kurulu kara, hava ve deniz kuvvetlerine ait Harp Akademilerinin faaliyetlerine yardımcı olmak ve gereken noktalarda tavsiyelerde bulunmak amacıyla kendi içinde bir birim oluşturacaktır. Bünyesi içerisinde ayrı bir bölümün oluşturulması dahi Amerikalılar açısından bahsi geçen kurumların ne kadar önemli olduğunu gösterirken dönüşümün ilk ayağı sınıf okullarında olduğu gibi personel kısmından başlamıştır. Amerikan tarzı eğitim sistemine intibak için atılan adımlardan ilki bu bağlamda Amerikan Müşavir Gruplarının oluşturularak akademilerde görev almalarının önünün açılmış olmasıdır.³⁰

Amerikalı öğretmen ve danışmanların görev almaya başlaması akademilerde faaliyette bulunan diğer yabancı personel için Türkiye'deki misyonlarının sonuna gelindiği anlamını taşıyacaktır. Bu süreçten en çok etkilenen gruplar sıralamasında ilk sıraya ise Hava Harp Akademisi'nde etkin konumda bulunan İngiliz personel oturmuştur. 1937 yılında İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin yönlendirmesiyle kurulan ve kurulduğu tarihten itibaren görevli İngiliz öğretmenlerin de etkisiyle Kraliyet Hava Kuvvetleri'ndeki doktrin, taktik, teknik,

²⁸ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-June 1950, 27.07.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

²⁹ Öğretim kadrosundaki eksiklikler yüzünden etkin bir şekilde faaliyet gösteremeyen Deniz Yara Savunma Okulu'nun Türk yetkililerin dikkatini çekmek için belirsiz süreliğine kapatılması gerektiği düşünülmüştür. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1949, 13.08.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16. Aralarında eğitim ile ilgili düzenlemelerin de yer aldığı taleplerin yerine getirilmemesi durumunda yardımın kesilebileceği belirtilmiştir. Sayı: 091.112/C (13 Mayıs 50) (CJ) – 485, 13.05.1950, Özü: Türk Genelkurmayının Yardım Programı Tatbikatında İşbirliği Hakkında, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 84

³⁰ Harp Akademilerinin 1952-1953 Yılığında Harp Akademileri'ndeki Amerikan Müşavir Grubu üyeleri şunlardır: Alb. Walter Pinnegan (Amerikan Müş. Ks. Şefi), Yb. John Horton (Eğitim Başkanı), Yb. George F. Lovejoy (İs. Müş. Lojistik Sb.), Yb. William E. Bennett (Top. Müş. Taktik Sb.), Yzb. Edward J. Mulhillard (Özel Hizmet Sb.), Baş. Gd. John S. Harrington (Ordu İdarî Assb.), Baş. Gd. William J. Dept (Özel Hizmet Assb.), Üst Çavuş Rayond G. Chamberlain (Or. Kâtip Daktilo), Bay Edvard J. Chapman (Or. Eğt. ve Neşriyat Müş.), Bn. Lois Elmarry (Eğt. ve Neşriyat Müş. Yrd. Kâtime Daktilo), Alb. Harry G. Sachakian (Hv. Hr. Ak. Eğt. Bşk.), Bnb. Fred Capio Jr. (Hv. Kuvv. Lojistik Sb.), Bnb. John A. Evans (Hv. Kuvv. Hrk. Sb.), Bnb. Max H. Mayer (Hv. Kuvv. İdarî Sb.), Bn. Bella Moon (Hv. Kuvv. Kâtime Daktilo), Dz. Yb. Frank A. Bewley (Deniz Müşaviri). **Harp Akademilerinin 1952-1953 Yılığ**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1953, s.

organizasyon, terminoloji, karargah hizmeti, yönetim sistemleri ve prosedürleri temel alınarak yapılandırılan Hava Harp Akademisi bu açıdan dönüşümün en bariz hissedildiği kurum olarak ön plana çıkmıştır. Birleşik Devletler tarafından sağlanan malzeme ve teknik yardım eğitim sisteminin de Amerikan sistemine göre düzenlenmesini zorunlu kıldığından Türk Genelkurmayı 1951 yılında Askeri Yardım Kurulu'na başvurmuştur. Hem müfredat programının düzenlenmesi hem de Türk eğitmenlerin istenilen yeterliliğe ulaştırılması için Hava Harp Akademisi'nde Amerikalı personelin görevlendirilmesi talep edilirken 1951 Ağustosuna itibarıyla görev süresi dolacak olan Kraliyet Hava Kuvvetleri eğitici personelinin de sözleşmelerinin yenilenmeyeceği bildirilmiştir. Askeri Yardım Kurulu, Amerikan personelinin Hava Harp Akademisi'nde görev yapmasına yeşil ışık yakarken Albay Lawson S. Moseley de ABD Hava Kuvvetleri temsilcisi olarak atanmıştır.³¹ Aslında İngiliz personelin tasfiye süreciyle gün yüzüne çıkan ordunun İngiliz eğitim usullerinden kopup Amerikan eğitim sistemine entegre olmasına dönük işaretler Silahlı Kuvvetler tarafından çıkarılan yayınlarda da göze çarpmaktadır. Yayımlanan yazılarda 'son derece ilmi bir şey' olan Amerikan askeri eğitim sistemi ile İngiliz eğitim usullerinin karşılaştırması yapılmış ve Birleşik Devletler'de uygulanan sisteminin üstün vasıfları ortaya konularak "Amerikan dostlarımızdan çok şeyler öğrenmek mecburiyetindeyiz" mesajı verilmiştir.³²

Harp Akademileri'nde Amerikalı personelin öğretmen olarak görevlendirilmeye başlanması ve müfredatların hazırlanmasında temel sorumluluğu üstlenmeleriyle beraber sıra okulların Amerikan eğitim materyalleriyle takviye edilmesine gelmiştir. Bu amaçla Askeri Yardım Kurulu tarafından görevlendirilen Albay Moseley Hava Harp Akademisi'nde verilecek kurslarla ilgili malzeme toplamak üzere 16 Temmuz 1951 tarihinde Birleşik Devletler'e hareket edecek ve Washington DC'de yer alan ABD Hava Kuvvetleri Karargahı, Alabama ve Ohio'da bulunan Maxwell ile Wright Patterson Hava Kuvvetleri Üsleri'ni ziyaret edecektir.³³ Harp Akademileri'nin Amerikan eğitim malzemeleri ile donatılması personel ve eğitim anlayışı açısından Amerikan eğitim sisteminin iyice işlerlik kazandığını gösteren resmin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkarken Harp Akademileri Kumandanlığı'na bağlı olarak

³¹ Subject: USAF Assistance to Turkish Air Staff School, 13.07.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 164.

³²Amerikan ve İngiliz eğitim sistemlerinin karşılaştırması için bkz. Çeviren: Sadri Sarptır, "İngiliz ve Amerikan Eğitim Usulleri", **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 154, Haziran 1950, s. 75-83.

³³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

kurulacak yeni akademilerde de Amerikan etkisinin izdüşümlerini görmek şaşırtıcı olmayacaktır.

Amerikalı uzmanların denetiminde Harp Akademileri Kumandanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösterecek olan akademilerden ilkinin 1952 yılında kurulan Milli Savunma Akademisi oluşturmuştur. Akademinin kuruluşunda temel rol oynayan faktör ise milli savunma vazifesinin sadece askerlere bağlı olduğu inancının temelinden sarsılmış olmasıdır. I. Dünya Savaşı öncesinde savunma ve harp işlerinin tamamıyla askeri bir hüviyet taşımasına karşın savaşın henüz başlarında bu görüşün iflas etmiş olduğu anlaşılacak ve harbin yalnız askeri bir iş olmadığı devletin bütün teşkilatını ve bütün milleti ilgilendiren topyekün bir mesele olduğu fikri kabul görecektir. Harbin total bir mahiyet kazandığı fikri anlamda iyice oturmaya başlayınca sıra hükümet teşkilatlarının, daha barış zamanlarında, total harbin gereksinimlerine uydurulmasına gelmiştir.³⁴ Bu bağlamda yani milli savunmanın topyekün harp esaslarına göre yeniden düzenlenmesinde Türkiye'nin attığı belki de ilk adım 1949'un Mayıs ayında yürürlüğe konulan 'Millî Savunma Yüksek Kurulu Kanunu' olmuştur. Savunma işlerinin bahsedildiği üzere yaşamın tüm alanlarını kapsayan bir anlayış olarak benimsenmesi ve bunun sonucunda bu kadar farklı alanları içine alan bir hizmetin sadece Milli Savunma Bakanlığı gibi bir bakanlık tarafından idare edilemeyeceği fikri sonucu ortaya konulan kanun ile tabii başkanlığını Cumhurbaşkanının yaptığı ve Başbakan, Milli Savunma, Dışişleri, İçişleri, Tarım, Ekonomi ve Ticaret, İşletmeler, Ulaştırma, Bayındırlık bakanlarıyla Genelkurmay Başkanı'nın üyeler olarak yer aldığı Milli Savunma Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Teşkil edilen Kurul hükümetçe takip edilecek olan milli savunma politikasının hazırlanması; ülkedeki tüm kurum, kuruluş ve vatandaşlara düşecek milli savunma ödev ve görevlerinin tespiti ve bunların uygulanması için gerekli kanuni ve idari tedbirlerin alınarak uygulamaya konulması ve son olarak da yurt savunmasıyla ilgili işlerden Başbakanın gerekli gördüklerini inceleyerek görüşlerini bildirmekle görevlendirilmiştir.³⁵ Topyekün harp anlayışının II. Dünya Savaşı'nın sonrasında iyice etkinliğini arttırması ve Türkiye'de bu sürece ayak uydurmak için girişilen uygulamalar Milli Savunma Akademisi'nin kurulması için gereken zemini fazlasıyla oluşturacaktır. Nitekim Milli Savunma Akademisi tarafından hazırlanan Çalışma Planı da Akademi'nin nasıl bir atmosferin gerekliliği sonucu kurulduğunu tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır:

Birinci Cihan Savaşı tecrübeleri, harbin sadece silâhlı kuvvetlerle kazanılamayacağını göstermişti. Zafer, Milli bütün kuvvetlerin mücadeleye katılmasıyla elde edilecekti. Böyle bir ölüm kalım dâvası ise daha sulh zamanından itibaren esaslı hazırlıklar yapılmasını

³⁴ Seyfi Kurtbek, "Millî Savunmanın Yüksek Güdümü", **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 146, Haziran 1948, s. 149-150.

³⁵ Seyfi Kurtbek, "Millî Seferberlik", **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 153, Mart 1950, s. 76-78.

gerektiriyordu. Bu çeşit bir Millî Savunma hazırlığı ancak sivil ve asker idarecilerin birlikte çalışmasıyla mümkün olabilirdi. Koordinasyonu sağlamak üzere ne yapmak, nasıl bir teşkilât kurmak, ilgilileri ne tarzda yetiştirmek gerektiği sorusu fikirleri işgal ediyordu.

İkinci Cihan Harbi geldi çattı. Harbe giren devletlerden kimisi evvelden kurduğu teşkilâtı işletmeye başladı, kimisi de vaktiyle plânladığı müesseseleri vücuda getirdi. Bizde de bazı organizasyon yapıldı. Fakat Batı'nın ileri devletlerinde de bizde de bu çalışmalarını düzenleyip, idare edecek sivil ve asker elemanları yetiştirmek üzere bir müessese kurulmadı. Ancak istek gönüllerde yaşıyordu.

Harb bitti. İlk fırsatta Amerikalılar, 1946 da mektebi kurdular. Adına "Millî Harb Koleji" dendi. Bunu diğer bir çok Batılı devletler takibetti.

İhtiyaç bizde de erken duyulmuştu, arzu da vardı. Fakat hadisat geç müsaade etti. "Millî Savunma Akademi" miz ancak 1952 de kuruldu.³⁶

Türk milli güvenlik politikasını formüle etmek amacıyla Harp Akademileri'nden yetişen kara, hava ve deniz komutanlarını, İstanbul Üniversitesi'nde görevli profesörleri, bakanlıkların temsilci ve sözcülerini tek çatı altında toplayan Milli Savunma Akademisi 1 Kasım 1952'de İstanbul'da on ay sürecek ilk çalışma dönemine başlamıştır. Amerikan askeri yardım programıyla birlikte Harp Okulları, sınıf okulları ve Harp Akademilerinde görülen Amerikan sisteminin etkilerini Milli Savunma Akademisi'nde de görmek mümkündür. Zira Milli Savunma Akademisi'nin çalışma planında da belirtildiği üzere akademinin kuruluş aşamasında Harp Akademileri Kumandanlığı Amerikan Milli Harp Koleji'nin çalışma planını temin etmiş³⁷ ve kurulan komisyon ile bu çalışma planı 'kendi bünyemize' uydurulmuştur.³⁸ Akademi'deki Amerikan etkisini gösteren bir diğer faktör ise Amerikalı uzmanların kuruluşdaki varlığı olacaktır. Akademinin kuruluşuyla birlikte diğer tüm askeri eğitim kurumlarında yaşanan uygulama burada da hayata geçirilmiş ve Amerikalı albay Tinigay Milli Savunma Akademisi'ne müşavir olarak atanmıştır.³⁹ Harp Akademileri Kumandanlığı'na bağlı olarak teşkil edilen bir diğer akademi ise 1954-1955 ders yılı başında açılan Müşterek Akademi olmuştur. Amerikalı uzmanların yardımın en başından itibaren üzerinde önemle durdukları kara, hava ve deniz sınıflarının ortak hareket yapabilmelerinin mümkün kılınmasına yönelik bir çalışma olarak değerlendirilebilecek bu organizasyon ile Kara, Hava ve Deniz Harp Akademileri'nin iki sınıfını bitiren subayların bu akademi'de bir

³⁶ Milli Savunma Akademisi Kumandanlığı, **1955-1956 Millî Savunma Akademisi 4ncü Devre Çalışma Plânı**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1955, s. 3.

³⁷ Milli Savunma Akademisi'ndeki metodların oluşturulmasında Amerikan Milli Savunma Koleji'nin çalışma metodlarının temel alındığı, 1954-1955 yılları arasındaki Milli Savunma Akademisi çalışmalarının belirtildiği raporlarda da açıkça ifade edilmiştir. **BCA**, 030.01/57.351.10.

³⁸ Milli Savunma Akademisi ile ABD'deki Milli Harp Akademisi arasında benzerlikler göze çarpmaktadır. Örneğin Milli Savunma Akademisi'ndeki eğitim süresi ABD'de olduğu gibi 10 ay ile sınırlandırılmıştır. ABD'deki Milli Harp Akademisi ile ilgili bilgi için bkz. Tümg. Rüştü Erdelhün, "Modern Eğitim", **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 147, Eylül 1948, s. 101.

³⁹ "Millî Savunma Akademisi Dün Tedrisata Başladı", **Cumhuriyet**, 02.11.1952, s. 1.

yıllık bir eğitime tabi tutularak üçlü kuvvetin hareketında kurmaylık görevi için yetiştirilmesi amaçlanmıştır.⁴⁰

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türk ordusunda planlamış olduğu dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla askeri eğitim alanında giriştiği uygulamaları üç başlık altında toplamak yanlış olmayacaktır. Bu açıdan oluşturulacak başlıklardan ilkinin büyük ölçüde açılan kurslarla düzenlenmeye çalışılan teknik eğitim oluştururken ikinci başlığı ise yeniden organize edilen okullar vasıtasıyla aktarılması planlanan taktik eğitim meydana getirmiştir. Ordudaki eğitim ayağının uzun soluklu bir çalışma gerektirdiğinin farkında olan Askeri Yardım Kurulu üyeleri için teknik ve taktik eğitimden başka bir deyişle kurslar ve okullardan sonra sıra birliklerin eğitimine yani acemi eğitim merkezlerine gelecektir.

C- Acemi Eğitim Merkezleri

Askeri Yardım Kurulu çatısı altında görev yapan Amerikalı uzmanların kafalarını kurcalayan en önemli sorun belki de birliklerin eğitimi olmuştur. Bu problemin birliklerdeki erlerden kaynaklandığını söylemek çok da yanlış bir yorumlama olmayacaktır. Hem celp ve terhis dönemleri nedeniyle sürekli bir döngü içerisinde yer almaları hem de ordunun personel sayısı açısından açık ara en büyük sınıfını oluşturmaları⁴¹ dolayısıyla Amerikalı uzmanlar için erlerin başka bir deyişle acemilerin eğitimi geri plana itilemeyecek ve sürekli şekilde tekrar edilecek bir süreç olarak ön plana çıkacaktır. Askeri Yardım Kurulu üyelerini acemi erlerin eğitimi ile kaygılandıran temel nokta ise celp dönemleriyle silah altına alınan kitlelerin eğitim seviyesi olmuştur. Büyük çoğunluğu köyden kalkıp orduya katılan, bırakın teknik eğitimi en temel eğitime bile ulaşamadığı için okuma-yazma dahi bilmeyen bu kitlelerin Amerikan yardımı kapsamında sevk edilen kamyonları, jeepleri, silahları, mühimmatı, tankları veya elektronik haberleşme araçlarını sorunsuz bir şekilde kullanmalarını beklemek büyük bir hata olacaktır.⁴² Amerikalı uzmanların her sene celp dönemlerinde kitlelerin eğitim altyapıları ile

⁴⁰ Eski Bir Asker, "Askerî Okullarımızı Tanıtıyoruz: Harb Akademileri", **Halkçı**, 25.02.1955, s. 5.

⁴¹ ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 1955 yılında hazırladığı rapora göre Türkiye'de acemi askerler donanmanın % 80'ini, hava kuvvetlerinin % 62'sini ve kara birliklerinin ise % 92'si oluşturmaktadır. National Security Council U.S. Policy on Turkey, 28.02.1955, Top Secret, **NSDA Koleksiyonu**, [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 12 Aralık 2015), s. 51.

⁴² Amerikalı askerler ile Türk erler arasında yaşanan sıkıntı erlerin okuma-yazma bilip-bilmemesinin çok daha ötesindedir. En temel ihtiyaçların giderilmesinde yaşanan farklılıklar bile iki tarafı bazen karşı karşıya getirecektir. Askerliğinin bir kısmını tercüman asteğmen olarak Kore'de yapan Refik Erduran'ın tanıklıkları da bu durumu doğrular niteliktedir. Erduran Türk askerlerini Pusan'a götürecek olan Amerikan gemisinde Türk ve Amerikan askerleri arasında yaşanan sıkıntıları sıralarken şu ilginç örneği de verecektir: "Gemideki tuvaletlerin hepsi 'alafranga'ydı tabii. Erlerimizin birçoğu bunları nasıl kullanacaklarını bilmiyor, üstlerine tünemeye çalışıp ortalığı kirletiyorlardı. Oraları yine kendi erlerimize temizletiyor, hepsine o konuda eğitim vermeye çalışıyorduk. Yine de alışmaları için bir süre gerekliydi. Geminin Amerikalı subaylarından biri ise işgüzarlık edip kendini bizim

karşılaştıkları bu sorun en çok kara birliklerinde etkisini göstermiştir. Ordunun personel sayısı açısından en temel sınıfını oluşturan kara kuvvetlerinde durumun diğer sınıflara nazaran ne kadar ciddi olduğunu anlamak için ABD Türkiye Büyükelçisi George McGhee'nin sözlerine kulak vermek yerinde olacaktır:

Ben, 1952 yılında Türkiye'ye Büyükelçi olarak geldiğimde, aslında bir güvenlik kuvveti olan Jandarma kuvvetlerinin her dönemde askere çağrılan okul mezunu insanlardan (yaklaşık 135000 kişiydi ama çoğu okulu bitirmemişti) ilk 40000'ini aldığını, bundan sonra gelen 16000 kişinin de Deniz Kuvvetlerine, onu izleyen 20000 kişinin de Hava Kuvvetlerine gittiğini, Kara Kuvvetlerinin de geri kalanları aldığını öğrendim. Bu durumda, tankların, kamyonların ve elektronik iletişim donanımının kullanılabilmesi için insan eğitime konusunda Kara Kuvvetlerinin büyük dezavantajı var demektir.⁴³

Amerikalılar açısından acemi eğitim merkezlerinin olmayışı yüzünden askere alınan gençlerin eğitiminin gönderildikleri kıtalarda yapılması zorunluluğu sadece gönderilen teçhizat ve malzemenin bu gençler tarafından nasıl kullanılacağı veya bakımının ne şekilde sağlanacağı ile ilgili endişeler yaratmayacaktır. Askeri Yardım Kurulunu kaygılandıran bir diğer husus acemi eğitim merkezlerinin olmayışı yüzünden orduya yeni katılan erlerin temel eğitiminin kıtalarda verilmesi ve bunun da büyük ölçüde birlik eğitimi ile müşterek eğitime yoğunlaşması gereken kıtalardaki iş yükünü arttırarak eğitimin kalitesinin ve verimliliğinin düşmesine neden olmasıdır.⁴⁴ Ortaya çıkan tablodan sadece Amerikalıların rahatsız olduğunu söylemek ise yanlış olacaktır. Zira Amerikan sistemi ile eğitimde yeni bir sayfa açan Türk ordusunda da mevcut sisteme aykırı sesler yükselmiştir. Yükselen bu aykırı seslere göre kıtaların aynı zamanda acemi erlerin eğitimiyle uğraşması, temel eğitimin aylar süren çalışmasına kendisini kaptırması kıtalardaki taktik çalışmaların aleyhine olmaktadır. Mevcut durumun devam etmesi durumunda hem temel eğitimi veren hem de ustaların ve olgun erlerin taktik eğitimiyle uğraşan kıtalar her ikisine de yetişemeyen her ikisini de layıkıyla yerine

erlerin bölümüne kenef müfettişi atamıştı adeta. Günde birkaç kez oraları teftişe çıkıyor, her seferinde bağıra çağıra üstümüze geliyordu. Bizim birliğin komutanı -ve tugay kurmay başkanı- Yarbay Cahit Tokgöz zarif, nazik, makul bir askerdi. Gemideyken ben onun yardımcısı ve tercümanıydım. Bir gün ikimiz konuşurken o subay çıkageldi yine. -Sizin bütün erleriniz hayvan, diye haykırdı. Bu lafı çevirmeye hemen dilim varmadı. Ama tepemin attığını yüzümden anlayan Yarbay emir verince çevirdim. -Şimdi söylediklerimi de bu pezevenge kelimesi kelimesine çevireceksin, dedi. Milletler arasında alışkanlık farkları vardır. Amerikalı erleri de bizim alaturka tuvaletlere soksak hayli bocalarlar. Önemli olan, bilmeyeni insanca eğitmektir. Asıl bunu anlamayan görevli hayvandır. Hele konuğu durumundaki insanlarla nasıl konuşulacağını bilmeyen it, hayvanoğlu hayvandır. Söyle, bir daha oralara uğramasın, benim de gözüme görünmesin. Yoksa fena olur! Zevkle ve 'kelimesi kelimesine' çevirdim bunları. Cahit Yarbay'ı da çok sevdim." Refik Erduran, **İblisler, Azizler, Kadınlar Bir Tuhaf Adamın Anıları**, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005, s. 86-87.

⁴³ George McGhee, **ABD-TÜRKİYE-NATO-ORTADOĞU...**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s 93.

⁴⁴ Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20.

getiremeyen birliklere dönüşmektedir. Bu sebeple ivedilikle atılması gereken adım taktik tümenin kesin olarak eğitim tümenlerinden ayrılmasıdır.⁴⁵

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun yardımın başından itibaren orduya yeni katılan erlerin temel eğitimini kıtalardan kopararak acemi eğitim merkezleri üzerinden gerçekleştirme fikrinin arka planında sadece bahsedildiği üzere gönderilen malzemelerin bakım ve kullanımının veya kıtalardaki eğitimin aksamaya uğraması yatmamaktadır. Erlerin temel eğitiminin acemi eğitim merkezlerinde daha sağlıklı bir şekilde verileceğine inanan Amerikalılar bu durumun aynı zamanda sivil yaşamı da etkileyeceğini düşünerek hareket etmişlerdir. Erlerin orduda, subayların ve astsubayların aksine, belirli bir zaman dilimi içinde görev almaları ve terhisleriyle birlikte sivil yaşama dönmeleri yüzünden erlere verilen eğitim aslında toplumun en ücra köşesine kadar taşınmış olacaktır. Bu yaklaşıma göre çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen binlerce genç orduya katıldığı andan itibaren okuma-yazma öğrenmesini, alet ve malzeme kullanmasını, şahsi temizlik ve genel sağlık ilkelerini, modern politik yaşamın kurumlarını ve sembollerini öğrenmekle kalmayacak, öğrendiklerini pratiğe dönüştürecek daha da önemlisi terhis olup memleketlerine döndüklerinde diğer sivillere öğrendiklerini aktaracaklardır. Bu açıdan erler Türk toplumunun görece modern olan bir kesiminden kaynaklanan bilgi ve düşüncenin sivil hayata iletilmesinde 'aktarma noktası' görevi üstlenecek ve böylece toplumun 'modernleşme süreci'nin hızlanmasında etkin bir rol oynayacaklardır.⁴⁶

Her ne kadar orduya geçici süreliğine katılan gençlerin eğitimi üzerinden tüm toplumun 'modernleşmesi' gibi bir soyut bir amaç ortaya konmuş olsa da Türkiye'de görevli Amerikalı yetkililerin kafalarında erlere verilen eğitimle ulaşılmak istenen başka bir gayenin olmadığına inanmak sürecin çok da doğru bir şekilde okunmadığı anlamına gelecektir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası iki ülke arasında hızla gelişen bağlar ve bu bağlar neticesinde siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki Amerikan etkisinin sosyal yaşama da aktarılması gerekliliği köyleri Amerikalılar açısından ulaşılmak istenen merkezler olarak öne plana çıkarmıştır. Her ne kadar köylüler Birleşik Devletler Enformasyon ve Değişim (USIE) birimi tarafından hazırlanmış olan raporda iki ülke arasında tesis edilmek istenen uzun soluklu arkadaşlık ve güven ilişkisi için nüfuz edilmesi gereken gruplar sıralamasında ikincil grup altında yer almasına karşın aynı raporda ülkeler arasında oluşturulması planlanan kalıcı bir iyi

⁴⁵ Kâzım Atok, "Taktik ve Eğitim Tümenleri", **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 153, Mart 1950, s. 84-85.

⁴⁶ 86th Congress 2d Session, Committee Print, **United States Foreign Policy Economic, Social, and Political Change in The Underdeveloped Countries and Its Implications for United States Policy**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960, s. 44-45.

niyetin de ancak ve ancak köylülere ulaşılabilirerek inşa edilebileceğinin altı çizilmiştir.⁴⁷ Halihazırda tarımda makinalaşma ile tarlalarının içine giren traktör vasıtasıyla Amerika figürü ile tanışmaya başlayan köylüler için büyütüp askere gönderdikleri delikanlıların orduda verilen eğitim ile tamirci, şoför vb alanlarda uzmanlık kazanıp geri dönmeleri ve döndüklerinde de orduda gördükleri Amerikan malzemeleri ile bezeli deneyimlerini aktarmaları yavaş yavaş aşına olmaya başladıkları bu yeni imge ile ilgili meraklarını daha da arttıracaktır. Bu açıdan USIE adına İzmir’de çalışmalarda bulunan K. Bracken’in İzmir’in civar köyleriyle ilgili tespitleri yapılan değerlendirmenin yanlış olmadığını ortaya koymaktadır. Bracken’a göre gerek sahada işlemeye başlayan traktörler gerekse terhis olan askerlerin Amerikan makinalarıyla ilgili anlattıkları hikayeler nedeniyle merakları kamçılanan köylüler Amerikan yöntemlerini duymak için can atmaktadırlar.⁴⁸

Kıtalarda bir taraftan orduya yeni katılan erlerin eğitimiyle meşgul olan bir taraftan da taktik alanda faaliyetler yürütmeye çalışan Türk askeri yetkilileri hem mevcut durumun sürdürülemeyeceği fikri hem de Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun sürekli hale gelmeye başlayan telkinleri neticesinde Birleşik Devletler’de uygulanan sisteme benzer bir acemi eğitim sistemini Türkiye’de de hayata geçirmeye karar verecektir.⁴⁹ Bu kapsamda askeri sınıflara özgü eğitim merkezlerini açarak kıtaları acemi erlerin eğitimi yükünden kurtarmayı tasarlayan planın hayata geçirilmesi amacıyla harekete geçen Amerikalı yetkililer ilk iş olarak keşif gezilerine çıkıp merkezlerin nerelerde inşa edilmesi gerektiğine dair öngörülerde bulunmaya çalışmıştır. Eğitim merkezlerinin kurulması için hızlı bir şekilde hareket edilmesine karşın Askeri Yardım Kurulu’nun karşısına her zamanki gibi altyapı sorunu çıkmıştır. Orduya ait yeterli sayıda tesisin olmayışı ve kurulması planlanan merkezlerin dersane, yatakhane, yemekhane, sağlık tesisleri ve spor salonları gibi çeşitli birimlerden oluşması gerekliliği altyapı sorununu planın hayata geçirilmesinin önündeki en temel engel haline getirmiştir. Mevcut altyapı eksikliklerinin üstüne bir de inşa edilecek tesislerin eğitim malzemeleri ile donatılması zorunluluğu eklenince sürecin sekteye uğramaması için Askeri

⁴⁷ Rapora göre öncelikli olarak nüfuz edilmesi gereken gruplar hükümet yetkilileri, öğretmenler, öğrenciler, teknisyen ve profesyoneller olurken ikincil grupta ise köylüler, ordu ve azınlıklar yer almıştır. Subject: USIE Contry Paper – Turkey, 03.08.1950, **National Archives**, RG 59, Department of State Decimal File 1950-54, Cultural Affs: Near East, Box. 2491.

⁴⁸ Subject: USIE Report for Turkey, Decemberi 1949, 16.02.1950, **National Archives**, RG 59, Department of State Decimal File 1950-54, Cultural Affs: Near East, Box. 2491.

⁴⁹ Memorandum by The Chief of Staff, U.S. Army for The Joint Chiefs Of Staff on Information Regarding Turkish Army, 05.02.1954, **National Archives**, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Geographic File, 1954-56, Box. 33.

Yardıml Kurulu finansal destek arayışına yönelecek ve acemi eğitim merkezlerinin inşaaı için Amerikan yönetiminden 6.000.000 \$ tutarında yardıml isteğinde bulunacaktır.⁵⁰

Ortaya çıkan sorunların zaman içerisinde çözüme kavuşturulmaya başlanmasıyla birlikte acemi eğitim merkezlerinin inşaaına girişilecek ve öncelik Büyükelçi McGhee'nin tabiriyle orduya katılan gençlerin eğitim açısından en geri kalmış kesimiyle muhatap olmak zorunda kalan Kara Kuvvetlerine verilecektir. Bu açıdan uygulamaya geçirilen ilk merkez ise 1951 yılında Muhabere Okuluna bağılı olarak açılan Muhabere Er Eğitim Merkezi olmuştur. Yardıml Kurulu'nun Kara Grubu ve Türk Genelkurmayı arasında varılan mutabakat sonucu orduya yeni katılan 500 erin temel askerlik ve ihtisas eğitimlerini tamamladıktan sonra hatçı, telsiz operatörü, telefon montajcısı, telemprimör operatörü veya haber merkezlerinde görevli olarak kıtalara gönderilmesi tasarlanmıştır.⁵¹ Muhabere Er Eğitim Merkezini İstihkam Er Eğitim Merkezi'nin kurulması takip etmiştir. Aslında 1954 yılına kadar acemi eğitim merkezleri ile ilgili önemli bir mesafenin katedildiğini söylemek oldukça zordur. Zira merkezler ile ilgili asıl atılım 1954 yılı ve sonrasında gerçekleşecektir. 1954 yılının Ocak ayında hizmete giren Sıhhiye Er Eğitim Merkezini Piyade Er Eğitim Merkezi ve Topçu Er Eğitim Merkezlerinin açılışı takip ederken bu arada ordudaki dönüşümden çok daha önce acemi eğitim anlayışını benimsemiş ve katılan erleri Kasımpaşa'daki merkezinde eğitmekte olan Donanma Kuvvetleri de İskenderun'da Birleşik Devletler tarafından inşa edilmiş yeni bir Deniz Eğitim Merkezine kavuşmuştur.⁵²

Acemi eğitim merkezlerinin inşaaına Askeri Yardıml Kurulu ve Türk Genelkurmayı arasında imzalanan antlaşma uyarınca devam edilirken faaliyete geçen merkezlerdeki eğitim çalışmalarına da hızlı bir giriş yapılmıştır. Bu açıdan hizmete giren acemi eğitim merkezlerinde verilen eğitim iki kısma ayrılmıştır. İlk aşamada orduya yeni katılmış olan

⁵⁰ Briefing Paper on Turkey, 17.05.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 2.

⁵¹ Üzerinde anlaşma sağlanan programda merkeze gönderilen erlerin yedi hafta süreyle askerlik temel eğitimi, bir hafta süreyle genel muhabere konularıyla ilgili eğitim ve 14 hafta da teknik eğitim almaları karar bağlanmıştır. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – January 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

⁵² 1954 yılında faaliyete geçen eğitim merkezleri için bkz. Subject: Monthly Activities Report – February 1954, 10.03.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.; Subject: Monthly Activities Report – March 1954, 10.04.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.; Subject: Monthly Activities Report – April 1954, 10.05.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

erlere yedi hafta sürecek er temel eğitimi verilmiş ve bu sürecin sonunda sekiz hafta sürecek olan ihtisas ve muhabere eğitimine geçilmiştir. Merkezlerde toplamda dört ay süren bu eğitim programından sonra ise erlerin kıtalara sevk edilmesine başlanmıştır. Acemilerin tabi oldukları yedi haftalık er temel eğitiminde ise sadece askeri teşkilat, askeri mesleki bilgiler, silah bilgisi ve atış öğretilmemiş aynı zamanda içerisinde tarih ve coğrafyanın yer aldığı medeni bilgiler, sağlık bilgisi ve ziraat ile ilgili dersler de verilmiştir. Fakat acemi eğitim merkezlerinin belki de en ön plana çıkan misyonu okuma-yazma bilmeyen erlere okuma-yazma öğretmek olmuştur. Orduya katılan gençler arasındaki okur-yazar oranının çok düşük olmasının beraberinde getirdiği öğretilecek olan müfredatın bu gençlere nasıl aktarılacağı sorusu Amerikalı askeri yetkililerin okuma-yazma bilmeyen personel yüzünden talim ve terbiyenin kısa zamana sığdırılmadığına dair eleştirileri ile birleşince acemi eğitim merkezlerinde ciddi bir eğitim seferberliğine girişilmesi elzem bir hal almıştır.⁵³ Bu sebepten ötürü Türkiye’de faaliyet gösteren Amerikan İktisadi ve Askeri Yardım Heyetleri, Milli Savunma ve Milli Eğitim Bakanlığı temsilcileri ve George Town Üniversitesi’nden gelen uzmanlar biraraya getirilerek silahlı kuvvetler içerisindeki okur-yazar miktarını hem modern metodlarla hem de kısa bir zaman dilimi içerisinde arttırmak için yeni bir okuma-yazma programı oluşturulmuştur. 1959 Nisanından itibaren uygulamaya konulan bu program ile aynı yıl içinde 50000 er okuma-yazma kursuna alınmış ve %75 başarı sağlanmış iken inşasının yakın zamanda tamamlanması planlanan toplam 16 eğitim merkezi ile her sene 100.000 ere okuma-yazma öğretilmesinin hedeflendiği de ilan edilmiştir.⁵⁴

Amerikalı yetkililer bir taraftan orduya her sene sayıları yüzbinlerle ifade edilebilecek büyüklükteki kitleler halinde katılan erlerin⁵⁵ eğitim meselesini kıtaların üzerindeki yükü

⁵³ Orduya katılan erler arasındaki okuma-yazma oranının düşüklüğü gerçekten ciddi boyutlara ulaşmıştır. 1958’de TBMM’de yapılan görüşmelerde son seneki celpte orduya katılan mevcudun okur-yazar miktarının %35 civarında olduğu belirtilmiştir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: XI, C: 4, İçtima: 1, Altmış Yedinci İnikat (12.V.1958), s. 102. DP Elazığ milletvekili Mehmet Şevki Yazman Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride’in ordudaki eğitim sorunuyla ilgili olarak kendisine şunları söylediğini ifade etmiştir: “Çok güzel erleriniz ve subaylarınız var, bunlarhakikaten yüksek meziyetlere maliktirler, çok iyi doğuşürler, cesurdurlar. Fakat bir kusurları var: birçoklarının okuyup yazması yok. Bizimkiler kıtaya geldikleri zaman okuyup-yazma bildikleri için verilen teknik malûmatı daha kolay kavriyorlar ve yetişmeleri de kolay ve kısa zamanda oluyor. Halbuki sizinkiler böyle olmadıklarından talim ve terbiyeleri de kısa zamana sığdırılamamaktadır.” **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 8, Toplantı: 1, Seksen Beşinci Birleşim (4.VI.1951), s. 46

⁵⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: XI, C: 12, İçtima: 3, Kırk Altıncı İnikat (24.II.1960), s. 407. Amerikan İktisadi İşbirliği İdaresi 1959 yılı itibariyle orduda düzenlenecek olan okuma-yazma temel eğitimi programını gündemine almış ve bu eğitim için gerekli kitapların basımı amacıyla matbaa makineleri ve malzemeleri göndermeye başlamıştır. **BCA**, 030.18.01 / 151.77.10, 21 Şubat 1959.; **BCA**, 030.18.01.02 / 156.10.18, 3 Ağustos 1960.

⁵⁵ Amerikan Askeri Yardım Kurulu raporlarına göre 1954 yılında orduya katılması planlanan asker sayısı 213.000 olarak belirtilmiştir. Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20

arttırmadan acemi er eğitim merkezleri üzerinden çözmek için uğraşırken öbür taraftan da bu devasa acemi selinin ordudaki işleyişi aksatmaması için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu açıdan öne çıkan en önemli girişim ise orduda uygulanmakta olan celp dönemlerinin yeniden belirlenmesi olmuştur. Zira Askeri Yardım Kurulu için asıl tehlike halihazırda senede sadece bir kez yapılan terhis nedeniyle ordunun her yıl elinde bulunan yetişmiş er sayısının % 50'sini kaybetmiş olmasıdır. Hem dönüştürmek istedikleri orduyu yarısını sürekli acemilerin oluşturduğu bir yapı olarak görmek istemeyen hem de kurulmaya başlayan acemi er eğitim merkezlerinde tek seferde yapılacak askeri alımın yaratacağı yoğunluğu hesaba katan Amerikalılar için tek çare Türk Genelkurmayı'na askere alım tarihlerinin arttırılması amacıyla baskı yapmak olacaktır. Her ne kadar Amerikalı yetkililerin celp dönemlerinin yılda dörde çıkarılmasını talep etmesine karşın askere alım dönemleri önce yılda ikiye sonra Mart, Ağustos ve Kasım aylarında yapılmak üzere üçe çıkartılmıştır.⁵⁶ Türk tarafı da asker alım dönemlerinin yıl içinde önce ikiye sonra ise üçe çıkartılmasının ortaya koyacağı tablodan memnun görünmüştür. Celp dönemlerinin arttırılmasıyla beraber orduda yarıyarıya bulunan acemi er oranının zaman içinde sekizde bir gibi oranlara gerileyeceğini ifade eden Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce sekizde yedisi muallim erden oluşan bir ordudan tehlike beklenilmesinin ise imkansız olduğunu belirtmiştir.⁵⁷

1947 yılından itibaren Türkiye'de uygulamaya konulan Amerikan askeri yardım programının belki de en önemli ayağı eğitim alanında yapılan değişiklikler olmuştur. Gönderilen silah ve teçhizatın ehil olmayan ellerde hiçbir katkı sağlamayacağını farkında olan Amerikalı uzmanlar için programın eğitim kısmı zaman zaman silah sevkiyatının dahi önüne geçerken tedrisatta yapılmak istenen köklü değişikliklerin kurumsal bir çerçeveye oturtulması için ilk iş eğitim yuvalarına el atmak olmuştur. Sil baştan yeniden düzenlenen kurslar, teşkilat ve malzeme tabloları değiştirilerek Amerikan Müşavir Heyetleri'nin idaresine terkedilen okullar ve Birleşik Devletler'deki eğitim sistemi temel alınarak inşa edilen acemi eğitim merkezleriyle sırasıyla teknik, taktik ve birlik eğitimini istenilen şekilde sokmak için

⁵⁶ Celp dönemleriyle ilgili yapılan düzenlemelerde Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun etkisi için bkz. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.; Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961., Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.

⁵⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 5, Toplantı: 1, Kırk Yedinci Birleşim (21.II.1951), s. 361. Tatbik edilmekte olan er eğitim sisteminin en büyük faydasının orduda bulunan muallim er oranının yükseltilmesi olduğunu ifade eden Milli Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek senede üç kez celp yapılmasıyla ordu mevcudunun daima altıda beşini muallim ve altıda birini ise yeni erlerin oluşturduğunu söylemiştir. "Orduda Tatbik Edilen Yeni Eğitim Metodları", **Cumhuriyet**, 21.11.1952, s. 1.

gereken sistemin kurumsal çatısı tamamlanmış olurken sıra bu yeni eğitim anlayışının hızlı ve etkin bir şekilde ‘öğrencilere’ aktarılmasına gelmiştir. Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun bu süreçte nasıl bir yol izlediği ise ancak uygulamaya koyduğu yöntemler ortaya çıkmaya başladığında anlaşılacaktır.

III. Eğitimdeki Dönüşümün Araçları

A- Müfredatlar ve Talimnameler

Kursların, okulların ve acemi eğitim merkezlerinin kuruluşunda ve yeniden organizasyonunda etkin rol oynayan Amerikan Askeri Yardım Kurulu için sıra bu eğitim yuvalarında tedrisat görececek personele aktarılacak istenenin en etkin ve en kısa yollardan nasıl verileceğine gelmiştir. Hem yeni gelen askeri malzeme ve araç-gerecin sahada sorunsuz bir şekilde kullanılması hem de bu teçhizatın nasıl bir taktiksel çerçeve içinde yararlanacağı saptanması için önce teknik sonra da taktik alanda verilmeye başlanan kursların içeriğinin belirlenmesinde sıkıntı yaşanmamış ve içerik Türk Genelkurmayına söz bırakmayacak şekilde yardımcı sağlayan taraf yani Amerikalılar tarafından belirlenmiştir. Fakat sıra okullara özellikle subay eğitiminin temel ayakları olan Harp Okulları ve sınıf okulları ile kurmay subay eğitiminin merkezi Harp Akademilerine geldiğinde nasıl bir eğitim verileceği sorusu iki taraf için de zorlu bir sürecin başlangıcı olacaktır.

1- Müfredatlar

Harp Okulları ve Harp Akademilerinde hangi derslerin okutulacağı ve bu derslerde hangi konuların işleneceği ile ilgili yaşanan süreç zorlu bir süreç olarak belirtilmesine karşın programın belirlenmesinde ve hayata geçirilmesinde Amerikalı uzmanların açık ara Türk meslektaşlarının önüne geçtiğini söylemek de yanlış bir tanımlama olmayacaktır. ABD’deki benzer okulların müfredatlarının ufak tefek değişikliklerle benimsenmesi veya hazırlanan ders plan ve notlarının muhakkak Askeri Yardım Kurulu’nun onayından geçirilerek yürürlüğe konulması gibi uygulamalar subay eğitiminin ilk ayağı olan Harp Okullarında çokça karşılaşılan bir pratik olarak ön plana çıkacaktır. Bu bağlamda Deniz Harp Okulu’nun 1 Ekim 1953’te uygulama konulacak müfredat programı belki de yoruma çok da yer bırakmayacak bir şekilde Amerikan sisteminin ağırlığını göstermektedir. Zira hayata geçirilecek program ‘bünmeye uydurmak’ adına yapılan Amerikan Tarihi dersinin yerine Türk Tarihi dersinin verilmesi veya yabancı dil eğitiminin sadece İngilizce ile sınırlandırılması gibi ufak değişiklikler ile birlikte ABD’deki Deniz Harp Okulu’nda okutulmakta olunan müfredat temel

alınarak inşa edilmiştir.⁵⁸ Deniz Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Naci Seyhan da bu durumu doğrulayacak ve okulda Amerikan Deniz Akademisi müfredat programlarının aynen tatbik edilmekte olduğunu ifade edecektir.⁵⁹

Benzer uygulamalar Hava ve Kara Harp Okulları'nda da göze çarpmaktadır. Henüz yardım programının başlarında, 1948 senesinde, Amerikan Askeri Yardım Kurulu oluşturmuş olduğu bir heyet ile Kara Harp Okulu'ndaki eğitim programını incelemeye alırken inceleme sonucunda okuldaki yıllık 2176 saatlik çalışmanın 3042 saate çıkarılması ve sınıf okullarında verilmekte olan akademik konuların Harp Okulu'na kaydırılması talep edilmiştir.⁶⁰ Kara Harp Okulu'nda iki yıl olan eğitim süresinin 1948'de yapılan bir düzenleme ile üç yıla çıkartılması en azından çalışma saatleri ile ilgili artışın Genelkurmay tarafından kabul gördüğünü ortaya koyarken eğitim süresinin artışıyla yeni bir müfredat programına ihtiyaç duyulacağını hesaba katan Askeri Yardım Kurulu ise ilk iş olarak okulun müfredat programının yeni eğitim süresine uyarlanmasında 'rehber' olması için ABD Kara Harp Okulu'nun müfredat programını yetkililere sunmuştur.⁶¹ Her ne kadar eğitim süresinin ikiden üçe çıkartılması ve okuldaki eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi amacıyla ABD Harp Okulu müfredatının rol model olarak ortaya konmasına karşın Kara Harp Okulu'nun tam anlamıyla bir Amerikan etkisi altına girdiğini söylemek çok da doğru olmayacaktır. Meclis'te ve basında yapılan Harp Okulu'na West Point yani Amerikan Harp Okulu örnek alınarak yeni bir düzen verilmesi gerekliliğine dair açıklamalar da bu kanıyı güçlendirir niteliktedir. Hatta bu açıklamalar sadece sözde kalmayacak ve Milli Savunma Bakanlığı West Point'i tetkik edip gerekli bilgileri toplamak üzere görevlendirdiği bir heyeti 1953'te Birleşik Devletler'e gönderecektir.⁶² Yapılan açıklamalara bakıldığında Harp Okulu ile ilgili asıl meselenin okulun ağırlıkla askeri dersler veren bir eğitim kurumu hüvviyetinden sıyrılıp sosyal bilimlere de gereken önemin verildiği bir üniversite kimliği kazanması olduğu anlaşılacaktır. Amerikan Askeri Yardım

⁵⁸ Subject: Monthly Progress Report; Month of August 1953, 20.08.1953, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Navy Group, Administrative-Flag Office General Administrative File 1953-54, Box: 268.

⁵⁹ Eski Bir Asker, "Deniz Harb Okulu, Lisesi", **Halkçı**, 25.3.1955, s. 5.

⁶⁰ Subject: Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1948, 17.03.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

⁶¹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

⁶² Harp Okulu'nun West Point temel alınarak yeniden yapılandırılması ve bu amaçla Birleşik Devletler'e bir heyetin gönderilmesiyle ilgili olarak TBMM'de yapılan açıklamalar için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C: 28, İçtima: 4, Kırk Sekizinci İnikat (23.II.1954), s. 729-732. Harp Okulu için tasarlanan West Point temelli dönüşümün basına yansımaları için bkz. "Harb Okulu", **Akşam**, 24.08.1954, s. 2.; "Harb Okulu Islah Edilecek", **Akşam**, 09.09.1954, s. 1.; "Harb Okulu Bugün Orduya 239 Subay Daha Veriyor", **Cumhuriyet**, 30.08.1956, s. 1.

Kurulu Başkanı General McBride 30 Haziran 1950 tarihinde yeni atanan Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'a gönderdiği ve ordu içerisinde karşılaşılan sıkıntıları sıraladığı mektubunda da Harp Okulu ile ilgili bu noktayı işaret edecektir. McBride'a göre Harp Okulu'nun müfredat programında akademik konulara ayrılan süre askeri eğitim ile karşılaştırıldığında çok azdır. Bu sebeple atılması gereken adım ise okulun müfredat programının akademik konuları da içine alacak şekilde genişletilerek sivil üniversitelerde verilen akademik eğitime benzer bir eğitimin askeri öğrencilere de sunulması olacaktır.⁶³ İstenilen değişiklikler çalışmanın zaman aralığında olmasa bile sonrasında kabul edilecek, 1969'da içerisinde askeri-teknik derslerin yanında matematik, fizik gibi temel bilimler ile edebiyat, tarih ve üç farklı ders altında (iktisada giriş, iktisadi sistemler ve iktisadi düşünceler tarihi) verilecek olan ekonomi gibi sosyal bilimlerin de yer aldığı, üç yıl süreli yarı-akademik bir müfredat uygulamaya koyulurken 1974 yılında ise tam anlamıyla üniversite tarzı akademik bir ders programının hayata geçirilmesine yeşil ışık yakılacaktır.⁶⁴

Harp Okulları'nda müfredatların oluşturulmasında kendisini hissettiren Amerikalı yetkililerin etkisi sıra sınıf okullarına geldiğinde daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Kara kuvvetlerine ait sınıf okullarında oluşturulan müfredat programlarının sırasıyla Askeri Yardım Kurulu'nun Kara Grubu, Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Genelkurmay'dan onay alındıktan sonra hayata geçirilmesi iyice içselleştirilen bir pratiğe dönüşmüştür.⁶⁵ Her ne kadar sınıf okullarındaki eğitim programlarında herhangi bir sert muhalefet olmaksızın etkinliğini sürdüren Amerikalılar için subay eğitiminin kurmay subay kısmına gelinip Harp Akademileri gündeme alındığında karşılarında daha sonraki dönemlerde yapılanlara ciddi eleştiriler de getirecek olan bir anlayışla karşılaşacaklardır. İki taraf arasında kurmay subay eğitimiyle ilgili ortaya çıkan pürüzlerden ilkinin müfredat konusu oluşturmuştur. Harp Okullarının müfredatında yaşanan ve ders programının akademik konuları da içine alacak

⁶³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – June 1950, 27.07.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20. Aslında Harp Okullarında akademik konulara ağırlık verilmesine Mareşal Fevzi Çakmak'tan sonra Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna oturan Orgeneral Kâzım Orbay zamanında başlanmıştır. Orbay özellikle II. Dünya Savaşı'ndaki gelişmelerden esinlenerek Harp Okulları eğitim ve öğretim programlarında değişikliklere girişmiştir. Askeri derslerle akademik konuların oranlarında değişiklik yapılarak müfredata akademik (ekonomi, hukuk ve siyasal) derslerin konulması kararlaştırılmıştır. 1946-1947 öğretim yılından itibaren Harp Okullarında askeri dersler dışında Askeri Ruh Bilimi, Matematik, Ceza Hukuku, İdare Hukuku, Devletler Hukuku, Anayasa Hukuku, İktisat, Fizik, İnkılap Tarihi gibi akademik dersler ağırlık kazanmıştır. Sabri Yirmibeşoğlu, **Askeri ve Siyasî Anıların**, Cilt: 1, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 40.

⁶⁴ Mesut Uyar ve A. Kadir Varoğlu, "In Search of Modernity and Rationality The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective", **Armed Forces & Society**, Vol: 35, No: 1 (October, 2008), s. 193.

⁶⁵ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-May 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

şekilde genişletilerek daha sivil bir hal almasına yönelik talepler Harp Akademileri için dile getirilecek ve özellikle eğitim programlarına NATO sorunları bağlamında önem kazanmış olan siyaset ve uluslararası ilişkiler boyutlarının da katılması istenirken Türk tarafı kuvvetleri temel alan müfredat programının uygulanması için ayak direyecektir.⁶⁶ İki tarafın müfredat konusunda karşı karşıya gelmelerinin temel nedeni Serhat Güvenç'in de belirttiği üzere sadece Türk ve Amerikan stratejilerinde Türk ordusuna biçilen farklı roller değil aynı zamanda her iki tarafın harp kavramını yorumlarken takındıkları farklı tutumlardır. Amerikan tarafı meseleyi siyasal harp açısından ele alıp yani merkeze siyaseti koyup harbi onun bir aracı olarak değerlendirirken Türk tarafı ise uzun süre etkisinde kalmış olduğu Prusya/Alman ekolünün de etkisiyle savaşı merkeze yerleştiren bir yaklaşımla konuya yaklaşmıştır.⁶⁷

Her ne kadar 1948 yılından itibaren Harp Akademilerinde Amerikan eğitim sistemi etkinlik kazanmaya başlamış ve öğretim tekniklerinde büyük çapta değişiklikler yaşanmış olsa da Türk Genelkurmayının müfredatlarla ilgili isteklere en azından 1950 ortalarına kadar ayak direyebildiği söylenebilir. Zira Amerikan belgeleri 1950 Martında Harp Akademisi ile ilgili yapılan düzenlemeleri değerlendirirken ders programının yardım programından önceki haliyle korunduğunu ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride'in onayı alınmadan yapılan bu düzenlemenin aslında iki taraf arasındaki güveni sarstığını ifade etmektedir.⁶⁸ Ders programı konusunda Amerikan tarafının isteklerine en azından belli bir süre direnebilmiş olan Türk tarafı sıra akademilerdeki öğrenim süresine geldiğinde büyük ölçüde Amerikalı yetkililerin isteklerine göre hareket etmek zorunda kalmıştır. Askeri Yardım Kurulu hazırlamış olduğu programlarda halihazırda üç senelik öğrenim süresini bir seneye indirmeyi planlamıştır. Bunun arkasında yatan temel gerekçeyi yetkili bir Amerikan subayından duyduğunu belirten Feridun Akkar'a göre yardım sonrası belirlenen savaş planlarında Türk ordusunun deniz aşırı bir harekate girişmeyeceği ve büyük çaplı bir kara hareketini da gerilla savaşları içinde ve tabur üniteleri halinde sevk ve idare edeceği için Amerikalılarda üç yıllık bir eğitime lüzum olmadığı ve bunun bir yıl ile sınırlandırılması görüşü ağırlık kazanmıştır.⁶⁹ Amerikalı yetkililerin eğitimin bir sene ile sınırlandırılmasını talep etmelerine karşın üç senelik tahsil aralarında iki sene bulunacak şekilde iki yıla

⁶⁶ Serhat Güvenç, "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. İsmet Akça ve Evren Balta Paker, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 270.

⁶⁷ **A.e.**, s. 270-271.

⁶⁸ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-April 1950, 18.05.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

⁶⁹ Feridun Akkor, "Çıkarma Savaşları", **Cumhuriyet**, 06.12.1967, s. 2.

indirilmiştir. Uygulamaya konulan bu yeni sistem ile birinci sınıfı bitirenlerin kurmay subay yardımcısı olarak yetiştirilmeleri amaçlanmıştır. Birinci sınıfı bitiren subaylar bir sene kıdem alarak kıtalara ve karargahlara staja gönderilmiş, iki sene sonra da ikinci sınıfa devam etmek isteyenler giriş sınavını kazanmak şartıyla ikinci sınıfa devam etmişlerdir. İki senelik tahsili başarı ile bitirenler ise Genelkurmay'a gönderilmiş ve bir senelik stajdan sonra kurmaylıkları tasdik edilerek ikişer sene kıdem almaya hak kazanmışlardır.⁷⁰

Harp Akademilerinin eğitim süresi dolayısıyla kurmaylık eğitimi ile ilgili yapılan bu düzenleme, sonrasında çokça eleştiriye de beraberinde getirmiştir. Ortaya konulan sistemin geniş düşünen ve stratejik kararlar alabilen kurmay subay yerine karargahlarda çalışabilecek subay yetiştirmeyi planladığı, sınıfları kalabalık hale getirdiği ve bunun neticesi olarak da eğitim verimini düşürdüğü gibi gerekçeler sistemin ciddi bir şekilde eleştirilmesine kapı aralarken Harp Akademilerinde belirmeye başlayan yığılma da ortaya çıkan tabloyu daha da katlanılmaz kılmıştır.⁷¹ 1950 senesinde hayata geçirilen bu sistem ile 1950-51, 1951-52 ve 1952-53 eğitim yıllarında 1 senelik eğitim ile sadece kurmay yardımcısı subaylar yetiştirip kurmay mezunu vermeyen Harp Akademilerinde 1953'ten sonra stajdan dönmeye başlayan kurmay yardımcısı subaylar ciddi bir yığılmaya yol açmıştır.⁷² 1954 yılında Müşterek Akademi'nin açılmasıyla iki sene süreli bu programa son verilmiş ve Kara, Hava ve Deniz Harp Akademileri'nin iki sınıfını bitiren subayların Müşterek Akademi'de bir yıllık eğitime tabi tutulmasının zorunlu hale getirilmesiyle birlikte kurmay eğitimi yeniden düzenlenmiştir.

Akademilerde, kurmay eğitiminin süresinde Amerikan istekleri gözönünde tutularak yapılan düzenlemelerden sonra sıra ayak direnen müfredat programına gelecektir. Özellikle 1950'de iktidarın değişimi ve buna paralel olarak da ordunun komuta kademesinde yapılan değişikliklerin bu süreci hızlandırdığı söylenebilir. Bu amaçla 31 Temmuz 1951'de TSK'ya daha yüksek bir eğitim sağlamak konusunda Genelkurmay'da Amerikalı yetkililerle yapılan görüşmenin sonucu olarak Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Donanma Grubu Deniz Harp Akademisi'ndeki müfredat programını gözden geçirmek ve gereken düzenlemeleri yapmakla görevlendirilmiştir. Amerikan deniz subaylarından Binbaşı M. H. Dry bu amaçla Deniz Harp

⁷⁰ Muharrem Mazlum İskora, **Harp Akademileri Tarihçesi (1930-1965)**, Cilt: 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1968, s. 59.

⁷¹ Harp Akademilerinde eğitim süresi ile ilgili yapılan düzenlemeye ilişkin eleştiriler için bkz. Sami Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008, s. 162-164.; İskora, **Harp Akademileri Tarihçesi (1930-1965)**, s. 59-60.; Feridun Akkor, "Çıkarma Savaşları", **Cumhuriyet**, 06.12.1967, s. 2.; Ahmet Yıldız, **İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 75.

⁷² 1947-48'de 50, 1948-49'da 35, 1949-50'de 66 mezun veren Harp Akademileri 1953-54'te 45, 1954-55'de 97, 1955-56'da ise 109 mezun vermiştir. Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2004, s. 41.

Akademisi'ne ABD Deniz Grubu Müşaviri olarak atanırken kendisinden 1952'de başlayacak olan devreden itibaren uygulanacak bir ders programı hazırlanması istenmiştir.⁷³ Benzer bir süreç de Hava Harp Akademisi'nde gerçekleşecek ve Albay Lawson S. Mosoley ile ABD Hava Kuvvetlerine mensup yardımcılarını 1950'den itibaren Hava Harp Akademisi için gerekli müfredat programlarının hazırlanmasına yardım etmeleri amacıyla İstanbul'da görevlendirileceklerdir.⁷⁴

2- Talimnameler

1947'de askeri yardım programıyla birlikte eğitimde yaşanan dönüşüme hizmet eden bir diğer araç ise talimnameler olmuştur. Aslında talimnameleri sadece eğitim ile ilgili olmaması aynı zamanda askeri yapı içerisindeki her sınıfın görev ve davranışlarını belirleyen kuralları da içermesi dolayısıyla eğitimdeki dönüşümden ziyade ordunun teşkilat yapısını da baştan aşağıya etkileyen bir araç olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Amerikan askeri yardım programı ile birlikte gemilerle önce limanlara sonra da birliklere taşınan askeri malzemenin nasıl kullanılacağı sorusu talimnamelerin çevrilmesini de beraberinde getirecek ve bunun ilk adımı da Türk Genelkurmayı tarafından atılacaktır. Türk Genelkurmayı 1948'in Şubat ayında Amerikan ordusu tarafından kullanılan teknik ve eğitim talimnamelerine benzer talimnamelerin benimsenmesine karar verirken yapılan görüşmelerin karara bağlanmasından sonra Amerikan talimnamelerinin çevrilip gerekli birliklere dağıtımına başlanmıştır.⁷⁵ Her ne kadar talimnamelerin tercüme edilmesinde asıl metinlere sadık kalınmayıp Türk ordusunun içerisinde bulunduğu kendine özgü koşullara da yer verilmesine karşın hızla en ücra birliklere kadar nüfuz eden Amerikan talimnamelerinin varlığından ordunun üst kademesi hoşnut olmamış ve sınırlı bir şekilde de olsa kendine bir savunma mekanizması yaratmaya çalışmıştır. Bu sebeptendir ki Genelkurmay Başkanlığınca yayımlanan bir tamimde Amerikan talimname ve tarifnamelerinin yalnızca mevcut Türk talimname ve tarifnameleri ile tezat teşkil etmeyen kısımlarının kullanılacağı bildirilmiştir. Talimnameler konusunda ortaya çıkan bu ikilik yardımın karşı tarafında da rahatsızlık yaratmış, Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride Milli Savunma Bakanına talimnameler ile ilgili yaşanan bu

⁷³ Sayı: 353/NavSC (8 Ekim 51) (SA)-, Özü: Deniz Harp Akademisi Hakkında., 08.10.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 3.

⁷⁴ Sayı: 352 (15 Mayıs 52) (CJ)-J-195, Özü: Hava Harp Akademisindeki Amerikalı Uzmanlar Hakkında., 15.05.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 7.

⁷⁵ Subject: Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1948, 17.03.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

durumun Amerikan talimname ve tarifnamelerine dayanan okullardaki eğitimin birliklerde tatbik edilmesine mani olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

İki taraf arasında talimnameler konusunda yaşanan bu sıkıntı Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasına kadar devam edecektir. NATO'ya üye olunmasıyla birlikte Amerikan talimnamelerinin birebir asıllarına uygun olarak çevrilmeye başlanması çeviri faaliyetlerinde yaşanan gelişmelerle birleşince uygulamaya konulan Amerikan talimnamelerinin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Amerikan belgelerine yansıyan rakamlar 1947-1957 yılları arasında Amerikan ordusunda kullanılmakta olan 72 sahra talimnamesi ile 85 teknik talimnamenin Türkçeye çevrilerek uygulamaya konulduğunu göstermektedir.⁷⁷ Halihazırda tercüme edilmekte olan veya edilmeyi bekleyen talimnameler de hesaba katıldığında TSK'daki işleyişin ne denli Amerikan talimnameleri üzerinden gerçekleştiği de ortaya çıkacaktır. Her ne kadar çevrilip teşkilatlanma, eğitim ve hareket ile ilgili konularda temel alınması amacıyla tüm birliklere gönderilen bu talimnamelerin sayısı ciddi rakamlara ulaşmış olsa da bu süreçte yaşananları dikensiz gül bahçesine benzetmek doğru bir tespit olmayacaktır. Başta talimnameler ile ilgili ortaya çıkan en önemli sorun başlığını ise tercüme oluşturacaktır.

a- Tercüme Sorunu: İmam Alayı Mı Yoksa Papaz Mı?

1947'de askeri yardım programı ile birlikte Türkiye'ye gelmeye başlayan Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyelerininin başlarını ağrıtan en önemli sorun iletişim sorunu olmuştur. Dillerini bilmedikleri ve İngilizce konuşabilen yeterli sayıda personeli olmayan Türk ordusundaki meslektaşlarıyla iletişime geçebilmek en azından yardım programının ilk dönemlerinde oldukça sıkıntılı bir sürecin yaşanmasına neden olacaktır. Dil konusunda yaşanan anlaşmazlığın sadece tarafları iletişim kurmaya zorlayan gündelik hayatın en temel noktalarında yaşanmadığını aynı zamanda tüm yardım programını içine alan geniş çaplı bir sorun haline geldiğini Askeri Yardım Kurulu Başkanı General McBride şu sözlerle ifade etmiştir:

⁷⁶ Sayı: 091.112/C (13 Mayıs 50) (CJ) – 485, 13.05.1950, Özü: Türk Genelkurmayının Yardım Programı Tatbikatında İşbirliği Hakkında, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 84.

⁷⁷ Yapılan değerlendirmede 126 sahra talimnamesinin halihazırda çevrilmekte ve/veya yayına hazırlanmakta olduğu belirtilmiş ve 40 sahra talimnamesinin ise çevrilip yayınlanmayı beklediği ifade edilmiştir. Teknik talimnameler sınıfında ise 202 talimnamenin tercüme edilip yayınlanması için çalışmalar sürerken 275 talimname de çevrilip yayınlanmayı beklemektedir. Subject: Translation of Publications, 02.05.1957, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Headquarters General Administrative Files, Container: 1.

Lisan zorlukları işin güçlüğünü daha çok arttırıyordu. Evveleminde İngilizce bilen tercümanları, mütercimleri, daktiloları ve desinatörleri toplamak ve Amerikan talimname ve tarifnamelerini tercüme ettirmek ve kurslar için eğitim ve ders plân ve programları hazırlamak icap ediyordu. Teknik lûgatlerin yokluğu, teknik isim ve ifadelerin bir siyakta tercümesini güçleştiriyordu. Depo personelinin eğitimi ise ayrıca büyük bir mesele halini almıştı. Sandıklardaki İngilizce yazılı ambalaj listelerinin Türkçeye tercümesi ve depo tanzim personelinin kendilerine yeni olan bu malzemeyi o isimle tanınması ayrı bir mesele teşkil ediyordu. Çok şükür ki, Amerika'da sivil mühendis okullarından diplomalı ve ekserisi yedeksubay olmak üzere bir miktar teknik lisana vâkıf subaylar vardı, bir miktar da Amerikan sınıf okullarında kurs görmüş muvazzaf subay bulunuyordu. İşte Amerika'da yetişmiş bu subay kütlesinin Kurulun (Amerikan Askeri Yardım Kurulu) bu işine yardımcı pek değerli oldu; bunlar olmasaydı Kurulun hudutsuz güçlüklerle rastlayacağı süphesizdi.⁷⁸

Sadece Amerikalı ve Türk subaylar arasındaki iletişimin sağlanması amacıyla değil aynı zamanda orduda yaşanan değişimde kullanılacak olan eğitim, teknik ve hareket ile ilgili talimnameler, tamimler ve kitaplar gibi referans materyalin de tercümesi için dil sorununun ivedi bir şekilde çözüme kavuşturulması gerektiği ortaya çıkmıştır. Tercüme ettirilmesi gereken malzemenin büyüklüğünü de gözönünde bulunduran Türk Genelkurmayı ilk iş olarak elindeki bütün İngilizce bilen subayları, yedek subayları sivil tercümanlarla biraraya getirerek Ankara'da bir tercüme grubu oluşturmuştur. Amerikalılar tarafından getirtilen ve hazırlanan talimnameler, tamimler veya ders programları Türk tercümanlar aracılığıyla Türkçeye çevrilip daktiloda yazdırılmış, gerekli resimler de ressamlar tarafından eklenip şapiroğrafla çoğaltılıp gerekli yerlere gönderilmiştir.⁷⁹ Tercüme edilmesi gereken malzemenin çokluğu eldeki İngilizce bilen personel sayısının azlığı ile birleşince Türkçeye çevrilmesi gereken talimnameler, tamimler, ders programları ve öğretim malzemeleri birikmeye başlayacak bu da özellikle Harp Okulları,askeri sınıf okulları ve akademilerdeki eğitime sekte vurduğu için Amerikalı yetkililerin tepkisiyle karşılaşacaktır.⁸⁰ Sorunun çözümüne yönelik ilk adım eldeki mevcut personel sayısının yetersizliği de gözönünde bulundurulduğunda İngilizceden Türkçeye tercüme yapabilecek olan personelin mevcudunu arttırmak olmuştur. Bu bağlamda özellikle sivil tercüman arayışına girilmiş ve TSK tarafından sürekli tercüman ilanları yayınlanmaya başlamıştır. Aynı zamanda orduda tercüman olarak görev yapmakta olan yedek subaylar kendilerinden daha uzun süre yararlanılmak amacıyla görev süreleri dolsa dahi terhis

⁷⁸ Horace L. McBride, "Türkiyede Bulunan Amerikan Askerî Yardım Kurulu", **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 148, Aralık 1948, s. 5-6.

⁷⁹ Thomas E. de Shazo, "Türkiye'ye Yardım", **Ordu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 150, Haziran 1949, s. 134.

⁸⁰ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1949, 22.11.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1950, 30.11.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

edilmemiş ve orduda bir müddet daha hizmet etmeleri sağlanmıştır.⁸¹ Askeri Yardım Kurulu da bu süreçte etkin bir şekilde rol almış ve İstanbul, Ankara ve İzmir’de işe alınacak sivil tercümanların seçimi için yapılan mülakatlar bizzat Amerikalı yetkililer tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tercümede yaşanan sıkıntıyı asgari düzeye indirmek için atılan bir diğer adım ise tercüme edilen metinlerin çoğaltılması konusunda olacaktır. Halihazırda tercüman sayısında yaşanan sıkıntılar nedeniyle metinlerin tercümesinde ortaya çıkan zaman kaybını bir de çevrilen talimname, tamim veya eğitim malzemelerinin eski tip tekniklerle çoğaltılması sırasında yaşamak istemeyen askeri yetkililer önceliği baskı tekniklerine vermek zorunda kalmışlardır. Ordudaki basım imkanlarının yetersiz oluşu da bu zorunluluğu teyit eder niteliktedir. Zira Kasımpaşa’da bulunan Deniz Kuvvetleri matbaasında sadece bir tane dizgi makinasının bulunması ve kalan tüm dizim işlemlerinin elle yapılması dolayısıyla tercüme edilmiş ve yayınlanmayı bekleyen materyallerin basımının bir yıl alacağı bildirilmiştir.⁸² Matbaalardaki bu kaotik durum dolayısıyla 1948’in Kasım ayında baskı makinası alınarak Genelkurmay’a ait binalardan birinde faaliyete geçirilmiş ve sahra ve teknik talimnamelerinin basımı hızlandırılmıştır.⁸³ Hava Kuvvetlerinin İngilizce metinlerin Türkçeye çevrilmesi için Eskişehir’de inşa ettiği tercüme merkezinde de benzer bir uygulamaya gidilmiş ve birinci sınıf fotoğraf ofset baskı makinası merkezde faaliyete sokulmuştur. Tercüme merkezinde hizmet vermeye başlayan baskı makinasında ilk iş olarak hem Hava Kuvvetleri hem de Yollar İdaresi tarafından kullanılmakta olan D-7 Caterpillar traktörlerine ait el kitabı çevrilirken aynı zamanda Hava Kuvvetlerinden 15, Donanmadan yedi, Kara Kuvvetlerinden ise altı personele makinanın nasıl kullanılacağı ile ilgili eğitim verilmeye başlanmıştır.⁸⁴

Sivil tercümanların işe alınarak tercüman sayısının artırılması ve matbaalara daha modern baskı makinalarının tesis edilmesiyle tercüme sorununun personel ve altyapı sorunları halledilmeye çalışılırken metinlerin tercümesinde başka bir problem ortaya çıkacaktır. 1947’den itibaren kapılarını yeni askeri teçhizata, yeni bir eğitim anlayışına ve daha da önemlisi yeni bir askeri doktrine aralayan Türk ordusunda bu kadar yeniliğin beraberinde

⁸¹ “Genelkurmayda Yapılan Toplantı”, **Milliyet**, 21.08.1950., s. 1: “Yedek Subaylar ve 929’lu Erler Terhis Ediliyor”, **Milliyet**, 22.09.1951, s. 1.;

⁸² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1950, 31.08.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

⁸³ Progress Report for November, 1948, 14.12.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

⁸⁴Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1948, 12.11.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

getirdiği yüzlerce hatta binlerce talimname, tamim ve kitapçıktaki terimlerin Türkçeye nasıl çevrileceği sorusu ağırlık kazanacaktır. Polatlı'daki Topçu Okulu'nda görev yapan Amerikalı Kurmay Albay Thomas Edwards de Shazo'nun okulda tanık oldukları çevirilerde nasıl bir problemle karşılaştığı ve bunun önüne geçmek için ne gibi adımların atıldığı hakkında geniş bir çerçeve sunmaktadır:

Tercüme Türk diline birçok yeni teknik terim ve cümleler getirdiler. Amerikan ve Türk subaylarından müteşekkil bir komisyon, her tercüman için elzem olan, bir Askerî Terimler Lûgati hazırlandı. Terimlerin yeni olması bakımından acele bir tercümenin ters mânalı ve Türk dilinin kuruluşuna uygun olmıyan terimler ortaya atacağı düşünülerek, şapirograf kopyaları birkaç kurs boyunca tecrübe edilmeyen talimnamelerin basımına gidilmedi. Bu tecrübe sırasında hoca ve talebeler dil hususunda gayet müteyakkız davrandılar, görülen yanlışlar kısa zamanda tashih edildi.⁸⁵

Özellikle teknik anlamda yeni karşılaşılan terimlerin Türkçede neye karşılık geleceğini tespit etmek önemli bir sorun halini alacak ve kimi zaman da bu sorun çevrilmiş metinlerin Türk personel tarafından anlaşılabilmesi ile sonuçlanmıştır. 1948'in sonlarında Hava Kuvvetlerine ait avcı uçaklarına ait eğitim direktifleri Türkçeye çevrilip avcı birliklerine dağıtılırken yapılan çeviride kimi kısımların açık bir biçimde tercüme edilmemesinden dolayı direktiflerin İngilizce nüshaları Türkçe içerikleri karşılaştırmalarına yardımcı olmaları amacıyla 1949'un Haziran ayında birliklerdeki İngilizce bilen subaylara gönderilmiştir.⁸⁶ Her ne kadar çevirilerde asıl problem teknik terimlerin Türkçede ne şekilde ifade edileceği konusunda yoğunlanmış olsa da tercümelerde yaşanan tek sıkıntının bu olduğunu söylemek de doğru olmayacaktır. 1947 ile birlikte ülkede yaşanan siyasal, ekonomik, askeri, kültürel ve toplumsal sahalarda etkisini arttıran Amerikan hayranlığı o dereceye varacaktır ki Birleşik Devletler'den gelen metinler kutsal addedilip iki toplum arasındaki en temel farklar dahi görmezden gelinerek tercüme edilecektir. Döneme tanıklık etmiş bir subay olan Orkan Erkanlı "Amerikan Ordusu'nun ikmal ve eğitimle ilgili bütün kitaplarını (talimnamelerini) tercüme ettirerek aynen uygulamaya başladık; hatta o kadar ki Amerikan idare talimatnamesinde 'PAPAZ' yazılan yere biz 'ALAY İMAMI' koyacak kadar tercümeyle sadık kaldık." derken aslında yaşananlar "tercümeyle sadık kalma'nın da ötesine geçecek adeta bir akıl tutulmasına işaret edecektir. Zira Amerikan resmi yayınlarından 9 Şubat 1942 tarihli FM 7-40 seri numaralı Piyade Alayı Talimatnamesi Türkçeye çevrilirken alayın dini ve moral

⁸⁵ Thomas E. de Shazo , "Türkiye'ye Yardım", **Ordu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 150, Haziran 1949, s. 134.

⁸⁶ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – June, 1949, 13.07.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 16.

işleriyle ilgilenen personel kısmında yer alan ‘Papas’ tabiri aynen korunacak Türkçedeki tercümeyle de ‘Papas’ olarak geçirilecektir.⁸⁷

Yaşanılan akıl tutulmasının sadece çevirilerde yaşanmayıp yeni oluşturulan kavramların isimlendirilmesinde dahi görüldüğünü ve aslında toplumun tamamına yayılan bir ruh halini aldığını en iyi açıklayan örneklerden biri ise ordu donatım sınıfının kurulması sırasında yaşanan tartışmalarda görülmektedir. Askeri yardımlar sayesinde motorize hale gelmeye başlayan ve modern silahlarla teçhiz edilen Türk ordusunda bakım, onarım ve ikmal işlerini organize etmek amacıyla Amerikan ordusunda olduğu gibi ordu donatım sınıfı kurulmasına karar verilirken Meclis’te oluşturulması istenen sınıfın nasıl adlandırılacağı oldukça ilginç tartışmalara neden olmuştur. Milli Savunma Komisyonu Sözcüsü Eyüp Durukan ‘müttefikimiz ve dostumuz Amerikalılarla’ daha iyi anlaşabilmek imkanını sağladığı için yeni kurulacak teşkilata Amerikalıların kullandığı ordonans isminin verilmesini isterken dönemin önde gelen isimlerinden Behçet Kemal Çağlar duruma müdahale edecektir. Çağlar herhangi bir dost milletle anlaşmak için o milletin lisanından kelime almayı ‘kompleks denferiyorite’ yani aşağılık duygusu olarak gördüğünü belirterek kelimenin değiştirilmesi gerektiğini ifade edecek ve yapılan düzenleme ile ordonans yerine ordu donatım isminin kullanılması kararlaştırılacaktır.⁸⁸

Tercümeyle sadık kalmanın da ötesine geçen örnekler çevirilerde yaşanan sıkıntıları çok açık bir şekilde ortaya koymuş olsa da daha önce bahsedildiği üzere askeri yetkilileri asıl endişelendiren husus askeri ve teknik terimlerin anlaşılabilir bir şekilde Türkçeye kazandırılması olmuştur. Orduda tercüman olarak görev yapmakta olan, gündelik hayatta lazım olan İngilizce bilgisine sahip fakat İngilizce askeri ve teknik terimlere vâkıf olmayan subay ve yedek subaylar için bu bağlamda en büyük can simidi hazırlanmaya başlayan İngilizce-Türkçe sözlükler olacaktır. Askeri sınıf okulları tarafından kendi bünyelerinde kullanılmak için hazırlanmaya başlayan sözlükler⁸⁹ zamanla askeri basımevileri veya özel yayıncılar tarafından neşredilecek olan ve genel askeri-teknik terimleri içeren daha geniş

⁸⁷ Çeviren: Cemal Aydınalp, **Piyade Alayı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1949, s. 28. Yaşanan akıl tutulmasının bir başka örneği de Amerikan resmi yayınlarından TM12-427’nin tercüme edilmesinde yaşanmış ve ‘Din, Hayır İşleri ve Umumî Menfaatlere Ait İşler” başlığı altında yine ‘Papaz” tabirine yer verilmiştir. Classification Divison G-1 Section TUSAG, **Erat Askerî İhtisas Sınıfları**, 1950, s. 136.

⁸⁸ Ordu donatım teşkilatının kurulmasıyla ilgili yaşanan tartışmalar için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 14, Toplantı: 3, On Sekizinci Birleşim (13.XII.1948), s. 108-109.

⁸⁹ İstihkam Okulu istihkam ile ilgili kelime ve ifadelerin yer aldığı İngilizce-Türkçe sözlüğü 1950 Martında yayınlamıştır. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

kapsamlı sözlüklere yerlerini bırakacaktır.⁹⁰ Sayıları giderek artan sözlüklerin tercümelerde yaşanan sıkıntıları tam olarak çözebildiğini söylemek ise oldukça zordur. Zira hem özel hem de askeri basımevleri tarafından yayınlanmaya başlayan sözlükler bir başka sorunu ortaya çıkaracak bu da tercüme edilen kimi terimler için farklı sözlüklerde farklı açıklamalarla karşılaşılması olacaktır. Askeri terimlerin tercümelerinde standardı yakalamak için harekete geçen Amerikan Askeri Yardım Kurulu ve Türk Genelkurmayı ise sorunun çözümü için bir komisyon kurulmasına karar verecektir. Kara Kuvvetlerinin bütün sınıflarından ve Hava ve Deniz Kuvvetlerinden birer temsilci ile oluşturulan bu komisyona Amerikan Askeri Yardım Kurulu da kara, hava ve deniz gruplarından birer subay ile dahil olmuştur. Komisyon 1944 basımlı TM 20-205 ve 1950, 1953 basımlı SR 320-5-1 seri numaralı Amerikan Askerî Terimler Sözlüklerini temel alarak çevirilere başlamış ve çalışma kimi değişiklikler ile birlikte Ö/T320-5-1 İngilizce-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü adıyla 1956 yılında neşredilmiş iken İngilizceden Türkçeye yapılacak çevirilerde bu sözlüğün esas tutulmasını isteyen Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboşlu imzalı bir başemir de TSK tarafından birliklere gönderilmiştir.⁹¹

Askeri ve teknik terimlerin tercümelerinde standardı yakalamak adına atılan adımlar sadece sözlüklerle sınırlı kalmamıştır. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Kara Grubu üyeleri benimsenen Amerikan Teşkilat ve Malzeme Kadrolarının çevrilmesinde yaşanabilecek farklılıkların önüne geçmek için düzenli aralıklarla organize edilen konferanslara katılmışlardır.⁹² Orduda tercüman olarak kullanılan yedek subayların hem teknik anlamda yeterli bilgiye hem de bu bilgiyi tercümeyle aktarabilecek yeterlilikte İngilizceye sahip olmadığını düşünen Amerikalı uzmanlar, tercümeleri daha profesyonel bir şekilde yerine getirebilecek fakat yedek subaylarla kıyaslandığında ek masraflar yaratacak sivil tercümanların istihdamına yönelmiştir. Kısıtlı bütçe imkanları dolayısıyla sivil tercümanlardan minimum düzeyde yararlanma prensibinde olan Türk Genelkurmayına bu bağlamda Askeri Yardım Kurulu önemli destekler sunmuştur. 1953 yılında Hava

⁹⁰ Yayınlanmış İngilizce-Türkçe sözlükler için bkz. Zafer Hasan Aybek, **Söyleyişli İngilizce-Türkçe Askerî ve Teknik Sözlük**, Askerî Basımevi, İstanbul, 1948.; Şahabettin. Dorsan, **Telaffuzlu İngilizce-Türkçe Askerî Sözlük**, Cemal Azmi Basım ve Kitapevi, İstanbul, 1949.; **İngilizce-Türkçe Askerî Sözlük**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1950.

⁹¹ **Ö/T 320-5-1 İngilizce Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü**, Erkânıharbiye Umumiye Basımevi, Ankara, 1956. S. 1. Ö/T 320-5-1 İngilizce Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü 1968 yılına kadar yürürlükte kalacak 2 Ekim 1968 tarihinde yayımlanan Genelkurmay Başkanlığı başemiriyle yerini yeni basılmış olan Silâhlı Kuvvetler İngilizce-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü'ne bırakacaktır. **Silâhlı Kuvvetler İngilizce-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü**, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1968.

⁹² Subject: Monthly Activities Report – February 1954, 10.03.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

Kuvvetlerinde teknik tamimlerin çevrilmesinden sorumlu sadece dört tercüman varken Askeri Yardım Kurulu'nun Hava Grubu beş tercümanı işe alarak toplam tercüman sayısını dokuza çıkarmıştır.⁹³

Tercümeler için atılan adımlar sadece Türkiye tarafında yapılanlar ile sınırlı kalmayacak aynı zamanda yardımın öteki cephesine başka bir deyişle Birleşik Devletler'e uzanacaktır. ABD yönetimi Soğuk Savaşta liderliğini üstlenmiş olduğu kampta yer alan diğer ülkelerde askeri varlığını arttırırken bir taraftan da bu ülkelerdeki askeri personel ile kendi askerleri arasındaki dil bariyerini ortadan kaldırmak ve konuşlanılan ülkelerde daha sağlam ilişkiler kurmak için askeri personeline yönelik aralarında Türkçenin de yer aldığı yoğun bir yabancı dil eğitimi programına başlayacaktır.⁹⁴ Her ne kadar yardımın karşı tarafında girişilen bu uygulama askeri ve teknik terimlerin tercümesine çok önemli bir katkı sağlamamış olsa da Türkiye'deki askeri okullarda Türk eğitmenler için açılan İngilizce kurslarında bu uygulamanın etkileri görülecektir. 1950 yılının Haziran ayında Çankırı'daki Piyade Okulu'nda ABD'de Türkçe eğitimi almış olan Amerikalı bir subayın yönetiminde İngilizce dil kursu açılırken Askeri Yardım Kurulu Türkçe bilen Amerikalı subayların İngilizce eğitiminde görev almalarının hem fikir ve düşüncelerin aktarımını kolaylaştırdığı hem de tercüme gereksinimini azalttığı için Türk ordusundaki Amerikan eğitime olumlu katkı sunduğunu dile getirecektir.⁹⁵ Girişilen bunca uygulamaya karşın dil sorununun en azından çalışmanın kapsamına giren zaman aralığında tam anlamıyla çözüldüğünü söylemek ise oldukça zordur. 1940'ların ortalarına kadar büyük ölçüde Almanca ve Fransızca ile karşı karşıya gelmiş bir askeri yapının yardım programıyla başlayan dönüşüm ile birlikte öncelikli yabancı dil halini alan İngilizceye kısa zamanda tam anlamıyla vâkıf olmasının beklenmesi çok da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu sebeptendir ki dil alanında yaşanmaya devam eden problemlerin varlığı eğitimdeki dönüşümün bir diğer ayağı olan yurt dışı eğitiminde de önemli oranda kendisini hissettirecektir.

B- Yurt Dışında Eğitim ve Kadrolar Üzerindeki Etkileri

1947 yılında başlayan askeri yardım programı ile birlikte Amerikalı yetkililer Türk ordusundaki eğitim anlayışını sil baştan yeniden inşa ederken inşa sürecinde uygulamaya

⁹³ Headquarters Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Report on Effectiveness of Forces As of 31 December 1953, **National Archives**, RG 330 (Secretary of Defense) Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs) USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54, Box: 20.

⁹⁴ Ben M. Zeff, "Breaking Language Barriers", **New York Times**, 18.09.1955, s. E10.

⁹⁵ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1950, 31.08.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

koydukları en önemli araçlardan biri de Türk personelin ABD'deki okullarda eğitim görmesinin önünün açılması olmuştur. Yardım başlamadan önce Türkiye'de tetkiklerde bulunan ve Türk ordusuna tahsis edilmesi kararlaştırılan miktarın hangi sahalara hangi ölçeklerde yapılmasına karar verecek olan İnceleme Heyeti de hazırlamış olduğu raporda bu noktaya dikkat çekmiş ve Türkiye'deki personelin Birleşik Devletler'deki askeri ve donanma okullarına katılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemiştir.⁹⁶ Türkiye'deki mevcut askeri eğitimin yardım programıyla istenilen hedeflere ulaşılmasını sekteye ugratacağının bilincinde olan Amerikalı yetkililer bu yüzden Türk askeri personeline Amerikan askeri okullarının kapısını henüz yardım malzemelerini taşıyan gemiler Türk limanlarına varmadan açmış ve Kurmay yarbay Etem Özyıldırım'ın başkanlığındaki, üsteğmeden yarbaya kadar olan rütbeler arasından seçilmiş olan deniz, hava ve kar subaylarından oluşmuş 35-40 kişilik bir kabile modern silahlar üzerinde incelemeler yapmak üzere 1947'nin Ağustos sonunda ABD'ye hareket etmiştir.⁹⁷ Subaylar okyanusu aşmış bundan sonra yetiştirilecekleri yeni eğitim anlayışını bizzat merkezinde görme imkanı bulurken bir taraftan da yurt dışına öğrenci gönderiminin yasal çerçeveye oturtulması için çalışmalara başlanmış ve Milli Savunma Bakanlığı'nın yabancı memleketlerdeki harp okullarında subay yetiştirilmesi hakkında hazırlamış olduğu kanun tasarısı Bakanlar Kurulunca kabul edilip Meclis'e sunulmuştur.⁹⁸

1947'nin Ağustos ayında başlayan Türk askeri personelinin eğitim amacıyla ABD'ye gönderilmesi uygulaması zamanla daha da yaygınlaşacak ve ABD ve Batı Almanya'yadaki Amerikan eğitim kurumlarındaki Türk öğrenci sayıları hızla artacaktır. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun 1951'in Aralık ayında hazırlamış olduğu rapor yardımın hayata geçirilmesinden itibaren Birleşik Devletler ve Batı Almanya'ya gönderilen öğrenci sayısını karacılarda 608, denizcilerde 1095 ve havacılar ise 577 olarak verirken⁹⁹ rakamlar sonraki senelerde daha da yükselmiştir. Aslında Birleşik Devletlere bağlı okullarda eğitime tabi tutulan Türk öğrenci sayısını tam olarak saptayabilmek ve bu sayının diğer ülkelerle kıyaslandığında ne ifade ettiği ile ilgili daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için 1950-

⁹⁶ Summary of Report of Ambassador Wilson Concerning Aid to Turkey, 24.07.1947, **National Archives**, RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs 1947-50, Subject File/Turkey, Program Operations-Turkish Monthly Reports, Feb. 1948, Lot. 24, Box. 30.

⁹⁷ "Amerikada Staj Görecek Subaylarımız", **Akşam**, 22.08.1947, s. 1.; "Türk Subayları Amerika'da Staj Görecekler", **Ulus**, 22.08.1947, s. 1.; "Amerikada Staj Görecek Subaylarımız", **Cumhuriyet**, 23.08.1947, s. 1.;

⁹⁸ "Hariçteki Harp Okullarına Öğrenci Gönderilecek", **Ulus**, 10.07.1948, s. 2.

⁹⁹ Progress Report for December 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

1973 yılları arasında ABD’de askeri yardım programı altında eğitilen öğrenci sayılarına bakmak gerekmektedir.¹⁰⁰ Yapılan çalışma 1950-1973 yılları arasında Türkiye’den 18507 öğrencinin ABD ve ABD ile bağlantılı diğer ülkelerde eğitim aldığını ortaya koyarken bu skor ile Türkiye çalışmanın kapsamına giren 74 ülke arasında Kamboçya (Khmer Republic), Laos, Vietnam, Kore ve Çin’den (Tayvan) sonra Birleşik Devletler’de en fazla öğrencisi eğitilen altıncı ülke olmuştur. Sıralamada Türkiye’nin önünde bulunan ülkelerin hem çalışmanın yürütüldüğü zaman dilimi içerisinde iç savaş deneyimleri yaşadığı hem de Birleşik Devletlerin bu gibi sıcak savaş koşullarında savaşan taraflara eğitim ve teçhizat açısından daha fazla destek olduğu göz önünde bulundurulur ise Türkiye’nin yaşamış olduğu çatışmasızlık ortamına rağmen ABD’de eğitim gören askeri öğrenci sayısının hangi raddelere ulaştığı daha iyi anlaşılabilir.

Türkiye’den ‘ABD’deki askeri okullarda eğitim görme şansını yakalayabilen’ öğrenci sayısı diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça yüksek olmasına karşın ortaya çıkan tablonun Türk tarafını memnun ettiğini söylemek ise oldukça güçtür. II. Dünya Savaşı sonrası her alandaki ilerlemenin rol model figürü olarak ortaya çıkan ABD, askeri yardım programı ile birlikte zaten etkinliğini arttırmaya başladığı Türk ordusu içinde de çekim merkezi haline gelmiş ve Türk Genelkurmayı, personelinin bizzat bu çekim merkezinden daha fazla yararlanması için yoğun bir çaba göstermiştir. Her ne kadar Birleşik Devletler’deki askeri okullarda Türkiye’ye ayrılan kontenjan sayısının artırılması için yoğun bir uğraş verilse de yapılan başvurular büyük oranda reddedilmiştir.¹⁰¹ Fakat Birleşik Devletlere daha fazla öğrenci gönderme isteği o kadar kuvvetli bir ihtiyaç halini almıştır ki Genelkurmayın en tepesindeki isim bile olaya dahil olmak zorunda kalmıştır. Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboğlu 27 Haziran 1957 tarihinde ABD Genelkurmay Başkanı Arthur Radford’a hitaben yazdığı mektupta öncelikle ABD’deki okulların Türk öğrencilere sağlamış olduğu

¹⁰⁰ **Foreign Military Sales and Military Assistance Facts**, Defense Security Assistance Agency, Washington, 1974, s. 11.

¹⁰¹ Amerikan Askeri Yardım Kurulu’nun Kara Grubu 1 Ocak – 30 Haziran 1950 tarih aralığı için ABD’deki sınıf okullarından Türkiye’deki kara sınıfına mensup 58 öğrenci için kontenjan talebinde bulunurken ABD Kara Kuvvetleri Bakanlığı sadece 36 öğrencilik talebi kabul etmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-December 1949, 21.01.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17. Benzer bir süreç donanma personeli için de yaşanmıştır. Türk Genelkurmayı’nın bazı donanma subaylarının ABD Deniz Harp Akademisi’ndeki derslere katılma isteği ABD Deniz Kuvvetleri Bakanlığı tarafından reddedilmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-May 1948, 12.06.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

katkıları nedeniyle teşekkür etmiş sonrasında ise Amerikan Harp Akademisi'nde Türkiye'ye ayrılmış olan kontenjanın artırılması talebini dile getirmiştir.¹⁰²

Genelkurmay Başkanı Tunaboğlu'nun kontenjan arttırımı ile ilgili isteği daha önceki taleplerde olduğu gibi Birleşik Devletler tarafından kabul görmemesine karşın daha önce de bahsedildiği üzere büyük çoğunluğunu subayların oluşturduğu geniş bir öğrenci kitlesi eğitim amacıyla ABD'ye gitme fırsatını yakalayabilmiştir. Gönderilen öğrencilerin büyük çoğunluğunun subay olmasının sadece Türkiye'ye özgü bir durum olmadığı askeri yardım kapsamında eğitilen diğer ülke ordularının da benzer bir pratiği takip ettikleri görülmektedir. Birleşik Devletler 1960 yılında askeri yardım programı kapsamında eğitilmek için Güney Amerika, Yakın Doğu, Güney Asya, Avrupa, Afrika ve Uzakdoğu'dan gelen 16520 askeri personele ev sahipliği yaparken bu sayının %73'ünün subaylardan oluşması da bu durumu teyit eder niteliktedir.¹⁰³ Subayların eğitime tabi tutulan kitle içerisinde açık ara en büyük sınıfı oluşturmasını yardım alan ülkelerin kendi kendilerine benimsemiş oldukları bir pratikten ziyade Amerikan yönetiminin talepleri doğrultusunda şekillenen bir uygulama olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Zira ordunun beyin takımını oluşturması nedeniyle askeri hiyerarşinin en üst basmağında yer alan ve sadece askeri alanda değil toplumsal, ekonomik ve politik alanda 'beklenilmeyen durumlar' yaşandığında sahneye çıkıp yönetimi devralabilecek subay sınıfıyla eğitim programı vasıtasıyla iletişime geçmek Amerikalı politika yapıcılar için de çok daha rasyonel görünmüş olmalıdır. Ernest Lefever de askeri yardım kapsamında sunulan eğitim programlarını incelediği çalışmasında bu duruma dikkat çekmiş ve Birleşik Devletler yönetiminin eğitim programı vasıtasıyla sonraki dönemlerde ülkelerin bir çoğunda politik sorumluluklar alacak olan askeri liderlerle iletişim kurabildiğini belirtmiştir.¹⁰⁴

ABD'ye gönderilen subayların askeri okullarda diğer Amerikan subaylarıyla aynı teknik ve doktrinel eğitimi aldıkları bilinmesine karşın eldeki veriler Amerikalı yetkililerin daha sonradan politik sorumluluklar alabilecek olan bu askeri elite ne şekilde iletişime geçtiğine veya bu elitin Birleşik Devletler'de özel bir tedrisata tabi tutulup-tutulmadığına yönelik net bir saptama yapılabildiğini mümkün kılmamaktadır. Buna karşın verilenin sadece teknik ve doktrinel bir eğitimden ibaret olmadığı aynı zamanda Amerikan yaşamı ve

¹⁰² Letter from I. H. Tunaboğlu to Admiral Arhur Radford, 27.06.1957, **National Archives**, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Chairman's File, Admiral Radford, 1953-57, Box: 17

¹⁰³ Charles Windle ve T. R. Vallance, "Optimizing Military Assistance Training", **World Politics**, Vol. 15, No. 1 (October 1962), s. 91-92.

¹⁰⁴ Ernest W. Lefever, "The Military Assistance Training Program", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 424, International Exchange of Persons: A Reassessment (March 1976), s. 85.

kurumlarının tanıtılarak gelen yabancı subaylarda Amerikan hayranlığı yaratılmak istenildiği de çok açık bir şekilde ortadadır.¹⁰⁵ Eğitim için bulunulan bu yeni coğrafyada ordu içinde veya sivil yaşamda edinilen tecrübeler gerçekten de Türk subaylar üzerinde etkisi uzun yıllar silinmeyecek olan izler bırakacaktır. Birleşik Devletler'deki yaşamın, eğitim için orada bulunan Türk subayların fikri yapılarında nasıl bir değişime neden olduğunu anlayabilmek için 1949'da üsteğmen rütbesinde görev yaparken Amerikan Topçu Okulu'na okumak üzere gönderilen Ahmet Yıldız'ın sözlerine kulak vermek yerinde olacaktır:

ABD ordusunda konuk bulunduğum sırada, gördüğüm çok sıcak ilgi, gönül hoşnut edici işlemler ve yetişmem için sağlanan büyük fırsatlardan duyduğumengin hoşnutluk ve aslında da var olan Amerikan hayranlığını ve yanlılığını çok pekiştirmişti. Gerçek bir pro-Amerikan olmuştum. ABD'yi değil yemek, eleştirmekten bile hoşlanmıyordum.¹⁰⁶

Birleşik Devletler'de eğitim amacıyla bulunulmasının subaylar üzerindeki tek etkisi artan Amerikan hayranlığı olmayacaktır. Sadece teknik ve askeri konularda eğitimin verilmediği Amerikan askeri okullarında yabancı subayların aynı zamanda sivil-asker ilişkileri, ordunun ekonomik ve sosyal gelişmede sağlayabileceği potansiyel faydalar ve kendi ülkelerinin iktisadi ve politik evrimi hakkında düşünceleri ve konuşmaları da desteklenmiştir.¹⁰⁷ Zira Amerikan yönetimi askeri yardım kapsamına alınan ülkelerdeki subay sınıfının askeri olmayan meselelere mesafeli durmaması gerektiğinin altını özellikle çizecek ve ekonomik ve siyasal hayata daha fazla müdahil olunmasının lüzumunu ortaya koyacaktır. Askeri yardımın oluşturmayı istediği subay prototipinin ipuçlarını 1947'in hemen başlarında orduda gözlemlemek mümkündür. Her ne kadar silahlı kuvvetlerdeki subaylar arasında belirmeye başlayan özellikle siyasal yaşama dönük ilgi 1946 sonrası başta çok-partili hayata geçilmesi gibi Türkiye'nin içinde yer aldığı özgül koşullara bağlanabilse de Amerikan varlığının etkisi de süreci hızlandıran bir faktör olarak ön plana çıkacaktır. Subayların özellikle siyasal yaşama dönük merakı ve bu merak karşısında eski tip subayların nasıl tepki

¹⁰⁵ "302 Are Entered At Navy College", **The New York Times**, 18.08.1957, s. 62. Amerikan Kara Harp Akademisi'nde eğitim görmek üzere 1948 yılında Türkiye'den ABD'ye gönderilen 16 subaydan biri olan Alparslan Türkeş'in anlatıları Türk subayların Amerika'daki yaşamdan ne denli etkilendiğine dair ipuçları taşımaktadır. İlk defa yurt dışına çıkan Türkeş Amerika'da gördükleri karşısındaki hislerini şu şekilde anlatmaktadır: "Amerika birden bire gözümü kamaştırdı... Yol'un ne olduğunu ilk defa Amerika'da gördüm. Daha o tarihlerde üç şeritli, dört şeritli gidişi ayrı, dönüşü ayrı muazzam yollar vardı. Demiryolları da gayet muntazamdı. Onlar, 50 yıl önce refahı yakalamıştı. İnsanları da bizim gördüğümüz kadarıyla çok kibar ve çok anlayışlıydı." Hulûsi Turgut, **Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 79. 'Jet transition' kursları için Almanya'daki Amerikan Hava Üssü'ne gönderilen Mehmet H. Doğan da ABD'nin üslerdeki yabancı askerlere yalnızca teknik eğitim vermediğini aynı zamanda kendi yaşam tarzını (American way of life) da aşıladığını aktarmaktadır. Mehmet H. Doğan, **Alçak Uçuş**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 81.

¹⁰⁶ Yıldız, **İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler**, s. 23.

¹⁰⁷ 86th Congress 2d Session, Committee Print, **United States Foreign Policy Economic, Social, and Political Change in The Underdeveloped Countries and Its Implications for United States Policy**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960, s. 79.

verdiğini 1947-1949 yılları arasında Harp Okulu'nda öğrenci olan ve sonrasında 27 Mayıs'ın kilit isimlerinden bir haline gelen Numan Esin şu şekilde dile getirecektir:

Bir de Emin Orkut isminde, tecrübeli bir muhabere subayımız vardı. Bir gün ona oldukça politik bir soru sordum. Şöyle cevap verdi: “Evladım, burası Harp Okulu. Siz subay çıkacaksınız. Subay politika yapmaz, ordu politika yeri değildir.” Sonra, İtilafçı-İttihatçı çekişmesinin Balkan Harbi'nde Türk ordusunun hezimetine yol açtığını belirtmek suretiyle beni uyardı. Harp tarihinde, Balkan Savaşı faciasını okumuştuk. Gerçekten politikanın ordu içinde zıtlaşmalara yol açtığını, emir-komuta zincirini ve hiyerarşiyi parçaladığını, orduya büyük bir hastalık getirdiğini okuyorduk. Ama, memleket sevgisi ve gerçeği yakalayabilme ateşi içerisinde, politika merakı bizim içimizde adamakıllı yer etmiş. Hocanın o andaki uyarısına önem vermekle beraber, uyduğumu söyleyemem.¹⁰⁸

Türk subayların içinde buldukları koşulları sorgulamalarına ve askeri olmayan meseleler hakkında da kafa yormaya başlamalarına kapı aralayan tek uygulama Amerikan askeri okullarındaki eğitim olmamıştır. Halihazırda Türkiye'deki okullarda da Amerikan doktrinlerine göre yetiştirilen subaylar NATO kapsamında gönderilmek zorunda oldukları yurt dışı kursları, ortak tatbikatlar ve dış görevler nedeniyle müttefik ordulardaki subaylar ile iletişime geçme fırsatını yakalamışlardır. Yabancı meslektaşlarla kurulan bu temas özellikle alt ve orta rütbedeki subayların, yabancı orduların kendi rütbelerindeki meslektaşlarına Türkiye'deki mevcut Prusya tarzı hiyerarşik otorite anlayışının müsaade ettiğinden daha fazla bireysel inisiyatif alanı tanıdığını farketmelerine yol açmıştır.¹⁰⁹ Bu farkediş daha sonraki dönemlerde özellikle alt ve orta rütbedeki subayların ordu içinde daha fazla inisiyatif almaları gerektiği yönünde bir anlayışın oluşmasına neden olurken 27 Mayıs örneğinde de görüldüğü üzere bu inisiyatifin sadece askeri meseleler ile sınırlı kalmayıp siyasal yaşama taşındığı da görülecektir.

Amerikan askeri okullarındaki eğitimin subaylar üzerindeki fikri etkisini bir kenara bırakıp uygulamanın Türkiye'deki eğitimi ne şekilde biçimlendirdiğine bakmak da yerinde olacaktır. Askeri yardım programı ile birlikte Türkiye'de eğitim sahasına giren Amerikalılar gerek personel sayısının azlığı gerekse dil sorunu nedeniyle 'chain letter' adını verdikleri zincirleme eğitim anlayışını uygulamaya koymuşlardır.¹¹⁰ Bu eğitim anlayışı ile Amerikalı personel öncelikle birkaç Türk eğitimciyi eğitmekte, eğitilen bu personel daha fazla eğitimcinin öğretimini üstlenmekte ve oluşturulan zincir bu şekilde devam etmektedir. Bu bağlamda ABD'deki askeri okullarda eğitim gören subayların da yurda döndüklerinde askeri okullarda bu zincire eklenerek Birleşik Devletler'de tabi tutuldukları eğitim tekniklerini diğer personele

¹⁰⁸ Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 37.

¹⁰⁹ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 137-138.

¹¹⁰ Robert T. Hartmann, “Turks Pick Up U.S. Methods Speedily”, **Los Angeles Times**, 11.09.1951, s. 2

de aktarması tasarlanmıştır. Bu amaçla Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun çizdiği yol haritasında ABD'deki okullarda eğitim alan Türk subaylara yurda döndüklerinde atfedilecek olan rol özellikle sınıf okullarında öğretmen olarak görevlendirilmeleri olmuştur.¹¹¹ Her ne kadar Amerikalı yetkililerin tasarladıkları planın bu olmasına karşın Türk tarafının bu yol haritasına tam anlamıyla riayet ettiğini söylemek zordur. Yurda dönen subayların Genelkurmay tarafından öğretmen olarak vazifelendirilmeyip başka görevlere atanması Amerikalı yetkililer arasında rahatsızlık yaratmıştır. Yaşanılan durumdan kaynaklanan rahatsızlık o kadar büyüktür ki tepki bizzat Yardım Kurulu Başkanı General McBride tarafından dile getirilmiştir. McBride Genelkurmay'a gönderdiği yazıda ABD'deki okullarda yetiştirilerek dönen subayların Türk okullarında öğretmen olarak bulundurulmasının gerekliliğinden bahsederken buna karşın birçok hallerde bu anlaşmaya göre hareket edilmediğini yani Türkiye'ye dönen subayların Yardım Kurulu'nun muvafakatı alınmadan veya Kurul ile temasa geçilmeden diğer görevlere atandığını söyleyecek ve yardımın devam edebilmesi için bu durumun ivedilikle düzeltilmesini talep edecektir.¹¹²

Birleşik Devletler'de eğitim alan personelin öğretmenlik yerine başka görevlere atanması Amerikalıların karşılaştığı tek sıkıntı olmayacaktır. Türk askeri sistemi içerisinde subayların terfi alabilmeleri için düzenli aralıklarla askeri birliklerde görevlendirilmesi veya Doğu'da görev yapması gibi zorunluluklar ABD'den dönen subayların öğretmenlik yapsalar dahi bu pozisyonlarda uzun süreli hizmet edebilmelerinin önünde engel oluşturacaktır. Yaşanan sıkıntıların yürütmüş oldukları eğitim programını sekteye uğratmaması için Amerikalı uzmanlar daha radikal çözüm yollarına başvurmuştur. Yardım Kurulu'nun Kara

¹¹¹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

¹¹² Sayı: 091.112/C (13 Mayıs 50) (CJ) – 485, 13.05.1950, Özü: Türk Genelkurmayının Yardım Programı Tatbikatında İşbirliği Hakkında, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 84. Türkiye'ye ziyarette bulunan Amerikalı yetkililer de ABD'de eğitim alan personelin Türkiye'ye döndüğünde eğitimlerine uygun pozisyonlara atanmadığına dair şikayetlerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Örneğin ABD'de eğitim alan radar operatörleri döndüklerinde mutfak ile ilgili pozisyonlarda görevlendirilmiştir. "Memorandum of a Conversation, American Embassy, Ankara, January 13, 1956, 10 a.m.", **FRUS 1955-57**, V. XXIV, s. 663. 66. Tümen Topçu Alayı'nda görevli Muzaffer Erendil'in anlattıkları da Amerikalı yetkililerin değerlendirmelerini doğrular niteliktedir. Erendil Amerikan okullarında eğitim almış subayların olması gereken pozisyonlarda görevlendirilmediğini Amerikan Yarbayı Gamby ile yapmış olduğu konuşma üzerinden şu şekilde aktarmaktadır: "... Amerikan Yarbayı Gamby (sonra albay)'ye takdim ettiğimde, bazı sorulara muhatap oldum. Hangi kursları gördüğümü sorduğunda, Amerikan Okulundaki istihbarat kursunu da söylemiştim. Bana 'Hâlen batarya komutanı mısın?' demiş, ben de 'Evet' diyerek kendimi takdim edince; o, 'Sizin ordunun iki bin istihbarat subayına ihtiyacı var, sizi, aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya kursa tâbi tutmak gerekir' demişti. Amerikalının, Avrupa'da kurs görmüş bir subayın yerinde kullanılmamasına aklı yatmıyordu." T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 123.

Grubu Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile yürütmüş olduğu görüşmeleri antlaşma ile sonuçlandırmış ve bu antlaşma gereğince eğitimlerini Birleşik Devletler’de tamamlayıp geri dönen subayların en az iki yıl boyunca sınıf okullarında öğretmenlik yapmaları garanti altına alınmıştır.¹¹³

Birleşik Devletler’deki askeri okullara Türkiye’den gönderilen öğrenci sayısı dikkat çekici sayılara ulaşmış olsa da bu sürecin en azından ekonomik yönünün çok da sorunsuz bir şekilde ilerlediği söylenemez. Yapılan antlaşma gereği Amerika’ya gönderilmiş olan subayların tahsil masrafları ABD yönetimi tarafından üstleniliyor olmasına karşın askeri yardım programının uygulanması için kullanılan fonların tahsisinde yaşanan problemler yabancı askeri okullara Türk öğrencilerin gönderiminde sıkıntıya neden olmuştur. Bütçede ortaya çıkan sorunlar bazen o kadar derinleşecektir ki 1949 yılında yaşadığı üzere Türk askeri personelinin ABD’ye gönderimi dahi belli bir süre askıya alınabilecektir.¹¹⁴ Yurt dışı eğitim fonlarının tahsisi büyük ölçüde Amerikalıları ilgilendiren bir mesele olmasına karşın sağlanan fonların miktarı ise daha çok yabancı askeri okullara gönderilen öğrencileri ilgilendiren bir konu olarak ön plana çıkmıştır. Zira Türk subayların Amerikan hükümeti tarafından kendilerine tahsis edilen günlük yevmiyeleri düşük bulmaları ve bu yevmiyeler ile en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayıp adeta bir ‘manastır hayatı’ yaşamaları gazetelerin sütunlarını sıkça meşgul eden bir konu haline gelmiştir.¹¹⁵ Basına da yansıyan şikayetler Türk hükümetini de rahatsız etmiş olmalı ki hükümet yurt dışına gönderilen öğrencilere finansal yardım yapılmasını öngören bir tasarıyı yasalaştıracak ve ABD’ye gönderilecek öğrencilere Amerikan hükümetinin tahsis etmiş olduğu harcırahın yanında günlük ortalama 3.50\$ verilmeye başlanacaktır.¹¹⁶ Türkiye tarafında ABD’ye eğitim amacıyla personel gönderiminin

¹¹³Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October 1952, 22.11.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

¹¹⁴ Fonların yetersizliği yüzünden 1949’un 30 Haziranından yeni fonların tahsis edileceği 1949 sonbaharına kadar Türk donanmasından herhangi bir personelin ABD’ye eğitim için gönderilemeyeceği belirtilmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – April, 1949., 12.05.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

¹¹⁵ “Tasarruf İyi Ama...”, **Cumhuriyet**, 14.11.1950, s. 2.; “Amerikadaki Subaylarımızı Sıkıntısı”, **Cumhuriyet**, 05.08.1952, s. 2.; “Amerikadaki Deniz Subaylarımızın Bir Dileği”, **Cumhuriyet**, 26.10.1952, s. 2.; “Savaşçı Harb Gemilerinden Ne Haber”, **Cumhuriyet**, 02.02.1953, s. 2. Yurtdışına gönderilen askerlerin yaşadığı ekonomik sıkıntıları göstermesi açısından Texas’taki hava erbaşları tarafından Başbakan Adnan Menderes’e 26 Mart 1951’de çekilen telgraf oldukça dikkat çekicidir. Texas’taki hava erbaşları beş aydır yardımdan verilen bir dolarla ‘sürünmekte’ olduklarını belirtmiş ve Başbakan’dan bir an evvel vatana döndürülmelerini istemişlerdir. **BCA**, 030.01 / 18.101.8, 16 Nisan 1951.

¹¹⁶Subject: Monthly Activities Report – March 1954, 10.04.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22

ekonomik ayağı nedeniyle sıkıntılar yaşansa da asıl sorun tercümelere de karşımıza çıkan dil alanında yaşanacak ve süreç İngilizce bilmenin orduda olmazsa olmaz bir kıstas olmasıyla sonuçlanacaktır.

1- İkinci Dil Haline Gelen İngilizce

Orduda İngilizce bilen yeterli sayıda personelin olmayışı yüzünden tercümelere yaşanan problemler yurt dışına eğitim amacıyla öğrencilerin gönderiminde de yaşanmıştır. Yardımın Türkiye kısmında İngilizce konusunda yaşanan sıkıntılar tercümanların kiralanması, İngilizce bilen yedek subaylardan yararlanılması veya Amerikalı personelin Türkçe dil öğrenimine yönelmesi gibi çözümlerle atlatılmaya çalışılırken yurt dışı eğitiminde bu gibi palyatif çözümlere yer olmadığı, tek çözümün İngilizcenin tam anlamıyla öğrenilmesi olduğu anlaşılacaktır. Subayların İngilizce öğrenmesini zorunlu kılan tek etken öğrencilerin Birleşik Devletler'deki askeri okullarda verilen dersleri nasıl anlayacağı veya oradaki yabancı personelle nasıl iletişime geçileceği kaygısı olmamıştır. Gerek malzeme, gerek eğitim anlayışı gerekse işleyiş bakımından Amerikalılar tarafından yeniden inşa edilen Türk ordusunda İngilizcenin artık en başta öğrenilmesi gereken yabancı dil konumuna yükselmesi de bu zorunluluğu destekleyen bir diğer faktör olarak ön plana çıkmıştır. Sürecin sadece Türk tarafının içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla başladığını söylemek ise çok da doğru bir tanımlama olmayacaktır. Birleşik Devletler de yardım programının en başından itibaren sürecin bu yönde gelişmesi için elinden geleni yapacaktır. Zira Amerikalılar 'özgür dünya'nın silahlı kuvvetlerinde İngilizce bilmeyen bir subayı aptal olarak değerlendirmektedir.¹¹⁷

Amerikan Asker Yardım Kurulu'nu Türk ordusuna mensup subay ve astsubayların ABD'deki askeri okullarda eğitilmesi sürecinde zorlayan belki de en büyük problem İngilizce bilen az sayıdaki kişi nedeniyle yurt dışına gönderilebilecek yeterli sayıda personele ulaşılamaması olmuştur.¹¹⁸ Ordudaki subayların çoğunlukla Almanca veya Fransızca'yı ikinci dil olarak seçmesi Amerikalı yetkilileri Birleşik Devletler'e gönderilecek yeterli sayıda personel bulma konusunda sıkıntıya sokarken yaşanan süreç karşılaşılan tek sıkıntının bununla sınırlı kalmayacağını ortaya koyacaktır. İngilizce bilgisine sahip personelin bulunmasından ve yurt dışına gönderilmesinden sonra dikkatler personelin niceliğinden ziyade niteliğine kayacak ve Birleşik Devletler'deki Türk askeri personelin İngilizce

¹¹⁷ Miles D. Wolpin, **Military Aid and Counterrevolution in the Third World**, Lexington Books, Massachusetts, 1972, s. 60.

¹¹⁸ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-December 1949, 21.01.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17.

bilgisinin eksik olduğuna dair şikayetler gelmeye başlayacaktır. Durum o kadar ciddi bir hal almıştır ki Türkiye’den eğitim amacıyla ABD’ye gönderilen üç donanma personeli İngiltere’deki eksikleri nedeniyle geri çağrılmak zorunda kalmışlardır.¹¹⁹

Kendi askeri okullarında yurt dışından gelen askeri personeli eğitmenin ne derece önemli olduğunun bilincinde olan Birleşik Devletler bu sorunu çözmek amacıyla Türkiye’den gelen öğrenciler için dil kurslarını devreye sokmuştur. Bu sebeple 1948 Haziranında Birleşik Devletler’deki askeri sınıf okullarına eğitim amacıyla gönderilen 14 subay sınıf okullarına gönderilmeden önce Fort Leavenworth’ta yer alan dil kursuna kaydedilmiş, dil eğitiminden sonra okullara katılmalarına müsaade edilmiştir.¹²⁰ Her ne kadar Amerikan tarafı dildeki yetersizlikten kaynaklı problemleri ortadan kaldırmak için okullara gönderilen öğrencileri dil kursuna tabi tutmuş olsa da sorunun çözümüne yönelik asıl adımlar Askeri Yardım Kurulu tarafından Türkiye’de atılmıştır. Bu amaçla Türkiye tarafında girişilecek ilk uygulama ise yardım programının hemen başlarında İngilizce dil kurslarının açılarak Türk personelin bu kurslara gönderilmesi olmuştur. ABD’nin Türkiye’deki köklü eğitim kurumlarından olan Robert Koleji ile Türk Genelkurmayı arasında varılan mutabakat sonrası Robert Koleji’nde ABD’deki askeri okullara gönderilecek subaylar için dil eğitiminin başlanmasına karar verilmiştir. Fakat Robert Koleji’nde dil eğitiminin oldukça pahalı olması dolayısıyla bu program uzun soluklu bir uygulama olmamış ve 1949 sonunda Yardım Kurulu Başkanı McBride’in da ifade ettiği üzere Türk ordusunun kendi dil kurslarını açması ekonomik açıdan daha tercih edilebilir bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. McBride’a göre sivil tercümanların kiralanması veya dil konusunda yeterliliğe sahip subayların kullanılarak ordu içinde dil kurslarının açılmasıyla daha fazla öğrenciye çok daha düşük maliyetle dil eğitimi verilebilmesi mümkün hale gelecektir.¹²¹ İçinde bulunulan ekonomik koşulların da zorlamasıyla ordu içinde dil kursları açılmaya başlanırken dil eğitimi de büyük ölçüde bu kurslar üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. Fakat TSK’nın kendi bünyesi içerisinde verilmeye başlayan dil eğitiminin kurumsal çerçeveye kavuşması için 1956 yılının beklenilmesi gerekecektir. 1956 yılında Silahlı Kuvvetler Dil Okulu’nun kurulmasıyla ordu

¹¹⁹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

¹²⁰ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for June 1948, 12.07.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

¹²¹ Memorandum for: The Ambassador, 21.12.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Subject File 1947-54, Box: 10.

mensuplarına çeşitli kademelerde görev yapabilecek derecede İngilizce eğitimi de daha profesyonel bir şekilde verilmeye başlanmıştır.¹²²

Öncelikle Robert Koleji üzerinden sonrasında ise ordu içerisinde kurulan dil kursları vasıtasıyla verilmekte olan İngilizce eğitimi Birleşik Devletler'e gönderilecek öğrencilerin yetiştirilmesine önemli katkılar sunmuş olmasına karşın yurt dışı eğitimi için atılan adımlar bununla sınırlı kalmamıştır. ABD'ye gönderilen üç donanma personelinin İngilizcelerinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle geri çağırılması gibi olumsuz durumlarla yeniden karşılaşmak istemeyen Türk Genelkurmayı ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu yurt dışına gönderilecek subayların seçimi için içerisinde testlerin yer aldığı sınav sisteminin hayata geçirilmesine karar vermiştir. Yardım Kurulu'nun Kara Grubu Birleşik Devletlere gönderilecek subayların hem dil hem de teknik açıdan yeterli olup olmadıklarını görmek için testler hazırlarken İngilizce ile ilgili ilk test 1949'un Mayıs ayında uygulamaya konulmuştur. Testi başarıyla geçen subayların listesi Genelkurmay'a gönderilirken Genelkurmay da bu liste içerisinde Amerikan askeri sınıf okullarına gidecek öğrencileri seçmiştir.¹²³ Yurt dışına gönderilen öğrencilerin seçilmesinde tek belirleyici testler olmamış, bizzat Amerikan Askeri Yardım Kurulu üyeleri tarafından yapılan mülakatlar da yine öğrencilerin dil seviyelerini tespit etmek amacıyla kullanılmıştır.¹²⁴ Birleşik Devletler'e gönderilecek öğrencilerin dersleri anlayabilecek, not alabilecek, ders kitaplarını okuyabilecek ve konuşabilecek seviyede İngilizce bilgisine sahip olup olmadıkları düzenlenen mülakatlar ile saptanmaya çalışılmıştır.

İngilizce dil eğitiminin yaygınlaşmasına yönelik çalışmalar kesintisiz bir şekilde sürdürülmüş olmasına karşın yapılan testler ile ortaya çıkan tablo 1950'lerin ortalarına kadar dil alanında hala büyük sıkıntılar yaşandığını ortaya koymuştur. İngilizce bilen personel sayısında istenilen seviyelere ulaşılamaması askeri yardım programı kapsamında yurt dışındaki okullarda Türk öğrenciler için ayrılan kimi kontenjanların büyük oranda boş kalmasına yol açmıştır. 20 Nisan 1954'te Hava Harp Okulu'nda yapılan İngilizce sınavının sonuçları da bu resmi doğrular niteliktedir. 19 kişilik pilot eğitimi programına personel seçimi

¹²²Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, **Cumhuriyet'in 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Gnkur. Basımevi ve Harita Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara, 1973, s. 123.

¹²³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – May 1949, 14.06.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

¹²⁴ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20. Emekli Orgeneral M. Hikmet Bayar ABD'de açılan kurslara katılmak için İngilizce dil imtihanına girdiğini, imtihanı geçtikten sonra ABD Yardım Kurulu'nda (JUSMMAT) mülakat şeklinde yapılan sözlü imtihana katıldığını aktarmaktadır. M. Hikmet Bayar, **Yarım Asırlık Asker**, Cilt: 1, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2006, s. 350-351.

için Hava Harp Okulu'nda İngilizce sınavı yapılmasına karşın sınava katılan 50 kişiden sadece 11'i başarılı olabilmış ve kontenjanın kalan kısmı iptal edilmek zorunda kalınmıştır.¹²⁵ Buna benzer daha fazla örnek ortaya konulabilse de özellikle subaylar arasında İngilizce öğrenmenin bir gereklilik olduğu anlayışı da hızla yayılacaktır. Ordu içerisinde gerçekleşen dönüşümün bu ihtiyacı tetiklediği söylenebilir. Silahlı Kuvvetler içerisinde kullanılmaya başlayan malzemelerin büyük oranda Amerikan menşeli duruma gelmesi, Amerikan talimnamelerinin - müfredat programlarının kullanılmaya başlanması ve okullarda, birliklerde sayıları giderek artan Amerikalı personel ile daha kolay iletişime geçebilme isteği bu açıdan İngilizceyi öğrenilmesi gereken asıl yabancı dil konumuna yükselten etkenler olarak ön plana çıkmıştır. Fakat unutulmaması gereken bir diğer nokta da İngilizceyi bilmenin subaylara aynı zamanda mesleki kariyerlerine katkı sağlayacak yurt dışında eğitim veya yurt dışı görevleri gibi kapıları da açmış olmasıdır. Özellikle yurt dışı görevlerin sağlamış olduğu ekonomik getiriler de göz önünde tutulduğunda 1950'ler Türkiye'sinde iktisadi açıdan çok da parlak zamanlar geçirmeyen subaylar için İngilizce bilmenin ne kadar önemli hale geldiği daha da iyi anlaşılacaktır. TSK'da görev yapmış Muzaffer Erciş'in anlatımıyla özetleyecek olursak İngilizce öğrenen subaylar kurmay çıktıktan sonra 'bazı olanaklara' kavuşmuşlardır.¹²⁶

Gerek orduda giderek tesirini arttıran Amerikan rüzgarının etkisi gerekse bu rüzgara kapılmanın beraberinde getireceği mesleki avantajlar gerçekten de İngilizceyi Türk subaylar arasında en çok tercih edilen yabancı dil konumuna taşımıştır. 1955 yılında Kuleli Askeri Lisesi'nde haber amaçlı yapılan bir gezide Almanca dersinde öğretmenin sadece üç öğrenci ile ders yaptığı diğer bütün talebenin İngilizceyi tercih ettiğinin kaleme alınması da yabancı dillerdeki önceliğin içinde bulunulan atmosferden kaynaklı nasıl değişime uğradığını göstermektedir.¹²⁷ İkinci dil haline gelen İngilizce özellikle subaylar arasında yaygınlaştıkça eğitimdeki en önemli değişim ayaklarından biri olan yurt dışındaki eğitim programları da sorunsuz şekilde işlemeye başlayacaktır. Yurt dışı eğitimi ve dolayısıyla daha da elzem bir hal alan İngilizce eğitimini burada noktaladıktan sonra Türkiye'deki askeri eğitimdeki dönüşümü

¹²⁵Subject: Monthly Activities Report – April 1954, 10.05.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22. İngilizcede yaşanan problemlerden dolayı kontenjanların boş kalmasıyla ilgili bir diğer olay da 1953 Mayıs'ında yaşanmıştır. Massachusetts Institute of Technology (MIT) veya dengi diğer Amerikan üniversitelerine mühendislik ile ilgili derslere katılmak üzere 6 istihkam subayının gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan İngilizce sınavı sonrası 19 subaydan sadece üçünün yurt dışında eğitim alabilecek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Subject: Monthly Progress Report, Month of May 1953, 26.05.1953, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Navy Group Administrative-Flag Office General Administrative File 1953-54, Box: 268.

¹²⁶ Muzaffer Erciş, "Yaşadım" (1923-1973), İstanbul, s. 150.

¹²⁷ Eski Bir Asker, "Kuleli Askeri Lisesi", **Halkçı**, 04.03.1955, s. 5.

mümkün kılan araçlara dönecek olursak karşımıza çıkan son başlık Birleşik Devletler'den gelmeye başlayan eğitim materyalleri olacaktır.

C- Eğitim Materyalleri

Yardım programıyla birlikte Amerikalıların öncülüğünde açılmaya başlayan teknik ve doktriner kurslar ile müfredat programları büyük ölçüde Birleşik Devletler'deki benzerlerine göre düzenlenen okullarda yeni tip bir eğitim vermeye başlanırken bu sürecin ihtiyaç duyduğu eğitim araçları da büyük ölçüde yine ABD tarafından sağlanmıştır. Bu amaçla Amerikan Askeri Yardım Kurulu Türkiye'deki okullarda verilecek ders içeriklerini belirlemekle yetinmeyecek aynı zamanda Birleşik Devletler'deki askeri okulları ziyaret ederek Türkiye'de verilecek ders içeriklerine uygun öğretim malzemesi toplanmasıyla da uğraşacaktır.¹²⁸ Girişilen uğraşlar sonrasında başta kitaplar, ders notları, dergiler olmak üzere maketler, film projeksiyon cihazları, eğitim filmleri, haritalar, fotoğraflar, eğitici şemalardan oluşan tonlarca öğretim malzemesi okullara ve birliklere ulaşılmaya başlamıştır. Kısa zamanda okullardaki eğitim malzemelerinin yerlerini Birleşik Devletler'den gelen malzemeler alırken okullarda görevli Türk subaylar da Amerikan askeri okullarından gelen kitaplar ve ders notlarıyla yola devam edeceklerdir.¹²⁹ Birleşik Devletler'den yüklü miktarlarda gelen ders yardımcı malzemelerinin tam randımanlı bir şekilde kullanılabilmesi için altyapı çalışmalarına da hız verilecek ve Gölcük'te olduğu gibi Türk donanma personelinin de faydalanması amacıyla içinde ders yardımcı malzemelerinin olduğu bir kütüphane dahi kurulacaktır.¹³⁰

1- Kitaplar

Birleşik Devletler'den gelen eğitim malzemeleri içerisinde belki de en ön plana çıkanlar kitaplar ve filmler olmuştur. İngilizceden Türkçeye çevrilen talimnameler, işletim kılavuzlarının yanında askeri alanda yazılan birçok kitap da Türkçeye çevrilip TSK'nın

¹²⁸ Albay Lawson S. Moseley Hava Harp Akademisi ve Deniz Harp Akademisi'nde verilecek olan dersler için malzeme toplamak üzere 16 Temmuz 1951 tarihinde Birleşik Devletler'e hareket etmiştir. 60 günlük geçici görevle gönderildiği Birleşik Devletler'de Washington DC'de yer alan ABD Hava Kuvvetleri Karargahı, Alabama ve Ohio'da bulunan Maxwell ile Wright Patterson Hava Kuvvetleri Üsleri'ni ziyaret etmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

¹²⁹ İhsan Gürkan 1948'de Gaziemir Ulaştırma Okulu'nda Deniz ve Hava Ulaştırması öğretmeni olarak seçildiğinde görevine Amerikalıların Fort Eustis'deki Amerikan Ulaştırma Okulu'ndan getirttikleri kitaplar ve ders notlarıyla hazırlandığını ifade etmiştir. İhsan Gürkan, **Bir Generalin Askeri ve Akademik Anıları**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 41.

¹³⁰Subject: Monthly Activities Report-January 1954, 10.02.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

kullanımına sunulmuştur. Burada dikkat çekici olan nokta ise çevrilen kitapların sadece askeri konular ile sınırlı kalmadığıdır. Gerek yeni subay sınıfından beklenen askeri olmayan meselelere mesafeli durulmaması yaklaşımı gerekse, buna paralel olarak, uygulanan müfredatlara başta siyaset ve uluslararası ilişkiler olmak üzere değişik boyutların kazandırılması farklı türdeki kitapların da çevrilmeye başlanmasıyla sonuçlanacaktır. Sürecin sadece Amerikalıların yönlendirmesiyle yürüdüğünü söylemek ise çok da doğru bir tanımlama olmayacaktır. Zira çevrilmesi için Türk askeri personelin izin istediği çalışmalar arasında askeriye ile ilgili olmasına karşın büyük oranda ekonomi gibi diğer sahalara da kayan yayınlara rastlamak da mümkündür.¹³¹ Türkiye tarafının da Birleşik Devletler'den yayın talebinde bulunması talep edilen her yayının temin edilip-edilemediği sorusunu akla getirmektedir. Eldeki kaynaklar Türk personel tarafından gönderilmesi istenen bazı yayınlar ile ilgili isteklerin geri çevrildiğini ortaya koymaktadır. Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın Aralık 1951 tarihinde Birleşik Devletler'den talep ettiği kimi kitaplar 'mahremdir veya sizin işinize yaramaz' denilerek gönderilmeyecektir.¹³²

Birleşik Devletler tarafından gönderilen ve çevrilip kullanıma sokulan kitapların varlığı sadece orduyla sınırlı kalmamış ABD'den gelen değişik konu ve türdeki kitaplar 1950 Türkiye'sinde hızla kullanıma sokulmuştur. Bu süreci hızlandıran belki de en somut adım 5 Aralık 1951'de kabul edilen Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu olmuştur. Kanun "İlk defa Türkçeden başka bir dilde yayınlanmış olan bir ilim ve edebiyat eseri yayımlandığı tarihten itibaren 10 yıl içinde eser sahibi veya onun müsaadesi ile başka bir kimse tarafından Türkçe tercümesi yapılarak yayımlanmamış ise 10 yılın geçmesiyle bu eserin Türkçeye çevrilmesi serbesttir" diyerek yabancı eserlerin tercümesinin önündeki engelleri kaldırırken kısa zamanda Türkiye özellikle İngilizceden çevrilen kitapların istilasına uğramıştır. Demirtaş

¹³¹ ABD Harp Akademisi'nden mezun olan ve Türkiye'ye döndüğünde Harp Akademisi'nde öğretmen olarak görev alan binbaşı Şinasi Orel National Foremen's Institute, Inc.'e gönderdiği yazıda 'Emergency Management of the National Economy' adlı kitabın bazı bölümlerini çevirip dergide yayınlamak için izin istemiştir. Letter from Major Şinasi Orel to National Foremen's Institute, Inc., 03.04.1953, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 3.

¹³² Hava Kuvvetleri'nin talep ettiği kitapların isimleri şunlardır: Bombalama Cetvelleri, Harp Zamanı Planlama Faktörleri ve Lüzumlu Bilgiler, Gündüz Yapılan Stratejik Bombardıman Vazifelerinde Düşmana Verdirilen Tayyare Zayıyatını Tahmin Usulleri, Harp Zamanında Muharebe Harekat Birliklerinde Amerikan Hava Kuvvetleri Tayyarelerinin Yıpranma Derecelerini Tahmin Etmek Hususunda Comptroller Tarafından Kullanılan Metodların Özeti, Muharebe Vazifeleri İçin Bomba Yükü Ortalamalarını Tahmin Methodu, Tayyarelerin ve Muharebe Mürettebatının Faaliyet Dereceleri, Muharebe Mürettebatından Eksilenlerin Tamamlanması Hususunda Takip Edilecek Hattı Harekete Tesir Eden Faktörler. Amerikalıların 'mahremdir veya size pek az bir kıymet ifade eder' şeklindeki değerlendirmelerinin Türk kesimi tarafından pek de inandırıcı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zira Türk askeri hava personeli kitapların isimlerine bakılırsa kendileri için lüzumlu bilgiler taşıdığını ifade etmişlerdir. Subject: Training Manuals, 19.03.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 179.

Ceyhun'un döneme ait izlenimleri hem bu kanunun geçişi sonrası yaşananların geniş bir panoramasını sunması hem de panorama içinde orduya da değinmesi dolayısıyla uzun bir alıntıyı haketmektedir:

Nitekim, bu nedenle hiçbir Türk yazarının kitabı Amerikancaya çevrilip Amerika'da yayımlanmamıştır ama, DP Hükümetinin bu protokolü imzalamasının hemen ertesi gününden itibaren Amerikan elçiliklerindeki görevlilerin koltuklarının altlarında ilk yayın tarihlerinin üzerinden on yıl geçmiş kitaplarla, "Türkiye'nin de Bern sözleşmesini imzaladığını, artık bu kitabı yayımlarlarsa tek kuruş telif ödemeyeceklerini" söyleyerek, kimse yüz vermeyince bu kez o kitapları Türkçe'ye çevirtip "çeviri ücreti de istemeyeceklerini" belirterek, olmadı "şayet bu kitabı basarsanız, hem telif hem de çeviri ücreti ödemeyeceksiniz, hem de Amerika hükümeti bu kitaptan bin adet satın alacak" diyerek yayınevi yayınevi dolaşmaya başlayınca, gerçekten de sözcüğün tam anlamıyla Amerika ile ilgili kitap yayımlanmamış yayınevi kalmamıştır ülkede daha 1953 yılında.

Görgü tanıklarının verdikleri bilgilere göre de, satın alınan bu biner kitap daha sonra üzerlerine "Amerikan halkından Türk halkına armağandır" damgası basılıp, askeri malzeme diye satılmıştır Türk ordusuna. Genel Kurmay'ın buyruğuyla da bütün birliklere dağıtılan bu kitaplar akşamları dinlenme saatlerinde erlere okutulmuştur.¹³³

Amerikan askeri yardım programı ile birlikte çeviri yayınların yaygınlık kazanması ve sayıları hızla artan bu yayınların ordu içerisine de nüfuz etmesi orduda özellikle subaylar arasındaki okuma alışkanlığının ne şekilde etkilendiği sorusunu gündeme taşıyacaktı. Zira döneme ait tanıklıklar gözönüne alındığında yardım programı öncesi orduda talimnameler dışında herhangi bir kitabın okunmasının yasak kapsamında olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴ Buna karşın 1947 sonrasında Amerikalı uzmanların öncülüğünde gerçekleştirilen düzenlemeler ile özellikle subayların eğitiminde akademik konulara daha fazla yer verilip, siyaset veya uluslararası ilişkiler gibi uzun okuma listeleri gerektiren derslerin müfredatlarda yer alması Türkiye'de özellikle 1940'ların ikinci yarısından sonra esmeye başlayan görece özgürlük rüzgarlarıyla birleşince subayların en azından entelektüel açıdan önemli aşamalar kaydetmesine yol açacaktır. Kendisi de eski bir asker olan Hakkı Göktürk daha önceki dönemlerde orduda her türlü gazete ve dergi ile beraber roman da dahil olmak üzere edebiyat, felsefe ve sosyoloji ile ilgili kitapların yasak olduğunu belirtmiş ve sonrasında yaşanan dönüşümü şu şekilde ifade etmiştir: "1950 ye kadar Cumhuriyet ordularımızda sicil soruları arasında "Beyhude kitap okur mu?!" sorusu bir gerçektir. Demokrat idare ile beraber okuma, inceleme araştırma ordumuz doğmaktadır. Ebedî önderimizin "Simple soldat"sı yakın

¹³³ Demirtaş Ceyhun, **Edebiyatımı Geri İstiyorum!**, Sis Çanı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 46-47.

¹³⁴ Sami Küçük Harp Okulu'nda kitaplar ile yaşadığı deneyimleri şu şekilde açıklamaktadır: "Harp Okulu'nda Nâzım Hikmet Vakası'nın öncesi veya sonrasıydı. O sırada "İnsanlığın Hali" diye bir kitap çıkmıştı. Çin'de insanların ne halde yaşadığı, değişim hareketleri falan gibi şeyleri anlatıyordu. O sırada Harp Okulu'nda değil kitap okumak, CHP'nin çıkardığı Ulus gazetesini bile içeri sokmak yasaktı. Talimnameler dışında herhangi bir kitabı okumak yasak. Haber aldık ki arama yapılacak. O telaşla kitabı aldım helaya attım. Yırtmaya bile vaktim olmadı." Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, s. 230.

gelecekte entelektüel kumandan olacaktır. Zira; “Beyhude okumakla kafası pişen ve büyüyen” Asker Mustafa Kemallerin yetişmesi için her gün yeni, müspet, ileri ve amelî çarelere başvurulmaktadır.”¹³⁵ Göktürk’ün anlatımlarından bilgi yayan her teşebbüs ve hareketin ordu içerisinde özgürce gerçekleştirildiği gibi bir izlenim edinilmiş olsa da konu askeriye içerisinde kitap ve dergilerin -yasaklı olsun veya olmasın- serbestçe okunmasına geldiğinde silahlı kuvvetler içerisinde eski tip alışkanlıklara dair izlerin kolay bir şekilde silinemediği görülecektir.¹³⁶

Askeri yardım programı kapsamında gönderilen eğitim materyalleri içerisinde kitapların önemli bir yer tutmasına karşın onlar kadar belki de onlardan daha da fazla üzerinde durulan bir diğer başlık ise filmler olmuştur. Filmleri bu kadar değerli kılan neden ise sadece eğitim alanında üstlenmiş oldukları misyon değil aynı zamanda esmeye başlayan soğuk savaş rüzgarları nedeniyle varlığı daha da elzem bir hal alan propaganda sürecinde oynayacağı rol olmuştur.

2- Filmler

1947 yılında başlayan askeri yardım programı aynı zamanda ordudaki eğitim anlayışını da değiştirmiş ve Silahlı Kuvvetler büyük ölçüde Amerikan tarzı eğitim sistemini temel almaya başlamıştır. Yardım henüz başlamadan orduya bağlı yayınlarda yapılan değerlendirmeler Anglo-Saksonlar tarafından uygulanan eğitim anlayışının dört temel direk üzerine inşa edildiğini bildirirken bu temel unsurlar şu şekilde sıralanmıştır: Geniş bir öğretmen kadrosu, pratik uzmanlığı ön plana çıkaran bir program, bol miktarda silah ve malzeme ile sinema.¹³⁷ Sözlü ve yazılı metodlarla yürütülmekte olan eski tip eğitim tarzı karşısında görsel ve işitsel duyuları harekete geçirerek, verilen eğitimin daha kısa ve daha kesin bir şekilde anlaşılmasını sağlayan filmler Türk ordusu içerisinde de hızla kullanılmaya başlanmıştır. Tabii bunun için de öncelikle Amerikan eğitim materyallerini taşıyan gemilerin limanlara ulaşmasının beklenilmesi gerekecektir.

¹³⁵ Hakkı Göktürk, “Entelektüel Kumandan”, **Yardım**, Yıl: 3, Sayı: 51, 15 Haziran 1955, s. 3.

¹³⁶ Numan Esin 1950-1951 yılları arasında bulunduğu Piyade Atış Okulu’nda okumuş olduğu gazete ve kitaplar nedeniyle cezalandırıldığını belirtmiştir. Esin, **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları**, s. 45. Sonraki dönemlerde de benzer uygulamalar daha radikal şekillerde devam edecektir. Güngör Türkeli dolabındaki kitapların bölük komutanı yüzbaşı tarafından toplatılıp yakıldığını açıklamıştır. Güngör’ün anlatımında dikkat çeken detay ise kitapları toplatıp yakan yüzbaşının ‘eski kafalı’ olarak adlandırılmış olmasıdır. Güngör Türkeli, **Harbiye’den Babîlî’ye Bir İhtilâlcinin Anıları...**, İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s. 29.

¹³⁷ C. Çaka, “İkinci Cihan Harbinde Anglo-Saksonların Uyguladıkları Yeni Eğitim”, **Askerî Mecmua**, Yıl: 64, Sayı: 140, 1 Eylül 1946, s. 46.

Birleşik Devletler'den gelmeye başlayan askeri malzemeler ile birlikte filmler de hızlı bir şekilde kullanıma sokulmaya başlanacaktır. Fakat uygulamanın problemsiz bir şekilde hayata geçirilebilmesi için öncelikle eğitim aracı olarak filmlerle herhangi bir deneyim yaşamamış olan Türk ordusunun bu sürece hazır hale getirilmesi gerekecektir. Bu yüzden 1948'in Haziranında film projektörlerinden sorumlu olacak personelin eğitimi için kurslar açılmıştır.¹³⁸ Açılan kurslarla film projektörlerinin kurulumunu, çalıştırılmasını ve bakımını yapacak personele eğitim verilmeye başlanırken sıra gösterilecek olan filmler ile ilgili bir diğer problemin, tercüme probleminin, çözümüne yönelik atılacak adımlara gelmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere Amerikan askeri yardım programı sırasında hem Amerikalıları hem de Türkiye tarafını belki de en fazla zorlayan faktör olan dil bariyeri filmlerin gösteriminde de ön plana çıkacak İngilizce olan filmlerin Türkçeye çevrilmesi üzerinde önemle durulan bir konu haline gelecektir. Bu yüzden de Birleşik Devletler'den gelen 350 filmin Türkçeye çevrilmesine katkı sağlayacak personelin yetiştirilmesi amacıyla henüz 1948'in ortalarında kurs açılmasına karar verilmiştir. Açılan kurs ile sadece askeri sınıf okullarındaki eğitim için lazım olan filmlerin bir an evvel çevrilmesi amaçlanmamış aynı zamanda katılan kursiyerlere İngilizceden Türkçeye yapılan film çevirilerinde uyulması gereken temel teknikler gösterilirken film projektörlerinin ve manyetik kaydedicilerinin nasıl çalıştırılacağı ve bakımlarının ne şekilde yapılacağı konusunda da genel bir eğitim sunulmuştur.¹³⁹

İngilizce bilmeyen Türk askeri personelinin ilk defa gördüğü teçhizat ve araçlar karşısında nasıl davranmaları gerektiğini görerek öğrenmeleri için Birleşik Devletler'den yola çıkan bol miktarda filmin tercüme problemine takılmaması amacıyla ses kaydetme makinaları da sevkiyata dahil edilmiştir. Bu sayede İngilizceden Türkçeye çevrilmiş olan eğitim filmlerine ait çeviriler ses alma makinalarına kaydedilebilmiştir. Ses makinalarıyla film makinalarının aynı zamanda çalıştırılmasıyla da eğitim filmlerinden büyük oranda verim alınmaya başlamıştır.¹⁴⁰ Yine de tercüme alanında yaşanan aksaklıkların görerek öğrenme sürecine sekte vurmaması için Amerikan Askeri Yardım Kurulu işi biraz daha sıkı tutacak ve sürecin daha profesyonel bir şekilde ilerlemesi için Amerikalı kurumlarla da irtibata geçilecektir. Yardım Kurulu'nun Donanma Grubu Türk personelin eğitimi için elzem olan 50

¹³⁸ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for June 1948, 12.07.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13

¹³⁹ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for June 1948, 12.07.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13

¹⁴⁰ Alb. Thomas E. de Shazo, "Türkiye'ye Yardım", **Ordu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 150, Haziran 1949, s. 135.

filmin Türkçe seslendirilmesi amacıyla Naval Photographic Science Laboratory ile bir yıllık sürecek bir projeye başlarken aynı zamanda donanmadan emekli olmuş subayların yürütülecek olan projeye katkı sunması için Birleşik Devletler'e çağrılmasına karar verilmiştir.¹⁴¹

Projeksiyon cihazları ve filmlerin Türkçe seslendirilmesiyle alakalı kursların açılması ve sonrasında tercüme işinin daha profesyonel bir zemine oturtulması Birleşik Devletler'den gelen eğitim filmleri ile ilgili meselenin çözüme kavuşturulmasına büyük katkılar sunmuştur. Bu arada eğitim filmlerinin organizasyonu daha merkezi bir hal almış ve 1949'un Ocak ayında Ankara Etlik'te kara kuvvetlerine bağlı askeri sınıf okullarında kullanılacak olan eğitim filmlerinin yer aldığı merkezi bir film kütüphanesi açılmıştır. 932 film ve 624 projeksiyon filmi ile Amerikalı personelin idaresinde faaliyete geçen Etlik'teki kütüphaneye Türk Genelkurmayı eğitim filmlerinin gösterimi ve bakımından sorumlu olacak iki personel tahsis etmiş ve bu iki personelin eğitiminin tamamlanmasıyla birlikte merkezin Türk Genelkurmayı'na devredilmesine karar verilmiştir.¹⁴² Benzer bir kütüphane girişimi de donanma personelinin eğitimi amacıyla Gölcük'te hayata geçirilirken Birleşik Devletler'den film akışı da kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Gönderilen eğitim filmlerinin kullanımı o kadar yaygınlaşacak ve benimsenecektir ki subay ve astsubaylara dağıtılmak üzere gönderilen ana prensip ve öğütler ile ilgili broşürlerde sinemanın en iyi eğitim vasıtlarından biri olduğunun altı çizilecektir.¹⁴³

Yardım programının ilk zamanlarında Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun yönlendirmesiyle yürüyen süreç filmlerin iyice yaygınlaşmasıyla beraber Türk tarafının da sürece dahil olmasını beraberinde getirmiştir. Genelkurmay Eğitim Daire Başkanı Tuggeneral Salih Coşkun'un Amerikan Askeri Yardım Kurulu Kara Grubu Başkanlığı'na gönderdiği yazıda İzmir Ulaştırma Okulu'na intikal edecek 34. Dönem Nakliye yedek subay

¹⁴¹ Donanmadan emekli Binbaşı Sedat Aytaman'ın Birleşik Devletler'de yürütülecek seslendirme çalışmaları için 1949 Ağustosunda ABD'ye gönderilmesine karar verilmiştir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1949, 13.08.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16. Naval Photographic Science Laboratory ile yürütülecek proje için bkz. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – February, 1949, 12.03.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

¹⁴² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – January, 1949., 17.02.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.; U.S. Congress, **Seventh Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended March 31, 1949**, 81st Congress, 1st Session, House Document No. 284, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 20.

¹⁴³ T.C. K.K.K. 3 ncü Ordu Komutanlığı, **3 ncü Ordu Ana Prensip ve Öğütleri**, 1968, s. 18.

öğrencilerinin eğitimi için film talebinde bulunmuş olması da sürecin tek taraflı yürütülmediğini ortaya koyacaktır.¹⁴⁴ Film gösterimlerinin verilen eğitimin kısa zamanda ve etkili bir şekilde karşı tarafa iletilmesinde üstlenmiş olduğu önemli rolün farkına varan yetkililer aynı zamanda görsel ve işitsel öğeleri içeren diğer eğitim araçlarını da devreye sokmuşlardır. 1949 Martında Ankara Etlik'te bulunan Muhabere Deposu'nda görsel eğitim araçlarıyla eğitim programları düzenlemek isteyen Amerikalı ve Türk personelin kullanımı için sahne dahi kurulmuştur.¹⁴⁵

a- Propaganda

Eğitim filmleri İngilizceye yabancı olan Türk askeri personelini eğitmek için Amerikalı uzmanların belki de en fazla yararlandığı araç olurken, filmleri bu denli önemli kılan tek etken bu olmayacaktır. Zira filmleri Birleşik Devletler'den gönderilen materyaller içerisinde bir adım daha ön plana çıkartan neden eğitime sunmuş olduğu katkının yanı sıra soğuk savaş atmosferi nedeniyle daha da fazla önem kazanan propaganda kısmında üstleneceği rol olacaktır. Bu sebeptendir ki Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun vasıtasıyla orduda gösterime sunulan tüm filmler eğitim amacını taşımış dahi olsa arka planda propagandaya yönelik izlere de rastlanacaktır. Bu bağlamda filmler üzerinden silahlı kuvvetler içerisinde propagandası yapılan temel konu ise anti-komünizm olmuştur. Ordunun anti-komünizm propagandasını yürütebilmesinin maddi ve fikrî altapısının ABD'den gelmiş olduğu tezi de bu açıdan çok doğru bir noktayı işaret etmektedir.¹⁴⁶ Özellikle Kore Savaşı ile birlikte hız kazanan komünizm karşıtlığının iz düşümlerini askeri birliklerde gösterime sokulan filmlerde de görmek mümkündür. Kore'de yaşananların acımasız komünist dünya saldırganlığının bir örneği olarak sunulması veya Birleşik Devletler'deki askeri okullarda okuyan subayların soğuk savaşta çokça başvurulan özgür dünya – diktatörlükler

¹⁴⁴ Tuggeneral Salih Coşkun'un İzmir Ulaştırma Okulu için talep ettiği filmlerin isimleri şunlardır: İstihkam Görevlerine Ait Genel Film; Tahrip Maddeleri; Tahrip İmla Haklarının Yerşetirilmesi ve Projeler; Tank Engelleri; Yol Kapamaları; Bubi Tuzakları; Danart Telleri; Gedik Açma, Yılan ve Bangolara Torpidoları; Sulardan Geçiş; İstihkam Keşfi; İstihkam Aletleri. To: TUSAG, Headquarters, 21.05.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 123.

¹⁴⁵ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

¹⁴⁶ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye'de Militarizm Zihniyet, Pratik ve Propaganda**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 109.

dikotomisinden yararlanılarak ‘Hürriyet Bekçileri’ olarak lanse edilmesi izleyicilerin sıkça karşılaştıkları temalar olarak ön plana çıkacaktır.¹⁴⁷

Filmler ve diğer araçlarla yaratılmak istenen anti-komünist damar kısa zamanda ordu içerisinde daha da güçlenmiştir. Komünizmin nasıl bir düşman olduğu ve bu düşman karşısında hazırlıklı, uyanık ve tetikte bulunulmasını isteyen söylemler askeri hiyerarşinin en üst basamaklarında yer alan komutanlar tarafından sıkça yinlenecektir. Bu açıdan Kuleli Askeri Lisesi Komutanı Kurmay Albay Remzi Hasdal’ın okul mezunlarına seslenirken komünizmi Türk vatanının iki manevi düşmanı arasında gösterdiği konuşması komünizmin ordu için ne anlama geldiğini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye için irticadan sonra tehlike oluşturabilecek ikinci tehlikeyi yani kızıl tehlikeyi Albay şu şekilde ifade edecektir: “İkinci ve en mühim tehlike, gelişmesi halinde kaleyi içinden çökertecek ve dahilî bir hıyanet darbesi ile ortaya çıkacak kızıl bolşevik cereyanıdır. Yeşil tehlikeye karşı ne kadar nefret ediyorsan, okul sıralarına kadar hulûl etmeğe yeltenen, şiirler, kitablar ve mahkeme salonlarına kadar giren kızıl tehlikeye karşı da uyanık ol. Çünkü, kızıl bolşevik; din, mukaddesat, şeref, namus, milliyet, vatan, tarih tanımaz...”¹⁴⁸

Buna benzer söylemlerin örnekleri artırılabilir de ordu içerisinde kök salan komünizm düşmanlığının izlenebileceği bir diğer mecra da Genelkurmay tarafından yayınlanan dergiler olacaktır. Her ne kadar askeri yayınlarda komünizm gibi politik meselelere değinilmesi siyasal açıdan ‘tarafsız olması’ gereken ordudan beklenmeyen bir yaklaşım olsa da komünizmi ‘doğrudan doğruya milli varlıkları kemirerek insanlık alemini tahrip eden tehlikeli bir mikrop’ olarak tanımlayan askeri yayınlar, bu mikrobun yayılmasının önüne geçilmesi için -askeri, sivil- tüm kurumların bahsedilen tehlike hakkında bilgilendirilmesi gerekliliğini ortaya koyacak ve bu tür yayınlara bu yüzden müsaade edildiğini açıklayacaklardır.¹⁴⁹ Yayınlanan yazılarda sinsi düşman komünizmi bastırarak ve imha edebilecek tek kuvvetin ordu olduğu vurgulanırken bu tip yayınların dikkat çekici yanı hemen hemen tüm askeri dergilerin sütunlarında yer almaları olacaktır. Daha da ilginç ‘insanları aldatmak için kullanılan ve saçma sözlerden oluştuğu’ söylenen komünist propagandanın nasıl işlediğini

¹⁴⁷ **Amerikan Haberler Merkezi Film Kataloğu**, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1952, s. 77, 85. Birleşik Devletler’den Amerikan Askeri Yardım Kurulu’na gönderilen aylık film bültenlerinde Kore’de yaşananları özgür dünyanın savunulması (Staff Film Reports No. 150, Staff Film Reports No. 152) veya komünist dünyanın acımasız saldırganlığının özeti (The Crime of Korea) şeklinde sunan filmler bulunmaktadır. Subject: Monthly Film Information Bulletin – Issue 28, 02.08.1951; Subject: Monthly Film Information Bulletin – Issue 21, 02.01.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General’s Section Decimal File 1947-54, Box: 123.

¹⁴⁸ “Kulelinin 105 inci Yıldönümü Kutlandı”, **Cumhuriyet**, 04.07.1950, s. 1.

¹⁴⁹ Sermet Sürenkök, “Kızıl Tehlike – Komünizm”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 153, Mart 1950, s. 99.

ortaya koymak adına yazılan ‘Silahlı Kuvvetler Konuşuyor’ adlı makale önceden planlanmış bir çalışma izlenimi verirdesine Ordudonatım Dergisi, Donanma Dergisi ve Ordu Dergisi olmak üzere Genelkurmay’ın en temel yayınlarında sırasıyla yayınlanacak ve tüm personelin bu yazıdan haberdar olması amaçlanacaktır.¹⁵⁰

TSK’daki anti-komünist vurgulara ilginç şekilde ders kitaplarında da rastlanmaktadır. Bu bakımdan Harp Okulu ikinci sınıfı için Harp Okulu Ekonomi Öğretmeni Faruk Kayacıklı tarafından hazırlanmış olan Ekonomi Dersleri isimli kitapta da bu açıkça görülebilmektedir. Kitapta ekonomi ilminin tarihçesi verilirken süreç içinde gelişen farklı iktisadi ekollere değinilmiş ve bu ekoller arasında sıra sosyalizme geldiğinde diğer ekonomik modellerde yapılmayan bir uygulamayla ‘Sosyalizmin Tenkidi’ isimli bir alt başlık açılmıştır. Bu başlıkta sosyalizmdeki bireylerin servet sahibi olmasının engellenmesi veya zenginden alıp fakirlere dağıtılması gibi uygulamalar eleştirilerek “sosyalizmin tabii kanunlara, insanın ve hatta bütün canlıların tabiatlarına muhalif” olduğu belirtilmiştir.¹⁵¹

Filmler ile yapılan propagandanın sadece ordu ile sınırlı kaldığını veya sadece komünizm karşıtı öğeler içerdiğini söylemek ise güçtür. Özellikle 1950’li yıllar Türkiye’nin Birleşik Devletler’den gelen eğitim filmleriyle adeta istila edildiği bir dönem olarak ön plana çıkmıştır. ABD’nin propagandadan sorumlu birimi USIE de Türkiye’de yürütmüş olduğu faaliyetlerde filmlerden mümkün olduğunca yararlanmak amacıyla güçlü bir altyapı çalışmasına girişmiştir. 1951’in Temmuz ayında hazırlanan Türkiye ile ilgili rapor USIE’nin elinde 28 adet 16 mm. projeksiyon cihazı ve büyük çoğunluğu okullara ödünç olarak dağıtılmış olan 54 adet film şeridi projektörü olduğunu ortaya koymaktadır. İzmir ve İstanbul’da yedişer adet, Ankara’da sekiz adet bulunan projeksiyon cihazlarının geri kalan kısmı faaliyet gösteren beş mobil birime tahsis edilirken bu cihazlar 45 farklı filme ait 1200 kopyanın gösterimini gerçekleştirecektir. Bu çaplı geniş bir ağına ulaşmış olduğu izleyici sayısı da oldukça dikkat çekicidir. Gösterime sokulan filmlerin 1950’nin Aralık ayında 345.000 kişi 1951’in ilk ayında da 273.000 kişi tarafından seyredildiği tespit edilmiştir. Hazırlanan rapor

¹⁵⁰ Çev. Seyfi Aykılıç, “Silâhlı Kuvvetler Konuşuyor: Kara Kuvvetleri-Deniz Kuvvetleri-Hava Kuvvetleri”, **Ordu Donatım Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, Haziran 1953, s. 60-83.; Çev. Seyfi Aykılıç, “Silâhlı Kuvvetler Konuşuyor: Kara Kuvvetleri-Deniz Kuvvetleri-Hava Kuvvetleri”, **Donanma Dergisi**, Cilt: 65, Sayı: 404, Temmuz 1953, s. 76-97.; Çev. Seyfi Aykılıç, “Silâhlı Kuvvetler Konuşuyor: Kara Kuvvetleri-Deniz Kuvvetleri-Hava Kuvvetleri”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 72, Sayı: 165, Mart 1953, s. 55-83.

¹⁵¹ Faruk Kayacıklı, **Ekonomi Dersleri**, Kara Harb Okulu Teksir ve Yayın Bürosu, Ankara, 1958, s. 21.

filmlerin her ay ortalama 300.000 kişi tarafından izlendiğini ortaya koymaktadır ki bu rakamlar Amerikan filmlerinin ciddi bir kitleye ulaştığını göstermektedir.¹⁵²

Amerikan filmlerinin toplumun her kesimine ulaşması amacıyla Türkiye de üzerine düşen görevleri yerine getirmiştir. Filmler vasıtasıyla görme ve işitme yoluyla eğitim metodunu okullarda, okul dışındaki çocuklar ve yetişkinler üzerinde uygulamak niyetinde olan Milli Eğitim Bakanlığı'nın 3 Nisan 1952 tarihinde açmış olduğu Öğretici Filmler Merkezi açılışının hemen ertesinde Amerikan Haberler Merkezi ile işbirliğine girişmiştir.¹⁵³ Amerikan Haberler Merkezi'nin bünyesinde bulunan filmlerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın kullanımına sunulması Türkiye'nin en ücra köy ve kasabalarına kadar ulaşmasının da önü açılmıştır. Her ne kadar gösterime sokulan filmler konuları açısından askerlikten tutun da cemiyet hayatı, çocuklar, coğrafya, eğitim, endüstri, fen, kadın, musiki ve güzel sanatlar, ormanlar, sağlık, spor ve eğlence, tarih, tarım ve ulaştırma gibi çok geniş bir sahaya yayılmış olmasına karşın gösterimlerle sadece bu konularla ilgili genel bir bilginin sunulmak istenmediği aynı zamanda Birleşik Devletler'in kendisini Türkiye'de her bakımdan tanıtmaya çalıştığı da anlaşılmaktadır. 'Tanıtmaya çalışmak' aslında süreç ele alındığında çok naif durmaktadır; zira filmlerle yaratılmak istenen tam anlamıyla 'büyük Amerika' imgesi olmuştur. Marshall Yardımı ile Avrupa'daki hayatın nasıl değiştiği, ABD'deki büyük ticaret, sanayi ve ulaştırma merkezlerindeki hızlı ulaştırma araçları ve yüksek binalar vurgulanarak sunulan hayat tarzı, Amerika'nın kırsal kesimlerinde uygulanan modern tarım usulleri veya Amerikan yardımından temin edilen bir traktörün küçük bir Türk köyüne sağladığı faydaları konu edinen filmler Türk izleyicilerin gözündeki Birleşik Devletler algısını tahmin edilemeyecek mertebelere çıkartmıştır.

Arka planında 'Dost Amerika' imgesinin topluma aşılana çalışıldığı filmlerde işlenen çeşitli temalardan bir diğeri de Amerikan Askeri Yardım Kurulu öncülüğünde yürütülen Türk ordusunun modernleşme çabaları olmuştur. Ordunun 1947'de başlayan askeri yardım programı kapsamında modernleştirilmesinin kamuoyunun gözleri önüne sunulması Amerikalılar açısından o denli önemli bir mesele haline gelmiştir ki ordunun Birleşik Devletler'in işbirliğiyle nasıl bir dönüşüme uğradığı USIE tarafından Türkiye'de filme alınması gereken en öncelikli altı konu arasında yer almıştır.¹⁵⁴ Askeri Yardım Kurulu'nun

¹⁵² Subject: Semi-Annual Evaluation Report on Turkey, 09.07.1951, **National Archives**, RG 59 Department of State Decimal File 1950-54, Cultural Affs: Near East, Box: 2491.

¹⁵³ **Amerikan Haberler Merkezi Film Kataloğu**, s. 13.

* Askeri Yardım Kurulu tarafından hazırlanıp köylere gönderilen duvar gazetesi örneği için bkz. **Ek-2**.

ordunun Amerikan yardımları ile ne şekilde dönüştüğünü toplumda daha görünür kılmak için başvurduğu araçlar filmlerle sınırlı kalmayacaktır. Birleşik Devletler'in orduyu ne şekilde eğittiğinin, ne şekilde teçhiz ettiğinin özellikle kırsal alanda daha belirgin bir şekilde anlaşılabilmesi için duvar gazeteleri* de devreye sokulacaktır. Askeri Yardım Kurulu tarafından hazırlanan 50000 adet duvar gazetesi 35000 köye gönderilmiş, kahvehane ve diğer umuma açık yerlere asılarak köylülerin Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerine Amerika tarafından yapılan dostça yardımlardan haberdar kılınması amaçlanmıştır.¹⁵⁵ Ordunun dönüşümünün topluma aktarılması esnasında radyo ve sergilerden de yararlanılmıştır. Türkiye'de de yayın yapan Amerika'nın Sesi (VOA) Radyosu'nda Amerika'dan Türk ordusuna sevkiyatı yapılan askeri malzeme ve araç-gereçlere dair haberlere yer verilirken aynı zamanda askeri yardım programı kapsamında Birleşik Devletler'de eğitim gören subaylarla yapılan röportajlar da radyo dinleyicilerinin sıklıkla karşılaştıkları programlar arasında yer almıştır.¹⁵⁶ Askeri personelle yapılan röportajlarda askerlerin ABD'deki gündelik hayatları, Amerikan üslerinde görmüş oldukları kurslar, boş zamanlarını nasıl geçirdikleri veya Amerikalı meslektaşlarıyla kurmuş oldukları dostane ilişkiler sıralanırken Birleşik Devletler'den sağlanan askeri yardımların sahnelendiği bir diğer saha ise fuarlar olacaktır. Yılda yaklaşık 1.200.000 kişinin ziyaret ettiği Uluslararası İzmir Fuarı'nda 1950 senesinde Amerikalılara ait sergi alanında kurulan stant ile Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'de yürütmüş olduğu eğitim faaliyetleri malzemeler ve görseller kullanılarak ziyaretçilerle buluşturulmuştur.¹⁵⁷

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'de yürütmüş olduğu propaganda çalışmaları TSK'nın kamuoyu ile olan ilişkilerinde de yeni bir sayfanın açılmasına yol açmıştır. Ordunun askeri sırların ifşa edileceği endişesiyle basın ile arasına koyduğu mesafenin propagandanın yeniden ön plana çıktığı soğuk savaş ortamında devam

¹⁵⁴ Subject: Production of USIE Documentary Films in Turkey, 22.12.1950, **National Archives**, RG 59 Department of State Decimal File 1950-54, Cultural Affs: Near East, Box: 2491.

¹⁵⁵ Subject: Public Relations Activities – October 1950, 01.11.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 153. İlk defa 1950'nin Ekim ayında basılan duvar gazetesi belli aralıklarla basılıp dağıtılmaya devam edilmiştir. Üçüncü duvar gazetesi 1951 Martında (50000 adet) basılacak ve ilkinde olduğu gibi 35000 köye gönderilecektir. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March 1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

¹⁵⁶ "Three U.S. Ships Join Turkish Navy"; "Five Members of Turkish Air Force, Now at Fort Belvoir Here, to Participate in Voice of America Broadcast May 22", **National Archives**, RG 59 Department of State, Voice of America: Issues of "VOA Radio News" and Related Materials; 1951-1953, Container: 5.

¹⁵⁷ Subject: JAMMAT Public Relations Office, 25.08.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 153.

ettirilemeyecek bir uygulama olduğu anlaşılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası harbin yalnızca askeri bir iş olmayıp devletin bütün teşkilatını ve bütün milleti ilgilendiren bir mesele olduğunun altını çizen topyekün harp anlayışı çerçevesinde ordu-millet arasında kurulması zorunlu hale gelen güçlü bağların da silahlı kuvvetlerin basın ile olan ilişkilerinin yeni bir boyuta taşınmasına katkı sağladığı söylenebilir. Mevcut koşulların neden olduğu zorunluluk içerisinde harekete geçen Türk Genelkurmayı'nın attığı ilk adım ise temsil bürolarını kurmak olmuştur.¹⁵⁸ Sırasıyla Ankara, İstanbul ve İzmir'de kurulan temsil bürolarıyla orduya ait haberlerin dergi ve gazetelere doğru ve sağlıklı bir şekilde yayılması amaçlanırken kurulan temsil bürolarının Amerikan ordusunun halkla ilişkiler örgütü örnek alınarak kurulmuş olması da dikkat çekicidir.¹⁵⁹ Temsil bürolarıyla basın ile ilişkisini tek bir merkez üzerinden yürütmeye başlayan Türk Genelkurmayı Amerikalıların propaganda sürecinde sıklıkla başvurdukları araçları da kullanmaya başlayacaktır. Bunun ilk örneğini de radyodan askeri yayınların yapılması oluşturmuştur. Devlet radyolarında her pazartesi, çarşamba ve perşembe günleri ordunun yurtiçi ve yurt dışında aldığı görevler, gerçekleştirmiş olduğu tatbikat ve törenler hakkında dinleyicilere bilgi aktarılırken 'Türk kahramanlığı saati' adı altında da muhtelif kahramanlık menkıbeleri yayınlanmaya başlamıştır.¹⁶⁰ Kamuoyu içerisinde yaratılmak istenen güçlü ordu imajı ve yurttaşlardaki askeri bilincin diri tutulması gerekliliği ordunun toplum ile ilişkisinde görsel öğelere de ağırlık vermesine yol açmıştır. Bu süreçte belki de en ön plana çıkan unsur ordu sergilerinin açılması olmuştur. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun daha önceden gerçekleştirmiş olduğu gibi Türk Genelkurmayı da 1955 senesinde İzmir Uluslararası Fuarı'nda Kara, Hava ve Deniz kuvvetlerinin sergilerini açacak ve modern silahlarla teçhiz edilmiş olan birliklerinin elinde bulunan silah ve malzemeyi teşhir ederken personelinin bunları nasıl kullandığını da katılımcılara gösterme fırsatı yakalayacaktır. Sergilerin halktan görmüş olduğu ilgi beklenileni aşmış olacak ki ordunun gücünün 'asker ruhu' halka daha geniş çapta tanıtılabilmesi için İstanbul, Ankara, İzmir ve Erzurum gibi büyük şehirlerde her garnizon tarafından sabit sergiler açılması kararlaştırılmıştır. Propagandada yararlanılan en önemli araçlardan olan filmlerden de

¹⁵⁸ "Ordu Temsil Bürosu Kuruldu", **Akşam**, 20.01.1952, s. 2.; "Ordu Temsil Bürolarına Yeni Bir Şekil Veriliyor", **Cumhuriyet**, 07.10.1952, s. 5.

¹⁵⁹ Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 76.

¹⁶⁰ "Radyoda Askerî Yayınlar", **Cumhuriyet**, 05.09.1951, s. 1.; "Ankara Radyosunda Ordu Saati", **Cumhuriyet**, 05.10.1951, s. 3.

sergilerden ziyadesiyle yararlanılacak ve kurulan açık hava sinemaları ile orduya ait dökümanter filmler gösterilecektir.¹⁶¹

Kitaplar, filmler, duvar gazeteleri, sergiler ve radyo yayınları ile Türkiye askeri yardım programıyla beraber kendisini yoğun bir propaganda faaliyetinin içinde bulmuştur. Amerikan Askeri Yardım Kurulu bahsi geçen araçları kullanarak Türk ordusunu nasıl modernize ettiği teması üzerinden Türkiye’de ‘Dost Amerika’ algısının oluşmasına katkı sağlarken aynı zamanda rejimin bekçisi konumundaki silahlı kuvvetlerde anti-komünizmin kök salmasına da çabalamıştır. Bu arada Türk Genelkurmayı da askeri sırların açığa çıkacağı korkusuyla basın ile arasına örmüş olduğu duvarları yıkarken hem elindeki silahları teşhir ederek ulusal kamuoyuna güçlü bir ordu olduğu izlenimini vermiş hem de askeri öğeleri gündelik hayatta daha görünür kılarak toplumdaki militarist zihniyetin her daim diri tutularak ordu-millet birlikteliğinin inşasına yönelmiştir. Yapılanlar ordudaki ve daha genel anlamda toplumdaki zihniyet değişikliklerine kapı aralayan altyapı değişiklikleri olarak nitelendirilebilse de Amerikan askeri yardım programı sonrası kelimenin tam anlamıyla bir ‘altyapı’ değişimi yaşanacaktır. Bu değişimi takip etmek için yardım programı ile birlikte Türkiye’de ulaşım alanında yaşanan dönüşüme ışık tutmak gerekecektir.

¹⁶¹ Ordu sergileriyle ilgili olarak bkz. “Türk Ordusunun Gücünü Daha İyi Tanıtılabilmek İçin Açılacak Sergiler”, **Cumhuriyet**, 21.04.1956, s. 2.; “Gülhane Parkında Ordu Sergisi Açılıyor”, **Cumhuriyet**, 06.06.1956, s. 5.; A. T., “Ordu Sergisi Büyük Takdir Topladı”, **Ulus**, 30.09.1956, s. 2.; “Ordu Sergisi Gülhane Parkında Dün Açıldı”, **Cumhuriyet**, 14.07.1957, s. 1.; Fuat Uluç, “Ankara Ordu Sergisi” **Ordu Dergisi** (Özel NATO Nüshası), Yıl: 76, Sayı: 181, Mart 1957, s. 85. Fuarlardaki film gösterimlerinden sivil savunma ile ilgili konuların halka aktarılması amacıyla da yararlanılmıştır. Milli Savunma Vekaleti tarafından gönderilen 11 parça sivil savunma filmi 1958 yılındaki İzmir Fuarı’nda fuar müddetince geceleri 20:00-23:00 saatleri arasında gösterilmiş ve aktarıldığına göre geniş topluluklar tarafından seyredilmiştir. Fazlı Demirel, “İzmir’de 1957, 1958 Halk Eğitimlerinin Kısa Panoraması”, **Sivil Müdafaa Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 1 Kasım 1958-27 Şubat 1959, s. 38.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULAŞIM ALANINDA ATILAN ADIMLAR

I. Karayollarında Başlayan Yeni Süreç

A. Yardım Programının Başında Karayollarının Durumu

Birleşik Devletler'in 1947 yılında Türkiye'yi askeri yardım sağlanan ülkeler kapsamına alması Türkiye'de aynı zamanda ulaşım alanında da yeni bir sürece girildiğinin habercisi olmuştur. Cumhuriyet döneminin en başından itibaren özellikle demiryolları merkezli planlanan ulaşım politikaları yardım programı ile birlikte karayolları ağırlıklı bir planlamaya dönüşecektir. Türkiye'nin kendisine iktisadi ve askeri sahalarda biçilen rolün gerektirdiği yeterli uzunlukta ve kalitede bir karayolu ağına sahip olmaması ulaşımda yaşanan bu denli keskin bir dönüşümün arkasında yatan temel neden olmuştur. 1947'de karayolları ile ilgili ortaya konulan rakamlar da bunu doğrular niteliktedir. Rakamlar Cumhuriyet'in ilanından itibaren 43977 km uzunluğunda bir yol şebekesinin oluşturulmuş olduğunu işaret etse de bu şebekenin sadece 932 km'si asfalt, 179 km'si parke ve 19 km'si beton kaplanabilmiştir. Geri kalan kısmı makadam, tesviye ve ham olan bu yolların büyük bir kısmı her mevsim geçit verir bir yapı arz edememiştir.¹ Mevcut yol ağının büyük kısmının özellikle kış aylarında işlevini yerine getiremez duruma düşmesi birçok yerleşim merkezi ile irtibatın uzun süreler kesilmesine yol açarken Türkiye'nin karayolları ile ilgili içinde bulunduğu durum diğer ülkelere ait verilerle kıyaslandığında daha net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Buna göre 1948 yılında 1 km'lik toprak parçasına düşen yol uzunluğu Almanya'da 1240; İngiltere'de 1210; Fransa'da 1100 ve İtalya'da 1050 metre iken Türkiye'de ise bu oran sadece 17 metreye ulaşabilmiştir. Birleşik Devletler'den sağlanacak yardım programının şekillenmesi amacıyla Türkiye'de bulunan Amerikalı askeri ve sivil yetkililer de karayolları ile ilgili ortaya çıkan tablonun pek iç açıcı bir görünüm arzetmediğini dile getirecek ve Türkiye'nin acil bir yol programına ihtiyacı olduğunun altını çizeceklerdir.² Amerikalı uzmanların karayolları ile ilgili adımlar atılmasının gerekliliğini vurguladıkları beyanatlarda iki temel gerekçe ortaya çıkacaktır: İktisadi ve askeri gereklilikler.

¹ **Karayolları Tarihi**, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 84.

² "Gl. Oliver Türk Eri ve Ordusundan Takdirle Bahsediyor", **Ulus**, 08.06.1947, s. 1.; "Amerikalı İktisadçılar Bizi Nasıl Buldular?", **Cumhuriyet**, 15.06.1947, s. 1.; "İktisadî İşlerimiz", **Cumhuriyet**, 02.07.1947, s. 1.; "Amerikan Heyeti Raporlarını Hazırlıyor", **Akşam**, 15.07.1947, s. 2.

Cumhuriyet dönemi boyunca önemli mesafeler kateden demiryolları ağı³ ana arterleri birbirine bağlayabilmiş olmasına karşın kırsal bölgelerin ana arterlerle olan kopukluğu maalesef giderilememiştir. Tarımsal üretimin merkezi durumunda olan köylerdeki ürünlerin pazara yani merkeze taşınabilmesi bu açıdan yolların ivedi bir şekilde inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Zira yolların mevcut olmayışı yüzünden ürünler hayvanlarla çekilen vasıtalarla taşınmak zorunda kalınmıştır. 1947 Martında 190 yol durağında günlük gidiş-geliş miktarları sayılarak hazırlanan rapor sayılan araçların %70,7'sinin hayvanlarla çekilen vasıtalar; %10,9'unun motorlu vasıtalar ve % 18,4'ünün de kamyonlar olduğunu ortaya koymuştur. Tarımsal ürünlerin yeterli uzunlukta ve kalitede yolların olmayışı yüzünden köylerden merkezlere hayvanlarla nakledilmek zorunda kalınması iktisadi açıdan iki önemli sonucu doğurmuştur. Bunlardan ilki nakliyat ücretlerinin yükselmesi olmuştur ki ürünlerin pazarlara sevkiyatının yapıldığı mıntikalarda yolların mevcut olmayışı yüzünden hayvan sırtında yapılan nakliyatın ton-kilometresi motorlu araçlarla gerçekleştirilen nakliyata nazaran 10 mislinden daha fazlaya malolmuştur.⁴ Nakliye ücretleri arasındaki bu derin uçuruma bir de yeterli ulaşım ağının olmayışı yüzünden yıllık tarımsal üretimin büyük oranda ziyan olması da eklendiğinde ortaya çıkan tablo pazara ulaşan ürünlerin fahiş fiyatlarla satışa sunulması olacaktır.⁵

Bilindiği üzere Amerikan yönetiminin kendi kamuoyunu Türkiye'ye yapılacak yardım programı konusunda ikna etmek amacıyla kullandığı en önemli argüman yardım programıyla birlikte Türk ordusunun ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi ve bu şekilde Türkiye ekonomisine rahat bir nefes aldırılması olmuştur. Bu söylem yardım programıyla birlikte Türkiye'ye atfedilen tarıma dayalı bir ekonomik büyüme modeliyle bir araya geldiğinde sadece tarımsal üretimin arttırılması değil aynı zamanda bu üretimin mümkün olan en az maliyet ve en az zayıyla pazarlara ulaştırılması da önem kazanmıştır. Bu sebeptendir ki Amerikan Askeri Yardım Kurulu tarafından hazırlanmış olan raporlarda yolların sadece askeri

³ 1924 yılında devlet tarafından inşa edilen veya muhtelif suretlerle devlete intikal eden hatların uzunluğu toplam 1378 km iken 1946 yılına gelindiğinde ise toplam uzunluk 7180 km'ye çıkmıştır. Cemal Ügüt, "Cumhuriyet Rejimi Altında Demiryol Politikasının Kaydettiği Gelişmeler", **Demiryollar Dergisi**, Yıl: 21, Sayı: 262-263, Ağustos – Eylül 1947.

⁴ Verilen istatistiki bilgiler için bkz. Nejat Enüstün, "Türkiye'nin Ulaştırma Durumu ve Bu Sahadaki Yatırım Programları", **Karayolları Bülteni**, Yıl: 10, Sayı: 111, Ocak 1960, s. 17.

⁵ Uzmanlar yardım programı başlamadan önce yıllık bugday üretiminin yaklaşık %10'unun yetersiz ulaşım ağı nedeniyle ziyan olduğunu ifade etmişlerdir. **Turkish Roads and Highways**, Turkish Information Office, New York, 1950, s. 1.

değil aynı zamanda ekonomik işlevinin de yer aldığı değerlendirmelere sıklıkla yer verilecektir.⁶

Her ne kadar 1947 yılında hayata geçirilen Amerikan yardım programıyla birlikte karayollarının ulaşımda en öncelikli başlık halini almasına karşın sürecin bu yönde gelişmesine katkıda bulunan tek faktörün iktisadi zorunluluklar olduğunu söylemek ise oldukça zordur. Askeri yardım programı ile birlikte ordunun başta kamyon, jeep, tank gibi motorlu araçlarla teçhiz edilmesi motorize hale gelen birliklerin bir noktadan diğerine kolaylıkla ve süratle intikal ettirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu yüzden Amerikan yardım programı ile birlikte karayollarında yaşanan dönüşümü tetikleyen sürecin bir diğer ayağını ise çalışmanın da asıl konusunu oluşturan askeri gereklilikler oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı ile birlikte orduların hareket kabiliyetinin savaşların sonuçlarını belirleyen en etkili faktör olarak ortaya çıkması ve bu hareket kabiliyetinin de ordunun elinde bulunan araçlar kadar ulaşım alanındaki altyapıya da bağlı oluşu ulusal savunma için karayollarının ıslahını veya yeniden inşasını elzem bir hale getirmiştir. Bu gereklilik içerisinde yardım programı ile birlikte Türkiye’de incelemelerde bulunan Amerikalı uzmanlar Türkiye’de askeri anlamda yapılacak düzenlemelerde karayollarına özel bir başlık açacaklardır. Demiryolu ağırlıklı bir program takip eden Türkiye’deki ulaşım altyapısının askeri yardım programı ile yeniden yapılandırılan ordunun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği ve çözüm olarak ne yapılması gerektiği, Amerikan Yol Heyeti tarafından hazırlanıp 1948 yılında T.C. Bayındırlık Bakanlığı’na sunulan ‘Türkiye’nin Yol Durumu’ adlı raporda (kamuoyunda Hilts Raporu olarak bilinmektedir) şu şekilde açıklanmıştır:

Fazla miktarda asker ve malzemenin tek demiryolile büyük harp birliklerine ulaştırılması bu gibi nakliye bertaraf edebilecek kadar hava kuvvetine sahip bir ordu tarafından müsaade edilemez. Karada yapılacak harpler, teşebbüs kabiliyeti yüksek ve her bakımdan beslenmesi mümkün küçük birliklere ihtiyaç gösterecektir. Malzeme tedariki ekseriyetle havadan ve yol nakliyatı ile temin edilecektir. Kara malzeme yollarının, talebe cevap verecek şekilde elâstiki olması icabedecektir. Bu ise yüksek standartlı az yoldan ziyade her mevsimde geçit veren uzun tulde yollara ve bir tek esaslı yoldan ziyade aynı istikamette kullanılacak muhtelif yollara ihtiyaç gösterecektir.⁷

Amerikan askeri yardım programı ile birlikte motorize hale getirilen Türk ordusunun istenilen noktalara hızlı bir şekilde varabilmesi amacıyla karayolu ulaşımının en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmesi aslında sivil ve askeri yetkililerin karayollarını

⁶ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

⁷ **Türkiye’nin Yol Durumu: Türkiye Cumhuriyeti Bayındırlık Bakanlığı’na Sunulan Rapor** (Türkiye’ye Yardım Programı ile İlgili Amerikan Yol Heyeti Tarafından Hazırlanmıştır), Şubat – 1948, s. 51.

yurt savunması açısından nasıl konumlandıklarına dair değişen anlayışa da ışık tutacaktır. 1940'ların ikinci yarısına kadar Fevzi Çakmak figürü üzerinde ete kemiğe bürünmüş olan ordunun, düşmanın geçişini kolaylaştırabilir düşüncesiyle özellikle Doğu bölgelerinde yol yapımına karşı çıkmış olması⁸ DP döneminde sıklıkla eleştirilecektir.⁹ Düşmanın istilasını kolaylaştırır düşüncesiyle yol yapımına mesafeli davranılmasını eleştiren ve bu anlayışın nasıl bir zihniyet ile ikame edildiğini gösteren belki de en iyi örnek DP Erzurum milletvekili Sabri Erduman'ın sözlerinde gizlidir. Erduman Meclis'te yaptığı konuşmada en ücra köylere kadar ulaşan yol ağından bahsedecek ve yeni anlayışı içerisinde anti-komünist vurgular da taşıyan şu sözleriyle tarif edecektir: “Artık düşman gelecek diye yol yapmamak gibi bir geri zihniyet yerine, düşmanı memleket hududunda karşılamak ve hattâ memleket dışında karşılamak için Kore'ye kadar nasıl gidilmesi lâzımsa onun icabı yapılan bir zihniyet kaim olmuştur.”¹⁰

Amerikan askeri yardım programıyla ulaşım alanında değişen anlayışlar ordu içerisinde de karayolunu en temel ulaşım metodu haline getirmiştir. TSK'ya bağlı Ulaştırma Okulu'nda 1948-1960 arasında kara, hava ve deniz ulaşımıyla ilgili ne kadar personel yetiştirilmiş olduğu da bu savı doğrular niteliktedir.¹¹ Ordu içerisinde hızla kabul edilen ulaşım alanındaki bu yeni anlayış kısa zamanda ülkenin genelinde kabul gören bir zihniyete dönüşmüş ve ‘teker dönsün’ düsturuyla inşa edilmeye başlayan yollar sayıları her sene artan araçları ağırlamaya başlamıştır. Ulaşım politikasındaki bu keskin ve ani yön değişimi sonrası ortaya çıkan tabloda sadece karayollarının önlenemez yükselişi yer almamıştır. Zira karayolu ağı inşasının ulaşım politikasında en temel öncelik halini alması aynı zamanda tek-parti dönemi ile özdeşleşmiş olan demiryollarının da geri plana itilmesini beraberinde getirmiştir. Amerikalı uzmanların öncülüğünde şekillenen yeni politikalar iktisadi gerekçeler öne sürerek demiryollarından vazgeçilmesi gerektiğini ortaya koymuş ve bu yeni anlayış sonunda

⁸ Doğan Avcıoğlu geçmişteki Türk politikasının istilacılar daha çok yararlanır endişesiyle Doğu bölgelerindeki ulaşım olanaklarını geliştirmekten kaçındığını belirtmiştir. Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 403. Karayolu programının önemli isimlerinden Vecdi Diker'in tanıklıkları da askerlerin özellikle Doğu bölgelerinde yol yapımına karşı olduğunu teyit eder niteliktedir. Diker Hilts Raporu öncülüğünde tespit edilen yol ağına askerlerin tepki gösterdiğini ve “Rus sınırına yol yapıyorsunuz. Kars'a, oralara yol yapıyorsunuz. Öyle olursa biz bu memleketi müdafaa edemeyiz” dediklerini aktarmaktadır. **Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Kurucusu Vecdi Diker'in Ardından (1908-1997)**, Yollar Türk Milli Komitesi, Ankara, 1998, s. 76.

⁹ Kendisi de eski bir general olan DP Afyon Karahisar Milletvekili Ali İhsan Sabis Meclis'teki konuşmasında bazı ‘ham kafalı’ların düşman istilasını kolaylaştırır anlayışıyla sahillere doğru yol inşasını zararlı bulduğunu ve hatta buna engel olduğunu ifade etmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: 20, Toplantı: 3, Ellinci Birleşim (22.II.1953), s. 750.

¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C: 28, İçtima: 4, Ellinci İnikat (25.II.1954), s. 913.

¹¹ Ulaştırma Okulu'nda 1948-1960 yılları arasında Devlet Demiryolları ve Denizcilik Bankası ile ilgili 198 sivil yetiştirilmiştir. Aynı dönemde er sınıfından 12818 karacı, 225 denizci ve 137 havacı; astsubay sınıfından 2102 karacı, 360 havacı ve 30 denizci; subay sınıfından ise 2473 karacı, 192 havacı ve 14 denizci eğitim almıştır. Yetiştirilen karacı ve havacı yedek subay sayısı ise 3981 olmuştur. **Ulaştırma Okulu**, TCDD Matbaası, İzmir, 1962.

demiryollarının yük taşımadaki payı 1950’de % 71.6’dan 1960’da % 54.7’ye; yolcu taşımadaki payı ise % 45.7’den % 28’e gerilemiştir. Aynı dönemde ise karayollarının yük taşımadaki payı % 22.3’den % 43.4’e; yolcu taşımadaki payı ise % 47.2’den % 69.3’e yükselmiştir.¹² Hummalı bir karayolu yapımı faaliyetine girişilmesiyle birlikte cumhuriyet döneminin en başından itibaren ulaşımın belkemiğini oluşturan demiryollarını sadece ‘turistleri eğlendirmek’ gibi ikincil, önemsiz ve küçümseyici bir misyonla eş değer tutan anlatımlara bile rastlanacaktır.¹³ Her ne kadar bu tip anlatımlar dönemi tam olarak yansıtmasa da demiryollarının Amerikan yardım programıyla birlikte ikincil plana itildiği ve bunun da planlı bir şekilde tercih edildiği çok açıktır. Zira Meclis’te yapılan konuşmalarda muhalefet partilerinin üyeleri dahi Cumhuriyet’in en başından beri demiryollarının karayollarına tercih edildiğini, doğru veya yanlış bunun tartışılmaması gerektiğini fakat bundan sonra devletin yapması gerekenin karayollarını demiryollarından önceye almak olduğunu beyan etmişlerdir.¹⁴ Karayolları inşası Bayındırlık Bakanı Nihat Erim’in 1948’ün Eylül ayında ilan etmiş olduğu üzere seferberlik halini almış ve bu yol seferberliği iktidarlar değişse bile hız kesmeden devam etmiştir. Kamuoyuna duyurulan bu yol seferberliğinin neleri içerdiğine geçmeden önce bu seferberliğin bir program haline getirilmesi ve akabinde hayata geçirilmesinin ardındaki asıl sorumlulara yani Amerikan Yol Heyeti’ne bakmak daha yerinde olacaktır.

B. Amerikan Yol Heyeti

Uygulamaya konulmasına karar verilen askeri yardımın hangi sahalara ve hangi miktarlarda yapılacağını tespit etmek amacıyla 22 Mayıs 1947’de Türkiye’ye gelen İnceleme Heyeti’nin dikkatini çeken en önemli noktalardan biri mevcut karayolu ulaşım ağının motorize hale getirilmesi planlanan ordunun ihtiyaçlarına cevap verememesi olmuştur. İncelemeler sonucu yapılan değerlendirmeler Türkiye’de el emeğine dayalı yol inşa ve bakım metodunu çağdışı olarak nitelendirmekle kalmayacak aynı zamanda motorize hale getirilecek olan ordu için gerekli karayollarının yapımının mevcut metodlarla çok uzun zaman alacağını

¹² Berrin Eken, **Türkiye’de Demiryolu Münakalesi**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1965, s. 258.

¹³ Ziya Ünsel Karayolları Bülteni’nde kaleme aldığı yazıda karayolları karşısında demiryollarının bir zamanların Mudanya-Bursa dekovili veya İzmir’in atlı tramvayları gibi yalnızca tursitlere eğlence olabileceğini belirtmiştir. Ziya Ünsel, “Demiryolu – Karayolu”, **Karayolları Bülteni**, Yıl: 10, Sayı: 116, Haziran 1960, s. 32.

¹⁴ DP Eskişehir milletvekili Kemal Zeytinoğlu ve Millet Partisi Afyon Karahisar milletvekili Gl. Sadık Aldoğan’ın demiryolları ile ilgili görüşleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 8, Toplantı: 2, Yirmi Altıncı Birleşim (2.XII.1947), s. 628.; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 3, Elli Üçüncü Birleşim (26.II.1949), s. 720.

ortaya koyacaktır. Ülkenin içinde bulunduğu iktisadi şartlar dolayısıyla yolların inşası için gerekli olan modern araç-gereç, malzeme ve yedek parçayı tedarik etmekte zorlanan Türkiye için bu sebepten dolayı 100.000.000\$'lık askeri yardımın 5.000.000\$'lık kısmı yol inşası ve bakımına ayrılmıştır.

Yardım kapsamında oluşturulmuş bütçeden ne kadar tahsisat alacağı kararlaştırılan yol programı için bir sonraki adım eldeki mevcut bütçe ile ulaşım ağını yeniden dizayn edecek kadronun belirlenmesi olmuştur. Karayolu probleminin ele alınıp mümkün olan en kısa zamanda çözüme kavuşturulmasının çok net bir şekilde ortada olmasına karşın sıra bu sürecin hangi kadro tarafından yönetileceği sorusuna geldiğinde aynı netlikte cevap vermek oldukça zor olmuştur. Bu belirsizlik nedeniyledir ki sürecin en başında yol programının yardımın kara grubuna bağlı olarak yürütülmesine karar verilmiştir. ABD Kara Kuvvetleri Komutanlığı hem yardım kapsamında Türkiye'ye sevk edilecek olan malzemenin kullanımı ve bakımını Türk personele öğretmek hem de karayolu inşasında bu malzemenin kullanımını denetlemek üzere küçük bir eğitimci grubunu görevlendirmiş ve birkaç mühendisin de katılması kararlaştırılan Albay Wilcox idaresindeki bu grubun Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Kara Grubu Başkanı General McBride'a bağlı olarak çalışacağı belirtilmiştir.

Bu kararın Türk tarafını memnun ettiğini söylemek ise zordur. Yol gibi ülkenin sadece askeri değil aynı zamanda iktisadi gelişimi için de önemli bir meselenin Amerikan askeri personelinin sorumluluğuna bırakılması ve personelin de karayolları ile ilgili sadece sınırlı bir teknik destek sağlayacak olması Türk tarafında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu yüzden yapılacak olan Amerikan yardımına dair incelemelerde bulunmak ve yardım kapsamında gelecek olan malzemelere ilişkin müzakereler yapmak üzere ABD'de bulunan, içerisinde Bayındırlık Bakanlığı'nda görevli Vecdi Diker'in de yer aldığı Yarbay Cemal Aydınalp başkanlığındaki grup Birleşik Devletler Yollar İdaresi'nde (Public Roads Administration-PRA) görevli Thomas McDonald ile temasa geçmiştir. Türk heyeti inşa edilecek uzun mesafeli karayollarının planlamasına da katkıda bulunacak daha geniş kapsamlı bir teknik destek talebinde bulunurken McDonald PRA'ya bağlı bir ofisin kurularak Amerikalı askeri yetkililerin elinde bulunan yol programının sorumluluğunu devralmayı ve bu sorumluluğu içerisinde planlamanın da yer aldığı daha uzun soluklu bir çalışmaya dönüştürmeyi kabul etmiştir.¹⁵ Vecdi Diker sürecin ne şekilde ilerlediğini anılarında şu şekilde aktarmaktadır:

¹⁵ Provision of Assistance to the Turkish Ministry of Public Works by the U.S. Public Roads Administration under the Turkish Aid Program, 18.09.1947, **National Archives**, RG 59 General Records of the Department of State,

Gelelim 1947'ye. Yani Amerika'ya görevli olarak ilk gidişimden iki yıl sonra... O arada Marshall yardımı başladı. Bu kez, Marshall yardımı için beni askeri bir heyetle beraber yeniden Amerika'ya gönderdiler... Gaye, Marshall yardımı ile Türkiye'ye tahsis edilen 5 milyon dolardan istifade ederek bazı askeri yolların yapılması idi. Para askerlerin elinde idi. Yani, Amerika bu parayı Marshall yardımı dolayısıyla, Amerikan Milli Müdafaası'nda tutuyordu.

Amerikan Milli Müdafaası'nda uzun süre çalıştık. Askeri teşkilât bu işe hakimdi... Amerikan generalleri bizim işi çok hafife alıyorlardı. Halbuki benim aklımda şu vardı: Bu 5 milyon dolardan istifade ederek Amerika'nın yol bilgisini, yol tekniğini Türkiye'ye getirmek. Bu uzun sürdü. Askerlerle biraz mücadele ettim... Askerler bana sürekli olarak; "Sen bize inanmıyor musun? İtimat etmiyor musun?" diyorlardı. Ben: "Yok, itimat ediyorum... Fakat, bizim yapmak istediğimiz Türkiye'De bir yol teşkilâtı kurmaktır, istihkâm teşkilatı değil... Siz askersiniz, nitekim bu harpte muvaffak oluyorsunuz" diyordum. Harbin sonuna doğru geliniyordu. Daha tam bitmemişti harp.

Gitmeden evvel yaptığımız çalışmalarla, yol teşkilâtı nasıl olacak, yol şebekesi nasıl olacak, merkez nasıl, ne bölümleri olacak, bölgeler nasıl olacak, nasıl olması lâzım, aşağı yukarı belli olmuştu. Kanaviçesi çıkmıştı. Amerikalıları, Amerikan yol teşkilâtını iyi tanıyordum...

Gayem, Amerikan yol teşkilatına benzer bir teşkilât kurmak...

Amerikan yol teşkilâtına gittim. Başında gayet iyi tanıdığım Mc Donald var. Onunla görüştim. "Aman Vecdi" dedi. "Ben bu harp zamanında bu Amerikan ordusuyla kâfi derecede uğraştım. Şimdi benim başıma iş açma" dedi. Açıkça "Buraya kadar geldi" dedi, eliyle böyle... "Amerikan askerinin olduğu yerde ben yokum" demek istedi... Aman, filan...

Nihayet bu teşkilât kurma işini, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın da yardımıyla Amerikan Yollar İdaresi'ne intikal ettirdik. İşbirliği yapılmasını istedik...

Neyse, uzun sürdü bütün bunlar. Nihayet, Amerikan yol teşkilatı ile bir anlaşma yapıldı... Şu şekilde olacak:

Bize yardım malzemesi, inşaat makinaları verecekler. Bir de birinci sınıf mühendisler götüreceğiz Türkiye'ye, bize yardımcı olacaklar, yol gösterecekler. Seçeceğiz... Amerika'yı dolaşmıştım. Adamları tanıyordum. Öyle, iyi adamlar seçtik. Hiltis diye bir adam vardı, iyi bir adam... Onlardan bir heyet yaptık. Nihayet birgün atladık geldik.¹⁶

PRA'nın Türkiye'de karayollarının yeniden dizayn edilme sürecinde aktif rol almayı kabul etmesinin ardından öneri Türk Genelkurmayı'na da iletilmiştir. Askeri ataşe Albay F. N. Roberts'in Rüştü Erdelhun'a yazdığı mektupta Amerikan yardımı kapsamında PRA'nın Türkiye'de ofis kurmasının planlandığı belirtilmiş, birçok Latin Amerika ülkesinde faaliyet gösteren bu ofislerin karayollarının gelişiminde çok önemli başarılar elde ettiğinin altı çizilmiştir. Albay Roberts'e gönderilen yazıda ise Türk Genelkurmayı'nın bu teklifi memnuniyetle kabul ettiği belirtilmiş ve yolların inşası için daha fazla Amerikan yardımı için ricada bulunulmuştur.¹⁷

Her ne kadar karayolları ile ilgili yürütülecek olan programın kimler tarafından idare edileceği karara bağlanmış olsa da bu kararın sahaya yansması çok uzun değilse bile belli bir

Records of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs 1947-50, Subject File/Turkey, Program Operations-Turkish Monthly Reports, Feb. 1948, Lot. 24, Box. 30.

¹⁶ **Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Kurucusu Vecdi Diker'in Ardından (1908-1997)**, s. 75-76, 119.

¹⁷ Letter Tur-67-7, 30.09.1947, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 82.

zaman almıştır. PRA'dan önce yol programını üstlenmiş olan ABD Kara Kuvvetleri 1947'nin Ekim ve Kasım aylarında yedi sivil malzeme uzmanını yardım kapsamında gönderilecek olan yol yapımı ile ilgili araç-gereç ve malzemenin teslim alınması ve kullanımı amacıyla İskenderun Limanı'nda görevlendirmiştir. Türkiye'deki yol inşa programının idaresinde yaşanan görev değişimi 25 Kasım 1947'de basına duyurulurken PRA'ya bağlı ilk personel de 1 Aralık 1947'de Türkiye'ye ulaşmıştır.¹⁸ Birleşik Devletler'de yol inşasının planlama, finansman, resim, malzeme muayenesi, köprü inşası, teçhizat veya tamirat gibi alanlarında uzman olan personelin Türkiye'ye gelişleri fasılalarla devam ederken yol programı nedeniyle Türkiye'de bulunan Amerikalı personel sayısı da hızla artmaya devam etmiştir.¹⁹ Yol programıyla ilgili olarak Amerikalı uzmanlar Türkiye'ye ayak basmaya başlarken diğer taraftan da yardım kapsamında gönderilen yol yapım malzemeleri limanlara ulaşmaya başlamıştır. İçerisinde ekskavatörlerin, vinçlerin, yükleyici traktörlerin, kar temizleme makinalarının, hava kompresörlerinin, beton karıştırıcılarının ve tesviye makinaları gibi değişik araç-gerecin yer aldığı sevkiyat programını taşıyan ilk gemi 1947'nin Ekim ayında ülkeye giriş yaparken yol programının aciliyetinden olsa gerek yolların inşasıyla ilgili 5.000.000\$'lık program içindeki malzeme sevkiyatının hemen hemen tamamı (%94'lük kısmı) 20 Eylül 1948 itibariyle Türkiye'ye ulaştırılmıştır.²⁰ Karayolları inşasının kimin öncülüğünde ilerleyeceğinin netleşmesi ve program için gerekli malzeme ve araç-gerecin limanlara ulaşmasından sonra Amerikalı uzmanlar nasıl bir yol takip edileceğiyle ilgili çalışmalara başlamışlardır. Yapılan tetkikler sonrası ortaya çıkan tablo ve atılması gereken adımlar kamuoyunda 'Hilts Raporu' olarak bilinen raporla Türk askeri ve sivil yetkililere sunulurken bu rapor aynı zamanda karayolları ile ilgili bundan sonra izlenecek süreçteki temel rehber olacaktır.

II. Hilts Raporu

Yardım kapsamında Birleşik Devletler'den Türkiye'ye karayollarının inşası için gönderilen uzmanlardan biri de H. E. Hilts olmuştur. Amerikan Yollar İdaresi'nin başkan

¹⁸ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1949, 13.08.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.; "Türkiye'ye Yapılan Yardımın 5 Milyonu Yola Harcanacak", **Ulus**, 25.11.1947, s. 1.

¹⁹ 1949'dan 1959 yılına kadar Karayolları Genel Müdürlüğü nezdinde çalışan Amerikalı personel sayısı 117'yi bulmuştur. "Amerika B. D. Cumhurreisi Mr. Dwight David Eisenhower'ın Memleketimizi Ziyareti Münasebetile", **Karayolları Bülteni**, Yıl: 10, Sayı: 110, Aralık 1959, s. 5.

²⁰ U.S. Congress, **The Fifth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended September 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 778, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 10.

yardımcılığını yürütürken yapılması tasarlanan karayolu ağının planlaması için Türkiye'ye gönderilen Hilts 1947 yılının Aralık ayında görevine başlamıştır. Türkiye'de yaklaşık beş ay kalan Hilts'in başkanlığındaki heyet değişik noktalarda incelemelerde bulunmuş ve gözlemlerini bir rapor halinde 1948'in Şubat ayında Bayındırlık Bakanlığı'na sunmuştur. Türkiye'nin Yol Durumu isimli bu rapor milli istiklal ve emniyet ile ekonomik ilerlemenin belkemiğini oluşturan karayolu inşasının elzem bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymakla yetinmemiş aynı zamanda bu ihtiyacın giderilmesi için ne türlü bir kurumsal yapının oluşturulması gerektiği, programın nasıl finanse edilmesi ve plan, inşa ve bakım standartlarının hangi ölçütlere göre belirlenmesiyle ilgili de önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Raporunda yer alan bu tavsiyelerin sadece tavsiye olarak mı kaldığı ya da emirlerine uyulması zorunlu olan kutsal bir metine mi dönüştüğü sorusuna cevap verebilmek için dönem içerisinde atılan adımlar ile raporda belirtilen noktaların beraber değerlendirilmesi gerekmektedir.

A- Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Kurulması

Hilts Raporu'nun Şubat 1948'de yayınlanmasından çok kısa bir süre sonra 26 Nisan 1948'de Amerikan Yol Heyeti ile Bayındırlık Bakanlığı arasında imzalanan antlaşma ile hem iki taraf arasındaki işbirliği resmiyet kazanmış hem de Amerikalı heyetin Türkiye'de ne şekilde faaliyet yürüteceği belirlenmiştir.²¹ Bu antlaşma aslında raporda yer alan hususların hayata geçirilmesi için atılmış bir ön adım olarak da değerlendirilebilir. Zira bu antlaşmadan sonradır ki raporda yer alan önerilerin hayata geçirilmesine çalışılmıştır. Amerikan Yol Heyeti tarafından hazırlanıp Bayındırlık Bakanlığı'na sunulan raporda yer verilen tavsiyelerden ilkini karayollarıyla ilgili kurumsal bir çatının kurulması oluşturmuştur. Raporun tavsiyeler kısmında doğrudan doğruya Bayındırlık Bakanlığı'na karşı sorumlu bir Yollar Genel Müdürünün idaresinde, hükmi şahsiyeti haiz müstakil bir Yollar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir. Proje ve araştırma dairesi, yapım ve bakım dairesi ile mali ve idari işler dairesi olmak üzere üç bölümden oluşması planlanan Yollar Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilatının şimdilik 10 bölge müdürlüğüne ayrılması önerilmiştir. Amerikalı uzmanların özellikle önem verdiği bu tavsiye Türk yetkililer tarafından emir telakki edilmiş ve hızlı bir şekilde uygulamaya konulmuştur. 11 Şubat 1950 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri

²¹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1949, 13.08.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.; Report on the Road Program, September 1949, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Subject Files (Central Files) 1948-56, Box: 53.

Hakkında Kanun ile Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı, tüzel kişiliği haiz olmak ve katma bütçe ile idare edilmek üzere Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Devlet yolları ağına giren tüm yol ve köprülerin güzergahlarının belirlenmesinden, inşa ve onarımlarına kadar geniş bir sahada görev yürütecek olan müdürlük Hilts Raporu'nda belirtildiği üzere idari işler dairesi, teknik ve iktisadi etüd işleri dairesi ve yapım ve bakım işleri dairesi olmak üzere toplamda üç bölümden oluşmuştur.

B- Yeni Bir Yol Programı: 9 Yılda 23000 Kilometre

Karayollarının yeniden dizayn edilmesi amacıyla, Amerikalı yetkililerin önerdiği şekliyle, bağımsız bir müdürlüğün oluşturulmasından sonra Hilts'in Türkiye'nin ne kadar uzunlukta yola ihtiyacı olduğuyla ilgili değerlendirmesine ve Türk yetkililerin buna karşın nasıl bir pozisyon aldıklarına bakmak sürecin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Türkiye'nin devlet yollarının bütün yoğun nüfuslu merkezleri birbirine bağlayacak ve memleketin can damarlarını teşkil edecek 35.000 km'lik bir yol sisteminden ibaret olması gerektiğinin altını çizen Hilts Raporu gerekli yol ağının inşa edilmesinin prensip olarak kabul edilmesini tavsiye etmiştir. 1947 sonrası gelişen süreçte karayolu inşasının en öncelikli ulaşım politikası haline gelmesi gerektiğine inandırılan Türk yetkililer için Amerikan Yol Heyeti'nin işaret etmiş olduğu karayolu uzunluğuna ulaşmak temel bir misyon olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden 23.054 km'lik bir devlet yolu ağının üçer yıllık dönemlere ayrılarak dokuz yıl içerisinde inşa edilmesini öngören bir yol programı hazırlanmış ve bu program 8 Ağustos 1948 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından alınan bir karar ile yürürlüğe konulmuştur.²²

Cumhuriyet tarihi boyunca bu kadar geniş kapsamlı bir yol programının ilk defa bir kararnameye bağlanmış olması Amerikalılar tarafından konulan hedeflere varılmasının Türkiye açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koyarken aynı zamanda bu hedeflere varmak için Türkiye'nin olması gerekenden daha hızlı bir şekilde hareket ettiğini de ortaya koyacaktır. Her ne kadar Hilts, Türkiye'nin 35.000 km'lik bir devlet yolu ağına sahip olması gerektiğini ifade etmesine karşın bu hedeflere ulaşılmasının 50 sene sürebileceğini açıklamıştır.²³ Türkiye ise ulaşılması amaçlanan hedefin 23054 km'lik gibi büyük bir kısmını dokuz sene gibi kısa bir sürede tamamlamayı program kapsamına almıştır. Mevcut imkanlar nedeniyle bu kadar kısa bir sürede bu kadar geniş bir yol ağı inşası tepkileri de beraberinde getirmiştir. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası yetkilileri tarafından Türkiye'nin iktisadi

²² Bayındırlık Bakanlığı, **Yol Davamız 9 Yılda 23000 Kilometre**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1948, s. 17.

²³ "Mr. Hilts Dedi Ki:", **Ulus**, 28.02.1948, s. 1.

kalkınması ile ilgili hazırlanan raporda dokuz yıllık karayolu programı uygulamasının yerinde olduğu belirtilecek fakat bu uygulamanın daha geniş bir periyoda yayılması gerektiği dile getirilecektir.²⁴ Eldeki iktisadi imkanlar ile bu kadar geniş kapsamlı bir programın dokuz yıl gibi kısa bir sürede tamamlanamayacağına yönelik itirazlar Türkiye tarafında da yükselmiştir. Nazım Berkhan Ulus'taki yazısında kararnameye bağlanan dokuz yıllık devlet yolları programının eksiksiz olarak takip edilebilmesi için yapılan teknik hesaplara göre yılda asgari 120 milyona ihtiyaç olunduğunu, fakat Türkiye'nin yollar için koymuş olduğu vergiler vasıtasıyla toplanan yıllık miktarla bu projenin dokuz değil 36 yılda tamamlanabileceğini ifade etmiştir.²⁵

C- Cevap Bekleyen Bir Soru: Yolların Finansmanı Nasıl Sağlanacak?

Yol programına yönelik itirazlar her ne kadar programın süresi üzerinde odaklanmış olsa da eleştirilerin asıl noktası bu programın nasıl finanse edileceği üzerine olmuştur. Zira programın dokuz yıl gibi bir sürede tamamlanamayacağı iddialarının arkasında yatan temel gerekçe de eldeki iktisadi kaynakların yetersizliği nedeniyle projenin daha uzun bir zaman alacağıdır. Hilts Raporu'nda da belirtildiği üzere Şose ve Köprüler Reisliği tarafından devlet yollarının bakım ve inşaa projelerinin finansmanı iki temel kaynak tarafından sağlanmıştır. Bu kaynaklar TBMM ödenekleri ve 18 ile 60 yaş arasındaki erkeklerden senede sekiz ile 12 lira arasında tahsil edilen ve Yol Vergisi olarak adlandırılan mecburi yol vergisinin % 15'i olmuştur. Amerikan Yol Heyeti için temel problem ise yollara tahsis edilmesi gereken kaynakların yollar için kullanılmayıp başka harcamalara aktarılması olmuştur. Bu yüzden Amerikalı uzmanların teklifi Maliye Bakanlığı nezdinde Yollar Fonu'nun kurularak yollar için tahsil olunan vergilerin sadece ama sadece yollar için kullanılması olacaktır.

Yollar Fonu'nun oluşturulması talebi finansmanın bir ayağını oluştururken diğer ayağını da yapılacak yol inşaa ve bakım faaliyetlerinin zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilebilmesi amacıyla fonun yeterli şekilde desteklenmesi oluşturmuştur. Her ne kadar Birleşik Devletler yönetimi karayollarına tahsis etmiş olduğu malzeme yardımlarına devam etmiş olmasına karşın²⁶ bu yardımlar ülke çapında girişilen yol programının finansmanına çok

²⁴ **The Economy of Turkey: An Analysis and Recommendations for A Development Program** (Report of a Mission sponsored by the International Bank for Reconstruction and Development in collaboration with the Government of Turkey), Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1951, s. 130.

²⁵ Nazım Berkhan, "Yol, Yol Gene Yol", **Ulus**, 07.03.1949, s. 2. Benzer itirazlar TBMM'de de dile getirilecektir. DP Burdur milletvekili Ahmet Ali Çınar yollar için ayrılmış tahsisatla dokuz yıllık programın 36 yılda bitirilebileceğini ifade etmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 3, Elli Üçüncü Birleşim (26.II.1949), s. 716.

²⁶ 1948-1959 yılları arasında karayollarına tahsis edilen Amerikan malzeme yardımlarının yıllara göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir. 1948'de 5.000.000\$; 1949'da 5.000.000\$; 1950'de 9.000.000\$; 1951'de 4.500.000\$;

ufak bir soluk aldırması ve maliyetin asıl kısmı Türkiye'nin sırtına yüklenmiştir. Türk tarafı da Amerikan askeri yardımı ile birlikte karayollarında yapılması planlanan dönüşüme hem hazırlıksız yakalanmamak hem de bu dönüşümü kendi de destekliyor mesajı vermek amacıyla olacak 1949 yılı bütçesinde karayolları ve köprüler için adeta kesenin ağzını açacaktır. Zira 1948 yılı bütçesinde karayolları ve köprüler için ayrılan 15.200.000 T.L 1949 yılı bütçesinde 38.600.000 T.L. olarak yer almıştır.²⁷ 1949 yılı itibariyle karayolları ve köprülerin inşası ve bakımı için bütçeden ayrılan miktarlarda geçmiş dönemlerle kıyaslandığında oldukça önemli artışlar sağlanmasına karşın Türkiye'nin bundan sonra ulaşım ağındaki temel yüklenici olan karayollarının finansmanında vergilerden de yararlanılacaktır.

Karayollarının finansmanında kullanılacak vergiler düşünüldüğünde akla ilk gelen vergi yol vergisi olmuştur. Gelir esasına dayanmayan, tam anlamıyla bir baş vergisi olan yol vergisi 19 Ocak 1925 tarihinde çıkartılan Yol Mükellefiyeti Kanunu ile yürürlüğe girmiştir. Ülkede yaşayan 18-60 yaş arasındaki tüm erkekler bu mükellefiyete tabi tutulurken sadece sakatlığı tespit edilen fakirler, öğrenciler, askerler ve hayatta altı çocuğu olan erkekler kapsam dışında bırakılmıştır. Yol yükümlülüğü yılda altı ile 12 gün arasında değişen sürelerde il yollarında çalıştırılmak şeklinde tanımlanmış olsa da yükümlülüğü nakden ödeme olanağı da tanınmıştır.²⁸ Amerikan Yol Heyeti'nin ana esaslarını belirlediği karayolları politikasında inşa edilecek veya bakımları yapılacak yolların finansmanı için Türk tarafının düşündüğü ilk çare de Yol Mükellefiyeti Kanunu kapsamında sağlanan gelirin arttırılması olmuştur. Bu sebeple 1948'in sonunda yeni bir yol vergisi kanun tasarısı hazırlanmış ve bu tasarıya göre kazanç vergisi ödeyen kadınların da yol vergisine tabi kılınması planlanmıştır. Tasarı aynı zamanda kazanç, bina ve arazi vergisi mükelleflerinden de ödedikleri vergiler üzerinden hesaplanmak suretiyle yol vergisi alınmasını talep ederken benzinin litresinden de 15 kuruş yol vergisi alınacağı ilan edilmiştir. Her ne kadar tasarının yasalaşması halinde devletin bu suretle tahsil edeceği tutarın 58.000.000 lira olmasının beklenmesine ve yol vergisi adı ile toplanacak olan

1952'de 3.369.000\$; 1953'de 5.287.000\$; 1954'de 5.700.000\$; 1955'de 2.500.000\$; 1956'da 214.900\$; 1957'de 1.563.250\$; 1958'de 800.000\$ ve 1959'da 167.076\$ olmak üzere toplamda 43.101.226\$ (122.661.525 T.L.) yardımda bulunulmuştur. "Amerika B. D. Cumhurreisi Mr. Dwight David Eisenhower'in Memleketimizi Ziyareti Münasebetile", **Karayolları Bülteni**, Yıl: 10, Sayı: 110, Aralık 1959, s. 5.

²⁷ 1948 Yılı Bütçe Kanunu (2 Ocak 1948), **Resmi Gazete**, 5161/6795.; 1949 Yılı Bütçe Kanunu (1 Mart 1949), **Resmi Gazete**, 5350/7144.

²⁸ Nuray Özdemir, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 53, Cilt: 32, (2013), s. 218.

paranın tamamının yol işlerinde kullanılmasının hükme bağlanmış olmasına karşın hükümet bu tasarımı geri çekecek ve yasalaşmasına izin vermeyecektir.²⁹

Yol vergisiyle ilgili yasalaşamayan düzenleme karayollarının inşası için kaynak sıkıntısının devam ediyor olması nedeniyle yerini başka bir çözüme bırakmıştır. Ortaya konan yeni çözüm yolu da yolu kullananlardan vergi alınması anlayışının çerçevesinde şekillenecektir. Hilts de yaptığı açıklamada yol davası için elzem olan yol fonunun benzin, lastik, yedek parça gibi yollarla ilgili malzemeleri kullananlardan; yollar üzerinde ticaret yapanlardan ve yol boyunca kurulacak tesislerden alınacak vergilerle oluşturulması gerektiğini ifade edecek ve fabrika veya banka gibi çalışmak mecburiyetinde olan yol teşkilatının kar ve zarar hesabının olması gerektiğinin altını çizecektir.³⁰ Hilts'in açıklaması sonrası kaynak arayışının nasıl çözüme kavuşturulması gerektiği daha bir netlik kazanırken bu yöndeki ilk adım da benzinin litresinden 11 kuruş vergi alınarak yol fonuna tahsis edilmesi olmuştur. 25 Şubat 1952'de yapılan yeni bir düzenleme ile benzinin litresinden alınan vergi 14 kuruşa yükseltilirken gazyağı, motorin ve mazot da vergi kapsamına alınmış; gazyağının litresinden yedi kuruş, mazot ve motorinin litresinden de beşer kuruş vergi alınması karara bağlanmıştır.³¹ Benzinden alınan vergi yol inşasının finansmanında büyük bir rahatlama sağlamıştır. Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu bu durumu teyit etmiş, yollar arttıkça vasıtaların çoğaldığını, vasıtalar çoğaldıkça benzin sarfiyatının arttığını, benzin sarfiyatı arttıkça da Bakanlığa akan para miktarının fazlalaştığını ifade etmiştir. Zeytinoglu'nun açıklamalarına göre Bakanlığın varidatı benzinden alınan vergi sayesinde her sene %20 oranında artmıştır.³²

Türkiye'de araç sayısındaki değişimler incelendiğinde bakanın açıklamalarının büyük oranda doğruluk payı taşıdığı görülecektir. Zira Türkiye'deki motorlu taşıt adedi 1947'de 15.913 iken 1958 yılına gelindiğinde bu rakam 91.694'e ulaşmış, akaryakıt tüketimi de araç sayısındaki artışa paralel olarak yükselerek 1950'de 412.000 ton iken 1958'de 1.328.682 tona çıkmıştır.³³ Motorlu taşıt adedindeki bu denli artış sonrası benzinden alınan ve yol fonuna

²⁹ Yol vergisi kanun tasarısıyla ilgili olarak bkz. "Yol Vergisinin Yeni Esasları", **Ulus**, 03.11.1948, s. 1.; "Yol Vergisi Tasarısı", **Ulus**, 05.01.1949, s. 2.; "Herkes Yılda Altı Lira Maktu Vergi Verecek", **Ulus**, 09.01.1949, s. 1.; "Yol Vergisi Kanun Tasarısı Meclisten Geri Alındı", **Ulus**, 29.01.1949, s. 2.

³⁰ "Yol İnşaatı İçin Üçer Yıllık Plân Yapılıyor", **Ulus**, 07.04.1948, s. 1.

³¹ Yol İşleri İçin Benzinden Alınacak Vergi Hakkında Kanun (18 Şubat 1949), **Resmi Gazete**, 5336/7135.; Akaryakıtlardan Alınacak Yol Vergisi Kanunu (29 Şubat 1952), **Resmi Gazete**, 5889/9047.

³² "Bayındırlık Bakanlığının Geliri Her Yıl Yüzde Yirmi Artıyor", **Cumhuriyet**, 09.10.1951, s. 1.

³³ Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Plânlama Fen Heyeti, **1960 Karayolları İstatistik Bülteni**, Karayolları Matbaası, Ankara, 1962, s. 17,24. Artan taşıt sayısındaki dikkat çeken bir diğer nokta ise Türkiye'deki taşıt sayısında Amerikan menşeli araçların üstünlüğü ele geçirmiş olmasıdır. 1 Ocak 1955 tarihinde Türkiye'deki

devredilen miktarlardaki kayda değer büyümeler karayollarının kendi kendini finanse edebilmesinin de önünü açmıştır. Nitekim 1948 yılında karayolu harcaması içerisinde genel bütçe katkı payı %82 iken, bu pay 1955 yılına gelindiğinde %61'e düşmüştür.³⁴ Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu'nun yolların finansmanı açısından olumlu bulduğu motorlu taşıt adedinin yükselmesi ve buna paralel olarak da benzin tüketiminin artışı belli bir süre sonra bozulan ekonomik göstergelerin temel nedenlerinden biri olarak gösterilecektir. Sürekli şekilde artan motorlu taşıt adedi ve ordunun motorize hale getirilmesi 1933 yılından beri devam eden petrol arama-tarama çalışmalarından bir türlü istenilen sonuçların alınamayışı ile birleşince Türkiye kendisini artan petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla ithalat sarmalı içerisinde bulacaktır.³⁵ Devletin en tepesindeki isim Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından da teyit edilen ordu ve sürekli yükselen taşıt sayısından kaynaklanan petrol ithalatı o kadar artmıştır ki petrol şirketleri mevcut borçların ödenmemesi halinde Türkiye'ye petrol sevkiyatını askıya alma tehdidinde dahi bulunmuşlardır.³⁶

D- Yol Yapımında Eski Bir Pratiğin Tasfiyesi: Kol Kuvveti Yerine Makinalar

Yol finansman programından sonra Amerikan Yol Heyeti'nin dikkatleri çektiği bir diğer nokta ise içerisinde maliyet ile ilgili hususları da bulundurması dolayısıyla aslında finansmanla da ilişkilendirilebilecek olan yol yapım tekniği olmuştur. Yardım öncesi büyük ölçüde kol emeğine dayanan ve makinalar yerine kazma ve kürekle yapılmaya çalışılan yol yapım ve bakım faaliyetlerine hem iktisadi açıdan daha masraflı olması hem de daha uzun bir çalışma süresi gerektirmesi dolayısıyla mevcut usullerle devam edilmeyecek ve sürecin büyük ölçüde makinalar vasıtasıyla yürütülmesine başlanacaktır. Bu sebeple 1946 senesine kadar yol yapımı ile ilgili elinde sadece mazotlu ve buharlı silindirler, kamyonlar, İstanbul ve İzmir gibi

toplam otomobil, kamyon ve otobüs sayısı 65520 iken Amerikan menşeli araçlar (35142 araç) bu yekûnün % 53'ünü oluşturmuştur. Cavit Orhan Tütengil, **İçtimaî ve İktisadî Bakımdan Türkiye'nin Karayolları**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1961, s. 71.

³⁴ Leyla Şen, **Türkiye'de Demiryolları ve Karayollarının Gelişim Süreci**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2013, s. 161.

³⁵ Akaryakıt ithalatı ve ithalata ödenen miktarlar artan araç sayısı yüzünden ciddi rakamlara ulaşmıştır. Türkiye 1950 yılında 473.342 ton akaryakıt ithal edip 48.413.000 TL ödemiş iken 1958 yılında 789.867 ton akaryakıt ithal edip bunun karşılığında 83.453.000 TL ödemek zorunda kalmıştır. Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Plânlama Fen Heyeti, **1960 Karayolları İstatistik Bülteni**, s. 23.

³⁶ Celal Bayar ABD'ye hareket etmeden önce yaptığı açıklamada ordu ve artan taşıt sayısı yüzünden yükselen petrol ihtalatından duyulan rahatsızlığı dile getirmiştir. "Bayar Dün Amerikaya Hareket Etti", **Milliyet**, 19.01.1954, s. 1. Türkiye'nin petrol ihtiyacının %40'ını tedarik eden ABD merkezli The Caltex Corporation borçları nedeniyle Türkiye'ye krediyle petrol satışını askıya aldığını duyurmuştur. Socony Vacuum, Royal Dutch Shell and Anglo-Iranian Oil Company'nin de borçlarını ödeyemez ise Türkiye'ye karşı benzer bir karar alacakları vurgulanmıştır. Welles Hangen, "Oil Imports' Cost Troubles Turkey", **New York Times**, 18.10.1954, s. 6.

belli yerlerde faaliyet gösteren sabit ve seyyar konkasörler ile çok az sayıda kompresör bulunan Türkiye için yol programı kapsamında yapılan ilk sevkiyat yol greyderleri, vinç kürekleri, paletli traktörler, ekskavatörler, güzergah pürüzlerini kazıyan yol makineleri, beton karıştırıcıları ve tesviye makinaları gibi yol inşa ve bakımında Türkiye tarafında çok da yaygın olmayan araçlardan oluşmuştur. Öncelikle askeri yardım programı kapsamında, sonrasında ise Marshall yardımı bünyesinde sevkiyatı yapılan yol makinelerinin karayollarındaki kullanımı da kısa zaman içerisinde hızla yaygınlaşmıştır. Öyle ki 1948 senesinde 1127 olan yol makine adedi 1949'da 1441'e 1950'de 2561'e ve 1951'de ise 3812'ye çıkmıştır.³⁷ Karayolu ağının inşası ve bakımında bu kadar hızlı bir makinalaşma kamuoyu tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Özellikle makinaların faaliyete geçmesi ile birlikte karayolu yapımında düşen maliyetler ve azalan inşa süreleri başka bir deyişle 'az para ile çok iş mantığı' basında şu şekilde yüceltilmiştir:

Toprak hafriyatında makine kullanılırsa metreküpü 25 kuruşa, amele kullanılırsa 80 kuruşa maloluyor. Biz bu makinelerden her biri ile günde 500 metrelik kısmın toprak tesviyesini yapabiliyoruz.

İnşasına iki ay önce başladığımız şu 40 kilometrelik kısma 135.000 lira harcadık. Bunun çoğu akaryakıt ve infilâk maddeleri için sarfedildi. Bu grupta vazife gören personel sayısı ise mühendisi, operatörü, şoförü, yağcısı dahil, ortalama 100 kişidir. Halbuki aynı iş aynı müddet zarfında ancak 1000 amele çalıştırılmak suretiyle ve üç misli fazla masrafla yapılabilirdi. Yapılabilirdi amma, yola bu metaneti vermek gene de mümkün olamazdı.

Az para ile çok iş çıkarmağa imkân veren bu yeni sistem, elle tutulur bir sürü faydalarından başka insan gücünden de o çeşit bir tasarruf sağlıyor ki, hele bunu asla küçümsyecek durumda değiliz.. Hasat zamanları amelesizlik yüzünden yol inşaatının çok defa nasıl yarıda kaldığını siz, bu işi bilenlerden sorunuz.³⁸

Yardım kapsamında gönderilen yol yapım ve bakım makinalarının varlığı sahada da hissedilmeye başlanacaktır. Amerikan raporlarına yansıyan veriler 1949'un Eylül ayı itibariyle yardım kapsamında gönderilen makinaların bir dönem boyunca 270 km toprak düzenleme yapabildiğini ve 400 km'lik bir yol uzunluğunu da kırma taşlarla kaplayabildiğini ortaya koymaktadır. Sahadaki gelişme sadece yolların inşasında değil aynı zamanda bakımında da göze çarpmıştır. Öyle ki 1951'in Ekim ayında makinalarla bakımı yapılan yolların uzunluğu 15.500 km'ye ulaşmıştır.³⁹ Karayolu inşasında ve bakımında

³⁷ "Karayollarında Makinalı Çalışma", **Karayolları Bülteni**, Yıl: 2, Sayı: 13, Kasım 1951, s. 8.

³⁸ M. B., "Modern Yol Yapımını Yakından Gördüm...", **Ulus**, 25.07.1948, s. 1. Birleşik Devletler'den gelecek makinaların yol inşası ve bakımında maliyet ve zaman açısından sunacağı katkılar için bkz. "Yol İnşaatı İçin 50 Milyon Ek Tahsisat", **Cumhuriyet**, 05.11.1947, s. 1. Benzer değerlendirmeler Amerikan basınında da karşımıza çıkmaktadır. Yol yapımında kullanılan eski ve yeni metodları maliyet ve işgücü açısından karşılaştırmalı değerlendirmeler için bkz. Laurence S. Moore, "Marshall Plan Paves a Future for Turkey with Network of Highways", **The Christian Science Monitor**, 18.10.1949, s. 9.

³⁹ Report on the Road Program, September 1949, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Subject Files (Central Files) 1948-56, Box: 53.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1951, **National Archives**, RG 334

makinalaşmanın giderek artan ağırlığı bahsedildiği üzere sadece maliyetlerin düşmesine neden olmayacak aynı zamanda o zamana kadar karayollarındaki kol kuvvetine dayalı ve kazma ile kürekle sürdürülmeye çalışılan yol yapım ve bakım tekniğinin de yavaş yavaş terkedilmesine neden olacaktır. Makinaların kol kuvvetinin yerini almasının en bariz etkisi ise yılda altı ile 12 gün arasında değişen sürelerde yollarda çalışmayı zorunlu tutan Yol Mükellefiyeti Kanunu'nda yaşanmıştır. Zira yollarda bedenen çalışma yükümlülüğü getiren yol vergisi 1 Mart 1952 tarihinden itibaren kaldırılmış, İçişleri Bakanlığı tarafından valiliklere gönderilen tamimde tahakkuk ettirilen fakat tahsil edilemeyen yol vergileri ve cezalarının iptal olunduğu bildirilirken haklarında idari ve adli takibat yapılanlar için de takibatın durdurulacağı ifade edilmiştir.⁴⁰ Her ne kadar 1950 sonrasında basında yol vergisinin kaldırılmasına yönelik talepler vergi dolayısıyla bedenen çalışmanın angarya ve esaret devrinden kalma bir pratik olduğu yönündeki görüşlerden etkilenmiş olsa da⁴¹ kanunun kaldırılmasındaki temel gerekçe makinalaşmanın yol yapım ve bakımında kol gücüne duyulan gereksinimi azaltması olmuştur. Zira TBMM'ye sunulan tasarinin gerekçesinde karşılaşılan aşağıdaki ifadeler de bu değerlendirmeyi tasdik eder niteliktedir:

Aşikârdır ki, yol yapım işi, Yol Vergisinin ilk ihdas edildiği zamanlardaki şekil ve mahiyet ve tekniğini tamamiyle değiştirmiştir. Kazma kürek, yerini büyük yol makinelerine bırakmış olup, iptidai el emeğinin yıllık semerelerle başaramıyacağı yollar, ancak malzemenin yardımı ve büyük paralar sarfetmek suretiyle çok kısa zamanlarda inşa edilmekte ve hizmete açılmaktadır. Yol yapma zarureti ve inşa tekniğinin modern imkânları karşısında bedeni mükellefiyetin artık yeri kalmadığı şüphesizdir.⁴²

Yol yapımında el emeğinin yerini makinaların almaya başlaması zaman içerisinde iyice kanıksanan bir pratiğe dönüşürken bu sürecin kendiliğinden geliştiğini söylemek ise oldukça zordur. Zira yardım kapsamında yollar ile ilgili yapılan sevkiyatlar öncesi Amerikalı uzmanlar gönderilecek malzeme ve araç-gereci kullanabilecek yeterlilikte kalifiye iş gücünün mevcut olmadığı gerçeğiyle karşılaşacak ve bu sorunun giderilmesi için yol makinalarının kullanımı ve bakımı konularında Türk personelin eğitilmesiyle meşgul olacaklardır. Bu sebepledir ki ilk yardım malzemelerini taşıyan gemilerin limanlara ulaşmasından çok kısa bir süre sonra Aralık 1947'de İskenderun'da Amerikalı uzmanların denetiminde bir eğitim merkezi açılmış ve burada Türk personele makinaların kullanımı ve bakımlarıyla ilgili kurs

(Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 21.

⁴⁰ "Kaldırılan Yol Vergisi", *Zafer*, 25.03.1952, s. 2.

⁴¹ Esad Tekeli, "Hayvanlar Vergisi Mi, Yoksa Yol Vergisi Mi Kaldırılmalı?" *Cumhuriyet*, 24.07.1951, s. 2.

⁴² **Akar yakıtlardan alınacak Yol Vergisi hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu (1/311)**, 18.I. 1952, s. 2.

verilmeye başlanmıştır.⁴³ Birleşik Devletler'den gelen makinalardan yol yapım sahalarında zaman kaybedilmeden yararlanılabilmesi için operatör ve tamircilerin yetiştirilmesine ara verilmeden devam edilmiştir. 1948 Eylülüne gelindiğinde İskenderun'daki eğitim merkezinden mezun olan sivil personel sayısı 310'a; askeri personel sayısı 50'ye ve teknisyen sayısı ise 20'ye ulaşırken halihazırda 57 sivilin de eğitime devam ettiği bildirilmiştir.⁴⁴

Yeni gelen makinalar dolayısıyla Amerikalı uzmanlar tarafından verilen eğitim öncelikle sahada en çok ihtiyaç duyulan operatör ve tamircilerin yetiştirilmesini hedeflemiş iken zamanla eğitim programlarının da içerikleri değişmiştir. Karayollarının planlanması ve programlanması, yol inşası ve bakımı, köprü tasarımı ve inşası, malzemelerin araştırılması ve test edilmesi ile yol incelemesi ve tasarımı gibi karayollarının temel alanlarında da dersler verilmeye başlanmıştır. Eğitimin kapsamının genişlemesiyle beraber Türk personel için yurt dışı yolu görünmüş, subayların eğitim amacıyla Birleşik Devletler'e gönderilmesi uygulamasının bir benzeri de karayolu personeli için hayata geçirilmiştir. Birleşik Devletler yönetimi tarafından 1948'de Büyükelçi Wadsworth'a 1949 baharında Washington'da düzenlenecek olan karayolu mühendisliğiyle ilgili eğitim programına Türkiye'den de mühendislerin katılımının sağlanması yönünde iletilen mesaj orduda yaşanan uzun soluklu yurt dışı eğitim programına benzer bir sürecin tetikleyicisi olmuştur. PRA'nın düzenlemiş olduğu karayollarının idaresi, inşası, bakımı ve işletilmesiyle ilgili kursların yer aldığı eğitim programına Türkiye olumlu yanıt verirken, yedi mühendis Birleşik Devletler'deki dört aylık programa katılmak için 1949 Nisanında hareket etmiştir.⁴⁵ Bu arada iki mühendis de beton ve zift ile ilgili laboratuvar teknikleriyle ilgili uzmanlaşmaları amacıyla Washington'a gönderilmiştir. ABD'ye karayollarıyla ilgili hem teorik hem de pratik eğitim almak amacıyla gönderilen Türk mühendislerin sayısı hızla artarken bu mühendislerin Birleşik Devletler'deki karayollarında kazanmış oldukları pratik bilgiyi Türkiye'ye taşımaları ve böylece Amerika'ya gidemeyen birçok personelin de ABD'de verilmekte olan eğitimden haberdar kılınmaları sağlanmıştır. Örneğin 'Birleşik Devletler'de Karayollarının Kullanımı ve Gelişiminin Teori ve Pratiği' isimli mesleki eğitim kursunu katılan mühendislerin ABD'deki eğitim kursu ve

⁴³ Subject: Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – January, 1948, 25.02.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

⁴⁴ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program - September 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 14.

⁴⁵ Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1948, 13.01.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 14.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

malzeme atölyelerindeki deneyimleri teksir makinaları ile çoğaltılarak Türkiye'deki birimlere gönderilmiştir.⁴⁶

Karayolu inşası ve bakımında çalışan personel eğitiminin bir ayağının da ABD'de yer almasına karşın, Birleşik Devletler'deki bu programın daha çok mühendisler üzerine odaklandığı ve mühendislerin dışında kalan karayolu personelinin Türkiye'de eğitilmesinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de yürütülmekte olan eğitim programının temel hedefi ise daha önce bahsedildiği üzere makine personelinin yetiştirilmesi olmuştur. Bu yüzden uygulanmakta olan eğitimin İskenderun'daki merkezle sınırlı kalmayıp yurt çapına yayılması için çeşitli girişimlerde bulunulurken bu girişimlerden en etkili olanı ise farklı şehirlerde yol makinalarına ait garaj ve atölyelerin kurulması olmuştur. 1948'in Eylül ayında Ankara'da yapımına başlanan yol makinalarına ait atölye de kurulması planlanan zincirin ilk halkasını teşkil etmiştir. Sonrasında bu zincir içerisine Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Samsun ve Trabzon'da inşa edilen bölge atölyeleri de eklenecektir.⁴⁷ Her ne kadar bu tesisler yol makinalarının bakımı ve onarımı amacıyla kurulmuş olsalar da eğitim sahasında da önemli bir misyon üstlenmişler ve Türkiye'nin şiddetle ihtiyaç duyduğu makine personelinin yetiştirilmesi için açılan kurslara ev sahipliği yapmışlardır.⁴⁸

En azından yardımın ilk zamanlarında düzgün şekilde kullanılmamaları veya bakımlarının yeterince yapılmamalarından ötürü Birleşik Devletler'den gönderilen yol makinalarında ortaya çıkan problemler, makinalarla ilgili eğitim sürecine Amerikalı makine firmalarının temsilcilerinin de dahil olmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple İskenderun, Elazığ, Kayseri, Ankara ve İstanbul'daki bölge atölyelerine davet edilen Huber Manufacturing Co. temsilcileri üreticisi oldukları greyderlerin kullanımı ve bakımı konularında kurslar düzenlerken Dempster Brothers Inc temsilcileri ise kendi bünyelerinde yer alan yükleyicilerle

⁴⁶ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – November 1950, 29.12.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20. ABD'ye gönderilen mühendislerin Birleşik Devletler'deki yol yapım teknikleriyle ilgili edindikleri deneyimler de Bayındırlık Bakanlığı tarafından düzenlenen konferanslarla diğer personele aktarılmış, hatta bu konferanslar kitap olarak da yayınlanmıştır. Bu türdeki yayınlar için bkz. Fethi Kömürcüoğlu, **Yol Yapımı**, T.C. Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1952; Arif Pelit, **Amerikada Makineli Yol Yapımı**, Bayındırlık Vekaleti, Karayolları Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1953.

⁴⁷ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-January 1952, 04.03.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

⁴⁸ 1951 Kasım ayına kadar bölge atölyelerinde ve İskenderun'daki merkezde 26 kurs açılmış ve bu kurslarda 214 traktör, 211 grayderci, 65 ekskavatör, 69 kompresör, 87 konkasör ve 70 muallim şoför olmak üzere 1752 personel yetiştirilmiştir. "Karayollarında Makinalı Çalışma", **Karayolları Bülteni**, Yıl: 2, Sayı: 13, Kasım 1951, s. 9.

ilgili sunumlar yapmışlardır.⁴⁹ Benzer şekilde Bucyrus Erie Co. temsilcileri üretici oldukları yol makinalarının, DeWalt Saw Company temsilcileri ise imalatını gerçekleştirdikleri bıçkı makinalarının nasıl kullanılması gerektiğini yanlarında getirmiş oldukları filmlerle Türk personele aktarmışlardır.⁵⁰ Amerikalı uzmanların öncülüğünde bölge atölyelerinde açılan kurslar ve bu kurslara katılımları sağlanan Amerikalı firma temsilcileri teknik anlamda yaşanan sıkıntıların kısa zamanda hafiflemesine yol açmıştır. Uygulamaya konulan eğitim programının sonucu olsa gerek yetişmiş personel sayısı her geçen sene artmış buna karşın tamire giren makine oranlarında ise önemli düşüşler gözlemlenmiştir. 1948’de % 18.5 olan tamir yüzdesi; 1949’da 13.57’ye; 1950’de 12.7’ye ve 1951’de ise 7.61’e inmiştir.⁵¹

Yaygınlaşan eğitim programlarıyla yetişmiş personel sayısı artmış ve buna paralel olarak makinalarda yanlış kullanım veya bakımsızlıktan ötürü yaşanan problemler önemli ölçüde azalmış olsa da yol inşa ve bakımında makinalaşmanın getirmiş olduğu maliyet problemi tüm ağırlığıyla kendini hissettirmeye devam etmiştir. Birleşik Devletler’den gelen yol yapım ve bakım makinalarının sahada sorunsuz şekilde faaliyet göstermelerinde her ne kadar teknik anlamda eğitimin oynadığı rol önemli olsa da sorunsuz bir çalışma aynı zamanda makinaların bakımlarının eksiksiz bir şekilde yapılması ve bu bakımlar sonucunda eskien veya bozulan parçaların yenileriyle değiştirilmesi ile mümkün olmuştur. Yedek parçaların tedarik edilememesi makinaların atıl hale gelmesine kadar gidebilecek önemli bir sorun teşkil ederken Amerikalılar ise bu sürecin tüm maliyetini Türkiye tarafının sırtına yüklemeyi tercih etmiştir. Yol makinalarının bir yıllık yedek parça ihtiyacının makinanın satış fiyatının yaklaşık % 10’una denk gelmesi Türkiye gibi bu parçaları üretemeyen ve daha da önemlisi elinde sınırlı döviz rezervi olan bir ülke için ciddi sıkıntılara kapı aralamıştır.⁵²

⁴⁹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

⁵⁰ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October 1952, 22.11.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1952, 27.10.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1949, 13.10.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17.

⁵¹ “Karayollarında Makinalı Çalışma”, **Karayolları Bülteni**, Yıl: 2, Sayı: 13, Kasım 1951, s. 9.

⁵² Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 14.

Aslında yedek parça kaynaklı muhtemel problemler yol makinaları mevzu bahis olduğunda çok fazla su yüzüne çıkmasa da Amerikan yardımı sonrası hem tarlalarda işlemeye başlayan traktörler hem de yeni yapılan yollarda sıklıkla karşılaşılan motorlu araçlar söz konusu olduğunda daha bariz bir şekilde hissedilecektir. Gerek karşılaşılabilecek teknik sorunların üstesinden gelebilecek yetişmiş insan kaynağının olmaması gerekse tedarik edilmesi gereken yedek parçaların temininde maddi problemler nedeniyle yaşanan aksamalar ‘motorize hale gelen’ Türkiye’yi bekleyen sıkıntılar olarak ön plana çıkmıştır. Yaşanan sıkıntılar o kadar yaygınlaşmıştır ki özellikle kırsal kesimde ortaya çıkan tablo Aziz Nesin’in 1955 yılında kaleme aldığı Medeniyetin Yedek Parçası hikayesindeki Hamit Ağa figürü ile ete kemiğe bürünmüştür.⁵³ Krediyelikle traktör alan fakat sürekli bozulan traktörü yedek parça sıkıntısı ve maddi problemler nedeniyle bir türlü işler duruma sokamayan ve iflas noktasına gelip traktörü balyozla parçalayan Hamit Ağa figürü yaşanan süreci belki de en açık şekilde özetleyecektir. Hamit Ağa figürü o kadar büyük bir rahatsızlığı yansıtmış olmalı ki figürün farklı örneklerine yabancı basında bile rastlanabilmektedir. İç Anadolu’da bozulan traktörünün onarımı için bir diğer ortağını yüzlerce kilometre uzaklıktaki traktör bayine teknik eleman getirtmesi için gönderen ve bunu yaparken de yolda traktörüne bir şey olmaması için nöbet tutan köylüler Amerikan gazetelerinin sayfalarında dahi kendilerine yer bulmuşlardır.⁵⁴ Yedek parça sıkıntısı TBMM’ye de taşınmış, CHP Ankara milletvekili Recep Engin Ticaret Vekilinin yanıtlanması amacıyla verdiği soru önergesinde lastiksizlik ve yedek parçasızlık nedeniyle motorlu kara nakil araçlarının aksayan faaliyetleri için neler düşünüldüğünü ve ne gibi tedbirler alındığını öğrenmek istemiştir.⁵⁵

Hilts Raporu çerçevesinde karayolları ile ilgili belirlenen program Amerikalı yol uzmanlarının öncülüğünde hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilirken bu süreç Türkiye’de o zamana kadar değişmez olarak kabul edilen birçok pratiğin de yeniden ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Karayollarının teşkilat yapısından tutun da finansmanına ve hatta yol yapım tekniğine kadar sirayet eden bu dönüşüm aynı zamanda Türkiye’de ulaşım politikalarında şimendifer tarafından üstlenilen asıl misyonun otomobil tarafından yürütülmesine yol açmıştır. 1947 yılında başlayan Amerikan yardım programı ile birlikte ulaşım politikalarında en öncelikli saha haline gelen karayollarının bu konuma yükselmesinde daha önce de belirtildiği üzere hem iktisadi hem de askeri gerekçeler önemli rol oynamıştır. Her ne kadar ulaşım ile ilgili yaşanan dönüşümde Türkiye’ye dayatılmak istenen iktisadi

⁵³ Aziz Nesin, **Yedek Parça**, Adam Yayınları, İstanbul, 1996.

⁵⁴ Edmund Stevens, “ECA-Pushed Tractors Aid Turk Farms”, **The Christian Science Monitor**, 14.02.1952, s. 10.

⁵⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: XI, C: 1, İçtima: 1, On İkinci İnikat (9.XII.1957), s. 129.

rollerin etkisi oldukça kapsamlı bir yer tutsa da çalışmanın içeriğinin Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu olması inşasına girilen karayolu ağındaki askeri gerekliliklere ve bu süreçteki JAMMAT'ın rolüne daha detaylı şekilde eğilmeyi zorunlu kılmaktadır.

III. Karayollarının İnşasında Ordunun Rolü

1947 yılından itibaren Amerikan askeri yardım programı kapsamında gönderilen askeri araçlar o zamana kadar yer değiştirmek için büyük oranda hayvanların çektiği vasıtalara bağımlı olan Türk ordusunu hızlı bir şekilde motorize hale getirecektir. İşte tam da bu motorize hale gelme durumu yol davasını aynı zamanda bir milli savunma ihtiyacı haline sokacak ve karayollarının ön plana alınmasına yol açacaktır.⁵⁶ Bu sebeptir ki ordunun modernize edilmesi gerekliliği üzerinden hareket eden Amerikalı yetkililer karayollarını da gündemlerine alacak ve yardım kapsamında gelecek olan bunca tekerlikli ve paletli askeri aracı ülke içerisinde hareket ettirebilmenin altyapısını inşa etmeye çalışacaklardır. Aslında karayollarına duyulan ihtiyacın arkasındaki tek etken sadece ağır tonajlı bu devasa araçların hareket ettirilebilmesi değildir. Zira ulaşımda yaşanan sıkıntılar nedeniyle hızlı şekilde hareket edemeyen ve bu yüzden özellikle doğu sınırı ve Trakya'da Sovyetlere karşı gereğinden fazla asker bulunduran Türkiye'yi bu yükten kapsamlı bir karayolu ağı kurtaracaktır. İnşa edilecek stratejik yollar veya mevcut yolların ıslahı ile birlikler daha kolay bir şekilde seferber edilebilecek ve sınırlara daha kolay bir şekilde sevk edilebilecektir.⁵⁷ Askeri Yardım Kurulu'nun bu planlaması Amerikalı yetkililerin Türkiye'ye yardımı gerekçelendirirken ortaya koydukları ordunun ekonomi üzerinde çok büyük bir yük olduğu ve bunun için de ivedilikle ordunun mevcudunun azaltılması gerektiği yönündeki tezle beraber düşünüldüğünde karayollarıyla ilgili izlenen politika daha iyi anlaşılabilir.

Böyle bir atmosfer içerisinde karayollarının neden gerektiği sorusuna yardımın her iki yakasından verilen cevaplarda da askeri gerekliliklerin altı özellikle çizilmiştir. Hiltz Raporu çerçevesinde planlanan dokuz yılda 23000 km'lik yol yapımını öngören programın hazırlanmasında Türkiye tarafı göz önünde tuttuğu öncelikleri şu şekilde sıralamıştır: Yurt savunması, ekonomik zaruretler, sosyal icaplar ve son olarak da iç ve dış turizm.⁵⁸ Buna karşın Türkiye'de bulunan Askeri Yardım Kurulu üyeleri de yapılmakta olan yolların neden ülkenin askeri çıkarlarıyla örtüşmesi gerektiğini açıklarken yol yapımında askeri gerekliliklere uyulmasının isteğe bağlı olmayıp bir zorunluluk olduğunu ifade etmişlerdir. JAMMAT

⁵⁶ Bayındırlık Bakanlığı, **Yol Davamız 9 Yılda 23000 Kilometre**, s. 3.

⁵⁷ "U.S. Aid to Turkey", **The Times**, 03.04.1947, s. 5.; "Turkish Armed Strength", **The Times**, 15.11.1950, s. 7.

⁵⁸ Nazım Berksan, "Yol Programı ve Finansmanı", **Ulus**, 08.12.1948, s. 2.

Başkanı General Arnold Türk Genelkurmay Başkanına yazdığı mektupta ABD Kongresi'nin fonların tahsisine izin vermesinin yapılan harcamaların Türkiye'nin askeri gücüne katkı sağlamasına bağlı olduğunu söylemiştir. Bu yüzden General Arnold yollarla ilgili yeni bir yardım talebinde bulunmadan önce Kongre'yi bu yardımı aynı zamanda askeriye'nin de yararına olacak bir yol inşasında kullanacağına ikna etmek zorunda olduğunu açıklamıştır.⁵⁹ Yardım Kurulu'nun en tepesindeki ismin sözleriyle verilen mesaj Türkiye'de inşa edilecek her bir yolun ordunun ihtiyaçlarına da cevap vermek zorunda olduğudur. Aksi durumda yol yardımının sürdürülebilir olması pek mümkün görünmemektedir. Amerikalı yetkililerin çizdikleri bu tablo sonrası Bayındırlık Müsteşarı Çavuşoğlu'nun sözleri daha bir netlik kazanmaktadır. Zira Çavuşoğlu Nazım Berksan'a yaptığı açıklamada Türkiye'de herhangi bir noktadan herhangi bir istikamete yapılacak 500 metre yolun hem iktisadi hem de askeri olduğunu kaydetmiştir.⁶⁰ Askeriyeye fayda sağlamasının, planlanan yol programlarının hayata geçirilmesinin temel şartı olduğu anlaşıldıktan sonra sıra karayolu ağının inşasında askeri ihtiyaçların nasıl belirleneceğine ve daha da önemlisi bu sürecin kim tarafından yürütüleceğine gelecektir.

A- Amerikan Askeri Yardım Kurulu ve Yol Programı

1947 yılında başlayan Amerikan askeri yardım programında karayolu ile ilgili planlamalar ulaşım programının en temel ayağını oluşturmuştur. Yardımın başlangıcında karayollarının planlanması, inşası ve bakımı Amerikan Askeri Yardım Kurulu içindeki Amerikan Kara Kuvvetleri personeline teslim edilmiş iken 1947'nin Aralık ayında yollarla ilgili programda görev değişimi yaşanmış ve yolların idaresi Amerikan Yol Heyetine teslim edilmiştir. Yol programı askeri yardım kapsamı içerisinde yürütülüyor olmasına karşın sorumluluğun Amerikan Yol Heyeti'ne devredilmesi programın en azından teşkilat açısından sivil bir hal almasına kapı aralamıştır. Fakat bu 'sivil' hal bahsedildiği üzere sadece yol programının idari kısmıyla sınırlı kalacak, yol rotalarının belirlenmesi amacıyla yapılan planlamalarda JAMMAT içerisindeki askeri yetkililerin etkinliği her daim kendini hissettirecektir.

Hilts'in başkanlığındaki Amerikan Yol Heyeti Türkiye'de nasıl bir karayolu ağı inşa edilmesiyle ilgili harekete geçerken askeri ihtiyaçlar bu yolda önemli bir rehber görevi

⁵⁹ Subject: Military Road Requirements, 11.10.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box. 8.

⁶⁰ Nazım Berksan, **Yol Davamız Nerede..?**, Akın Matbaası, Ankara, 1951, s. 126.; 'Yol Davamız', **Cumhuriyet**, 25.03.1951, s. 2.

üstlenmiştir. Zira Amerikan Yol Heyeti görevi devralır almaz Türkiye'deki karayollarının askeri önemini gösterir bir harita hazırlamış ve Türk Genelkurmayı'na sunmuştur. Heyet aynı zamanda 1948 yılı için hazırlamış olduğu 44.000.000 lira tutarındaki, içerisinde yolların bakımı, geliştirilmesi, köprü yapımı ve Mersin'den başlayıp Erzurum'a kadar uzanacak olan yol inşasının da yer aldığı programı 19 Mart 1948'de Genelkurmay'a sunmuş ve onay alındıktan sonra çalışmalara başlamıştır. Amerikan Yol Heyeti'nin hazırlamış olduğu bu program askeri ihtiyaçların yol inşa tekniğinde dahi dikkate alındığını gösteren ipuçları taşımaktadır. Zira Hilts Askeri Yardım Kurulu üyelerine yaptığı açıklamada inşa edilecek köprülerin 55 tonluk tankların geçişine imkan tanıyacak şekilde dizayn edileceklerini söylemiştir.⁶¹

Her ne kadar Amerikan Yol Heyeti Türk Genelkurmayı ile ortaklaşa hareket ederek inşa edeceği yollarda askeri ihtiyaçları da göz önünde bulunduracağını teyit etmiş olsa da yollarla ilgili yürütülen sürecin Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nu memnun ettiğini söylemek oldukça zordur. Amerikalı askeri yetkilileri bu süreçte belki de en çok rahatsız eden husus PRA'nın yol programını uygularken çok fazla insiyatif almış olması ve karar alma mekanizmasını JAMMAT üyelerinin fikirlerine başvurmadan işletmiş olmasıdır. Aslında JAMMAT'ın PRA ile ilgili değerlendirmelerinin doğruluk payı taşıdığı söylenebilir. Zira Hilts de yukarıda bahsi geçen, yolların ordu ile ilişkisini gösterir tüm adımların Yol Heyeti tarafından atıldığını kabul ederken aynı zamanda bu kararların Yardım Kurulu'nun diğer üyelerine danışılmadan alındığını da itiraf edecektir. Ortaya çıkan durum o kadar rahatsızlık yaratmıştır ki Türkiye'de faaliyet gösteren yardım grupları arasında ikilik oluşmasını önlemek amacıyla yardım gruplarından temsilciler 23 Mart 1948'de biraraya gelmiş ve sorunu masaya yatırmışlardır. Hava grubundan Albay Williams, Yarıbay Lipscomb; Kara grubundan Albay Shugg, Albay Whisner; Donanma grubundan Albay Husk ve Yol grubundan Hilts, Williams ve Foster'ın katılmış olduğu toplantıda Hilts'in askeri meselelerle ilgili faaliyetlere diğer grupların olurlarını almadan devam etmesinin misyonun bileşenleri arasında rekabete neden olacağı uyarısı yapılmış ve tüm yardım misyonunun başında bulunan Amerikan büyükelçisinin böyle bir durumu istemediğinin altı çizilmiştir. Bu yüzden toplantıda Yol Heyeti'nin bundan sonra alacağı ve diğer grupları da ilgilendiren tüm kararların, uygulamaya konulmadan önce misyon içerisinde tartışılması ve uzlaşmaya varılamaması durumunda meselenin büyükelçiye taşınması uygun bulunmuştur. Ayrıca Hilts'den 1949 programının

⁶¹ Subject: Meeting with Public Roads Group of 23 March 1948, 23.03.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 183.

hazırlanmasında da askeri gereksinimleri göz önünde bulundurması istenmiş ve tüm grupların üzerinde mutabık kalmadığı hususların Türk tarafına sunulmamasının daha ‘uygun’ olacağı ifade edilmiştir. Ama toplantıda alınan belki de en önemli karar PRA’dan askeri gereksinimlerle uyuşmayan yol planlamalarının hayata geçirilmemesi için Bayındırlık Bakanlığı’na çağrıda bulunmasının istenmesi olmuştur.⁶²

B- Askeri Amaçlı Yolların İnşası

Amerikan Yol Heyeti’nden ordunun ulaşım ile ilgili ihtiyaçlarına cevap vermeyen planların rafa kaldırılması amacıyla Bayındırlık Bakanlığı’na çağrıda bulunmasının istenmesi karayolu inşasının askeri ihtiyaçlar göz ardı edilerek uygulanamayacağını ortaya koyacaktır. Türkiye’de yürürlüğe konulacak karayolu programının temel aktörlerinin netlik kazanmasından sonra ise sıra askeri strateji açısından yolların inşasına gelmiştir. Sürecin teorik tartışmalardan sıyrılıp sahaya yansımalarının ilk örneği ise Amerikan Yol Heyeti’nin yapımına öncelik verdiği dört temel rotanın belirlenmesiyle yaşanmıştır. Buna göre iktisadi ihtiyaçlardan ziyade tamamen askeri gereksinimlerle inşasına girilen dört temel rota şu şekilde sıralanmıştır: 870 km uzunluğundaki İskenderun-Toprakkale-Erzurum; 60 km uzunluğundaki Adana-Karataş; 112 km uzunluğundaki Tarsus-Toprakkale ve 122 km uzunluğundaki Tarsus-Ulukışla arasında yapımına başlanacak yollar.⁶³ Karayolu programının en azından ilk dönemlerinde askeri amaçlı yolların öncelikli olarak ele alınması politikası sadece Amerikalı uzmanların desteklediği bir süreç olarak ilerlememiştir. Türk tarafı da askeri ihtiyaçları ön planda tutan bahsi geçen rotaların inşasını hızlandırmak amacıyla harekete geçmiş ve Bayındırlık Bakanlığı’nın 1948 bütçesine askeri öncelikli rotaların yapımında kullanılmak üzere 9.000.000 lira destek sağlamıştır.⁶⁴ Bu arada JAMMAT’ın yol programına müdahil olarak, inşa edilmesi planlanan rotalarda askeri gereksinimlere öncelik tanınmasına yönelik talepleri de devam etmiş, Yol Heyeti temsilcileri ile yapılan toplantıda Amerikalı askeri yetkililer 1949 yılı için belirlenecek yol haritasında Konya-Adana, İzmir-Afyon,

⁶² A.y.

⁶³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1949, 13.08.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

⁶⁴ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September, 1948, 12.10.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

Antalya-Afyon ve Elazığ-Erzincan arasındaki yol yapımına öncelik verilmesini dile getirmişlerdir.⁶⁵

1947 yılından itibaren başlayan Amerikan yardımları Türkiye'ye iktisadi açıdan biçilen tarıma dayalı büyüme modeliyle birleşince tarımsal üretimi tarlalardan pazara taşımanın da gerekliliği anlaşılmış ve ekonomik faktörler yol rotalarının belirlenmesinde askeri gereksinimlerin geri plana itilmesine yol açmıştır. Buna karşın yolların planlanmasında ordunun ihtiyaçlarının tamamen gözardı edildiğini söylemek de doğru olmayacaktır. Zira JAMMAT Başkan Vekili Tuğgeneral E. H. Alexander tarafından 21 Temmuz 1951 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen mektupta belirtilenler sadece milli savunmaya ait ihtiyaçların yol programındaki önemini göstermekle kalmamış aynı zamanda Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun yolların belirlenmesindeki etkinliğini ortaya koymuştur. Tuğgeneral Alexander'ın Genelkurmay Başkanlığı tarafından incelenip sonrasında Karayolları Genel Müdürlüğü'ne gönderilmesini talep ettiği teklifler şu şekilde sıralanmıştır:

JAMMAT Plan Grubu, Kara, Hava ve Deniz Grupları Başkanları ile birlikte, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin hem tabiyevî hem de lojistik bakımından askerî yol ihtiyaçlarının bir tetkikini yapmışlardır. 1 numaralı Ek, kara yollarının halihazır inşaat durumunu gösteren bir haritadır. 2 numaralı Ek ise, Türkiye'nin askerî yol ihtiyaçları bakımından JAMMAT Karargâhınca yapılan teklifleri ihtiva etmektedir. Bahis mevzuu kara yolları ehemmiyet derecelerine göre iki şekilde gösterilmişlerdir. Birinci ehemmiyet derecesini haiz olan yollar kırmızı ile; ikinci ehemmiyet derecesini haiz olan yollar ise mavi ile gösterilmiştir. Kırmızı renkle gösterilen yollardan (1) numaralı ok ile işaret olunanların, ilk planda ve (2) numaralı ok ile gösterilenlerin de ikinci planda nazarı itibara alınmasını teklif ederim. Kırmızı ile gösterilen yollar tamamlandıktan sonra, mavi ile işaret edilen yolların ıslahı cihetine gidilmelidir.

Haritada gösterilen yollara ilâveten Türk Hava Kuvvetleri aşağıdaki şehirler [İzmir, Merzifon, Midye, Çanakkale, Bozkoz, Şile, Amasra, Sinop, Ordu, İzmit, Diyarbakır, Erzurum ve Ankara] civarında hâlen mevcut veya inşa edilecek radar istasyonları için her türlü hava şartları altında geçit veren yolların inşasına lüzum göstermektedir.

Bazı istasyonlardaki mevcut yolların ıslahına ve diğer istasyonlar için de tamamen yeni yolların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu işlerin bir kısmı istihkâm birlikleri tarafından yapılmakla beraber, bazı hallerde istihkâm birliklerinin azlığından dolayı, inşaatın Kara Yolları Umum Müdürlüğü tarafından yapılmasına lüzum hasıl olabilir. Yolların inşasından sonraki devamlı bakım meselesi ise, bu vazifeyi Kara Yolları Umum Müdürlüğüne veya vilâyetlere vermekle halledilebilir.⁶⁶

Her ne kadar iktisadi faktörlerin yollarla ilgili hazırlanan eylem planlarında belirleyici konuma gelmesine karşın ordunun ihtiyaçlarının hazırlanacak yol programlarında

⁶⁵ Subject: Meeting with Public Roads Group of 23 March 1948, 23.03.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 183.

⁶⁶ Sayı: 381 (21 Temmuz 51) (CJ)-1088, Özü: Türk Askerî Yol İhtiyacı Hakkında, 23.07.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box. 7.

dikkate alınması için Karayolları Umum Müdürlüğü'ne Amerikan Askeri Yardım Kurulu ve Türk Genelkurmayı vasıtasıyla yapılan telkinler de hız kesmeden devam etmiştir. Bu bağlamda JAMMAT yetkilileri Türk Genelkurmayı ile temaslarda bulunup Bayındırlık Bakanlığı'na Bilecik-Geyve, Zara-Refahiye, Yumurtalık-Ceyhan, Kozan-Develi ve Bingöl-Solhan arasındaki yolların ivedilikle tamamlanması gerektiği yönündeki taleplerini iletmişlerdir. Yalnız JAMMAT'ın Türk Genelkurmayı ile yürütmüş olduğu bu temaslarda bir nokta dikkatleri çekmiştir. Amerikalı askeri yetkililer Türk Genelkurmayı'na ABD Kongresi'nin yapılan yardımların muhakkak askeriyeyle bağlantılı faaliyetlere aktarılması yönündeki ısrarını hatırlatmış ve üstü kapalı bir şekilde yollarla ilgili taleplerde endişe edilmemesi gerektiği mesajı verilmiştir. Mesaj üstü kapalı şekilde verilmiş olsa da Türk Genelkurmayı aktarılmak isteneni çok net bir şekilde kavrayacak ve yollarla ilgili isteklerde elinin ne kadar güçlü olduğunun farkına varacaktır.⁶⁷ Bu arada ordunun yol programını belirlerken temel almış olduğu birliklerin bir yerden diğer yere mümkün olan en kısa zamanda sevk edilmesi prensibinin yanına Amerikan askeri yardım programı kapsamında Türkiye'nin dört bir tarafında yapımına girişilen radar ve üslere erişimi kolaylaştıracak yolların yapılması gerekliliği de eklenmiştir. JAMMAT Başkan Vekili Tuğgeneral E. H. Alexander'ın Türk Genelkurmayı'na hitaben yazdığı yukarıda bahsi geçen yazıda da belirtildiği üzere İzmir, Merzifon, Midye, Çanakkale, Beykoz, Şile, Amasra, Sinop, Ordu, İzmit, Diyarbakır, Erzurum ve Ankara'da inşa edilen veya edilmesi planlanan radar üslerine her mevsim geçit veren yolların yapımı hem Türk Hava Kuvvetleri hem de JAMMAT için en öncelikli meselelerden biri haline gelmiştir. Amerikan raporları da Türkiye'nin savunulmasındaki rolünün hayati önemde olduğuna inanılan radarlara ulaşımı mümkün kılacak yollar için çalışmalara zaman kaybedilmeden başladığını ortaya koymaktadır.⁶⁸

Amerikan Askeri Yardım Kurulu Türk Genelkurmayı ile yürütmüş olduğu dirsek teması ile yardım programı boyunca Türkiye'deki karayolu programının temel aktörlerinden

⁶⁷ Memorandum of Telephones Conversation on Thursday, March 27, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 10.

⁶⁸ Merzifon, İzmit, Çanakkale ve Sinop-Ayancık olmak üzere radarlara erişimi kolaylaştıracak yolların tespiti ve inşasına yönelik çalışmalar için bkz.: Sayı: 611, Özü: Radar Mevzilerine Yol İnşası Hakkında, 04.06.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 7.; Subject: Monthly Activities Report – November 1954, 08.12.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1949., 22.11.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17.

biri haline gelmiştir. Gerek Birleşik Devletler'den gönderilen kamyonlar, jeepler, tanklar ve daha birçok araçla motorize ve mekanize hale getirilen ordunun bir yerden diğer yere sevkini en kısa zamanda gerçekleştirmek, gerekse Sovyetler Birliği'nin olası faaliyetlerini önceden haber almak amacıyla yurt çapında kurulan radar ve üslere erişimi mümkün kılmak amacıyla Türkiye'de uzun veya kısa mesafeli birçok karayolu projesine başlanmıştır. Fakat bu projeler içerisinde hem Amerikan askeri yardım programıyla yapımına başlanan ilk proje olması hem de oldukça dikkat çekici bir rotayı takip etmesi nedeniyle bir yol programı vardır ki özel bir başlığı haketmektedir. Bu proje İskenderun-Erzurum karayoludur.

1- İskenderun-Erzurum Karayolu

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'de faaliyetlerine başlar başlamaz inşasına giriştiği ilk yol projesi İskenderun'dan başlayıp Maraş, Malatya ve Elazığ üzerinden geçerek Erzurum'a ulaşan yol olmuştur. Amerikalı yetkililerin tüm enerjilerini bu proje üzerinde toplayıp modern anlamdaki ilk karayolunu neden bu hat üzerinde inşa ettiklerini anlamak için hattın başlangıç ve bitiş noktalarına bakmak gerekmektedir. Zira bu yolun takip ettiği rota sadece neden bu projenin yapımına başlandığını açıklamakla kalmayacak aynı zamanda Birleşik Devletler'in Türkiye'ye yardımda bulunurken uzun vadeli planlara göre hareket ettiğini ortaya koyacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere Amerikalı askeri uzmanlar Sovyetler Birliği'ne karşı hazırlanan planlarda Türkiye'yi Rusların Ortadoğu'ya inmelerini yavaşlatacak bir savunma sahası olarak görmüş ve bu savunma sahası içinde kendileri için asıl savunulacak noktayı da Torosların güneyi olarak belirlemişlerdir. Torosların güneyi, daha açık ifade etmek gerekirse, İskenderun ve çevresinin belirlenmesindeki temel neden ise doğu sınırında Rus kuvvetlerine karşı savaşacak olan Türk birliklerini İskenderun ve Mersin limanlarına yanaşan gemilerle ikmal etmenin kolaylığı olmuştur. Zira Amerikalılar için İskenderun ve Mersin güney sahilinden Türkiye'ye yardım gönderilmesine imkan tanıyan iki önemli liman olmuştur ki yapılan savaş planlarında her iki noktanın Sovyetlerin eline geçmesi halinde Türkiye'ye yapılacak sevkiyatın sekteye uğrayacağı belirtilmiştir.⁶⁹ İşte bu sebepledir ki hem yapılacak sevkiyatla daha uzun bir süre savunma yapabilmenin önünü açmak hem devasa Rus silahlı gücü karşısında geri çekilmek zorunda kalacağı aşık olan Türk askeri personelini kademeli şekilde asıl savunma hattına yani Torosların güneyine çekebilmek amacıyla İskenderun'dan başlayıp Erzurum'a kadar uzanacak ve askeri birliklerin geçişine

⁶⁹ Report on Field Trip Number 3 Eastern Asiatic Turkey, 01.06.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Subject File 1947-54, Box: 10.

uygun bir karayolu hattının inşa edilmesi Amerikalı askeri yetkililerin en temel önceliği haline gelmiştir.

Birleşik Devletler tarafından hazırlanan savunma planlarında Türkiye'nin nerede ve nasıl konumlandığına bağlı olarak hazırlanan İskenderun-Erzurum karayolunun rotası bu açıdan büyük ölçüde askeri gereksinimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yol güzergahının saptanmasında ordunun ihtiyaçlarının dikkate alınmış olması da hiçbir zaman saklanmamış aksine devletin en tepe noktalarında bulunanlar tarafından dahi sıklıkla tekrarlanmıştır. Nitekim Bayındırlık Bakanı Nihat Erim'e planlanan yolun hangi istikameti takip edeceği ve bu istikamet belirlenmesinde temel alınan görüş ve esaslar sorulduğunda Genelkurmayın görüşlerini de riayet edilen kıstaslar arasında saymıştır.⁷⁰ 60 km uzunluğundaki İskenderun-Toprakkale, 473 km uzunluğundaki Toprakkale-Elazığ ve 339 km uzunluğundaki Elazığ-Erzurum güzergahları olmak üzere üç ana kısma ayrılan ve toplam uzunluğu 870 km'yi bulan karayolunun inşasına 1948'in Mart ayında başlanmıştır. 870 km'lik güzergahta atılacak adımlar uzun soluklu bir çalışma gerektirmiştir. Zira yapılan incelemeler sonucu muhtelif parçalar halinde sadece 200 km'lik bir kısmın ihtiyaca cevap verebilecek bir halde olduğu anlaşılmıştır. Geri kalan 400 km'nin yeni baştan inşa edilmesi, 200 küsur km'nin ise ya genişletilmesi ya bazı bölgelerindeki keskin virajların kaldırılması veyahut da her ikisinin birden yapılarak stabilize malzeme ile takviye edilmesi, yani başka bir deyişle elden geçirilmesi gerekmiştir.⁷¹

Her ne kadar İskenderun-Erzurum arasındaki karayolunun inşası geniş kapsamlı bir çalışma gerektiriyor olsa da programın öneminden olsa gerek projenin üç sene içerisinde tamamlanması planlanmıştır. Sovyetler Birliği ile yaşanabilecek bir gerilimde İskenderun-Erzurum arasında askeri araçların geçişine imkan tanıyacak bir karayolunun oynayacağı hayati önemin farkında olan Amerikan Askeri Yardım Kurulu bu yüzden yollarla ilgili tüm kaynaklarını güzergahın belirlenen süre içerisinde tamamlanmasına tahsis etmiştir. O kadar ki Bayındırlık Bakanı Nihat Erim yardım programı kapsamında Türkiye'ye gönderilmiş olan yol makinalarının % 90'ının İskenderun-Erzurum yolu üzerinde çalıştığını bildirecek ve bu durumun diğer yollardaki inşaat faaliyetlerini aksattığından yakınacaktır.⁷² Yolun planlanan sürede bitirilmesi amacıyla başlatılan seferberlik sadece makinalarla sınırlı kalmayacak aynı zamanda sahada çalışan personeli de kapsayacaktır. Gerek artan yol

⁷⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C: 12, Toplantı: 2, Yetmiş Sekizinci Birleşim (30.VI.1948), s. 453.

⁷¹ Münir Berik, "Yol Seferberliğinin Başarılı İlk 4 Ayı", **Ulus**, 13.11.1948, s. 1.

⁷² "Büyük Yol Programı En Son Şeklini Aldı", **Ulus**, 11.08.1948, s. 1.

makinaları dolayısıyla operatörlere duyulan ihtiyaç gerekse de özellikle kazı çalışmaları esnasında hissedilen kol gücü eksikliği sahada çalışanların sayısında inanılmaz bir artışa neden olmuş ve yol güzergahında çalışan işçi sayısı 350 iken bu rakam önce 4000'e 1948'in Ekim ayının sonunda ise 5400'e ulaşmıştır.⁷³

Makine ve personel açısından oldukça büyük bir kaynak aktarımına sahne olan İskenderun-Erzurum arasındaki karayolu inşaatı belirlenen takvim içerisinde jeeplerin veya hafif araçların geçişine imkan tanıyan bir hal almıştır. Amerikan Yol Heyeti'nden Jesse Williams'ın 1 Eylül 1949'da göndermiş olduğu notlar 870 km'lik hattın bir ucundan diğer bir ucuna hafif araçlarla seyahat edilebileceğini bildirmiş olsa da mevcut köprülerin dayanıklılığıyla ilgili yaşanan sıkıntılar güzergahın askeri bir konvoy tarafından kullanılabilmesi için bir süre daha beklenilmesine sebep olmuştur. Bu yüzden ki Williams 1950'nin sonunda güzergahın askeri konvoyların da geçişine ev sahipliği yapabilmesi için bütçeye gereken fonların aktarılmasını istemiş ve bütçe için ihtiyaç duyulan kaynakların tespiti amacıyla Türk ve Amerikalı yol mühendislerinden oluşan bir heyeti güzergahta incelemelerde bulunmaya davet etmiştir.⁷⁴ Yapılan davet üzerine yetkililer 26 Eylül 1949'da tüm güzergahı kapsayacak bir tura başlamış ve üç gün sürecek bu turda tüm rota ilk kez motorlu taşıtlarla test edilirken yolun askeri açıdan kullanılabilirliği de değerlendirilmiştir.⁷⁵

Amerikan Askeri Yardım Kurulu Türkiye'de faaliyete başlayıp orduyu motorize ve mekanize hale getirirken diğer taraftan da bu dönüşümü mümkün kılacak altyapı çalışmalarına eğilmiş ve inşa edilecek yol ağının askeri ihtiyaçların dikkate alınarak planlanması için çalışmalara başlamıştır. Başta İskenderun-Erzurum olmak üzere ülke çapında birçok karayolu projesinin hayata geçirilmesinde Amerikan Yol Heyeti ile birlikte rol alan JAMMAT üyeleri için karayollarından sonra ulaşım alanında atılacak adım havalimanlarının tesis edilmesi olmuştur. Zira yardım programı ilerledikçe savunma stratejilerinde yaşanan değişimler tekerlekler kadar kanatlar için de altyapı çalışmalarına odaklanılmayı gerekli kılmıştır.

⁷³ U.S. Congress, **The Fifth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended September 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 778, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 10.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October, 1948, 12.11.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

⁷⁴ Notes on Iskenderun-Erzurum Road from Jesse Williams, 01.09.1949, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Subject Files (Central Files) 1948-56, Box: 27.

⁷⁵ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1949, 13.10.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 17.

IV. Havalimanlarının İnşası

A- Havalimanlarının Yardım Programı Öncesi Durumu

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'de faaliyete başlamasıyla birlikte çözüme kavuşturulması amacıyla gündeme alınan bir diğer altyapı eksikliğini havalimanlarının mevcut durumu oluşturmuştur. Yardım kapsamında Türkiye'ye gönderilecek olan Amerikan savaş ve eğitim uçaklarına ev sahipliği yapacak havalimanlarının gelecek uçakların iniş ve kalkışlarına elverişli olması veya Amerikalı havacıların Türkiye'de girişeceği uzun soluklu eğitim faaliyetlerinde herhangi bir sıkıntı yaratmaması için JAMMAT yetkilileri Türkiye'deki havalimanı meselesini de gündemlerine dahil etmişlerdir. Nitekim Askeri Yardım Kurulu Hava Grubu Başkanı General Hall askeri yardım programının hemen başında yaptığı açıklamada havaalanlarının kuruluşu ve mahallerinin tespiti işiyle yakından ilgileneceklerinin garantisini vermiştir.⁷⁶

Hava Grubu'nun en yetkili ağzından havalimanlarının gündeme alındığının teyit edilmesiyle birlikte Amerikan Askeri Yardım Kurulu Türkiye'deki mevcut havalimanlarıyla ilgili geniş kapsamlı bir incelemeye girişmiştir. Aralarında İzmit, Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Etimesgut, Esenboğa, Gaziemir, Cumaovası gibi sivil ve askeri birçok havalimanı Amerikalı yetkililerce denetime tabi tutulmuş ve bunların Türk Hava Kuvvetleri personelinin Amerikan uçaklarıyla yapacakları eğitime uygun olup-olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.⁷⁷ İncelemeler sonucu ortaya çıkan tablonun JAMMAT üyelerini memnun ettiğini söylemek ise zordur. Zira yapılan tespitler Türkiye'de inşa edilmiş olan hemen hemen tüm askeri havalimanlarının II. Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından ve İngiliz savaş uçakları Spitfires'ler temel alınarak inşa edildiğini ortaya koymuştur. Uzun olmayan ve yeterli asfalt ile kaplanmayan pistler hafif Spitfires'ler için uygun olmasına karşın aynı şeyi ağır Amerikan uçakları için söylemek mümkün değildir.⁷⁸ Mevcut havalimanları yer ekipmanları, uçuşa

⁷⁶ "General Hull'in Gazetecilere Dün Verdiği Demeç", **Ulus**, 10.06.1947, s. 1.

⁷⁷ Subject: Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1948, 17.03.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

⁷⁸ Craig Livingston, "One Thousand Wings: The United States Air Force Group and the American Mission for Aid to Turkey, 1947-50", **Middle Eastern Studies**, Vol: 30, No: 4 (October, 1994), s. 787. Pistlerin Amerikan uçaklarına uygun olmayışı yüzünden kimi havalimanlarında Amerikan uçaklarının inişlerine müsaade edilmemeye başlanmıştır. Örneğin C-47'den daha büyük Amerikan uçaklarının Etimesgut havalimanına inişleri yumuşak zemin koşulları nedeniyle 1948'in Şubat ayında durdurulmuştur. Subject: Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1948, 17.03.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

yardımcı cihaz ve aletler, kontrol kuleleri, pist aydınlatması ve hangarlar açısından tamamlanılmayı bekleyen eksikliklerle doludur.⁷⁹ Savaşın aciliyeti içerisinde çok kısa zamanda ve kısıtlı malzeme ve araçla 1940'ların hemen başlarında yapılmış bu tesisler kullanım sürelerini (yaklaşık 18 ay) doldurmuş olmalarına karşın kullanılmaya devam edilmiştir. Tabloyu Amerikalılar açısından daha da ağırlaştırıcı nokta ise hava kuvvetlerinin ihtiyacının kat be kat üstünde havalimanının inşa edilmiş olmasıdır. Zira bu durum zaten kısıtlı iktisadi kaynaklara sahip Türkiye'nin bakım için ayırmış olduğu mütevazı bütçenin asıl ihtiyaç duyulan havaalanları yerine birçoğu gereksiz olan diğer tesislere de aktarılmasına neden olmuştur. Havalimanlarında çekilen film ve resimlerle de desteklenerek Türk askeri yetkililerine verilen brifingün sonuç kısmında havalimanlarının mevcut durumunun oldukça olumsuz olduğu belirtilmiş ve tesislerin ıslah edilmemesi durumunda hava kuvvetlerinin tamamen etkisiz bir duruma geleceği uyarısında bulunulmuştur. Amerikalı askeri uzmanlara göre atılması gereken adım esaslı mühendislik ilkelerinin ve modern yapım standartlarının kullanılarak kısa ömürlü olmayacak ve savaş uçaklarının tüm hava şartlarında hızlı ve etkin bir şekilde faaliyet göstermesine imkan tanıyacak havalimanlarının inşa edilmesi olacaktır.⁸⁰

B- Gizli Kapaklı Yürüyen Bir Süreç: Havalimanlarının İnşası

Hava kuvvetlerinin en önemli ayağını oluşturan havalimanlarının yeniden ele alınmasını gerektiren programın Amerikalıların öncülüğünde masaya yatırılmış olması bundan sonraki sürecin de Türkiye'deki Amerikalı askeri yetkililer tarafından ve yardım programınca tahsis edilecek kaynaklarla yürütüleceğine dair ipuçları vermiştir. Sürecin bu yönde evrilmesi elindeki kısıtlı ekonomik kaynaklar nedeniyle Türkiye tarafından da talep edilen bir tercih olmuştur. Zira Amerikalı diplomatik temsilcilere gönderilen yazılarda Türk askeri yetkilileri tarafından dile getirilen istekler de bu değerlendirmeyi doğrular nitelikte olmuştur. ABD Maslahatgüzarına hitaben kaleme alınan yazıda Türkiye'deki bazı havalimanlarının ıslahı ile ilgili olarak Büyükelçi Wadsworth, Türk Hava Kuvvetleri temsilcileri ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu mensupları arasında yürütülen görüşmelere değinilmiş ve bu görüşmeler sonrası Diyarbakır, Kayseri ve Eskişehir'deki havaalanlarına

⁷⁹ 24 Temmuz – 2 Eylül 1945 tarihleri arasında İzmir (Gaziemir)'deki 3. Tayyare Alayı'nda görev yapan hava teğmen Sabri Tavazar alayda uçuş kulesinin olmadığını, iniş ve kalkışların işaret lambaları ve işaret tabancaları ile pist başından idare edildiğini aktarmaktadır. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 11.

⁸⁰ Subject: TUSAFG Plan for Turkish Airfield Construction Program, 30.09.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 190.; Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – August, 1948, 11.09.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 14.

pist; Bandırma, Erzincan, Afyon ve Balıkesir’de bulunan havalimanlarına ise koğuş ve tesislerin inşa edilmesiyle ilgili alınan kararlardan bahsedilmiştir. Türk Hava Kuvvetleri alınan bu kararların son derece önemli olduğunun altını çizmiş olmasına karşın planlanan inşaat faaliyetlerinin Türk askeri bütçesinin mali imkanları dahilinde gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını da dile getirmiştir. Bu yüzden yazıda Türk yetkililer bahsi geçen projelerin inşası için sadece arazi, askeri yardım programı kapsamında daha evvel kendilerine gönderilmiş olan inşaat malzemeleri ve teçhizat ile bünyelerindeki hava istihkam birliklerini tahsis edebileceklerini belirtmiş aynı zamanda Türkiye dahilindeki bütün nakil masraflarını üstleneceklerini de ifade etmişlerdir. Fakat bu adımların programın finansmanına çok ufak bir katkı sağlayacağını bilincinde olan Türk yetkililer bu yüzden havalimanlarının inşası için gereken malzeme ve teçhizatın – Türkiye tarafından sağlanacak olanlar hariç- yardım programınca temin edilmesini talep edecek; inşaat faaliyetlerinde görev alacak Amerikalıların istihdamında kullanılmak üzere yeni bir fonun tahsis edilmesini isteyecek ve bu ihtiyaçlarının Washington’daki ilgili makamlara bildirilmesi için ricacı olacaklardır.⁸¹

Türk tarafının Birleşik Devletler yönetiminden havalimanlarının rehabilite edilmesi ve yeniden inşası için gerekli masrafların karşılanması amacıyla destek arayışına girmesi her ne kadar içinde bulunulan iktisadi şartlar dolayısıyla Türkiye açısından normal bir durum olarak karşılanırsa da aslında sürecin bu yöne evrilmesinin sadece konunun finansmanı ile ilgili olmadığı anlaşılacaktır. Zira ABD Dışişleri Bakanlığı belgeleri Türkiye’yi havalimanlarının yeniden inşası amacıyla Birleşik Devletler’den yardım istemeye götüren sürecin bizzat ABD’nin Türkiye Büyükelçiliği tarafından organize edildiğini ortaya koymuştur. Açıklanan belgelere göre Türkiye’nin Washington’daki ilgili makamlardan havalimanlarının iyileştirilmesi için yardım almak amacıyla kaleme aldığı yazının içeriğinin ABD Dışişleri Bakanlığı’nın telkinleriyle Amerikan Büyükelçiliği tarafından hazırlanmış olduğu anlaşılmıştır.⁸² Böylelikle Türkiye’deki havalimanlarının Amerikalılar tarafından iyileştirilmesi projesi, hiç değilse kağıt üstünde ABD tarafından talep edilen değil, Türkiye tarafından istenilen bir proje haline gelmiştir.⁸³

Havalimanları ile ilgili program hayata geçirilirken Birleşik Devletleri geri plana atarak Türkiye’yi talepkar gösteren bir yol haritasının takip edilmesindeki temel gerekçenin

⁸¹ Amerikan Sefareti Maslahatgüzarı Warwick Perkins’e Gönderilen Yazı, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 5.; “The Embassy in Turkey to the Turkish Ministry of Foreign Affairs”, 04.05.1950, **FRUS 1950**, V. V, s. 1256.

⁸² “The Embassy in Turkey to the Turkish Ministry of Foreign Affairs”, 04.05.1950, **FRUS 1950**, V. V, s. 1256.

⁸³ Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü: ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 179.

ne olduğu zihinleri kurcalayan bir sorudur. Bu sorunun cevabı büyük oranda iki kutup arasında yaşanan soğuk savaşta tarafını seçen Türkiye'nin içinde yer aldığı coğrafi konumla ilintilidir. Soğuk savaşın iki temel aktöründen biri olan Sovyetler Birliği'ne sınır komşusu olan Türkiye'de askeri yardımla birlikte artan Amerikan askeri varlığı Sovyet yönetimini oldukça tedirgin ederken buna bir de Amerikalılar öncülüğünde inşa edilecek havalimanları eklendiğinde Rusların bu sürece nasıl karşılık vereceği Birleşik Devletler yönetimi tarafından kaygıyla izlenmiştir. Amerikalı yetkililere göre havalimanlarının inşası ve bu tesislere Amerikalı askeri personelin yerleşmesi sonrasında Sovyet tarafı ya Türkiye'ye karşı yeni bir propaganda kampanyası başlatacak; ya direkt Türkiye üzerindeki baskısını arttıracak ya da dolaylı yoldan İran ve Afganistan gibi komşu ülkelerdeki tahakkümünü arttırma yoluna gidecektir. Sovyetler Birliği'nin kendisine karşı tehdit olarak algıladığı bu faaliyeti dengelemek amacıyla Kızıl Ordunun ülke içindeki mevzilenmesinde de yeni düzenlemelere gidebileceği dolayısıyla bu sürecin muhakkak Sovyetler Birliği'nin tepkisi ile karşılaşacağı ifade edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Sovyetler Birliği'nin göstereceği tepkinin şiddetini mümkün olduğunca azaltmak amacıyla havalimanlarının inşasının Birleşik Devletler tarafından değil de Türkiye tarafından gerçekleştirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.⁸⁴ Bu sebeple havalimanlarının rehabilite edilmesi veya yeniden inşası ile ilgili programın ABD'nin isteği ile değil bizzat Türkiye'nin talebi doğrultusunda başladığı deklare edilerek yaşanan süreçte Amerikan tarafının belirleyici bir rol oynamadığı algısı yaratılmak istenmiştir. Askeri havalimanları ile yürütülen çalışma nedeniyle Sovyetler Birliği'nden yükselecek tepkileri en aza indirmek için başvurulmuş bir başka yol ise yapılan çalışmaların bilinirliğine dair getirilen kısıtlamalar olmuştur. Hem Sovyetler Birliği'nden yükselecek tepkilerin önüne geçmek hem de iç kamuoyunda konunun çokça tartışılmasını önlemek için olacak Amerikan tarafı ile yürütülen görüşmelerde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur'un da onay verdiği üzere havalimanlarının inşasıyla ilgili faaliyetlerin duyurulmaması kararlaştırılmıştır.⁸⁵

C- Havalimanlarıyla İlgili Atılan Adımlar

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya nedeniyle daha da hassas hale gelen havalimanlarıyla ilgili sürecin gerek dış dünyaya gerekse iç kamuoyuna nasıl lanse edileceği

⁸⁴ Subject: National Security Council Paper No: 36, 14.12.1948, **National Archives**, RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Office of Greek, Turkish, and Iranian Affairs 1947-50, U/CFA Files (Coordinator of Aid to Greece and Turkey), Lot: 24, Box: 31.

⁸⁵Memorandum by the Ambassador in Turkey (Wadsworth) to the Counselor of Embassy (Perkins), 05.05.1950, **FRUS 1950**, V. V, s. 1259.

karar bağlandıktan sonra sıra Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun havaalanlarıyla ilgili atacağı adımlara gelmiştir. Kurulun yaptığı incelemeler sonrası Türkiye'de ordunun ihtiyacı olanın çok üzerinde havalimanı bulunması nedeniyle atılacak ilk adım rehabilite edilecek havalimanları arasında seçim yapmak olmuştur. Türkiye'deki havalimanlarının geliştirilmesi amacıyla kapsamlı bir program tesis etmek isteyen Amerikalıların ilk işi bu yüzden mevcut havalimanlarının sayısını azaltarak eldeki kısıtlı kaynakları doğru projelere yönlendirmek olacaktır. Türk Genelkurmayı da JAMMAT'ın belirlemiş olduğu çerçeve içinde hareket etmiş ve daha önce bahsedildiği üzere 17 Temmuz 1948'de mevcut 60 havalimanı arasından 15 tanesini seçerek yola hangi tesislerle devam edeceğine karar vermiştir. Aralarında Esenboğa, Adana, Diyarbakır, Cumaovası, Bandırma, Eskişehir, Erzincan, Konya, Kayseri, Balıkesir, Antalya ve Merzifon gibi havalimanlarının yer aldığı bu liste havaalanlarıyla ilgili yapılan tüm programların hareket noktasını oluşturacaktır.

Hangi havalimanlarının ıslah edilmesi gerektiğine karar verilmesiyle beraber ilk iş olarak havalimanlarının altyapı sorunları ele alınmıştır. Askeri yardım kapsamında gönderilen savaş ve eğitim uçaklarının iniş ve kalkışlarda sorun yaşamaması için ilk öncelik verilen konu uçak pistlerinin yapımı olmuştur. Amerikalı uzmanların çerçevesini belirlediği, 1949'un sonbaharından 1951'in ilkbaharına kadar havalimanlarında nelerin yapılması gerektiği ile ilgili hazırlanan planda da bu başlık gündemi oluşturmuştur. Plana göre Esenboğa, Adana ve Diyarbakır havalimanlarında beton pistlerin yapımı; Antalya'da sıcak karışım asfalt pistlerin inşası; Balıkesir, Bandırma, Cumaovası ve Konya'da pistlerin asfalt onarımı; Bandırma'da beton pistin uzatılması ve Eskişehir'de ise pistler için ön hafriyat çalışmalarının başlatılması karara bağlanmıştır.⁸⁶ Karar sonrası hızlı bir şekilde belirtilen havalimanlarında pistlerin yapımına girilirken bu inşa sürecinin sahada kim tarafından organize edileceği de bir başka başlığı oluşturmuştur. Zira Türkiye'de Amerikalı uzmanların işaret ettiği modern havalimanlarının yapımını üstlenebilecek ne teknik kadro ne de inşaat sanayi mevcuttur. Bu yüzden ki yardım programı öncesinde Türkiye'de yapılan havalimanları İngiliz, İtalyan, İsveç ve Alman firmalarına inşa ettirilmiş veya yapımları İngiliz askeri personelinin denetiminde gerçekleştirilmiştir. Fakat yardım programı ile birlikte giderek artan Amerikan etkisi kendisini havalimanlarının inşasında da göstermiş ve süreç tamamen Amerikalı personelin eline bırakılmıştır. Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun yeterli sayıda personeli olmayışı ve mevcut personelini de havaalanlarıyla ilgili Türk personele verilen eğitime tahsis

⁸⁶ Subject: TUSAFG Plan for Turkish Airfield Construction Program, 30.09.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 190.

etmiş olması hazırlanan inşaat projelerinin hayata geçirilmesi, bakım ve onarımının yapılması amacıyla Amerikalı inşaat firmalarından yardım alınmasına yol açmış, bu maksatla New York merkezli Amerikan mühendislik firması J. G. White yürütülmekte olan tüm havalimanı programıyla ilgili olarak danışman sıfatıyla Türk Hükümeti tarafından kiralanmıştır.⁸⁷

Her ne kadar J. G. White yürütülmekte olan havalimanlarıyla ilgili programda projelerin hazırlanması ve sahadaki inşaat faaliyetlerinin denetlenmesi hizmetlerini sunuyor olmasına karşın sürece Amerikalı personel tarafından eğitilen Türk personelin de katılması çok sürmemiştir. Havalimanlarıyla ilgili yürütülecek çalışmalara katkı sağlayacak Türk personelin mümkün olan en kısa zamanda yetiştirilerek sahada görev alabilmesi için Askeri Yardım Kurulu'nun attığı ilk adım 1948 yılında 19 Türk Hava Kuvvetleri personelini havacılık mühendisliği eğitimi almak amacıyla Almanya Murnau'da bulunan ABD ordusuna bağlı Mühendislik Okulu'na göndermek olmuştur.⁸⁸ Bu arada İzmir Cumaovası havalimanında Havacılık İnşaat Merkezi açılarak yurt dışında havacılık mühendisliği eğitimi alan personelin edindikleri tecrübeyi diğer personele aktarmalarının da önü açılmıştır. Amerikan askeri yardımı kapsamında gönderilen buldozerler, taş kırma makinaları, beton ve asfalt dökme makinaları, vinçler, kamyonlar, hava kompresörleri ve toprak boşaltma makinaları ile donatılan ve Amerikalı müşavirlerin görev aldığı Havacılık İnşaat Merkezi'nde Almanya'da eğitim alan Türk havacılar havalimanlarındaki pist ve yolların yeniden inşasında kullanılacak sivil ve askeri personeli eğitmeye başlamışlardır.⁸⁹

Türk ve Amerikalı personel tarafından ortaklaşa yürütülen havalimanlarıyla ilgili altyapı faaliyetleri sadece pistlerle yapılan çalışmalarla sınırlı kalmamıştır. Havalimanlarının, sahip oldukları mevcut imkanlar nedeniyle, uçakların güvenli şekilde iniş ve kalkışlarına ev sahipliği yapamayacağı farkında olan Amerikalı yetkililer yürütülmekte olan programın kapsamını genişleteceklerdir. Bu bağlamda başlatılan ilk çalışma ise kontrol kulelerinin inşası olmuştur. Kulelerle uçaklar arasında iletişimin sağlanarak uçuşların güvenli, düzenli ve hızlı bir şekilde yapılabilmesi için kapsamlı bir çalışmaya girilirken 1949'un Ağustos ayına gelindiğinde İzmir, Bursa, Eskişehir, Kütahya, Balıkesir ve Diyarbakır havalimanlarında kontrol kulelerinin inşası tamamlanmıştır. Uçuş güvenliğinin sağlanmasında oynadığı rol

⁸⁷ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March, 1949., 12.04.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

⁸⁸ U.S. Congress, **Fourth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended June 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 777, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 35.

⁸⁹ "Türk Hava Alanlarını Geliştirmek Gayesile Talim ve Terbiye Edilen İşçiler", **Türk Anglo-Amerikan Postası**, Yıl: 3, Sayı: 25, Nisan 1949, s. 6.

nedeniyle Amerikalı yetkililer kulelerin inşası meselesiyle çok yakından ilgilenmişlerdir. O kadar ki kalıcı kuleler inşa edilene kadar Afyon, Etimesgut, Kayseri, Merzifon ve Erzincan havaalanlarında geçici kuleler kurulmuş; Bandırma, Esenboğa havalimanları ile Eskişehir'deki uçuş okulunda ise seyyar kuleler kullanıma sokulmuştur.⁹⁰ Kontrol kulelerinde herhangi bir problemin yaşanmaması için Amerikalı uzmanlar kontrol kulelerinin nasıl yönetileceğini anlatan ve kulede görevlendirilecek personelin görevlerini sıralayan 'Kontrol Kulesi Talimat Özeti' isimli 30 sayfalık kitabı Türkçeye çevirtmiş ve çevirisi yapılan kitabın 1949'un Haziran ayında ülkedeki tüm üslere gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁹¹

Kontrol kulelerinin inşasıyla birlikte kulelerin modern ekipmanlarla teçhiz edilmesine de başlanmıştır. Askeri Yardım Kurulu'nun almış olduğu karar doğrultusunda 11 havalimanına ABD Hava Kuvvetleri'nin de kullanmakta olduğu telsiz ekipmanları gönderilmeye başlanmış ve bu ekipmanların pahalı ve hassas cihazlar olması dolayısıyla Amerikalı personelin gözetiminde kurulmasına karar verilmiştir.⁹² Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun uçuş güvenliğini sağlamak adına attığı bir diğer adım ise radyo dalgaları ile işaretler göndererek özellikle geceleri ya da puslu havalarda uçakların rotalarını bulmalarına ve havalimanlarına güvenli bir şekilde inmelerine yardımcı olan radyofarların kurulması olmuştur. Amerikalı uzmanların işaret ettiği sahalarda radyofarlarının inşasına girişen Türk Hava Kuvvetleri Eskişehir ve Diyarbakır havalimanlarında radyofarların kurulumunu tamamladıktan sonra Afyon, Gaziemir, Esenboğa, Erzincan, Bandırma, Merzifon, Bursa, Etimesgut, Kütahya, Balıkesir, Arifiye, Malatya ve Kayseri'deki tesisler için de Amerikalı yetkililerden gelecek talimatları beklemeye başlamışlardır.⁹³ Uçuş güvenliğini sağlamaya yönelik girişilen bir diğer uygulama ise havalimanlarında meteoroloji istasyonlarının kurulması olmuştur. Hava durumu ile ilgili sağlıklı tespitlerin yapılarak uçaklar için daha ehemmiyetli bir uçuş sağlamaya yönelik bu adımın neticesinde 1949 Mayısına gelindiğinde

⁹⁰ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – August, 1949, 13.09.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box. 17.

⁹¹ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – May 1949, 14.06.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

⁹² 11-17 Nisan 1948 tarihleri arasında radyo kuleleri için telsiz ekipmanlarının gönderildiği 11 hava üssü şunlardır: İzmit, Balıkesir, Bursa, İzmir, Kütahya, Merzifon, Etimesgut, Diyarbakır, Erzincan, Eskişehir ve Malatya. Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-April, 1948, 17.05.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

⁹³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1949, 13.08.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

Etimesgut ve Yeşilköy’de kurulan meteoroloji istasyonları hizmete girmiş; Cumaovası’ndaki istasyonun inşası büyük oranda (%80) bitirilmiş; Erzincan, Malatya, Diyarbakır, Kayseri ve Afyon’da ise istasyonların nerede kurulacağına dair çalışmalar tamamlanmıştır.⁹⁴

Bu arada havalimanlarındaki iletişim problemini çözmek amacıyla tesislerin telefon ve telgraf gereksinimleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla oluşturulan ekip 1948 yılı içerisinde ülke çapındaki havalimanlarında incelemelerde bulunmuş ve 1949 yılı yardım programı kapsamında talepte bulunacağı telefon ve telgraf adetlerini saptamaya çalışmıştır. Havalimanlarının modern teçhizat ile donatılması aynı zamanda müdahale edilmesi gereken yeni sahalar da yaratmıştır. Havalimanlarının yardım kapsamında elektrik-elektronik cihazlarla takviyesi aynı zamanda bu cihazların nasıl çalıştırılacağı sorununu da beraberinde getirmiştir. Zira üslere yeterli elektrik enerjisinin sağlanamıyor olması nedeniyle enerji sorunu birçok havalimanında ele alınması gereken en öncelikli problem haline gelmiştir. Bu sebeple Amerikan yardımı kapsamında hatırı sayılır miktardaki jenaratör havalimanlarına gönderilmiştir. Gönderilen güç kaynaklarıyla elektrikle ilgili yaşanan sıkıntıların havalimanlarının işleyişine engel olmasının önüne geçilirken yaşanan sert kış koşullarında üslerdeki hizmetlerin aksamaması için Türk Hava Kuvvetleri’nin envanterinde yer almayan kar temizleme makinaları da yardım kapsamındaki sevkiyata dahil edilmiş ve havalimanlarına sevk edilmiştir.

Bütün girişimlere karşın 1950 yılına kadar havaalanlarıyla ilgili atılan adımların istenilen sonuçları verdiğini söylemek oldukça zordur. Nitekim JAMMAT tarafından hazırlanan raporda havalimanlarıyla ilgili yürütülmekte olan program hızlandırılrsa dahi 1949’un sonuna gelindiğinde Türkiye’de modern avcı uçakları ve hafif bombardıman uçaklarına ev sahipliği yapabilecek askeri ve sivil havalimanları sayısının sadece sekiz olacağı öngörüsünde bulunulmuştur.⁹⁵ Yapılan düzenlemeler sonucunda havalimanlarıyla ilgili oluşan tablonun sadece Türkiye’nin değil Birleşik Devletler’in askeri gereksinimlerine de karşılık veremeyeceğini anlayan Amerikalı uzmanlar için havaalanlarıyla ilgili programın yeniden gözden geçirilip güncellenmesi en öncelikli hedeflerden biri haline gelmiştir. Türkiye’deki havalimanlarıyla ilgili güncellenen programın belki de en açık kanıtı ise havalimanlarının inşasıyla ilgili ayrı bir grubun oluşturularak ABD’den Türkiye’ye gönderilmesi olmuştur.

⁹⁴ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – May 1949, 14.06.1949, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 16.

⁹⁵ Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for July 1948, 11.08.1948, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 13.

Havalimanlarının inşasıyla meşgul olacak ve ABD Mühendislik Grubu adını alacak bu ekip havaalanlarıyla ilgili yürütülmekte olan programda yaşanan değişimin bayraktarlığını üstlenecektir.

D- Amerikan Mühendislik Grubu (TUSEG)

1949 yılında Sovyetler Birliği'nin başarılı bir deneme yaparak Birleşik Devletler'in elinde bulunan atom bombası tekeline kırması soğuk savaşın her iki tarafı için de mevcut savaş planlarını yeniden gözden geçirip güncellemeyi zorunlu kılmıştır. Atom bombası gibi devasa tahrip gücüne sahip bir silahın sadece kendilerinde değil aynı zamanda karşı tarafın elinde de bulunduğu gerçeği atom bombasını ortaya çıkabilecek gerilimlerde kolaylıkla başvurulabilecek bir tercih olmaktan çıkartmıştır. Atom bombasının eskiye nazaran önemini yitiren etkisi her iki tarafın savaşın eski silahlarına yani konvansiyonel silahlara dönmesi ile sonuçlanacaktır. Sovyetler Birliği karşısında askeri sahada geri plana düşmek istemeyen Amerikan yönetiminin elindeki konvansiyonel silahları daha etkin bir şekilde kullanmak için başvurduğu yol ise denizaşırı ülkelerde, özellikle de Sovyetler Birliği'ne sınır komşusu olan sahalarda, hava kuvvetlerine ev sahipliği yapabilecek havalimanları yani üsler inşa etmek olacaktır. Bunun temel nedenini ise Birleşik Devletler'in, kendi içinden kalkıp SSCB'nin iç kısımlarına ulaşarak istenilen hedefleri imha edebilecek ve akabinde geri dönebilecek kapasitede bombardıman uçaklarına sahip olmaması oluşturmuştur. Denizaşırı ülkelerdeki üsleri ABD için değerli kılan bir diğer gelişme ise 1953 yılında Eisenhower'ın başkanlık koltuğuna oturması olacaktır. 1950'de patlak veren Kore Savaşı nedeniyle gerginleşen uluslararası ortamda iktidarı devralan Eisenhower yönetiminin 'yeni bakış' adı verilen savunma politikası yeni bir komünist saldırganlığının ortaya çıkması durumunda ABD'nin Sovyetler Birliği'ne 'kütlevi karşılık' vereceği tezine dayanmıştır. Bu 'kütlevi karşılık'taki temel misyonun da uçaklar tarafından yerine getirileceğinin anlaşılmasıyla Sovyeter Birliği'ni çevreleyen ülkelerdeki üslere olan ihtiyaç bir kat daha artmıştır.⁹⁶

Kore Savaşı'nın bir dünya harbini ateşleyeceği korkusuyla harekete geçen Amerikan yönetimi maliyeti bir tarafa bırakarak 1950 yılı itibariyle ivedi bir şekilde havalimanlarının inşasına girişmiştir. Ortaya çıkan rakamsal ifadeler de ABD'nin hem kendi hudutları dahilinde hem de denizaşırı memleketlerde yürütmüş olduğu havalimanlarıyla ilgili programın hangi boyutlara ulaştığı hakkında ipuçları vermektedir. Rakamlar Kore Savaşı'nın başlangıcından 1954 yılına kadar Amerikan Kongresi'nin havalimanlarının yapımının

⁹⁶ Henry T. Simmons, "Atom Bases: U.S. Ring of A-Bomber Nest Around Russia Is Nearing Completion", **The Wall Street Journal**, 04.03.1954, s. 1.

finansmanı için 5.300.000\$ tahsisat ayırdığını ortaya koyarken ayrılan tahsisatın hemen hemen yarısı yurt dışında inşa edilen havalimanlarının inşasına harcanmıştır.⁹⁷ Havalimanlarının 1950 yılından sonra artan önemi NATO tarafından yürütülen altyapı çalışmalarına bakınca da görülebilmektedir. 1956'nın Haziran ayında ABD Kongresi'ne karşılıklı güvenlik programı ile ilgili sunulan raporda NATO'nun kabul edilen altyapı programının 2.000.000\$ tutarında olduğu belirtilirken bu tutarın en büyük kısmının yani 948.000.000\$'ının havalimanları için ayrıldığı açıklanmıştır.⁹⁸

1950 itibariyle Birleşik Devletler yönetiminin küresel çapta girişmiş olduğu havalimanlarıyla ilgili eylem planı Türkiye'yi de içine alacak ve Türkiye'de uygulanmakta olan askeri yardım programının havalimanlarıyla ilgili kısmına yeni bir şekil verilmeye çalışılacaktır. Fakat Türkiye'nin havalimanlarıyla ilgili başlayan bu sürece ayak uydurabilecek yeterlilikte teknik kadroya sahip olmayışı ve Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun da elindeki az sayıdaki personelle programı hayata geçirirken zorlanması JAMMAT içerisinde yeni bir birimin kurulmasını ve bu birimin de Birleşik Devletler'den gelecek olan askeri ve sivil personelle takviyesini zorunlu kılmıştır. Bu düsturla harekete geçen Amerikan Ordusu'nun İstihkam Dairesi Başkanlığı 1950 Temmuzunda Türkiye'deki havalimanlarının ıslahı ve yeniden inşasında görev alacak Mühendislik Grubunu oluştururken JAMMAT Başkanı General McBride'in idaresi altında çalışacak ve Yardım Kurulu personelinin yararlanmakta olduğu tüm hak ve ayrıcalıklardan yararlanacak olan grubun başkanı Yarbay Arthur H. Frye Jr. da 25 Haziran 1950 tarihinde Türkiye'ye gelecektir.⁹⁹ TUSEG ile ilgili dikkat çeken nokta ise grubun sadece askeri personelden oluşmayıp içerisinde büyük oranda sivil personele de yer ayrılmış olmasıdır. Gruba Amerikalı müteahhit firmalarının dahil edilmesi ve bu firmaların da havalimanlarında çalışacak denetleyici personel ve kilit öneme haiz teknik elemanları beraberinde getirmesi Mühendislik Grubu'nda ciddi boyutlara ulaşan sivil bir personel varlığına yol açmıştır. O kadar ki 1951'in Temmuz ayında TUSEG içerisinde sadece dört Amerikan subayı görev yaparken grup şemsiyesi altında

⁹⁷ A.y.

⁹⁸ U.S. Congress, **Report to Congress on the Mutual Security Program**, 84th Congress, 2d Session, House Document No. 481, 30.06.1956, U.S. Government Printing Office, Washington, 1956, s. 15.

⁹⁹ The Joint Military Mission For Aid to Turkey, History 1947-30 June 1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Air Force Group, Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 150.; Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.; The Embassy in Turkey to the Turkish Ministry of Foreign Affairs, **FRUS 1950**, V. V, s. 1257-1258.

görev yapan Amerikan sivil personel sayısı ise 351'e ulaşmıştır.¹⁰⁰ Bu sivil personel sayısına Amerikalı müteahhit firmalarının kiralamış oldukları Türk ve diğer yabancı uyruklu personel de eklendiğinde aslında grubun tam anlamıyla sivil bir teşkilat hüviyeti taşıdığı söylenebilir.

Türkiye'deki havalimanlarının ıslahı ve yeniden inşasının sadece Türkiye için değil Birleşik Devletler için de sahip olduğu hayati önem TUSEG'in çok kısa bir zamanda personel açısından hızla büyümesine neden olacaktır. Bu genişlemedeki en büyük pay ise Amerikalı müteahhitlere aittir. Zira Amerikalı müteahhitlerin havalimanlarıyla ilgili süreci hızlandırmak adına işe aldıkları çoğunluğunu Türk işçilerin oluşturduğu personel, grubun çalışan sayısında ciddi artışlara neden olmuştur. 1951'in Ocak ayında Amerikalı müteahhitlerin çalıştırdığı personel sayısı 767 iken aynı yılın Ekim ayına gelindiğinde bu sayı 2522 kişilik bir artışla 3492'ye ulaşmıştır.¹⁰¹ Büyük çoğunluğunu Türk işçilerin oluşturduğu bu kitle sahada yoğun bir inşaat faaliyetine girişirken Amerikan yönetimi sürecin aksamadan ilerlemesi için finansman meselesini de ele almış ve havalimanlarının inşası için kaynak aktarmaya başlamıştır. Bu bağlamda havalimanlarında kullanılmak üzere 1950 senesinde 12.153.000\$, 1951'de ise 15.112.000\$'ın Türkiye'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰²

Gerek personel gerekse finansman açısından hazır hale gelen Mühendislik Grubu artık tam anlamıyla sahaya inmeye hazır hale gelmiştir. TUSEG sahaya inmeden önce grubun ilk etapta başlayacağı çalışma projelerini belirlemek ve önceliklerini saptamak adına Türkiye'de bulunan Amerikalı uzmanlar havalimanlarında detaylı incelemelerde bulunmuşlardır. 1950'nin Temmuz ayında Diyarbakır, Erzincan, Balıkesir ve Afyon havalimanlarındaki tesisler denetime tabi tutulurken aynı yılın Ağustos ayında ise Eskişehir, Bandırma ve Kayseri'deki havalimanları sürece dahil edilecek, yapılan değerlendirmeler sonrasında Diyarbakır ve Balıkesir havalimanları TUSEG için en öncelikli çalışma sahaları olarak tespit edilecektir. Diyarbakır havaalanında hafif bombardıman uçaklarına uygun beton pist, hızlanma pisti, apronlar, uçak yakıtı depolama ve dağıtım tesislerine ihtiyaç duyulduğu belirtilirken Balıkesir havalimanı için ise konut tesisleri, çelik barakalar, elektrik güç kaynakları, su-kanalizasyon tesisleri, yollar, uçak yakıtı depolama ve dağıtım sistemleriyle

¹⁰⁰ Personnel of the American Missions in Turkey, 10.07.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 5

¹⁰¹ Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.

¹⁰² Staff Study: Reevaluation and Reprogramming of Turkish Air Force Resources and Capabilities, 04.12.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 3.

ilgili eksiklikler sıralanmış ve aynı zamanda pist ve hızlanma pistlerinin rehabilite edilmesi gerektiği de belirtilmiştir.¹⁰³ İzlenecek yol haritasının belirlenmesiyle 1950 yılının ikinci yarısında Mühendislik Grubu Balıkesir ve Diyarbakır'da kapsamlı ve hızlı bir inşaat faaliyetine başlamıştır. Daha önce tespit edilmiş olan eksikliklerin tamamlanmasıyla yetinilmeyerek çalışmanın kapsamı daha da genişletilmiştir. Bu bağlamda Balıkesir'de pist ve hızlanma pistleri uzatılmış, Askeri Yardım Kurulu'nun eğitim ekipleri için tesisler kurulmuş ve planlanandan daha fazla hızlanma pisti onarılmıştır. Her ne kadar ortaya çıkan kimi problemler inşa faaliyetlerini yavaşlatmış olsa da 1951'in Ekim ayının sonuna gelindiğinde Balıkesir'deki projenin % 96'sı Diyarbakır'daki projenin ise % 77'si tamamlanmıştır.¹⁰⁴

Balıkesir ve Diyarbakır'da inşaat mühendisleri Cooper A. Puckett (Balıkesir), Brodie C. Creed (Diyarbakır) ve Ralph A. Johnston (Diyarbakır) ile yönetici asistanları George C. Hall (Balıkesir) ve Herbert A. Larson (Diyarbakır) tarafından yürütülmekte olan projeler diğer havalimanlarında da farklı isimlerin gözetiminde başlamıştır. Öncelik taşıyan iki havalimanında çalışmalar devam ederken Mühendislik Grubu aynı zamanda Bandırma havalimanında da faaliyete geçmiş ve 9 Nisan 1951'de mevcut yol kaplamalarının onarılması ile konut ve tesislerin inşası amacıyla çalışmalara başlamıştır. Pistlerin, apronların, yolların, konut ve tesislerin inşası veya onarılması, yakıt tanklarının yerleştirilmesi, pist aydınlatmalarının tamamlanması gibi çalışmaların kapsama sahası daha da genişlemiş ve Eskişehir, Merzifon, Adana, Kayseri ve Malatya havalimanlarında da benzer çalışmalar başlamıştır. Havalimanlarıyla ilgili yürütülen programın bu denli geniş bir sahaya yayılması çalışmaların öncelik sırasına göre tamamlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden ki hazırlanan eylem planına göre Balıkesir, Bandırma ve Diyarbakır jet hava üslerinin 30 Temmuz 1952 tarihine kadar; Eskişehir ve Adana havalimanlarının 1 Kasım 1952'ye kadar; Merzifon ve Batman'da yürütülen çalışmaların da 1953 Eylülüne kadar tamamlanması kararlaştırılmıştır¹⁰⁵ Her ne kadar kağıt üzerinde çalışmaların bitiş tarihleri belirlenmiş olsa da sahaya inilince teori ile pratiğin eşleşmediği görülmüştür. Zira olumsuz hava koşulları, Diyarbakır havalimanı örneğinde görüldüğü üzere zeminin aşırı kayalık olması gibi

¹⁰³ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – July 1950, 31.08.1950, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Reports 1947-51, Box: 20.

¹⁰⁴ Analysis of Military Aid Program to Turkey 22 May 1947 to 31 December 1951 Annual Report, **National Archives**, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961, Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Classified Subject Files (Classified Central Files) 1948-56, Box: 13.

¹⁰⁵ Subject: Turkish Jet Air Force Capabilities, 30.06.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 4.

çalışmaları olumsuz etkileyen faktörler veya yakıt, malzeme ve araç-gerecin Birleşik Devletler'den gelmesi dolayısıyla yaşanan zaman kayıpları projelerin bitiş tarihlerinin revize edilmesine yol açmıştır. Örneğin Merzifon havalimanının 31 Aralık 1953 tarihinde hizmete gireceği belirtilmiş olmasına karşın ABD'den gelen malzemelerde yaşanan gecikme projenin tamamlanma tarihini 31 Mart 1954'e uzatmış, Batman'daki olumsuz hava koşulları da havalimanının tamamlanma tarihinin 31 Aralık 1953'ten 28 Şubat 1954'e ertelenmesine yol açmıştır.¹⁰⁶

Amerikan Askeri Yardım Kurulu çatısı altında faaliyet gösteren Mühendislik Grubu'nun Türkiye'deki çalışmaları sadece mevcut havalimanlarının ıslahı veya yeniden inşası ile sınırlı kalmamış, grup aynı zamanda yeni askeri havalimanlarının inşasına da başlamıştır. 1952 Mayıs ayında Amerikalı ve Türk yetkililerden oluşan heyet Batman'da yürütmüş oldukları keşif sonrasında inşa edilecek yeni havalimanının yerini saptarken Mühendislik Grubu da heyetin direktifi sonrası bölgeye ekip göndererek süreci başlatmıştır.¹⁰⁷ Bölgenin tespit edilmesinden sonra yürütülen çalışmalar neticesinde pistleri, hızlanma pistleri, apronları, yolları inşa edilen, barınma ve eğitim binaları tesis edilip yakıt tankları yerleştirilen üssün son kontrolleri 24 Mart 1954 tarihinde yapılmış, 6 Haziran 1954'te ise Türk Hava Kuvvetleri'ne teslim edilmiştir.¹⁰⁸

İnşa edilen yeni havalimanları içerisinde belki de en dikkat çekici olanı ise İncirlik havalimanı olmuştur. İncirlik havalimanının bu denli ön plana çıkmasının temel nedeni ise Adana'da tesis edilen üssün Amerikalılar açısından taşıdığı önem olmuştur. Bu bağlamda İncirlik'e atfedilen önem Türkiye'ye yüklenen savaş planlarıyla ilintilidir. Adana'dan kalkacak bombardıman uçaklarının Kafkasya'daki önemli sanayi bölgelerini vurabilecek olması Amerikalıların üzerinde önemle durdukları bir nokta olacak ve Birleşik Devletler Hava Kuvvetleri, Stratejik Hava Komutanlığı'nın düzenleyeceği operasyonel faaliyetlere sağlayacağı katkıdan dolayı Adana'da bir hava üssüne acilen ihtiyaç duyulduğunu

¹⁰⁶ Subject: Monthly Activities Report-January 1954, 10.02.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

¹⁰⁷ Subject: Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program-May 1952, 28.06.1952, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 1.

¹⁰⁸ Subject: Monthly Activities Report – June 1954, 09.07.1954, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

bildirecektir.¹⁰⁹ Adana'daki proje Birleşik Devletler için o kadar önemlidir ki JAMMAT Başkanı Tümgeneral W. H. Arnold TUSAG Başkanı'na 24 Eylül 1951 tarihinde gönderdiği yazıda Adana'daki projenin Türkiye'deki bir numaralı proje olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁰ Amerikalılar açısından inşası bu denli önemli olan İncirlik havalimanı ile ilgili çalışmalar 1951'in Şubat ayında başlamıştır. Şubat ayında havalimanının yapılacağı alan ile ilgili incelemeler başlarken hemen hemen bir yıl süren çalışmalar sonrasında İncirlik havalimanının inşaatı biten pistleri uçuşa açılacak ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muzaffer Göksenin ile sekiz kişilik Amerikan askeri heyeti 25 Ocak 1952'de İncirlik'e ilk inişi gerçekleştireceklerdir.¹¹¹ İnşası tamamlanan pistlerin uçuşa açılması nedeniyle basında yapılan tanıtımlarda dünyanın üçüncü büyük havalimanı olarak vasıflandırılan İncirlik hava limanında değişiklikler yapılarak Amerikan Boeing B-47 stratejik bombardıman uçaklarına ev sahipliği yapmasının önü açılırken Sovyet saldırganlığına verilecek kütleli karşılığa asıl rolü oynayacak olan Stratejik Hava Komutanlığı da 1955 yılında İncirlik'te konuşlanmaya başlayacaktır.¹¹² İnşasında 18.000.000\$ harcanan ve maliyeti tamamen Amerikan yardımları kapsamında karşılanan İncirlik gerçekten de Amerikalılar için en öncelikli üsler arasında yer alacaktır. O kadar ki İncirlik üst düzey askeri uzmanlar tarafından Okinawa, Thule, Ladd, Eielson, Elmendorf, Pearl Harbor, Gulam, Argentia, Stephenville, Bermuda, Asor Adaları, Trablus, Dahran, Port Lyautey, Formoza, Keflavik, Clark, Sangley Point, Cavite gibi Birleşik Devletler'in deniz aşırı sahalardaki temel üsleri arasında gösterilecektir.¹¹³

V- Bir Misyon Değişimi: Üslere Çevrilen Havalimanları

Amerikan Askeri Yardım Kurulu'nun Türkiye'de havalimanlarının inşasına ağırlık vermesinin tek nedeni Amerikan yardımı kapsamında gönderilen savaş ve eğitim uçaklarının iniş ve kalkışlarında yaşanan sıkıntıların giderilip ulaşımın daha güvenli ve daha hızlı hale getirilmesi değil aynı zamanda tesis edilen havaalanlarının bir kısmının zamanla Amerikalı veya NATO'ya bağlı askeri personelin konuşlandığı üslere evrilecek olmasıdır. Hatta Birleşik Devletler yönetiminin Türkiye'de havaalanlarının modernizasyonu veya yeniden inşası için

¹⁰⁹ Subject: (Top Secret) USAF Base Requirements at Adana, Turkey, 17.01.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54, Box: 5.

¹¹⁰ Letter from Chief of JAMMAT to Chief of TUSAG, 24.09.1951, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54, Box: 3.

¹¹¹ "İncirlik Hava Limanı Açıldı", **Akşam**, 26.01.1952, s. 2.

¹¹² "U.S. Moves Into Air Base 25 Minutes From Russia", **Baltimore Sun**, 19.03.1955, s. 1.; "Report Yanks at Turk Base Near Russia", **Chicago Tribune**, 19.03.1955, s. 1.

¹¹³ Kimi uzmanlar ise kolay hedef olabilmesi nedeniyle İncirlik'i temel üsler arasında saymamışlardır. Walter Trohan, "U.S. Strategy Tied to World Air Superiority", **Chicago Tribune**, 14.02.1955, s. 6.

girişimlerde bulunurken temel hareket noktasının bu üslerden yararlanmak olduğu da söylenebilir. Zira yardım programının henüz başında 1 Aralık 1948’de ABD Hava Kuvvetleri Bakanı tarafından Ulusal Güvenlik Konseyi’ne sunulan raporda Türk Hükümeti ile görüşmelere başlanarak Amerikan yardımlarıyla yapılacak havalimanları inşasına onay verip- vermeyeceğinin tespit edilmesi istenmiştir. Fakat raporda dikkat çeken asıl nokta yapılacak görüşmelerde Türkiye’nin savaş zamanlarında Amerikan kuvvetlerinin bu üslere hızlı bir şekilde erişimini garanti edip etmediğinin öğrenilmek istenmesidir.¹¹⁴

Atom bombası gibi etkili bir silahın Ruslar tarafından da başvurulabilecek bir seçenek haline gelmesiyle birlikte konvansiyonel silahların artan önemi ve bu silahlar içerisinde de ön plana çıkan uçakların Sovyetler Birliği’ne yakın merkezlerde konuşlandırılması gerekliliği üslerin kullanımına yönelik talepleri arttırmıştır. Uluslararası alanda yaşanan bu gelişmeler Türkiye’de neredeyse bir saplantı halini alan NATO’ya üye olma sevdasıyla birleşince üslerin kullanımına yönelik kapılar da aralanmaya başlayacaktır. Nitekim Celal Bayar 1951 yılında yaptığı açıklamada NATO’ya kabul edilmeleri halinde istenilen yere asker göndermeye veya ortak savunmanın gerektirdiği her ne varsa yapmaya hazır olduklarını açıklamıştır.¹¹⁵ Devletin en tepesi tarafından dile getirilen bu sözlerin sadece Türkiye’nin NATO’ya dahil edilmesini sağlamak için sarfedilmiş bir taahüt olmadığı zamanla anlaşılacaktır. Birleşik Devletler’in başını çektiği kampın ortak savunmanın bir gerekliliği üzerine dayandığı üslerden yararlanma talepleri Türkiye tarafından sorgusuz sualsiz bir şekilde kabul edilmeye başlanmıştır. Öyle ki General Matthew Ridgway NATO üyesi ülkelerin temsilcileriyle yaptığı görüşmede Avrupa’daki üslerin yetersizliğinden şikayet ederken bu sorunun ortadan kaldırılması için gereken bütüncül çabanın politik nedenlerden ötürü hemen hemen tüm NATO üyesi ülkelerde engellendiğini belirtmiş ve sadece Türkiye ile İngiltere’de böyle bir engellemeyle karşılaşmadığını ifade etmiştir.¹¹⁶

NATO’ya kabulü ile birlikte Türkiye’de NATO’ya bağlı askeri üslerin kurulmasının önü de açılmıştır. Türkiye’nin 18 Şubat 1952’de imza koyduğu NATO Antlaşması’nın üye devletlerin ‘silahlı bir tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit etme’sini mümkün hale getiren üçüncü maddesi bu kapsamda ortak savunmanın

¹¹⁴ A Report to the National Security Council by the Secretary of the Air Force on the U.S. Position with Respect to Turkey in the Light of U.S. Security Interests in the Middle East, Particularly as Respects Air Power and the Greek and Turkish Aid Programs, 01.12.1948, Washington, **DNSA Koleksiyonu**, [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com) (Çevrimiçi, 12 Aralık 2015)

¹¹⁵ Marguerite Higgins, “Turks and Greeks Ready to Fight Instantly If Admitted to the North Atlantic Combine”, **The Washington Post**, 11.09.1951, s. 14.

¹¹⁶ Waldo Drake, “NATO Agrees to Complete Bases”, **Los Angeles Times**, 25.04.1953, s. 4.

gerektirdiği üslerin inşasının önündeki hukuki engelleri de kaldırmıştır. Türkiye’de ortak askeri üslerin kurulmasına ve kullanılmasına imkan tanıyan antlaşmalar zinciri NATO Antlaşması’nın imzalanmasından sonra da devam etmiştir. 25 Ağustos 1952’de imzalanan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi (Status of Forces Agreement-SOFA) ile Birleşik Devletler’in Türkiye’de askeri üsler ve tesisler kurması ile askeri personel bulundurması kabul edilirken bu personelin tabi olacakları kurallar da belirlenmiştir. Bu arada 23 Haziran 1954 tarihinde Türkiye’deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Antlaşması’nın imzalanması, aynı tarihte bu anlaşmaya ekli bir nota verilmesi ve ayrıca Askeri Tesisler Antlaşması’nın da onanmasıyla beraber Türkiye’deki Amerikan personeline geniş ayrıcalıklar tanınmıştır.¹¹⁷

Yapılan antlaşmalarla kurulmasının önündeki engellerin kaldırıldığı askeri üsler Türkiye’de faaliyete geçerken süreç sonrasında ortaya çıkan tablonun bir tarafında NATO’ya ait diğer tarafında ise sadece Amerikalıların kullanımına tahsis edilmiş olan askeri üsler yer alacaktır.¹¹⁸ Tabii iki taraf arasındaki sınırın kesin çizgilerle çizildiğini söylemek zordur. 1954’ün Aralık ayına ait Amerikalı uzmanlarca hazırlanan raporlar da Türkiye’deki hava üslerinin finansmanında yaşanan girift ilişkileri ortaya koymaktadır. Rapora göre Adana (İncirlik) hava üssü tamamen Amerikan yardımları kapsamında yapılmış; Balıkesir, Bandırma, Batman, Diyarbakır ve Eskişehir’deki üsler Amerikan yardımlarıyla inşa edilmiş olmasına karşın NATO tarafından yenilenmiş; Akhisar, İzmir, Konya, Malatya ve Mürted’de (Ankara) bulunan üslerin ise tamamen NATO bünyesinde inşa edilmeleri planlanmıştır.¹¹⁹ Finansmanında dahi bu denli karmaşık bir yapı sergileyen üslerin kimler tarafından kullanıldığı gündemi meşgul edecek ve Türkiye’de üslerle ilgili yaşanan tartışmaların temel noktalarından birini üslerin ‘NATO üssü mü yoksa Amerikan üssü mü olduğu tartışması oluşturacaktır.

¹¹⁷ Selin M. Bölme, “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 9, Sayı: 34 (Yaz 2012), s. 59-60. Bu ayrıcalıklar karşısında Türkiye’ye giriş-çıkış yapan Amerikan askeri personelinin giriş ve çıkışlarını Türk Hükümeti kontrol edemeyecek duruma gelmiştir. Ayrıca bölük, tabur, filo, alay vb. birlikler Türkiye’ye gelişlerinde Türk hükümetinden izin almamaya başlamış, sadece durumu yetkili Türk makamlarına önceden bildirmeleri istenmiştir. Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 180.

¹¹⁸ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, s. 144. Çetin Altan Türkiye’de NATO üsleri dışında bir de ABD üslerini bulunduğunu NATO’nun Başkomutanı Org. Norstad’dan nasıl öğrendiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Kendisine: Neden Türkiye’deki üslere bizim bakanları, valileri sokmuyorsunuz, diye sorduğumda: Onlar NATO’ya bağlı üsler değil, ABD’nin özel üsleri, yanıtı vermişti.” Çetin Altan, İçinden Bulutların Geçtiği Bir Kapı”, **Milliyet**, 22.02.2003.

¹¹⁹ Subject: Monthly Activity Report - December 1954, 07.01.1955, **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission For Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports, Box: 22.

Türkiye'ye gönderilecek uçaklara ev sahipliği yapacak havalimanlarının yeniden inşası ile ilgili adımlar yardım programının en başından beri atılmış olmasına karşın 1949'un sonundan itibaren Soğuk Savaş'ın tarafları arasındaki gerilen ilişkiler sadece Türkiye'deki havalimanlarıyla ilgili yeni bir yol haritasının çizilmesini zorunlu kılmamış aynı zamanda havalimanlarına yeni bir misyon yüklenmesine de kapı aralamıştır. Yeni çizilen yol haritasında dikkat çekici nokta Amerikan Mühendislik Grubu'nun kurularak havalimanlarıyla ilgili inşaat programının daha profesyonel ellere teslim edilmesi olmuştur. Fakat havalimanlarıyla ilgili asıl önem taşıyan husus Türk personelin denetimindeki havalimanlarının kapılarının yabancı askeri personel ve savaş uçaklarına ev sahipliği yapması için açılması ve böylece havalimanlarının yabancı personelin konuşlandığı üslere evrilmesi olmuştur. Havalimanlarının üstlenmiş olduğu misyondaki bu değişim sonraki yıllarda yükselecek Amerikan karşıtlığının Türkiye'deki Amerikan askeri varlığını işaret ederken kullanacakları en önemli kanıt olacaktır.

SONUÇ

1940'ların ikinci yarısında Soğuk Savaş'ın iki tarafı olan ABD ve SSCB aralarında yaşanan rekabette üstün konuma geçebilmek amacıyla mücadeleyi tüm dünya sathına yaymış ve bu mücadelenin ulusal sınırlara hapsolmayıp küresel çapta yaşanacağını işaretini vermişlerdir. Cephelerin genişlemesi Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği yönetimlerini liderliğini üstlendikleri kamplara mümkün olduğunca yeni üyeler kazandırma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakırken bu zorunluluk da yeni müttefikler kazanmak için başvurulacak farklı araçların sahaya sürülmesine yol açmıştır. Kendi içinde askeri ve ekonomik olmak üzere başlıca iki gruba ayrılan yardım programları da bu süreçte her iki kampın sıklıkla başvurduğu bir pratik olarak ön plana çıkmıştır. 1947 yılında Amerikan yönetiminin Truman Yardımı kapsamı altında askeri yardım yapılacak ülkeler içerisine Yunanistan ile birlikte Türkiye'yi de dahil etmesi bundan sonra Türkiye'de yaşanacak olan askeri, iktisadi, sosyal, kültürel ve ideolojik dönüşümde giderek artacak olan Amerikan etkisinin de deyim yerindeyse ilk çıkış noktası olacaktır. 1947 yılı ile birlikte Birleşik Devletler tarafından Türkiye'ye yapılmaya başlanan askeri yardım her ne kadar ülkedeki tüm alanları içine alacak bir dönüşüme kapı aralamış olsa da dönüşümün en belirgin hissedildiği alan yardımın bizzatıhi muhatabı olan Türk ordusu olmuş ve dönüşüm onun üzerinden diğer toplumsal alanlara nüfuz etmiştir. Amerikan askeri yardım programının Türkiye'de ne şekilde hayata geçirileceğini organize edip programı yürütmek amacıyla kurulmuş olan JAMMAT'ın başını çektiği Amerikalı askeri grupların çerçevesini belirlemiş olduğu yol haritası da bu dönüşümün merkezinin ordu olduğunun altını çizirken ordunun silah envanterinde, eğitiminde ve ulaşımına bakış açısında yaşanacak dönüşümlerin diğer alanlardaki kırılmaları gölgede bırakacağını ifade etmiştir.

Türkiye Truman Yardımı kapsamı içerisine alınıp limanları ve havaalanları Birleşik Devletler'den gönderilen askeri malzeme ve araç-gereçlerle dolmaya başlarken Amerikalı yetkililer yardımın amacını TSK'nın eğitimini, modernizasyonunu, mekanize ve motorize hale getirilmesini üstlenerek Türkiye'nin savunma kabiliyetini arttırmak olarak ifade etmişlerdir. Gerçekten de ABD'den gönderilen savaş ve eğitim uçakları, tanklar, toplar, jetler, denizaltılar, destroyerler, kamyonlar, jeepler, silahlar vs diğer askeri malzeme ve araç-gerecin Türk ordusunu 1947 öncesine kıyasla silah envanteri açısından çok daha ileriye taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Her ne kadar sahip olduğu silahlar ve askeri araçlar açısından 1947 öncesine nazaran mekanize, motorize ve daha da önemlisi modern bir yapıya kavuşan ordu madalyonun bir yüzünü teşkil etse de diğer yüzünü ise Türkiye'nin personel sayısı açısından küçülen fakat modernize edilmesinden dolayı ihtiyaçları giderek artan bir ordunun

masraflarını nasıl karşılayacağı oluşturmuştur. Aslında bu husus yardım öncesi Amerikalıların da üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Zira Birleşik Devletler yönetiminin hem kendi iç kamuoyunda hem de uluslararası kamuoyunda Türkiye'ye yapılan askeri yardımı rasyonelleştirmek için kullandığı asıl argüman ordunun modernleşmesi ile askeriye'nin Türk ekonomisi üzerinde yaratmış olduğu baskının hafifletileceği olmuştur.

1947 sonrası askeri yardım programı çerçevesinde gelişen süreç her ne kadar Türkiye'nin kendini savunma yeteneğini arttırmış olsa da mesele askeriye'nin ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesine geldiğinde ise ortaya çıkan tablo tam anlamıyla bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Zira 1947 öncesinde Türkiye'de genel bütçedeki giderlerin en önemli kısmını oluşturan milli savunmaya yönelik harcamalar orduya katılan yeni araç-gereçlerin bakım masrafları, yedek parça giderleri ve petrol tüketimleri nedeniyle bir türlü düşürülemedi ve Birleşik Devletler'den askeri ihtiyaçlar için kullanılmak üzere fonlar tahsis edilmesine karşın 1947 sonrasındaki bütçelerde de en büyük pay milli savunmaya ayrılmıştır. TSK'nın silah ve araç-gereç envanterindeki değişimin getirmiş olduğu bu ekonomik yüke bir de yurt dışından yeni eğitim materyallerinin getirilmesi, Birleşik Devletler'deki okullara askeri personelin gönderilmesi veya kursların açılması gibi eğitim alanında atılan adımların maliyeti de eklenmiştir. Eğitim alanındaki bu atılan adımların sahada hatasız uygulanabilmesi için sürekli hale getirilen tatbikatlar nedeniyle oluşan masraflar da hesaba katıldığında ordunun ekonomi üzerindeki yükünün 1947 öncesi ile kıyaslandığında daha da arttığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu tabloyu sürdürülemez kılan asıl etken ise Amerikalıların Türkiye'nin ağır savunma harcamalarını minimum dış yardımla sürdürmesine olanak sağlayacak bir ekonomik büyüme modelini tesis etmek istemelerine karşın bu misyonu ekonomik kalkınmada çok da etkin bir rol üstlenemeyecek bir sektöre yani tarım sektörüne havale etmeleri olmuştur. Nitekim özellikle 1950'li yılların ikinci yarısında hem tarımsal üretimdeki dalgalanmalar hem de dış piyasada tarımsal ürünlere duyulan talebin azalması nedeniyle iktisadi alandaki kötüye gidiş Türkiye'yi tanklarını çalıştırmak, jetlerini uçurmak veya denizaltılarını yüzdürmek için büyük oranda Amerikan askeri ve mali yardımına bağımlı bir hale getirmiştir.

Türkiye'de ordunun Amerikan askeri yardımı sonrası yeni silah ve araç-gereçlere sahip modern bir silahlı kuvvetler kimliği kazanmış olmasının deyim yerindeyse tek bedeli bu kimliği taşıyabilmesi için dış yardıma bağımlı hale gelmesi olmamıştır. 1947 öncesi TSK'nın elinde bulunan farklı ülkelere ait silah ve araç-gerecin Amerikan askeri yardım programı sonrası elden çıkarılması ve yardım kapsamındaki sevkiyatlarla ordunun envanterinin büyük

çoğunluğunun Amerikan menşeli ürünlerden oluşması Birleşik Devletler'i Türk ordusunun tek silah tedarikçisi konumuna taşımıştır. Satın alınacak yeni silahlar için ABD'nin tek adres durumuna gelmesi, yardım kapsamında gönderilen araç-gereçlerin bakımlarında Amerikan firma temsilcilerine duyulan ihtiyaç veya gereksinim duyulan yedek parçalar için okyanusu aşma gerekliliği TSK'nın mevcut silahların modernizasyonunda veya yeni silah alımlarında Birleşik Devletler'in kapısını çalmasına neden olacaktır. JAMMAT'ın Türkiye'deki uygulamalarına bakıldığında bunun Amerikalılar açısından istenilen bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Zira yapılan düzenlemelerle silah fabrikalarının sadece cephaneye ve hafif silah üretimine yoğunlaşması, askeri fabrikaların asıl misyonları unutturularak büyük oranda otomotiv yedek parçası ve zirai araçların üretimine kanalize edilmesi veya bazı silah fabrikalarının tamamen tasfiye edilerek farklı sektörlere devredilmesi Türkiye'de milli silah sanayinin gelişmesine engel olacak ve ister istemez ordunun ihtiyaç duyduğu tüm silah ve araç-gerecin Birleşik Devletler'den alınmasına yol açacaktır.

1947 sonrası yürürlüğe konulan Amerikan askeri yardım programının sadece orduyu modernize etmek amacıyla uygulanmadığı, yarattığı tablo göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'yi askeri ve iktisadi açıdan Birleşik Devletler'e tabi bir duruma getirmek için planlı şekilde hayata geçirilen bir pratik olduğu anlaşılmaktadır. Programın silah sevkiyatı ayağının her ne kadar askeri ve iktisadi açıdan bağımlılık yarattığı söylenebilse de yapılan sevkiyatlar ile birlikte gönderilen teçhizat ve malzemeyi kullanacak personelin orduya kabulü ve sonrasında sınıflandırılmasında atılan adımlar ordunun personel ile ilgili işlemlerde daha kurumsal bir kimlik kazandığı gerçeğini değiştirmeyecektir. JAMMAT üyelerinin yönlendirmeleriyle ordu mensuplarının terfi, tayin, emeklilik, askere alma, sınıflandırma ve terhis gibi işlemlerinin ilmi esaslar içerisinde yönetilmesi amacıyla TSK içerisinde personel sınıfının kurulması veya kabiliyet ve yeterlilikleri göz önünde bulundurarak görevlendirmeyi amaçlayan test usulünün erlerin, astsubayların ve subayların sınıflandırılmasında kullanılmaya başlanması sadece ordudaki verimliliği arttırmamış aynı zamanda özellikle yedek subay atama ve sınıflandırmasında adam kayırma gibi usülsüzlüklere yol açan arkaik metodların da önüne geçmiştir. 1947 öncesinde uygulanan hatalı politikalar nedeniyle normal bir sistemde alt kademelerden üste çıkıldıkça daralması beklenen rütbe piramidinin tersine dönerek subay sayılarında enflasyona neden olması, buna karşın silah altına alınan erlerin eğitiminden sorumlu olan astsubay ve uzman çavuşların sayısında yaşanan ciddi eksiklikler de bir yönüyle TSK'nın personelle ilgili hayata geçirmiş olduğu düzenlemelerin yetersizliğine işaret ederken

diğer yönüyle de yardım programı ile birlikte özellikle astsubay ve uzman çavuşların sayılarının artırılması yönünde atılan adımları daha anlamlı kılmıştır.

TSK'daki personelle ilgili Amerikan askeri yardım programı kapsamında JAMMAT üyelerinin belirlemiş olduğu çerçeve içerisinde gerçekleştirilen ve programın silah yardımı ayağında olduğu gibi iki yönüyle değerlendirilmesi gereken bir diğer uygulama ise eğitim sahasında atılan adımlar olmuştur. Önce teknik, sonra taktik daha sonra ise birliklerin eğitimi üzerine yoğunlaşan bu sürecin olumlu anlamda belki de en dikkat çekici tarafı birliklerin eğitimi olmuştur. Yardım programı öncesi ordunun sayısal bakımdan en büyük kısmını oluşturan erlerin temel askerlik eğitimlerinin kıtalarda veriliyor olması kıtaların erlerin temel eğitimine mi yoksa usta ve olgun erlerin taktik eğitimine mi yönelmesi konusunda kafa karışıklığı yaşamasına neden olurken askeri yardım programı kapsamında acemi er eğitim merkezlerinin kurulmasıyla kıtalardaki verimliliği de düşüren bu uygulamadan vazgeçilmiş ve erler temel askerlik ve ihtisas eğitimlerini tamamladıktan sonra kıtalara gönderilmeye başlanmıştır. Şüphesiz acemi er eğitim merkezlerinin kurulmasının yanında kıtalardaki verimliliği arttıran bir diğer adım da yılda bir kez yapılan terhisin yıl içinde dönemlere ayrılarak önce iki daha sonra ise üçe çıkartılması ve böylece ordunun her sene yetişmiş personel sayısının % 50'sinin kaybedilmesinin önüne geçilerek ordunun 'acemi'lerin oluşturduğu bir kitle görünümünden kurtarılmış olmasıdır.

Amerikalı askeri yetkililer tarafından TSK'nın eğitim sistemine dair yapılan müdahalelerin yıllar geçse de gündemden düşmeyen en önemli tarafı ise eğitim alanında yapılan uygulamaların sadece ordu ile sınırlı kalmaması, bu tedrisattan geçmiş olan subaylar vasıtasıyla siyasal alana da yansımış olmasıdır. Türkiye'de askeri sınıf okullarının Amerikan eğitim sistemi model alınarak yeniden yapılandırılması veya Türk subayların eğitim amacıyla Birleşik Devletler'e gönderilmeye başlanması gibi uygulamalar günümüzde bile güncelliğini koruyan bir tartışmaya, TSK'daki subayları tedrisattan geçiren ABD'nin Türkiye'deki askeri müdahaleler üzerindeki rolünün sorgulanmasına kapı aralamıştır. Her ne kadar Birleşik Devletler'e eğitim amacıyla gönderilen askeri personele teknik ve taktik konular dışında nasıl bir eğitim verildiği konusunda somut bilgiler olmasa da Amerikan okullarında yabancı subaylara sadece teknik ve askeri konularda eğitim verilmediği aynı zamanda bu okullarda subayların sivil-asker ilişkileri, ordunun iktisadi ve sosyal gelişmeye sunabileceği potansiyel katkılar ve kendi ülkelerindeki ekonomik ve siyasi dönüşüm hakkında düşünceleri ve düşündüklerini de dile getirmelerinin desteklendiği anlaşılmaktadır. Türkiye'deki yardım kapsamında dönüştürülen askeri okullarda da benzer bir yol haritası takip edilmeye başlanmış

ve okutulan müfredatlarda akademik konuların ağırlığı arttırılırken özellikle siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi askerlerin politik hayata dair değerlendirmelerde bulunabileceği derslere ağırlık verilerek askeriye'nin siyasal tartışmalarda daha aktif rol alabilmesinin altyapısının inşa edilmesine girişilmiştir. Ortaya çıkan tabloyu tamamlayıcı nitelikte bir diğer nokta da toplumsal, ekonomik ve politik alanda yaşanabilecek fırtınalarda ülkenin dümenine geçebilecek subaylarla iletişime geçme isteğinin Amerikalı uzmanların askeri eğitim programlarını desteklemelerinin ardında yatan temel nedeni oluşturmasıdır ki bu da aslında askeri eğitim programlarının Birleşik Devletler yönetimi açısından sadece bir eğitim faaliyeti olarak görülmediğini kanıtlamaktadır.

Amerikan askeri yardım programı ile birlikte askerin gerektiğinde kışlalardan çıkıp yönetimi ele alabilmesinin fikri altyapısının taşları döşenirken diğer taraftan da gerektiğinde dümenin başına geçecek olan subayların ideolojik olarak biçimlendirilmesine başlanmıştır. Bu süreçte en dikkat çeken nokta ise halihazırda güçlü bir komünizm karşıtlığı sergileyen ordu içerisinde anti-komünizmin daha da kök salmasının sağlanması olmuştur. Dergiler, kitaplar ve filmler üzerinden gerçekleştirilen propaganda ile 'sinsi düşman' komünizmi bastırarak ve imha edebilecek tek kuvvetin ordu olduğu teması işlenirken anti-komünizm Soğuk Savaş nedeniyle komünizmle mücadelede önemli bir misyon üstlenen milliyetçilik ile eklemlenerek sadece ordu içerisinde değil Türkiye'nin düşünce hayatında da hızla esmeye başlayacaktır. Bu arada TSK da Amerikalı askeri yetkililerin yönlendirmeleriyle propaganda çalışmalarına hız verirken temsil büroları, ordu sergileri ve radyo yayınlarıyla yurttaşlar arasında sadece güçlü ordu izlenimi yaratmamış aynı zamanda ordu-millet birlikteliğinin inşasına da yönelmiştir. Bu açıdan TSK'nın özellikle sergiler ve radyo yayınlarıyla askeri öğeleri gündelik hayatta daha görünür veya duyulur kılarak yurttaşlarda askeri bilincin diri tutulmasına yönelik attığı adımlar Soğuk Savaş nedeniyle anti-komünizm ile birlikte yükselişe geçen milliyetçilik ideolojisini tamamlayan militarizmin de ordu tarafından topluma nüfuz ettirilmesine sahne olacaktır.

Ordu anti-komünizm ve milliyetçilik ile teçhizatlandırılıp topluma da militarist zihniyet aktarımı yapılırken sürecin temel aktörü hep propaganda olmuştur. Zira propaganda II. Dünya Savaşı'nın yerini Soğuk Savaş'a bıraktığı bir dönemde iki kutup arasında yaşanan rekabetin kıyasıya bir şekilde deneyimlendiği önemli sahalardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Bu yüzden Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği mümkün olduğunca geniş kitleleri savundukları ideolojilerin arkasından sürükleyebilmek için bir taraftan yardım programları düzenlerken diğer taraftan da yardım yapılan ülkelerdeki kitleleri yapılan

yardımlardan haberdar kılmak için yoğun bir propaganda faaliyetine girişmişlerdir. Bu açıdan Türkiye’de 1947 yılında hayata geçirilen Amerikan askeri yardımı tam da böyle bir çerçevede yürütülmüş ve yapılan yardım askeri bir yardım olmaktan çıkıp tüm Türkiye’de ‘Dost Amerika’ algısının yaratılması için kullanılan bir propaganda aracına dönüşmüştür. Kışlalarda çekilen ve Amerikalı askerlerin Türk ordusunu ne şekilde donatıp nasıl eğittiğini gösteren filmler veya yardımı anlatan karelerle süslü duvar gazeteleri en ücre köylere kadar gönderilerek Türk halkının yardımdan haberdar kılınması ve Türkiye’ye yardım elini uzatan Amerika’ya minnettarlık duyması amaçlanmıştır. Birleşik Devletler’in yardımı görünür kılmak adına giriştiği bu yöntemlerden belki daha etkili bir yöntem kışlanın aynı zamanda gençler için bir okul görevi üstlenmesinde hayat bulmuştur. Köylerden gelip orduya katılan, Amerikan yardımı kapsamında gelen kamyonları, tankları, silahları gören ve bunların kullanımları, bakımları ve tamirata konusunda deneyim sahibi olan gençlerin sadece kendi zihinlerinde değil aynı zamanda köy kahvelerinde askerden dönen bu gençlerin deneyimlerine tanıklık eden köylülerin belleklerinde de Amerika algısı güçlü bir şekilde yer etmeye başlamıştır.

Amerikalı yetkililer uygulanmakta olan askeri yardım programını Türkiye’deki geniş kitlelere ulaştırmak için kullanılan bir propaganda aracına dönüştürürken yardım programının uygulayıcısı olan JAMMAT’a da yollar ve havalimanlarının inşası gibi ulaşım ile ilgili altyapı çalışmalarına son şeklini veren bir misyon yüklemişlerdir. Birleşik Devletler’den gönderilen araçlarla motorize hale gelen ordunun hareket edebilmesi amacıyla ilk iş olarak geniş kapsamlı ve uzun soluklu bir karayolu inşasına girişilirken 1947 yılı ile birlikte ‘demirağlarla örülen’ topraklarda rayların yerini karayolları almaya başlayacaktır. Her ne kadar karayolları ile ilgili hazırlanan rotaların belirlenmesinde iktisadi faktörler belirleyici gibi görünmüş olsa da milli savunmaya yönelik taleplere her daim öncelik tanınmış ve Erzurum-İskenderun karayolu inşasında da görüleceği üzere bazı rotaların belirlenmesinde ise tamamen askeri gereklilikler masaya yatırılarak hareket edilmiştir. Ulaşım ile ilgili atılan adımlar sadece karayolları ile sınırlı kalmamış yardım kapsamında gönderilen uçaklarla modern bir hava gücü haline getirilmeye çalışılan hava kuvvetlerine ev sahipliği yapabilecek havalimanlarının yeniden inşasına da başlanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında inşa edilmiş olan, çoğu pist olarak tanımlanabilecek tesisler askeri yardım programıyla birlikte iniş ve kalkışlara uygun pistleri, gece aydınlatması, kontrol kuleleri ve yakıt tanklarını barındıran tam teşekküllü havalimanlarına evrilecektir. Aralarında İncirlik gibi Birleşik Devletler için hayati önem taşıyan havalimanlarının inşası sonrası NATO ve Amerikan Hava Kuvvetleri’ne bağlı

güçlerin bu havaalanlarının kimilerinde konuşlanmaya başlaması tesislerin misyonlarında da dönüşüme neden olacak ve üs adını alan havalimanları ABD'nin Türkiye'deki başta askeri olmak üzere diğer alanlardaki hegemonyasını simgeleyen tesisler olarak ön plana çıkacaklardır.

1947 yılında Truman Doktrini kapsamında uygulanmaya başlayan Amerikan askeri yardım programı sadece yardımın muhatabı olan Türk ordusunda değişime neden olmamıştır. Orduyu dönüştürürken TSK'nın politik hayata müdahalesine zemin hazırlayan bir anlayışa kapı aralaması, sadece askeri açıdan değil aynı zamanda iktisadi açıdan da Birleşik Devletler'e bağımlılığa giden yolun taşlarını döşemesi ve Türkiye'de özellikle milliyetçilik ve dolayısıyla militarizm ile eklemlenmiş bir anti-komünist atmosferin yaratılmasında oynamış olduğu rol nedeniyle Amerikan askeri yardım programının etkileri sadece askeri alanda hissedilmemiş, program aynı zamanda Türkiye'nin siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve hatta düşünce hayatını biçimlendiren en temel öğelerden biri haline gelmiştir. Bu açıdan askeri yardım programının yürütücülüğünü üstlenen JAMMAT da Türkiye'de yaşanan bu çok yönlü değişime ve dönüşüme yön veren aktörlerin en önemlilerinden bir olarak sahnedeki yerini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA

NATIONAL ARCHIVES RECORD ADMINISTRATION

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Activity Reports 1954.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Decimal File 1947-54.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Monthly Progress Report 1947-51.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section Central Files Unit Subject File 1947-54.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Headquarters General Administrative Files 1957.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Navy Group Administrative-Flag Office General Administrative File 1953-54.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, United States Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-54.

National Archives, RG 59 Department of State Decimal File 1950-54, Cultural Affairs: Near East.

National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Office of Greek, Turkish and Iranian Affairs, 1947-50.

National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Officer-in-Charge of Iranian Affairs.

National Archives, RG 59 Department of State, Voice of America: Issues of “VOA Radio New” and Related Materials, 1951-1953.

National Archives, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Chairman’s File Admiral Leahy, 1942-48; Admiral Radford, 1953-57.

National Archives, RG 218 Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff, Geographic File 1942-45; 1954-56.

National Archives, RG 330 Defense-ISA Office of Military Assistance Project Decimal Files, Jan.-June 1953.

National Archives, RG 330 (Secretary of Defense), Assistant Secretary of Defense (International Security Affairs), USEUCOM Effectiveness Reports 1953-54.

National Archives, RG 469 Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-61, Mission to Turkey.

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BCA, 030.01 / 18.101.8

BCA, 030.01 / 57.348.2

BCA, 030.01/57.351.10

BCA, 030.010 / 52.345.28

BCA, 030.18.01.02/136.54.1

BCA, 030.18.01 / 151.77.10

BCA, 030.18.01.02 / 156.10.18

YAYINLANMIŞ BELGE KATALOGLARI

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers**, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945, V. I, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers**, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945, V. II, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1946**, V. VII, The Near East and Africa, U.S. Government Printing Office, Washington, 1969.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1947**, V. V, The Near East and Africa, U.S. Government Printing Office, Washington, 1971.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1948**, V. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1949**, V. VI, The Near East, South Asia, and Africa, U.S. Government Printing Office, Washington, 1977.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1950**, V. I, National Security Affairs; Foreign Economic Policy, U.S. Government Printing Office, Washington, 1977.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1950**, V. V, The Near East, South Asia, and Africa, U.S. Government Printing Office, Washington, 1978.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1951**, V. V, The Near East and Africa, U.S. Government Printing Office, Washington, 1982.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1955-1957**, V. XXIV, Soviet Union; Eastern Mediterranean, U.S. Government Printing Office, Washington, 1989.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1958-1960**, V. X (Part 2), Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, U.S. Government Printing Office, Washington, 1993.

U.S. Department of State, **Foreign Relations of the United States, 1969-1976**, V. XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, U.S. Government Printing Office, Washington, 2007.

ABD SENATO - KONGRE TUTANAK VE RAPORLARI

Congressional Record-House, 6-7 May 1947

Hearings Before The Committee on Foreign Affairs House of Representatives, 80th Congress, 1st Session on H.R. 2616, A Bill to Provide for Assistance to Greece and Turkey, March – April 1947, **Assistance to Greece and Turkey**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1947.

Hearings Before The Subcommittee of the Committee on Appropriations House of Representatives 81st Congress 1st Session on The Foreign Aid Appropriation Bill for 1950, **Foreign Aid Appropriation Bill for 1950**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1949.

Hearings Before the Committee on Foreign Affairs House of Representatives, 82th Congress, 1st Session on (H.R. 5020 and H.R. 5113) The Mutual Security Program, June – July 1951, **The Mutual Security Program**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1951

Hearings Before A Subcommittee of the Committee on Foreign Relations United States Senate, 82nd Congress, 1st Session on United Sates Economic and Military Assistance to Free Europe, 7-23 July 1951, **U.S. Foreign – Aid Programs in Europe**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1951

Hearings Before Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services U. S. Senate, 82nd Congress, 1st Session on S. 1762, **Mutual Security Act of 1951**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1951.

Hearings Before the Committee on Foreign Relations U. S. Senate, 82th Congress, 2nd Session on A Bill to Amend the Mutual Security Act of 1951 and for Other Purposes, March – April 1952, **Mutual Security Act of 1952**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1952.

Hearings Held in Executive Session Before The Committee on Foreign Relations U. S. Senate, 80th Congress, 1st Session on S. 938, A Bill to Provide for Assistance to Greece and Turkey, March – April 1947, **Historical Series: Legislative Origins of the Truman Doctrine**, U. S. Government Printing Office, Washington, 1973.

Selected Executive Session Hearings of the Committee, 1943-50, **Historical Series V. III: Foreign Economic Assistance Programs Part I**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1976

Selected Executive Session Hearings of the Committee, 1943-1950, **Historical Series, V. VI: Military Assistance Programs Part 2**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1976

86th Congress 2d Session, Committee Print, **Report on United Sates Military Operations and Mutual Security Programs Overseas** by Honorable Dennis Chavez U. S. Senator from the the State of New Mexico to the Committee on Appropriations U. S. Senate, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960

86th Congress 2d Session, Committee Print, **United States Foreign Policy – Economic, Social, and Political Change in the Underdeveloped Countries and Its Implications for United States Policy**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1960.

U.S. Congress, **First Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended September 30, 1947**, 80th Congress, 1st Session, House Doucment No. 440, U.S. Government Printing Office, 1947

U.S. Congress, **Second Quarterly Report on Aid to Greece and Turkey, Covering the Period from the Inception of the Program to December 31, 1947**, 80th Congress, 2d Session, House Doucment No. 534, U.S. Government Printing Office, 1948

U.S. Congress, **Fourth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended June 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 777, U.S. Government Printing Office, 1949

U.S. Congress, **The Fifth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended September 30, 1948**, 80th Congress, 2d Session, House Document No. 778, U.S. Government Printing Office, 1949

U.S. Congress, **Sixth Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended December 31, 1948**, 81st Congress, 1st Session, House Document No. 123, U.S. Government Printing Office, 1949

U.S. Congress, **Seventh Report to Congress on Assistance to Greece and Turkey, for the Period Ended March 31, 1949**, 81st Congress, 1st Session, House Document No. 284, U.S. Government Printing Office, 1949

U.S. Congress, **Fourth Semiannual Report to Congress on the Mutual Defense Assistance Program**, 82nd Congress, 2d Session, House Document No. 352, 14.02.1952, U.S. Government Printing Office, Washington, 1952

U.S. Congress, **Report to Congress on the Mutual Security Program**, 84th Congress, 2d Session, House Document No. 481, U.S. Government Printing Office, 1956

U.S. Congress, **Conclusions Concerning The Mutual Security Program**, 86th Congress, 1st Session, House Document No. 215 (Part 1), U.S. Government Printing Office, Washington, 1959.

U.S. Congress, **U. S. Foreign Aid Its Purposes, Scope, Administration, And Related Information**, 86th Congress, 1st Session, House Document No. 116, 11.06.1959, U.S. Government Printing Office, Washington, 1959.

RESMÎ YAYINLAR

Ayın Tarihi

Köyler İstatistiği

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

T.C. Resmî Gazete

The Department of State Bulletin

Türkiye'ye Amerikan İktisadî Yardımları

GAZETELER

Akşam

Baltimore Sun

Boston Globe

Chicago Tribune

Christian Science Monitor

Cumhuriyet

Halkçı

Hürriyet

Kadın Sesi

Los Angeles Times

Milliyet

New York Times

Tasvir

The Times

Ulus

Vatan

Wall Street Journal

Washington Post

Zafer

DERGİLER

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi

Armed Forces & Society

Askerî Mecmua

Demiryollar Dergisi

Donanma Dergisi

International Security

International Studies Quarterly

Karayolları İstatistik Bülteni

Karayolları Bülteni

Köy Postası

Makina ve Kimya Endüstrimiz

Middle Eastern Studies

Ordu Dergisi

Ordu Donatım Dergisi

Proceedings of the Academy of Political Science

Sivil Müdafaa Dergisi

Teknisyenlerin Sesi

The American Political Science Review

The Annals of the American Academy of Political and Social Science

The Journal of American History

The Journal of Conflict Resolution

Türk Anglo-Amerikan Postası

Uluslararası İlişkiler

Ülkü

World Politics

Yardım

Yön

KİTAPLAR

Ağaoğlu, Samet:

Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.

Akıncı, Ahmet Cemil:

Mehmetçikle 30 Yıl, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1971.

Avcıoğlu, Doğan:

Devrim ve Demokrasi Üzerine, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1980.

Aybek, Zafer Hasan:

Söyleyişli İngilizce-Türkçe Askerî ve Teknik Sözlük, İstanbul, Askerî Basımevi, 1948.

Aydemir, Talat:

Hatıratım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Aydınalp, Cemal:

Piyade Alayı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1949.

Bayar, M. Hikmet:

Yarım Asırlık Asker, Cilt 1, İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2006.

Bayındırlık Bakanlığı:

Yol Davamız: 9 Yılda 23000 Kilometre, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1948.

Belen, Fahri:

Ordu ve Politika, İstanbul, Bakış Matbaası, 1971.

Berksan, Nazım:

Yol Davamız Nerede..?, Ankara, Akın Matbaası, 1951.

Bilgesü, Hüsameddin:

Askerliğe Hazırlık Notları, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1937.

Birand, Mehmet Ali; DüNDAR, Can ve

- Çaplı, Bülent: **Demirkırat**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2016.
- Bölme, Selin M.: **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Classification Division G-1 Section TUSAG: **Erat Askerî İhtisas Sınıfları (TM-12-427)**, 1950.
- Çelikoğlu, Adnan: **Bir Darbeci Subayın Anıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Doğan, Mehmet H.: **Alçak Uçuş**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Dorsan, Şahabettin: **Telaffuzlu İngilizce-Türkçe Askeri Sözlük**, İstanbul, Cemazl Azmi Basım ve Kitapevi, 1949
- Erduran, Refik: **İblisler, Azizler, Kadınlar Bir Tuhaf Adamın Anıları**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2005.
- Elevli, M. Avni: **1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi "Türkiye"**, Ankara, Balkanoğlu Matbaacılık, 1967.
- Erbuğ, Hilmi: **Orduda Mânevi Kuvvetler**, İstanbul, Askeri Matbaa, 1944.
- Erciş, Muzaffer: **"Yaşadım" (1923-1973)**, İstanbul, 1999.
- Erkanlı, Orhan: **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.
- Esin Numan: **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları**, İstanbul, Doğan Kitap, 2005.

- Evren, Kenan: **Kenan Evren'in Anıları**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990.
- Gilman, Nils: **Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2004.
- Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı: **Cumhuriyet'in 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Ankara, Gnkur. Basımevi ve Harita Genel Müdürlüğü Basımevi, 1973.
- Gürkan, İhsan: **Bir Generalin Askeri ve Akademik Anıları**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2002.
- Güvenç, Serhat: "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. İsmet Akça ve Evren Balta Paker, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 255-284.
- Güvenç, Serhat: "Kore Savaşı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1950-1960", **Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 81-96.
- Hale, William: **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014.
- Higgings, Hugh: **The Cold War**, London, Heinemann Educational Books, 1987.
- Hikmet, Nazım: **Bütün Şiirleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- İlter, Zeki: **Bir Ömür Boyu Askerlik 1919-1972**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2003.

- İpekçi, Abdi ve Çoşar, Ömer Sami: **İhtilalin İcyüzü**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- İskora, Muharrem Mazlum: **Harp Akademileri Tarihçesi (1930-1965)**, Cilt: 2, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1968.
- Johnson, Chalmers: **Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.
- Joll, James: **Europe Since 1870, An International History**, London, Penguin Books, 1990.
- Kayacıklı, Faruk: **Ekonomi Dersleri**, Ankara, Kara Harb Okulu Teksir ve Yayın Bürosu, 1958.
- Kılıç, Ecevit: **Özel Harp Dairesi Türkiye'nin Gizli Tarihi**, İstanbul, Turkuvaz Kitap, 2008.
- Kıyafet, Hasan: **The Asker Amerikan Üssünde Anadolu Bir Subay**, Ankara, La Kitap Yayınları, 2015.
- Kocatürk, Kenan: **Bir Subayın Anıları 1909-1999**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1999.
- Koçak, Cemil: **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Kolko, Joyce and Gabriel: **The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-1954**, New York, Harper & Row Publishers, 1972.
- Kömürcüoğlu, Fethi: **Yol Yapımı**, Ankara, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları, 1952.
- Kuniholm, Bruce Robellet: **The Origins of the Cold War in Near East: Great Power Conflict and**

- Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece**, New Jersey, Princeton University Press, 1980.
- Küçük, Sami: **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, İstanbul, Mikado Yayınları, 2008.
- Lukacs, John: **A History of the Cold War**, New York, Doubleday & Company Inc., 1961.
- Mann, Michael: **İktidarın Tarihi: Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914**, Cilt: II, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2012.
- McGhee, George: **ABD-TÜRKİYE-NATO-ORTADOĞU**, Anlara, Bilgi Yayınevi, 1992.
- McKinlay, R. D. And Mughan, A.: **Aid and Arms to the Third World: An Analysis of the Distribution and Impact of US Official Transfers**, New York, St. Martin's Press, 1984.
- Milli Savunma Akademisi Kumandanlığı: **1955-1956 Millî Savunma Akademisi 4ncü Devre Çalışma Plânı**, İstanbul, Harb Akademileri Basımevi, 1955.
- Nesin, Aziz: **Yedek Parça**, İstanbul, Adam Yayınları, 1996.
- Özcan, Feridun Cemal: "Ellibi Yıllarda Türkiye Ekonomisi", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Haz. Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 39-67.
- Özdağ, Ümit: **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi**, İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları, 2006.

- Özdağ, Ümit: **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2004.
- Öztañ, Güven Gürkan: **Türkiye’de Militarizm, Zihniyet, Pratik ve Propaganda**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Pelit, Arif: **Amerikada Makineli Yol Yapımı**, Ankara, Bayındırlık Vekaleti Karayolları Umum Müdürlüğü Yayınları, 1953.
- Rearden, Steven L.: **History of the Office of the Secretary of Defense, Volume I: The Formative Years 1947-1950**, Washington, D.C., Office of the Secretary of Defense, 1984.
- Robinson, Richard D.: **Developments Respecting Turkey, Vol. IV**, New York, American Universities Field Staff, 1957.
- Robinson, Ricahard D.: **The First Turkish Republic A Case Study in National Development**, Cambridge, Harvard University Press, 1963.
- Sander, Oral: **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, İmge Kitabevi, 2016.
- Seyhan, Düñdar: **Gölgedeki Adam**, İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası, 1966.
- Stockholm International Peace Research Institute: **The Arms Trade with the Third World**, New York, Humanities Press, 1971.
- Şen, Leyla: **Türkiye’de Demiryolları ve Karayollarının Gelişim Süreci**, Ankara, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 2013.

- T.C. Genelkurmay Başkanlığı: **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999.
- T.C. K.K.K. 3 ncü Ordu Komutanlığı: **3 ncü Ordu Ana Prensip ve Öğütleri**, 1968.
- Truman, Harry S.: **Memoirs by Harry S. Truman**, New York, Doubleday & Company Inc, 1956.
- Tunçkanat, Haydar: **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2006.
- Turgut, Hulûsi: **Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı**, İstanbul, ABC Yayınevi, 1995.
- Turhan, Nesrin: **İhtilalin Süvarisi**, İstanbul, Doğan Kitap, 2004.
- Türkeli, Güngör: **Harbiye'den Babiâli'ye Bir İhtilâlcinin Anıları...**, İstanbul, İleri Yayınları, 2004
Ulus, Özgür Mutlu: Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971), İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Türsan, Nurettin: **Anılar**, İstanbul, Arma Yayınları, 2009.
- Tütengil, Cavit Orhan: **İçtimaî ve İktisadî Bakımdan Türkiye'de Karayolları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1961.
- Varlık, M. Bülent: **Vatana Hizmette 70 Yıl: Ali Tunah (1890-1975)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
- Wolpin, Miles D.: **Military Aid and Counterrevolution in the Third World**, Massachusetts, Lexington Books, 1972.

Yavi, Ersal:

İhtilâlcî Subaylar (Birinci Kitap), İzmir, Yazıcı Yayınevi, 2003.

Yıldız, Ahmet:

İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2001.

Yirmibeşoğlu, Sabri:

Askerî ve Siyasî Anılarım, Cilt: 1, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1999.

Amerikan Haberler Merkezi Film Kataloğu, Ankara, Doğuş Ltd. O. Matbaası, 1952.

Harp Akademilerinin 1952-1953 Yıllığı, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1953.

İngilizce-Türkçe Askerî Sözlük, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1950.

Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Kurucusu Vecdi Diker'in Ardından (1908-1997), Ankara, Yollar Türk Milli Komitesi, 1998.

Karayolları Tarihi, Ankara, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, 2007.

Ö/T 320-5-1 İngilizce Türkçe Askerî TerimlerSözlüğü, Ankara, Erkânıharbiyei Umumiye Basımevi, 1956.

Silâhlî Kuvvetler İngilizce-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı, 1968.

Turkish Roads and Highways, New York, Turkish Information Office, 1950.

MAKALELER

- Abel, Elie: “U.S. Foreign Aid: The Record Now Up for Reappraisal”, **New York Times**, 06.05.1956, s. 187.
- A.D.D.: “Türk Donanmasının Takviyesi Bir Zarurettir”, **Akşam**, 08.04.1948, s. 5.
- Akgül, Aziz: “The Potential of Arms Production in Turkey”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 1, (1990), s. 273-286.
- Akkor, Feridun: “Çıkarma Savaşları”, **Cumhuriyet**, 06.12.1967, s. 2.
- Akyol, Cihat: “Personeli Sınıflandırma ve Atandırmada Kabiliyet, İhtisas ve Yeterliğin Önemi”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 71, Sayı: 163, Eylül 1952, s. 1-5.
- Alsop, Stewart: “Matter of Fact: The Turkish Dilemma”, **Washington Post**, 19.02.1947, s. 9.
- Altan, Çetin: “İçinden Bulutların Geçtiği Bir Kapı”, **Milliyet**, 22.02.2003.
- A.T.: “Ordu Sergisi Büyük Takdir Topladı”, **Ulus**, 30.09.1956, s. 2.
- Atasoy, Reşit Âkif: “Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (Askerî Fabrikalar)”, **Makina ve Kimya Endüstrimiz**, Sayı: 12/13, Cilt: 1, (Kasım-Aralık 1955), s. 14-17.
- Atok, Kâzım: “Demokrasi Orduları”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 154, Haziran 1950, s. 67-74.
- Atok, Kâzım: “Taktik ve Eğitim Tümenleri”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 153, Mart 1950, s. 83-91.
- Aykılıç, Seyfi: “Silahlı Kuvvetler Konuşuyor: Kara Kuvvetleri - Deniz Kuvvetleri - Hava Kuvvetleri”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 72, Sayı:165, Mart 1953, s. 55-83.

- Aykılıç, Seyfi: “Silahlı Kuvvetler Konuşuyor: Kara Kuvvetleri - Deniz Kuvvetleri - Hava Kuvvetleri”, **Donanma Dergisi**, Cilt: 65, Sayı: 404, Temmuz 1953, s. 76-97.
- Aykılıç, Seyfi: “Silahlı Kuvvetler Konuşuyor: Kara Kuvvetleri - Deniz Kuvvetleri - Hava Kuvvetleri”, **Ordu Donatım Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, Haziran 1953, s. 60-83.
- Baldwin, Hanson W.: “Oil, Geography and Strategy”, **New York Times**, 02.04.1957, s. 54.
- Berik, Münir: “Yol Seferberliğinin Başarılı İlk 4 Ayı”, **Ulus**, 13.11.1948, s. 1
- Berksan, Nazım: “Yol Programı ve Finansmanı”, **Ulus**, 08.12.1948, s. 2.
- Bilby, Kenneth: “U.S. Aid Riveting Ties With Turkey”, **Washington Post**, 31.10.1948, s. B2.
- Bölme, Selin M.: “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 9, Sayı: 34 (Yaz 2012), s. 51-71.
- Canbazoğlu, Hicret: “Subay Olmak İstiyen Bir Kızımız”, **Ulus**, 19.07.1955, s.4.
- Canbazoğlu, Hicret: “Subayların İstifasını Geciktiren Bir Karar”, **Ulus**, 22.04.1957, s. 2.
- Connery, Robert H. Ve David, Paul T.: “The Mutual Defense Assistance Program”, **The American Political Science Review**, Vol. 45, No. 2 (June 1951), s. 321-347.
- Cranmer, Carl: “1,500,000 American Abroad”, **Baltimore Sun**, 22.04.1956, s. A3.
- Cumhuriyet: “Sembolik Yardım Mı?”, **Cumhuriyet**, 18.07.1950, s. 1.
- Çaka, C: “İkinci Cihan Harbinde Anglo-Saksonların Uyguladıkları Yeni Eğitim”, **Askerî Mecmua**, Yıl: 64, Sayı: 140, 1 Eylül 1946, s. 44-50.

- Daniell, Raymond: “Turkey Awaits U.S. Loan to Ease Defense Strain”, **New York Times**, 22.04.1947, s. E5.
- Daver, Abidin: “Amerikadan Yeni Harb Gemileri İstemeliyiz”, **Cumhuriyet**, 16.04.1948.
- Daver, Abidin: “Amerikan Amiralının Demeci ve Türk Donanması”, **Cumhuriyet**, 12.04.1948, s. 1.
- Daver, Abidin: “Amerikanın Bize Verdiği Harb Gemileri”, **Cumhuriyet**, 12.01.1948, s. 1.
- Daver, Abidin: “Bir An Önce...”, **Cumhuriyet**, 06.11.1950, s. 1.
- Daver, Abidin: “Donanmamızın Takviyesi”, **Cumhuriyet**, 16.05.1947, s. 2.
- Daver, Abidin: “Dost Amerikanın Türkiyeye Karşı Vazifesi”, **Cumhuriyet**, 20.06.1950, s. 1
- Daver, Abidin: Hava Ordumuzun Beklediği Silah”, **Cumhuriyet**, 03.02.1950, s. 1.
- Daver, Abidin: “Karadenizdeki Rus Filosunun Gösterileri”, **Cumhuriyet**, 13.05.1950, s. 1.
- Daver, Abidin: “McCormick’in İki Düşüncesine Dair”, **Cumhuriyet**, 20.03.1950, s. 1.
- Daver, Abidin: “Millî Müdafaamız Bakımından Bir Zaruret”, **Cumhuriyet**, 30.03.1950, s. 1.
- Daver, Abidin: “Millî Müdafaamız ve Türk Donanması”, **Cumhuriyet**, 15.07.1950, s. 1.
- Daver, Abidin: “Ordumuzda İnkılâb”, **Cumhuriyet**, 12.02.1951, s. 1.
- Daver, Abidin: “Ordumuzun Gençleştirilmesi”, **Cumhuriyet**, 29.08.1952, s. 1.
- Daver, Abidin: “Türk Donanması Bir Programla Takviye Edilmelidir”, **Cumhuriyet**, 23.09.1947, s. 1.
- Daver, Abidin: “Yeni Amerikan Yardımından Donanmaya Hisse”, **Cumhuriyet**, 09.02.1948, s. 1.
- Demirel Fazlı: “İzmir’de 1957, 1958 Halk Eğitimlerinin Kısa Panoraması”, **Sivil Müdafa Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 1 Kasım 1958-27 Şubat 1959, s. 386-38.

- Drake, Waldo: “Economic Crisis Threatens Turkey”, **Los Angeles Times**, 01.03.1956, s. A5.
- Drake, Waldo: “NATO Agrees to Complete Bases”, **Los Angeles Times**, 25.04.1953, s. 4.
- Drake, Waldo: “Naval War Games Show Allied Weakness in Air”, **Los Angeles Times**, 05.11.1953, s. A4.
- Drake, Waldo: “The Turks Know Russia and Are Not Trembling”, **Los Angeles Times**, 05.12.1951, s. A4.
- Dülger, Bahadır: “Meteor’un Düşündürdükleri”, **Tasvir**, 07.06.1948, s. 5.
- Ener, Kadri: “Çete Harbinin Lüzum ve Ehemmiyeti”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 73, Sayı: 169, Mart 1954, s. 20-32.
- Engineri, Şekip: “İştiraklerimiz”, **Makina ve Kimya Endüstrimiz**, Sayı: 6, Cilt: 1, (Mayıs 1955), s.5-7,25.
- Enüstün, Nejat: “Türkiye’nin Ulaştırma Durumu ve Bu Sahadaki Yatırım Programları”, **Karayolları Bülteni**, Yıl: 10, Sayı: 111, Ocak 1960, s. 17-20.
- Erdelhün, Rüştü: “Modern Eğitim”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 147, Eylül 1948, s. 99-102.
- Eski Bir Asker: “Askerî Okullarımızı Tanıtıyoruz: Harb Akademileri”, **Halkçı**, 25.02.1955, s.5.
- Eski Bir Asker: “Deniz Harb Okulu, Lisesi”, **Halkçı**, 25.3.1955, s. 5.
- Eski Bir Asker: “Kuleli Askeri Lisesi”, **Halkçı**, 04.03.1955, s. 5.
- Esmer, A. Şükrü: “Amerikan Yardımı ve Rusya”, **Ulus**, 23.07.1947, s. 3.
- Gallup, George: “The Gallup Poll Reports: 77 Per Cent of U.S. Voters Decry Red Policy in Iran”, **Washington Post**, 31.03.1946, s. B5.
- Gowran, Clay: “Find Turks Need Roads and Rails More than Guns”, **Chicago Tribune**, 11.05.1947, s. 13.

- Gowran, Clay: "Report U.S. and Turkey Split on Military Needs", **Chicago Tribune**, 31.05.1947, s. 11.
- Gowran, Clay: "Turkey's Prime Need: Railways and Good Roads", **Chicago Tribune**, 19.06.1947, s. 8.
- Gowran, Clay: "Turkish Army Found Tough But Poorly Trained", **Chicago Tribune**, 18.06.1947, s. 8.
- Gökçek, Ferit: "Ordudonatım Sınıfının Önemi", **Ordudonatım Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Mart 1953, s. 3-5.
- Gökmen: "Kadın ve Askerlik", **Kadın Sesi**, Yıl: 2, Sayı: 56, 6 Kasım 1958, s. 1.
- Göktürk, Hakkı: "Entelektüel Kumandan", **Yardım**, Yıl:3, Sayı:51, 15 Haziran 1955, s. 3.
- Gun, Nerin E.: "Dollars Won't Soothe Turk Nerves, Lacerated by Rattle of Red Arms", **Washington Post**, 04.05.1947, s. B1.
- Gun, Nerin E.: "Turkey Gets in the Groove", **Baltimore Sun**, 19.12.1948, s. VM7.
- Gündem, Hıfzı: "Askerlik ve Teknik", **Teknisyenlerin Sesi**, Yıl: 5, Sayı: 52, Eylül 1953, s. 104-105.
- Halkçı: "Amerikan Yardımı Azdır", **Halkçı**, 11.04.1955, s. 1.
- Halkçı: "Amerika'nın Türkiye Politikası", **Halkçı**, 18.03.1955, s. 1.
- Hangen, Welles: "2d Shell Contract Awarded to Turks", **The New York Times**, 05.07.1953, s. 13.
- Hangen, Welles: "Offensive Action Mapped for Turks" **New York Times**, 21.02.1954, s. 1.
- Hangen, Welles: "Oil Imports' Cost Troubles Turkey", **New York Times**, 18.10.1954, s. 6.
- Hangen, Welles: "Turkey Gets NATO Shell Order In Her First U.S. Arms Contract", **New York Times**, 06.05.1953, s. 1.
- Hangen, Welles: "U.S. Helps Turkey Build A Jet Force", **New York Times**, 04.08.1953, s. 8.

- Harrison, Joseph G.: “Top Priority in Turkey: 590-Mile Highway Rushed to Open American Supply Route”, **Christian Science Monitor**, 03.03.1949, s. 3.
- Hartmann, Robert T.: “Turks Pick Up U.S. Methods Speedily”, **Los Angeles Times**, 11.09.1951, s. 2.
- Herter, Christian A.: “Why We’re Still Sending Money Abroad”, **Los Angeles Times**, 02.06.1957, s. L12.
- Higgins, Marguerite: “Turks and Greeks Ready to Fight Instantly If Admitted to the North Atlantic Combine”, **The Washington Post**, 11.09.1951, s. 14.
- Houmbaradji, Aslan: “Turkish Economy Found ‘Chaotic’”, **New York Times**, 06.07.1947, s. 79.
- Jeffcoat, A. E.: “NATO’s Upkeep: It May Pose Insoluble Economic Problems Unless U.S. Aid Continues Undiminished”, **Wall Street Journal**, 17.12.1953, s. 10.
- Kayaltepe, Alparslan: “Ordu ve Okul”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 73, Sayı: 171, Eylül 1954, s. 88-93.
- Knighton, William Jr.: “Middle East Seen as Vital: Sherman Tells House Group of Area’s Strategic Value”, **Baltimore Sun**, 22.07.1951, s. 1.
- Kun, Alp: “Amerika Suları Dışında ve Türkiye’de Çanla Yapılan İlk Denizaltı Kurtarma Eğitimi”, **Donanma Dergisi**, Cilt: 64, Sayı: 398, 1 Ocak 1952, s. 21-32.
- Kurtbek, Seyfi: “D. Partinin Milli Savunma Anlayışı”, **Zafer**, 19.05.1950, s.2.
- Kurtbek, Seyfi: “Komutanlıkta İnisiyativ”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 152, Aralık 1949, s. 1-11.
- Kurtbek, Seyfi: Millî Savunmanın Yüksek Güdümü”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 146, Haziran 1948, s.
- Kurtbek, Seyfi: Millî Seferberlik”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 153, Mart 1950, s. 74-82.

- Kurtbek, Seyfi: “Yeniden Önem Kazanan Bir Harp Şekli Gerilla”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 145, Mart 1948, s. 35-42.
- Lefever, Ernest W.: The Military Assistance Training Program, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 424, International Exchange of Persons: A Reassessment (March 1976), s. 85-95.
- Leffler, Melvyn P.: “Strategy, Diplomacy, and Cold War: The United States, Turkey and NATO, 1945-1952”, **The Journal of American History**, Vol. 71, No. 4 (March 1985), s. 807-825.
- Lemnitzer, Lyman L.: “The Foreign Military Aid Program”, **Proceedings of the Academy of Political Science**, Vol. 23, No. 4, The American Foreign Aid Program (January 1950), s. 92-98.
- Lerner, Daniel and Robinson, Richard D.: “Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force”, **World Politics**, Vol. 13, No. 1 (October 1960), s. 19-44.
- Livingston, Craig: “One Thousand Wings: The United States Air Force Group and the American Mission for Aid to Turkey, 1947-50”, **Middle Eastern Studies**, Vol: 30, No: 4 (October, 1994), s. 778-825.
- Lloyd, Norman: “Find Arming Turks Would Cost 1.8 Billion”, **Chicago Tribune**, 20.05.1947, s. 1.
- Malik, Hilmi A.: “Kışla ve Köy Terbiyesi”, **Ülkü**, Cilt: 1, Sayı: 3, Nisan 1933, s. 237-240.
- M.B.: “Modern Yol Yapımını Yakından Gördüm...”, **Ulus**, 25.07.1948, s. 1.
- McBride Horace L.: “Türkiyede Bulunan Amerikan Askerî Yardım Kurulu”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 67, Sayı: 148, Aralık 1948, s. 3-7.
- Middleton, Drew: “İzvestia Says U.S. Has Turkish Bases”, **New York Times**, 07.05.1947, s. 15.

- Moore, Laurence S.: “Marshall Plan Paves a Future for Turkey with Network of Highways”, **Christian Science Monitor**, 18.10.1949, s. 9.
- Nadi, Nadir: “İdeal Yakınlık”, **Cumhuriyet**, 18.02.1951, s. 1.
- Nover, Barnet: “Greece and Turkey: Two Aspects of One Problem”, **Washington Post**, 15.03.1947, s. 7.
- Ofner, Francis: “Mideast Role Analyzed in Event of Global War”, **Christian Science Monitor**, 06.07.1950, s. 10.
- Oliver, Frederick L.: “Turkey’s Navy Features Former U.S. Submarines”, **Christian Science Monitor**, 24.01.1948, s. 6.
- Oluç, Mehmed: “Amerikan Yardım Stratejisinin Tahlili”, **Cumhuriyet**, 10.06.1955, s. 2.
- Özdemir, Nuray: “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 53, Cilt: 32, (2013), s. 213-247.
- Patmore, Derek: “Turkey’s Development”, **Times**, 20.11.1956, s. 1.
- Potter, Philip: “Turks Favorable to U.S. Assistance”, **Baltimore Sun**, 30.06.1947, s. 1.
- Reuss, Henry S.: The United States Foreign Aid Program: An Appraisal, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 336, Is International Communism Winning? (July 1961), s. 23-29.
- Robinson, Richard D.: “To Aid Turkey’s Economy: Policy of Emphasizing Military Development Criticized”, **New York Times**, 20.04.1955, s. 32.
- Roew, Edward Thomas: Aid and Coups d’Etat: Aspects of the Impact of American Military Assistance Programs in the Less Developed Countries, **International Studies**

- Quarterly**, Vol. 18, No. 2 (June 1974), s. 239-255.
- Sarptır, Sadri: “Amerikan Ordusunda Subayların Terfii”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 71, Sayı: 162, Haziran 1952, s. 1-5.
- Sarptır, Sadri: “İngiliz ve Amerikan Eğitim Usulleri”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 154, Haziran 1950, s. 75-78.
- Sayar, Zeki: “Çimento Buhranı”, **Akşam**, 18.09.1947, s. 3.
- Schmidt, Dana Adams: “Middle East Struggle Is for Large Stakes”, **New York Times**, 22.04.1956, s. 195.
- Sevük, İsmail Habib: “Ordumuzun Yenileşmesi”, **Cumhuriyet**, 27.07.1950, s. 2.
- Shazo, Thomas E. de: “Türkiye’ye Yardım”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 150, Haziran 1949, s. 131-137.
- Simmons, Henry T.: “Atom Bases: U.S. Ring of A-Bomber Nest Around Russia Is Nearing Completion”, **Wall Street Journal**, 04.03.1954, s. 1.
- Sislin, John: “Arms as Influence: The Determinants of Successful Influence”, **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 38, No. 4 (December 1994), s. 665-689.
- Stanford, Neal: “Mutual Security”, **Christian Science Monitor**, 23.01.1957, s. 16.
- Stevens, Edmund: “ECA-Pushed Tractors Aid Turk Farms”, **The Christian Science Monitor**, 14.02.1952, s. 10.
- Sulzberger, C. L.: “Foreign Affairs”, **New York Times**, 25.09.1957, s. 28.
- Sürenkök, Sermet: “Kızıl Tehlike – Komünizm”, **Ordu Dergisi**, Yıl: 69, Sayı: 153, Mart 1950, s. 99-110.
- Tekeli, Esad: “Hayvanlar Vergisi Mi, Yoksa Yol Vergisi Mi Kaldırılmalı?” **Cumhuriyet**, 24.07.1951, s. 2.
- Trohan, Walter: “U.S. Strategy Tied to World Air Superiority”, **Chicago Tribune**, 14.02.1955, s. 6.

- Uluç, Fuat: “Ankara Ordu Sergisi” **Ordu Dergisi** (Özel NATO Nüshası), Yıl: 76, Sayı: 181, Mart 1957, s.82-85.
- Uyar, Mesut ve Varoğlu, A. Kadir: “In Search of Modernity and Rationality The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective”, **Armed Forces & Society**, Vol: 35, No: 1 (October, 2008), s. 180-202.
- Üğüt, Cemal: “Cumhuriyet Rejimi Altında Demiryol Politikasının Kaydettiği Gelişmeler”, **Demiryollar Dergisi**, Yıl: 21, Sayı: 262-263, Ağustos – Eylül 1947, 35-36.
- Ünsel, Ziya: “Demiryolu – Karayolu”, **Karayolları Bülteni**, Yıl: 10, Sayı: 116, Haziran 1960, s. 31-32.
- Wales, Henry: “Mission of 500 Helps Turkey Build an Army”, **Chicago Tribune**, 04.09.1950, s. 5.
- Wales, Henry: “U.S. to Give Turks Huge Navy Center”, **New York Times**, 14.10.1953, s. 8.
- Watson, Mark S.: “Progress Report: Italy, Greece, Turkey Lacking in Resources”, **Baltimore Sun**, 05.06.1955, s. 1.
- Wheelock, Thomas R.: “Arms for Israel: Limit of Leverage”, **International Security**, Vol. 3, No. 2 (Fall 1978), s. 123-137.
- Windle, Charles ve Vallance, T. R.: “Optimizing Military Assistance Training”, **World Politics**, Vol. 15, No. 1 (October 1962), s. 91-107.
- Yazman, M. Şevki: “Subaylarımız İçin Kabul Edilen Yeni Kıyafet Dolayısı ile”, **Akşam**, 27.05.1947, s. 3.
- Zeff, Ben M.: “Breaking Language Barriers”, **New York Times**, 18.09.1955, s. E10.

TEZLER

Akkay, Erdal:

Türk Ordusundaki Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Eken, Berrin:

Türkiye’de Demiryolu Münakalesi, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1965.

Garrett III, James Madison:

Assistance to Turkey As An Instrument of United States Foreign Policy with Emphasis on Military Assistance: 1947-1955, Columbia University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1960.

Munson IV, Howard Adelbert:

The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954, Washington State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

VERİ TABANLARI & İNTERNET KAYNAKLARI

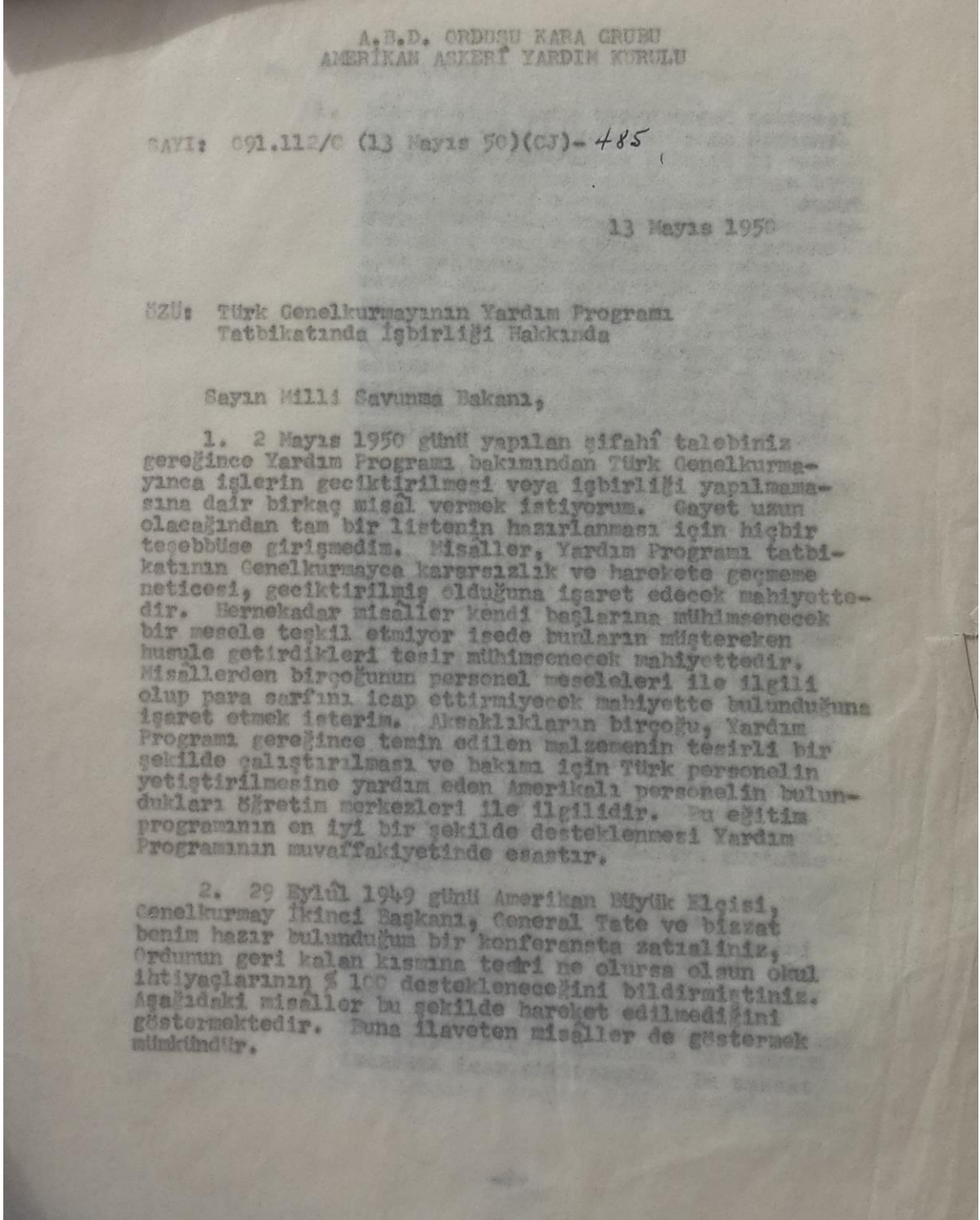
Digital National Security Archive (DNSA) Koleksiyonu, [http:// www.proquest.com](http://www.proquest.com)

CIA Records Search Tool (CREST), National Archives, College Park, MD

<https://www.trumanlibrary.org>

EKLER

Ek-1 JAMMAT Başkanı H. L. McBride Tarafından T.C. Milli Savunma Bakanı'na
Gönderilen Yazı

a. Nakliye Okulu

1. Bir seneden fazla süren mesai neticesi Nakliye Okulu için hazırlanan personel kadrosu Genelkurmayca nihayet 13 Ocak 1950 günü onaylanmıştır. 26 Nisan 1950 gününe kadar personel kadrosunda mevcut münhalleri doldurmak üzere yeniden hiç bir şahıs atanmamıştır. Aynı tarihte okul çekirdek kadrosunda 128 münhal mevcut idi. Bu personelin temin edilemesi, Amerikalı personele fazla iş yüklenmesine, disiplinle gevşekliğe ve uygun olmayan okul teşkilatı, idare ve eğitime yol açmış bulunmakta ve bunun neticesi okulda kabul edilemeyecek derecede düşük bir eğitim seviyesinin husule gelmesine sebebiyet vermektedir.
2. Aynı Okulda Öte Bölükleri ile bir Bahan Bölüğü teşkilatı hususunda onay almak için son 16 ay zarfında müteaddit teğabülelerde bulunulmasına rağmen elaza olan bu birlikler henüz teşkil edilmişlerdir. Bu birlikler okul kat'alarının büyük bir kısmını teşkil etmekte olup tesirli faaliyette bulunabilmek için bunların tam personelle teşkil edilmeleri lazımdır. Halen talep edilen personelin \$ 60' dan azı mevcut olup bu miktarında ancak \$ 25 faaliyet için gereken ehliyeti hâiz bulunmaktadır. Müzumlu teşkilat ve personelin temini bakımından Genelkurmayca bir işlen yapılması sebebiyle bu Okulda bulunan takriben 500 motorlu araç kullanılmaktan dolayı sur'atle çözülmektedir.
3. Genelkurmayla yapılan bir anlaşma neticesinde şoför yetiştirilmesi için üç orduya dağıtılmasına dair bir plan hazırlanmıştır. Bu plan, şoför eğitim merkezleri teşkili için her orduya gönderilecek olan 800'ten sikiplerinin yetiştirilmeleri hususunda bir kursun ihdasını icap ettirmiştir. Bu maksat

1949 günü teslimi temin, bu temin ve
ile 120 öğrenci talep edilmiş ve bu alan
hususunda tutanak kalmıştır. Genelkur-
mayca gönderilen öğrencilerin takriben
yarısını bu eğitime uygun görülmekle-
rinden geri çevrilmişlerdir. Bu sebeple
kurslar tespit edildikleri tarihlerde
açılmamıştır. Birinci kursun 15 Ocakta
açılması kararlaştırılmıştır. İstenilen kadar
evsafa öğrencilerin bulunmaması sebebiyle
ilk kurs nihayet 120 öğrenci yerine 82 kişi
ve daha sonra 75'e indirilen öğrencinin
iltihak ile ancak 20 Şubat günü açılma-
bilmiştir. Bunun neticesi olarak arzu
edilen 6 ordu eğitim merkezi yerine 4 il-
merkez açılabilmiş ve yeter sayıda yetiştirilmiş
şoförün temini için Nakliye

Okulunda şoför eğitim kurslarının devam
ettirilmesi icap etmiştir.

1. 1949 yılında Okul Komutanınca

4. Yardım Programı gereğince temin edilen
çelikten mamul portatif atölye ve 20 Şubat
dershanelerin kurulması ile Nakliye ile Okul
Okulundaki diğer mihlin inşaatın tamam-
lanabilmesi için yeter tahsisat ayrılmış-
tır. Edinilen bilgiye nazaran
bu mali yıl için 140.000 liralık tahsi-
sat ayrılmıştır. Bu tahsisatın kullanılması, koruma
ve güvenliğinin bulunmaması sebebiyle

b. Muhabere Okulu. Birinci Ordu bölgesinde
bu miktarda pimentonun mevcut olduğu

1. Genelkurmayca Türk Öğretmenlerin temin
edilmemesi bu Okuldaki eğitimi geciktir-
miştir. 1949-1950 yılı kursları için
Öğretmen ihtiyaçları 2 Haziran 1949

4. Terfihli Okul planında açıklanmıştır. Bu
plan gereğince Okuldaki kurslarda
Öğretmenlik yapacak şekilde hazırlana-
bilmeleri için Öğretmenlerin 1 Ağustos 1949
1949 günü hazır bulundurulmaları icap et-
mekte idi. 28 Mart 1950 günü Öğretmen
kadrosunda 15 mihnal mevcut idi. Ö-
ğretmenlerin iltihak etmemeleri veya geç vaktel
iltihak etmeleri neticesi Muhabere Okulu için
Öğrenci Temel Kursumun açılış gününün
tehir edilmesi mecburiyetinde kalmıştır.

1. Öğretmenler Okullara daha önce haber
2. Teknik kurs mesunlarının görevli oldukla-
rı kurslara uymayan görevlere atanmalarına

rına devam edilmektedir. 28 Kasım 1949 günü Telsiz Tamir, Hat Tamir ve Akım Kaynağı kurslarından mezun olan 109 kişiden 46 sinin, üzerlerinde eğitim gördükleri malzemeyi almamış bulunan birliklere atanmış olduklarını gösteren bir liste hazırlanmıştı. Bu şahısların yeniden uygun bir şekilde atanmış olduklarına dair Yardım Kuruluna hiçbir bilgi verilmemiştir. Yardım malzemesi ile teçhiz edilmiş olan birliklerin ziyaretlerinde yetiştirilmiş muhabere uzmanlarının ciddi surette eksik oldukları göze çarpmaktadır. Bu Muhabere Okulu mezunlarından büyük bir kısmının hatalı bir şekilde atanmalarından husule gelmektedir.

c. İstihkam Okulu.

1. 1949 Kasım ayında Okul Komutanınca İstihkam Okuluna üç sivil öğretmen alınmıştır. Bu sivil şahıslar 28 Şubat 1950 gününe kadar olan ücretlerini ancak 30 Nisan 1950 günü alabilmişlerdir. Bu şahıslara Mart ve Nisan ücretleri verilmemiştir.
2. Okuldaki duvarcılarının eğitimi, kereste ve çimentonun bulunamaması sebebiyle aksamıştır. Birinci Ordu bölgesinde bol miktarda çimentonun mevcut olduğu bilinmektedir. Çimento ve kereste temini hususunda yapılan teşebbüsler muvaffakiyetle neticelenmemiştir.

d. Genel

1. Bütün okullar öğretmen ve okul kit'aları da dahil olmak üzere yeter sayıda bulunmayan Türk personeli ile çalışmaktadır.
2. Kursların açılış tarihleri aylarca evvel bilindiği halde öğrenciler kurslara geç iltihak etmeğe devam etmektedirler.
3. Öğretmenler okullara daha evvel haber verilmeden veya yerlerine ehliyetli şahıslar bulmak için gereken işlem

yapılmadan okullardan alınmaktadır.

4. Park hizmeti ile okullara atama işi arasında mevcut anlaşmazlık devam etmektedir. Park hizmetinin bahis konusu edilemeyeceğine dair verilen mütasaddit teminata rağmen bu husus düzeltilmemiştir.
5. A.B. Devletlerindeki okullarda yetiştirilerek dönen subayların Türk okullarında müretmen olarak hazır bulundurulmaları icap etmektedir. Birçok hallerde bu anlaşmaya göre hareket edilmiştir. Bu subaylar birçok hallerde Türkiyeye döndüklerinde Yardım Kurulunun muvafakati alınmadan veya Kural ile tesasa seçilmeden diğer görevlere atanmışlardır.

3. Gezilerini müteakip Amerikan teftiş ekiplerince bildirilen aksaklıklar tasbih edilmiş durumdadır. Aylarca sonra yapılan gezilerde aynı eksiklik ve aksaklıklar müşahade edilmektedir.

4. Yardım Programından temin edilen yedek parçalar ile aletler yardım malzemesi alan birliklerin hepsine dağıtılmamıştır. Birliklere yaptığımız ziyaretlerde birçok motorlu aracın tamirlerine yarıyacak yedek parça yokluğundan çalışmaz bir durumda bulunduğu görülmüştür. Merkez depolarında bol miktarda yedek parça ve alet mevcuttur.

5. Yardım Tahsisatından akaryakıt deposu olarak çelik tanklar temin edilmiştir. Bu tankların kurulması için malzeme ve personel ihtiyaçları dahil teferruatlı planlar hazırlanmıştır. Bu planlar 1949 Temmuzunda Genelkurmay'a sunulmuş ve Genelkurmayca onaylanmıştır. Bu tanklar, talep edilen malzeme ve personel istenilen miktarda verilmediğinden arzu edildiği şekilde kurulamamıştır. Temin edilen motorlu araçlar muntazaman çalıştırmak bir durumda idileri; personel sık sık değiştirilmiştir. İnşaat işleri devamlıca hazır bulunan çehre yalnız bir subaydan ibaret olup bu subay da işinin ehli bir inşaat mühendisi değildir. Bu işte devamlılığı sağlayın yalnız Amerikan müaviri ile tereddüdü olmuştur. Bu durum gerek görüşmelerde ve gerekse yazı ile sık sık Genelkurmay Başkanlığına bildirilmiş olduğu halde bu hususta vaziyetin düzeltilmesi için hiçbir tedbir alınmamıştır.

6. Kurulca sunulan ve Genelkurmayca onaylanan personel kadrolarının değiştirilmeksizin dağıtılacağı hakkında Genelkurmay ile bir anlaşmaya varılmış idi. Genelkurmayca dağıtılan personel kadrolarının birçoğu nehirlerinden evvel Kurul ile temas edilmeksizin geniş mihyasta değiştirilmişlerdir. Yardım malzemesinin bu kadrolar ile koordine edilmeleri lâzım geldiğine göre Genelkurmayca yapılacak değişikliklerin, Yardım Tahsisatının düşünülmesi için bu değişikliklerle koordine edilmeleri lâzım gelmektedir.

7. Genelkurmay Başkanlığının talebi üzerine İstihkâm Deposunun teşkilât ve faaliyetleri için tefferatla bir plan hazırlanmıştı. Bu plan Genelkurmay Başkanlığına 8 Nisan 1949 tarihli yasa ile sunulmuştur. Bu güne kadar teklif edilen plan yürürlüğe konulmamış olup bu sebepten dolayı İstihkâm Deposu arzu edilen şekilde çalışmamaktadır. 15 Nisan 1950 günü depoda bulunan personel durumu aşağıda gösterilmiştir:

	Kabul edilen	Mevcut
Subay	12	8
Askerî Memur	7	1
Erbaş	27	2
Sivil Sanatkâr	3	1
YKADU	49	21

8. Yardım malzemesinin tahsisi birçok hallerde yapılan anlaşmalara nyanmaktadır. 1949 Kasım ayında teşkil edilmiş olan 65. Tümen İstihkâm Taburu 1950 Martında birtek motorlu araç almış olmasına rağmen Mart 1950 tarihinde teşkil edilmiş bulunan 61. Tümene 12 yeni motorlu araç verilmiş fakat ehil şoför verilmemiştir.

9. İkmâl ve Teknik Daire Başkanlıklarına yeteri kadar personel verilmekten kaçınılmış ve Genelkurmayca vücuda getirilen tahdîat neticesi bunların arzu edildiği şekilde çalışmalarını mümkün olmamıştır. Mesela; İstihkâm Dairesi, Ordu Donatım Dairesi, Ulaştırma Dairesi Başkanlıklarına bu dairelerin tesirli bir şekilde çalışmalarını sağlayabilecek personel verilmemiştir. Beyliközü sorunu ile arz olunur.

10. Amerikan talimnameleri Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu talimnamelerin dağıtılması geciktirilmiştir. Birçok birlikler malzeme teslim aldıkları halde malzeme ile ilgili talimname ve tarifnameleri almamıştır.

lardır. Genelkurmay Başkanlığınca negredilen bir tasime nazaran yalnız Amerikan talimname ve tarifnamelerinin mevcut Türk talimname ve tarifnameleri ile tezat teşkil etmeyen kısımlarının kullanılacağı bildirilmiştir. Bunun neticesi olarak Amerikan talimname ve tarifnamelerine dayanan okullardaki eğitim birliklerinde tatbik kabiliyetini kaybetmektedir.

11. Genelkurmay ile olan münasebetlerimizde karşılaştığımız meseleleri belirtmeye çalışacak olduğum takdirde bu mektup bir cilt halini alacaktır. Ben zati-alinizin mevcut olduğunu zannettiğinin % 100 işbirliğinin mevcut olmadığına göstermek için koordinasyon ve işbirliğinin mevcut bulunmadığını etraflıca izah edebileceğim sayıda misal vermeğe teşebbüs ettim. Samimi olarak beyan etmek isterimki son dokuz ay zarfında işbirliği aksamıştır. Kanaatince Yardım Programı hak etmiş bulunduğu muvaffakiyete ulaşacak ve gerek Türkiye ve gerekse A.B. Devletlerine azami derecede fayda sağlayacak şekilde tatbik edilecek ise Genelkurmayda gerek personel ve gerekse hareket tarzı bakımından değişikliklerin yapılması lüzumlu addedilmektedir.

12. Bendeniz bu mektubu Amerikan Yardım Kurulu Başkanı olan Büyük Elçi Wadsworth ile birlikte gözden geçirdim. Kendileri zati-alinizin bu meseleyi şahsen ve dikkatle nazarıtibara almanızı istirham etmektedir. Malzeme ve eğitim şeklindeki yardım hakkında tavsiyelerimiz Amerikan Dış İşleri Bakanlığı ile Milli Savunma Bakanlıkları tarafından tam bir şekilde desteklenmeye devam edecek ise bizler kendilerine tereddüde mahal bırakmayacak şekilde bu gibi yardımın Türk Askeri Teşkilatında tesirli bir şekilde tatbik sahasına konulmuş bulunduğunu, konulmakta olduğunu ve kanaatinizce bu şekilde hareket edilmeğe devam edileceğine dair teminat vermemiz lüzum gelecektir. Zati-alinize bu yazıda bahis konusu edilen meselelerin heyeti umumiyesi, Genelkurmay Başkanlığınca işbirliği ve tatbikat bakımından bir inkişaf kaydedilmediği takdirde bu gibi bir teminatın verilebilip verilemeyeceği bakımından ciddi şüpheyi mucip bir durum arz etmektedir.

Keyfiyet saygı ile arz olunur.

(imza)
H. L. McBRIDE
Tüsgeneral
A.B.D. OPDUSU
JANMAT Başkanı

Ek-1 - s. 7/7

Kaynak: National Archives, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group Adjutant General's Section Decimal File 1947-54, Box: 84

Ek-2 Askeri Yardım Kurulu Tarafından Hazırlanıp Köylere Gönderilen Duvar Gazetesi Örneği

TÜRK KARA, DENİZ VE HAVA KUVVETLERİNE YAPILAN DOSTÇA YARDIMLAR

HANGİ ALETİ KULLANMALI ?

TÜRK SUBAY VE ERLERİ , ANKARA CIVARINDAKİ , MAMAK MUHABERE OKULUNDA , AMERİKALI ÖĞRETMENLERDEN BİRÇOK YENİ ŞEYLER ÖĞRENYORLAR .

BUNU ÇEVİR BİR AMERİKAN SUBAYI , JEEP'E YERLEŞTİRİLMİŞ SAHRA TEL - SİZ CİHAZININ NASIL AYAR EDİLECEĞİNİ BİR TÜRK ERINE GÖSTERİYOR .

HASSAS CİHAZLAR

HEYBELİADADA EĞİTİM GÖRMEKTE OLAN TÜRK DENİZ SUBAY NAMZETLERİ , AMERİKADAN ALINAN CİHAZLARIN NASIL KULLANILACAĞINI , AMERİKALI ÖĞRETMENLERİN NEZARETİ ALTINDA ÖĞRENYORLAR .

BİR MUHRİBİ TANIYIN

AMERİKADAN ALINAN BİR DENİZALTI İLE BİR MUHRİBİN BİR GÜNLÜK EĞİ - TIM TATBİKATINI , TÜRK DONANMASININ DAVET - LİSİ OLARAK TAKİP EDEN 37 TÜRK GAZETEGİSİ BU SORUNUN CEVABINI OKU YUCULARINA VEREBİLİR ÇEK ŞEKİLDE ÖĞREN - MİŞLERDİR .

KANATLAR CEPHANEDE TAŞIR.

TÜRK HAVA KUVVETLERİNE MENSUP ÇAVUŞLAR , AMERİKAN YAPISI BİR AVCI UÇAĞININ KANADININ İÇİNE CEPHANE YER - LEŞTİRİYORLAR .

Kaynak: **National Archives**, RG 334 (Interservice Agencies) Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Air Force Group Administrative Division Decimal File 1947-53, Box: 153.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde başladığı yüksek lisans eğitimini “Hürbilek Gazetesi” başlıklı teziyle tamamladı. 2012 yılında Giresun Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında doktora programına katıldı. Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

